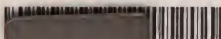

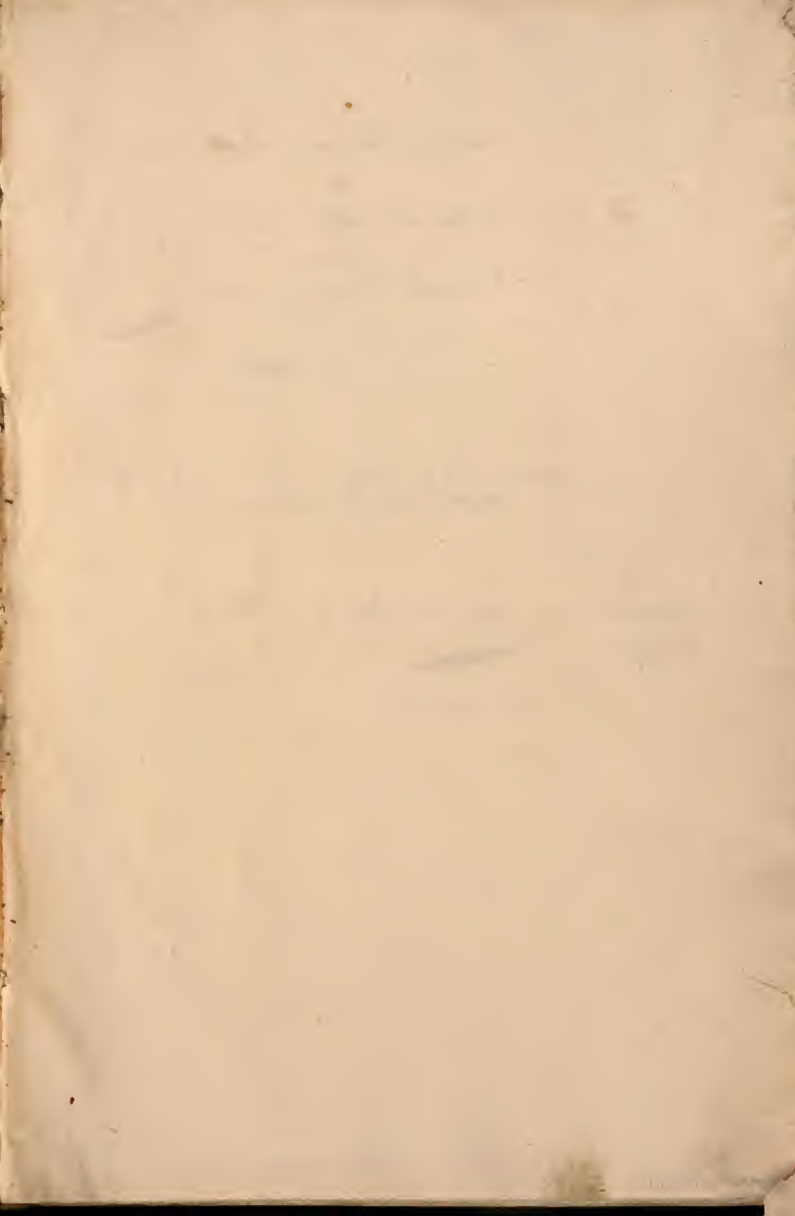
Cl. Hist.

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT

Ex minoribus Ludimatis

Ad

Intimam Classim Grammaticam
Secundam

Robus ac Ingenius Adolescentis

Postquam d. Smet

Non habet id fieri, sed amator in arte Struendi
non solum ingenio, sed putati ~~Etiam~~ Viribus.

In Gymnasio Magni Patris Augustini
Candani 1670.

1840

1841

1842

1843

1844

1845

1846

1847

1848

GUST: AD: MAGNUS; SUEC. REX.

BELLI
SVECO-GERMANICI¹⁰
VOLUMEN PRIMUM.

Auctore
Bogislao Philippo à Chemnitz,
Historiographo Regio.

STETINI
è Typographeo Rhetiano.
Anno MDC.III.

BELLI SVECO-GERMANICI VOLUMEN PRIMUM,

In quo,

Post causas belli paulo curatius enucleatas,

Series ejusdem ab ortu usque ad

Gloriosissimi Sveciæ Regis

GUSTAVI ADOLPHI,
SECUNDI & MAGNI,

Obitum & finem Anni millesimi, sexcente-
simi, tricesimi secundi
describitur,

Ex genuinis, & maximam partem authenticis Actis,
Documentis, Relationibus congestum &
in quatuor libros digestum.

a

Regiæ, quæ in præsentia rerum potitur, MAJESTATIS
Historiographo

BOGISLAO PHILIPPO à CHEMNITZ.

Gratia & Privilegio
Sacræ Regiæ Majestatis Sveciæ,
STETINI, EX OFFICINA RHETIANA
ANNO M. DC. III.

C. Genart

BELLI SVECO-GERMANICI VOLUMEN PRIMUM

In dvo,

Post causas belli paulo curatius elucidatas,

Series ejusdem ab ortu usque ad

Gloriosissimi Sveciae Regis

GUSTAVI ADOLPHI,

SECUNDI & MAGNI,

Opus & fidei & anni millestimo, sexcentis-

simi, millennio secundum

descriptum,

Ex geminis, & maximam partem archiepiscopi Agni

Documentis, Relationibus coactum &

in dactylis libris digestum

2

Rome, per in praesentia totum positum. MDCCLXXII

Historiographo

BOGISTAVO PHILIPPO CHEMNITZ

Stettini, Ex Officina RHETIANA
Saepe Regis Majestatis Sveciae,
Gratia & Privilegio
Anno M. DC. LXXII.

CHRISTINÆ SVECORUM, GOTHORUM, VANDALORUM REGINÆ PIÆ, FELICI, AUGUSTÆ.

AUGUSTA,

Alustius, edecumata prudentiæ, & rerum pondere, verborumq; pariter acumine insignis Scriptor, duplicem nobis prætuit viam, quâ de publico simul benè mereri, simul Fame nomen suum inferere detur. Pulchrum, nimirum, esse, benè facere Reipublicæ; etiam benèdicere, haud esse absurdum: Vel Pace, vel bello clarum fieri licere: Et qui fecerint, & qui facta aliorum scripserint, multos laudari.

Tamet si enim haud quaquàm par gloria sequatur Scriptorem & Auctorem rerum; Sed ille huic in Fame stadio tot jure, meritò concedat parasangis, quot egregia facta benè dictis anteverunt: Generose tamen Illustrium Heroum anima, ad Gloria metam decurrentes, non spreverunt unquam à se, aut dedignate sunt Historiam pedisequam; vestigia eorum eminè legentem, Virtutumq; ac insignium facinorum decus sincero venerationis cultu adorantem. Quin ulterò potiùs in famulatum ascivèrè: Quò, hac velut internuntiâ, sui notitiam tam præsentì seculo, quaquaversum, quâ Orbis patet, traderent, quàm ad seram usq; propagarent posteritatem.

Nec id absq; causâ: Quippè, haud secùs ut hominibus, ob divine, quâ ceteris animantibus præcellunt, aure particulam, cum primis verò his, quibus

De meliore luto fixit præcordia Titan, naturâ insitum est, ad nominis sui immortalitatem grasari, & impetu quodam ferri; ita nullum, quod eò perducatur, medium, præter Historiam, reperire licet.

Templa, quibus Gentilium Cæsares olim effigie Numinum sacrari soliti, imagines & statue, utcumq; artificii raritudine admirandæ, aut si quæ alia à Fame captatoribus excogitata, æternandæ post fata memoria, hominum & temporum injuriis obnoxia sunt, vel, si has effugerint, ipsâ tamen vetustate collabascunt, & eorum, quos representant, decus ad aliquot forsan annos prorogabunt; sed vix

seculum, aut secula nonnulla praterierint, cum nibil ex iis supererit: Aut si quid fragminum forte fortuna restet, id semel tantum præ se feret literas, quas diffi- culter Posterilegent, difficilius interpretabuntur.

Historia verò est, quæ quàm optimè etatem fert, quæ à nullo annorum lapsu senium trahit; sed potiùs temporis, res alias devorantis, morâ magis, magisq; ef- florescit. Hæc vera in animis hominum templa struit; hæc pulcherrimas effigies, & mansuras: Hæc ob id testis temporum, vita memoria, meritisimò antiquis celebratur: Hæc illa Calypso; certiore, quàm altera, de quâ Poëta fabulantur, immortalitatis dono suum, cui faverit, beatura Ulyssæm. Hæc enim nisi obsti- tisset, cum scelere Virtus, cum ignaviâ Srenuitas, Prudentia cum stoliditate, uno eodemq; oblivionis tumulo, æternisq; tenebris obruta ac sepulta jacerent: Nec inclitum innumerorum, quotquot antiquitas venerata est, Heroum no- men multorum fuisset annorum, ne de seculis dicam; mortalitatiq; unâ cum eorum corporibus transcriptum, jamdiu obsolevisset, nisi Historiarum stylus baud perituris illud ad Memoriae aram consecrâset literarum monimentis.

Et sanè propitiis satis usus haud abs re arbitramur; qui & benè fecere, & Posteris, Historie interventu, benè fecisse comperti sunt: Ut econtrâ irato ge- nio natos; qui condigno gestorum encomio destituti, Virtutes ac labores suos (ignaris quippe Posteris, ipsi ignoti) nequicquàm prodegerunt.

Inter istos Græci primum meritò locum obtinent: Quibus literarum fe- lici obtigit seges, earumq; beneficio, quicquid supra vulgatam hominum for- ti in caput paulò altius extulit, adhucdum, post tot seculorum decursum, in ore omnium vivit, vigetq;. Luxuriante adeò Scriptorum facundiâ & ubertate; ut non injuriâ suspicari liceat: Alicubi Patriæ & civium suorum honori velifi- catos ultra Veritatis modum; & è pumilione aliquandò gigantem fecisse, è mu- scâ elephantum.

Nec Romanis decora defuere ingenia: Quæ ingentes Virtutes atq; præclara facinora debito laudum preconio, & immortalitate Famæ remunerarentur.

Inter hos è contrario Borei nostri axis vicem imprimis dolere convenit, & tot natorum subillo antiquitùs Heroum: Quorum vix nudum nomen inter mortales superat, & paucule quedam reliquæ; velut ex longævi temporis nau- fragio tabule. Cetera æterna nox occupat & tegit. Quæ tamen si ex istis, tanquàm ex ungve Leonem, æstimes, judicare liceat: Septentrioni nostro, nun- quam, quibus superbiret, defuisse, Cyros suos, Alexandros, Cæsaros, Augustos, Trajanos.

Quantò magis autem GUSTAVUS ADOLPHUS, gloriose Me- moria, re & nomine Magnus, Rex, Majorum & Antecessorum suorum, utut ab ipso ovo ordiaris, fastigium, quâ Virtutum, quâ rerum gestarum magnitudine, supergressus est, tanto impensius, AUGUSTA, Magni Patris non minor Soboles, haud injuriâ sollicitam te præbes: Ut Virtutes ejus, & gesta, non ex com- muni

muni famigatione, sed veridicis rerum monumentis, incorruptâ veritate tradantur; nec virventium modò, sed Posterorum quoque, animis, imò ipsi Æternitatis albo indelebili charactere inscribantur. Quorum postrema quidem, sed nobilissima tamen pars est, Germanicum bellum: Id quod, nescio, an majori animi Magnitudine suscepit, an Prudentiâ, Fortitudine, Felicitate, Virtutisquæ ac Fortune, unanimiter inter se conspirantium, applausu gesserit. Memorandum cerè præ omnibus aliis: Quia huic bello regia, antea cæ ingenti gloriâ, vite gloriosum exitum innectere, Fatis visum fuit.

Huic labori dum, ingenii licet supellectile tantæ Sparte orande omninò impar, manum admolior, contrarium planè ejus mihi contingit, quod de Achille, ad tumulum, quem Sigæum illi servat, consistens, Alexander prædicâse fertur: Fortunatum, nimirum, Achillem, qui Virtutis suæ Præconem invenisset Homerum! Enim verò, ne ipsemet me fortunatum potius prædico, & fortunatum prædicabit Posteritas! Cui exiles ingenii vires in magnifico hoc argumento exferere detur; & qui per inçlytum nomen, quod narro, sempiternam mei memoriam toti terrarum Orbi transmissurus, Famamquæ, quam Virtutibus GUSTAVI Magni dare debebam, ab ipsâ accepturus sim.

Cujus gloriosis factis etsi dicta, ob æctiorem tenuitatis meæ modulum, exquære non valeam, antiquior tamen, AUGUSTA, omni alio respectu, regia tua, quâ opus hoc, majori animo ac viribus, aggresus sum, auctoritas apud me fuit; omniâ, inconsiderantiæ, & suscepti temerè tantæ molis negotii culpâ, vel viribus defectum, abundè relevabit.

Patrocinium autem more solito, nec non, ad infringendas malevolorum calumnias, necessario, & potens aliquod Nomen, quod velut tutelare Numen operi meo præfigerem, quærenti, haud longè eundem fuit: Quin rectâ ad te, AUGUSTA, Historia mea properabat, & tibi jam antè se mancipatam, aperitè profitebatur.

Patrem enim tuum, gloriose Memoriz, concernit, & Patri, nisi Fata cimiterion hoc terris ulteriùs invidiscent, debebatur: Patre autem è mortalitate hac subducto, tibi nunc omni jure debetur; quæ non Regnorum modò paternorum, sed belli quoque, hujus Germanici, & Virtutum, Gloriæquæ, ac Felicitatis ex asse haberes exstitisti.

Tuo quoque auspicio, è tuorum Archivorum secretis potissimâ sui parte procussa, quicquid luminis inde ac splendoris hausit, Luna instar, ad te, Solem suum, meritisimò, & quâ decet, submissione refert.

Suscipe adtolle, AUGUSTA, hunc, quem ad Clementiæ tuæ aram depono, ingenii mei sætum: Eundemquæ, regiæ tuæ auctoritatis umbone protege à maligno, quem certatim stringent, & imprimere conabuntur, obrectatorum dente.

Licet verò instituti mei haud sit, in laudes (ut à vulgo dedicantium fieri solet)

tuas me prolixius hic diffundere; quas modestâ taciturnitate venerari, quam oratione, quæ rerum magnitudini longè futura esset inferior, exsequi, satius duco: Non possum tamen, quin in paucula verba erumpam. Haud magnopere tibi gratulamur, AUGUSTA, quod tanto orta sis Parente; quippè Naturæ id opus: Verùm, quod tanto te dignum Patre filiam præstiteris; idem encomium, tuamet indus tria tibi parasti. Jamdiu Magno GUSTAVO progenitam te ostendisti: Etate, non Virtutibus, Patre minorem; sexu, non animo seqviorē. Moderatiùs imposterum damnum, quod, erepto Magno GUSTAVO, sumus passi, feremus: Quia tu succcessisti, quæ, quicquid id damni fuit, Virtute tuâ ac Felicitate refarcis. Quin excessisse terris GUSTAVUS Magnus vix videtur, cum te intuemur: In quâ, velut genuinâ effigie, tam corporis lineamentis, quam animi magnitudine, Virtutumq; vivit; Et, ô longum, precamur, vivat, valeat, floreatq;!

Faxit hoc summus Fatorum Dispensator, ac rerum mundanorum Arbiter: Et qui hætenus arma tua ingentibus subinde auxit triumphis, nec ita pridem Pace cum vicino feliciter sancitâ beavit, verèq; fecit AUGUSTAM, ille idem in Germaniâ, seu ulteriorem bellandi necessitatem adversariorum imponet iniquitas, tempora tua gloriosâ porro decoret lauru, seu mitiora admittent consilia haud ampliùs averse à Pace hostium animi, oleagineâ tandem, cum tot millium, quæ Pacem anhelant, animarum applausu, circumcingat coronâ, verèq; deinde reddat AUGUSTAM.

Ita, AUGUSTA, cordiculus foveo, Et te summi Numinis protectioni, me verò regie tue Clementiæ, quam humillimè commendo; jam trilustribus, Et quod excedit, Magni tui Patriæ, eoq; rebus humanis exempto, tuis, quâ bellicis, quâ aliis servitiis, innexum, nec non immori paratum: Ad pristinam solduriorum formulam. Simodo tale nomen non effectus solus Et facultas, sed affectus quoq; seu voluntas, Et intemperata fides mereri posse videbuntur.

Bogislaus Philippus à Chemnitz

Præloqvium Ad benevolum Lectorem.

Vod his, qvi viam regiam propter ædificant, accidit, benevole Lector, ut varia variorum incurrant iudicia; id nec istos, qvi, editis in publicam lucem scriptis, totius Orbis censuræ ultrò semet exponunt, effugere, experientia, rerum Magistra, testatur.

Quamvis autem commune hoc fatum existat quorumcunq; Scriptorum: In eos tamen maximè incumbit, qvi præteritarum rerum monumenta literis consignare & tradere nituntur, non præsentì modò seculo, sed futuræ etiam in longum Posteritati.

Nec aded tamen, ubi antiquitatibus ex abstruso eruendis occupantur, & vetustiora è postscenio velut humanæ vitæ, cujus meras illa dudum egressa, eminu, ostentant: Ipsa etenim, si fortè labantur ac impingant, immemorialis temporis lubricitas iis patrocinator, & exculpationem præbet; Lectoresq; contingunt plerumq; affectibus haud aded obnoxii, quorum idcirco moderatiorem & mitiorem experiuntur calculum. Sed tunc severa, acerrimaq; demùm censura eos premit: Si, quæ intra hominum viventium memoriam acciderunt, descripta, publici juris facere aggrediantur.

Hinc enim rerum, noviter, & vix heri aut nudius certiùs gestarum, recens notitia, quam legentium pleriq; aut habent, aut habere se putant, imminens, vel leviculos quosq; errores, fortuitò irrepentes, rigido Aristarchi supercilio, observat, retegìt, damnat. Hinc aliundè affectus insurgunt, & Historiam sugillant: Vix enim ad lectionem quisquam accedit; qvin, seu amore, seu odio & irâ, huic, illive factioni innexus sit. Ed evenit; Ut, quemadmodum si quis infucatis certò colore conspici illutatur, quicquid sub visum cadit, eundem colorem assumere videtur; Sic illi ex suo ingenio alios metiantur, & quia ipsimet per affectuum conspici de scriptione iudicant, Scriptorum quoq; affectibus indulgisse putent, inq; suspicionem rapiant temeræ Veritatis.

Nec diversa, sat scio, hos meos labores fors manet: Nec quicquam ambigo, quin multorum æqua iniqua, matura immatura, imò & præmatura iudicia in sese sint concituri.

Magna pars legentium, meo cum aliorum, qvi huic Spartæ orandæ animum haftenùs adjecerunt, scriptis collato, & insigni, quæ inter hæc illudve intercedit, animadversâ differentiâ, in eam opinionem delabentur: Quasi non ex fide & veritate, sed regiarum partium amore, aut odio adversæ factionis, res hoc bello gestas, aded diverso ab aliis modo, prout narratio ipsa multipliciter testabitur, retulerim.

Culpabunt forsàn alii: Quod in rebus non semper aded magni ponderis, modò Svecicum bellum propriè concernant, curiosulus & paulò prolixior sim, circumstantiis omnibus impenso nimis studio undiquaq; conquisitis; alia verò, quamquam longe majoris momenti, breviter tantum delibem, & levi velut brachio perstringam.

Forſan nonnullis quoque; tædio erunt diſertationes & orationes, ſuo nomine Regis Svecorum glorioſæ Memorix, aut aliorum, volumini noſtro, hinc inde, inſertæ: Quæ vel planè non habitæ, vel certè non ira exactâ curâ ex eorundem ore excerptæ, literiſve conſignatæ fuerint, aut conſignari potuerint.

Denique nec deerunt, credo, è ſcholæſtico pulvere Magiſtelli: Qui, ſicubi aliquandò voces aut loquendi formulas, non adèò frequenter in trivio illis obvias, in ſcripto noſtro offendent, horridulum & incomtiorem noſtrum arbitrabuntur ſtylum; quàm ut tantæ rerum deceat Majeſtati.

Quod jam materiem ſcriptionis meæ attingit, in utramque aurem benevolus Lector de eo dormiat: Nunquàm diſceſſum à vulgarium relationum tenore; niſi quandò veneranda regiorum in Sveciâ Archivorum fides viam monſtraverit, & mutandæ Hiſtoriarum ſtructuræ firmum, ſolidumque ſuffecerit fundamentum. In quo puro ac limpido fonte veritatè citius repertum iri, ratus ſum; quàm in turbidis aliorum proletriorum ſcriptorum lacunis. Huic enim fini, quæ in præſentiâ rerum ponitur, Auguſta, ad fœdera, legationes, tractatus, ſimilia (quæ pars novè, necdum ab aliis memorata, pars diverſimodè, ac ab aliis tradita, induxi) accurato ſtylo deſcribendum, omnigenâ genuinorum, quæ huc faciunt, Aſtorum & Documentorum ſupelleſtile aſſatim me inſtruxit, eorumque ex avtographo ſummam deſcribere, Clementiſſimè indulſit: Nec minùs ad infinitos, quos alii in militarium actionum ſerie errarunt, errores emendandum adjuvamento ſuèrè authenticæ Relationes ejus notæ hominum, qui rebus bello geſtis ipſi met interfuerunt, imò ex parte præfuerunt; ut teſtium oculatorum, & omni exceptione majorum. Quæ Acta, Documenta & Relationes, ſicubi opus fuerit, produci poſſunt: Et fallor, an fide digna exemplaria, ex avtographo tranſumta, producentur, totiſque Orbi publicabuntur? Si benevolo Lectori, in uno alterove articulo, ſerupulus forſan incidit; aut quisquam Hiſtoriæ noſtræ veritatè in dubium vocare, animum induxerit. His ergò adminiculis ſuffultus, Hiſtoriam, benevole Lector, tibi do, non omnibus quidem numeris abſolutam, & perfectam; quid enim perfectum ſub hoc ſole? Sed, quod fidenter aſſeverare auſim, perfectioni tamèn, ſi cum aliis comparationem inſtituas, proximam.

Non perfectam iterum dico: Nam, ut ingenuè fatear, in quarundam actionum deſcriptione regiorum Archivorum opè ac informatione deſtitutum me ſenſi; glorioſiſſimo Rege quondam noſtro magis ſolicitò, ut literis conſignanda patraret, quàm ut patrata literis conſignarentur. Hic ergo, ne Hiſtoria noſtra fœdè hiaſceret, & lacunis deformaretur, defectus iſtos ex alijs Relatoribus ſupplendi neceſſitas impoſita ſcribenti fuit. Illorum tamèn, qui primitùs prodiderunt, fide omnia adduxi; hac ubivis moderatione uſus: Ut, ubi Auſtores variant, ejus ductum potiſſimum ſeqvar; qui, penſatis exactè rerum circumſtan- tiis, quàm minimum à veritate deviare videtur.

Quantivis autem & amoris in regias partes, & odii in adverſariam factionem cauſas

causas procul me habere, jactare haud velim; Qvippe gloriosissimo Sveciæ Regi, dum viveret, eoq; vitâ defuncto, hodiernæ Augustæ, servitio, & sacramenti vinculo, beneficiisq; non unis, à primis belli hujus cunabulis, ad nostra usq; tempora, obstrictus: De eo tamen benevolum Lectorem securum esse jubeo; in hoc volumine amorem & odium me ubivis habuisse procul, nec seqviori illorum respectu transversum à veritate abripi passum. Et sanè Regis Svecorum, gloriosæ Memoriz, consilia, actionesve non eo in statu reperi, ut ascitis aliunde falsis coloribus egant, aut nuda intractave in Orbis conspectum deduci refugiant: Quæ si quis, affectibus haud obnoxius, contemplabitur, nullus dubito; quin, proinde ut ipse sub finem operis mei feci, de gloriosissimi Regis personâ, vitâ, proposito, rebus gestis, ac vitæ demùm exitu judicaturus sit. Nec tamen alios, seu regiarum partium, seu adversarum assecclas, debito laudum præmio defraudavi; sed unicuiq; quod meruerat, tribui: Virtutem, ut par est, etiam in hoste justis elogiis profecutus. Qvòd si è diverso perstrictus à me quispiam fuerit, id non partium, aut hominis odio factum, sed amore Veritatis: Nec habet is, quod mihi imputet, qui rectè, seu perperam gesta describo; sed quod sibi met, qui perperam se gesserit. Haud enim laudabile quicquam ascribere ei licuit, qui laudatu dignum nil quicquam egit: Cum immota Historiæ lex, secundum Philippi Macedonis dictærium, scapham scapham appellare imperet; eademq; ex noctuâ facere aqvilam, & asinum pelle condecorare leonis veret.

Porrò aliorum, qui specialibus ejusmodi Historiis concinnandis operam navârunt, exemplo & imitatione, in his, quæ Svecicum bellum propriè concernunt, copiosiores fuisse, & ut, erutis omnibus circumstantiis, Lectorem in rem velut præsentem adducerem, laborâsse, non inficias eo: Idq; tum vel maximè, quandò eadem aut omninò aliis omisâ, aut breviter saltem & perfunctoriè, aut perperam etiam memorata animadverti.

Alias verò res, tam intra, quam extra Germaniæ limites gestas, nisi quatenus Svecico bello illigatæ indissolubili nexu cohærent, prolixè inducere, haud necessarium arbitratus sum: Scopus enim meus haudquaquam, integrum bellum Germanicum, aut si quid hoc tempore alibi relatû dignum contigit, scripto exsequi; sed unicè, belli Sveco-Germanici filum detexere. Apage ergò quàm longissimè à me; ut laboribus aliorum, qui hîc defudârunt, detrahâ. Quin potiùs per me licebit; imò me non volente modò, sed applaudente, fiet: Si cui impostèrùm, onus hoc denuò succollare, & limatiore paulò judicio, stylove isthæc commentari, allubuerit.

Disertationes, orationes, & id genus, quæ volumini hinc inde inserui, partim aliis Scriptoribus debeo, qui hîc præeunt: Partim certæ & secretæ informationi Virorum non infimæ autoritatis. De cætero, benevolus Lector haud præcludet mihi licentiam, quam Historici omnium Gentium passim, sine vituperio, quin non sine laude hætenus usurpârunt; huic illive affingentes verba, quæ dicta nunquam fuère: Satis enim putant, si isthoc temporum, isthoc rerum statu, haud ineptè dici potuerint.

Demùm

Demum, si quis è Prisciani subfelliis in stylum meum cenforiam stringet virgula, cum remittam ad ferulaceum Regnum suum; ut illuc longè, latèq; imperet ac dominetur. Jamdudum ferulæ subduxi manum, nec reformido istos Orbilius, seu plagofos scholarum trivialium Dictatores. Et fateor sanè, hinc inde immiscuisse quædam, quæ nonneminè priscâ Qviritium Gente aliquam sapuisent barbariem: Sed religio fuit, recedere à communi loquendi consuetudine, & solennibus formulis, quas præsens mos & usus sanxit; maximè, ubi in Latinæ lingvæ penu haud occurrit suppar vox, quæ eâdem efficacîâ exprimeret rei proprietatem. Indulgere enim hic oportuit rerum, præcipuè militarium, novitati, &, aut musteis his vocabulis in Civitatem Romanam receptis, aut copiosâ descriptione subvenire Latij sermonis indigentia. Quod si alicubi paulò horridius meæ loquantur Musæ: Quid mirum? Qvippe qui, relictis in primâ juventâ literarum studiis, magnâq; & nobiliore ætatis parte inter Martis pullos transactâ, ex horrido hoc vitæ genere vix ante pauculos annos, Summatum nostrorum ope emergens, humaniori me iterum literaturæ, & Historiæ scribendæ transdiderim.

Titulorum autem solennia, ubi Magnatum subinde mentio fit, de industriâ, adaliorum Historicorum exemplum, omisi: Rege Sveciæ, Cæsare, aliis, nudo nomine, aut cognomine, absq; ullo tali fucio, in scenam inductis. Historiarum enim, ut ille ait, Scriptorem, non ceremoniarum Magistrum hîc me profiteor: Nec paginas bullatarum ejusmodi nugarum implere, operæ pretium satis visum est.

Hæc sunt, quæ benevolum Lectorem in vestibulo operis admonere volui: Cujus judicium, sed maturum & rectum, nec seqviorum affectuum aut respectuum glaucomate obnubilatum, tantum abest, ut extimescam; ut ultrò potiùs ambiam. Sicui verò, rerum notitiâ & experienciâ non solidè satis instructo, Historiam meam arietandi libido incesperit, is certo certius sibi polliceatur: Magni artificis, Appellis, dicterium, *ne sutor ultra crepidam*, imperitiæ ipsius ad satietatem usq; oggestum iri.

BELLI SVECO-GERMANICI VOLUMEN PRIMUM. LIBER PRIMUS.

Summa Libri.

ROST breve praeoquvium (1.) origo bellorum, quæ nostrâ aetate in Germaniâ gesta, paulo altius repetitur, & ambitiosa intentio, artesq; ac molimina Domus Austriacæ memorantur: Quibus ad universalem Monarchiam in Christiano Orbe adipsendam viam sibi struxit. Hinc (2.) transgressu ad bellum Suecicum factis, ejusdem speciales & proximiores enumerantur causæ: Literæ, nimirum, Regis interceptæ; Poloni in hostilitate adversus eundem confirmati; armorum, militumve commercium Regi interdictum, Polonis, hostibus concessum; suppetiæ Polonis lata; subditi Regis hostiliter habiti; dominatus in mare Balticum magno ambitu quæsitus; amici, vicini, confanguinei Regis oppressi. Tandem etiam (3.) ejusdem Legati ignominiosè à Lubecensi tractatu rejecti: Ubi literarum, quas Salvius ad Caesaris Subdelegatos Lubecam exaravit, & responsi, quod hi, quamvis aliquantò serius dederunt, summa. (4.) Rex, Pace Lubecensi præter opinionem suam consecutâ, ad Electores componit literas: Et Bielckius à Senatu Regni ad Fridlandia Ducem mittitur. (5.) Interim (quæ ultima & potissima belli causa) validus contra Regem in Borussia ducitur, exercitus: Quo de revocando Bielckius cum Fridlandio nequicquam scripto velitur. (6.) Rex de bello, necne, gerendo consultat. (7.) Eadem de re in Sueciâ, publicis Regni comitiis, fit decretum. (8.) Rex ad Brandenburgicum Electorem dat literas; & inducias cum Polonis init. (9.) Sequuntur belli præparatoria à parte Regis: Commercio ad portus hosti infesos inhibito: Nec non exigua propè Stralsundam certamina; velut belli præludia. (10.) Dux Pomeraniæ militis Casarei provinciâ educendi frustra satagit: Ejus postulatam à Regni Sueciæ Cancellario, de Stralsundâ præsidio regio liberandâ: & hujus responsum. (11.) Inde duplex evanida Pacis spes: Altera è responso Electorum ad Regis literas; & tractatu, Gedani, Pacis causâ, Regis Daniæ interventu, instituendo, altera affulgens. Cujus cum Sueciæ Rege, post Lubecensem transactionem initam, commutata litera referuntur. (12.) Hac occasione inferitur, de armis suspendendis denuò suscepta à Rege deliberatio. (13.) Tandem, quid Gedani, & illic locorum alium, quæ Regis circa hæc intentio, & quâ ratione tractatus ad irritum ceciderit, recensetur. (14.) Subnectuntur ultima Regis literæ ad Electores, ante adventum ejus in Germaniam, velut quædam clarigatio; & causarum belli publicatio: Quas inter prima principia à proximioribus causis, & inter has principales à minus principalibus discernuntur. Signa deniq; (15.) & prodigia nonnulla, quæ bellum præcessere, ultimo loco breviter annotantur.

Bellum, quod GU-
STAVUS ADOL-
PHUS, Secundus ejus
nominis, & Magnus co-
gnomento, gloriosa Me-
moriar, Suecorum Rex,
illoq; fatis functo, Filia ejus, Regiæ
Majestatis hæres, CHRISTINA,
cum FERDINANDIS, Secundo &
Tertio, Patre ac Filio, Romanis Im-
peratoribus, Archi-Ducibus Austriæ,
ab Anno millesimo, sexcentesimo,
tricesimo ad hæc usq; tempora, in
Germaniâ geslere, aliquamulti huc-
usq; scripto tradere, adorti sunt.

Et sanè condigna hæc Sparta, in
qvâ defusetur; Cum eidem bello,
nec diuturnitate temporis, qvò dura-
vit, nec, qvibus gestum, consiliorum
acumine, armorum atrocitate, vehemē-
tia animorū, variâ Fortunæ vicis-
situdine, bella ulla, nostræ aut supe-
rioris ætatis, facillè comparanda fue-
rint.

Utut autem, narrationem ejus-
modi historicam contexere, hodiernâ
nonnullorum opinione vilis, nec mag-
ni laboris existimetur: Qvi tamen
penitus rem introspectam æqvâ judi-
ciū lance pensitabit, non exigui pon-
deris ac momenti comperiet.

Quisqvīs enim cum laude mune-
re hoc defungi cogitat, non ut ex-
quisitâ modo actionum & rerum gesta-
rum notitiâ polleat, sed præceden-
tium qvovqve consiliorum apprimè
(qvantum secreta quidem status ad-
mittunt) gnarus existat, necessum est:
Qvin id etiam requiritur, ne, affecti-
bus frena laxans, à normâ veritatis,
qvæ vivida omnium historiarum ani-
ma, qvovqve modo se abduci patiat.

Et linè aliorum, qvi in hoc stadio
decurrunt, scriptis, aut insultare,
aut debitas detrachere laudes, animus
non est: Matthiæ Meriani diligentia
cūprimis, inter Germanos nostros;
qvi conquiritis undiqve versum, qvot-
qvot nascisci potuit, rerum gestarum
relationibus, haud semper adeo vanis,
luculentam huic rei prætulit facem,
& in quamplurimis à veritatis scopo
non adeo longè deviavit. Si quis ta-
men opus illud curatius pervolveret, in
rebus gestis enarrandis sæpiculè erra-

tum, & vel maximè, ubi consiliorum
ac tractatum res agitur, qvorum ex-
actâ notitiâ Merianus, aut potius, qvi
ad ejus instantiam id operis concinna-
vit, desitutus fuit, qvæ præcipuè me-
moranda, aut sicco pede præterita,
aut breviter saltem & persuctorie ad-
ducta, aut interdum in diversum pla-
nè sensum contorta conspiciet. Alio-
rum opellas ut taceam: qvi, pars rerum
ignorantiâ lapsi, pars affectibus trans-
versi abrepti, dissono narrationum re-
latu mirum in modum inter se colli-
duntur.

Hæc ratione moti Superiores mei,
& qvò memorabilis, multipliciq; con-
siliorum ac eventuum varietate insig-
nis, belli series, de qvò superstitibus
adhuc, qvi non interfuerunt modò,
sed ex parte præfuerunt, adeo diver-
sæ relationes eduntur, intemeratâ Ve-
ritate posteris traderetur, literis id, à
primis ejus cunabulis, ad nostra usq;
tempora, mandari, mihiq; id mun-
dis imponere, operæ pretium duxere.

Qvâ in re ne de viâ regiâ Verita-
tis, in excurrentes hinc inde falsitatum
femitas & ipse dilaberet, tum infor-
matione Virorum non infimæ notæ,
qvos consiliorum & actionum gnaros
noram, usus sum, tum adminiculo
actorum & documentorum, qvæ hinc
inde emanârunt, relationum item
historicarum, qvotqvot verissimas, &
maximè speciales ad manum habere
potui. E qvibus, qvicqvīd ad His-
toriam hanc facere videbatur, erui,
cōgessi, & secundum temporum or-
dinem digessi.

Qvemadmodum autem benevo-
lo & amico Lectori, cujuscūq; sor-
tis aut conditionis fuerit, modò illi
DEUS, Justitia, Veritas cordi, labo-
res hos meos haud ingratos fore, spe-
ro: Ita futuram, & nulli præjudicio
mancipatam, nullis affectibus obno-
xiam, Posteritatem aliquo in numero
habituram, certò certius confido.

I. Priusqvām autem rem
ipsam aggrediamur, haud absonum
fuerit, primū fontem & scaturigen-
nem omnis mali scrutando; dispice-
re: Qvò initio flamma hæc primitus
cœperit? Qvomodo, sensim gliscens,
magis magisque exarserit, viresqve
acqvī-

Origo
belli Ger-
manici.

acqvisierit eundo? Donec, omni pen-
nè Germania in favillas cineresve re-
ductâ, etiam finitimis Regibus, Prin-
cipibus, Rebuspublicis incusserit me-
tum, ne contagione quâdam è pro-
ximo pariete ad ipsos ferperet malum.
Imprimis autem Regi Sveciæ: Ita ut
tandem huic, præ aliis, ad averrun-
candam à semet, suisq; Regnis ac
dicionibus certam pestem, restan-
gendi in viciniâ incendiû imposita
fuerit necessitas.

Domus,
semper,
Austriacæ
ambitiosæ
intentio.

Postquam Domus Austriaca, Ro-
mani Imperii administrationem Ele-
ctorum suffragiis consecuta, & am-
plissimarum insuper inferioris Ger-
maniæ provinciarum, mox Regno-
rum Hispaniæ, cum eorundem sub
utroq; sole magni momenti accessio-
nibus, tandem quoque Hungariæ &
Bohemix possessione facili illustrium
connubiorum titulo nacta est, non
continuit se intra hos felicitatis ter-
minos immoderata illorum dominan-
di cupiditas; sed, secundiore obse-
quentis fortunæ aurâ, quò magis spi-
rabat, eò plus ultra, ex CAROLI
Qvinti symbolo, evecta, cogitatio-
num ac machinationum suarum ner-
vos illuc intendit: Quâ ratione, ulte-
rius semper progressa, finitimis Re-
gibus, Principibus, Rebuspublicis in
ordinem redactis, totum Orbem, aut
certè potiorem ejus partem domina-
tu suo completti, solidaque novæ, &
omnibus numeris absolutæ Monar-
chiæ jacere posset fundamenta?

Et media,
seu artes,
ad illam
adipiscen-
dam.

Præ aliis omnibus huic illorum
proposito accommoda visa Romani
Imperii possessio: Sine quâ quic-
quid alibi molirentur, aut struerent,
haud firmiter solidatum rebantur. Il-
lam itaque ne amitterent, & Roma-
ni Imperatoris titulus ut in fami-
liâ suâ perennaret, prima illorum cu-
ra. Hinc Carolus, id nomen Qvinti
Imperator, Fratrem Ferdinandum
pontificis Religionis, Imperii Pro-
ceribus, Romanorum Regem, futu-
rumq; successorem creari, magno &
felici nisu laboravit. Cujus vestigiis
adeò dextrè insisterunt posteri: Ut
ex illo tempore ab aliis, quàm Au-
striacis, imperatum fuisse, non memi-
nerimus; & nomen quidem ele-

ctionis manserit, res verò ipsa penis
simè in hereditariam degeneraverit
successionem.

Sensit tamen & odorata est Do-
mus Austriaca: Romani Imperatoris
nudum nomen, umbratile ferè, po-
testatemq; arctissimis Legis Regiæ
seu Capitulationum cancellis circum-
scriptam, intentioni suæ, intra vel ex-
tra Imperium, assequendæ, non fore
parem; sed Electorum, Principum,
Ordinum Libertatem, auctoritatem,
potentiam illi ubivis obstaculo. Hanc
igitur conatum suorum remoram è
medio tollere, Germanorum Electo-
rum, Principum, Ordinum vires in-
fringere, Libertatem suppressere,
enervosq; ante omnia, sub jugum
mittere, optimum factum visum.

Non expeditior autem illi rei
poterat reperiri ratio; quàm ut, vin-
culo concordiæ, quo tot robustorum
membrorum, svaviter inter se con-
spirantium, compages continebatur,
dissoluto, mutuis inter se odiis com-
mitterentur. Id quod in proclivi
fuit: Quippe exorta Religionum di-
versitas jam antè facilem ad id stra-
verat viam. Utur enim Anno mil-
lesimo, quingentesimo, quinquage-
simo quinto inter utriusque Religio-
nis asceclas Pax Religionis, commu-
ni omnium assensu, sancita esset; mox
tamen sub cinere latentia novorum
dissidiorum semina apparere cœpe-
rant. Quæ, tantum abest, ut Impe-
ratores è Domo Austriacâ extinguere
laborarent, ut in luculentam potiùs
flammam, oleum igni strenuè suffun-
dendo, excitarent.

Pontificiorum enim partibus se ap-
plicantis toti, illorum postulatis in-
gens addere pondus, eosq; prætex-
tu Religionis conservandæ, propa-
gandæ, hæresiumq; extirpandarum,
cum tempore, magis magisque, sibi fa-
cere obnoxios. Præsertim postquam
re ipsâ compertum: Per Imperato-
rem & Domum Austriacam maximè
stetisse, quò minùs Anno millesimo,
quingentesimo, octogesimo secundo
Electoatus Colonienfis, & sequen-
ti tempore, Argentoratensis Episco-
patus, opimi duo boli, in protestan-
tium manus delaberentur.

Velut autem Pontificiis addictos,
A 2 ita

ita Protestantibus econtrā infestus se prestare, eosq̃ve per Consilium aulicum, ac hujus, à Protestantium parte nunquam non oppugnatam, jurisdictionem, sub mantello religiosæ atq; profanz Pacis, juris dicundi, Justitiæ administrandæ, vellicare & delibatum ire: Protestantium detrimentum ac incommodum in Pontificiorum, suæq; imprimis Domus, vertentes commodum, & , siquidem Protestantes fortè, sub juris specie grassantem, injuriam devorare æquo animo non possent, armorum contra eos palam arripendorum ansam captantes.

Delituit tamen diu sub cineribus flamma, quæquam novorum, subinde accrescentium, gravaminum fomite nutrita, donec Anno millesimo, sexcentesimo, septimo paulò manifestius se proderet: Exinde, quò longius, eò clariùs emicuit, tandemq; in apertum prorupit incendium. Hoc enim anno Imperator Rudolphus districtum in Donaverdæ Urbem præcoci consilio Bannum, seu proscriptionis fulmen, perverso imperialium sanctionum ordine, executioni repente mandabat. Biennio post exorta inter præcipuas nonnullas Germanorum principum familias, de vacante Juliacensis Ducis successione, controversia prætexendo sequestro locum dedit: Quo, parum absuit, quin Domus Austriaca amplissimarum ditionum possessionem adipisceretur.

Hæc & talia vasta Imperatorum, Imperatoribusq; deditorum Pontificiorum molimina, protestantes Electores, Principes, Ordines plerisque, superioris Germaniæ, compulerunt, archiùs inter se, sub nomine Unionis, fociare consilia, viresq; Pontificiis illic, Imperatorum è Domino Austriacæ, seu permissis, seu conniventia, Ligam suam (ut appellata est) opponentibus. Hinc dissidia jam valde succrescentia, & animorum discordia indies aucta, comitiis, Anno millesimo, sexcentesimo, decimo tercio, habitis, in contrarias factiones, magno cum Imperii, Ordinumve interrimto, palam erumpere visa.

Fervescuntibus jam in Germaniæ animorum motibus, Anno millesimo, sexcentesimo, decimo septimo,

Bohemica turbæ enatæ in rapidam adeò flammam innox adolecebant; Ut cum Religione Libertas Regni pesum omnino ret, & Bohemia Domui Austriacæ solidam exinde servierit servitorem.

Regni hujus casus infelix electoralium Domum Palatinam in exitium præcipitem secum abripuit. Ubi certè Ferdinandus Cæsar, datâ occasione haud segniter usus, ne, morâ interpolatâ, amicè res componeretur, & spes, semel animo concepta, decollaret, absq; ullo Electorum consilio aut assensu, proscriptionem in Fridericum Palatinum properavit; Ditionum ejus parte non contemnendâ Archiduci Alberto, Agnato suo, & Hispanis, è Belgio accessitis, in prædam concessâ; reliquo, unâ cum electorali dignitatè, in Bavariæ Duce, præteritis Friderici Palatini liberis impuberibus, fratre necdum adulto, aliis agnatis proximioribus, citra controversiam innoxis, imò partim Pontificiis, ex plenitudine, seu potestatis, seu tempestatis (ut Jurisconsulti in ejusmodi casibus loquuntur) translato. Quæ translatio in conventu Ratisbonensi, Anno millesimo, sexcentesimo, vigesimo tercio, reliquis Electoribus non consilii in modum ad deliberandum proposita, sed in modum decreti tantum insinuata, suffragantè quidem Clero, repugnantibus tamen, & validis rationum momentis nequicquam contradicentibus, Saxonie & Brandenburgicis Electoribus, per collatam Bavaro publicè investituram, consummata. Ita Domus Austriacæ insignem, cui Germaniæ Libertas hucusq; insisterat, quæq; conatibus ipsius quàm maximè obstitit, columnam simul è medio sustulit: Simul quinti electorales suffragi potita; deq;ve imperiali dignitate longè, ac antea, certior, Bavarium, quem alioq; ne, Majorum æmulus, incrementis suis & ipse tandem invideret, metuebat, hoc beneficio extremè sibi devinxit.

Reliquos, fœdere unitos, Principes ac Ordines, quorum junctas vires adhuc reverebatur Ferdinandus Cæsar, singulos faciliùs in ordinem redigi posse, quàm universos ratus, Civitates

tates primum imperiales ab eorum communione magnificis promissis diuulsit: Fide sanctissimè datà, recipiens. *Quicquid ab ipsis commissum hæcenus fuerat, & imputari poterat, perpetua se obliuione perinde sepulturum: Ac si nec Unionis foedus, nec Bohemici motus, nec ulla, ab his promanantes, turbæ extitissent unquam, aut Civitates harum fuissent participes. Nihil quoque ab ipso Cæsare, aut Rege Hispaniarum, & reliquis Domus Austriacæ membris, aut Pontificiis Imperii Ordinibus, hac de causa, incommodi detrimentive passuras: Nec ulla ipsis præsidia impoſitum, quin nec transitum per Urbes, ipsorum ingratis, postulatum iri.*

Sed hoc non attento, postmodum Civitates pleraque imperiales validis præliis oppressæ, sub duro militaris licentiæ jugo penè hostiliter habitæ, per novos, subinde exquiritos, sinus, variaque prædandi vocabula exhaustæ, & ad incitas redactæ. Obtendentibus autem collata ab Imperatoribus privilegia, & ipsissimè Ferdinandi Cæsaris manu sigillorum corroboratam Aschaffenburgensem transactionem, responsum. *Imperatores Romanos concessis immunitatibus ac privilegiis non adeò sibi inest constrinxisse manus, quin exigente rerum necessitate, libere iisdem aliquando derogare valerent: Reliquos tractatus, & pacta conuenta in his inita, temporis accommodata, cum tempore variari, nec Cæsaris proposito & conatibus obſistere, aut opponi, ullo modo, posse.*

Principum ac reliquorum Ordinum, qui, præter Civitates, Unioni nomina dederant, par fortuna: Quamquam, simul ac Ferdinandus Cæsar Bannum in Fridericum Palatinum stringeret, velut fulmine afflati, omni hostilitate abſtinerent, & mox, imperatoriorum promissorum fiducia freti, armis se penitus spontè exuerent.

Postquam Cæsaris voto, ac armis superior omnis Germania hunc in modum cesserat, ad inferioris etiam Saxonix Circulum manus suas extendit, ac illi subigendo nervos intendit. Conſcripserant enim militem aliquem ejusdem Saxonix Procures ac Ordines, Christiano Quarto, Rege Daniæ,

Duce Circuli electo: Id crimini ipsi datum, id invadendis his provinciis aperuit fenestram.

Et quamquam recensatum disſidium in Conventu, Brunswigæ habitò, amicà viâ componere, interventu suo tentarent Saxo & Brandenburgicus Electores, Cæsar tamen, absolutum sibi belli Pacisque arbitrium sumens, adeò iniquum se præbere compertus: Ut bellum incerto eventui subire malent inferioris Saxonix Procures ac Ordines, quam certam, quæ ex armorum depositione imminere, servitutum.

Vicerunt tamen & hæc, totius penè Imperii viribus suffulta, Cæsaris arma, & Daniæ Regem, cui, ut Circuli Duci, supremum militiæ regimen commissum fuerat, non Saxonia tantum inferiore, & quas adversus hostilem vim tuendas susceperat, provinciis, sed magnà insuper Regni parte, qua continenti coheret, pepulerunt.

Nec contentus Cæsar, furorem suum in inferiorem exonerasse Saxoniam, superioris etiam Saxonix Circulum, qui solus adhuc totius Germaniæ superabat intactus, universum (excepto Electoris Saxonix territorio) & imprimis maritimam Pomeraniæ oram, cuius Dux tamen, nullius criminis insimulari, nedum convinci poterat, milite, ad prosperos fortunæ successus certatim undique, confluyente, velut rapido quodam diluvio inundavit.

Inter hæc singularis Ferdinandi Cæsaris, & ars, & cura, protestantes Imperii Principes ac Ordines, aut exſtirpare radicitus, aut, sub prætextu litum iis intentarum, quas præpropere sententiâ hoc rerum statu terminabat, succis rerum gerendarum nervis debilitare: Ne, evulsis pennis, deinceps in altum se extollere, & involuti aquilæ obſistere ullatenus possent.

Cujus rei (ne proſcriptionis in Palatinum festinatæ memoriam refricemus) vivum exemplum Marchio Badensis nobis præbet: Quem Ferdinandus Cæsar, ad dicionum, de quibus ipsi cum Edovardi Fortunati liberis controversia, traditionem, una cum fructibus perceptis & percipiendis, damnorumve factorum & expensarum

tuitionem condemnatum, etiam potissimā pristini patrimonii parte privatum iit.

Eodem fato Mauritius, Hassiæ Landgravius, non amplissimā modō hæreditatis, quæ à Ludovico seniore obvenerat, & totius superioris Hassiæ, sed, ob fructuum & expensarum restitutionem, possessi antea territorii jacturam insuper non contemnendam Cæsaris sententiā passus.

Severius longē cum Ducibus Megapoleos actum : Quorum provincia ad mare balticum sita, adeoq; Cæsari ac Domui Austriacæ, ad scopum suum obtinendum, maximē accommoda. Hos enim Ferdinandus Cæsar, Anno millesimo, sexcentesimo, vigesimo octavo, non citatos, non auditos, absq; ullā judiciariā causæ cognitione, nudo decreto, avito hæredio exiit : Fridlandiæ Duce, cliente suo, exuviis his exornato.

Nec longo post intervallo in causā Hildefiensis, sententiā definitiva præcipitata : Quæ Dux Brunsvicensis Episcopato & Clero dicti Episcopatus, unā cum territorio, & locis, Episcopatu quondam ademti, etiam fructus perceptos ac percipiendos, & damnum emergens lucrumve cessans restituere jubebatur. Cujus sententiæ effectus, Duce ad ultimum Revisionis beneficium confugiente, ne tantillum quidem, prout alias juris & moris, suspendi potuit : Quin executioni è vestigio mandaretur, & Duci, præter illa, quæ ipsius Majores Clero Hildefiensū creptum ierant, Ducatus partes aliquot non ignobiles, ratione tum fructuum, tum reliquorum, ad quæ restituenda condemnatus fuerat, detraherentur. Uterius, Principatus Calenbergensis, Comitatus Hojensis, & quædam Brunsvicensis agri præfecturæ Seniori Tillio, quadringenties mille Joachimicorum nomine, quos Cæsari Danix Rex, & ille Tillio transcripserat, alia insuper aliis, à Cæsare collata, in prædā ceserunt : Ut Duci demum ex ingenti, quod antea possederat, patrimonio vix septem præfecturæ, illæq; modicæ & minorum gentium, velut pristinæ magnitudinis reliquæ, superfuerint. Imprimis Ferdinandus Cæsar, Duce Brunsvicensi li-

cet in gratiam recepto, Gvelfherbyti munitissimam Urbem, Arcemvç, Aulæ Ducariæ sedem, in meditullio regionis sitam, præsidio suo infesam retinuit : Ut hoc velut freno subdomaret Brunsvicensem, aliis insignis ferociæ, caballum ; ne recalcitrando novas turbas daret.

Quid in Pomeraniā Cæsar molitus fuerit, certò haud liqvet : Quippe conatibus ejus, antequam lucem aspicerent, à Rege Sveciæ oppressis, & in abortum degenerantibus. Non obsecurus tamen rumor erat : Electori Brandenburgico, in casu vacantis per ultimi Ducis Bogislai mortem successionis, à Duce Bavariz litem de hoc Ducatu motum iri ; antiquæ investituræ, quam hic, quoties opus, ab Imperatoribus renovari fecisset, prætextu. Unde militaria, quibus totam provinciam Ferdinandus Cæsar obruebat, hospitia, in hunc eventum, forsā sequestrum Juliacenſe parturire, non nemini suspicari in mentem venerat.

Utverò, quicquid protestantium Religioni additis virium supererat, exhauriret, & jam non per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo unoq; velut exitibili ictu universos jugularet Cæsar, bonorum ecclesiasticorum, quæ hæcenus possederant, penè omnium controversiam mox, Edicto publicato, iis movit : Cujus Edicti, si effectum fortiretur, vi, omnes & singulos ad incitas redigi, necessum erat.

Ubi, sub Religionis colore, privato iterum suo, luxuræ Domus commodo velificans, ArchiEpiscopatibus, Magdeburgensi & Bremenſi, nec non Episcopatu Halberſtadenſi, quæ trīa nobilissima, non inferioris modò Saxoniz, sed totius Germaniæ membra, filium suum obtrudere conatus est.

Tandem, quia Cæsar & Domus Austriacæ, ad scopum suum feliciter consequendum, classem in mari necessario requiri animadverterant, ideò non littora tantum maris baltici, & portus ad id sitos [quorum plerosque jam occuparant] summā curā munienda susceperunt ; Stralefundā, dum jugum eorum subire gravatur, summā vi hostiliter oppugnata : Sed & alias civitates, quas navibus & viribus maritimis

mis pollere nōrant, Hispanicorum commerciorum huc unice restringendorum, variorumque privilegiorum & insignis emolumentum ipse facta, ad se pellicere conati, in id impensè incubuerunt: ut comparatā illarum adminiculo classe, mari quoque baltico suos injicerent compedes.

ne vulnus in cicatricem coiret, antequam in Germaniā suam plenè attigisset scopum; spe certā Polonis datā. Germaniæ Electoribus, Principibus, Ordinibus sub jugum missis, sese igitur, omnibus viribus collatis, eò gnaviter incubituros; ut Sveciæ quoque Regnum à Polonis penitus opprimeretur.

Trāgressus ad speciales belli Svecici causas.

2. Qvanquam autem nascens, & è Germaniæ malis valida cum tempore incrementa fumenis Austriacæ Domus potentia, extraneis Regibus, Principibus, Rebus publicis, sensim hoc modo magis magisque formidolosa facta fuerit; maximè cum, intra Imperii Romani fines jam se non amplius continens, vicinos quoque, missis in Italiam, Borussia, Transilvaniam diversis Exercitibus, lacescere haud vereretur: GUSTAVUS tamen ADOLPHUS, secundus ejus nominis & Magnus, Sveciæ Rex, unprimis suspectam habuit, luculenter deprehensam, quò magis baltici maris littoribus illius vires appropinquarent, eò plures majoresve adversum se indies feri bellorum occasiones.

Quæ sit. Litera Regis intercepta.

Velut jam Anno millesimo, sexcentesimo, vicesimo sexto, litera quædam Regis Sveciæ ad Transilvaniæ Principem, nec ab hoste, nec ad hostem missa, à Cæsarianis intercepta, referata, ac, conficta in Regis invidiam verborum interpretatione, publicata fuerant: Ipso internuncio in carcerem compacto, ac durè & hostiliter habito. Quæ injuria, quo inopinatè magis Regem à Cæsare, quem, nec verbo, nec facto, hucusque læserat, perculit, eò altius in pectus penetravit, ac descendit: Maximè, cum verus litterarum tenor nihil, in Cæsaris aut Imperii Romani præjudicium tendens, loqueretur, sed bellum, quod Regi Sveciæ cum Polonis hac tempestate intercedebat, solummodò concerneret.

Poloni in hostilitate adversus Regem confirmati.

Porro Regi à fide dignis relatum. Licet componendorum inter Sveciæ ac Poloniæ Regna dissidiorum sapè numero spes assulgeret; Commisfariis utriusque Regni annuatim in eum finem congregientibus: Pacis tamen hos ofores, per internuncios ac literas, sedulò apud Polonos operam dedisse,

Et quo verbis facta statim responderent, Svecosque omnibus bellorum gerendorum mediis, quantum poterant, nudatos, Polonorum armis, favore suo suffultis, debellandos exponerent, & omni militum, & rei bellicæ commercio, quod utrumque liberum Polonis, Svecorum tunc hostibus, reliquerat, Regi Sveciæ in Germaniā interdiciere visum.

3. Militum, rei bellicæ commercium Regi interdictum.

Clarius autem odium eorum in Regem Anno millesimo, sexcentesimo, vicesimo septimo emicabat; quādo Adolphus, Holsatiæ Dux, cum copiis haud contemnendis, Sigismundo Tertio, Polonorum Regi, subsidio ablegatus: Idque eo potissimum tempore, quo, equitatu Polonico ad Dirschaviam dissipato, & toto exercitu in consternationem haud exiguum congesto, periculum erat, ne ipsi castris Poloni percellerent. Quapropter hoc præter opinionem & immerito suo, illatum vulnus, Regi eò magis doluit, quò certior spes erat; hostilem exercitum, absq; hoc foret, ad internecionem casum, atq; ita hac vice debellatum iri. Nec verò missione militum, nec alio prætextu colorabantur istæ suppetiæ: Quin potius ipsius Cæsaris signa, & Imperii Romani aquilæ in hostili acie aperte fulserunt. Dux quoque Holsatiæ, post navatam Polonis strenuam aliquamdiu operam, è Borussia cum residuo milite in Pomeraniam regressus, ibidem, non secus ac aliæ Cæsaris legiones, hiberna nactus est: Ut vel inde, è Cæsaris stipendio nunquam excessisse, appareret.

4. Suppetiæ Polonis, hostibus, latæ.

Interea Cæsareus miles Regis Sveciæ subditos, qui, negoriorum suorum ac innoxiorum commerciorum causa, in Germaniam appulerant, ubicunq; nancisci contingeret, hostiliter tractare: Ablatis vi mercibus, & navibus fisco addictis. Quod iidem, non aliò locorum se justius confugere rati, ad Regem

5. Subditi Regis hostiliter habiti.

Regem detulerunt : Ejus opem, auxilium, patrocinium supplicibus ac querulis precibus implorantes.

6. *Domina-
tus in ma-
re balticū
magno
ambitu
qvæsit,* Imprimis Septentrionalibus Regibus ac Regnis maximè suspectum accidere : Quod Cæsar ac Rex Hispaniæ supradicti millesimo, sexcentesimo, vicesimo septimo, & sequenti Anno, per Georgium Ludovicum, Comitem Svartzburgensem, & Gabrielem de Roy, Commisarios suos, Lubecam, aliasq; Urbes Hanseaticas, in partes suas traducere conati, illarum ope classem in mari baltico comparare molirentur. Ut ut enim alius color rei qvæ situs nil aliud, videlicet, intendi, qvàm ipsarum Civitatum commodum; hac etenim ratione, abrogatis, qvæ exteri invexissent, monopolii, navigationem & commercia Civitatibus facta, recta conservatum, ac, inter alia, Hispanicarum mercium vectarum ad solos eorundem portus astrictum iri : Septentrionalii tamen Regnorum Reges, re altius penetratâ, aliorum id interpretati, aliquid monstrare negotium existimabant; nec modò in Regalium suorum super mare balticum, cuius tutelam & protectionem, ex Majorum instituto, sibi asserunt, insigne vergere præjudicium, sed & ipsis in Regnorum viscibus oppugnandis, media ac occasionem qværi.

Qvæ suspicio in Rege Sveciæ validiora incrementa sumsit, postqvam, finito bello Danico, à classe & navibus armandis minimè cessatum : In se enim, reconciliato Daniæ Rege, fabam hanc cudi, haud sine causâ ominabatur. Præsertim, qvâ Cæsariani, spe de adjungendis sibi Civitatum Hanseaticarum viribus evoluti, Gedanensium & Polonorum, cum quibus Regi Sveciæ apertum bellum, naves in consortium asciverant, illarumq; ope mare balticum, harum artium hætenus insolens, piraticâ infestum reddebant : In tantum; ut Rex Sveciæ, Regalium suorum, & securitatis maritimæ, commerciorumve conservandorum, classem & ipse suam magnis incommodis atq; impendiis adornare, illâq; Cæsarianos occupatis portibus, præsertim Wismariensi, inclusos tenere coactus fuerit.

7. *Amici,* Cum autem Anno millesimo, sex-

centesimo, vicesimo octavo, Strale-
fundæ Urbs à supremo Cæsare militi-
tiæ Imperatore, Fridlandio, præsidia,
qvæ imperabantur, admittere detre-
ctans, arctissimo premeretur obsidio,
ferroq; ac flammâ extrema qvæq; per-
peteretur, recepit illa quidem ab ini-
tio à Daniæ Rege militem auxilium,
qvem spontaneo motu, defendendæ
Urbi, hic submiserat, & necessitate exi-
gente, plus auxiliorum ab eodem conse-
sequi poterat : Ne tamen cum Cæsari-
s hostibus [quos inter tunc temporis
Daniæ Rex] conspirare argueretur,
mox ad Sveciæ Regem confugiens, ut
addicti neutri parti Principis, cuius be-
nignitatem antehac luculentis rerum
testimoniis experta fuerat, tutelæ ac
patrocinio, sequestro velut deposuit
exagitata infestis hostium armis Li-
bertatem. Nec Rex iustissimis de
causis, quas ipsimet Stralesfundenses
per Legatos suos deduxerant, recusa-
re ullatenus potuit; quin Civitati, non
ipsius modò, sed & publicæ, commu-
nisq; securitatis gratiâ, misso non
contemnendo militum subsidio, subven-
niret.

Salvâ tamen obedientiâ, Cæsari & Duci Pomeraniæ, tanqvàm Superioribus, debitâ; nec ad Cæsaris, aut cuius-
qvam offensionem, sed solam Civitatis,
portusq; Stralesfundensis, & conse-
quenter, totius maris baltici defensionem,
commerciorumve libertatem : Ut ex fædere, cum Stralesfundensibus inito, sole meridiano clariùs apparet.

Inde militum Tribunis, qui Stralesfundensibus supplicia missi, in mandatis datum : Ne extra obsidium, & necessariæ atq; legitimæ defensionis cæcellos, adversus Cæsaris exercitum quicqvam tentarent. Qvi & ipsi, ab initio, Danis, quamdiu illic loci unâ commorati sunt, in expugnatione oppidi Bart, aliûve factionibus, neqvquam ad capesenda contra Cæsarianos hostilia arma, instigantibus, Regis sui mandatum causti, intra hos terminos immoti steterunt.

Eodem penè tempore Cæsar Duces Megapoleos omnibus dicionibus, quas ab Imperio ipsi, eorumve Majores, tot per annos, Feudi nomine possederant, privarat; Ducemq; Fridlandiæ, summum terrâ, mari militiæ suæ Impe-

Vicini,
Constan-
guinei Re-
gis, op-
presli.

Imperatorem, his investitum ierat. Quorum, & Religionis, & sanguinis nexu junctorum, Ducum vicem Rex, ipsâ Christianâ caritate, arctâq; necessitudine flagitante, jure miseratus: Præsertim cum, omni aliâ ferè spe destituti, in his angustiis ad Regem, velut sacram anchoram, confugerent.

8. Legati ignominiosè à tractatu subcenti rejecti.

3. Mox, cum Anno millesimo, sexcentesimo, vicesimo nono, Lubecensis conventus, compeſcendis Danicis motibus, haberetur, Rex Sveciæ duos è Regni Senatoribus haud postremæ notæ, Gabrielem Oxenstirna Baronem, subsequenti tempore Dapiferi nomine in Regno clarum, & Johannem Sparrium, ut Legatos, eò quoq; mittendos duxit: Non modò, ut Stralsundâ, quam in protectionem nuper receperat, turbis, cum quibus, præter meritum implicata, colluctabatur, evolutâ, Ducibusq; Megapoleos autoritate suâ sublevatis, dissidiorum igniculos, his aliisve de causis inter ipsum & Casarianos exortos, restingeret; sed præterea tractatum quoq; ipsum, interventu suorum Legatorum dirigeret ad fidæ ac æquabilis Pacis portum.

Horum namq; mandata eò unicè collineare. Darent operam, ut Principes, Comites, Urbes, potius ad mare balticum & magnum Oceanum summam, uterq; superioris ac inferioris Saxonie Circulus, nec non Oldenburgensis & orientalis Frisie Comitatus in statum, quo Anno millesimo, sexcentesimo, vigesimo, ante bellum hoc enatum fuerant, reponerentur: Stralsundæ autem Civitati, cui jure iniusta vis erat illata, non pristina modo restitueretur securitas & libertas, sed damni quoque, hoc bello exantlati, nomine satisfieret. Pro Ducibus Megapoleos, siquidem criminis, erga Casarem & Imperium admissi, convicti forent, certam pecunie summam [quantam Electores, Principes, Ordines Imperii ex bono & æquo essent arbitraturi] multâ loco, & Regem prædem hujus seu sponsores offerre, ipsis injunctum. Qui, siquidem delictum eorum jure exaggerari eousq; posset, vel ad milies mille Joachimicorum exsolvenda, se obstringere decreverat.

Legationi ut viam sterneret, Johannem Salvium, status sui & præſenti

Pacis negotio expediendo insimul destinatum, Secretarium Rex, iter paululum antecapere, juserat. Qui, ubi in Daniam venit, Casaris Subdelegatos scripto compellans, & Regis propositum brevibus detegens, ut Regi Legati, transmissis fidei publicæ literis, ad tractatum admitterentur, postulavit.

Tantum autem abest, ut literario responſo dignati eum fuerint Casaris Subdelegati: Ut potiùs, fide publicâ denegatâ, regios Legatos, tum territorio Romani Imperii, tum potissimum Urbe Lubecâ abstinere, sub comminationis extremâ indignitate, per inter-nuncium, qui literas detulerat, Johannem à Lepaufen, ore tenuis juserint.

Eo non attento, Johannes Salvius, simul ac istud responſi à Casaris Subdelegatis tulit, nomine regiæ legationis, longius adhuc distans, tantisper, dum de ulteriori ejus voluntate certior evaderet, rescribendum consuit; ad animum iis revocans. *Barbaras gentes non solum Pacis Oratores honorifice excipere, sed etiam, ad bellum denunciandum misfos Feciales, tam humaniter admittere, quam saluos dimittere consuesse. Ipsos vero, non Casaris aut Romani Imperii hostes, sed amici Regis Legatos, non ad denunciandum bellum, sed honestis rationibus componendum, imò ad Pacem, & cæteras omnes amicæ vicinitatis necessitudines stabilendum venientes, non modo non admitti, sed etiam ab humana, imò christianâ gente tam indignè repudiari, id verò serio ut credant, adhuc vix induci posse. Nec enim verisimile videri, eam reverâ mentem Germanæ & Christianæ gentis, quæ tot enixis contestationibus coram universo Orbe palam professâ sit; per se non stitisse, quò minus fida Pax hætenus æquis rationibus in Imperio fuerit reparata: Præsertim cum literarum lator nihil omnino in scriptis monstraverit, quo de aperta Casarianorum Subdelegatorum sententia redderentur certiores. Non ergo non potuisse, pro communi Gentium jure eos denou require-re; ut candidè & rotundè ipsis significent. Utrumne, tanquam Regis Legatos, ad salutare Pacis opus promovendum, tractatui interesse, eorum nomine fide publicâ cavere velint? An persistent in eo, quod ore tantum Subdelegati relatum fuerat.*

Salvii ad Casaris Subdelegatos eâ de re literæ.

Sed & posteriores hæc literæ, silentio à Cæsaris Subdelegatis transmissæ, Regi, qui haud malè auritis satis responderi non respondendo noverat, ansam dederunt Legatos, Lubecam destinatos, domum, re infectâ, revocandi. Nec sanè mediocrem ejusmodi indignitates, concōctu difficiles, ingentis ac heroici animi Principi bilem movebant.

Cæsarianorū Subdelegatorum responsum, sed serius. Paulò tamen seriis, post regio Legatos jam revocatos, responsio eadem literas dignati sunt Subdelegati Cæsaris: Priorum verborum crudelitatem exultatione mitigantes. *Nimirum à Cæsare ad tractandum solummodò cum Danie Rege missis, absq; speciali mandato cum aliis in tractatū descendere, aut fidem ius publican impertiri non licere. Sitamen regii Legati quicquam, quod commune bonum concerneret, aut Paci promovende faceret, in mandatis haberent, idq; ad Cæsarem deferre non græarentur: nec commodum à Cæsare responsū deferre, & ipsis dubio procul, quomodo hac in re gerere se debeant, injunctum iri.*

Pax Lubecensis coit

4. Et hoc quidem responsio Regis Sveciæ Legatis satisfactum arbitrari Cæsaris Subdelegati: Tractatum verò ipsum, si longius protracto Svecis quoq; interveniret, majoribus difficultatibus implexum, ac Cæsarianorum intentioni terminum forsitan aliquem, metamve præfixum iri veriti, Pacis ocyùs maturandæ, arcum, quem hætenus adeò, ut rumpi minaretur, intenderant, derepentè remissere, spe Danicæ Regi factâ restituendarum, quas Cæsar armis occupârat, provinciarum, Jutlandiæ, nimirum, Slesvicensis & Holsatiæ Ducatum. Quo contentus hic subito cum iisdem ad pacationem descendit: Quamvis & lis de dominatu in mare balticum, quem Cæsar ab aliquo tempore per Fridlandiæ Ducem, in Regalium, à Septentrionalibus Regibus ac Regnis tantò nisu hætenus propugnatorum, præjudicium usurpaverat, relinquere tur indecisa; & portus ac munitiora ad mare balticum, magnumve Oceanum Germaniæ loca in Cæsaris potestate remanerent, de maritimis deniq; ejus apparatibus intermittendis alium esset si-

lentium. Quibus de causis Rex Sveciæ Legatos suos Lubecam principaliter destinaverat. Ut ita dissidiorum inter Regem Sveciæ & Cæsarem semina hac Pacificatione non in ipsâ herbâ supprimerentur, sed, accedente indignâ Legatorum repulsâ, velut frugifero imbre irrigui, validius indies succrescerent.

Præter Regis Sveciæ opinionem. Rex Sveciæ è diverso nihil sanè minus sibi persuasum habuerat, quàm tractatum hunc, se infcio & penissimè præterito, adeò præcipiti exitu terminatum iri: Meminerat etenim, cum Danicæ Rege, anno vixdum præterlapso, fœdus pepigisse, quo expressissimis verbis cautum, de Rege Sveciæ Pacis, si quæ fieret, legibus comprehendendo, & sincère ac assidue communicandis invicem consiliis, ita ut alter alterutrius consiliorum ac intentionis maturè fieret particeps. Ubi verò Lubecæ facta, transacta omnia, non vanis rumoribus, sed certis, & veritatis indubitata nunciis allatum est, mutatâ velificatione, & reflexo, quem hætenus, Lubecensis tractatus magnetem secutus, tenuerat, cursu, aliam ad tranquillitatis ac securitatis portum viam insistere coactus fuit.

Quod autem (ut Cæsaris Subdelegati in literis innuerant) ad Cæsarem, cum quo ipsi nulla hucusq; intercesserat literarum communicatio, rem deferre, ceu pars læsa, salvâ dignitate hæudquâquam posset, alio medio usus, Electorum, cum quibus illi ex parte jam antea literarum communio fuerat, collegio scribere, idq; de opportunis remediis interpellare constituit: Senatui insuper Regni permittens. Ut ad summum Cæsareæ militiæ Imperatorem, Fridlandiæ Ducem, Legatum ablegarent; & expertum in re præsentem: An dissidiorum, quæ hætenus suborta fuerant, amica vi componendorum aliqua spes superesset?

Regis ad litteræ. Quia porro relatū erat Regi; susceptum Stralsundæ patrociniū, & Electores missa eidem subsidia, vitiō sibi à nonnullis in Germaniâ verti: Ideò in literis ad Electores, ante omnia, causas justissimas, tum quæ Stralsundenses ad implorandum, tum quæ ipsummet ad præstandum auxilium compulsi essent, fuscè & luculenter deduxit. *Acerbissimum nimirum*

nimirum Civitatem Stralsundensem sibi questam. Tamen si nec in Imperatorem Romanum, nec Imperium ipsum, nec ullum Imperii Ordinem quicquam admiserit, cujus causa, tantum averti, ut unquam citata aut accusata, vel convicta aut condemnata, ut etiam imperiali decreto & innocens declarata, & de obsidentis exercitus recessu secuta esse iusta sit, tantam tamen caesarianorum armorum fuisse iniquitatem: Ut, spreta hac ejus innocentia, neglectis iuribus & constitutionibus Imperii, contempto contractu Arnhemiano cum Pomeranis inito, posthabitis pluribus aliis duceretur temporum pactis, nec considerata à tantà indebitò exactà, solutàque pecunià, donis & muneribus, ipsa etiam Religio & profanæ, Pacis sanctimoniam temerari, imprimis vicinos Civitatis pagos vastaverint; ejus territorio varia munimenta imposuerint; portui incumbentem insulam, Dänholm sine ulla inimicitie denunciatione, ex insidiis captam, in illius præjudicium munerint; omnes ex continenti in Rugiam, ex Urbe in continentem, & vice versâ transitus occuparint; cives vario tractatum ludibrio vexaverint; maximo tributo exhaustis etiam præsidia imperarint; portumque adeò ipsum, naves, tormenta sibi tradi, poposcerint; ac tandem his privilegiorum libertatisque obtentu negatis, Urbem, artissimâ obsidione pressam ferro ac flammâ, ad extremum usque indignissimè fuerint persecuti. Cum igitur imperatoris decreta nihil efficerent; Pomerania Dux nec vellet eos iuvare, nec posset; à societate autem Hanseaticâ pro derelictis haberentur: Iure, moreque Gentium, permissu privilegiorum, Majorum suorum exemplo, coactis, externe potentie implorare adminicula, donec tam inopina belli tempestas deserviret, & tanta Pax instaurare, u. Et Regis quidem Dania subsidia, ut maximè presentanea, ad arcendum primum impetum acceptasse: Ne tamen id vitio ipsis olim vereretur, quasi hostibus Imperiis associassent, nullum tandem æquius præsentisve habuisse remedium, quam sub Suecorum, seu neutrarum partium & amici, Regis confugere tutelam. Igitur attento imprimis, quod hæc Stralsundensium preces divino, humanoque jure niterentur; tum observantia, vicinitatis, communis Religionis, libertatis, & com-

merciorum vinculo, quo tam antecessoribus suis, Regibus, Regnoque Sueciæ, quam ipsimet semper addicti fuerant, considerato; animadverso denique, quanto cum, non tantum suo, Regnoque suis, sed & omnium, qui necessitudine quacunque à mari baltico dependent, gentium præjudicio conjunctum foret, si aliquis in hoc portu piraticæ excursionis nidus à privati cujuscunque ambitione figeretur: Regem, in gratiam vicinorum & amicorum, ipsiusque adeò publicæ securitatis, nullo amplius jure recusare potuisse; quin oppressis, opem suam tam impensè implorantibus, subveniret. Atque id tantò magis, quo plura ipsi à malevolis Imperatoris consultoribus, his amnis, hostilitatis documenta fuerant ostensa. Et si enim nulla unquam contra Imperatorem aut Imperium Romanum, vel auxilia contulerit, vel fœdera inierit, utcunque ab aliis ad hoc non ignavè sepe numero incitatus; quin potius à Germanico bello semper abstinerit, religiosè servatâ amicitia, neutrique parti se applicans, nec dato vel in minimis ullo offensionis prætextu: Non posse tamen comprehendere, quo merito suo, Regni-que sui, infesta contra se signa Cæsaris in Borussia fuerint illata; Pax cum Polonis studiosè impedita; omni à Germaniâ militis & armorum auxilio, hosticō-cesso, ipsi interdictum; literæ ejus ad Principem Transilvanie interceptæ ac reservatæ; jamdudum id unice Lubecæ agitatum, ut unâ cum Regno suo ab omnibus humani generis fœderibus & commerciis excluderetur. Ad hæc vicinos, amicos, consanguineos suos ad mare balticum patrimonio avito exutos, tantumque non penitus exilipatos; subditos aliquoties expilatos, atque in captivitatē abductos: Denique totâ ferè Europâ jam denuò disseminatam; ingentem contra se exercitum in Borussia expeditum iri. Licet autem subsidis, Stralsundam à semisusis, id effectum; ut Dania Rex, cum, tanquam hostis, Urbem opportunitate situs Regno suo faciliè asserere jure belli potuisset, in non exiguum Romani Imperii præjudicium, attamen, ipsius interventu, amicitie ergo, illâ cesferit, & sic libertas Civitati, Civitas autem Romano Imperio fuerit conservata: Eam nihilominus gratiam repositam; ut Legati, quos ad Lubecensem

sem tractatum miserat, & causam Sundensem, & ceteras simultates enatas composuit, non modo non admisit, sed magnâ etiam cum indignitate repulsi, quinimodô totâ Germaniâ abstinere sint iussi. Quoniam igitur minimè dubitet, ut ceteris Imperii Ordinibus, ita Electoribus cumprimis ingrata fore isthanc insolentiam, quâ externus Rex innoxius & innocens, imò amicitie iura offerens, tam indignè tractetur; muneris etiam illorum sit, providere, ne quid Respublica christiana detrimenti capiat: Idcirco intermittere noluisse, quin ab iis amicè requireret. Retraherent Casarem, interpositâ autoritate suâ, ab injurioso ejusmodi processu, considerantes: Nihil aliud à Rege vel haecenus quæsitum, vel ad huc quæri, quàm honestè Pacis securitatem. Et hanc quidem si æquis rationibus obtinere possit, nihil in se desiderari passurum, quod ad amicæ vicinitatis necessitudines colendum requiratur. Sin, præter spem omnem, Pacis mediis, quæ offerantur, rejectis, prior processus continuaret, ac per hoc aliâ viâ salutis ac securitatis suæ prospiciendi ipsi imponeretur necessitas, haud minùs Electoribus, quàm DEO, & universo terrarum Orbi excusatum fore: Quandò non in ullum præjudicium Romani Imperii (cum quo nihil ipsi intercedat inimicitiarum) sed ad præstandum solius inculpatae tutelæ moderamen, arma sumeret.

Bielkii
à Regni
Senatu ad
Fridlandi-
um mitti-
tur.

Præter has Regis ad electorale Collegium literas, Regni Senatus, Regis Camerarium, Stenonem Bielken, Baronem, ad Ducem Fridlandiæ ablegabat: Ut, si adversæ partis animos ad Pacem pronos reperiret, primum amico tractatui jaceret fundamentum; dum plures Commisarii subsequerentur, rem totam omnimodè transactioni subjeçturi.

Interim
(quæ ultio-
ma & potis-
sima hendi-
t) integer
exercitus
contra Re-
gem duci-
tur.

5. Is verò, Stralefundam ap-
pellens, rerum faciem, cum in aliis,
tum in eo præcipuè mutata depre-
hensit: Quod integer exercitus, tor-
mentis ac aliis belli requisitis instru-
ctus, sub ipso Cæsaris Campiductore,
Arnheimio, contra Regem arma stric-
turus, non jam in procinctu amplius
staret, sed in Borussia infestis armis
tenderet.

Literaria

Quæ quidem mutatio ulteriorem

Legati progressum stitit: Ne quicquam tamen inexpertum relinqueret, Duci Fridlandiæ hac de re scribendum, & adventum suum, quibusve de causis esset misus, significandum duxit. Nimirum, etsi exigua spes ampliùs superesse poterit, per amicos tractatus, & iteratam legationem, igniculos dissidiorum inter Regem & Casarem extinguendi, sopiendive: Quos superioris Legationis indignare rejectis, velut turbarum quâdam facie flabrisq; in majorem flammam excitaverit: Attamen, quia Subdelegatorum Cæsarianorum responsio spes nova optati eventus, si de amicâ compositione ad Casarem vel Fridlandiæ Ducem à Suecorum parte referretur, ostentata fuerit, ideo, Regis mandato ab incliti Regni Senatu se ad Ducem Fridlandiæ ablegatum; ut, animadverso, Cæsaris ac Ducis animum ad amicam tractationem inclinare, cum Duce de quibusdam, quæ tante rei necessariò præmittenda videantur, ageret, futuriq; tractatus solida collocaret fundamenta. Simul ac autem appulerit, comperisse, de expeditione Arnheimii Campiductoris, ingentibus copiis atque infestis signis contra Regem suum in Borussia noventis, hostisque, Polenis, se conjungendo, hostem Regis propediem se declaraturi. Quapropter ab amicis Senatu ad amicum Principem (ut Senatus Regni omnino sibi persuaserit) misum, cum castra, quæ Arnheimius apud Polenos metari intendat, non amicitiam, sed hostilitatem eamque haud obscuram redolent, totâ hujus negotii facie immutatâ, consilium quoque & propositum mutare coactum. Quod autem Bielckius, susceptor Civitatis Stralefundensis patrociniū expeditioni huic Arnheimianæ, prætexi, odoraretur, causas, quæ Regem ad suppetias illi ferendas permoveant, pluribus & facundo stylo explicatum iit: Quæ, strictim loquendo, erant tum vicinæ ac amicæ Civitatis afflictione precibusve excitata commiseratio, tum proprio statui impendens grave discrimen. Imprimis huc inducere visum; quod copie Cæsaris in Borussia ante biennium expeditæ, Regi, ad idem in causâ Stralefundensi faciendum, sat juris tribuerint: Cùm nihil magis Rex admiserit contra Casarem, succurrendo Stralefunde Urbi; quàm Cæsar contra Regem,

Bielkii cō
Fridladio
hac de re
velatio.

gem, mittendo Polonis auxilia. Quin imò culpandum tantò magis Cæsarem; quod, primus impetum faciendo, Regem ad sui defensionem velut provocarit. Posito tamen, non concessio, nec in æternum probando, aliquid hac in re à parte Regis erratum seu peccatum, Legatos tamen, Lubecam missos, hunc armorum hostilitatisq; fervorem refrigerare & mitigare potuisse; certè debuisse: Cum, ex celeberrimi Regis sententiâ, in eum, qui jure agere paratus tanquàm injuriarum arma expedire, nefas sit. Porro, quia prisca Romani nullum bellum justum fuerint arbitrati, anteqvàm clarigatum foret, i. e. ad jus suum per disceptionem obtinendum, Fœdices suos misissent, facile animadverti; quid de Arnheimii armis, Borussiae illatis, sentiendum: Quæ usque adeò præcipitata, ut amicæ tractationi, à Suecorum parte ultrò oblata, præverterint. Licet autem hæc res, ut pedem, actutum referens, ad suos reditum maturaret, svadere videretur, intellecto tamen, quod Fridlandiæ Dux citerioris Pomeranie Præfetto, de comiter accipiendo, deducendoque mandata dederit, (id quod animi, ab amicæ tractatione non planè alieni indicium existimet) missis præsentibus literis, responsum Ducis in loco præstolari, decrevisse: Utrum, nempe, etiamnum in amicos tractatus voluntatis inclinatione propendeat, & copias, in Borussia contra Regem infestis signis moventes, sistere ac revocare, omnique aliâ offensione abstinere velit? Id enim ad amicam tractationem, prospero & optato eventu instituendam, omninò necessarium: Cum animi convenire seu coalescere nequeant, quamdiu hostilis exercitiis cuneo disjungantur.

Literis his Fridlandiæ Dux responderebat. Tot copiis abundare Imperatorem, ut, exercitu Arnheimiano se exonerare, necessum habuerit: Atque ita eundem, exauktoratum, Regi Poloniae, ut amico, non immerito, tradidisse; contra Suecos militaturum. Nec revocari, utpote Regi Poloniae sacramento jam addictum, posse.

Adversus quod responsum, nulla interposita morâ, Legatus Suecicus regessit. Regem, vel Regnum Poloniae, nullo unquàm tempore, ne tunc quidem, cum potentissimus, formidulosissimusque hostis, Orbis christiani terror,

eis non immineret modò, sed incubaret etiam, omniumque virium suarum periculum faceret, tot, tamatque exoticas legiones, suo ere, propiusque viribus contrahere potuisse: Indeque sole meridiano clarius apparere; cujus operâ & auxilio jam solito majora hostili potentia incrementa offerantur, & cujus non occulta modo stimulatione & consilio, sed aperta armorum, viriumque subministratione factum ut bellum, quod sopitum propè & confectum videbatur, recrudescere incipiat. Damna & hostiliâ in fraudem Regis hinc scaturientia, solâ nominis mutatione (nimirum, Arnheimianos milites, nò Cæsarianos amplius, sed Polonos appellando) resarci, obliuarique haud posse. Non à nominibus damna, bellique clades metuenda: Arma, robora, corpora Virorum esse, quæ vim faciant, hostilitatemque exercent. Hæcigitur removenda, non nuda nomina tollenda; si animus ab omni hostilitate alienus sit. Neque ullas Gentes, quæ Legibus & Moribus reguntur, talia, hostibus submissa, auxilia aliter interpretari, sed pro manifestâ hostilitate accipere. Contrarium autem quibusdam hujus sæculi exemplis utut evinci posse videatur, singula tamen ista per meram convenientiam facta, imò sub utilis, non iusti ratione interdum dissimulari: Cum ejus farinæ hostilitates eidem potiùs arte eludere & compensare, quàm palam reprehendere ac vindicare, sæpè expediat. Quod si amicitiam præ se ferre, obliquè autem, & per alienum (ut dicitur) latus, petere, offendere, ac hostilia quævis exercere licitum esset; quid hominum hæc societas à Comicis personatorum scenis differret? Alitum fore de societatis humane vinculo & fundamento, Fide; ubi tam lata aperiretur fenestra, tam vastus panderetur campus, exquirendi tot fallende ejus ambages, semperque fraudi aliquam speciem juris imponendi. Rectius lute Consultorum scholam nos docere: Quod directò prohibitum sit, neque per indirectum fieri ullo jure posse; & quod per alium quis machinatur, perinde estimari, ac si ipsemet idem perageret. Quocirca Regem suum innoxium, contra quem hostilitas directò à parte Cæsaris exerceri, iuste ac legitime non possit, neque per indirectum ledendum, aut lacescendum: Adeoque jus & fas ipsum poscere, omnemque

nemque aequitatem postulare; ut, quod hic erratum, quam ocysimè, arma infesta cohibendo, revocandoque emendetur, corrigaturque. Ceterum, quomodocumque res caderet, & quicunque tandem futurus esset hujus negotii eventus, Regni Sueciæ Senatores sibi & Patriæ gratulari, gestireque; quod duæ res, quarum sola iudicia, præter Deum & ensen, Superiorem non recognoscentes vereantur, æstimenque, à Rege suo stent: Bona, videlicet, Conscientiæ, & incorrupta rerum gestarum Fama. Certo quippè certius exploratum habere; quod Conscientiæ verè regia ab omni neglecte, vel non serio expetite, Pacis causâ Regem liberet: Per Famam autem confidere futurum, ut indies Orbi terrarum magis magisque innotescat; à parte Regis nihil neglectum, nihil, quod ad dissidiorum malâ ingruentia avertenda facere videretur, intentatum relictum.

Iterata hæc Legati postulata, vix unâ alterâve lincâ Dux Fridlandiæ dignatus, nec à priori sententiâ se dimoveri passus. Legatus verò Svecicus, apud hunc oleum & operam perdi animadvertens, ad Electores quoque literas dedit, adjunctis, cum literarum suarum, tum responsum, ab eodem Duce sibi redditorem, exemplaribus: Quò de injuriâ, Regi suo illatâ, eò constaret luculentius.

Exercitus autem Borussia immisus, utut alio colore à Cæsarianis palliaretur, dum adversus Regem Sueciæ, ut hostem, singulari animi pertinaciâ per totam ætatem pugnaret, pro aperta ab eodem hostilitate, & belli, sine ullâ denunciatione illati, argumento habebatur. Nec parum eo promotum Induciarum, cum Polonis ineundarum, negotium; quod, Galliæ ac magnæ Britanniæ Regum, nec non Electoris Brandenburgici interventu, hoc tempore sub incudem venerat: Polonis armorum pertæsis, Rege verò Sueciæ, remoto hoste hoc, in Cæsarem, novum hostem, vindicare avido.

terque eos cumprimis Regni Cancellario, Axelio Oxenstierna, Barone, cujus consiliariâ prudentiâ in rebus arduis maximè nitebatur, quæstionem, bellum, necne adversus Cæsarem gerendum esset, in deliberationem deduxit. Et sanè tanti momenti res exactissimâ consilii lance, variis hinc inde rationum pondusculis adjectis, librata, in æquilibrium diu anceps pendit.

Non deerant, quæ bellum disvaderent, prægnantes rationes. In bello, nempe, suscipiendo considerandum: Num iustum; num necessarium sit, aut certe ingentis commodi spem minime dubiam foreat; num denique facile consensu videatur. Iustitiam præsentî bello consiliariâ multiplicibus Cæsarianorum injuriis: Nec de illâ quicquam dubitari. Tæ enim & tales à Rege memorari bellorum causas, ut, præsertim in unum collatæ, inferendo bello sat habeant momenti. Id tamen ubivis observari: Cæsarem, licet arma hostilia induerit, nondum palam induisse hostis nomen. Adeoque omnes indignitates, Regi Regnovæ Sueciæ illatas, aut militi & Duci imputari posse, aut alio quopiam colore obtegi: Imò in Borussia postremâ vice misum Exercitum, evanido, sed specioso, exauferati & in Regis Poloniæ stipendia postmodum transcripti militis prætextu velari. Cum ergo Cæsar nondum exuerit regiæ Majestatis reverentiam, ut potè cui palam se hostem profiteri resor midet, posse adhuc, subvâ regiâ dignitate, quam his excusationibus suis sartan teclam Cæsar præstet, nec eidem impudenter insultare ausit, tranquillitati publicæ condonari, & dissimulatione transmitti illatas hucusque injurias: Dummodò ne extrema necessitas compelleret ad arma, aut luculenta utilitas eadem suaderet & rerum status ac circumstantiæ felicem, facilemque rei exitum pollicerentur. Necessitatem non videri ullam incumbere: Si quis Regni Sueciæ, & parentium eidem dicionum situm contempleretur. Quippè Regnum nisi per Daniâ, Cæsari inaccessum: De quo quidem Rege non metuendum, ne Cæsarianis transitum præberet, & incendium, quod vix finibus suis arcuerat, media iterum in viscera, quæ intacta hæctenus manserant, reciperet. Mari autem non firmissima modò clâsse, sed, tot etiam clau-

Regis, de bello, nec ne, gerendo, contentio.

6. Ne verò Rex præcipiti & inconsiderato potiùs impetu, quàm certo consilio in bellum contra Cæsarem ferri videretur, assumtis, quovot in Borussia ad manus erant, Regni Primoribus, ac præcipuis Ministris, in-

stris rupum obicibus Sueciam munitam: Ut Caesar, præsertim maritimo apparatu impar, ne quidem coadunatis omnibus viribus suis, illac perrupturus sit. Livoniam & Borussiae partem quam Rex, jure belli occupatam, Induciarum, subincute serventium, vi, fortè animo jam præcepisset, circumfusus usquevag, Polonorum finibus, velut vallo & aggercingi: Qui certè, tranquillitate (in quo nunc toti) per Inducias ad tempus parta, in agros suos admissuri non sint elurionem, qui vixidum se exoneraverint. Quin, etiamsi velint, salvis tamen induciis gratificari transitum Cesarianis neutiquam posse. Quicquid igitur ad mare balticum moliretur, aut machinaretur furibundus hostis, Regem, in Regno ac folio suo tutum, contemnere ac deridere posse illius minacias; ringentis, ac dentes inani rabie struentis, nec ultra nocituri: Adeoque necessitatem bellandi nullam subesse; nisi quam Rex, transmisit in Germaniam armis, & laqueo illic hoste, sibi, et ipsi imponeret. Nec utilitatem, aut emolumentum ex bello cum Cesare, velut ex eo, quod cum aliis vicinis geratur, sperari posse: Longè enim aliam in illo, quàm his rerum faciem. In his, simul ac Rex fines egrederetur, pedem ponere in hostico, & quicquid terrarum acquirere posset, jure belli lucrifacere: In isto, quocunque cum Exercitu appellat, non nisi consanguineorum, amicorum, vicinorum, ejusdem Religionis Principum, adeoque hospitum, non hostium terris impingere. Quibus etsi Cesarianos ejiciat, haud sibi tamen eas asserendum Regem, sed veris Dominus, qui & ipsi, violentis Cesaris armis oppressi, miseratione quàm odio digniores videantur, procul dubio restitutum. Veram autem hospitum, proprias, nempe, Cesaris ditiones, adeo longè distitum: Ut tactum, aut à Rege occupatum iri, ambigua valde spes sit. Interim non ad bellum modò suscipiendum, sed & prosequendum, certos ac immensos penè requiri sumus. Hinc militum provincialium in Suecia deletum, hinc (cum provinciæ maritimæ in Germania, jam à Cesarianis penitus exhaustæ, aliendis exercitiis pares amplius non sint) varia collectarum seu tributorum genera, & quicquid, patrando bello, ingeniosa excogitavit necessitas, conti-

nuatum; hinc onera, quæ nunc subditis incumbant, non (ut populares, finis bello Polonico fore, sibi persuaserant) imminutum, sed, incrementum majore belli periculo, forsitan auctum iri. Hinc certa & ingentia Regi, ex hoc bello, imminere impendia: Ambigua verò & exigua, in omnia ferè, sperari compendia. Quod si, Inducis cum Polonorum Regio initis, injurias, quæ à Cesare acciderant, dissimulatione transmitteret, adeoque belli cogitationes hac vice deponens, Regni incolæ Pace & quiete tandem aliquandò frui pateretur; plus virium, occulto quodam augmine, & velut alluvione, in Regni visceribus nec sentienti accreturum, quam, felicissimo licet belli eventu, per extranearum ditionum accessionem, sperare aut sibi polliceri posset. Nempe, non in subditorum modò animis, jam pridem ob egregia Regis facinora enatum, amorem & venerolum affectum maxima incrementa sumptum, sed & Regnum ipsum, vocatione à militie numeribus, aliisque oneribus ac incommodis, quæ bellum necessario secum invehat, incelsis præstita, Viris, viribus, opibus valide locupletatum iri: Adeo, ut Rex non omnibus modò finitimus, sed longe quoque distitis, Regibus, Populisque; admirationi ac venerationi maxè suurus sit. Denique si quaeratur, facile conspectu, necne bellum sit, quod instet? Haud ambigi, quin Regi immineat bellum grave, atrox, diuturnum; cujus initium facere in præclivi quidem, at, semel excitatum sopire, non perinde in alterutrius potestate: Cum hoste, non potentissimo tantum, sed etiam arrogantia, crudelitatis, pertinacis pleno; Cesare, nimirum, & Domo Austriaca. Hunc hostem protestantes Germaniæ Electores, Principes, Ordines subjugum jam redegisit: Hunc, Religionis prætextu, Pontificiorum animos sibi conciliasse: Hunc, totius Germaniæ armis, viribus, opibus fretum, non in annum aut annos paucos, sed lustra aliquamulta cum Rege bellaturum. Nec prælio uno, alterove, sed bello, imò bellis aliquot vincendum illi, qui hunc penitus in ordinem redactum velit. Quantum enim hujus hostis robur, ex eo constare: Quod, exercitu licet non uno adversus finitimos Germaniæ emissio, at huc non inopiâ militum, sed abundantia laboraret. Hanc ergo hydræ, quæ, deleta

uno alterovē, novus mox exercitus parturiret, Regi debellandum fore. Nec dubium tamen ullum superesse, quin inclyta Regis virtus, & heracicus animus, qui ad nullum unquam hostem expaverint, huic quoque bello profligando pares futuri sint: Regem tamen, utpote hominem, humane quoq; fortis memorem esse debere, à qua non magis, ac quisquam infimorum hominum, immunis exisat. Perpenderet itaq; animo secum, si in periculo hoc bello (quod Deus clementer avertere dignaretur) casus infelicior ipsum contingeret, aut immatura fata aliàs, ante belli terminum, ex hac mortalitate abriperent, unicam suam Filiam in primis cubilibus, ut orphanam, sine Patre, hostium injuriis expositam, ac Regnum sine Rege, immensis difficultatibus implicatum, relinqueretur.

Econtra generosus Regis animus, injuriarum impatiens, ad belli consilia, decora magis, quam tuta, inclinaret. Nempe, agebat Rex & qui Regis sententia assipulabantur, si quis prateritas Caesaris aut Caesarianorum actiones memoriâ repeteret, clare perspiceretur: Ab aliquot jam annis periclitatos Regis patientiam, & exiguis tentamentis prolusisse insigne, quam postremo intulerint, injuria. Literas Regis primò interceptas ac referatas, non mediocri ipsius contumelia; Polonos adversus Regem verbis animatos, milite armisq; adjutos, Regi verò militum armorumve commercio interdictum: Quæ quidem dissimulaverit Rex, sed gradum struxisse ad atrociora. Mox enim hosti aperte missa auxilia; velut tirocinium secuturæ majoris hostilitatis: Subditos quippè Regis spoliatos & hostiliter habitos; jura & Regalia violata; consanguineos, vicinos, amicos, oppressos, expulso. Cumq; aliam, quam armorum, viam, primis motibus sedandis ingrederetur Rex, lenia hæc remedia exasperasse morbum, non sanasse: Oratores namque, dissidiorum seminibus extirpandis missos, cum ignominia rejectos. Iterumq; ad pacifica remedia revolutum Regem, cum ad Electores Imperii rem deferendum, tum Regni Senatoribus, ut ad Ducem Fridlandiæ Legatum destinarent, permittendo, expertum: Diuturnam patientiam nihil aliud fuisse, quam irritamentum furoris. Qui eo tandem eruperit, ut Caesar

re prius ipsa, misso in Borussia adversus Regem integro exercitu, quam verbis aperte hostem se professus sit. Nec hic statutam hostis iniquitatem, nec, carceribus æqui honeste semel perruptis, ullum habituram sui modum: Quin potius extrema quæque in Regis perniciem molituram. In milites autem, Ducesve minus commodè conferri culpam, aut labem, his injuriis contractam: Caesarem namque, impunitate per dissimulationem ius præstata, agnovisse ac tacite approbasse illorum improbitatem. Nec alios prætextus, qui obtentu sumantur, relevare rei indignitatem: Cum nullus unquam hostis adeo impudens, aut perfida fronte existerit, quin injustam vim aliquo justo colore infucaret. Imò contentum potius, quam respectum regie dignitatis præseferre stultos istos prætextus, ac inania verborum ludibria. Enimverò non ad Famam tantum pertinere, ne tantas injurias Rex diutius dissimulatione præteriret, sed & ad sui, suorumve subditorum securitatem: Falli enim, qui vastum hoc incendium, ex immoderata Austriacæ Domus ambitione coortum, in littore sissi, aut baltici maris fluctibus obrui posse, putent. Iam proximas illud littori undas, quæ Germaniam alluunt, depassere: Et brevi futurum; ut, nisi maritimus Caesaris apparatibus, quos in maris baltici porubus situat, mature obviam eatur, & illi cum prædatrice Hispanorum classe è Dünquerca conjungantur, à Germanico littore, ad extremos usque sinus Boddici recessus, longè latèq; his flammis arsuræ sint maria. Nec parùm metuendum, ne invalescens ignis per contagionem seu astu irrepat, seu vi irrumpat in ipsa Sveciæ viscera. Ut ita necessitas suscipiendi hujus belli non, quod alii opinentur, nulla, sed ingens potius sit. Se quidem, dicebat Rex, malle incendio procul à finibus occurrere, quam in limite Regni cum eo digladiari; & foris, quam domi hostem habere. Utilitatem sanè hoc bello, aut nullam ostentari, aut exiguam: Si quis ex prolatione finium illam solummodo netiatur. Regi verò videri, non sine fructu aut emolumento bellum suscipi: Quo proxima Germaniæ litoria in antiquum statum, quasi possimino, reponerentur; navigationi, commerciisq; prius Aina redderetur liberata; suspectus ac formi-

formidulosos hostis, qui baltici maris dominatui manifestò inhiat, finitimis portibus summo veretur; & denique optimè consuleretur Regis, nec non Regni Sueciæ, ditionumq. annexarum securitati. Illud verò in confesso quidem, quod Regni Sueciæ incolis Pax & quies grata futura, Regnumq. ipsum per illam, Viris, viribus, opibus, valida incrementa sumturum sit: Sed huic argumento tum locum fore; si armorum, vel arripiendorum, vel omittendorum arbitrium penes Regem staret. Neminem autem, ex veteri dictærio, Pace ulterius frui posse, ac vicinus ipsius velit. Adeoq. nec Regem, quem Cæsar injuriosè prior impetierit. Imò jam rem non penè in eo ampliùs statu; ut, bellum, necne, suscipiendum, deliberare oporteat; Sed qua ratione ac modo commodis finè gerendum, & arma, à Cæsare illata, justioribus armis propulsanda veniant. Ne verò subditis molesta accidant onera, quæ bello individua sequevela comitantur, Regem universalem Ordinum Regni indicisse conventum: Ut illorum consilio in bello suscipiendo non minùs, quàm in gerendo viribus & opibus utatur. Nec dubitare: Quin Ordines Regni, si, justà animorum indignatione moti, bellum in Cæsarem decreverint, pari animorum alacritate subsidia, ad id necessaria, collaturi sint. Bellum quidem imminere grave, atrox, diuturnum; magnasq. in illius gerendi ratione difficultates ubivis occurrere: Verùm eam magnorum periculis, quæ hoc quoque, naturam, ut magnas semper difficultates admixtas habeant; nec gloriam, nisi magnis exantlatis laboribus, parari. Palmam, quò majus pondus incumbit, eo fortius sursum niti: Generosos animos, quò plus discrimini instat, eo promptius adversum ire. Difficultates tamen has non adeò inexplicabiles, ut vulgò sibi persuasum habeant: Nec tantam Cæsarum potentiam, aut ita solidam ac firmam, qualis prima fronte appareat. Quin potiùs magnitudine sua immodicè laborare hanc molem, & sub onere suo fatiscere, ac ruinam minari. Armorum, quæ Cæsar longè latèq. circumferat, fulgorem, non conterminorum tantum Regum, Principum, Rerumpublicarum, sed pontificiorum quoque Romanè Imperii Procerum ac Ordinum, quos Cæsaris assecclas hucusque se præ-

buerint, præstringere lumina: Nec invitos passuros, si tandem ab aliquo modus illis ponatur & meta. Protestantium Electorum, Principum, Ordinum, alijs patriæ, bonisve expulso, ad omnes rerum novandarum occasiones intentos: Reliquos, sub Austriaco jugo anhelantes, mutationis quoc. spe meliorum, avidos. Quin ipsum Saxonie Electorem, constantem ab hac usque tempora Cæsare auctoritatis propugnatorem, tam vicinorum Ordinum, ad patrocinium ejus confugientium, vicem miserant, quàm sibi à promulgato nuper edito Cæsaris, ob ecclesiastica bona detenta, timentem, de pristino confidentia, quæ ergà Cæsarem præcepit semper latus fuerit, ardore remisisse aliquantulum. Hac igitur agitatione discordantium animorum obedientiam, obsequiumq. adversus Cæsarem, adeoq. status ipsius fundamenta non parum vitii fecisse, ac certam, si validius impellantur, præmonstrare ruina. Quod si arma Regis, Cæsarisve propius contemplari, & inter se comparare libeat, utut haud diffidendum, insigne horum robur; ita nihilominus ad occursum illorum non adeò Regem trepidare, nec spem deponere secundorum successuum. Tria, præter aspirantem divini Numinis auram, ad bellum feliciter gerendum requirere peritos bellicorum discriminum Duces: Militem, pecuniam, comæatum. Militem sane Cæsari adesse copiosissimum; qui prædæ cupidine, ac lautissimorum hospitiorum illecebrâ in immensum penè se multiplicaverit: Nec, dum horum copia sit, desuturum. His vero deficientibus (prout necesse est eventurum sit, si adversus Regem in vastam & desolatam serè maritimam Germanie oram deducatur) quæ facilitate coerit, dissipatum iri.

Regi verò suppetere imprimis militem domesticum; qui non modo, ut Dominum, metuat, verum etiam, ut Patrem, amet ac vereatur: Qui pro Patria, pro decore, & tanquam Principem meritum atque virtutis suæ in speculo habeat, spe gloriæ ac remunerationis, aut castigationis metu, extrema quæque sufferre paratus existat. Præter hunc esse Regi ad manum extranearum Nationum legiones: Non ex promiscua turba collectitias, sed veteranorum flore constantes; nec prædæ insuetas, nec deli-

licii innutritas, sed ad utriusq. fortuna-
 hydium lapidem probatas. Inter istos
 ominere Germanos; pterosq. ex illorum
 hominum sorte: Qui à primis civilium
 in Germania bellorum cunabulis, adver-
 sus Casarem in acie stantes, implacabile
 ejusdem odium, unâ cum suo pariter, ho-
 stiumq. sanguine hauferint; & perpetui,
 inter prospera, inter adversa, Caesaris
 hostes, refragante eorum captis fortuna,
 naufragium passi, atque Patriâ multita-
 ti, in Sveciam se receperint; nec quic-
 quam, nisi in armis contra Casarem for-
 titer ac feliciter stringendis; spei reli-
 quum habeant. Horum odium, despe-
 ratione penè conjunctum, quò alii in
 animis radices egerit, eò violentius &
 pertinacius in hostem pugnaturum.
 Quod si prædæ quoque spes militi ad pu-
 gnandum, & adversa quoque toleran-
 dum, calcar addat (ut certè, addere, ne-
 mo negaverit) à Cesarianorum partibus
 ferè nullam esse: Cum miles regius fer-
 ro magis, quam auro, oneratus incedat.
 Regius verò ingentem ostentari: Quippe
 quibus exercitus, totius Germania spoliis
 dives, & castra, omnis generis opulentia
 referta, ut hortamenta victoriæ, obji-
 ciuntur. Porro respectu pecuniariæ fundamen-
 tum Cesarianos hucusque unice collo-
 casse in militaribus exactiōibus & con-
 tributionibus: Quæ, utpote immodicæ,
 enormes, & cum summa Ordinum op-
 pressionem conjunctæ in longum duraturæ
 non sint; maxime si, externo ingruente
 bello, interni quoque motus hac occasione
 suboriantur. Tunc enim ingens istud
 ac informe militiæ corpus, velut sanguine
 succis venis exhaustum, exariturum, ac
 viribus omnibus destitutum iri. Regi
 verò erroris subsidia, ut modica, ita certa
 esse, ipsaq. frugalitate, qua administratur,
 majora effici. Militem quippe reg-
 gium exiguum, si cum antiquo modo con-
 feras, stipendiis asæctum; aliquando et-
 iam loco mensuri stipendii certis ad sin-
 gula decendi pensionibus contentum vi-
 vero: Imò sæpius, comæatu aliquo tan-
 tummodò præbito; modò aliàs paululum
 habeat, unde vitam tolerare possit. Quin
 bellum, quod extra fines geratur, bello
 ipso ali: Et, utut provincie, in quas
 transferendum, à Cesarianis ferè expi-
 late, aliqua forsitan, conquistis reliquiis,
 adhuc reperitum iri media, per quæ, si
 non in totum, certè ex parte sustentetur.

Comæatum quod attinet, parem utri-
 usque exercitus penè futuram condicio-
 nem: Cesarianos etenim maritimis in
 oris, nec sibi, nec Regiis quicquam secis-
 se reliqui. Hoc solum inter hos, illosve
 intercedere discrimini. Quod Cesa-
 rianis comæatus è longinquis locis, ter-
 ræ & curribus, aut certè exiguis navicu-
 lis, per varios fluviorum anfractus sub-
 vehendus veniat: Id autem quàm diffi-
 cile & laboriosum, nosse, qui periculum
 fecerint. Regi econtrâ ac Regiis, quic-
 quid ad vitam sustentandam necesari-
 um videatur, mari longè expeditius præ-
 sto fore. Denique, aut modicus & pa-
 ribus copiis occursum Casarem: Aut
 majoribus, & tanto militum robore,
 cum quo acie configere, haud consultum
 Rex putet. Si cum paribus: Regem,
 causæ bonitati ac virtuti militum consi-
 sum, intrepide in eum moturum, & cum
 bono Deo, facile parem, aut superiorem
 futurum. Si cum majoribus: Intra ca-
 stra otiosè desidendo, absque sanguine
 reportaturum lauream. Cū hostis in re-
 gione, grandi exercitui alendo impare,
 ipsemet, comæatus pabulivæ inopia, vi-
 res suas consumpturus, & viam eidem ad
 victoriam straturus sit. Ultimo, quod
 ad se spectet, personamq. ac incolumita-
 tem suam, aiebat Rex, nunquam sine
 reformidasæ mortem pro Patria, cui vi-
 tam deberet: Ejus rei documenta, sun-
 gvinem, quem toties ubertim profuderit,
 & cicatrices, quas corpore gesset. Ver-
 bo DEI verò doctum: Ne pilum quidem
 è capite suo, absque summi Numinis pro-
 videntia in terram cadere; multò minùs
 Summum Fatorum Dispensatorem in
 multis periculis, propitiâ alarum umbra,
 personam suam hucusque protexisse:
 Eidem incolumitatem suam, siquidem
 ipsius honori, Religioni ac Patriæ condu-
 cret, imposterum curæ fore. Quod si
 DEO ita visum, tanquam strenuum
 militem, Imperatorem hunc suum vo-
 cantem eò confidentiis & alacris secu-
 turum: Quod præsentis, absentes Re-
 gni sui Senatores, quorum fideli consilio
 & opera hætenus usus sit, post se; &
 ita nec siliam paternâ cura, nec Regnum
 gubernatrice prudentia planè viduatâ
 relinqueret. Firmam quoque in illis
 collocasse fiduciam: Sobolem suam uni-
 cam, in pupillari ætate constitutam, amo-
 re ac

re ac sollicitudine patria complexurus; perinde ut affectu, providentiâ, beneficiis Patrem ipse erga universos & singulos se gessisset.

Vicit hæc sententia, Regis, in bellum heroico quodam, divinitus infuso, spiritu ruentis, ardore roborata, in secretiori consilio: Nec in Svecia diversi à Regis mente animorum motus exstiterunt.

Comiti-
orum in
Svecia, de
bello Ger-
manico
decretum

7. Qvippe Rex Ordinibus Regni, habitis hoc tempore comitiis, per Delegatos injurias, indignitatesve, quas tam ante misa Stralsundensis subsidia, quam postea multifariam fuisset passus, & quas, ad perniciosas ad mare balticum machinationes, imposuerat sibi ab illis merueret, exposuerat; mentem suam de his ut liberè expromerent, quidve è re sua Regni arbitrentur, postulans. Qui, re in consultationem deductâ, & exactè pensatâ, de bello isthoc decreverunt sequentem in modum. Quam humillimè sane Regi supplicare: Ut omnia prius experiri, quam armis vellet, & si quæ honesta componendorum amica via dissidiorum media offerrentur, ne dedignaretur. Quoniam tamen notorium existat, Casarianos & Pontificios, licet Rex jura amicitie ac vicinitatis inviolata huicque custodierit, nec ulli hostilitati dederit ansam, ejusdem Legatis aditum ad Lubecensem tractatum, non sine ignominia præclusisse, mox validū exercitum contra eundem immisisse in Borussia, & indies majores mari facere apparatus, idè nil magis è re videri; quam ut Rex econtra bello, terrâ mariq; gerendo, se accingeret, & potius anteciperet, inq; hosticum inmitteret arma, quam in finibus Regni ac domi sue præstolaretur. Quæ in re, ad assistendum Regi, ut fideles & obsequentes subditos decet, summa animorum alacritate, promptitudine, concordia, paratos fore.

Et ab eo tempore GUSTAVUS ADOLPHUS, secundus ejus nominis, atq; à rerum gestarum gloria cognomento Magnus, Sveciæ Rex (qui huicq; hæsitârât, ac animi dubius fuerat, hostem, necne, Casarem esset habiturus) mentem, Paci antea adhuc intentam, ad belli cogitationes justâ indignatione transculit, totusq; in eo

fuit: Quomodo hostilia Casaris arma, quæ primus hic sumserat, contrariis armis propulsare posset?

8. Ut verò Religionis suæ ^{Regni ad Electoré Brandenburgicum literæ,} consortes, justitiam causæ, & iniquas Casarianorum molitiones eò clarius cognoscerent, præter literas, quibus universum Electorum collegium salutaverat, Brandenburgicum Electorem speciatim Rex compellabat: Recentisissimis summatim, quas hæcendûs, à Casarianis passus, dissimulârât, injuriis, hanc ultimam, quæ, infestis, Duce Arnhemio, signis motis, exercituq; adversus se ducto, illata fuerat, maximè exaggerans. *Invasisse, nimirum, Casarianos nil minus cogitantem: Ac oppugnare, non denunciata hostilitate, nec ulla innocentie ratione habita. Sed quò pateret, nullum ipsorum cupiditati exstirpandæ Religionis purioris, & ambitioni, libidine proferendi dominatus terminum præstitutum, etiam adversus externos Reges atque Regna se convertitisse: Ut, æquitas rationibus suscipi deq; habitis, bellum isthuc ferant, quò quemque sua voluptas, & cupido, spesq; tulerit. Non de Polonis queri; qui hostes, quosve hostilia moliri non miretur: De Casarianis queri; qui bellum immerenti & amico inferant, nulla lacesciti injuria, nec bello denunciato. Hanc autem querelam ut apud Electorem deponat, non modò fuisset ejus in Imperio Romano summam auctoritatem, dignitatemve; sed & affectus amoris mutui, nec non Religionis, quæ cum illo incedat, communionem: Unde certò collegerit; hosce Casarianorum processus adversum se illi displicere, eumve si partis adversæ destinata permitterent, studiosè enixurum; ut malis huic opportunum adhibeatur remedium.*

In bellum ergò Germanicum totus ^{Indicæ cum Poloniam.} versus Rex, ut præsentis hoste se exoneraret, induciis, quæ cum Polonis tunc agitabantur, eò procliviores aures præbuit: Ita ut, mense Septembris, ad sexennium conclusæ, solenni pacto convento sancirentur.

9. Rebus cum Polonis, ^{Belli à parte Regis præparatoria.} verò hoste, ad tempus hac ratione transactis, in Sveciam, quò novo bello, totis viribus gerendo, eò promptius accinge-

retur, Regi transfretare visum: Regni Cancellario in Borussia Pro Rege relicto. Nec numerosas, quas in Borussia & Livonia hucusque aluerat, copias, externo milite constantes, exauclorandum, sed novas potius prioribus addendum censebat. Quem conatum enixè iuvat, quod Poloniae Rex, Elector Brandenburgicus, & Gedaneses universum penè militem suum, quia, factis induciis, non usui ampliùs, sed oneri erat, dimitterent: Sacramento enim hoc solutus, Regi nomina sine mora dabat. Non pristina itaque tantummodò peditum legiones, insigni supplemento, adiectis ad singulas quasque quatuor cohortibus, seu quatuordecim signorum, auctæ: Sed & novæ aliquamultæ, sub Virtumio, Dargitzio, Roscio, juniore Wallensteinio, aliis Ducibus, magnâ celeritate conscriptæ. Jam quoque in Belgio tres nigrae (ut vocabantur) legiones, Falckenbergio, Hallio, & Nicolao Theodorici (quem nobilitate & Spreuterii cognomine postmodum Rex insignivit) ductu, paratæ ad Regis nuntium, & in procinctu stabant. Nec minus Leslaus, Svecicæ apud Stralefundenses militiae Gubernator, Duvalii fratres, Crichbomius, Mitschefalius, Tribuni, & Sub Tribuni Chemnitius, denique novissimus omnium Cniphufius, generalis vigiliarum Praefectus, in Urbibus maritimis, Hamburgo, Lubecâ, Bremâ, Embdâ sedulam navare operâ colligendo militi, ex omni parte copiosissimè confluenti: Quin & equitum quædam alæ, licet extra Stralefundam vix glebam terræ in Germania adhuc possideret Svecus, mirâ felicitate in eadem Urbe coire. Nequicquam in hos Regis ac Regiorum conatus, diris proserptionis seu Banni minaciis fulminantibus Cæsarianis: Quippe cum in Regem affectu pronus miles, ingentisque expectationis ac spei de eodem repletus, susque deique hæc omnia haberet.

Commerciorum ad portus, hosti inhibito.

Ut quoque omni bellico, si quod per mare, firmando hosti, venire poterat, subsidio hac via eundem nudaret Rex, Edicto publicato, Mercatoribus navigationem & commercia ad portus, quos Cæsariani milite infederant, quales Stolpæ, Colbergæ, Camini, Wol-

gasti, Gryphiswaldiæ, Rostochij, & Wismariæ erant, adiectâ publicationis mercium & navium poenâ, severè interdixit: Solis Stralefundensibus absolutè liberum eorundem usum relinquens. Sedinensibus quidem similiter, sub certa tamen conditione: Ut, scilicet, unusquisque, eo portu utens, nec Wolgastum se appulisset, nec quicquam eò mercium, quocunque modo, transtulisset, expressum testimonium secum ferret.

Quemadmodum autem, ubi sæva mari tempestas imminet, principio, crispante se æquore, malacia sensim turbatur ac deperit; mox, insurgentibus magis magisque ventis, altius attoluntur undæ: Donec, incumbente omni vi hiemis, horribili mugitu vasta ad litus feruntur fluctuum volumina, & ætheri penè mare miscetur. Ita, sævâ imminente bellorum tempestate, postquam nondum bellum quidem aperte cœperat, propter varia tamen, inter Svecos ac Cæsarianos orta, turbamenta jam Pax esse desierat, animorum exacerbatio, exinde emergens, indies augeri atque incrementa sumere: Cuique arma Svecica, ab initio, intra defensionis carceres Stralefundæ se continuissent, hostilitates sensim insurgere, in majus tractu temporis attolli, & extra quoque Urbis exundare pomœria.

Cæsariani sanè, ubicunque se offerret occasio, Svecis, Stralefundæ commorantibus, hostilitatem plenè propinare faucibus: Velut jam mense Julio, Anni millesimi, sexcentissimi, vicesimi noni, Götzius, Cæsaris Tribunus, ducentorum Svecicorum militum manum, quam Urbis Praefectus, Leslaus, Ductore Marnaisio, suæ legionis Centurione, pabulatum emiserat, equitum aliquot turmis è vicina silva (Vogelsangum à cantu avium appellatur) de improvviso circumfusam, profligaverat; cæsis ad quadraginta, & octoginta capris. Vicisim ipsi, sicubi fortè incautius in vicinia se gererent, non impunè ferre, sed eandem cladis aleam sæpiculè experiri.

Inter alia Stralefundenses equites & dracones (ita militum hoc genus, à velocitate simul, & igneâ lethiferâque, longiorum tuborum, quos gerunt, vi, Gallos Italosve imitati, & nunc,

Exigua prope Stralefundam certamina.

nunc, & deinceps dicemus) mense octobri, Falckenbergii, sub prædicto Gotzio eqvitum Magistri alam, Paphenagæ, pago propè Franciscoburgū & Richenbergam sito, opprætere. Trucidati hostiū ad triginta: Nec pauci in captivitatem Stralsundam abducti.

Iterum, sequente mense Decembris, idem Leslæus, certior factus, alam eqvitum gravis armaturæ, è Ferdinandi de Capua legione, haud procul Gryphisvaldiā in pago quodam hospitari, inde in Rugiam transmissuram, ibiq; hibernaturam: De opprimendā consilium inieit, delectis ad hunc finem ex utraq; Tribuni Duvalii, & nobilis à Platen, Magistri eqvitum alā centum eqvitis, quibus viginti dracones additi. Hi, ejusdem Magistri eqvitum ductu, pridie nonarum Decembris, sub noctis conticinium Stralsundā egressi, & penè Gryphisvaldiam usq; excurrentes, Carcdorffii, qui pagus unicum modò milliare ab eadem Urbe distat, duodecim hostiles pedites palantes offendere: A quibus illis cognitum; eqvites, quos tanto ambitu quæsierant, jam à tergo relictos, Reindorffii, dimidio Stralsundam inter ac Gryphisvaldiam itinere, eā nocte habuiste hospitium. Nullā igitur intermissā morā viam retrò legere; in ipso diei ac noctis divortio hostem, ascendendis eqvis signum tubā jam dantem, ferociter aggressi: Felici adeò successu, ut eqvium Magister, Abrahamus Schönickel, cum Legato, ac Vexillifero suo, nec non sexaginta sex eqvitis, in manus eorum vivus devenerit. Reliqui hujus alæ, quæ centum viginti duobus capitibus constabat, occisione occisi: Uno excepto Decano; qui, denis aut duodenis circiter gregariis comitantibus, præpeti fugā, seu mortis, seu captivitatis se eripuit. Regionum eqvitum non ultra quatuor, & draconum unus modò, de siderati.

Hæc & similia certamina erant exigua velut præludia tempestatis, coeuntibus ad Septentrionē ex omni parte nimbis, in Cæsarianos mox longè impetuosius ruituræ.

10. In Pomerania, sub hoc tempus, ob Cæsareum militem illic hospitantem, annoa, quò longius, eò

magis, magisq; ingravescere, & fames ^{vinciā e-} ^{ducendi,} ^{frustrā fa-} ^{tagit.} irrepere sensim, ipsiq; incolæ, hospitum horum insolentiā ac licentiā durum in modum affligi. Hinc Dux Pomeraniæ apud Fridlandium exonerandi incommodo territorii impensè fatagere: Sed nequiquam. Discrimen enim, quod à Rege Sveciæ immineret, obtendi: Nec etenim pactionem, cum Fridlandio à Stralsundensibus conventam, servatam, nec præsidium Svecicum Urbe educum. Quare cæsareis copis remanendi quoq; in Pomerania, Regisq; invigilandi conatibus imponeretur necessitas.

His motus Pomeraniæ Dux, Philippo Hornio, citerioris Pomeraniæ Cancellario, Brandenburgicum Electorem suo misu in Borussia adeunti, ad Regni Sveciæ Cancellarium, qui, in Regis absentia Borussiæ, armis regis partæ, moderabatur, simul literas fiduciæ & mandata dedit, injungens: Inducere niteretur Regni Cancellarium, ut, transactioni cum Stralsundensibus inite paulò æqvior, deductionem regii militis ex Urbe apud Regem maturaret.

Cujus propositioni sequentem in sensum à Regni Cancellario responsum. ^{Hujus re-} ^{sponsum.} *Non mediocriter affici Ducis Pomeraniæ & Pomeranorum miseris: Nec Regis sui scopum, per auxilia, Urbi Stralsundensi lata, bello immiseri Germanico, sed propria tantummodò in mari baltico ejusve portubus consulere securitati; vicinamq; Stralsundæ Urbem, veteri necessitudine, & mutuo commerciorum usu Regno Sveciæ connexam, in pristino conservare statu ac libertate. A Rege sibi injunctum, de transactione Stralsundensi accuratius inquirere, & certi quid statuere: Verum, neque Urbi, neque conterminis Regnis ac provinciis, ad mare balticum sitis, satis aut solide eā cautum. Compluribus enim refertam suspectis clausulis: Ad hæc tacite innuere, quasi Rex injustæ causæ patrocinetur: Rege insuper, cujus vel maxime hoc bello interfuit, inconsulto ac inscio imitam. Regem politicarum stropharum haud adeo rudem; ut status sui fundamentum in mortalis cujusquam, quantacumq; dignationis seu auctoritatis tandem sit; verbis aut scripto collocet: Sed rei potius ipsi insistere, optimūq; arbitrari securitatis vinculum; armari contra ar-* ^{Ejus po-} ^{stulatum} ^{à Regni} ^{Cancellario,} ^{de} ^{Stralsundā} ^{præ-} ^{sidio regio} ^{liberandā} ^{mantem,}

Dux Pomeraniæ militis Cæsarei, pro-

mantem, aut utring, deponi arma. Nam, sicubi vicinus, utut summa necessitudine junctus, ad bellum accingatur, nec ipsum stare inermem: Alioquin periculosum fore, alteri nudas literas, arma relinquere alteri, & horum violentia opponere velle fragile verbatis ad scripturariae cautionis scutum. Si obtineri possit omnimoda caesarei militis à Pomerania deductio, nec Regis suppetias vel momentum Stralsundae hesuras: Sin minns, presidium Urbi non tantum non exemptum, sed &, proprie tutelae causâ, auctu iri: Dum aut universali in Imperio Romano Pace, aut alia quavis ratione res ex bono & aequo decideretur. Regem haud laborare de Urbe Imperio subtrahenda, sed conservanda potius, & portu in suo statu, commerciorumq; pristina libertate adversus turbatores asserendis; Quò præceptum jam animo adverse partis dominatus, & plus ultra grassandi libido intra antiquos coerceretur terminos: Nec Civitatem, auxilia ipsius anxie implorantem dejurare, aut voluisse, aut potuisse; quæ adversus Caesaris mandatum injusta vi manifestò oppugnata ac coangustata fuerit. Fœdus Regis cum Stralsundensibus nudam solum defensionem præferre: Nec, ut Civitas quæqua ratione ab Imperio abalienaretur, percussum, sed ut mari baltico sua sibi maneret facta, tecta securitas.

Electorum
responsum
ad Regis
litteras.

¶. Inter hæc specula quædam Pacis aliunde, & ab Electorum Collegio affluit: Sed evanida, & quæ in fumum mox abiit, ventosæ. Electores enim, dato ad superiores Regis litteras brevi responso, intentionem ejus de stabilienda & inviolabiliter conservanda Pacis cum vicinis Romani Imperii Principibus ac Ordinibus securitate, strictim laudarunt; nec sibi quicquam prius & antiquius, aut fuisse, aut etiamnum esse, quàm eandem amicitiam, Pacisq; firmitatem religiose vicissim servare, ostenderunt: Quæ sopiendis tamen primis belli igniculis, & averruncando ingruenti malo maxime erant, indignitatum, nempè, & injuriarum, Regi à Caesariano milite multiplicarum illatarum, opportuna remedia, alto silentio transmittentes. Nec parum quoq; Regem momordit, quod in scripto litterarum exterior titulum,

quæ Sveciæ Regibus more antiquo tribuitur, non omnino præferret: Quasi per contemptum omisus foret.

Haud paulò majoris momenti visus conventus, motuum horum componendorum, Daniæ Regis interventu, Gedani, ad mensem Majum Anni à Christo nato mille simi, sexcente simi, tricesimi, institutus.

Rex quippe Daniæ, postquam cum Caesarianis Lubecæ de Pace transigerat, Regem Sveciæ de eo mox certior faciebat; literis suis annectens: Ipsius quoque ratione à se habitam securitatis prospectum, modò intra trimestre tempus pacta, Lubecæ inita, haberet rata.

Accidit sub idem tempus, quo litteræ hæc, Pacem præferentes, ad Regem Sveciæ perlatae, Arnheimium Campiductorem, cum valido Caesarianorum exercitu Borusium irrumperet. Et insolens Regi Sveciæ videbatur: Hinc de Pace verbis spem fieri; illinc à Caesarianis, velut hostilitatem publicitus professis, bellum & infesta arma facto ipso inferri. Quapropter responsum ad superiores Daniæ Regis litteras eò magis maturandum duxit: Gratiis primum pro communicatione actis, nequaquam se ambigere, subjungens; quin Regi Daniæ maris baltici securitas (cui, tanquam fundamento, utriusque Regis ac Regni, nec non vicinorum salus, fortunæ innitantur) in transactione inita cordi fuerit ac curæ. Haud tamen latere Daniæ Regem, quanta promptitudine ad Pacis opus pro virili parte promovendum ipsemet se obtulerit, & maris baltici securitati, sui aliorumve, quorum intersit, causa, prospecturus, Commisarios certos Lubecam destinavit. Quia verò hi, præter opinionem suam, tam contra omne fas & æquum, inde rejecti, mox insonti & innoxio hostilia insuper arma à Caesarianis illata sint, ideo haud satis capere: Qui in transactione Lubecensi sui habitus fuerit ratio? Regem itaque Daniæ boni & fidei vicini sunturum officis, si Pacis Lubecensis condiciones & pacta ipsi communicaret: Ex quorum tenore perspicere & statuere apud se posset; quid sibi in posterum agendum, & qua ratione sui in illis facta esset mentio?

Interim

Tractatus
Pacis Ge-
dani, Re-
gis Daniæ
interventu,
institutus.

Litteræ
ejus, cum
Rege Sveciæ,
post Lubecen-
sem transactionem
communitæ.

Interim haud aliud querere, quàm ut amicitia & vicinitatis jura cum Casare non minus, ac aliis, facta tecta manerent: Modò non armis ultro impeteretur, & mari baltico, discrimine omni bellorum longè submoto, re ipsa pristina relinqueretur securitas. Gratusissimum quoque fore, si Daniæ Rex, non in Regis modo Sveciæ gratiam, sed suimet ipsius, suorumve Regnorum causâ, aut, quæ huc duceret, in tractatu Lubecensi jam institueret viam, aut adhuc dum porro insistere haud gravaretur.

Ad ultum Regis Sveciæ responsum Daniæ Rex, transmissio simul pactorum Lubecensium exemplari, regrens, de securitate quidem maris baltici mentem suam hæcenus explicabat, ut scriberet: Inter nuperum Pacis tractatum, tempore haud satis commodo, minimè necessarium, quoniam & abs re existimasse, articuli hujus mentionem injicere; de quo ipsimet adversarii controversiam movere, supersederint. Nec de jure tamen suo ullatenus ob id decessisse, sed, oblata commoda occasione, tam de factis tectis conservandis Regalibus suis in mari baltico, quàm securitate Septentrionalium Regnorum summâ & impensa curâ, sed bono nihilominus modo, sollicitum fore. Quod Regis Sveciæ Commissarii Lubecæ non admisisti sint (excusantibus licet, defectu mandatis factum hoc Casari subdelegatis) agrè admodum ferre; nec minus, quod copiae nonnullæ Casareæ adversus eundem in Borussia militatum ierint: Licet hæc quoque, quando Pax Lubecæ nondum coierat, illuc ductæ, & missione à Casare impetrata in Polonorum stipendia, præstito ius juramento, omnimodò transcripserantur. His demum sub finem addiderat Daniæ Rex. Nulli opere aut labori parfurum; ut dissidentie ac dissidiorum flamma, quæ, inter Casarem Regemq; Sveciæ enata, gliscere magis magisque cæperat, in ipso exortu resingveretur.

Deduxerat quoque, eò rem cum tempore hæc Regis Daniæ interpositio, ut de Pacis tractatu instituendo inter Regem Sveciæ ac Casarem tandem conveniret: Cui Gedani Civitas, ut, Regis inter territorium, in Borussia armis partum, & Pomeraniam, Casarianis possesam, sita, locus u-

triq; parti visus haud incommodus.

12. Eadem ipsa hinc sperata Pax Regis animum, belli jam antea certum, non parum suspensum denuò & dubium readebat: Imperusne in Germaniam, ad quem faciendum in prociñctu stabat, aliquantisper cohibendus, & hostilia arma sustinenda essent; donec de tractatus hujus eventu constaret?

Erant, qui bellum eousque differendum svaderent. Quamquam enim Casar multimodis, & anno maxime præterito, hostili exercitu in Borussia immisso, sat superq; causæ dedisset Regi arma corripiendi, & illatam sibi vim contraria vi propulsandi, quapropter jam eo tempore à Rege in Casarem bellum, communi Ordinum Regni consensu, decretum fuerit, nihilominus, quia Casar, Daniæ Regis interventu, non alienum ab amica compositione præse ferre videatur animum, à Regis partibus eò manifestius statueram Justitiæ ac Equitatis opinionem, si armorum impetum eousque refrenaret: Donec ista quoque juris sui consequendi spes decollasset, nec ullum, nisi in armis, relinqueretur præsidium. Ut enim Casari Pax, quam ore jactabat, cordi haud esset, nec æqui quicquam ab eo impetrari posset: Tantò tamen magis Regem, ratione malorum, quæ bellum subsequuntur, coram DEO & hominibus excusatum; subditosq; in manifesto hoc inevitabilis ac summè necessarie defensionis casu, ad conferenda militum, opumve subsidia, tantò promptiores fore. Nec parum resectum iri eorundem animos ac vires, si vel modicam tantum quietem, & paucillum respirandi spatium nacti fuerint: Sed non secus, ac si jumenta, laboribus fessâ, interjungas, longè acrius & alacrius ad confectâ belli munia atque onera redituros. Dilatione autem hac belli rerum gerendarum occasione haudquaquam omitti: Regi quippè integrum manere, ut, quando cunque placeat, arma in Germaniam transferre, ac Casari inferre bellum possit. Stralefunda ab ejus partibus stante. Portum enim Stralefundensem portam esse Germaniæ: Quo quamdiu potitur Rex, tamdiu irrumperere pro lubitu possit; tamdiu obserandi vel referendi belli claves à cingulo se gestare, eidem gloriosi

Regis, de armis necesse suspensio, de liberatione.

gloriarī liceat. Non tamen, pretextu hujus tractatus, & suspensione armorum eapropter placitū, aut cogitationes omnes belli ē mente, & arma ē manibus deponenda; aut supervacaneo milite onerandum Regis erarium. Suecum enim ac Finnonem militem, equitem peditemq; domum quisq; suam remitti, ibi q̄ excolēda, & prole atq; fructibus augenda patrie terrae vacare posse: Unde viribus, animis, numero auctior ad Regis nutum indies, imō in horas presto sit. Germano & alio extraneo pedite fines, munitivum in Borussia & Livonia loca firmandum: Quae alias, etiam tempore Induciarum, sine militari praesidio relinqui nequeant. Quod si equitatu Germanico penitus carere nollet Rex, superesse adhuc media; quibus, delectu habito, ad mille eorundem, in Borussiam ac Livoniam certis stationibus distributi, exiguo erarii regii & provinciarum sensu, sustentari queant.

Econtrā alii cum Rege in alteram partem propendere; hac potissimum ratione moti: Quod, longiore armorum dilatione Caesaris vires auctum ac stabilitum, Regis verō debilitatum ac minus iri, perspicuē viderent. Caesari quidem quid animi erga Regem ac Regnum Sueciae, quidve ab illo imposterum expectandum foret, ex praeteritis ejus actionibus satis dispalcescere: Nec ultatenus ambigendum, quin, Danici belli curā solutus, hostis esse, ac bellum inferre, quam Pacem colere malit; qui, eo adhuc implicatus, Regem injurius haud tolerandis, sine causa, lacesierit. Quō verō longior illi concederetur armorum pausa, eo validiore effici, eo majora subministratum iri media. Ut efficacius hostis esse, & bellum inferre possit. Adeoque spem tractatus Gedanensis à Caesarianis dubio procul ostentari, non seriā consequendae Pacis cupidine, sed lucrando tempori: Quō res suas in Imperio stabiliant, & cum primis ad mare balticum magis, magisq; firment pedem. Advertendum enim hic: Caesaris militiam, utut externa specie validam, inordinatā tamen & enormi protestatantium Ordinum oppressione niti; fragili, nec duraturo in longum fundamento. Electores namq; Principes, ac Ordines iniectum hoc jugum egerimē ferre: Nec ullum superesse dubium, quin, sunt ac spes quaedam

liberationis eminūs affulserit, summis viribus pro se quisq; sint allaboraturi, ad emergendum ē durissima servitutis compediibus. Quod si fieret, Caesaris militiam, belli subsidii destitutam, instar gigantei corporis, cui nervi ac arterie, aut procerae & umbriferae arboris, cui radices succiduntur, pessundatum, suaq; mole oppressum iri. Sin diuturnior mora bello interveniret, qui, patriam Libertatem constanti animo propugnando, inter Caesaris adversarios in Germania familiam ducant, ansato suo fungentes cum tempore, aut viribus alias omnino fractos, exoneraturos Caesarem rebellionis, ipsorum instinctu exoriturae, metu: Reliquos, depositā Austriaci dominatus infringendi spe, jugum, quod evitare non detur, obsequiosē subituros, patienter deinceps laturos, & praesentem qualemcunque, tutum tamen & periculorum expertem statum, prelaturus futurae, sed per accipitem bellorum aleam prius recuperandae Libertati. Quorsum si rem pervenire convicentia Regis longior patiat, multā difficilior ac obstinatius cum Caesare bellum futurum. Nec cum classe & apparatus maritimus secus comparatum esse. Namque Caesarianae navigia bellica ad mare balticum, in Wismariae portu, exstruere & congregare quidem cepisse: Nondum tamen in ipso mari palam se ostentare ausos. Dominatum itaque hunc in mare balticum, quem Austriaca potentia recens enixa sit, in ipsis cunabulis, antequam adoleascit, & viresumat, facile suffocari ac suppressi posse. Quod si Caesari tantum spatii & temporis detur, classem validam emoliturum, nec Regi modo Sueciae, sed & contermino Dano, imō omnibus Nationibus, quae mari baltico utuntur, terrori fore. Cunctationem itaque hic omnino noxiā, inque illo antiqui Imperatoris symbolo, Nihil procrastinando, summam postitam optati eventus. Non verō eā intentione hac dici; quasi de Pace cogitationes omnes abjicienda veniant: Imō verō, quoniam Caesariani ejus studium praeseferant, tractatum, qui conciliandae Pacis, Rege Dania parario, Gedanensis insitui debeat, non tantum non respuendum, sed ambabus etiam ulnis amplectendum. Dubia tamen & lubrica hac spe Pacis arma planē suspensū, id verō periculosum, & neitquam ē re videri: Quinimō Pa-

cem protelo bellorum maturandam, & sub clypeo, casideq; tractandum. Quod ad Regis arma, non malum equidem consilium præberi ab iis, qui Svecum ac Finnonem militem in Patriam, ubi solum procreeandâ; & terrâ excolendâ, Regi magno usui, nulli sumtui futurus sit, remittendum, fines verò, & alia in Borussia ac Livonia loca, quæ præsidii carere nequeant, externo milite munienda, foveantur: Sed consilium istud collimare tantum ad conservationem pedestris militiæ externæ, & paucorum fortè equitum. Jam verò in propatulo, Regem ad quinque millia, delibatum equitatus extranei florem, habere sub signis: Qui, si arma longius suspendantur, aut exauclorandi, aut sub signis retinendi. Ex auctorari, haud consilium: Verendum enim, ne ad Cæsarem transeant, quantumq; viriam regis armis eo facto decedat, tantum hostium vires hoc incremento augeantur. Nec sanè, si Cæsar æquæ Paci aures præbere nolle (ut hoc casu, Rege se exarmante, non injuriâ metuendum) selectas ejusmodi equestres copias, quæ nunc in numero habeantur, ubi semel dimisse, etiamsi nulli postmodum parceretur sumtui, facile iterum coituras. Sub signis retineri, arduum: Quippe solida us, & suo quoque tempore, sine ulla mora, exsolvenda stipendia. Cui, in immensum excrefcenti, ærarium ferendo vix foret. Et tamen vel sic, corrupto hoc seculo, disciplinam militarem egre ad unguem servatam, asvetumq; laxiori vitæ generi militem ab excursionibus iri coercitum. Quanto minùs, si ob pecunie defectum, aut non solida semper solvi stipendia possent, aut mora aliquando, vel modica, solutioni intercederet? Quibus casibus, milite in licentiam effuso, inter subditos murmura, inter finitimos Polonos querelas excitatum iri, & vulnus, quod, pacis ad sexennium Inducitis, egre in cicatricem coierat, forsan ante præstitutum tempus recrudescere posse, metuendum sit. His de causis magis è re videri: Dum Rex milite veterano, extraneo domestico, equite pedite, armatus in procinctu stet, illicò transire Rubiconem; hostem, adhuc incompositum, antequàm magis se firmaret, bello aggredi; & pro tot

damnis ac injuriis illatis, rigidâ armorum via (salvo tamen Pacis Tractatu, Gedam insituendo) querere satisfactionem.

Posterior hæc sententia, præsertim cum rationi, de equitatu extraneo sub signis retinendo, nil quicquam opponi posset, præpotuit, & conclusum: Nullo habito Gedanensis tractatus, mox instituendi, respectu, arma in Germaniam promovenda; inter arma tamen ipsa, sub clypeo ac caside, Paci operam dandum.

13. Ad supra scriptum Pacis ^{Acta Ge-} danensis ^{tractatus,} negotiorum Rex Sveciæ Commissarios designaverat Regni Cancellarium, & Borusiam, id temporis, Pro Regem, Axelium Oxenstirna, Gabrielem itidè Oxenstirna, Regni nunc Thesaurarium, utrumq; Baronem, Dominum Carolum Bannerium, & Dominum Petrum Sparrium: Factâ insuper dicto Regni Cancellario, qui jam tum præfens in Borussia aderat, potestate; ut de his, quæ in negotii vestibulo discuti consueverunt, cum adversa parte conveniens, reliquis Collegis suis viam sterneret ad tractatus ingressum. A Cæsaris latere, Carolus Hannibal à Dona, Baro, unus & unicus, controversiis his decidendis, Gedani comparuit. Regis Daniæ, ut Mediatoris, Legati erant, Dominus Ortho Schellius, & Martinus à Meden.

Et Cæsaris quidem mandatarius, diem conventui præstitutam anticipando, maturè admodum, currente, adhuc mense Aprili, ad locum conditum venerat. Ipsi verò Mediatores seu Pacis pararii, satis diu post elapsum jam terminum moram traxere; ineunte demum Julio Gedanum appulsi. Trium, in Svecia negotio huic destinatorum, Commissariorum missione, parum aberat, quin omnino superfederet Rex: Audito enim, à Cæsare Baronem Donavium solum in loco adesse, amplissimam hanc legationem supervacuum duxerat, & Regni Cancellario soli pariter rei summam committere decreverat. Sed ab hoc certior factus, Danicos Mediatores impensè desiderare reliquorum Commissariorum præsentiam, mutatâ sententiâ, magis

in honorem Regis Daniæ, quàm quòd necessarium existimaret, propositum illos iter persequi iussit: Quò, junctis cum Regni Cancellario consiliis, animisve, Paci promovendæ incumbere, nec ulla remora, salutari huic negotio injecta, culpa Regis partibus impingi jure posset. Misit itaq; illi, sed serius: Namq; ob deliberationis hujus moram iter eorum integrum menssem dilatum, & adventus in Julium ineuntem usq; prolatum.

Interim, postquàm de Gedano, ut loco tractatus, utriusq; partis assensum convenerat, & ita ex post-facto, paulò ante terminum tractatui præfixum, nonnulla disfidiorum simultatibusq; semina, inter Regios ac Gedanenles ex inopinato suborta, apertam quidem hostilitatem minimè induxerant, amicitia tamen jura non parum labefactarant, & dissidentia in ejus locum surrogata: Ita ut, nisi his è medio sublatis, regii Commisarii eò se conferre haud satis tuto, aut commodè posse viderentur. Nec Regni Cancellarium latuit; isthoc obstaculo tractatum Pacis in ipso limine sufflaminatum iri. Quò ergò tempus lucrificeret, Regis Daniæ Legatos, simul ac eum de suo Gedanum appulsu certiores reddidè, literis compellare, è re & tranquillitate publicà arbitratum est, humaniter rogans: *Ut ad biduum, seu paucos aliquot dies Elbingæ ipsum invisere, deq; præparatione tractatus, & his, quæ eundem necessarii antegredi solent, sermonem conferre, animum inducerent.* Dederat autem harum literarum latori, Johanni Nicodemi, Secretarii tunc munere fungenti, simul in mandatis; difficultatum, quas inter Regios & Gedanenles enatas superscripsimus, facere mentionem: Ob isthæc impedimenta, de intermedio loco, quo utriusq; partis Delegati majori securitate convenirent, forsitan cogitandum fore innuens.

Itaq; ad utrumq; articulum à Daniæ Regis Legatis scripto responsum. Ad primum quidem, causando; morem Regni Cancellario gerere neutiquàm posse: *Quod metus sit, ne Caesaris Legatus, non modo suspi-*

cionum ob id, & indignationis impleatur, sed, Gedano recedens, Pacis tractatui tergum planè obvertat. Aliquoties enim per internuncios Daniæ Regis Legatis significasse: Longam Svecicorum Commisariorum moram in caesarei nominis contentum tendere, jamq; ob id à Caesare se advocatum. Locum porro tractatus quod attinet, haud consultum videri de eo mutando, & tractatu aliorum transferendo, quicquam animo moliri; nec adversam partem mutationi facile assensuram: Quippe hunc locum utrinque placitum; quo ut tractarent, Caesaris Legatum, ac ipsos pariter instructos. Sperare autem: Eodem loci utriusque partis securitati satis, superq; fore prospectum.

Comiter ad responsum istud Cancellarius regessit, petens: *Ne in sequiorem partem acciperetur sollicitudo, ad quam optima intentione, saluberrimi, quod instaret, negotii maturandi, devolutus fuerit. Si quid in eo peccatum, non ex mala proerehi peccatum, sed communi omnium errore excusari.* Ita enim, experientià magistrà, se edoctum: Mediatore & pararios Pacis, absque ulla suspitione, aut partium offensione, utramque visitare, separatim cum unaquaque conferre, & animos simul ac reliqua, quæ Paci facilius concilianda faciunt, præparare solitos. Quod caesareus Legatus regiorum Commisariorum moram in Caesaris contentum trahat, non minus mirari, quàm quod adeò præcox ante præstitutum diem Gedanum venerit. Qua intentione id factum, & quanam causa præmaturi adventus, haud satis quidem Regni Cancellario constare: Interim si quid cædi inde ceperit, sibi met, haud alteri cuiquam imputaturum. Loci, quo tractandum veniret, conjectare, Secretarium suum haud quaquam alio fine injectis mentionem; quàm ut Daniæ Regis Legatus difficultates nonnullas respectu Gedani, ut loci præstituti, ob oculos poneret. Qua de re, unde impedimentum tractatui haud leve in vestibulo creatum iri, jam eminè prospiciat, cum iisdem, inter alia, communicare, vel maxime ipsi fuerit propositum.

Inter

Inter Regis tamen Sueciae, & Daniae, Caesarisve Commissarios, si securitatem debitam illis loci respicias, insignem reperiri differentiam; ubi dissidia inter Suecos & Gedanenses enata, necdum sublata.

Intentio
Regis in
Gedanensi
Gitractu

Modico intervallo post exartas has literas reliqui Regis Sueciae Commissarii in Borussia appulerunt: Controversiarum inter Regem & Caesarem, remoto perniciosi armorum rigore, per amicam compositionis viam conspiciendarum, nec Regni modò ac Coronae Sueciae, sed vicinarum quoque regionum, maximè littoralis orae, & tam maris baltici, quàm magni Oceani in pristinam tranquillitatem ac securitatem restituendorum, firmo ac serio animi proposito. Id quod ex mandati, à Rege accepti, tenore claret: Cujus summa summarum eò redibat. *Darent operam regii Commissarii, ut, caesareo milite ex superioris & inferioris Saxoniae Circulis, & Oldenburgerjis, ac Orientalis Frisiae Comitatibus abducto, immunitateque iisdem provinciis ab omni impofterum hostiorum militarium onere praestita, munimentis etiam, quaecumque ad mare balticum vel magnum Oceanum, durante hoc bello, excitata essent, ad terram depositis, & armatura navali penitus cessante, controversia, bonorum ecclesiasticorum, ad utrumque mare sitorum, nomine exorta, Electoribus, Principibus, Ordinibus Imperii committeretur, ex bono & aequo decidenda: Si quis autem praeterea delicti in Caesarem ac Imperium convictus foret, eorumdem Electorum, Principum, Ordinum arbitrio, certà pecunia summà multaretur. Quo posteriori in articulo Rex, ut annò Lubecae, sic nunc iterum, pro Ducibus Megapoleos, si multà digni iudicati forent, in summam, quantamcumque pendere condemnarentur, fidem suam regiā interponi iussit. His conditionibus si Caesar assensum praeberet, è contrario, milite Stralsundā abducto, Germaniae finibus omninò excedere, paratum se professus. Ut verò exorta flamma plurium concursu facilius exstingveretur, dictis Commissariis, non modò Dania Regem ut Mediatorem agnosceret, sed & alios Magnates, nimirum, uni-*

versum Septem Virorum Collegium, aut Saxonem & Brandenburgicum Electores separatim, Hanseaticisidem Civitates, Galliae, magnae Britanniae, Poloniae Reges, liberos confederati Belgii Ordines, quin imò Hispaniarum, ut vocant, Infantem, provincias Germaniae inferioris, necdum liberis, imperitantem, & Ducem Bavariae, siquidem Pacis conciliande se Pararios offerrent, (quantum suspecti hi, & in Caesarem animo propensiores) certo modo admittere, vi regii mandati licebat. Porro Pacis tractatui promovendo aptissima mandato inserta erat clausula: Vide licet, sicubi adverse partis Delegati, non ab ipso Caesare, sed Duce Frislandiae solummodo (ut fama ferebat) instructi comparerent, regius quoque Commissarius, qui, existimatione regia salva, hoc casu cum inferioris dignationis mandataris in tractatum descendere non posset, liberum fore; per Subdelegatos, unum, pluresve, secundum Caesarianorum numerum, munere suo desingere. Fortè etiam in mandatis suis à scrupulosis rerum eliminatoribus aliquid desideratum iri, in mentem Regi venerat. Quod ne moram Paci iniiceret, abundè provisum, & regii Commissarii, non modo ad Regem curriculò rem omnem referre, defectuumque secundum partis adversae postulata, emendandorum spem illi certam, sed & Mediatoribus liberam concipiendae mandatorum formulæ, potestatem facere, iussit. Hoc tamen cautione, ne infereretur, quod regiae dignitati & causae iustitiae quodammodo præiudicio foret, aut unde evinci posset, Regi cum Imperio Romano, ejusve membris quicquam esse negotii.

Ex his ut propensum Regis ad Pacem reconciliandam animum ejusdem Commissarii evidenter agnoverant, ita non minùs impensè allaborandum sibi extimularunt, quò felicem exitum res fortiretur. Quà de causa Regni Cancellarius Daniae Regis Delegatos, missis denuò literis, de Collegarum adventu certiores reddidit, significans: *Nihil gratius sibi pariter & Collegis fore, quam si via aliqua aperiretur, qua, aut universis, aut partierum cum Danicis Mediatoribus,*

ad obstacula omnia, quantum pote, remouenda, & tractatus faciendum initium, pedem sermonemve conferre liceret.

Sed perseverabant Dani in prioris sententia, prætextu mandatorum; quæ formam tractatus hunc in modum mutari, neutiquam admitterent: Non enim Regi suo venisse in mentem, de loco tractandi quicquam suboriturum difficultatis; alioqui in literis fiduciariis & mandatis hunc quoque nodum facile explicari potuisse. Ipsos quidem, ne quid in se desideraretur, simul ac de obstaculo & remora hac tractatus inaudierint, scripto Regis sui mentem de hoc articulo exquisitum esse: Nec aliud tamen retulisse responsum, ac prius. Haud minus caesarei Legati tentasse animum, num de loco tractatus intermedio assentiri vellet? Sed & hunc in responso jam antè dato, perstitisse immotum. Videlicet, quia locus hic omnium trium Magnatum placito tractatus destinatus sit, ab eodem placito recedere, caesarea dignitate salva, haud sibi fore integrum. Porro inter utriusque partis Delegatos hinc inde commearè, & ea ratione Paci parandæ operam dare, rem videri, quæ non insignes modò ipsi, ut Mediatoribus, creatura sit molestias, sed etiam, si has deuorare animum inducerent, negotium Pacis in infinitum protrahere, & Regis sui indignationi haud parum derogatura. His & aliis de causis haud prospicere: Quo profectum, aut secundum successus spe, pro tempore, Pacis reconciliandæ suscipi possit negotium.

Liquidò sanè ex responso isthoc apparebat, Mediatores rem hac vice omninò habere pro deposità: Non adhucdum tamen Regis Sveciæ Commisarii spem omnem abjecerunt, sed Secretarium, Johannem Nicodemi, denuò ad eosdem cum literis & certis mandatis ablegantes, longiore, quam traxerant, morà suâ comiter excusatâ, consilium eorum mentemve exquisitum iuere, quænam ratio aut via inuenda videretur, ut ne, propter obstacula paulò antè memorata, pacificatorius tractatus in ipso ortu, imò ante ortum, vix conceptus, priusquam lucem aspiceret, exstingueretur? Nec sanè omninò desperandum erat, modò Dani ulteriorem negotio impendissent operam, medium aliquod reper-

tum iri, quod, si non uniuersos, nonnullos certè Svecicorum Commisfariorum Gedani sisteret.

Verùm à Dania Regis Legatis ad ^{Gedanensis tractatus ad irritum cadit.} has quoque literas eodem modo responsum, quo prius; & res omnis in aliud tempus, locumve rejecta. Nec mora longa intercessit, quando, & his, & Caesaris Mandatario Gedano discedentibus, spes Pacis, quæ adeò splendide eminens affulgens, plurimorum animos, suavis instat somnii, luserat, in umbram resoluta, evanuit.

Et sanè nos in caesarei Legati mandata, utpote quibus, tractatu in primo limine præpedito, lucem publicam videre haud contigit, aut Caesarianorum intentionem, quam sub tractatus hujus prætextu forsan fovit, anxie & scrupulose haud inuiremus: Oblivione tamen præterire non possumus, quod Dani Mediatores Secretario ad ipsos misso (velut horribile secretum, minimi revelandum) aperuerant. In fiduciariis, nimirum, caesarei Legati literis Regis Sveciæ ne verbulo quidem factam mentionem, sed Urbis Stralsundæ nomen tantummodo expressum: Quod Regi Caesar debitum dignitatis titulum tribuere dedignaretur. Ut ita Pacis hic tractatus, etiam si impedimenta de tractandi loco minimè essent exorta, in ipso statim exordio inevitabili huic scopulo impactus, defectu mandati legitimi pesium iturus, fuerit. Et forsan Mediatores ea de causa plus operæ in negotio hoc ponere supervacuum arbitrati sunt: Eò facilius ob id ipsimet abruptentes vixdum, ac ne vix quidem, cœptæ Pacificationis telam.

14. Rex interim non obstant, quod de armis, prætextu Gedanensis tractatus, nullatenus suspendendis in consilio conclusum fuerat, expeditionem militarem, ne motus bellici Pacis opus aliqua inturbarent, non sine temporis rerumque iacturâ, aliquamdiu diffulerat, donec, quò longius res traheretur, eò minus spei reliquum videret, non sine causa auguratus: Pacem ab adversâ parte haud serio quæri, sed plausibile hoc nomen à Caesarianis prætendi, ut per totam ætatem eluso & derecto occasio transmittendi

mittendi in Germaniam exercitus simul elaberetur, simul ipsimet eò firmiorem statum, ad arcendum Germaniæ litoribus hostem, capere liceret. Tunc etenim haud diutius sibi cunctandum ratus, mari baltico transfretato, Germaniã totis demum viribus irrupit.

Ultimæ
Regis ad
Electores,
ante ad-
ventum
ejus in
Germani-
am, literæ

Priusquam tamen id fieret, ad electorale Collegium denuò literas dabat. In quarum limine statim conquectus, *titulum, quem, à solo DEO & Majoribus acceptum, viginti jam per annos fortiter sustinuisset, & ad ultimum vine terminum constanter porrò tueri esset animatus, ipsi ab Electoribus non tributum*: Porro gratum sibi accidere ostendit; integritatem suam eos agnoscere, commendareq; & mutuam offerre amicitiam. Mirari verò & dolere: *Quod ad literarum suarum fundamentum, quibus indignitates, à Pacis osoribus illatas, pacificis remediis tolli postularat, planè nihil responsum. Quamquam ergo interventu Regis Daniæ, in tractatum Pacis, Gedani instituendum, consenseris; optans, adhuc æquas rationes inveniri, quibus secura Pax stabilietur*: Priorum tamen temporum ludibriis ob oculos versantibus, nec nisi hac ambiguitate jam accidente, considerare; Electores haud sinistrè accepturos, si aliã interim viã securitati suæ propius providere cogatur: Donec certius caveretur; ne, quæ præterito anno Borussia in volarent, altiores contra se saltus instituerent aquile. *Quod quidem dum faciat, in eo semper futurum: Ne culpã suã, vel Electoribus, vel ullis aliis amicis, aut ipsi Imperio propterea aliquod creetur præjudicium. Si tamen ejusmodi contagionis sensus ex parte ad vicinã etiam pertingeret, ne utiquam Regi imputarent; qui tam diuturno id prænuncio caverit. Nunquam verò à sincera amicitia, cum vicinis colenda, alienum fore: Modò honestè tantum ipsi satisfiat, & vicinia in statum, quo tot per annos, ante Germanicum bellum pacatè & feliciter steterit, reponatur. Ut igitur Electores præcipua existant capita Imperii Romani, quorum consiliis libretur mutua Regnorum salus, ita non dubitare: Quin diligentius provisiuri sint pro suo, in rem communem, Zelo; ne quid Respublica christiana impofterum gravioris accipiat detrimenti.*

Quibus literis singulari cura prospectum: Ne quisquam Electorum, Principum, aut Ordinum Imperii, falsa spe Pacis se deceptum, & inopinatò hostilia passum, conquerendi ansam haberet. Quantum enim ad Cæsarem; Rex, adversus eum ullã belli denunciatione opus esse, haud censebat: Quippe cum, enormiter læsus, in terminis legitimæ & necessariæ defensionis versaretur; Ejusmodi autem bella, non per Fecialem, sed naturam ipsam, quæ vim vi repellere imperat, denuncientur.

Similiter Rex, antequam in Germaniam transiret, causas belli universas, prout, secundum seriem temporum, hucusq; deduximus, ut ad totius Orbis christiani notitiam pervenirent, Latinã & Germanicã lingvã publicè typis excudi jusfit; cum hac appendice: *Quia arma nullatenus in Imperij Romani præjudicium, sed solummodo ad proprium, suorumve ac Libertatis publicæ tutelam, tum consanguineorum, amicorum, vicinorum defensionem expediisset, ideò certò sperare; non æquiores modo Germanos, sed Christianum Orbem universum, favore eadem suo persecuturos.*

Ut autem prima belli principia à causis proprioribus, & inter istas principalem à minùs principalibus accuratè secernamus: Diuturnum hoc bellum, & quicquid malorum secum invexit, velut seqvela anteriorum Germanicarum turbarum, ex ambitione Cæsaris & Domus Austriae, adeoq; Monarchiã, quam tot jam annis parturierant, primitus, è longinquo, velut originem traxit. Cæsar enim & Domus Austriaea occasione, quã Germaniam, ejusve Electores, Principes, Ordines subjugarent, spontè se afferentem avidè arripuerant, nec destiterant; donec arma, per omnem Germaniam circumlata, ad maris baltici litus tandem promoverent. Quo maximam partem occupato, classem in mari instruere ac cõparare aggressi, illius ope, & Hispanicæ, ex magno Oceano accedentis, subsidio, nec non immenso terrestrium copiarum, quæ per Germaniam in procinctu stabant, apparatu, ad universalem, quem diximus, dominatum, superbã, & penè cer-

Prima
belli Sve-
co - Ger-
manici
principia.

tã spe

tà spe rapiebantur. Huic autem ipso-
rum molimini Sveciæ Rex, de sua, Re-
gnorumve suorum salute, juribus, Re-
galibus sollicitus, connivere minimè
gentium potuerat. Hinc Regii in
Stralsündensibus turbis, Cæsaris mili-
ti (absq; tamen aperta in Cæsarem
hostilitate) colliſti: Qvos, nempè, ad
defensionem ejus Urbis, portusve,
Rex miserat; ut isthæc, non in ipsius
modò, sed aliorum quoq; Regum,
Principum, Rerumpublicarum præ-
judicium vergens, Domus Austriacæ
intentio retunderetur.

Hic igitur primus & summus bel-
li nostri fons, è quo longo velut tractu
manavit. Reperimus autem, curio-
sius rem scrutantes, adhuc aliam scatu-
riginem: Quæ si non principalis, cer-
tè non contemnenda tamè, Regemq;
Sveciæ propiis, & solum inter omnes
Magnates concernit. Sigismundus
enim Tertius, Poloniæ Rex, duplici
affinitate, intimaq; exinde amicitia
Cæsari ac Domui Austriacæ innexus,
amici nomen, quod gerebat, sæpius,
in Bohemicis cumprimis motibus, re-
ipsa, luculentis auxiliorum latorum
testimoniis comprobaverat. Qvòd
autem Sveciæ Rex eundem Sigismun-
dum, cum quo ipsi bellum, validè pre-
meret, & quò longius, eò validius;
non mediocrem indignationem, sto-
machumq; Cæsari id movit: Qui huc
idcirco consilia intendebat; ut affli-
ctam Regis Poloniæ, Affinis & fidi
amici, fortunam sublevatum iret, flo-
rentes verò Regis Sveciæ res, atqve
prosperos successus attereret. Unde,
tractu temporis, ad manus & arma
cum eodem eventum.

Causæ
ejusdem
propi-
res, & ex
iis princi-
palior.

Jam, quod ad propiores belli
causas, dissidentia sanè inter Regem
Sveciæ ac Cæsarem, tenui & externâ
specie contentibili initio, longâ serie,
jam ab Anno millesimo, sexcentesi-
mo, vicesimo sexto profuxit. Sed
non secus ac in montanis, resolvante
se hieme, minima nivis particula, si è
summo montis cacumine, levi motu
rasta, decadat, quò magis in præceps
ruit, eò magis nivium, per quæ devol-
vitur, se agglomerantium mole auge-
ſcit, donec in ingentem excreſcat glo-
bum, quæ obvia quæq; obruit, & one-
re suo obterit; vel ut fluvius, exigua

scaturigine è terræ sinu promanans,
quò longius decurrit, eò magis, aqua-
rum ex omni parte concurrentium ac-
cesſu, intumescit, eò capaciiori ac am-
pliori fertur alveo, donec in profun-
dum & rapidû tandem evadat anmem:
Ita dissidentia hæc primulo initio non
adeò magni momenti visa, successu
postea temporis, accedentibus subin-
de novis Cæsarianorum injuriis, adeò
valida sumſit incrementa; ut in aper-
tam demum hostilitatem exiret, & in-
ternecinum bellum.

Quamquam autem jam ab aliquòt
annis multa à Cæsare, seu Cæsarianis
in Regem perpetrata fuerint, quæ ar-
mis ejus stimulum post addidère; vel-
ut in superioribus ordine deduximus:
proximam tamen & principalem bel-
li causam, adeòq; fundamentum, quo
maximè nititur, in eò meritò poni-
mus. Quod, Rege enatam dissiden-
tiam in prima herba Lubecensi con-
ventu succidere parato, Cæsariani id
susq; deq; habuerint; additâ insuper
ad priores injurias ignominiosâ Lega-
torû repulsâ: Cumq; Rex, ne sic quid-
em Pacis cogitationibus depositis,
interventu Electorum, ad quos rem
detulerat, & legationis, quam, ipſius
jusſu, Senatores Regni ad Fridlandiæ
Ducem miserant, viam eidem sterne-
re niteretur; Cæsar ab hac Pacis via
in contrarium planè averſus, integro
Exercitu, tormentis cæterisq; belli
requisitis instructo, Regem hostiliter
oppugnatum icrit. Hac enim indi-
gnitate motus Rex, arma, quæ in Po-
lonum gesſerat hucusq; in Cæsarem
vertit, & omni spe Pacis honestæ ad-
versariorum iniquitate evolutus, more
inter Magnates, qui non, nisi DEUM
& ensẽ, superiores recognoscunt,
consueto, ensẽ DEO Duce, arripuit:
Non hujus modò hostilitatis, quæ
nuper illi acciderat, sed & inju-
riarum, antea illatarum, vindicem.

15. Quemadmodum autem ^{Prodigia,}
alias compertum est, cruentæ ejus- ^{quæ bellâ}
modi bellorum stragi, & sædæ regio- ^{processu}
num devastationi plerumq; antecede-
dere insolita, cælo terrâq; ostenta ac
prodigia; cœu imminens diviniæ iræ
præhædia: Ita nec ineuntis Anni mil-
lesimi, sexcentesimi, tricesimi auspici-
cia

cia iisdem caruere. Nam, mense Januario, nocte, quæ diem Paulinæ conversioni sacrum, Majoribus nostris peculiariter ominosum, secuta, in æthere mira, exercituum inter se concurrentium specie, apparuere chasmata. Idq; ita signatè: Ut equitum pediumq; hinc inde stantes, acies, sibiq; invicem minantia vexilla, tum tormentorum ac sclopetorum fulminantium fulgura, imò sarisfarum densam segetem, prout primum erectæ gererentur, mox pronâ cuspide obverterentur in hostem, Spectatores, magnâ cum animi consternatione, viderint. Nec minùs armorum moventium sussurrus, eorum campos ungulis ferratis quatientis sonitus, tormentorum ac sclopetorum displosorû boatus, tympanorum strepitus, tubarum clangor, vincientiumq; & cadentiû murmur ac gemitus velut è longinqvo auditus.

Similiter Geismariæ, quod Hassiæ oppidum altero ac dimidio milliari Castellis distans, Tillianus miles noctu sanguinem, loco sudoris, emittece cœpit: Quo contubernalis, qui eodem lecto utebatur, ad Lunæ splendorem animadverso, ultra modum attonitus, hospitem, ut candelam afferret, inclamavit. Repertus ille languidulus, lodicibus usquevq; cruore infectis, poris è latere ubertim sanguinem stillantibus: Nec sanguis, quanquam abstergeretur, manare destitit; donec, exactâ ferè horâ, ultro se sisteret.

Quid autem sanguis hic Germaniæ portenderit, sanguinolenta subsequentiû annorum eventa satis, superq; ostenderunt: Ad quæ, stylo exequenda, cum bono DEO, jam accingimur.

BELLI

SVECO-GERMANICI

VOLUMEN PRIMUM.

LIBER SECUNDUS.

Summa Libri.

1. **R**OST succinctam Rugiæ ac munimentorum, quibus simul Rugia munita, simul Stralsunda clausa erat, descriptionem, Casarianorum, Rugiam in Dania Regem transferre volentium, conatus refertur: Cui anteverit Lesleus; Hiddensæam primò insidens, deinde ambo, ad veterem & novum trajectum occupans castella. Görzius, inde ipsum rursus ejicere frustra tentat. Alia Casarianorum, de Regiû insulâ excludendis, consilia: Sed & illa frustranea. Lesleus munimentum in Rugia ad novum portum oppugnat, & felici casu expugnat. Casariani alterum oppositum ex intervallo deserunt. Leslei ad Rugiæ incolas mandatum: Cui, maxime à Regis adventu, morem gerunt. (2.) Contiûs, Casaris nomine, Gryphenbagam & Garcium Duci Pomeraniæ extorquet. Sedinum ipsum affectat: Frustrâ quidem; sensim tamen in arctum redigit. (3.) Exercitus regius classem inscendit. Legionum numerus, & insignis apparatus bellicus: Tum classicus ordo. Supplicationes pro felici successu in Suecia indita. Rex Ordinibus Regni valedicit. (4.) Legati à Duce Pomeraniæ advo-

adventum: Quorum propositio, Regisq; duplex, ad hanc & alteram eorundem replicam, responsum inseritur. (5.) Rex classem Pomeraniae littori appellit: Quod, cum insulis prætensis, breviter describitur. Regis prima in Rugiam intentio: Sed, audito Leslei successu, mutat, & ad Usedomiam spectat. Tempus, quo appulit, notatu dignum. (6.) Regis in primo appulsi pictas: tum providentia ac sedulitas in se muniendo. Leslaus Regi junctur. Regis inter primas difficultates ad militem hortamenta; & ad Ducem Pomeraniae litteræ, adventus sui nuncia. Rex occupat munimentum e regione Wolgasto: Porro illa ad Svervum: Transmissoq; Svervo Julinum; nec non Caminum. Severa inter Regios militaris disciplina; & ejus fructus. (7.) Contius eminus castra ponit, & Landsbergam ad Varta flumen præsidio insidet. (8.) Sequitur veteris Sedini & loci positus, quæ Viadrus hic transitur, delineatio: Tum utriusq; Regis pariter ac Contii, huc colligans intentio. Rex prævertitur Contium. Ejus cum Ducis Pomeraniae Delegatis, tandemq; Duce ipso tractatus: Rex Sedini recipitur. (9.) Fœderis inter Regem & Ducem articuli: Ab Ordinibus Pomeraniae post ratihabiti. Ducariorum, de Stralsunda sub Ducis obedientiam reducenda, postulatum: Contra quod Stralsundenses protestantur; additis variis de Ducariorum injuria querelis. Regis ad hæc declaratio. (10.) Rex Sedinum novis operibus munit; & cum Duce, Civitateq;, de Urbis defensione, certo modo paciscitur. Stargardia in ejus potestatem transit: Arx Sathig præsidio firmatur. (11.) Ducis Pomerania ad Casarem, de Rege Sedini recepto, expurgatio. Casarianorum ob id in Pomeranos odium. (12.) Proditio Quintii de Ponte, eo fugâ elapso, detecta: De alio, criminis particeps, sumtum supplicium. Diversa machinationum in Regis vitam indicia. (13.) Regis & Ducis Pomeraniae de mutua defensione conventio; & hospitiiis militaribus præscriptæ leges: Quarum utraq; Ordines provinciæ habuere ratas. (14.) Regii occupant Anclamiam; Ukermundam; Wolgasti Urbem: Vi obsessâ arce. Clempenoam sub hac intercipiunt; & arcis Wolgastane per deditionem potiuntur. (15.) Savellius Clempenoam recuperat. Cniphussii de intercipienda Gryphiswaldia consilium in casum it. (16.) Subjungitur origo & occasio Magdeburgensium turbarum. Christiani Gulielmi Administratoris postulata à Rege; tum consilia & intentio. Regis ad ea declaratio. Administrator Magdeburgi recipitur. Ejus ad Archiepiscopatus incolæ edictum, ac prospera initia: Inter alia Mansfeldiæ castrum astu interceptum. Falckenbergius Magdeburgum mittitur. (17.) Rex in Megapolin movet. Casariani, eo absente, castra Sedinensia oppugnantes, rejiciuntur; & in Pomerania crudeliter grassantur: Cujus exempla proposita, Pencunum & Paswalcum. (18.) Rex, Stralsundam appulsus, turrim Damgardia expugnat, & castellum ad Rekenitzæ transitum: Deniq; Ribnicia oppidum. Regis mandatum ad universos Megapoleos, tum, in specie, ad Rostochii Urbis incolæ. (19.) Casariani validius præsidium astu Rostochium introducunt. Rostochiensium exinde miseria, & protestatio apud Hartzfeldiam interposita: Quam tragica ejusdem mors subsequitur. Savellius ad versus Regios castra facit. Bannerit ad Megapoleos, tum suricolæ, tum Civitates mandatum. (20.) Elector Brandenburgicus neutralitatem ambit: Cui duplex ad hanc via à Rege proposita. (21.) Alibi ad Albim turbatur: Orto partim à Ducibus Megapoleos, partim à Saxonia inse-

inferioris Duce tumultu. Infausto tamen tum exordio, tum exitu: Saxonie enim inferioris Dux Ratzeburgi in hostium manus venit. Lubecenses Ducibus Megapolceis ob hunc tumultum insens. (22.) Landgravius Hassie, per Legatum, Regis patrocinium quarunt: Quod Rex suscipit, & in eventum fœdus cum iis icit. (23.) Lerbibus interim velitationibus ad Sedinum certatum: & Colberga, finitimæ regioni infesta, à Regiis circumfideri capta. Semel etiam acri ad Sedinum conflictu Regii cladis quid passi. Casariani Colbergam obsidio liberare contendunt: Quibus Hornius obviam it, gradumq; referre facit. Rex ad suos, eo audito, accurrit. (24.) Regia naves Prætoriam Casarianorum in Travemundæ portum fugant: Quæ de tradenda inter Johannem Salvium & Lubecenses literis disceptatur. Rex ad Lubecenses, delectus suos impedire auditos, scribit: Cui excusando respondent. (25.) Oldenburgicus Comes neutralitatis satagit: Rege certis legibus assentiente. (26.) Schaumburgius, Contio suffectus, copias ex parte in hiberna distribuit. Regiis viribus è Borussia auctis Gryphenbaga obsessa vi capitur. Hostis munitionem contra Garcium, trans Viadrum, primo, mox Garcium ipsum deserit, & in receptu ex hibernis malè multatur. Supplicationes ob prosperos Regis successus Sedini solenniter habita. (27.) Post hæc Electorum conventus, Ratisbonæ actus, recensetur: In eoq; casaræ propositionis, quæ Regem Sveciæ concernit, summa, & Electorum, adversus Regem, decretum; tum Casaris ad Ordines Imperii, militesve Regios mandata inhibitoria, ac advocatoria. Caesar, sub hæc, Electoribus quædam gratificatur; cum Rege Gallia paciscitur; nec magna Britanniæ Regi in Palatini causa penitus repulsam dat: Deniq; tam ipse, quàm Electores, Regem, de armis deponendis, scripto compellant. (28.) Protestantes clandestina consilia Ratisbonæ conferunt: Quorum impulsu Elector Saxonie Lipsiam conventum indicit. (29.) Rex interea ad dictas Electorum & Casaris literas respondet. (30.) Tandem Magdeburgensium turbarum tela continuatur: Ubi defectus ac errores, qui hic acciderunt; tum Magdeburgi difficultatum plenus ac perplexabilis status; strenua Neo-Alvenslebe occupatio, & secuta turpis deditio; Regis denique, de Civitate liberanda, consilium non unum, & hortatrices ad eandem, de constantia servanda; literæ.

1. Nno redemptionis nostræ millesimo, sexcentesimo, tricesimo, sub veris initium, Alexander Lesæus, qui Svecicæ militiæ Stralesundæ moderabatur, post varias proluiones, & exigua virium tentamina, Rugiam insulam invadens, expugnatis munimentis in ea sitis, Casarianos insigni maxime impetu primus adortus est.

Rugia, Stralesundam contra posita, fertilitate nulli in mari baltico insularum cedens, & ferè tertiam partem Civium hujus Urbis propria, Pacis tempore, velut horreum Civitatis ac penus existerat: Subrepente ve-

ro in Pomeraniam Casariano milite, disidiisq; inter hunc & Stralesundam exortis, validis præsidii oppressa; mox insequenti Urbis obsidio penitus exhausta, desolata ac ad vastitatem redacta fuerat.

Exstruxerant autem Casariani, Et munitorum quò Rugiam adversus Stralesundensium irruptiones simul munirent, simul Civitatem omni cum insula commercio intercluderent, bina ad veterem ac novum trajectum cella, militeq; firmaverant. Non minus, quòd vetus portus ostium (Gelam vocant) vadofum, nec grandiorum navium patiens sit, alteram, seu novum, excitatis in continenti

E

Pome

Pomeraniæ orâ ad Brandeshagam, & adverso Rugiæ littore duabus mitionibus, velut præcluserant: E quibus, tormentis, hinc inde dispositis, colludentes, in navigia, si quæ, illis invitis, Stralesfundam præterlabi niterentur, detonabant.

Has angustias, quibus Urbs, eminus cincta, premebatur, ut laxaret Leslaus, nec non equitatu, quem cogere cæperat, laxiorè aperiret pabulandi campum, regio Legato, Stenone Bielckio, Barone, suffragante, Rugiam, Cæsarianis, qui præter necessaria munimentorum præsidia rari ob commeatus inopiâ in insula jam apparebant, ejectis, occupare constituit.

Cæsarianorum Rugiam in Danicæ Regem transire vo- luntium, conatus,

Nec parum maturabant ipsius intentionem Cæsarianorum, de commoditatibus, quæ Regi Sveciæ ex hac insula, si potiretur, obventuræ erant, aliâ, quàm armorum, viâ, eidem præcidendis, consilia ac conatus. Cum enim nec validum & sufficiens præsidium, ob defectum commeatus, alere insula, nec parvâ manu à Regiorum insultu defendi posse videretur, habito cum Danicæ Rege ac Duce Pomeraniæ tractatu, jam ab initio hujus anni id egerant; ut dicto Regi à Duce, acceptâ certâ pecuniâ, à qua hic maxime laborabat, summâ, possessio Rugiæ traderetur: Quo casu & ipsi totâ insulâ, cum munitionibus in ea excitatis, cedere pollicebantur. Jamq; non attentâ Stralesfundensium protestatione, penissimè res transacta, nec, sub initium mensis Martii, nisi in uno, nondum convenerat: Danicæ, nimirum, Rege, ultra Rugiam, & castella illinc exstructa, etiam, quod in continenti ad Brandeshagam situm, sibi tradi postulante; Cæsarianis verò de eo adhuc ambigentibus. Has ergò in Regis Sveciæ ac Stralesfundensium præjudicium vergentes molitiones interrupturi, Legatus Regius & Urbis Præfectus, possessionem insulæ, illâ seu totaliter, seu ex parte occupatâ, quamprimum sibi apprehendendam, duxerunt.

Leslaus Hiddensceam insidet.

Ut autem hostium, defensionem intendentium, curam alioversum, quàm quò collimabant, averterent, principio Hiddensceam insulam, ad occidentalem Rugiæ oratâ, maris influentis canali non adeò lato ab eadem dis-

cretam, injecto ducentorum peditum, & octoginta equitum præsidio, ductore Georgio ab Heiden, Pro Tribuno, decimo septimo Calendarum Aprilis, firmare placuit; Quasi ab hac parte aditum quæsiturus. Quibus additæ quatuor armatæ celoces, cum triremi, & octo tormentis instructâ navi onerariâ; id genus, quod, duplici ad malum, sed corbe nauticâ destitutum, velo utens, Crejeros vocant: Cæsarianis, siquidem forsitan canalem è Rugia scaphis trajicere, & Regios inde ejicere molirentur, impedimento futuræ.

Mox cognito per exploratores, præfidiarios in castello ad veterem tractum & numero paucos, & animo intractos, adeoque ad militiæ munia obvianda legiores, sexcenti sclopeterarii cum parte equitum, Duvalio & Hallio, Tribunis, Ducibus, in insulam, quarto Calendarum Aprilis, pontonibus tramissis, postero mane, intra sextam & septimam, hosti illuc se ostendere. Et ostendisse quidem satis: Cæsariani enim, qui ad septuaginta in præsidio, Regis visis, arma statim abicientes, unâ cum castello in eorum partes transibant. Quæ in Rugiam irruptio celeriter adeo & inopinatò Cæsarianis, adversus Stralesfundenses ibidem excubantibus, accidit: Ut castellum quoque ad novum tractum à Regiis, si absq; mora impetum eò vertissent, opprimi potuisse, credidum sit. Quippe milites plerique solutè & negligenter in litatibus, aliquo intervallo à castello disitis, degebat: Debili tantum statione, quæ vigilas utcunq; obiret, in eodem relicta. Sed suborta hoc tempore subita tempestas, cum, sævientem mari, plures equites in insulam trajici vetaret, Regiorum, paucitati equitum, quos penes se habebant, dissidentium ulteriorè progressum stitit. Primo tamen hoc successu contenti ac læti, jamq; quod quæsierant (firmum nimirum in Rugia pedem) ex parte consecuti, præsidium in Hiddensceâ relictum, nulli amplius usui illic futurum, in castellum hoc retraxere: Sedulam novis operibus muniendo operam intendentem. Inclusis etiam in munitionem propinquâ æde sacrâ, & adjuncto huic camiterio: Quæ, situ aliquantò altiora, si hostis insideret, castello non medio-

Castellum ad veterem tractum occupat.

mediocre minari discrimen, & superiori loco velut dominari videbantur.

Et id ad
novum.

Frequentes post hæc velitationes inter Regios & Casarianos intercedere; alternante belli fortunâ, nec Regius semper æquâ, Velut, inter alia, ipſis Calendis Aprilis, equitum Magister à Platen, fugitantem hostium globum, ejusq; Ducem Falckenbergium, ardentius, quàm cautiùs insectatus, à recenti turmâ, quæ commilitibus subsidio venerat, interceptus: Res tamen Casarianorum in dies magis, magisq; pesumire. Ita ut, è stativis in castellum pulsi, commeatuſve & aliarum rerum penuriâ conflantes, nec ullo comparente subsidio, septimo Iduum Aprilis, vitam & res salvas pacti, eo excederent.

Götzius,
inde ipsi
rursus eji-
cere, fru-
strâ ten-
tat.

Haud longè post, Casarianarum partium Tribunus, Götzius, serenam tempestatem nactus, cum copiis non exiguis, ad Brandeshagam, in Rugiam trajecit; & septimo Calendarû Maji, cum aliquot equitum turmis, Regionum, nuper excitas ad veterem tractum, munitiones exploratum, ipse contendit: Quem postridiè integer exercitus, tribus circiter peditum milibus, & sex equitum alis constans, secutus, intra veterem ac Gralsenem tractum castra metabatur. Quinto autem Calendarû propius accedens, sub obrutu Regionum instructâ acie steterit: Quasi summâ vi impetum in illos facturus. His tamen animos nequicquam demittentibus, sed paratos & alacres ad excipiendum hostem se ostendentibus, quippe quos, & militæ, & aliis ad defensionem necessariis Leslæus abundè firmaverat, Götzius, nil ultra ausus, ostentatis tantum viribus retrò gradum tulit; totâ insulâ, priùs tamen expilatâ, Regius cedens. Excepto, quod contra Brandeshagam ad fauces novi ostii Casariani extruxerant, munimento: Id enim, ne omni aditu, & spe invadendæ iterum insulæ penitus excluderentur, valido praesidio infessum.

Alia Ca-
sariano-
rum, de
Regis in-
sulâ exclu-
dendis,
consilia.

Conatu autem, de Regius vi Rugiâ pellendis, haud succedente, ad alia consilia revoluti Casariani Ducem Ordinesve, Pomeraniæ induxerant, ut insulæ per Neutralitatem (novâ, sed rei exprimentæ unicè aptâ voce,

& nunc, & deinceps, quoties opus, utemur) ab omni hostilitate ac belli incommodis utrinq; eximendæ apud Regios satagerent, & huic fini Legatos suos Stralsundam destinarent. Ut verò regius Legatus, absq; speciali Regis mandato, eâ in re nil quicquam posset, nec sanè consilium putaret, Rugiam regius armis subtrahi, quam firmo jam vestigio premebant, & cujus brevi in solidum potiundæ certa erat fiducia: Non omnem tamen spem, quam Casariani in hoc tractu collocarant, præcidere iis, rejectâ omnino legatione, voluit, ne, desperatione in furorem versâ, quicquid ab ipsorum injuriâ adhuc superabat intactum, ferro flammâq; penitus vastarent. Accepta ergo æquo animo in speciem legatio; cumq; in Urbem certis de causis admitti non posset, missiculatæ invicem literæ: Quibus, an sufficienti mandato instructi venirent, quibusve condicionibus paciscendum putarent, Ducarius regius Legatus percontabatur. Hac ratione extractum tamdiu tempus: Donec commoda, Casarianos totâ insulâ ejicienti, occasio se offerre visa.

Id quod sub initium Junii mensis accidit: Quo Leslæus, in absentia sua Urbis Stralsundensis tutelam Duvalio Tribuno commendans, assumptis duobus equitum peditumve milibus, rem aggressus est. Is enim, octavo Iduum Junii, transmisso cum his copiis freto, ad veterem tractum castra locaverat: Unde postridiè gradum movens, sub vesperam in conspectum munimenti, quod unicum ad novum portus ostium Casarianis in insulâ supererat, venit. Nec mora: Distributis stationibus, ipsemet cum parte copiarum ab uno latere, ab altero Hallius & Chrichbomius, Tribuni, confederet: Tormenta etiam, quorum duo sexdecim singula, sex autem quatuor & sex pondo ferrum librabant, quâ commodissimè visum, illicò disposita; & obfusionales accessus eadem adhuc vesperâ utrobiq; promoveri cœpti. Quæ verò cardinem obsidii in eo magnam partem verti apparebat, si hosti auxilia è continente intercluderentur, huic quoq; rei optime provisum. Naves enim ac celoces, Stralsundâ missæ,

Leslæus
munimen-
tum in-
Rugiam ad
novum
portu op-
pugnat.

qvas selecto nautâ ac milite impleverat Leslæus, fretum transeuntibus infestum reddebant: Nec minus, obliquato aqvam versus flexu, ita ductæ accessuum fossæ; ut Regi, velut medii intervenientes, viam ab aqva obfessis interciperent.

Cæsariani, qui in continenti ad Brandeshagam frequentes aderant; per totam interim noctem nihil intentatum relinquere, qvò, transmisso freto, socios subsidio firmarent; sed in casum: Regiis, qui mari aderant, & omnes eorum motus observabant, strenuè se interponentibus, & obviam euntibus. In quos tamen è munimento, ad Brandeshagam exstructo, grandioribus machinis subinde detonatum; & aliquibus faucibus, nonnulli interemti. Nocte, qvæ sextum Iduum Junii secuta, Cæsariani idem cœnuò experiri, nec feliciori, qvo antea successu: Nisi quod exigvâ cymba, tres aut qvatuor homines vehens, remigii velocitate Regiis elapsa, simul aliquid pulveris tormentarii obfessis inferret, simul eorum animos spe amplioris subsidii, mox secuturi, aliquantulum recrearet.

Nec promisso defuit fides: Sequenti enim, qui quintus Iduum Junii, die, circa decimam antemeridianam, valida Cæsarianorum manus, pontone vecta, à Brandeshageni munimento solvens, undis se committebat; citato cursu in insulam trajectura. Qvæ autem regiæ naves & celoces, frequenti tormentorum, in ipsos fulgurantium, procellâ compulsi, aliquantisper receserant, nec tempori satis, ut anteverterent, præsto futuræ videbantur; Leslæus illicè centum delectos milites ab una, & Hallius Tribunus totidem, ab altera parte, ablegarunt: Apertâ sese vi Cæsarianis opposituos, eosve appulsu prohibituos. Id quod tantâ animorum alacritate hi exsecuti: Ut ne unus quidem illorum, qui subsidio veniebant, terram pede tetigerit.

Et felici casu expulsi Leslæus interim conspecto, milites suos eò pugnandi ardore provectos, ut tormentorum, qvæ jam subierant, vim haud amplius extimescerent, occasione uti decrevit: Reliquum, in subsidii stantem, militem

festinato subsequi, necessariaq; humo moliendæ instrumenta comportari mandans, & in ipsam hostium munitionem fodiendo insinuare certus. Animadverso autem, præsidarios, animo jam lapsos, ad defensionem tórperè; eadem consilii promptitudine aggressiõnem facere, & in foramina, per qvæ machinæ hostiles prominebant, insilire militem iussit. Dictum, factum; adeoq; feliciter: Ut munimentum clarâ luce, circa secundam pomeridianam, in Regionum potestatem vi cesferit. Cæsariani, pars primo aggressiõnis fervore trucidati: Reliquis, una cum Centurione, qvæ rerum summæ præfuerat, Subcenturione ac Signifero, vitæ gratia facta. Repertæ in hoc munimento qvingq; ahenea tormenta, qvaternas ferri libras vomentia, pulveris nitrati tria dolia cum dimidio, sena glandium plumbearum vascula, ac funiculorum sesquipondo navale.

Hanc jacturam passis Cæsariani, exstructam in opposito littore ad Brandeshagam munitionem, ut qvæ nec ad transitum in Rugiam quicquam amplius conferret, nec præcludendo portui unicè sufficeret, Regis adventantis metu, aliquantò post ad terram depositam, itidem deseruere: Machinis, qvæ inibi habuerant, Gryphiswaldiam deductis.

Repurgatâ hoc modo à Cæsarianorum reliquiis Rugiâ insulâ, Leslæus omnes ejus incolas, cujuscunq; ordinis aut conditionis forent, publico promulgato diplomate, adhortabatur: *Ut, avertendi in posterum ab insula mali, omni animorum, literarumve, cum hoste & ab eodem dependentibus, commercio abstinerent; quin potius militi suo, cui insula defensionem commissurus erat, adversus quoscunq; vi astute eam tentatum venientes, vires optarve sociarent.*

Et alacriter quidem parvère incolæ: Illis etiâ, qui magno numero, Cæsarianorum injuriâ pulsi, patrias sedes desertum iverant, postliminio ad easdem redeuntibus. Quinimò tota mox insula ad communem defensionem, solenni syngraphâ fidem suam Regi, post ejus appulsu, obstrinxit.

Cæsariani alteruò oppositum deserunt.

Leslæi ad Rugiâ incolas mandatum.

Cui, maxime à Regis adventu, morè gerunt.

2. **Cæsariani à Leslæo**, classicum canente, ita è veterno velut excitati, rebus & ipsi suis prospicere, ac quâ viâ ingruenti hosti commodissimè obviari posset, rationes inire cœperunt.

Contius
Duci Pomeraniæ
oppida,
ad Viadri
transitum
facta, extor-
qvet,

Exceperat autem, Cæsaris milite in dicionis viscera admisso, Dux Pomeraniæ duplicem supra Sedinum Viadri transitum, & sita hic oppida, Gryphenhagam ac Garcium, præsidisq; suis ad hæc usq; tempora tenebat: Quæ loca, defensionis suæ peropportuna, imò necessaria existimans Torquatus Contius, cæsareus Campiductor, & summus, id temporis, rei militaris per Pomeraniam nec non Megapolin Præfectus, ante omnia in potestatem redigere instituit.

Et primò quidem lenibus mediis uti: Mox, ubi, Ducis nomine, tenorem pactorum, quæ Cæsar ac Fridlandiæ Dux confirmarant, Ducemq; de minimè violandis securum esse, multimodis iusserant, objici vidit; ad minacias progredi.

Gryphenhagam,
nempe,

Neve effectu verba carerent, prius Iduum Maji, Henticum Ludovicum Hartzfeldium, Tribunum, cum tribus equitum & peditum millibus, nec non tormentis aliquot, mortariisq; ac cæteris belli instrumentis, Gryphenhagam versùs mittere: Si spontanea deditio abnueretur, vim tentare jussum. Qui postero die copias admovent, ducario centurioni, Joachimo Ernesto Croccovio, Ducis nomine cum ducentis militibus locum obtinenti, deditionem imperatum ibat. Croccovius jam antea, tertio Iduum Maji, de Cæsarianorum intentione certior factus, Principis voluntatem, quid hoc casu agendum sibi foret, per literas exquisitum ierat. Verùm acrius instante Hartzfeldio, nec à Principe responsum, nec à Cæsariano milite vim præstolatus, sed deditionem pactus, auctis secum duricioris tormentis, pulvereq; nitrato, Dammum, ac inde Sedinum se recepit.

Et Garcium.

Gryphenhagâ Garcium illicò promota arma: Duce Pomeraniæ nequiquâ retardare conato. Is enim Contio per Legatos obtulerat: Præsidarios horum locorum in verba Cæsaris,

contra quosvis externos hostes, iuratores; militiq; Cæsariano, quoties vellet, & quocunq; tempore, noctu du, transitum præbitum, imò, si externus hostis appropinquaret, Gryphenhagam, majoris securitatis ergo, traditum iri. Sed eo minimè attento, Cæsariani in sententia sua persistere immoti: Rationem ac statum belli flagitare discitantes, ut loca hæc ad Viadrum, transitus causâ opportuna, in Cæsaris suumve absolutum arbitrium ac potestatem transirent. Ita Dux Pomeraniæ Garcium quoq; milite & sub Tribuno Gruntzio, loci Præfecto, inde evocatis, Cæsarianis certo pacto tradere coactus: Qui oppidum, situs percommodi, valido præsidio, novisq; operibus, quò longius, eò magis, magisq; firmarunt.

His locis potiti Cæsariani, nec Sedinum iis tamen contenti, ut Viadro compedes ubivis injicerent, & Pomeraniam eò arctiore nexu sibi devincirent, Sedinum ipsum, principalis aulae sedem, & unicum adhuc Principis refugium, ambire cœperunt. Quo in negotio Tribunos Wallensteinius illuc missus, nullum non lapidem movebat; literis à Duce Fridlandio, agnato suo, exhibitis, & condicione, quò Principis assensum mereret, externâ specie plausibili propositâ: Militem, nimirum, qui intromitti postulabatur, in verba Ducis non minus, ac ipsius Cæsaris, sacramento adactum iri.

Suspectum nihilominus id Principi visum, vel eo maximè nomine: Quod Cæsariani, traditis nuperrimè Gryphenhagâ ac Garcii oppidis, expressè renunciascent illi postulato; ipsiq; Sedinenses literis, quibus ab hoc onere eximebantur, magno emittis, munire reperirentur. Et sanè vestigia quoq; terrere, tristeq; vicinarum Urbium, admissis, sub amicitiae ac cæsarei nominis velo, Cæsarianis, ruinam elademq; suam serò deplorantium, exemplum. Re igitur in consilium Ordinum provincialium, qui hoc tempore, de Republica deliberaturi, convenerant, deductâ, Princeps unanimi eorundem consensu, tantum abest, ut aures Cæsarianis præberet, ut potius ad sui, suæq; Urbis defensionem magis, validiusq; se accinxerit.

Et

Et quanquam Contius eadem de re sepe numero postea instaret, imò tandem, non in ipsam recipi Urbem, sed suburbium, quod Urbi trans Viadrum obijacet (à mercibus, ut opinor, depennendis Lastadiam vocant) securitatis causâ, tandummodò sibi tradi urgeret; Dux tamen, certarum excusationum obtentu, postulata ejus comibus verbis ac civiliter semper elusit.

Scilicet
tamen in
arcum id
redigit.

Seu autem his delinitus, seu aliâ causâ motus, vim quidem hostilem Sedino abstulit Contius: Indubium tamen, si longior mora intercessisset, quod alias premebat Urbes, hanc quoque manebat jugum, Sedinumq; , ob rerum necessarium penuriam, victas ultro porrectum erat manus. Jam enim, sub adventum Regis, ob desolatam vicinam agrum, & subvectionem undiq; , interclusam, ad id angustiarum redierat illic res annonaria; ut mercatoribus, quibus frumenti inemti superabat copia, minimè permitteretur, pro lubitu vendere, cui, & quantum vellent: Sed, quò pauper cum divite, & cum Primoribus infima plebes æquâ sorte viverent, delecti jurati ac integræ fidei Senatores; qui attentò, quàm numerosam quisque aleret familiam, certum frumenti modum singulis civibus in septimanas singulas præsentì pecuniâ ab his mercatoribus venundandum arbitrarentur.

Exercitus
regis clas-
sem infec-
dit.

Legionū
ejus nu-
merus.

3. Interim, dum bellum in Pomerania sensim adolefcit, Rex, ne occasione & tempore deesset, provisit, quæ hosti oppugnando necessaria videbantur, exercitū classi imposuerat. Copiæ autem, quæ Regem hac vice comitabatur, sequentes recensæ: Equitum quidem dux legiones: Altera Visi Gothorum sub Erici Sopii, Smalandorum altera, sub Petri Brahe, Comitis de Wisingsburg regimæ, singulæ octonis alis constantes. Pedites numerabantur. Binæ primum cohortes Lignoskii & Heusleri. Inde quatuor Svecorum integræ legiones, singulæ octo cohortium: Quarum uni Nicolaus Braheus, Comes de Wisingsburg, alteri Georgius Johannis, tertiæ Laurentius Caggius, ultimæ Carolus Hartius præerant. Rursus tres quaterniones, seu minora qua-

tuor cohortium corpora, Jacobo Braheo, Comite de Wisingsburg, Axelius, Lilio & Duvalio, Ducibus. Porro Germanorum militum Theodorici Falckenbergius, & Nicolaus Theodorici, singuli octo cohortium legioni moderabantur. His adjuncta duo Hallii Tribuni signa: Quæ à legione, dum Stralesundam tendit, tempestate divulsa, in Svecia appulerant. Sequiebantur totidem noviter cōscriptæ legiones: Altera Cniphufii, generalis vigiliarum Præfecti, duodecim cohortium, sed signis adhucdum carens; Mischefalii altera octo cohortium, quæ in ipsis navibus, dum ad iter in procinctu stat, vexilla primitas hastili applicuit. Accessit e his tandem octo Scotorum, sub Mace jō Tribuno, cohortes. Ut ita universus equitatus sedecim constaret alis, peditum ad naginta duas cohortes summa rediret.

Vehebatur pedes maximam partem grandioribus bellicis, eques onerarius navibus. Ad manus quoque, in classe præsto erat, magna ligonum, rutorum, bipaliorum, marrarum, unitorum quantitas; fodiendæ & convehendæ terræ: Tum cipporum, seu sudium, ferratis pinnis armatorum; quibus in terram destitutis adversus hostilis equitatus imperum Exercitus momento muniri posset. Tormentorum quoque, bellicorum, campestrium præsertim & legionariorum, cum omni curuli instrumento, prout in bello terrestri illis utimur, eximius numerus. Nec non pulveris nitrati, plumbi, funiculorum, globorum tormentariorum omnis generis, ac artificiosorum ignium copia ingens. Denique, quicquid infestando hosti humana excogitavit industria: Sub imperio Leonhardi Torstonsis; Viri non tam adultæ ætatis, quàm virtutis, & in re tormentariâ experientiæ, qui nunc Campiductoris nomine ac gloriâ in Germania inclytus cluet. Non minus classem sequiebantur struthiones (ut hoc genus leviorum navium appellatur) celoces, lembi aliquamulti, ad militiam affabrè facti, machinisq; instructi: Quorum insignem in angustis ac vadosis luminum usum fore, Rex jam antè providerat.

Classis, in quatuor velut acies disposita.

Classicus
ordo.

perita navigabat. Primam regebat Rex ipsemet, & secundum Regem generalis peditum Præfectus, Johannes Bannerius. Quæ Lignofski & Heusleri singulariæ cohortes, tum Nicolaus & Jacobus, Brahzi, Comites de Wifingsburg, fratres, porro Cniphufius & Mitschefalius, cum suo quisque milite, vehebantur; nec non tertia equitatus, & tertia tormentorum ac apparatus bellici pars, præsertim machinæ omnes legionariæ, cum rei tormentariæ Præfecto, quem diximus, Leonhardo Torstonsis. Alteram supremam Sueciæ Thalassarcha, Carolus Caroli Guldenhelmus, Baro, ducebat: Cui Georgii Johannis, Laurentii Caggii, & Maccaji Scotti legiones, similiter tertia quoque pars equitum, tormentorum ac bellicorum instrumentorum inerat. Huic, ad dextram Regis tendere, imperatum. Ad sinistram cum parte clasidis vela explicabat, vigiliarium nauticarum Præfectus, Bubbis: Falckenbergii ac Nicolai Theodorici legiones, duasque Hallii cohortes, nec non equites & tormenta residua portans. Agmen claudebat Ericus Runingius, alter à Guldenhelmio rei maritimæ Gubernator, cum Caroli Hartii legione, & Axeliorum, Lili Duvaliive, quaternionibus. Quod si clasidis tempestate disturbaretur, Rex primum, quo se recolligeret, locum, ad septentrionale Oelandiæ promontorium, vel Carolinas sub Gotlandia insulas designaverat, alterum, sicubi fortè opus foret, sub Bornholmia: Nam anchorarum mare hic utrobivis patiens. Cursum autem universim Gryphisvaldensem, Rudamque, insulas versus rectè dirigere, & grandiora navigia ad quinque vel septem orgyiarum altitudinem anchoras jacere, minuscula verò, quantum pote, portum subire, ac terræ proximare iussa.

Supplicationes in
Suecia in-
dicitur,

Quod autem in arduo hoc & magni momenti æcepto absque singulari divini Numinis favore, Rex in casum se laboraturum nosset, eò, à Deo principum actionum ritè facturus, in omnibus Regnis ac Provinciis suis, præter ordinarios rei divinæ precibusve consecratos dies, tres maxime, primum scilicet quemque trium mensium, Julii, Augusti, & Septembris, Veneri olim, post

passioni dominicæ sacrum, jejunio, supplicationibus, atque aliis cœlestis iræ placaminibus solenni edito destinavit: Quibus nulli incolarum, nisi morbo fortè fontico à Legis observantia eximerentur, usque ad vesperam, aut cibum capere, aut profana negotia tractare, sed soli rei divinæ operam dare, & divini Numinis implorare clementiam fas esset. Quod institutum, utpote pium & laudabile, sequentibus etiam annis, ad nostra usque tempora, per omnia penè servatum.

Præsertim autem Holmiæ discere-
deret Rex, Ordines Regni, id tempo-
ris illie congregatos, ad se accivit, lu-
culento sermone habito, post memo-
ratis belli suscepti causas, tum univer-
sos Pietatis & fidei in Deum, amoris
ergà Patriam, concordie, mutueque ani-
morum conjunctionis inter semetipsos,
tum speciatim, Ecclesiasticos Christianæ
doctrinæ, Regni Moderatores impositi
ipsis muneris, privatos familie quosque
sue, & rei familiaris admonens. Hinc
flexa ad Ordinum singulos oratione,
undè eorum quilibet primævam trahe-
ret originem, in quonam incrementa
eorum & perfectio consisterent, quæ
cuiusque privilegia, prærogativa, hono-
res, dignitas, quod denique officium,
elegantissimè diserebat: Subnexa
gravissimè parènci ad unumquemque
singulatim; ut Spartam, quam nacti,
non fidelissimè solum exornarent, sed &
gloriam antiquæ virtutis ac fortitudinis
Gothicæ, hactenus soporatas, nunc ve-
rò paulatim resurgentem, suæque lucis
radios per Europam magis, magisque
diffundentem, quo longius, eò latius dis-
seminare ac propagare, manibus pedi-
bus, noctu diu, committerentur. Epilo-
gi loco omnes & singulos valere ius-
tos paternæ Dei Optimi Maximi
tutelæ & protectioni piè commen-
datum iit: Addita præce votivæ
ex nonagesimo Psalmo, in quorum-
vis negotiorum exordio ipsi aliàs et-
iam familiarissimæ. *Propitius esto
Jehova, servis tuis! Impleamur ma-
nè misericordiâ tuâ! Appareat ergà
servos tuos opus tuum, & gloria tuâ
filiis eorum! Sit jucunditas Jehovæ
Dei nostri, super nos, & opus manuum
nostrarum confirmet!* His peractis
solenni convivio Ordines à Rege ex-
cepti,

Rex Ordini-
bus Re-
gni vale-
dicitur.

cepti, mensurâq; sublatis vario affatû promiscuè comiter habiti, & exinde, Comitibus dissolutis, in sua quisq; dimissi.

Legatorû
Ducis Po-
meraniæ
adventus
& propo-
suo.

4. Rege in anchoris ad Elfsnabbium cum clasæ jam in procinctu stante, Legati à Duce Pomeraniæ, nimirum, Philippus Horn, citerioris Provinciæ Cancellarius, eiq; ex nobilitate adjunctus Henricus Heidebreke, ex civico ordine Paulus Frideborn, Sedicensium Consul, eo ipso temporis articulo advenerunt, propositum irrupturi per Pomeraniam in hostem interpellare conati, ac Principis sui nomine impense rogantes. *Parceret hac expeditione transituæ ditione ejus ac subditis, qui amicitiam cum Rege hæcenus servasset inviolatam: Ne confluyente illuc simul Exercitu imperatorio, sedes belli in Pomerania, cum extrema Ducis & Provinciæ ruina, constitueretur.*

Regis responsum. Huic Legatorum propositioni Rex è vestigio oretenus, & mox scripto respondit. Cum ea fuerit temporam condicio, & hostilium in Germania Exercituum progressus, ut suæ, communisq; securitatis causa, necessitas his obviandi ipsi imponeretur, nusquam meliori jure appellere posse, quam in Pomerania: Imò justissimas Pomeraniam minus amicè tractandi habere causas. Id Ducem, Ordinesve, consilium & actionibus, quæ his retrò annis contra ipsum agitarint, inq; suum, ac maris baltici direxerint præjudicium, satis meritos: Prout rerum antea factarum documenta testentur. Nempe ante biennium suis delectibus Streiffi & Teuffelli ductu, transitum ab initio denegasse Pomeranos: Mox tandem detinuisse; donec, re cum Polonis communicata, hi ad Casubia confinia occurrerint. Ubi, rescisis à tergo pontibus, & transitu omni à Pomeranis in se, in tantas sint redacti angustias; ut, extrema perpesi, tandem dilaberentur. Deinde, appropinquante Pomeraniæ finibus hostili Exercitu, & insolentibus titulis ipsi etiam mari baltico, causus tutela ab antiquo Regum Sveciæ peculiaris fuerit, insultante, non consilium suum expetisse Pomeranos, non implorasse auxilium. Quin venientem potius spontè intra Provinciæ viscera recepisse; loca transitu fluminum opportuna,

& si quæ præterea alicujus momenti, tradidisse; hospitio, annona, pecunia, hibernis, stativis fovisse, & fovere ad hunc usque diem: In summum dicti maris, Regniq; Sveciæ præjudicium. Neque hoc contentos, in obsidio Stralesundensi, cum Civitas non modo, ut oportebat, non adjuvaretur ab iis, sed & pro derelicta haberetur, imò, ut in hostiles manus eò citius deveniret, urgeretur à nonnullis, & eapropter Rex magnis illi subvenires sumptibus, periculis, incommodis, pro præstito hoc, quod gratias potius meruerat, beneficio Pomeranos clam palamve molitos; ut præsidium regium Urbe educeretur. Tandem, hostibus suis transitum non solum ultrò concessisse; sed etiam armis, commensu, pecunia, equis, vehiculis, ceterisq; necessariis, pro virili opitulatos: Nec id semel & exiguo numero, sed iteratis vicibus, & præterito potissimum anno; quo integer Exercitus contra ipsum in Borussia misus sit. Eo intolerabiliora autem hæc accidere; quod non modo semper antehac firmam, fidamq; amicitiam, & vicinitatis officia cum Duce Pomeraniæ coluerit, verum etiam, Germanico bello durante, omnè per Pomeraniam expeditione, licet aliquoties à Germanis exteriusve ad eam invitatus, abstinuerit. Ne amicitia, sanguine, ac Religione conjuncti Principis dictio quicquam inde sentiret incommodi. Quinimò, Stralsundæ succurrendo, magnum Pomeranis præstitisse beneficium: Interventa enim suo effectum; ut Rex Daniæ, qui Urbem, situ loci Regno suo apprimè commodam, tanquam Imperatoris tum hostis, sibi asserere potuerat, sua illinc præsidia deduxerit. His de causis omittere non posse; quin propositas semel vias ingrederetur. Si tamen ulla etiamnum melioris consilii spes supereset, commiseratione summa erga afflictissimos Religionis & sanguinis sui consortes duci, nec quicquam magis habere in votis; quam ut, Pomeraniâ aliis mediis in pristinam Libertatem restituta sanguinis Christiani effusione antevertatur: Adeoq; Duci & Ordinibus Pomeraniæ adhuc deliberandum concedere, Placeatne, conatus suos, qui eos hoc casu & velit, & per DEI gratiam, juvare possit, felici voto profequi, consiliumve ac auxiliis sublevare? An vero ulterius illorum adherere partibus, qui omni eos mundanâ,

mundana, æternæque felicitate spoliatum, perditumque eam? Hinc enim ipsum quoque capturum consilium; quod è securitate sua & re communi fore, arbitraturus sit.

Legatorum
replicam.

Ad istud Regis responsum prolixo satis scripto Legati replicabant; Admissorum, quorum Pomerani arguebantur, culpam ab his amoliri connixi. Ad primum, scilicet, reponentes: Regiarum copiarum Ducem cautionem, qualis Romani Imperii Legibus requiratur, ratione transitus haud præstitisse: Dum verò nihilominus, hoc non attento, & contra quoque pacta, cum Polonis inita, conceditur, conventus ea de re non stetisse; sed diutulè atut, maturare gradum admonerentur, in Pomerania finibus moratos. In secundo articulo, aliorum Principum ac Ordinum Imperii, qui & ipsi Cæsarem militem in ditiones suas admisissent, cum primis Electoris Brandenburgici, exempla obtentui erant, quibus culpam velarent: Tum armorum Cesarianorum potentia; quorum, in ipso summe victoriæ cursu, ferocientium, impetum nec propriis Pomerani viribus sustinere, nec ad retundendum Regis Sueciæ, aut aliorum Vicinorum, opem sperare potuerint. Regem quippe, ut ipsemet confessus sit, renuisse bello immisceri Germanico: Quinimo gravi bello alibi fuisse implicatum & distentum. Causas quoque Legati hic perstrinxere: Cur plerique Ordinum Pomeraniæ, contra Principis voluntatem, sufficientia ad defensionem arma comparare noluerint. Inter alias: Quod Cæsareis promissis ac sincerationibus (ut novè vocamus) fuerint confisi; tum quoque, adversus Cæsarem, utpote summum Magistratum, extra casum Religionis, armata manu insurgere, duxerint nefas. Ad tertium regeffum. Expeditionem Borussiae neque promotam à Duce Ordinibus Pomeraniæ; neque impediri tamen potuisse: Quicquid autem subsidiorum Pomerania ad eam contulerit, contra Principis ac Ordinum voluntatem ab incolis vi extortum; quorum in noxiam ac pernitiem maxime cesserit. Nihil etiam hac militum deductione Pomeraniam sensisse levaminis: Quippe in abeuntium locum alios successisse famelicos, qui acriori morsu plus damni influxerint. His ita præmissis,

ut Principi Patriæque, suæ Neutralitatem, Rex dilargiretur, petebant Legati: Variis ad impetrandam rationibus usi. Eà etenim concessam esse, hostilem quoque Exercitum Pomerania excelsuram: Denegatà verò, tum suspiciones intentionis sinistrae apud Vicinos generatum, tum popularium affectum benevoluntiam erga Regem imminutam iri. Beneficium hoc apud alias quoque gentes esse in usu: Pomeraniam verò quanto afflictior, tantò eà miseratione digniorem. Ducem & incolas Pomeraniæ, sacramenti, quo Cæsari additi, religione prohiberi in partes adversus eundem ducere. Amicorum & Consanguineorum restitutionem diversa vias & per eorundem ditionem æquius queri. Quin & bellum per alia, quàm Pomeraniam, loca Cæsari inferri posse; idque commodius: Ob variis quibus regio scateat, fluminum claustra; unde bellum his in oris magis perplexabile impeditumque futurum sit. Denique si arma Regis secus cederent, Pomeranos sub pretextu, quasi in sinum eam suum illexissent, indubium corporis animæque discrimen à Cæsare subituros: Sin Regis intentioni responderet evenus, Cesarianis haud minus prædæ fore, & rapinis incendiisve ad extremam pauperiem redactum iri.

Replicam istam Legatorum Regis ita Rex novâ declaratione elisit, ad singula respondens. Initio manifestè esse spontum
juris: Nullas Constitutiones aut pacta (& ita nec Romani Imperii de transitu permittendo Leges, nec conventiones cum Polonis initas) ita interpretanda venire; ut contra Jus Gentium, & in immeritum tertii præjudicium extendantur. Innoxium transitum apud omnes Gentes semper fuisse liberam: Ejusve denegationem, divino humanoque jure, justissimam belli causam haberi. Cautionis insuper satis superque fuisse, quod Rex transitum amicè rogavit; justitiae rigorem & indemnitatem pollicitus. Ductores verò regiarum copiarum non sua sponte moratos, sed Provincialium sacro, donec hostilis Exercitus appropinquaret, detentos. Deinde. Quod alii Imperii Ordines Cesarianum militem in provincias suas admisserint, de eo impraesentiarum, reate, necne, factum, haud disputare. Viderent

Viderent ipsimet, quid pro se quisque, seu noxii, seu conducibilis cepissent consilii. Quod autem Pomerani ad defensionem non magis se accinxerint, nec ulteriorem vim aut ipsi opponere, aut aliorum, quorum intererat, consilium, operæ implorare voluerint, id verò præcipuum esse; cuius nomine ob viciniam, & propriæ securitatis atq; commodi causa illos reprehendas. Regem detrectasse quidem armis immisceri Germaniæ; sed quamdiu, ut procul disita, nec damno ipsi fuerint, nec emolumento: Potquam autem, propiora facta, in Pomeraniæ medietate sedē fixerint; quæ similitudine veri, rogatus, opem Pomeranis fuisse denegaturus, quam non rogatus & spontaneo motu Strakefundensibus obtulerit? Quantum sinceri Sincerationibus insit, cum malo suo experiri, qui, his consiliis, seras credulitatis suæ pænas luant: Immunes ab iisdem futuri; si, invocato divini Numinis auxilio, se Religionemq; suam, & avitam Germaniæ Libertatem fortiter potius tutari, in animum induxissent. Sive igitur negligentia & periculi contenti, sive credulitate, fraude, dolove hæc acciderint, neutiquam Pomeranos à gravi culpa excusare: Quinimo tanto majus, vindictam ab iis sumendi, jus Regi tribui; quanto servilius suo, ut præ se ferant, summo Maggistratui, Cæsari, in Regis præjudicium, obligatos se fateantur. Tertio. Utus Arubemianus Exercitus transitum, & Borussiae expeditionem impedire non potuerint; aut amicorum fuisse, Regem ea de re saltem facere certiorum. Qui autem factum? Quod transitu isthoc, qui ipsi noxius maximè ac damnosus existerit, hosti sponte concesso, Regi è diverso innoxium, & quidem rogati, denegarint. Tandem nullas Regem satis prægnantes reperire causas, cur Pomeranis Neutralitatem gratificaretur. Nam hostes provinciâ ultro decesosuros, haud verisimile videri: Ut ut autem, dicis causâ, decederet, quis polliceri sibi posset, ex animo rem geri, nec depositâ, quem scienæ gratia forsitan sumpturus esset, persona, confestim rediturus? Quod si quispiam, ob versa in Pomeraniam arma, vel emulatione accenderetur, vel sinistras conciperet opiniones, id, si mutari non queat, ferendum venire: Ut verò, aut ob plebis inconstantiam, aut alios incertos belli casus, nec

cessariam sui, suorumve tutelam Rex deponeret, nullius Prudentiæ militaris rationem suadere, vel admittere. Neutralitatis sanè beneficium apud alias Gentes nonnunquam in usu: Ceterum, quo, vel concedentium, vel petentium commodo, quotidianam monstrare experientiam. Ut ut tamen de eforet, Pomeranos nullatenus commiseratione dignos; quamdiu hostibus tantoperè obnoxios se profiteantur. Nec existimandum, hanc expeditionem suscipi ad restituendum consanguineos unitæ; sed vel maximè propriæ causæ securitatis. Pomeraniam illam ipsam esse provinciam, quæ hostes, gremio & hospitio exceptos, in Regis, marisve baltici præjudicium, foverit hætenus, & adhuc foveat: In qua, tanquam officina, non solum omnia hostium consilia cusa, sed iæ etiam commeatu, pecunia, armis, cæteris omnibus ad Regis, Regniq; Sueciæ oppugnationem spectantibus instrumentis armati: Ad quam proinde occupandum, hostiq; hæc media eripiendum, ipsa bellorum ratio, & subditorum, Regniq; Sueciæ salus Regem compellat. Quod si per hanc expeditionem aliqua difficultas, ex una alterave causa suboriat, non tam recte bellorum casus expertum Regem, quin facile judicare possit; incertam esse bellorum aleam: Sperare tamen; eundem DEum, cuius auxilio hætenus fretus multas magnasve difficultates exantlaverit, æquisimæ causæ & intentioni nequaquam defore, sed omnes ejusmodi casus in salutaria Reipublicæ & Ecclesiæ suæ consilia versurum. Si quæ autem incommoda & damna Princeps Ordinesve Pomeraniæ exinde sensuri sint, sibi met, ut à sua sibi culpa profecta, meritò imputaturos. Quamquam ergo hæc ita se habeant, nec ullam Pomerani misericordiam meriti videantur, Regem nihilominus, ut christianum Principem, & Clementiæ deditum, non posse non eorum, ut hætenus sat, superve afflictorum, ac oppresorum commiseratione summa duci. Quod si itaque adhuc æquioribus consiliis aures præbere, & ad propriam liberationem, saltem aliquò usque, operam suam addere velint, id pro certo comperturos: Non ad illos ulterius gravandum venire, sed omni potius modo sublevandum. Ut verò

verò certi aliquid jam statuat, antequam in rem presentem veniatur, fieri cogmde hand posse: Quod si vel Dux, vel aliquis provincialium Ordinum, seu Neutralitatem, seu amicitiam, seu quamcunque aliam conjunctionem illinc in loco sit ambiturus, illis omni meliori modo & conditione gratificari paratum.

Rex classem Pomeraniam littori appellat.

5. Hac declaratione Legati dimissi, è statione Elfsnabpiensi, Stockholmiam, Regni metropolim, versùs pergebant. Rex verò, aurà & tempestate propitiis, altum cum classe ingressus est, rèsponsum ipsemet Duci laturus; & diè festo Johannis præcursoris, Anni millesimi, sexcentissimi, tricesimi, qui erat octavus Calendarum Juli, ad Rudà insulam delatus, ingenti comitante tonitru, subiit portum.

Quod cum insula, illi præteritis, describitur.

Pomeranico littori tres præcipuè insulæ, Ducatui Pomeraniæ unitæ, prætexuntur: Rugia, Usedomia, Julinum. Rugia, à reliquis duabus secreta, & tribus lateribus mari aperto cincta, quarto Stralesfundam, & continentem Pomeraniæ orà respicit: A qua dividitur canali satis amplo. Usedomiam ac Julinum format lacus, ubere piscatui celebris; (à dulci aquarum sapore, das frische Daff vocant) Qui è trium fluminum, Viadri, Ukeræ, Panis, concursu ortus, per tria pariter ostia, Panim, Svevum, & Divenoam, in mare se evergit: Et Usedomia quidem à Pani ac Svevo, Julinum à Svevo & Divenoa intercluditur. Inter hæc ostia tutissimus Panis portus est; statio, nimirum, quam diximus, ad Rudam: Proximus huic Svevus, sed commoditate tamen longè inferior priori: Divenoa vadosa, & navium, vel medioerium impatiens. Julinum quoque ponte, quo Divenoa infrata, continenti jungitur: Usedomia non, nisi navibus, aditur.

Regis prima in Rugiam intentione.

Has insulas sub belli exordium occupare, & pedem illi figere animus Rex induxerat; omniumq; ejus prima in Rugiam collimabat intentio. Rugia etenim Stralesfundæ proxima. Quæ Civitas Regis partibus addicta, & velut commeatus quoddam penurium erat. Jamq; Leslæus, Urbis Præfectus, Cæsarianorum ad veterem ac

novum trajectum Castellis non ita pridem potitus, viam huc straverat, nec sub Castellorum patrocinio isthic locorum exscensionem facere, arduum videbatur: Quæ semel facta, ulterior Regis progressus, non nisi validioris, aut certè paris Exercitus robore sisti posset. Sulentandi autem ejusmodi Exercitus, neq; ex ipsa insula, neq; convectis aliunde alimentis, spes Cæsarianis aut media supererat. Non enim Insula, maximam partem desolata, ei alendo sufficere; nec commeatui subvehendo, nisi unicus, ad Brandeshagam, trajectus patere: Qui ob incertas ventorum & maris tempestates, dubius, infidus, Regionum quoq; navibus & mari præpollentium, incurfui obnoxius, adeoq; intutus. Providebat ergò Rex; Cæsarianos, numerosis copiis Rugiam insidentes, prius victu destitutum iri, ac suos, quibus non modò Stralesfundâ, quod à tergo, sed & aperto mari undecunque, abundè subvehi vitæ necessaria poterant. Unde in certissimam Rugiæ brevi potiundæ spem erectus, antequam à Leslæo penitus occupatam rescisfet, ab hac parte primum in Germaniam impetum facere, insulam universam, exturbatis hostibus, in potestatem redigere, & comportato undiq; commeatu, rebusq; ad alendum Exercitum necessariis, primam hic velut belli arcem constituere decreverat: Inde, datâ postmodum occasione, ubi visum foret, in reliquas Insulas, aut continentem erupturus.

Quia verò Leslæi industria huic Regis intentioni anteverterat, fortunâ audito Leslæi successu, mutar, & ad Usedomiam se-
Nec enim hæc longè à Stralesfundâ, ad Rudam, celebrem navium stationem, facta: Ubi classis, & tutò appellii, & anchoris jactis, procellarum secuta, militem quam commodissimè in terram exponere posset. Hanc ergò stationem, ut diximus, cum universa classe Rex ingressus, navibus, quantum poterat, littori admotis, sine morâ exscensionem fieri imperavit.

F.

Ubi

Ubi à curiosulis observatum : Hoc anni tempore, ante seculum proximè clapsum, protestantes Electores, Principes, ac Ordines Romani Imperii, doctrinæ suæ capita, Carolo, Quinto ejus nominis, Imperatori, in Comitibus Augustanis exhibuisse. Cujus rei memoriam posteris, eadem ipsa die, quæ regius Exercitus maximam partem in terram expositus, per omnem Germaniam recolare deprehensi.

Regis in
primò ap-
pulsu Ple-
tas,

Rex autem, simul ut terram tetigit, in genua provolutus, ab oratione expeditionem orsus fertur : Applaudentibus devotioni, & penè illacrymantibus, qui circumsteterant, Exercitus Ducibus. Qvos ad similem illæ pietatem ex animo hortabatur, additis memoratu dignis verbis : *Qvò plus precum, eò plus successuum fore; nec armis acris ad victoriam pugnari, ac precibus.*

Tum pro-
voluta
& sedula-
tas in se
muniero

Qvæ verò non injuriâ merus erat, ne Casariani, in hostis appulsu intenti, Regios, sub primâ excensionem, raros & incompósitos aggredirentur, ideo in milite ad terram exponendo magnâ cautione Rex usus est. Omnium enim primum, proximo ad mare littorî, quod grandioribus tormentis è classe, suis tutum, infestum hosti reddere poterat, insistens, Reductum occupabat, à Danicâ impressionis, Anno millesimo, sexcentesimo, vicesimo, octavo factæ, tempore semirutum, præsidiove destitutum: Milite exposito quoq; pro se, id quod poterat quisq; ac valebat, vallum jacere jussit. Mox post stativa hæc in littore subitario opere munita, pagus haud procul dislitus (à Panis ostio seu ore Panimundam indignant) promotis eò operatum sedulitate munitionibus, intra castra receptus, & agger circum-circâ excitatus: Cui certo intervallo Reductus aliquot astruicti, machinæq; legionariæ, raptim è classe deductæ, quâ commodissimè visum, hinc inde impositæ. Pari quoq; passu Regii munimentum, trans Panim in continentem terra uvido ac palustri loco situm, sed ab hoste desertum, reparaverant, & cippis, extrinfecus præacuto multiplici ferro horrentibus, undiq; cincerant, brevîq; utrobivis adeo se munierant: Ut impetum hostis, quan-

tuscûq; & quàm validus tandem foret, haud reformidarent.

Alexander autem Leslæus, simul ac regia clasfis ad Rudam appulisse Leslæus Regi jun-
comperta est, cum propria Legione, ac residuis sex Hallii, tum quatuor Jacobi Duvalii, Tribunorum, cohortibus, mandatu Regis, naves ad id præparatas inscendens, Panimundam remigio veloq; pergebat. Ubi regio Exercitui sejunxit: Equite Stralefundensi, quem & ipsum Rex evocarat, terrâ aliquantisper, ad usq; ripam Usedomie oppositam, procedente, Unde hic quoq; pontonibus & navigiis in insulam transvectus.

Sub istud belli exordium cibus Regis in-
commearusq; aliquantulum in arcto terprimas
esse: Alimentis, quæ Rex in classem difficulta-
congeserat, longâ navigationis morâ res ad mi-
penissimè absumtis. Verùm hunc defectum Rex animi alacritate abundè supplere; tam factis exemploq; suo in omnibus laboribus strenuè præcundo, quam verbis ad brevem patientiam milites adhortando: In memoriam illis revocans. *Bellum hoc non modo tendere ad suum, Regnorumve suorum commodum, sed secum quoque trahere Vicinorum, qui, eadem sacra professi, sub gravi hostium jugo gement, liberationem: Cui si fortiter incumbere, tam de oppressis Religionis consortibus, quam Rege & Regno Sueciæ optimè merituros; apud posteros quoque immortalem Nominis gloriam adepturos. Ne vererentur presentem aggredi hostem, ut novum & insolitum: Eundem enim esse, aut ejusdem certe monetæ, cujus impetum annò in Borussia jam sustinuerint; qui animos ipsorum & virilem robur tunc, cum malo suo, fuerit expertus. Se quidem forti & indefessa eorum opera, à Polonis non obstante, quod hic hostis subsidio venerit, sexennes induciat, honestis condicionibus, consecutum: Nec diffidere, modò pares animos servarent, nervosq; suos in præsens aquè intenderent bellum, quin tuta quoque ac fida Pax, quæ & suæ, Regnorumve suorum securitati consulere, & Vicini, Religionis necessitudine juncti, restituerentur in integrum, ab eodem hoste extorgeri possit. Usus verò difficultates quædam ab initio se objiciant, non propterea illud despondendum animum. Meminissent,*

non

non tirones esse, nec heri & nudius tertius in militiam ascitos; quibus rebus ex voto haud utique vaque fluentibus, vacillans statim ac labascant: Sed veteranos, utraque sorte exercitos, & alternante rerum vicissitudine, bonum malum se sepius expertos, adeoque inter adversa impavidos, ac meliora sperantes. Durarent tantum & firmarent se adversus prima hec fortune tentamina Patientie scuto, reliqua cura omni in Regem rejecta; captato opportuno tempore ac commodam occasione contra hostem ducturum, totius Germanie spoliis divitem: Cujus exuvia, si quid nunc paterentur incommodorum, abunde essent compensature.

His & similibus verbis erecti milites ad omnia paratos & obsequentes se præstiterunt: Cunctis difficultatibus æquo animo superatis, nil magis, quam primo quoque tempore recta ad hostem ire, unanimiter in votis habentes.

Et ad Ducem Pomeraniam literæ, adventus sui nunciæ.

Vixdum autem Germaniæ confinia Rex ingressus erat, quando Ducem Pomeraniæ literis compellere visum, ejusdem ferè cum responso, quod Legatis ejus dederat, argumenti: Explicatis ordine causis, quæ, cum arma induere, tum in Pomeraniam impetum dare compulerant. Nimirum Stralemundenum patrociniò semel suscepto, vel Civitatem hanc (ut alios respectus silentio præteriret) unice sat præbuisse causæ, cur hic appelleret: Angustias, quibus illa premebatur, hoste longius submoto, laxaturus. Idve eo magis: Quod in Pomerania tot ac talia, consilio, factio, in sui ac maris baltici præjudicium, perpetrata sint, ut ambiguum reddiderint; num amicitie quid porro, aut securitatis indidem sibi polliceri posset. Hostem enim ultro in regionis viscera, potioribus, transitive fluminum opportunis, locis traditis, receptum, hospitium, comitum, pecunia, omnibusque necessariis, ad hunc usque diem sustentari, foveri, roborari; quæ & hostilia hinc primum in Regem strinxisse arma: Cum Pomeranos potius decuerit, aut finibus suis molestos hospites propriis arcuissis viribus; aut Regis implorasse opem, subsidium; aut certe, ad minimum, velut amicitie & fidei vicinitatis necessitudine junctum, imminenti præmonuisse periculi. Ulterius, Pomeraniam cum Polonia Regno

(cum quo Rex Sveciæ non, nisi sex annorum inducias, pepigerit) tam ratione sitis, quam consilium & intentionis similitudine, adeo arte reperiiri devincta, id quod malo suo edocui scribat, ut haud injuria ipsi prospiciendum fuerit; ne, nimiam, quam in Pomeranos antehac nequequam collocarat, fiducia denuò seductus, ad eundem in quem jam antea impegerat, scopulum, secunda vice obhereret. Namque Pomeranos non modò ante biennium, militi suo, nec precibus nec oblationibus ullis attentis, in Polonorum gratiam, innoxium transitum ab initio rotundo ore denegasse, quem tamen, præterito anno, integro Exercitui, contra ipsum in Borussia tendenti, haud gravatim concesserint; armis insuper, comitatu, pecunia, vestura, equis, ceteris belli instrumentis pro virili instructo: Verum etiam, cum transire tandem permitteretur, tamdiu detinuisse; dum Poloni, contractis in hunc finem copiis, à fronte occurrerent. Provincialibus interim Pomeraniæ, post interruptos pontes, terga obsidentibus: Adeo ut comitatu & viis omnibus prorsum rursus eundi intercluso dilabendi à signis imponere necessitas. Cum æque amicitie jure Pomeranis incubuerit, si non commonescere Regem instantis periculi, certè pari loco habere cum Poloniis; & transitum, aut utriusque parti concedere, aut denegare trigere. Nec tamen Regis arma in ullius Principis, nedum Ducis Pomeraniæ, ejusve subditorum, à multis retrò annis peculiari amicitie fœdere ipsi devinctorum, præjudicium & perniciem tendere; sed collinare potius ad propriam, & quæ huic connexa sit, publicam securitatem, velut unicum scopum. Regem itaque duxisse opere pretium, Ducem de eo reddere certiores; num forsitan malo huic aliquod reperiri posset remedium? Et modo Dux de amicitie juribus fartis, testis imposterum conservandis debita ratione caveret, vicissim in eo, quod honori aut commodo ejus cederet, haud signem se præbiturum.

Quia verò præter Croatas nonnullos, eminis arma ostentantes, nec propius accedere ausos, hostis haud conspiciebatur, imò, vix ullum, aut certe paucos in omni insula superesse, Rex per exploratores compererat, idcirco munimentum, quod, in insula situm,

Rex occupatum
pat munimentum
Regione
Wolga-
flo.

situm, Wolgasto objacet, impetu adoriri statuit. Sed praesidiarum, loco diffusi, vix primis Regionum ordinibus in obtutum venientibus, inde diffugiebant, tantam trepidatione: Ut Croatarum non pauci, dum pontonem, qui Pani transmittendo ad manus erat, raptim ac tumultuariè ingrediuntur, eo ob onus, irruentium praecipitant, in unum latus inclinatam subverso, undis hausti perierint.

Tum illa
ad Svecum

Hoc successu laetus Rex ad Svecum cum copijs perrexit: Unde praecocior adhuc Caesarianorum fuga erat. Quippe, necdum viso hoste, relictis, quae ad utramque ripam exstruxerant, munimentis, maturè pedibus sibi consulentes, Regi Julini quoque insulam tentandi, dederunt ansam.

Tramissoque
Svevulini;

Namque, si nullam in adversa ripa remoram sibi objici conspiciat, militem in ultratam Julini ripam cymbis trajicere, gnaviter institit. Cujus Caesariani, qui in Urbe cognomine vires suas, ad tredecim equitum, peditumve cohortes, contraxerant, vixdum certiores facti, Urbe hac castellisque; ad Divenorum ostium desertis, & ponte, qui Julinum contingenti jungit, ignibus, quantum festinatio permitteret, corrupto, praecipiti cursu triduū, antequam Regionum quispiam illò proximaret, in diversa dilabebantur.

Nec non
Caminū.

Quā Urbe continuo occupatā, Rex tres, Pomeraniae littori praetensas, insulas suae dicionis omnino fecit: Ponte restituto, ad ulteriora Pomeraniae aditum mox sibi struens. Unde Caminum quoque, à Caesarianis prius expilatum, & pro derelicto habitum, in ejus potestatem concessit.

Et sane pro singulari divini Numinis favore, felicissimoque belli initio auspicio agnovit Rex primos hos, in potiundis sine ulla hominum & sanguinis iacturā, insulis, utut desolatis admodum & omni ad vitam tolerandam necessario sustentaculo exhaustis, successus. Exinde enim, si hostis virum confidentiā timidus ingrueret, ferocientis impetum tutò eludere, sin laborum protelo fractus recederet, lascati tergo liberè in sistere licebat: Et, quaecumque tandem Pomeraniae parte pedem poneret, vires refecturus, Regii continuis incurfio-

nibus, quietè ipsius interpellare poterant. Urita Rex hocipso, siue gerendi in Germaniā belli, siue ducendi firmisimum posuerit fundamentum.

Coercebat autem severa disciplinae freno, primis hisce belli cunabulis, Exercitum; modicum tunc temporis, & hinc regi facilem, modestaque; inventum: Nec incolas, aut exactionibus ullis gravari, aut aliis affici molestiis patiebatur; militem, si quid eduliorum ultrò suppeditaretur, eo contentum esse, sin praeterea quid euperet, praesenti aere comparare jubens. Testis hujus moderationis Edictum, postquam vix quatrimum in Pomerania solo Rex egerat, solenni tympanorum concentu intra castra promulgatum: *Quo incolarum aedes diruere, aut telto denudare, aut alias pro quocunque praetextu & colore, iis eorumve bonis detrimentum inferre, severe prohibebatur.*

Severa
inter Regios
militaris disci-
plina,

Neque, fructu caruit haec Exercitus continentia, verum egregiam ei famam circumdedit, Regique adeo conciliavit popularium animos: Ut, quocumque veniret, adventum ejus gratulatione ac votis profecti, hostium verò enormes exactiones, praesuras, rapinas, quibus per integrum ferè triennium provinciam deprædatum ierant, ex animo detestati, in illius commodum, horum verò perniciem conjuratum pro virili cooperarentur.

Et ejus
fructus.

7. Adversus has Regis in-

Pomeraniam impressiones, Torquatus Contius, Caesaris Campiductor, duobus locis, ad Stolpam, nimirum, quā Panis praeterlabitur, & Garcium, quod Viadrus supra Sedinum lambit, castra metabatur: Landsbergam quoque novae Marchiae, ubi Wartae fluvius ponte transitur, speciali Caesaris mandatu, ne privatum ejus patrimonium hac vi caperet detrimentum, praesidio insidens.

Contius
eminis
castra po-
nit, &
Landsber-
gam praesi-
dio insi-
det.

Cur autem, littore maris pro derelicto habito, ad extremam Pomeraniae oram pedem ponere, quàm sub primum appulsum Regi totis viribus in occursum ire maluerit, conjectare, haud sanè in proclivi est: Nisi forsitan insulis, ubi & comiteatus agrè sub-

veli

vehi poterat, & receptus, necessitate exigente, plenus difficultatum videbatur, se ac Exercitum, imperio suo conceditum, committere haud consultum duxit.

8. Postquam Rex insulas, ut diximus, in potestatem redegerat, ipsa Ducis Pomeraniæ aula ac sedes, vetus Sedinum, sponsa effecta: Qvam & Rex, & Cæsaris nomine, Contius, tanquam corvales, pari utrinque votorum ambitu precabant. Nec injuria: Nam qui in hac potiunda occuparet alterum, totius Pomeraniæ facile compos fore & alterum exclusurus videbatur.

Veteris
Sedini, lo-
ciq; posi-
tus, quæ
Viadri
hic trans-
iit, de-
scriptio.

Situm est enim vetus Sedinum, quod alterius novi Sedini ulterioris Pomeraniæ oppidi respectu, differentiæ causâ, ita appellatur, ad solem occiduum, in Viadri ripa: Ubi diversis meatibus, nempe præter Principem, quo Urbs alluitur, Parnitzâ; tum minori & majori Regelitâ, undas suas latè dispergit. Horum autem tres posteriores, haud longè infra Sedinum iterum consuli, unâ cum Plona & Inâ amnibus, lacum non exiguum (Dammenfem ab oppido Dammo vocant) efficiunt. Oppidum istud in altera, & ulterioris Pomeraniæ ora, quæ tellus à fluminis illuvie altior emergit, Sedino objacet, nec diversis modo Viadri meatibus, sed & profundissimis ac penè imperviis paludibus ab eo separatur. Aggerem tamen per voragines has magno labore stravit antiquitas: Qui ob varias & laciniosas ambages (nec enim rectâ in sternendo progredi licuit, sed eminentiores colliculos, paludibus intermixtos, & stabiliorem in ipsa uligine fundum sectari necesse fuit) ad integrum milliare extenditur, à vivis, quæ diximus, Viadri fluentis interruptus, & hinc aliquot pontibus connexus. In aggeris medio, quæ major Regelitâ, & profunditate, & latitudine insignis, interfluit, crassa turris è cocto lapide ad transitus defensionem antiquitus structa appareret: Ubi Sedinensium Civitatis certum vestigial penditur, aggeris, pontiumve reparandum. Transitus hic Viadri, qui naturalis, situg; munitissimus, & quod cire-

riorem ab ulteriori Pomerania dividat, ad hanc illamve intrandum maximi momenti, occludebatur duabus velut ab utraq; parte seris; hinc Urbe, veteri Sedino, illinc Dammi oppido: quæ possidere oportebat, si quis illo commodè uti vellet. Uterq; verò locus impræsentiarum ab ipso Duce, Pomeraniæ custodiebatur. Nec minus, vel ea de causa Sedino potiri, belligerantium intererat: Quod, cui hæc Urbs, & unâ cum Urbe Princeps se addiceret, in ejus potestate reliquos populares, Domini vestigia secutos, similiter appareret futuros.

Et Rex quidem vento secundo, intra aliquot horarum spatium, mari atq; adverso Viadri flumine eò progredi cum classe poterat: Cui fini ingenti mediocrium navium, quantas flumen fert, numero ad Svei os contracto, aquâ periculum facere decreverat; præmissis illuc, animorum præparandum & viæ adventanti sternendæ, Davide primum ab Osten, nobili Pomerano, aulico interioris admissionis ministro, mox paulò ante, quàm eò moveret, suo à Secretis, Henrico Svalenbergero.

Ex adverso Contio Consilium fuerat: Antiquâ Sedinum ac Damum inter turri, ubi portorium exigitur, inessâ, hoc ab illo sejungere; eâ ratione ad Sedinum occupandum, Urbe in majores sensim angustias redactâ, sibi struere viâ; aut certè, Dammo intereâ leviori negotio oppresso, Sedinensibus, & quoscunq; receptarent, aditum intercludere ad ulteriorem Pomeraniam.

Id quò effectum daret, neve illis, qui in turri, oppidò pauci, excubabant, Sedino quisquam veniret subsidio, binos pontes, quibus Parnitzâ & minor Regelitâ, Urbem ac turrim interlabentes, sternuntur, picatis dolis ad motis igneq; subiecto, corrumpere statuit. Verum, re cognitâ, nec turrimodo, sed & dictis pontibus validâ statione ex Urbe firmatis, ad irritum cecidere hæc molimina. Spe igitur isthac lapsus Contius, ex utraq; Pomerania & vicinis dicionibus validum contrahebat Exercitum; eâ mente: Ut Sedino, unde, ad Gartziium castra metatus, vix quatuor milliaria aberat, sum-

Utriusq;
Regis pa-
riter ac
Contii
huc colli-
mans in-
tentio.

summā vi defubito ingruens, antequam quisquam provideret, aut laboranti succurreret, potiretur.

Rex præ-
vertitur
Contiū.

Nec Regem infellerat Contiū consilium, sed ad maturandam, quam animo conceperat, intentionem calcar addiderat. Quapropter Exercitu & omni bellico instrumento navibus imposito, vela Sedinum versus faciens, etiam famæ velocitatem adventu suo prævertit: Nec prius, Regem affore, illie cognitum; quam dispositis, more Svecorum, duobus grandioribus tormentis, Urbem jam vicinam salutaret.

A fide dignis hic relatum: Re-flante primum vento, adversi fluminis angustias enavigare, impossibile visum: Regemq; in nō exigua ob id conjectum sollicitudinem; quod res in summa celeritate posita, procrastinationem nullam pateretur. Simul ac verò navim Rex conscenderit, auram illic mutasse, & adeo implēse vela: Ut clasfis sex milliaria, intra duarum horarum spatium citatissimo cursu ferentibus ventis emensa, ad Oderburgum, haud procul Sedino, appulerit; exindeq; præsentissimum divini Numinis favorem manibus velut palpare liquerit.

Neq; diu hic cesatum: Sed milites ac tormenta minuscule, momento penē exposita, terram tenuere. Sigefridus verò à Damitz, Ducis Bogislai Tribunus, qui militiæ ducariæ ad tutelam Urbis præerat, eā de re certior factus, tympanotribam ad Regem statim misit, percontatum: Quidnam subitus & inopinatus hic adventus sibi velle? Quidve Princeps aut Urbs de Rege sibi haberent polliceri? Simul admonuit, ne Urbi propius succederet miles: Alioqui, muneris, quod sustineret, memorem, arma in illum, ac tormentorum longiorumve tuborum fulmina expediturum. Cui renunciari Rex iussit: Veniret ipse, & causam adventus sui cognosceret.

Registra-
tus cū
Delegatis
Ducis Po-
meraniæ,

Damitzius, hoc intellecto, Domini sui iussu haud moratus, unā cum aliis nonnullis Principis Delegatis, apud Regem in patenti campo se stitit. Quibus Rex, quid venisset, brevibus exposuit: *Quia, Sedino potiri, ra-*

tio belli ac necessitas flagitaret, amice in Urbem admitti postulans. Alioqui, stante jam in prociñctu sub machinarum jactum milite, & ad impetum faciendum parato, armorum sibi imponi necessitatem: Ac vi tentaturum, quod cum bona gratia negaretur.

Ad ista respondere Damitzius & Delegati Ducis. Dominum suum Cesari, ut summo Magistratui, intemeratam hætenus servasse obsequii fidem, & servaturum deinceps: Addeve fidelis & obsequenti Principis nomen ac famam etiam post fata relicturum posteris. Petere itaque à Rege, ut postulat hisce abjiceret: Quin potius deduceret omnino ditionibus suis Exercitum; nec afflictam, vixq; ab exansatis miseriis adhuc dum animam trahentem, Pomeraniam, novis bellorum incommodis obrutam, omnino persuaderet.

Excusationi huic Rex in contenti occurrere. Non ea mente venisse, ut obedientie summo Magistratui debita, aut Imperii Romani iuribus detraberet quicquam: Sed ut propria consuleret securitati; tum porro DEL gloriam promotum, & oppressos Religionis sue consortes, maxime Vicinos, quos inter Pomerani haud postremi, sub atroci Tyrannorum iugo gementes, inde liberatum iret. Ut autem hæc se haberent, cum capite libentius, ac membris, ab ejus nutu pendentiis, negotium ipsi fore, & ideo confidere: Principem ipsum haud gravatim extra Urbem ad colloquium venturum. Id quod Delegati Domino suo renunciarent. Qui, accepto hoc responso, mox, unde venerant, discessere.

Dum autem nuncium ad Ducem referunt, Rex in tumore civium, qui, novitatis & Regis videndi avidi, undiq; confluebant, cum uno, alterove è prioribus familiariter locutus, affabilitate solita penitus in partes suas eorum traducebat animos: Jam antea illuc propensos, & Cesarianorum arrogantia, insolentiaq; pertæsos.

Interim Bogislaus, Pomeraniæ cum Dux, Regis desiderio obsecutus, cum interioris administrationis Consiliariis Urbe egressus, in campum prodierat: Quo Rex humaniter accepto & salutato, summam rei elegantè & nervosa oratione executus est, sequen-

fequentem in modum. Se quidem, tum conservandorum suorum in mari baltico Regalium, quorum in fraudem Casariani maritimam Germaniam oram infederint, & velut officinam nidumque prædonum, turbandis commerciis destinarint, tum ob indignitates & injurias, quibus immeritum, ut antea multimodis, ita æstate maxime præterita insignitè lacerassent, potissimum strinxisse arma: Nec minus tamen ejusdem etiam Religionis consortium miserias ac calamitatem fuisse cordi, quibus, quantum pote, opitulari, & ex intolerabili jugo, quo hætenus aliquot per annos pressi fuerint, jam penè deficientes eripere, christiane charitatis & conscientia vinculo obligetur. Imprimis Pomerania, ejusve Duci, etiam nulla ad id prece invitatum, sed sponte sua & gratuito venire subsidio, oppressosq; è durissima, quam Casarianorum tyrannidi jam integrum triennium serviant servitute, in pristinam vindicare libertatem, sui muneris arbitratum. Quippe regnum Sueciae cum hac provincia, a tempore, cujus memoria vix exstet, per mutuū commerciorum usum, singulari junctum fuisse necessitudine: Quæ facta, testis hucusque manserit, & ætioribus patiorum, inter Antecessores suos, Reges Sueciae, ac Pomeraniae Duces, nec non utrorumq; Regna & provincias, Anno millesimo, quingentesimo, septuagesimo, Sedini initorum, nodis firmius sit constricta. Et sanè rei indignitatè quoque non mediocriter ex eo aucta: Quod ad convelandam facinorum perpetratorii atrocitatem, Regis nomen Casariani obtenderint. Postquam igitur hostes, Rugiâ jam ante à suis ejecti, reliquas quoque insulas, Urbes, portus, munimenta, quæ velut claustra Regem ab aggressionem Sedini arcuisse potuerant, sub adventum suum sine pugna desertum iecerint, ad occupandum Urbem hanc eo magis properasse, quò certius ipsi confiteri: Casareum Campidulforem, Contium, idem animo agitare, & contracto Exercitu, ad inopinatum Urbis assaultum se accingere. Recoleret modò Princeps & repeteret secum triennium afflictionum memoriam, quam avariæ, quam crudeliter, quam ultra Christiani hominis modum Casariani in ipsius ditionibus se gesserint: Et exorituram illi indubiè, ab his injuriis se sub-

ditosq; eximendi, atque deinceps adversas munendi cupidinem potius quam ut se, ac residuum, quæ unica superaret intacta, Urbem, auleve sedem, in profundum nefandæ inhumanitatis barathrum, sine ulla impofterum emergendi spe, ulterius immerfarus sit. Regus in potestate jam existere Stralsundam, citioris Pomeraniae Metropolim: Principatum quoque Rugia & binas Usedomiae ac Julini insulas, non postrema Pomeraniae membra, in ejus concessisse dicionem. Nec tamen, ut hostem inde expulerit, sibi illa asseritum ire, sed Duci, ut vero Domino, bonâ restitutum fide: De cætero quoque, nec Duci, nec ejus provincia, maxime Sedino, aule principalis sedi, gravem ullam re, aut molestum fore, sed ita erga universos, singulos se gerere paratum; ut favore potius, quam odio dignum sint judicaturi. Consideret itaque: Ducem haud gravatim ipsum cum suis, ut amicis & amicis, recepturum in Urbem. Sin minus: Quia hostem tot commoditatibus, quæ ex loci hujus occupatione cum maneat, potiri, æquo animo nec vellet ferre, nec possit, aliâ via rem tentare, & cum Exercitu, qui jam sub signis paratus ad id stes, aggrèssionis aleam subire paratum.

Ad hæc Dux, post brevem cum Cõsiliariis in fecesq; deliberationem, respondens, variis injectis scrupulis Regis desiderium morabatur: Sacramentum imprimis, quò Casari & Imperio obstringeretur, obtendendo; & Casaris, primorum, casarea militie moderatorum promissa in medium adducendo. His enim sepiculè, & ultima adhuc vice, tradito Garcio, religiose ipsi cautum; Aule hanc suæ sedem ab omni hospitiorum militarium onere liberam fore: Cui promissioni hætenus steterint, & impofterum quoque staturos, spes sit. Orare itaque Regem: Ut si universâ provincia cum Exercitu decedere belli ratio haud admitteret, saltem ipsum & unicâ Urbem hanc suam, aule receptaculum, concessio eodem immunitatis privilegio, belli incommotis exemptam, innoxia tranquillitate frui pateretur.

Contrà in continentem Rex reposuit; ab initio solenniter denuò protestatus: Non aut reverentiam summi magistratus, ejus nomine, velut mantello, enormia quæque facinora ha-

hactenus palliata fuerint, aut Romani Imperii jura imminutū, appulisse in Germaniam; sed se ac Regna sua debita securitate munitum, unave & eadem opera provincias Germaniæ maritimas, male feriatum hominum injuriis oppressas, pristina restitutum Libertati. Cæsarianorum promissa quod attinet, certè Ducem, si in conscientiam suam regrederetur, dissiteri nequitiam posse: Dictū & scriptū satis dapiles, quamplurima bucurs pollicitos, sed vix una in re servasse idem. Quinimò Regi pro certo compertum: Contium adversus Sedini Urbem, ut ut diversum receperit, hostilia jam machinari. Tandem, ne causæ quidem satis habere Ducem: Cur præfractō animo Regis postulatus repugnaret, aut defensionem & arma contra externam vim sibi imiginaretur. Notam Regi Urbis munitionem, quàm debilis; notā loca nonnulla (quæ Duci nominatim designabat) aggressioni peropportuna: Adeo ut, vel Duci ipsius, & omnium Civium ingratiss, Urbem non magno negotio confectum in potestatem redigere consideret.

Rege ita vehementissimè instantē, nec postulatione suā vellatum ungem decedente, Dux tandem, Deum Opt. Max. clarā voce, ut omnis circumstantium coram exaudiret, testem hujus actus invocans, ejus desiderio assensus est. Rex igitur, nullā morā interpositā, eodem adhuc, qui sextus Iduum Julii erat, die, non per portam, & convetos aditus Urbem introire voluit, sed duabus, semifactis adhuc dum, nec altè satis depressis, fossis superatis, per angustum ponticulum vallum rectā cum suis incendit: Disposito hinc inde opportunis locis milite, Urbem circum circa stationibus, quot factis erant, è vestigio firmans. Nec quievit, priusquā Dammi oppidi possessionem quoq; indipisceretur; misso illuc Joachimo Braheo, Comite de Wisingsburg: Qui ibidem loci non longè post, in primo ætatis flore immaturā morte abreptus, inter vivos esse desit.

Peditum autem quicquid Dux Bogislaus, sub Tribuno, Sigefrido à Darnitz, ad sui, Urbis præsidium, hactenus aluerat, permisso Domini, Re-

gis militiæ sacramento se addicebat; A signorum colore alba deinceps Legio denominata.

Et hæc illa veteris Sedini occupatio; in qua Rex Contium, Cæsaris Campiductorem, vix biq̃ui spatio antevertisse putatur: Quæ tamen exigua mora magno constunt eidem Contio, & Cæsaris rebus in Pomerania exitio cūprimis fuit.

Sub Regis intra Urbem receptionem certum fœdus utrinq; placitum, inter Regem & mox Regis pariter ac Ducis manu fœdus corroboratur est: Cujus frequentia numerantur capita. (1) Fœdus inter Regem, Ducemq; ac utriusve Regna & provincias perpetuum, amicitia reciproca, sincera, ac constans esto; neq; alter in alterum hostile quippiam tentato, tentari ab aliis permittito: Sed uterque mutuis armis & auxiliis, utriusque jura, dignitatem, communemve Libertatem, contra injustam hostium vim, defendunto. Libera quoque inter subditos hinc inde commercia, omnibus modis promoveantor. Tum, singulis decennis Fœdus renovator. (2) Stringito hoc Fœdus ad defensionem tantum, nullius autem offensionem: Nisi quatenus cum defensione & conservatione horum patrum necessariò connexa. (3) Non tendito contra debitam à Duce Cæsari & Imperio Romano subjectionem; non iis, ad quæ superioris Saxonie Circulo Dux Legibus Imperii obstringitur, quicquam detrachito: Ita tamen, ne ab illis in hujus conventionis præjudicium attentetur quid, aut attentari permittatur. Principis quoque eminentiæ, Regalibus, jurisdictioni, juribus, tum provinciarum privilegiis, aut juri cuiuscunque singulari nil per id derogator. Nec quippe Fœderatio hæc (4) alio sine facta intelligitor: Quam Pacis religiose ac profane conservande; Pomeraniæ ab omnibus pressuris, quibus hucusque, contra ipsissima Cæsaris promissa, mandata ac declarationes, gravata fuerat, liberande; & periculorum novationum removendarum. Restituito itaque (5) Rex Duci omnia jam occupata, & occupanda imposterum, in Pomerania loca, cum Regalibus ac juribus, omnibus & singulis; nulla expensarum habita ratione: Si ralesundam quoque

Rex Sedit
recipitur.

quoque obedientia, Duci debita, admoneto. Dux verò nil quicquam è ditione sua alienato, & ejusmodi homines administrationibus præficio, qui regis Commissarii in his, quæ ad provincie defensionem pertinent, præsto sint: Stralesundensium quoque privilegia, ac Fœdus cum Rege initum confirmato; gravaminibusve, sine mora medetor. (6) Episcopus Caminensis libera electioni, dignitatique, juribus ac privilegiis suis sibi relinquitur. (7) Neuter, altero inscio, ab hac conventionem ducit. Dux cum nemine præterea paciscitur: Rex verò, si quid novum Pomeraniae utilitatem agitet, de eo Ducem reddito certior; nec eundem, aut ejus provincias à conventionem excludit. (8) Aliis Principibus fœderis accedere, dum ne alterutrius è Fœderatis condicio durior hoc ipso reddatur, liberum esto. (9) Huic conventioni nulla alia pæctio in Pomerania obesto: Nec Duci, absque Regis consensu, aliis fœdere jungi, integrum maneto. (10) Si alteruter eorum bello ob hoc Fœdus impetatur, utrinque pro viribus sibi mutuo succurrunt: Quin etiam, alios in Fœderis communionem adsciscere, & media defensionis hac ratione augere, omni nisu student. (11) Privilegium indignatus, ut vocant, seu agnata Civitatis, Svecis & Pomeranis invicem communicator. (12) Moneta tam Regia, quam ducaria in Suecia ac Pomerania promiscue, secundum tamen cujusve loci valorem, usurpator. (13) Si qua inter Regem atque Ducem, eorumve Regna ac provincias oriatur controversia, civiliter illa & amice, secundum modum, in transactione Sednensi Anno millesimo, quingentesimo, septuagesimo placitum, aut per arbitros fopitor. Tandem (14) expressis verbis Rex providit, ac sibi reservavit. Si Ducem Pomeraniae sine heredibus masculis decedere contingeret, antequam Elector Brandenburgicus hanc conventionem approbaret calculo suo, aut ad liberandas provincias re ipsa opem ferret, aut si eidem ab aliis de successione lis moveretur; ipsi ac ipsius in Regno successoribus, Pomeraniam in sequestratoria ac clientelari protectione detinendijus tamdiu fore: Quoad omnis de successione controversia dirimeretur, & Successor sumtus belli (absque ullo tamen Pomeraniae onere) rependeret

Regi, simulve Fœdus hoc ratihaberet.

Isthac Fœderatio, eo tempore inter Regem Ducemve inita, sequenti Anno, in frequentissimo Ordinum Pomeraniae conventu, eorundem Ordinum consensu, & præsentium subscriptione, sigillove, omnium, etiam illorum, qui aberant, nomine, vi suscepti mandati, firmata est.

Inter ipsam Fœderis consummationem Ducis ministri præcipue & speciatim urserant: Ut, Stralesundâ sub obedientiam Principis redactâ, quicquid hucusque inter hunc, Civitatemve ortum fuisset dissidiorum, cognitione secundum Leges & privilegia provincie instituta, componeretur. De quo tamen Rex, nescio quid subesse suspicatus, usque ad ulteriorem inquisitionem assensum suum suspendit.

Nec Stralesundensis, re comperit, sibi defuere: Datis ad Regem literis, omnem rerum, quæ in Pomerania acciderant, seriem, à prima usque; Cæsarianorum in provincie viscera receptione, prolixè eidem exponentes. Ut, nimirum, Dux Pomeraniae, perversorum quorundam consensu ac consilio, absque universalis Ordinum provincialium placito, in receptionem Cæsariani militis consenserit: ut receptio hec, & subsequuta hospitiorum diffusio, eorundem Consultorum vassritie, in Urbium, præcipue Stralesundensis, ruinam ac perniciem directâ fuerit; Quæ de causa, ut Stralesunda hospites hos intra moenia admitteret, obstinatè & ingenti animi contentione operam dederint. Quoniam verò Arnheimius Stralesundensis, onus hoc à cervicibus suis deprecantibus, aures non iniquas præbere videbatur; ducariorum interventu eorum deductam: Ut is, mutata sententiâ, hospitiorum distribuendorum modum Duci in manus consignans, tractatam, cum Stralesundensis coepto, abisset. Quo factò, instantissimè iterum de admittendo milite ipsos interpellatos; tandem nihilominus, dum in proposito immoti perseverant, cum Duce conventum: Reciperet, Civitatem ab hostibus militaribus fore immunem; Civitas vicissim nihil secius, ac reliquæ provincie Ordines, sumtum onus subire, ac pro rata ferre tenerentur. Paulò post Delegatos suos, habito Ordini

Ab Ordinibus Pomeraniae post ratihabuit.

Ducariorum, de Stralesundâ sub obedientiam Principis reducendâ, & de Ducariorum injuriis quarrelæ.

Stralesundensium contra id protestatio, & de Ducariorum injuriis quarrelæ.

num conventu, quid è re Civitatis esset, secundum mandatorum tenorem exponentes, acriter increpitos, atrocibus verborum injuriis affectos, ingratis detentos, & militari custodia intra hospitii septa coercitos: Imò palam & promiscuè, conspicilla Stralesundensium nariibus brevis impositum iri, minacibus verbis jactatum. Nec caruise effectum minas: Dänholmia, seu Danorum insula, quæ portui Urbis incumbit, à Caesarianis infesà, & festinatius operibus muniri cepta. Et hic denuò (quamvis res ipsa testaretur, in Civitatis exitium id vergere, nec ullus sane mentis de eo ambigeret) Consiliarios Ducis nullum non movisse lapidem, quò à Stralesundensibus ad id convinceretur: Cumq; nec vellet id tolerare, nec posset, quamplurimum principalibus mandatis ac rescriptis, objurgando, imputando, protestando, monitis quæ minas iungendo ipsis suis molestos. Transactioni mox cum Caesariano tentatè durissimas annexisse, condiciones; magnà instantia obstinasse; & contra Civitatis salutem sedulò ac curiose laborasse: Summatim, eò collimasse; ut Civitas, omnibus defensionis adminiculis nudata, aut in hostium deveniret manus, aut certè ipsorum absoluto manicaretur arbitrio. Tandem, dum Urbs crudeli premitur obsidio, nullam à Ducariis sensisse opem: Quin potiùs hostem omnibus rebus, ad oppugnationem necessariis, in ejusdem perniciem instructum, armatumve. Hoc, videlicet, modo ipsos conjunctis dolis ac viribus impetitos; omne pristinae necessitudinis vinculum disruptum; reciprocum protectionis ac amoris debitum, jura quoq; & privilegia provincialia à Ducariorum parte insuper habita. Eapropter certam de Rege spem fovere; haud æquum judicaturum, ut, seposito omni concumeliarum, injuriarum, damnorum, quæ exantlaverant, respectu ac memoria, ita absolutè, prout à Ducariis flagitatum erat, jugo succederent: Nec alterius id eis videri effectus; quam, quod hocipso illorum, qui innocentes sub nomine & tegmine amicitie clam fuerant persecuti, præda & ludibrio exponerentur. Cum enim vastities, Pomeranie à Caesaris milite illata, Civitati à Ducariis imputari vellet, facilem inde conjecturam fieri: Si hi, velut austregarum

Judices, in causa sedeat, qualisnam sententia, secundum privilegiorum, quæ allegent, tenorem, expectanda foret. Habere autem causas prægnantes, curcum, Ducariis in tractatum descendere graventur, antequam inter Regem & Caesarem de Pace planissimè transigatur: Obsecrare itaque Regem, ut hoc eorumdem postulatù eorum differre velit.

Hæ Stralesundensium literæ, ad Regis ad Regem delatæ, suspensum ejus jam antea magis adhuc perculerunt animum. Itaq; Ducariis, aliquo post intervallo, postulatam suam iterantibus, sub prætextu, quasi initorum patrum vi Stralesunda Duci in manus jam esset tradita: Insolens Regi visum; de Civitate ad eam, nulliq; regulis limitatam, obedientiam, omni aliò respectu seposito, vi & armis compellenda flagitari. Interventum tamen suum & operam Duci obtulit: Si amicitia via dissidia, inter ipsum & Civitatem enata, sopiri haud agere ferret. Eadem Regis semper mens, idem responsum: Quotiescunq; à Ducariorum parte rei hujus & disfidiorum, cum Stralesundensibus intercedentium, mentio postmodum injiceretur.

Quarto Iduum Julii, biduo post, Rex Sedivam Sedino potitus erat, Senatium & primores Civium convocatos Rex admonuit: Urbem illorum, ejusve munitiones, non ubivis satis validas, ut hostium impetum sustinere posset, & securitati incolarum sufficienter iis esset prospectu: Adjectis itaq; ad priora novis aliquot munimentis, ulteriùs firmari, è re ipsi videri publicà. Quod si cives manù operi admovent, lento & verè testudineo gradu procedere labores: Militem autem suum, utpote huic rei insuetum, longè ad id expeditiorem fore. Et horum quidem industrià, cum res moram non ferat, usurum: Certà tamen spe duci, cives singulos, ne militum opera planè esset gratuita, quòve alacriori labori se accingerent, ultroneam stipem in hanc rem haud gravatim collaturos. Nec frustra Rex fuit: Cives enim, pro opum suarum quisq; modulo, prompti & liberales exstiterunt; si quibus tamen, ob inopiam, ea facultas non erat, ipsemet labori succedentes, opus promotum ivère.

Ita à Pasfaviensi portâ, circa molâs ventofas, quâ tellus extra Urbem paulò altius in clivulum attollitur, usq; ad Viadri ripam supra Sedinum, ubi suburbium, superior vicus dictum, jacet, eximie molis vallum, unâ cum pugnaculis eidem annexis, iustâ distantia se invicem respicientibus & tutantibus, tum exterioribus nonnullis ad fossæ labrum munitionibus, quæ primos hostium impetûs exciperent, brevî tempore excitatum. Molam autem, quæ à colliculo in vallem, à fluviis nomen antiquum adeptam, despicit, quod aliquantò longius abesset, quam ut in Urbis munitionem posset recipi, peculiari castello, qualia à forma stellata dicimus, includi, commodius visum. Nec minus Rex, securitati Exercitus, qui ad alterum Urbis latus, ubi Viadrus, Urbem jam præterlapsus, defluit, extra mœnia ferre vendebat, prospecturus, magnum illinc tractum, & in eo, cum Oderburgi arce, alterum suburbium, inferiorem scilicet vicum, aggere, minoris quidem molis, sed ad arcendum tamen hostem satis apto, interfertis hinc inde Reductibus, cinxit. Quæ opera, cum Regis, noctu diu laboribus incubantis, sedulitate, tum militum indefessâ promittitudine exiguo aliquot dierum intervallo, adeo in altum creverè: Ut nemini non admirationem conciverint.

In mediis quoq; paludibus, Sedin Dammove interjectis, ad majorem Regelitam, quadrangulum, totidem propugnaculis extuberantibus, munimentum construi, Rex curabat: Ubi cum terra congesta, instabili fundo, subinde subsideret, à palatione & fascium substratu qualecunq; huic rei quæsitum remedium.

Rex cum Duce, Civitateq; de Urbis defensione pacificatur.

Præterea, quò, Rege cum Exercitu hinc digresso, securitati Urbis nihilominus consultum esset, inter eundem ac Ducem, Civitatemve, de tribus pedum legionibus, quater mille capita sub signis continentibus, ab his intra mœnia recipiendis, conventum: Quibus Rex ipse stipendia solveret, cives verò hospitia tantum, & quæ militari consuetudine his annexa (servitia vocamus) præbere tenerentur. His Rex præficeret Ducem; qui, tum proprio, tum

totius præsidii nomine, Duci stipulata manu repromitteret: Urbem, & Regis, & Principis bono, adversus quorumcunque insulsum defensurum. Militiæ supremum regimentum, in Regis absentia, vi horum pactorum, penes Principem erat; ita tamen, ne miles alibi, quam coram Præfecto regio, forum sortiretur. Gubernaculis politicarum & ecclesiasticarum rerum in Urbe, quibus antea competierant, Magistratibus imposteriorum quoque sortis, lectis manentibus. Cautum deinde: Ut Dux disponendarum vigiliarum, tormentorum hinc inde collocandorum, & simul facultatem regio Præfecto committeret, eiusq; ut rerum harum periti, permitteret arbitrio. Portarum & armamentariorum claves Duci ac Civitati relitte, verum hac lege. Ne unquam, nisi præsentis regio Præfecto, aperirentur, neque, nisi eo præscio, quicquam, tuendæ Urbi necessarium, aut exportaretur, aut inferretur. Excubias communiter & plerasque milites, interiores verò in ipsis Urbis visceribus cives obire, placitum: Stationes autem commodas pro excubitoribus extruere, & rebus quibusque necessariis instruere, Magistratus urbis in se recepit. Duci quoque, testem dare militarem, reservatum: Quâ tamen in re militiæ Regiæ Præfecti admodum providè se gerebant; ad prodicionem & discrimen, quod ex evulgata suboriri posset, evitandum, præter hanc, aliâ insuper secretiori semper usi.

Vixdum autem Sedinum in Regis potestatem concesserat, cum tertio Iduum Julii, ne aut ipse feriretur, aut hostem feriari sineret, Tribunum Damiczium, & militem, quem, à Duce Pomeraniæ transcriptum, in fidem nuper acceperat, ut locorum gnaros, prima fortitudinis experimenta daturus, Stargardiam misit: Urbem quinque milliaria Sedino distantem, & secundum hanc, inter primas ulterioris Pomeraniæ facile numerandam; tunc temporis ab hoste septem, noviter conscriptorum, necdum lustratorum, pedum cohortibus, ductu Tribuni de Four, infestas. Hi, ut ut aurora, noctis, quæ impressioni destinata fuerat, tenebris depulsis, tardiusculè euntium adventum præverteret, & hostes, ad arma excitati, in procul

Stargardiam in Regis potestatem transit.

cul visos tuborum stringerent fulmina, eo tamen haudquaquam attento, Urbem celeri gradu prætervecti, superato ad Inam amnem vallo, versus portam fluviatilem, quam à Cæsarianis per incuriam nullis excubiis munitam noverant, præmonstrante hunc aditum Casparo Kempendorffio, incolâ Stargardienfi, perrexere; leviq; negotio effractâ, irrumpere Urbem: Obviis quibusq; Cæsarianorum hostiliter habitis. Centum, & quod excedit, in primo irruptionis fervore trucidati; totidem capti: Quos Civitatis curiæ miles regius inclulit; foribus obferatis, atq; custodiâ appositâ, dum cum reliquis tabula perageretur. Cæsariani etenim, Urbis amplitudini, quæ mediocri præsidio defendi posse haud videbatur, diffusi, vallum ad Divi Johannis præcursoris portam, jamdiu antè abiciderant; ut reliquâ Urbe pulsâ, post hanc sectionem tutus pareret receptus: Proximâ ad Divi Johannis turri per exiguum ponticulum, quo hinc inde discurrere liberum foret, muro ac vallo conjunctâ. Huc ergo, ut & in turrim propè sitam, quam mare rubrum vocitant, se recipiens, quicquid Cæsarianorum à cæde supererat, refumtis animis, defensionis lûæ acriter instituit. Regii econtrâ ex adificiorum, quæ in vicinia occupaverant, tectis, cumprimis è quadam suburbii, proximè imminente, domo adeò mox eos infestare: Ut brevi vix caput quisquam è loco receptus exferere auderet. Nec minus ad eam sacram laborari: Ubi cum hostis in turri & fornicibus templi maximè nidulari animadverteretur, pulveris tormentarii violentiâ hos disjicere, optimum factu visum; subjectis tribus ejusdem pulveris doliis, & apposito ardenti funiculo, totidem pollices transversos longo. Dum autem hæc illic geruntur, crepitaculum, seu machina pyrabolaris (petardam vulgò indigitamus) foribus rubri, quod dicitur, patrefacit: turriq; potius regius miles Cæsarianos, quos oculis subjectos, & ictibus apertè expositos, indefinenter impetebat, ad dedicationem mox compellit. Ita, omni periculo defunctus, ad Divi Johannis inde properat; re-

trahendi à pulvere funiculi: Ne, conceptâ flammâ, templum, & ipsum forsân Urbem, ignis contagione, præsentis exitio involveret. Sed serius; ni divina antevertisset providentia: Funiculum enim, dum vix pollicem transversum à disperso pulvere abest, gliscens ignis destituerat. Cæsariani eadem adhuc die, salvis armis lateralibus, & impedimentis, Garcium discescere; relicta Regiis rerum omnigenarum copiâ neutiquam contemnenda: Stargardiam enim velut horreum in ulteriori Pomerania statuerat Contius; ubi annonam, & reliqua, bello gerendo, congereret. Id quod per commodum accidit Regi: Qui ter mille, nongentos, viginti novem frumenti modios, atq; farinæ confûpatæ mille, trecenta, decem & septem dolia, nec non grandiores aliquot machinas, cum apparatu bellico haud mediocri, hic loci nactus est.

Majoris tamen momenti erat: Arx Ead. Quod hostis, qui Garcium tendebat, Ur. hîst præbe hac eiectione, ab ulteriori Pomerania & præsidio Colbergenfi, viâ hinc inde interfusâ, penè excluderetur; certè faciliori omni communicatione cum his excideret. Cui quoq; fini non diu post, mense Augusto, Regis mandatu, idem Damitius, arcem Ead. in his confinibus sitam, triginta militum præsidio firmatum iit.

11. In hac rerum metamorphosi Dux Pomeraniæ faciliè conjectare poterat: Regis Sveciæ receptionem ab aula cæsareâ Ministris in sinistram partem acceptum iri. Datis itaq; ad Cæsarem literis, & summatim repetitâ malorû ac calamitatum, in quæ hospitia, Cæsariano militi præbita, ipsum conjecerant, memoriâ, omnem rei gesta seriem eidem exposuit. Ut, nimirum, Rex, Pomeraniam ingressus, nemine illorum resistere auso, qui defensores jactabantur, & sub defensionis specie, ipsum suosve omni penitus sine habentiâ exhaurerant, equis in super subditos & armis plerumque spoliantes, principatum Rugiæ primum, mox maritimam Panimunde stationem, ac solidas, Usedomiæ & Julini insulas, unâ cum adjunctis Sveci Divenoæq; portubus, nec non Urbibus atque munimentis nullo negotio

Ducis Pomeraniæ ad Cæsare de Rege recepto, expurgatio.

Gotio occupatis: Ubi defensores hi omnia defensionis oblit, & simul ac levi rumusculo adventus Regis increbesceret, priusquam veniret in conspectum, loca, quæ tenebant, partim expilata, partim etiam incendio deformata, deserentes, cadibus ac rapinis omnia vastando, quæ in extraneum militem debuissent stringere, in miseros ac inermes incolas arma crudeliter verterint. Hinc, data occasione, Regem Sedinum, aule suæ sedem, adortum: Idque adeò inopinatò, & tanta celeritate, ut & defensionis media, & spem auxiliorum, à cesariano Exercitu tempore impetrandorum, ipsi præciderit. Omnis autem mali principem, inter alia, causam esse: Immisum contra Imperii Leges, Pacemve publicam, & per hostilitia distributum in Pomeraniam militem; non ferenda exactionum militarium onera, ac hinc promanantem terrarum vastitatem. Ducem verò hoc jugum nullatenus promeritum: Quin potius nihil non attentasse, ut in terminis integritatis & innocentie, tanquam fidum Romani Imperii membrum, maneret; imminenti peste à cervicibus popularium suorum averfa: Quod autem sine fructu id factum, & casus interim hic intervenerit, ipsi innocentis, ac suis haudquaquam jure imputatum iri: Quin justius Casarem, ut saluari Pace malis his occurratur, daturum operam. Maximè Suecorum Rege Casarem & Romanum Imperium minimè gentium pro hostibus habente, sed consilia sua eò solùm dirigente: Quomodo mercatura maritima sarta, tecta conservari, nec non vicina Imperii membra, jam olim à tempore, cujus memoria vix exisset, tum per foederationes omni jure licitas, tum per mutuum commerciorum usum, cum Suecie Regno reciproca necessitudine devincta, in pristinum statum reponi, atque ab injusta malè feriatorum militum vi, quæ, casareo nomine abusi, etiam contra Casaris voluntatem atque rescripta grassentur, protegi ac defensari queant. Ejusdem sententia erat publicum Rescriptum, sub titulo triennialium Pomeraniæ afflictionum, circa hoc tempus, typis editum.

Cæsarianorum ob id in Pomeranos odium.

Ita ad Casarem Dux Pomeraniæ: Sed exiguo sanè profectu. Nam cæsareus, qui in his oris adversus Regem tendebat miles, cupidine vindictæ & iræ, in Sedinum Urbem, ejusve ci-

ves, imò totius Pomeraniæ incolas, æstuans, ubicunq; eorum compos fieret, mortem ac dira quæq; minabatur: Nec minacibus dictis abfuit fides; si qui forte fortunâ manus iracundorum inciderent. Ad hæc ex mero, quo Ducem & nationem prosequi cœperant, odio, Pomeranos, Regi militantes, sicuti in ipsorum potestatem dilaberentur, à belli commercio & pactione, de captivis æquabili jure seu permutatis, seu redimendis inicit, velut summo Magistratui rebelles, nominatim exclusos, capientium arbitrio permiscere Cæsariani: Quibus vicem Regii repensuri, Croatas pariter, sed tanquam prædones ac regionum devastatores, eodem exemerunt humanitatis beneficio. Ducis quoq; Legati, ad conventum Ratisbonensem, onera, quæ Pomerani hæcenus perpessi erant, ab his deprecatum; ad Casarem missi, parum humaniter illic habiti, & asperioribus verbis compellati, req; infectâ dimissi.

12. Sub Julii finem, Regis ^{Proditio} Sveciæ personam summo Numini cu- ^{Quintii de Ponte detecta, eo fugâ elapso.} ræ ac cordi esse, evidenter apparuit: Quando SubTribunus, Quintius de Ponte, proditione, quam in Regis elapso, perniciem animo moliebatur, detectâ, transfugio ad hostes, cum quibus conspiraverat, saluti suæ consulere cogeatur. Quintius hic, utut Pontificiæ Religioni addictus, gratiam sibi haud mediocrem à Rege pepere- rat, inter postremæ notæ Ductores neutiquam habitus: Sed, malo genio aurigante, prætextu Religionis amplius, pollicitationibus à Cæsarianis seductus, eundem aut è medio tollere, aut hosti tradere captivum in manus, receperat. Accidit autem, exploratorem, qui castrorum regionum ad Sedinum formam delineare conabatur, & facinoris hujus præstituti conficius quoq; erat, deprehensum in vincula venire: Unde Quintius veritus, ne re forsân in quæstione ab hoc palâm factâ, iisdem ipse pariter implicaretur, maturè periculo se subducere statuit. Assumptâ itaq; collectitiâ turmâ calonum (quos Rex, defectu aliorum equitum, exploratum nutre- re in hostem interdum consuevit) quali

quasi speculandi causâ castris egressus, & nescio quò inter viam digressus, ad suos non rediit, sed rectâ transiit ad hostem; famâ & nomine insuper habito: Quod, ut proditoris & transfugæ, pabulo Sedini in foro publicè affixum, pro eo pœnas luit.

De alio,
crimini
participem
supplicium
sumtum.

Equitum quidam Magister, natione Italus, Johannes Baptista nomine, dicti exploratoris indicio in carcerem coniectus, spontè confitebatur: Conjuratioris quoque; huius nefandæ participem, complurisque mortem Regi intentâ se, sed, quotiescunque sclopæculum, flagitio perpetrando, attigerit, fatali quodam torpore, & mentem sibi obriguisset & manum: Ut, quod animo præsumserat, effectum dare non posset. Qui, castrensi damnatus iudicio, in furcam sublatu est: Exstâtque ad hunc usque diem in mediis castris crux, ex quâ pendit, nefariæ proditoris monumentum.

Diversa
machinationum
in Regis
vitam indicia.

Hoc ipso quoque tempore Regem nonnemo, ipsius partibus clam additus, Ratisbonâ, ubi Electorum conventus tunc habebatur, fecit certiorum. Jesuitas monachum, Ambergâ oriundum, antequam vitam monasticam ingrederetur, artificio sartorem, subornasse in ejus perniciem: Qui sub exulantis divini verbi præconis schemate (quales tum, parceris suis Cæsarianorum injuriâ pulsî, frequentes hinc inde oberrabant) insiquans, aut oblato libro, quem ipsimet Jesuitæ ad id præparatum, præsentissimo veneno, ut, saltem apertus, exitium inspiraret, infecerant, Regem dederet neci, aut sicâ, si id commodius visum, transverberaret. Nec minus ab his, qui, Cæsaris militiæ renunciâsse præferentes, stipendia Regis ambirent, sibi præcavere admonitus est. Ut ita, siquidem monitiones hæ non de nihilo existerent, insidiis Regis vitæ struendis, jam tum hostis nil reliqui fecerit: Quas tamen divini Numinis clementia ab ejus capite protectionis suæ umbone defendit.

Regis &
Ducis Pomeraniæ
de mutua
defensione
conventio.

13. Haud ita multò post inter Regem & Ducem Pomeraniæ, tuendæ fœderationis inter eos nuper contractæ, de bello ad utriusque defensionem porro gerendo, pactio

inita: Quâ Rex absolutum in se suscepti rerum bellicarum arbitrium; dum fidem Dux interponeret suam. Regi omnes & singulas Urbes, munimenta, transitu fluminum opportuna, & nulla non in Pomerania loca aperta fore; ita ut cum integro Exercitu, vel parte ejusdem per illa transire, suis ea, ut hospitia, assignare, præsidia pro lubitu, necessitate exigente, munire, & vel, milite inde abducto, iterum evacuare, vel, quamdiu e re belli videretur, & donec turbe hæ Pacis interventu sedarent, insessa retinere, liberum ipsi relinqueretur: Suprematamen Duci jurisdictione, & regimine principali, nec non Ordinibus provincie, & cuique privato, juribus suis, bonorumve usu fructu, salvis. Intusper de litibus inter incolas & milites sapiendis, milite in itinere ac hospitiiis, dum transit aut moratur, sustentando, disciplina militari conservanda, exigendo in fluminibus & portibus maris, ad eorumdem defensionem, portorio. conferendis Regi ad necessaria belli subsidia, navibus bellicis in Ducis flumina ac portus subducendis, navitâ per hospitia distribuendo, & claustris provinciæ, tum mari, quam terra, incolarum ope muniendis, certâ ratione conventum.

Porro hospitii quoque; militari-
Leges ho-
bus publicâ autoritate præscriptæ le-
ges: Quarum hæc summa: Militari-
disciplina ubivis stricte observata, &
protectoriis militariibus, seu tutelariibus
diplomatis (Salvaguardias peregrino
vocabulo dicimus) nequiquam violatis,
si quid damni incolis daret miles, Ducto-
ribus incumberet rescindendum. Com-
meatum & pabulum Commisarii Ducis
militii prospicerent, aut, remoram non fe-
rente, miles ipse sumeret quidem: Sed au-
toritate Ductorum, & ea moderatione,
ne segeti inferretur calamitas. Ulte-
rius, militem præsidarium, præter ea,
que hospitii nomine exigi permissa, ho-
spiti minime gravem, ab ipso Rege, seu
ere, seu commeatu sustentatum iri, pro-
visum. Quoniam vero Dux & Ordines
provinciæ Regi, ad conscribendum
nonnullas equitum, peditumve
Legiones, diribitoria obtrulcrant, Rex
locorum, quibus miles conflueret, electio-
ne sibi reservata, sumtum & alimonie
curam Ducis dispositioni relinquebat.
Præfixus deinceps certus sustentationis
modus.

modus : Ne miles in consuetum crumperet insolentium exactionum licentiam. Tandem conventio, ad Urbis Sedinensis defensionem inter Regem, Ducemve, ac Civitatem nuper inita, ad verbum præsentibus quoq; pactis inserta, & sic iterato horum Magnatum consensu roborata.

Quarum
utroq;
Ordines
provin-
cia habu-
ere ratas.

Utraq; autem pacta, tam quæ defensionem Patriæ, quam militia hospitalia concernit, Ordines provinciarum, pro se, ac hæredibus, & posteris suis, mense Aprili proximè sequentis anni, in omnibus articulis, sanctissimâ fide interpositâ, rati habuerunt.

Regii oc-
cupant
Anclami-
am.

14. Dum ita ad Sedinum cum potiore Exercitus robore à Rege defudascitur, Contius, ut hosti ingruenti eò validius hic locorum obfisteret, vasis ad Stolpam conclamatis, castra illic posita, & simul Anclamiam ad Panim, à Stralefunda ac Gryphiswaldia præcipuam his oris Urbem, ultimo Calendarum Augusti, ultrò defecerat: Regius, simul ut desertam intellexere, peropportunum hunc sibi locum, upote Svevi ostio propinquum, & portu transitive Panis fluvii commodum, imò procestriorum instar, objectu suo Usedomiam insulam ab hoste eminùs protegens, duodecimo Calendarum, ductu Laurentii Caggii Tribuni occupatum, præsidio firmantibus.

Ukermi-
dam.

Oppidum & arcem Ukermundæ, à Ducis Pomeraniæ milite aliquotusq; adhuc custodita, Cæsariani, non obstante contrariâ vi pactorum, cum Duce, tradito Garcio initorum, postmodum, hoc expulso, occupaverant. Imminentibus vero Regis Contius, pœnitentiâ, facti mox subeunte, occasione Ducis cum Rege Sveciæ committendi hinc quæritabat, ab illo postulans: Ut suos, pronuper indignum in modum egestos, loco tutando remitteret. Quo renuente Cæsariani, ut alibi, ita hic se gerentes, loci, prius expilati, vacuâ possessione Regis cedere.

& Wol-
gasti Ur-

Quinto Calendarum Augusti, Cniphusius, generalis vigiliarum Præ-

fectus, Wolgastum aggressus, Urbis primo impetu, admotis scalis, potiebatur: Arce, duobus Panis brachiis amplexâ, adeoq; expugnata haud adeò facili, quò Cæsariani se receperant, obsidione cinctâ. Huic autem eò acrius continuandæ, verus cærulea & Virtumiana Legio à Rege, qui, hoste castra ad Stolpam deferente, plerasq; copias è citeriori Pomerania Sedinum paulò antè advocarat, illi subsidio remissa.

Ultimo Iduum Augusti è triplici tormentorù suggestu arx quati cœpta: Mox prædianis, per tubicinem, facere deditionem iussi, cordatè responderunt. *Cæsari Sacramento additis; ejusdem auspicio & vivere paratos, & mori: Periculum modò facerent Regii; nec animos militares ipsis defuturos, nec virtutem.* Et sanè primi ferè hi, post Regis in Germaniam appulsum, milites se præstitere: Frontem hosti ac arma obvertere ausi. Isthac itaq; viâ nequicquàm tentatâ, ad vim conversus Cniphusius, quia scruposam humum ægrè moliri miles poterat, projectis lignorum ac viminum fascibus, terræq; aliquantillo superinjecto, accessus promovere arcem versus institit: Felici adeò successu; ut ad oram usq; fluentis, quod arcem & Urbem interluit, brevi progrediretur. Vineis mox ac pluteis cœcis, quæ substratis ratibus imponebat, id quoq; transmittere conatus: Cui rei veteris pontis, quò à continenti in arcem olim ibatur, nondum penitus destructi, rudera magno usui fuere.

Dum hæc illic aguntur, Clempenoxæ arx, quæ, loco palustri sita, & à triginta hostilibus sclopetariis defensa, non nisi admotis tormentis capi posse videbatur, quarto Iduum Augusti, astu intercepta à Cniphusio, & viginti quinque militum præsidio, duobus ejusdem SubCenturionis, infesta est.

Clempenoxam sub hæc interceptiunt.

Ad Wolgastum magno interim nisu laborari: Nec obsessi defensionis suæ deesse, sed, machinis subinde de loco in locum translatis, & vallo inciso humiliter demissis, obsidentium vineas, ac velamenta, militem occultantia, aliquoties perfundere.

H

Cniphu-

Cniphufius verò, parum his commo-
tus, fedulò infatè; interruptas omni
diligentià refarcire operas; & freqvè-
ti tormentorum tonitru in obfesfos ful-
minare: Adeò. ut qvafi octies mille
ictus in arcem hanc difpofi numeren-
tur. Jamq; in eo Regi eſſe, ut, fluvio
vincis ſuperato, in ipſo arcis vallo ni-
dularentur, cum præſidii Dux Stech-
terus, ultimo Calendarum Septem-
bris, emiſſo ex arce tympanotribâ, fi-
dem publicam uni è ſuis impertiri pe-
tiit: Qvi ad Cæſaris Campiductorem,
Contium, ablegatus, qvíd hoc rerum
ſtatu ipſi faciendum, exquiret. Re-
ſponſum huic. *Superſederent obſeſſe-
inceps labore emittendorum tympanotri-
barum; nî, intra viginti quatuor hora-
rum ſpatium arce excedere, in animum
inducerent: Eò enim uique regia Cle-
mentie fores, ad paciſcendum, apertas
illis fore.* Nec mora: Arma, qvæ ad
biduum ſuſpendi petierant, illicò re-
ſumpta, & ad vim reditum. Idq; eò con-
fidentiùs: Qvandoqvídè tympano-
triba, mero reſolutus, ſuos in magnis
verſari anguſtiis, & ad ſeditionem rem
ſpectare, eſſutierat. Hoc accepto re-
ſponſo, obſeſſi, neceſſitati cedentes,
omiſſis ambagibus, ad paciõnem ſta-
tim deſcenderunt: Poſtridiè, circiter
capita ſexaginta ſupra ducentos, ho-
norificè & militarem in modù dimiſi.

Savellius
Clempe-
noam re-
cuperat.

15. Regiis ad VVolgaſtum,
primò occupandum, inde munien-
dum, Duce Cniphuſio, hærentibus,
Savellius Dux, cæſarianis copiis ac
præſidiis in citeriori Pomerania & Me-
gapoli Præfectus, pontes miſſiles, &
ſcalas levioribus aſcleribus conſtratas,
aliaq; aſſiliendis munitionibus, magnâ
ſedulitate comparando, inſigne qvipi-
am agitare viſus: Qvòd tamen in
Clempenoam demum erupit. Qvinto
enim Calendarum Septembris, cum
copiis ſuis ac omni, qvòd præparave-
rat, inſtrumento bellico, ſexq; præter
ea tormentis, qvorum duo grandiora
ab octodecim eqvis trahebantur, Gry-
phiswaldiã egreſſus, ac Loitzium trans-
iens, obſidio arcem circumdedit, tor-
mentis verberavit, ruinâq; editâ vi ce-
pit: Sub Centurione ac militibus, qvi
arcem propugnabant, præter ſex, pri-

mo irruptionis impetu caſos, in capti-
vitatem redactis.

Exiguam iſtam jaçturam ingenti Cniphu-
ſi de in-
tercipien-
da Gry-
phiswal-
diã conſi-
lium in
caſum it-
penè lucro Cniphuſius reſarciit: Dum
parum abſuit, qvín Gryphiswaldiã ex
improviſo potiretur. Colludebat cum
Cniphuſio Signifer cæſarianarum parti-
um, qvi, Wolgaſto unâ cum aliis ex-
cedens, Gryphiswaldiã in præſidio
tunc temporis erat, & per interhunci-
um, famulum ſeu calonem ſuum, hinc
inde clam commeantem, polliceba-
tur: Certâ & deſtinatâ die, ubi ex-
cubiarum in munimento ad portam Wol-
gaſtanam cura, & clavium cuſtodia ipſi
obveniret, militibus vino adultò largi-
ter præbito ſopitis, portam reſeratur-
um, & intromiſſurum Regios. Ve-
rum enim verò ad irritum cecidit hoc
conſilium; Signifero, qvòd promiſe-
rat, præſtare non valente: Qva in re
obſtaculo illi maxime erat, qvòd Cæſa-
riani, hoc ipſo tempore, portam hanc,
ſive Wolgaſtanâ, ſive molarem, trans-
verſariam ducendo ſoſam, & pontem
penſilem fabricando, munitionem red-
dere laborarent. Hac ergò ſpe evo-
lutus Cniphuſius, aliâ viâ rem aggreditur.
Compererat, cum à Civibus, qvi
in regias partes propendebant, tum ab
exploratoribus: Alterum Urbis adi-
rum (pingvem vocant) duabus tantum
ligneis, cancellatim reticulatis, fori-
bus, & unicæ portæ valvis muniri, nec
alioqvî accèſſu difficilem; præſidia-
riorum qvòq; numerum octingenta ca-
pita, qvæ amplitudini Urbis defen-
dendæ minime paria, vix excedere; tum
eoſdem haud benè affectos, & Ducibus
ſuis malè morigeros. Unde, tertio Ca-
endarum Septembris, inter noctis te-
nebras fortunam tentare, & excitato
prius ad portam molarem tumultu,
(ut hoſtis, impreſſionem illic veritus,
omni ex parte eò concurreret) mox
ad pingvem portam totâ mole incum-
bere ſtatuit: Cuius clauſtra, qvòd,
nullo ponte penſili munita, æquo
gradu adiri poſſent, admotis crepita-
culis levi negotio diſturbare recepe-
rat militum Ductor Sanctus Andrea-
nus. Jam in viam cum milite ſe de-
derat Cniphuſius, jam Kemſium uſq;
qvòd duo Wolgaſto milliaria di-
ſtat, circa horam noctis undecimam
perve-

pervenerat, nec nisi unum milliare conficiendum restabat, cum pontem, quo rursus, viam illic interfecans, transiret, à Croatis abruptum reperit: Id quod viae monstrosos ipsam haud admoverant. Quo respiciendo & transmittendo milite tantum infusum temporis, ut serius, & circa tertiam demum matutinam Eldenoam pervenerit: Ex quo loco, tum propter ambages, quibus circuire Urbem necessum erat, tum arcta viarum, quæ trans-eundum, pingvis, in quam faba cudebatur, porta vix intra horæ spatium adiri poterat. Ita, illucescente mox die, & detecto milite, iste quoque conatus, levi momento impeditus, effectum caruit.

periq; obsidii vulnus, quod vixdum à cicatrice coierat, refricatu recruduit.

Hac animorum inclinatione dictus Christianus Gulielmus, Administrator olim, tunc temporis exul, utendum duxit: Regis Suecorum auxilio & ope, civiumq; Magdeburgensium favore, facile sua, unde expulsus erat, recuperaturus, firmâ sibi ipse pollicitus.

Profectus autem & ipsemet erat in Sveciam; priusquam, de bello Casari inferendo, quicquam certi illic decerneretur: Et mox, misculatis crebro literis, magnâ Regem instantiâ prefaverat. Demum, Rege ad trahendum in Germaniam jam in proximo stante, Johannem Stalmanum, auxilia flagitatum, ad eundem legâr: Ingentes prosperorum successuum montes pollicentem.

Consiliorum ejus summa erat. Admini-
Non Urbis modo Magdeburgensis civis, stratoris
sed universos at singulos, Summates infis- postulat
mates, suarum quondam diocesium inco- a Rege-
las, prono in ipsum affectu ferri, clamve
pollicitos: Modo cum Exercitu illis sup-
petius veniret, omnia, quantum pote,
ipsius causâ facturos, & quicquid ab ho-
stili injuria superesset, parum tamq; &
penè nihil id esse) alacriter in bellum col-
laturus: Et isthac quidem pollicitatio-
ne fretus Administrator, in multa ho-
minum millia, quæ (ut certa ipsi spes
facta erat) illico hoc casu ad venien-
tem essent concursura, certum calcu-
lum iniit. Postulabat ergo à Rege;
ad habendum delectus, & conscribendum
tria equitum, decem peditum millia pecu-
niam conferri. In equites viritum vicinos,
in pedites quaternos Joachimicos, arrha seu auctoramenti nomine; tum
pro primi mensis, quem lustricum vocant,
stipendio, in equitem quemque (computatis in summam Ductorum equis) octo-
decim, in pedites singulos septem vel octo,
ejusdem monetæ. Ad hæc Rex arma,
tormenta, cum omni instrumento, prout
in bello terrestri eorum usus requirit, præ-
hiberet. Vice versâ ipse, militem hunc
clâ hostibus congregare præsumebat; nec
hos quicquam de eo rescituros, antequam
esset in armis, & in medius versaretur. Ar-
chiEpiscopus viceribus. Neg. hic loco-
rû media, ad octodecim vel viginti millia
capitû augendi. & absq; ullo Regis sumptû
deinceps sustentâdi Exercitus, ipsi de fore.

Origo &
occafio
Magde-
burgensi-
um ter-
rarum.

16. Hic jam res ipsa efflagitat, ut originem & initium Magdeburgensium turbarum, quæ haud diu à Regis adventu in Germania moveri cœperat, in ruinam ac perniciem Urbis tandem erumpere, breviter perstringamus.

Ferdinandus Imperator, proximè præcedenti Danico tumultu, Archiepiscopus Magdeburgensis occupandi, & Christiani Gulielmi, Marchionis Brandenburgensis administratione deturbandi occasione arripuerat; filium suum, utut Canonicorum collegium (Capitulum hodierno usu dicimus) in Electoris Saxonie gnatum, tanquam Coadjutorem, ut loquimur, & in eventum Successorem, suffragia sua, unanimi ferè calculo contulisset, loco ejus substituens: Rescissâ per Pontificiæ autoritatis interventum, sub obtentu, quasi à non-Pontificiis illegitimè facta esset, isthac electione. Quæ quidem viâ Pontificiorum dominatu inducto, Religio quoque, expulsa Evangelii doctrinâ, secundum Edicti, Anno millesimo, sexcentesimo, undetricesimo promulgati, tenorem irrepebat unâ, aut vi irrumpebat potius: Non in agro tantum Magdeburgensi, sed intra quoque, ipsius Urbis pomeria; in Basilica, allive templis; ubicunq; Archiepiscopus & clerus, veteri consuetudine, jus patronatus sibi vindicaret. Quo Religionem seu reformandi, seu deformandi zelo Civitas, Evangelici dogmatis pertinax, dissidentie & suspicionum denuò impleta est; nu-

Nam pro comperto habere, præter com-
meatum, quem incolæ esens collaturi,
immemsam frumenti copiam, nempe ad
ducenties mille coros (genus mensuræ
est, octo fæcos complexum) ab hoste,
ad subita belli, in his oris aservari; &
plus adhuc dies expectari ex Bohemia:
Nec minùs insignem pecunia, à Cesaria-
nis Ducibus depositæ, thesaurum hinc
inde, in Urbibus, oppidisve reconditum.
Ut autem Administrator in numero
militum sæpiculè variaret, nunc sex
peditum, duo equitum, mox novem
peditum, & duo vel tria equitum mil-
lia, iterum quatuor peditum & duas
equitum legiones, non expreso capi-
tum numero, tandem quater mille pe-
dites, & sesquimille equites, ad ordi-
endum hac Germaniæ parte bellum,
necessaria existimans, similiter, ali-
quandò unius tantum & lustrici men-
sis, aliquandò trium mensium stipen-
dia à Rege flagitans: Semper tamen
initio præ se tulit; absq; præsentis hu-
jusmodi & efficaci subsidio, nihil ag-
gressurum, nec confidere, quicquam
alicujus momenti effectum dari posse.

Tum cen-
silia & in-
tentio.

Rerum autem gerendarum mo-
les, quam agitabat, hæc legitur. Sta-
ta ac condita die, qua cum milite, alibi
conscripto, moveret in hostem, suos, qui
in Archi-Episcopatu ad nutum parati
starent, Desavienſi ponti propinquan-
tes, quæ Muldam Albi absorbet, intra
duorum horum annuum fuenta firmatu-
ros pedem; simul occupaturos Calbam,
& Stasfurtum, opportuna transitu loca,
nec non arcem & pontem Hallensem;
unâq; & eadem opera Cesarianorum pri-
mores, nominatim, pontificium Admini-
stratorem à Metternich, Tribunum Beckerum, alios, quotquot Halberstadii,
Hale, Calbæ, Stasfurti, Wanslebæ, Wol-
merstadii, veteris Platoæ, Jerichoæ,
Garlebæ, Tangermunda, Stendaliæ, &
Soliwedeli commorarentur, comprehen-
sos Magdeburgum in captivitatem de-
ducturos: Gregariis militibus, quot-
cunque sub manus venirent, occisione
occisis. Ut ita in universo Archi-Episco-
pato Magdeburgensi, Episcopatu Hal-
berstadenſi, & veteri Marchia ne unus
quidem, hostile quippiam spirans, mane-
ret superstes. His peractis, quicquid in
Salano & Mansfeldensi Circulus, & his
circumcirca oris frumenti reperiretur,

Halam Saxonum, & Hale imminens
Mauritioburgum, quicquid verò in locis
Magdeburgo vicinioribus, eò importa-
tum, & sic præcipuas has totius diæceseos
Urbes, quas ut belli arces Administrator
delegerat, pecunia, commeatu, similibus
ad bellum necessarius, abundè muni-
tum iri.

Hæc consiliorum series, ut ut, si
in factum transiret, Regis cōatibus
& intentioni summè utilis, ambigua
tamen valdè, incerta, lubrica, &, ut
verbo dicamus, effectu penè impossi-
bilis eidem visa. Nec enim percipie-
bat Rex; quæ via, modove, aut per
quos, & ubinam locorum Administra-
tor (quippe qui harum circumstantia-
rum mentionem nullam fecerat) omni-
bus aliis mediis, præterquam quæ ab
ipso adipisceretur, destitutus, & ne
tantillum quidem terræ, quantum
plantâ tegeret, pro tempore possi-
dens, Exercitum, qualem jactaverat,
cogere posset: Tantum abest, ut ver-
suto, & ad omnes Protestantium mo-
tus intento hoste planè inscio, id pe-
tratum iri confideret. Unde insi-
gnia, quæ flagitabantur, æris subsidia
in dubiam hanc eventum aleam pro-
digere, minimè è re belli duxit.

Quia tamen rem ipsam, quam Ad-
ministrato moliebatur, si aliquadan-
tenus saltem fortiretur exitu, distractis
hinc inde hostis viribus, magni mo-
menti fore, apparebat, ejusdem po-
stulata non penitus rejicere voluit:
Excusatione semper, & postremâ cum-
primis vice per Johannem Stalman-
num, usus. Nempe, ob incumbens
belli molem, tantum argenti præsentarii
ad manum jam baud esse, quod in con-
scriptionem tot militum erogaretur.
Circumspiceret verò Administrator &
conquireret Ductores, suâ impensâ mili-
tem cogere promissus: His sumtus factos
refundere paratum, & si Administrator
certis legibus cum illis pacisceretur, pro
re nata satisfacturum. Interim, ne
vacuis omnino manibus rem tantam
hic aggrediretur, fidem suam regiam
obstrinxit; de fidejubendo, seu obligan-
do se potiùs instar principalis, pro centies
mille loachimicorum summa, intra anni
vertentis spatium, unâ cum fusto inter-
usurio exsolvenda: Collatâ in eundem
Stalmannum, scripto hac de re cavendi
credi-

Regis ad
ea decla-
ratio.

creditoribus, & ad Regem illos remittendi, plenissimâ potestate.

Administratorem autem oneri impare, nec ferendo, sed, si temerario & imprudenti ausu solus succollaret, dubio procul succubiturum judicans, Stalmano in mandatis pariter dedit; aliorum vicinorum Principum sollicitare animos, eosdemq; in consilii consortium asciscere. Quibus universis & singulis, aures postulatis suis præbentibus, Rex promittebat: *Primo quoque tempore & occasione summis viribus illis affuturum auxilio, utramque cum iis subiturum fortunam, nec ab hoste laborantes unquam deserturum, aut cum Cæsare, ejusve complicitibus conventurum de Pace, nisi quæ & penitissima degeneris, minime Germanæ servitutis, indes oculis obversantis, radix omnino exstirpata, & illi comprehensiforent.* Interè, dum Principes hi oneri unâ succederent, aut Rex magis appropinquaret cum Exercitu, noluit Administratorem odium, quod animo coquebat, in Cæsarem palam erumpere; sed, dissimulationis velo id tegi, consultius existimans, idoneæ personæ, velut Poppii ab Alitzema, aut similis farinæ, interventu, veniam præteritorum, & certorum ad dies vitæ alimentorum, à Cæsare impetrandorum, satagere justit: Ita tamen, ut res maneret in integro, nec longius daret vela in altum; quàm undè, salvâ semper fide, pateret regressus.

Administrato-
Magde-
burgi re-
cipitur.

Verumenimverò Administrator, omnis moræ impatiens, consilio Regis insuper habito, post tentatos prius, per Secretarium suum, ac alios sibi addictos, Magdeburgensium animos, strataq; ad Urbis aditum viam, paucis, & inter alios, Johanne, quem diximus, Stalmano comitatus, Hamburgo clam ac subito itinere se commisit; sexto Calendarum Augusti Magdeburgum ingressus: Ubi tamen usq; ad ipsas Augusti Calendas pro ignoto delituit. Interim de solenni ejus receptione, Civitatis, fœderatione cum Rege Sveciæ, & Administratore ipso tractatus institutus, ac eòusq; tandem conventum: Ut Administrator, dictis Calendis, Senatorum sex prosequentibus, in publicum, & quidem in Basilicam, Deo omnium primum ope-

raturus, procederet. Ubi sacris magnifico apparatu celebratis, & gratis DEO ob adventum ejus solenniter actis, pro Rege quoque Sveciæ, ut conatus ejus secundaret Omnipotens, instituta supplicatio. A merudie fœdus Civitatis cum Rege & Administratore, in magna Civium frequentia, certis condicionibus omnino ad colophonem perductum, & scripto concipi cœptum. Cujus fœderis formulâ, inter alia, cautum fuisse accepimus. *Magdeburgensibus non pristina modò privilegia facta, testâ relictum, sed plura quoq; & privilegia, & bona concessum; in specie autem, quæ Otto Imperator, alivæ in Imperio Successores largiti fuerant, renovatum, nec non, quicquid, à primo privilegiorum collatorum tempore, clerus, aut alii iis contrarium invexerint, retractatum atq; abolitum iri: Civitatem quoq; hujus fœderis & conjunctionis nomine, indemnem, ejusve indemnitate Saxonem & Brandenburgicum, Electores, tum liberos confederati Belgii Ordines, ac Hanseaticas Civitates sponsores fore: Denique, si civium quispian hac occasione imposterum detineatur ab hoste, seu in captivitatem redigeretur, lytro persoluto, aut alia ratione inde liberandum.*

Re cum Civitate sic transactâ, Administrator ad Diocæseos Magdeburgensis subditos & incolas, Edictum promulgari, atq; publicè affigi curavit. Quo tyrannidem, injustam vim, nefarias exactiones, pressuras, spolia, omnimodumq; bonorum exericulum, ab adversa parte haltenus exantlatâ, tum imminens quoque animarum, & æternæ salutis discrimen in memoriam illis revocabat; adventum suum, & quod Dei Opt. Max. Regiæ Svecorum ope, præduro hoc jugo eos exoneraturus, suasq; pristinas diciones recuperaturus, venisset, denunciâns, nec non, acerrimâ poenâ præstitutâ, severè simul mandans: *Exterminarent hos verè Religionis ac Patriæ hostes, nec admitterent imposterum, aut foverent, sed ubivis potius locorum persequerentur.* Cui rei nobiles quique servitiis equestribus, ad quæ Feudorum nomine obligantur, præsto ipsi essent: Reliqui incolæ in Urbibus, oppidis, pagis viritim, armati, ad nutus ejus in præcinctu starent.

Ejus ad
Archiepi-
scopatis
incolas
mandatû.

Tran.

Et pro-
spera ani-
ma

Transcripsit autem Administra-
tori Civitas Magdeburgensis, in his
turbarum incurtabulis, statim aliquid
copiarum: Et ipse quoque, distributis,
sub Regis Sveciæ ac proprio nomine,
militum congregandorum diplomati-
bus, delectus agere sine mora cœpit.
Occupatis variis, hinc inde, in cir-
cumjecta regione, locis oppidisque,
adeo latè excurrens: Ut Halam ipsam
Saxonum, aperto à plebecula, quæ
sale coquendo vitam tolerat, salario
ostio, defubito irruerit. Mauri-
tioburgo tamen exclusus: Quo, ut
impensè id daret operam, potiri haud
poterat; rumore de Cæsarianorum ad-
ventu increbescente, non arce modò,
sed & Urbe ipsa in hostium manibus
relictâ, discedere coactus.

Haud diu post, quàm Halam dese-
ruerat, trecenti Croatæ, prædam non
contemnendam è Mauritioburgo de-
ducentes, ad Calbam à milite ejus fu-
si, fugati, & præda una cum captivis
nonnullis Magdeburgo illata: Quam
cladem ulciscentes Croatæ, totam
Urbem circum, flammâ ac incendiis
crudeliter grassabantur.

Inter alia, quatuor eorundem
turma Wanslebæ oppidum vi inva-
dentes, hostiliter depopulatæ sunt.
Sed præsidium, quod in arce serva-
bat, sustinuit, dum sexcenti pedites,
& centum equites Magdeburgo mit-
terentur subsidio: Ubi Croatarum ea
fors fuit, ut pauci fugâ elaberentur.

Inter alia,
Mansfeldi-
cæ castrum
assu inter-
ceptum.

SubTribunus Nicolaus Bock,
qui Administratoris militiæ se addixe-
rat, sub hoc tempus, Mansfeldense
castrum singulari stratagemate in po-
testatem redegit; sequenti modo. Sac-
cos acere, quo frumentum ementie-
batur, repletos curribus imposuerat,
& sub iisdem milites nonnullos, sclo-
petis armatos, occultaverat. His cas-
tro proximantibus, & qui in statione
ad portam erant, undenam venirent,
quidve ferrent, rogitantibus, aurigæ
(& ipsi rusticorum schemate tecti, mi-
lites) è cœnobio Mansfeldiæ venire,
& frumentum subvehere in castrum,
respondent. Ita remotis absque ulla
insidiarum suspitione repagulis, &
portarum valvis reclusis, currus in-
pontem præcedunt, ac ipsis portis
succedunt; mox personati aurigæ, mi-

litesque, sub acere delitescentes profi-
liunt, & excuribitoribus obruncatis
aut comprehensis, commilitonibus, in
arbusculo haud procul latentibus, sclo-
peto dislocho dant signum: Qui curri-
culo advolantes, castrum sine ulla jactu-
ra potiuntur.

Hac ratione incendium, in Ar-
chiEpiscopatu Magdeburgensi ex im-
proviso ortum, gliscibat; idque, è vali-
dius: Quod, copiis plerisque, Cæsareis
adversus Regem in Pomeraniam ac
Megapolim abductis, non essent sta-
tim ad manû, aut in promptu; qui flam-
mam, primulum emicantem, restin-
gverent.

Rex autem, simul ut, jactam ab
Administratore aleam esse, inaudit, Falcken-
bergius Magde-
burgum mittitur.
mitti illuc, qui consiliorum pruden-
tiâ & dexteritate eidem adminicula-
retur, summè necessarium judicans,
aulæ suæ Præfædum, Theodoricum à
Falckenberg, Tribunum, titulo &
mandatis regii Legati, Magdeburgum
ablegatum ibat: Cui, Regis & publicæ
rei bono, cum uno, pluribusve Imperii
Proceribus ac Ordinibus in tractatus
descendendi, eorum subsidio & ope unum,
pluresve cogendi Exercitus, Imperato-
res his, Regis nomine, præficiendi, &
donec à Rege avocaretur, consilio factis
illis assistendi facta potestas. Falcken-
bergius ergo Hamburgum primò se
conferens, eoque clam & mutato habi-
tu egresus, ac furtim emensus iter,
Magdeburgum, utut Cæsariani ten-
dicularum ubivis; certo etiam præmio in
caput ejus proposito, struerent, inof-
fensò demùm pede pervenit.

Ubi nos Administratore, dum
bello gerendo pro viribus se accingit,
relictò, ad Regem styllum iterum con-
vertemur.

17. Apud hunc, cum Fin-
nonicis copiis, Livonorum ac Curlando
equite, dudum appulerat Gustavus
Hornius, Campiductor: Miles insigni
famâ, experimentisque, nec unis, nec
vulgaribus, numero adversus Polonos
bello datis, Regi probatus; atque tam
circumspectâ consiliorum maturitate,
quàm strenuâ simul & prudētī execu-
tione commendabilis. Nec parû non-
nullâ, è Borussia maturè adventantes,
Legiones Exercitum auxerant. Dux
igi-

Rex in
Megapo-
lim mo-
ret.

igitur & Ordines Pomeraniæ Provinciales nova hostis redivivo impetu invadendi consilia intra animum voluntantem, maximopere flagitare ceperunt: Ut Gryphenhaga & Garcio, transitu Viadriopporunitis locis, Cæsarianos eliminans, hanc, non apum, sed fucorum, novis subinde examinibus emisiss, circumjectam provinciam depascentium, sedem, destructū iret.

Quod verò Contius, potissimā virium suarum parte Garcium contractā, adversus vim satis se muniisset, & in eo statu adhuc perseveraret, Rex accipitem adeo aleam hac vice subire, non consultum, aut rationi consonum censuit: Præsertim animo jam ante providens, hostem, ingruente hieme, defectum comœatu pabuloq; & hibernæ militiæ insolentem, haud diu junctum persistiturum Garcii; sed ipsummet, dispersis viribus, cum tempore, huic rei perficiendæ meliorem occasionem præbiturum. Quin potius alibi locorum, ubi ad impetum excipiendum minus paratum rebatur, fortunæ periculum facere, & impressione in Megapolim factā, vires ejus ex parte eò avocare, tutius & rationi bellorum gerendorum convenientius arbitrabatur.

Curā itaq; Exercitus & castrorum ad Sedinum Campiductori, Hornio, commissā, & milite, tormentis, aliis necessariis, quæ ad hanc expeditionem selegerat, in naves impositis, Stralefundam versus vela dedit.

Cæsariani, eo absente, castra Sedinensia oppugnantes, rejiciuntur. Vixtergum verterat Rex, cum Cæsarianis, quasi custodē remoto, ad castra regia apud Sedinum, impetum dare ausi sunt: Sed Hornii vigilantia & fortitudine ita excepti, ut spe rei perpetrandæ, nec sine damno, evolutis pedem referendi necessitudo imponeretur. De prodicione suspicio est; maxime, quia, sub id tempus, aliquot locis Sedinī clam suppositi ignes reperti: Et sanè Cæsarianarum partium scriptores, Contium cum civium nonnullis, de portā Pasfaviensi, quæ Garcium spectat, appropinquanti recludendā, & Urbē hac ratione tradendā; transexisse, sed vigilacem Regiorum curam, ne facinus patrarent, impedimento fuisse, tradunt. De quo tamen nobis haud liqvet; adeoq;

nec affirmare illud, nec refellere animus est: Illud pro comperto habemus; Regi de collusionē, quā aliqui, nec hi infimates, in eum conspirassent, hoc ipso tempore à fide dignis relatum.

Præter hoc tentamentum Cæsariani per totam æstatem, quā Rex, armis hinc inde circumlatis, rem suam validè auxerat, penè nihil, quod alicujus momenti foret, moliti, in castris ad Garcium otiosè desidendo, tempus contrivēre: Ut ita de illis parum memoratu dignum occurrat. Nisi forte: Quod iis locis, quorum potiundi facilis facultas erat, hostili licentiā, & penè barbariē, viros militares se ostenderint.

Hujus ut unum, alterumve producamus exemplum: Pencilū oppidum, Garcio haud procul disitum, quod à prima Cæsarianorum receptione, per integrum penè triennium, hospites hos benevolē fovērat, collatis, pro opibus ac virium copiā, pecuniā, comœatus subsidii, speciali insuper protectorio, seu tutelari diplomate, adversus militum injurias à Contio munitum erat, decimo quarto Calendarum Augusti, hostiliter, auspicate Germano milite, diripitur. Hic enim, sub transitu per Urbem postulati colore, amicè intromissus, in prædam mox vertitur: Arceq; & ædē sacrā cumprimis, tum privatorum quovq; domibus expilatis, arcis, armariis assulatim comminutis, incolis miserimè habitis, ac opimioribus quibusq; spoliis in curris impositis, discedit. Quō præmiorum illic Croatæ inescati paulō post, effractis vi portis, irrumpunt, &, ut in racematione sibi relicta, quō minus, quod rapiant, offendunt, eò acrius, non arcem modò & ædē sacrā privatorumve domos, sed ipsa quovq; mortuorum sepulchra perferunt, eò crudelius sese gerunt; nullo injuriarum & exquisitissimæ carnificinæ genere prætermisso; indicinam eorum, quæ desosa fortē, aut abstrusa forent, ab incolis extorquentes: Adeo ut ne Parocho quidem, à quo tamen hospitio antehac non semel lautè excepti fuerant, aut hac humanitatis memoriā, aut sacrorum reverentiā inducti, manum abstin-

Erin Pomerania crudeliter gradescitur.

Ejus exempla proposita: Pencilum

merint. Miserrima foeminarum condicio: Quarum pudori, sine ullo divini humanive juris respectu, visillata. Quin etiam, si quæ in paludibus, inter arum lines, se occultaverant, inde extractas, miles, ut nefandæ libidinis victimas, ante se agere; Viri nonnulli, injuriam ab uxoribus, liberisve prohibere conati, tanquam præcedanea pudicitia suorum hostia cadere; Nec exsuccæ vetularum edentularum artati, nec puellarum, si quæ octo decemve annorum occurrerent, teneritudini, nec hominum locorumve reverentia parci; Ipsa compita, ipsa cemiteria, ipsa DEO dedicata loca stuprorum ac libidinis palam completi visa.

& Paswalcum. Ita Pencuni processum: Sed præ Paswalcensi tragodiâ merus hic ludus, jocusq;. Paswalcum Cæsariani, ab Anno millesimo, sexcentesimo, vicesimo septimo, prægravi hospitiorum militarium onere, sine intermisso, adeo oppresserant: Ut de civium fortuna penissimè jam esset actum. Tandem Johanni Götzio, Tribuno, Urbis jam exsangve cadaver, sive in hospitium, sive in prædam cedit: Qui, præter alimenta præbita, octodecim Joachimicorum millia minitabundus ab incolis poscit. Huic summæ cum solvendo non esset Civitatis enervis indigentia, pro Tribunus Winsius, pridie Calendarum Augusti, cum valida equitum, peditumve manu eò misus, unum è Consulibus numero, nonnullosq; Senatorum & opulentiorum civium, ad octodecim capita, ut flagitata pecuniæ vades, in castra ad Garcium secum abducit: Ubi ferro præditi, sub dio pluviae ac tempestatum injuriis obnoxii, in nudo solo, fetore, fame ac siti tantum non enecti, extrema quæq; perpetiuntur. Relictus quoq; à Winsio in Urbe certo numero eques; dictæ summæ flagitiorum suorum insolentia extundendæ. Quâ molestia sese in universum, tum vades quoq; suos durâ, quæ premebantur, captivitate liberaturi Paswalcenses, omnes mox opum profundere reliquias: Deficiente pecuniâ numeratâ, aurove & argento facto ac infecto omni consumto, tum commeatum vaui generis in castra transmittendo,

tum seqviora metalla in solum dando, tum deniq; transcribendo nomina, quibus fide digni ipsi obstricti erant, Götzii avaritiam satiare conati. Interea accidit: Duas regias cohortes, alteram draconum, Sancti Andreæ, peditum alteram, Loyfonio è Cniphufii Legione, Ductoribus, appropinquantes, cum porta quali altâ Pace pateret, nemine penè advertente, Urbem ingredi, & Cæsarianis extortoribus dilapsis, ejus adversus hostium vim tumultuaria operâ munientæ satagere. Id quod tantâ tamen celeritate fieri minimè poterat: Quin Götzius, cum trium milium agmine illicò advolans, septimo Iduum Septembris, Regios, adhuc imparatos, & amplitudini Urbis defendendæ, ob paucitatem, impares, opprimeret. Ubi cadibus, rapinis, stupris, tormentis in incolâ adeo sævitum; ut toto bello, quo Germania tot jam annos conflamat, par aut simile quippiam fando vix inaudiverimus: Prout Autor lanienæ Paswalcensis, peculiari isthoc scripto, typis edito, latius est executus. Tandem, omni civium habentia cum pulvisculo everâ, miles, ut ne ab injuria quicquam superaret intactum, incendio in ipsa ædificia exanima gasbatur. Quod utâ testis suis, aut saltem à DEO dicatis ædibus, averterent, tum incolæ, tum maxime divini verbi Præcones, Götzii aures miserabilibus supplicibus ac precibus, sed nequicquam, pulsarunt: Surdus enim ad hæc, & obdurato animo, militem non tantum non abstinuit, sed pluribus potius locis ignem injici, denuò mandavit; sacramenti, quo Urbem Vulcano devovisset, religione impietatem suam obumbrans. Ita Paswalcum excidionem passum, & in cineribus suis sepultum: Cui Rex Sveciæ, christianâ misericordiâ motus, & ut incolæ, qui supererant, vires aliquantulum resumerent, privilegium exemptionis ab omnibus militiæ oneribus ad sexennium indulxit.

De laniena autem hac ipsi Pontificii, & Cæsari addicti Scriptores judicant: Mirandum haud esse, quod DEUS Opt. Max. in perpetuorum scelerum ultionem, hostis cogitibus secundam fortunæ auram aspirans,

Cæsa-

Cæsarianorum consilia ac cepta felici successu destituerit.

Rex Stral-
fundam
appellit.

18. Jam, ut ad Regis expeditionem, quam susceperat, regrediamur, quarto hic Iduum Septembris Stralesundam veniens, a summis, infirmis ingenti cum plausu recipitur: Ultimo autem Calendarum Octobris, in altum progressus, classem ante Urbem cogit; ubi adversantium ventorum flatu ad undecimum usque Calendarum ibidem retenta, in anchoris stetit. Quæ mora Regis, unum è primoribus Magapoleos locis, mari desubito aggredi agitantis, propositum irritum reddebat quidem: Quod minus tamen Megapolim versus, sed consilio paululum inflexo, & exposito in terram milite, ire pergeret, impedire non potuit. Itaque, decimo Calendarum Octobris, ad lucum, quem Hainium vocant, Exercitu omni in armis conveniente, postridie secundæ castris Bartam, & certius inde Damgardiam perventum: Ubi loci Rekenitza fluvius, Pomeraniam à Megapoli distinguit.

Turrim
Damgar-
diæ expu-
gnat.

Hic in ipso penè regionum divortio, citra flumen tamen adhuc, quadrangula, verustate & duodenum pedum crassitudine insignis, turris à decantatis pilæ, Nicolao Störtebekio, & Gothefrido Michaelis (ut verus memoria est) quondam edificata, existat: Quam Cæsariani fossa & castello terreo, seu Reductu circumdederant. Nec Regios infestare exinde desierunt: Donec, impetu facto, vi superarentur. Ab irritato, recenti Paswallensis laniæ memoriæ, milite mactati ad unum omnes: Pars etiam, qui in turrim se receperant, à Regiis altum enixis, è fastigio præcipites acti.

Et castellum ad
Rekenitza
stratum.

Mox in castellum, ultra fluvium propè pontem, quo Rekenitza jungitur, ad transitus defensionem Cæsarianis instructum, vis Regionum incubuit: Cui aggrediendo delectus miles in alteram fluminis oramymbis transmissus, & ad verberationem instituendam disposita illico tormenta. Ut autem Subcenturio, qui defendendum castellum susceperat, animo pervicax, deditonem respiceret: At tamen, quia munitio adeo infirma &

levidensis erat, ut Rex primis statim tormentorum ictibus urrumque, lorice latus perforaret, miles animum statim despondit; Præfecti ingratis castellum, abjectis armis, egressus, vitamque solummodò suppliciter deprecatus. Ita, illo in regia stipendia transscripto, Ductores captivi remanere.

Inde Ribnitziam, oppidum Megapolim ingredientibus primitus occurrens, itum: Id quod, coronæ circumdatum, levi negotio in Regionum potestatem concessit. Metzereodius, militum Cæsarianorum Ductor, cum plerisque præfidariis, captus: Ejusdem verò Legatus, & nonnulli gregarii primo fervore trucidati. Exigua Regionum iactura: Nisi quod Imhofius Centurio, dum aqua aggressionem parat, & excensum nimis improvidè facit, undis haustus interit.

Denique
Ribniet
oppidum

Foribus ita in Megapolim felici successu patefactis, Rex ad omnes huius dicionis incolas Edictum publicè proponebat, eosdem adhortatus: Ut pristino, cui DEUS & Natura eos subjecerat, Magistratui se iterum applicarent, & armati ad Exercitum suum comparerent; his, qui Wallensteinio adhaerant, in potestatem reductis, aut trucidatis, aut certè ejectis. Quod nisi facerent, Regem igitur in eos, aut perfidos, perjuros, Magistratui rebelles, igne ferroque acrius, ac in hostes ipsos, vindicaretur.

Inspecti
ad Rostochienos.

Rostochii autem Urbem, ejusque habitatores (quorum insignis pars navæ ac maritimo quæstu vitam tolerantes, regni hinc favoris magis indigi) jam antè peculiari diplomate in eundem sensum Rex monuerat. Redderent se legitimo Magistratui, & quia Wallensteinus eosmet ipsos plerosque Patriâ pellere, missis jam ad Præfectos suos ea de re litteris, destinasset, preveniendo, turpe servitutis jugum excuterent: Hostibus ac proditoriis Libertatis suæ, qui casarei præsidii nomine se venditarent, expulsis, Civitateque pristinum statum repositâ. Alioqui in Wallensteinianæ servitutis barathrum aliis se immergentes, pejore à Rege quam hostes, loco, & omnium commerciorum atque privilegiorum, quibus in Regnis ac provinciis suis hucusque frui erant, æternum indignos habitum iri.

Cæsaria-
ni valioꝝ
præsidii
astu Ro-
stochium
introduc-
cunt,

19. Et sanè qvoad Rostochiū, qvod debili, & impari civibus coercedis præsidio tenebatur, consilium Regis forsan non fuerat sine fructu futurum: Nisi Cæsariani, incolarum, animis fluctuantium, inclinationi antevertentes, præcidissent astutiā suā, qvicqvam contra se moliendi occasionem. Validum enim eqvitum agmen, ductu Laurentii Hoffkirchii, pro Tribuni, quasi Urbem solummodo transi- turum, misere: Credulis civibus per- facile assentientibus; hoc tamen pacto, ut turmatim, non toto simul agmine recepti, transmitterentur. Vix autem prima turma portam ingressa erat, cum illic gradum sistit: Reliqui, totā mole incumbentes, aditum attonitis civibus initio extorquent; mox ulterius progressi, catenis & repagulis transversariis, qvibus plateæ commeniebantur, refractis, Urbe omnino potiuntur. Inde arma statim civibus erepta, & miles adeo copiosus per domos singulas distributus: Ut, etiamsi voluntas haud defuisset, facultas tamen aliquid tentandi, aut regio Edicto obtemperandi nulla relinqueretur, sed Cæsariani, vel invitis civibus, pro lubitu in Urbe dominarentur.

Rosto-
chienſiū
exinde mi-
seria, &
protesta-
tio apud
Hatzfel-
dium in-
terposita,

Qvorum enormis licentia (ut uno contextu id hic inferamus) & insatiabilis libido in miseros cives, cum extrema eorum pauperie ac pernici- cie, adeo grasfata est: Ut Magistratus Urbis, nullum uspiam precibus supplicisve locum superesse cer- nens, spe omni humanorum auxiliorum depositā, ad Deum, tanquam anchoram verè sacram, confugeret, solenni apud Cæsarem militiæ Præfectum, Hatzfeldium, protestatione interpositā. *De interitu tot innoxiorum hominum, qui his vexationibus ad incit- tas & desperationem redigerentur, maxime tot viduarum, orphanorum, senum, morbis decumbentium, & moribundorum, apud DEUM immortalem excusatum fore, iūq; imputaturum:* Qvos summus ille cordium scrutator, ac humanarum actionum censor, culpæ hujus, seu criminis reos nosset.

Tragica
Hatzfel-
diu mori,

Memoratu autem dignum acci- dit: Dictum Hatzfeldium, qvi pau- pertati cumprimis prædurum se præ-

buerat, post dies non ita multos, à Ja- como Varmejero, homine literato, (cujus socrum, hospitium apud eam sortitus, inhumaniter satis tractabat) dum hic ad solitarium, ceu familiaris, in cubiculum facile intronititur, impulsū in cervicem de improvviso secu- ri, trucidatum, capite truncari. Qvi Varmejerus Judithæ exemplo ani- mum ad facinus obdurat: Priorem nominis hujus literam, prænomini suo, & priorem Holdernis Hatzfel- dio applicans. Repertæ qvoq; apud illum, cum vinculis manciparetur, pre- ces, quas Juditha in simili actu fuisse legitur: Inflexæ tamen paululum, & in ipsum, Urbemq; Rostochiensem, nec non Hatzfeldium adaptatæ. Qvin etiam manè, anteqvam facinus præ- concepto animi proposito aggredere- tur, velut magni momenti negotium, qvod DEI gloriam & totius provinciæ salutem concerneret, publicis Eccle- siæ precibus idipsum ad Spiritus San- cti commendatum iit.

Sed misum isthoc facimus, libe- rum de eo Lectori relinquentes judi- cium: Interim, licet mense Januario proximè sequentis anni demum acci- derit, animo anteqvæ, & raram, nec notatu indignam rem hoc loco, datā occasione, interferrere lubuit.

Contius verò, ut à diverticulo in viam redeamus, auditā Regis in Mega- polim expeditione, Savellio Duci, qvi his locis curabat, Legiones nonnullas subsidio miserat: Qvibus, & aliis, qvæ ex vicinis præsidis constārat, copiis, eqvitatū maxime, trium millium asti- mato, subnixus ille, inter Rostochium & Rubniciam, castra, ulteriori irru- ptioni præcavendæ metatus, Regi se oppositum ibat.

Savellius
adversus
Regios
castra fa-
cit,

20. Ribnicia ab Electore, Elector Brandenburgicus Legatus, Neutrali- tatis (quam vocant) sive ut, cum di- cionibus suis, neutri belligerantium parti addictus, belli incommodis am- bit, utrinq; eximeretur, pro Domino suo satagens, ad Regem comparuit.

Qvanquam autem Rex animo haud satis prospiceret, qvā ratione hoc rerum statu isti beneficio locus foret; Marchia quippe ipsissimum hostis domicilium erat, & sedes, cujus

Cui du-
plex ad
hanc via
à Rege
proposi-
ta,

exiguū mediū bellum pro tempore potissimum gerebatur: *Haud tamen ab Electoris posulato abhorreere, sed eidem quā lubentissimē assensurum, respondit; modō ipsemet quoq; Elector consistere intra innoxia, & neutro propendens Neutralitatis cancellos reperiretur.* Quē in finem duplex eidem via, quarum utramlibet ingrederetur, propoſita. *Aut enim Regi, non secus ac hosti, loca, quæ possidere ejus interesset, in manus tradenda, Exercitui regio paria exsolvenda tributa, diribitoria similiter concedenda, comœatusq; tantum, quantum hosti, præbendum: Aut hostem exigendum munimentis, Urbibus, locis, transitu fluminum opportunis, nec ipsi minus, ac Regi, præcidendas omnes annonæ, contributionum, hibernorum, diribitoriorum commoditates.*

Hoc responso dimissis Electoris Brandenburgici Legatus. Rex vero, hostis objectū, exiguum majorum progressuum spem illic locorum superesse cernens, Stralsundam revertebatur: Johanni Bannerio summā rei militaris ad Megapoleos fines curā, speciali vero præsidii Ribnicensis Melchiori Chrichbomio, Tribuno, demandatā.

Alibi ad
Albim
turbatur,

21. Eo ipso penē momento, quo Rex ē Pomerania in Megapolim impressionem fecerat, à diversa provincie parte ad Albim turbæ quoq; exortæ, hosti à tergo non mediocrem incusserunt metum: Quarum primam scaturiginem altius indagare, operæ pretium fuerit.

Tumulu
partim
à Ducibus
Megapoleos
orto,

Duces Megapoleos, pro tempore exules, in conventu, Ratisbonæ habito, calamitatem suam, quæ omnibus fortunis illos exuerat, ad Cæsarem & Imperii Electores queribundi detulerant, spesq; iis fuerat injecta: Intererunt Electorum, qui, siue eorum gratiā, siue Fridlandiæ Ducis odio, hujus causæ satagere videbantur, in pristinum statum repositum iri. Prostantes ergo Imperii Electores, Principes, Ordines, Religionis nexu ipsi juncti, tutissimum omnium arbitrati: Ne adhucdum, consilia sua præcipitando, Regis Sveciæ amicos palam professi, abruptum ingrederen-

tur armorum ac facti iter. Dissimularent potius aliquantulum, & patientiam præstarent. Sincerent Svecos ferro ac armis cum Cæsare digladiari, ipsi argumenta, verba, preces intenderent; certi: Utrāq; hac viā simul efficacius ac facilius illis consultum iri, quā alterutrā earum; si, nimirum, amicabili viā penitus relicta, unice ad armorum recurrerent extremitates.

Consilio huic Duces Megapoleos haud gravatim acquiescentes, arma adversus Cæsarem palam haud quaquā inducant, donec de exitu Ratisbonensis conventus, & quidnam à Cæsare Electores ipsorum causæ essent impetraturi, certō constaret; hac fiducia: Istis ipsis Electoribus, Principibus, Ordinibus, qui, ne in Regis partes transirent, consuluerant, hoc modo satisfactum, animos eorum, perspectā summā rei iniquitate. (quod nunc quidem; post habitam tamdiu patientiam, bonis restituerentur,) causæ suæ conciliatum, & ad suppetias seriō, omnibus viribus ferendas, eō magis permotum iri.

Spe autem restitutionis, quæ à Ratisbona alluxerat, successu temporis magis, magisq; recedente, & sensim evanescente, haud consultum Ducibus visum: Fallaces & fatuos hos ignes diutius sedando, à Rege omnino segregari, promteq; pollicentem auxilia repulsæ indignitate offendere. Quin potius clandestinō ejus partes amplexi, quia non pauci, nec infimæ notæ militares Duces, ad conscribendum (pars etiam propriis sumptibus) militem, operam suam passim ultrō offerebant, id modō, ut, missis diplomatibus, nomen suum, tanquā velum rei tegendæ aptum, novis his delectibus commodaret, à Rege postulaverant; corrasis in hunc ulum undique versum pecuniis: Ne, quod promovendæ Regis intentioni, & huic annexæ, restitutioni suæ faceret, quicquam, quantum in ipsis afflicto hoc rei domesticæ statu erat, clam intermisisse arguerentur. Inter alia, cum Tribuno Hatzfeldio, ejus, qui Lubecensium militiæ præerat, Tribuni, Hatzfeldio cognatione juncti, inter-

interventu, tractatus ultro citroq; commeaerat; de deferendo Caſarem, & ad Regem tranſeundo. Jamq; facta, tranſacta peniſſimè omnia: Hatzfeldio, militem nonnullum, ad quem pro Caſare cogendum ſex Joachimicorum millia expenderat, iis tranſdere, & in delectibus habendis continuare, ingentemq; pecuniæ inſuper ſummam mutuo dare, pollicito. Qvod ut faceret, ſpe prætenſi in Clempenoam, Pomeraniæ præfecturam, crediti recuperandi, veluti effiaci ad attrahendum ejus animum illicio, inſcabatur.

Partim à
Saxoniz
inferioris
Duce.

Sed, Hatzfeldio à pactis reſiliente, fruſtrancum id quidem conſilium erat; non dicti tamen Duces à propoſito colligendi militis abſtiterè: Cui percommodum accidit; qvod Franciſcus Carolus, Saxoniz inferioris Dux, à Falckenbergio, Hamburgum tranſeunte, inductus, nomen ſuum regiis ſtipendiis daret, & ad congregandas, Regis auſpicio, copias nonnullas ſummâ vi propalâm accingeretur. Hujus etenim nomine conatus ſuos convelare, & militem ejus velut ductu congregare placuit. Is ergò, vergente ad finem Septembri, oppida & arces, Boitzenburgum, Leoburgum, Neohuſium, ad Albim ſita, milite aliquo, partim ſuo, partim Ducum Megapolenſium, inſidebat.

Infaulſo
tamen ex
ordio:

Iſtis nonis Octobris, comperto, ſexaginta Caſarianos eqvites pecuniæ ſummam non contemnendam, ſex, nimirum, plus minus, Joachimicorû millia, ad alterum milliare Lubecam præter, deducturos Guſtroviam, Dux Saxoniz, miſſo paris numeri eqvite totidemq; ſclopetariis, hoſtem cum præda intercipere animû induxerat. Abeunt illi, & in pagum, qvo Caſariani hoſpitari ferebantur, tribus locis noctu irruunt: Sed, dum aliquantò ſeriùs veniunt, hoſte jam elapſo, inter novitios milites & adhuc inconditos, errore tenebrarum, tumultus oritur; armaq; in hoſtem deſtinata, in proprium exitum ſtringuntur. Qvibus Bernhardus à Sverin, eqvitem Magiſter imprudenter cadit; famulus quoq; cujuſdam centurionis, ſclopeto pulveris nitrati vi dirupto, vitâ mulſatur. Qvod infelix principium pro infelicis

exitus ſigno habitum: Nec triſti & infaulſto omni par deſuit eventus.

Qvod enim Caſaris, qui in Pomerania & Megapoli curabat, miles, cum Rege implicatus, alibi ſatis diſtineretur, Pappenheimius emicantem hanc ſtammam, anteqvam in rapidum incendium adoleſceret, maturè reſtingendam ſuſcepit. Hujus autem adventu territus Saxoniz Dux, Boitzenburgo & Leoburgo, qvibus contra ingruentem hoſtem defendendis par neutiquam erat, reliſtis, ſolum Neohuſium, quantum ſat videbatur, firmatum retinuit: Cum reliqvis copiolis Ratzeburgum, fratris ſui natu majoris, Auguſti, ſedem, ſe recipiens. Et oppidum quidem, noctu de improviſo adortus, levi negotio, nec niſi qvatuor civium cæde, occupabat: Arce tamen à fratre exclusus; unde ſequentis inſortunii origo.

Tu exitu.

Primus in eum movit Reinackerus Tribunus, Tramifſo cum nonnullis copiis ad Leoburgum Albi: Id qvod eò proclivius erat, qvia Dux pontones & navigia, ex ultrate Luneburgenſis agri ripa in citeriorem traduſta, & contraſta, illaſa illic deſeruerat. Vix autem nuncium de trajectu Reinackeri, Centurionis, Neohuſii cum ſclopetariis ſexaginta ſervantis, aures perculerat, qvando arce, utut firmo ſatis vallo, & foſſato aqua pleno circumdara, mediùq; in paludibus ſita, penè biduo ante, qvam hoſtis proximaret, inani formidine mentis ſimul & loci ſtatu deſectus, exceſſit. Reinackerum Pappenheimius è veſtigio cum majore militum robore ſecurus, diem noctemq; integras continuato uno tractu itinere, Ratzeburgum verſus rectâ gradum maturabat. Adeò improviſus Duci Saxoniz ſuperveniens; ut priùs, adveniſſe hoſtem, qvam advenire, hic ſentiret: Ambſtello, ſupremo ſub legione eqveſtri excubiarum à Caſaris partibus Præfecto, in hoſpitia quædam eqvitem, qvi, hoſtium ſecuri, in pagis Ratzeburgo vicinis ſparſim divertebantur, irruente; &, cæſis cum uno eqvitem Magiſtro (Steinichen vocabatur) nonnullis, reliqvos fuga elapſos ad ipſas uſq; Ratzeburgi portas perſequentem.

Saxoniz
Dux Ra-
tzeburgi
in manus
hoſtium
venit.

Oppidum Ratzeburgi, lacu penè cingi-

cingitur; & hinc sublicio ponte, trecentos passus longo, aditur, illinc arce exigua, sed munita fatis, protegitur: Ut, qui ingressum hic quærat, arcem transgredi, & aut penitus in potestate, aut amicam saltem habere oporteat.

Et sanè Augustus Dux fratri, neminem recepturum in arcem, sed adversus quemcumque, defensurum, promississe fertur: Pappenhemius nihilominus, seu secus fore nosset, seu speraret, non attentâ loci opportunitate, & adituum difficultate, alacriter, hostem in his claustris oppugnatum, pergebat. Diviserat autem copias in duo agmina. Ita ut Reinackerus, statione ultra lacum cum suis sumtâ, pontem observaret; cui pulveris nitrati nonnihil, quod Duci, Francisco Carolo, Lubecâ eò ipso momento à Ducibus Megapoleos submittebatur, in manus venit: Ipse verò, cum Tribuno à Salis, ad arcem, ubi alter in oppidum aditus, castris positus, Ducem Saxonie medium includeret, omnemque elabendi rimam præcluderet aufugere forsân tentanti. Mox, Cæsaris nomine, in arcem cum milite recipi ab Augusto Duce postulans, quod volebat, sine mora obtinuit: Præter quidem Francisci Caroli opinionem; qui, è captivitate liberatus, ob id postmodum fratri, tanquam captivitatis suæ auctori, damni, quod fecerat, & impensarum ratione, non mediocris summæ, nimirum, duodecies mille Joachimicorum, dicam impexit.

Patefacto ita ab hac parte in Urbem aditu, Pappenhemius, Duce Sub-Tribuno, Barone Grottano, in oppidum summâ vi impressionem imperare: Franciscus verò Carolus, Dux, huic sustinendæ imparatus, misso primo ad fratrem tubicine, colloquium ejusdem flagitatum ire. Sed hoc ab eo responsi referre: Arcem Cæsari in manus jam traditam, cum cujus ductoribus Francisco Carolo, Duci, tractandum foret; ipsi non esse, cur cum fratre colloqueretur. Sic dimissus tubicen, à Duce statim remissus, de armorum induciis sollicitare Pappenhemium: Nec nisi per breves tamen, & ad horæ quadrantem, quousque, non diutius, militum cohiberetur impetus, cõ-

sequi. Interim exigua cymbâ per lacum subducendi se periculum facere Franciscus Carolus Dux; sed irritò conatu: Hoc enim animadverso, ab arce gradioribus machinis, & ex utraque ripa frequentibus longiorum tuborum fulminibus in eum detonari; ipsique nauta, qui cymbam dirigebat, globo caput ab humeris revelli. Quare hac tempestate ad terram retro altus necessitate submittere cervicem, & unâ cum milite suo, ad trecentos pedites, & centum sexaginta equites, Pappenhemii arbitrio se dedere: Cæsaris tamen & Ducis Bavarie nomine, mortis & perpetuæ captivitatis metu ab eodem exsolutus.

Hoc modo flamma, quæ vixdum extulerat caput, in fumum abiit, & nova ad Albim Regiorum, quique Regis adhærebant, diribitoria in nihilum recidere.

Adversus Duces Megapoleos autem, quorum intentio hoc, qui acciderat, casu, maxime ob interceptum pulverem nitratum, quem proprio vertebulo submiserant, parum aberat, quin palam erumperet, Lubecensis plebes infensâ, ea de causa adeo exarsit animis: Utin Urbe diutius tuto hospitari, penè diffiderent, idque ad Regem queribundi deferrent. Qui capropter navis, ad Travemundam excubantis, Præfecto mandata dedit: Urbe cedere compulsis præsto esset, & receptos aliorum in tutiora transportaret loca. Quamquam, irâ Lubecensium temporis tractu deservescente, sollicitudine postmodum hac non fuerit opus.

Lubecensis Ducibus Megapoleos ob hunc tumultum infensâ.

22. Rex intereâ temporis

Stralefundæ commorabatur: Ubi à seniori Hassiæ Landgraviâ, ejusque duobus filiis, Gulielmo ac Hermanno, quæruus, utrique à consiliis, Hermannus Wolfssius, tanquam Legatus, appulit: Impetratâ, nono Calendarum Novembris, à Rege audientia, Principum suorum, & totius Hassiæ miserias, calamitates, quibus premerentur, fusè explicans. Imprimis autem, & in specie, quod Cassellensi huic Landgraviorum stirpi integer principatus, & alia nonnulla nobilissima territorii membra erepta, residuum verò inferioris Hassiæ belorum & inde depulsiis, malorum pro-

Landgraviâ Hassiæ Regis patrociniis.

procellâ adeo percussam ac prostratam sit: Ut Gulielmus, fratrum natu maximus, omnibus fore, & semetipsum & Patrem, provellet ætate atq; canitie venerandum, Matremque ac fratres sustentandi mediis destituerat. Ad hæc Pontificis castris & munitioribus locis, quæ adhuc possideant Landgravii, clam palamque, astu ac vi multimodis insidiosos, jamq; ad extrema ferè deventum: Annonâ, quæ longâ Pace illis congesta fuerat, disturnâ octo annorum ingrà, quæ Cesariani rerum erant potius, consumptæ; & viis, quibus commeatus de novo inferri posset, penusimè interclusis ac obstructis. Hæc ob causas, & quia nullum ordinarium restitutionis aut conservationis remedium superesse viderent Hassie Principes, Mater cum liberis, corde, manu, ore inter se convenisse, de querelis suis ad Regem, ut dignitate ac potentia summopere suscipiendum, ita sanguinis necessitudine conjunctum, deferendis, auxiliorum & ope ejusdem, quem à DEO Opt. Max. oppressæ verè Ecclesiæ destinatum Salvatorem ac defensorem agnoscerant, implorandâ. Miseraretur ergo illorum, Patriæ, in extremo agere jam constituta, vicem, eorû cogitationes suas, cumprimis intendere: Quomodo in arctum redacta Castra & Urbes, Castellæ & Zigenhemum, conservari, hostiæ, bolum hunc dudum inbiantis, & faucibus eripi posset? Porro, necum quoquam Pacem Rex iniret: Nè, aut isdem pactis pacificatoriis, aut regis armis, Landgravii in statum, quo ante Bobemicas & Palatinas turbas exsisterant, repositi, devere ingenti, quod passi erant, damno totaliter suis foret satisfactum.

Quod Rex suecipit, & secundus in eventum cum iis accit.

Rex Sveciæ utiq; præcisè adeo ad hoc, illudve obstringi, periculosa plenum alex initio duceret, re tamen post maturè pensitatâ, quinto Iduum Novembris, benignè respondit: Si Landgravii collatis omnibus mediis ac viribus suis, oneri unâ succedere, & sædus cum ipso jungere haud abnuerent, sese in protectionem igitur ac clientelam eos recepturum. Nec mora: Cum Legato de certis foederis articulis, quos Principes ipsi ratihabebant, conventum. Qui, Regis manu ac sigillo confirmati, Legato, ad conciliandam relationi, ejus fidem, traditi, & hoc modo conclusa in eventum foederatio: Legato econ-

tra de rerum gestarum veritate reciproco scripto attestante.

Quia autem Fœdus iisdem ferè conditionibus, quibus hoc tempore conclusum, mensè Majo proximè sequentis Anni, Spandæ repetitum, & Werbenæ, Augusto demum mensè, cum ipso Landgravio, Gulielmo, consummarum, plenè ad exitum perductum est, ideo, specialius de eo agere, eòusq; supersede debimus.

23. Dum hæc in citeriori Pomerania & Megapoli accidunt, sed Sedinum, absente Rege, levibus, sed frequentibus, neq; incruentis, præliis partes inter se velitati: Alternante, per vi. es, fortunâ, & clade, nunc huc, nunc illic incumbente.

Inter alia, decimo quinto Calendarum Octobris, dum matutinis precibus Regii in castris vacant, Croatarum ad triginta, vel quadraginta, vicinum Sedino pagum aggressi, sub regii excubitoris, qui propè absbat, obtutu, pecus omne abegerunt. Quam indignitatem Carbergius, summus vigilarum sub Legione equestri Præfectus, dum excubias illic habet, non ferens, & cû quadraginta circiter equitibus Croatas, prædam illis extortum, minus circumspicte infecutus, insidias ab hoste ad pagum, integrum milliari Sedino distitum, structas incidit: Subitoq; circumventus, amissis decem suorum, qui in certamine ceciderant, & undecim, qui capti, cum reliquis vix periculo se eripuit.

Hanc jacturam ulturus Hornius, nocte, quæ secuta est, centum, è Livonis & Curlandis selectos, equites, versus loca, ubi hostem pabulatum ire noverat, emittebat: Qui deprehensum malè multârunt, & ultra quingvaginta trucidatis, totidem captivos cum opima præda in castra reducere.

Alia quoq; Regionum manus, Paswalcum versus, vias & campos exploratum ire jussa, in triginta è Spartana Legione equites, quos Signifer, nescio quis, ducebat, impegit: Quorum duodecim cum Decano quodam capti, reliqui maximam partem caesi; Signifero, & nonnullis vulneratis Lōkenitzam pernecitate equorum evadentibus.

Ad hæc, Rex Sveciæ, priusquam Colbergæ adhuc

Levibus velitationibus ad Sedinum certatum.

Colbergæ adhuc

adhuc ad Megapoleos fines, ut enar-
 ravimus, impetum daret, Colbergam,
 ultioris Pomeraniæ Urbem, lentâ
 obsidione eminens cingijusserat.

Colbergam Cæsariani, valido ve-
 teranorum præsidio munitam, tenaci-
 ter servare decreverant: Hic enim
 unicus ad Pomeraniæ littora portus
 illis superabat, & quidem in meditul-
 io ultioris provinciæ situs; unde in
 universam circumjectam planitiem,
 excursionibus, longè latèq; grassari
 licebat. Prout paulò antè, quàm mi-
 les regius circumfunderetur (quod
 etiam rem forsân non parùm matura-
 vit) circiter nongenti Urbe egressi,
 Treptam, ad Regam oppidum, tu-
 multuario asultu tentârunt; & inde,
 tum regiorum militum, quorum pauci
 illic divertebantur, tum ipsorum ci-
 vium forti operâ cum clade rejecti, va-
 stitatem ad aliquot milliaria circum-
 tulerant: Prædâ omni, & pecore ar-
 mentove imprimis, quocunq; irent,
 Colbergam secum abductâ. Nec mi-
 nus Regis, in potestatem redigere
 Colbergam, quàm hostis, in potestate
 retinere, intererat: Quippe quæ oc-
 cupata de universo littore maris bal-
 tici, quâ Pomerania se extendit, imò
 totius provinciæ ultioris possessio-
 ne securum redderet.

Licet autem ultioris Pomeraniæ,
 & diœceseos Caminensis Ordines,
 præter subsidia, in menses singu-
 los conferre promissa, de non con-
 temnendo eorundem auctario spem
 facerent, modò Rex Colbergam vi-
 aggredi, & hac eos molestiâ liberare,
 annueret: Providebat hic tamen, bel-
 liculo benè posito, locum satis fir-
 mum, virisq; & armis instructissimum,
 non sine ingenti sanguinis hominum
 ve jactura expugnatum iri: Itaq; pro
 comperto habenti, Urbem annonâ
 non adeò abundare, ut præsidio, quod
 numerosum satis, victus ad longum
 tempus suppeteret, munitionibus Ur-
 bis, viribusq; ac virtuti propugnato-
 rum lentitudine quadam illudere,
 quàm impetu in eos ferri, potius vi-
 sum: Sperreuterio primùm Tribuno,
 cum nonnullis copiis, eodè ablega-
 to. Quibus ducenti equites, & mille,
 in Corinenſi districtu è provinciali-
 bus delecti, sub certa signa distributi;

& in Regis verba, non secus ac miles
 ære merens, adacti, pedites accessê-
 re: Vagabundis Cæsarianorum excur-
 sionibus frenum injecturi.

Sedente in hunc modum ad Col-
 bergam regio milite, incendium, in-
 curiâ cujusdam equifonis intra Urbem
 ortum, partem penè ejus nobiliorem
 corripuit, & latè evagatus stragem
 dedit ingentem: Ad centum octoginta
 duabus ædibus in cinerem redactis:

Decimo Calendarum Octobris,
 regio Campiductori, Hornio, ad Se-
 dinum referebatur: Hostem duas ca-
 taphractorum è Ferdinandi de Capua
 legione alas, ducentos Croatas, &
 centum viginti dracones è castris Gar-
 censibus destinasse Colbergam; Con-
 tui, cæsarei Campiductoris impedi-
 mentis, ut putabatur, inde duccendis.
 Quapropter, ne Sperreuterius, qui,
 id temporis, illic locorum curabat,
 damnum aliquod pateretur, Usularium
 pro Tribunum, cum trecentis equiti-
 bus & nonnullis draconibus (cui Hal-
 lii Tribuni turmæ ad Golnoam, &
 Gryphenbergam se aggregare jusse)
 eodè præproperè misit: Cæsaria-
 norum conatibus junctim obviam itu-
 ros. Hi verò post adventum Regio-
 rum cognitum verso jam ad Schifelbe-
 num itinere, & circuitu per novam
 Marchiam facto, in castra ad Garcium
 viam retrò legerant: Quare dictus pro-
 Tribunus pariter Sedinum reversus
 est. Ne nullum tamen omninò ope-
 ræ pretium faceret, Piritzam & Gry-
 phenhagam usq; populabundus ex-
 currens, non paucis hostium interem-
 tis, quadraginta sex captivos secum
 reduxit.

Tertio Nonarum Octobris, acri
 certamine Regiorum pars cum hoste
 confixere; sequenti occasione illeſti.
 Hornius, certò exploraturus, num ho-
 stis è castris Garcensibus militum quid
 in Megapolim ablegasset, Tribunum
 Dänhofium, ipsummet huic rei se of-
 ferentem, Pencunum, ubi loci Cæsa-
 riani plerumq; pabulabantur, ad in-
 tercipiendos nonnullos miserat. Hic
 nactus, quod quærebat, dum viam re-
 metitur, ad sesquimilliare à Sedino in
 sexaginta vel octoginta Croatas inci-
 dit: Qui, impetu in pagos, Brunnam
 ac Volschendorffium, facto, pecus
 inde

Acri ad

Sedinum

conflictu

Regi clau-

dis quid

passi.

inde abergerant. Croatis autem, conspecto hoste, prædam derelinquentibus, inq; fugam se conjicientibus, Dänhofius, pecus Sedinum, sexaginta eqvitis deducenibus, remittens, Sackium, alæ Ductorem, cum triginta eqvitum turma, fugitivos insequi jubet: Addito tamen, ne certam quendam fossam, & angustum tramitem, qui ad quadrantem circiter milliaris inde aberat, transveheretur, sed, edusq; delatus, impetum sifteret. Verumenimverò Sackius, inconsulto animi fervore, plus ultra ad sesquimiliare evectus, incitatis eqvis & effusissimo cursu fugientium calcibus inhæsit; donec in ipsa penè hostium castra impingeret: Et Tribunum quoq; vestigia sua, ut, necessitate exigente, subsidio illi esset, secutum, secum traxit vel invitum. Hic totis mox castris ad arma conclamatur, & universus hostilis eqvitas, inde exitus, summâq; Regiis vicumbens, numero, non virtute superatos in fugam compellit. Fugientibus Tisenhusius, supremus excubiarum subLegione eqvestri Præfectus, quem regius Campiductor cum nonnullis eqvitis, campos Mandecoam versus speculatum, emiserat, superveniens, prælium restaurat. Sed & hi, multitudine hostium obruti, campo cedunt: Tisenhusio ipsomet, una cum dicto Sackio, & Isaaco Lilliespario, eqvitum Magistris, hostiumposito. Witzlebius, itidem vigiliarum sub Legione eqvitum Præfectus, cum quadraginta eqvitis, è propria & Zachariæ Pauli ala, in excubiis ante castra stabat: Qui & ipse, è statione provectus, hosti frontem obvertit; fugientibus commilitonibus tutum præstiturus receptum. Nec minùs tamen fusus, vivus in manus Cæsarianorum devenit: Cæso Adricasfii, eqvitum Magistri, Legato. Varium hoc certamen, & Regiis, hostium numero prævalente, infaustum: Minor tamen, quam pro metu clades, haud ultra quinquaginta eqvitis amissis; quorum vix decem interemti, reliqui omnes capti fuere.

Cæsariani Colbergam obsidi-
liber-

Sub hoc tempus Cæsarianis nil magis cordi erat, quàm obsidio liberare Colbergam, & simul eqvitatui,

quem, è Borussia venientem, Rex rate con-
tendunt.

præstolabatur, maturè, si fieri posset, antequàm reliquis copiis jungeretur, occurrere. Itaq; nondum adulto mense Novembri, sedecim Croatarum signa, inter quæ duodena noviter conscripta non ita pridem advenérat, quatuor è Gorzii Legione eqvitum alæ, & sexcenti delecti Germani eqvites, tum bis mille circiter, aut bis mille quingenti pedites, cum tormentis nonnullis, è castris ad Garcium, per novam Marchiam Schifelbenum progressi: Ubi duæ eqvitum regionum turmæ, & tres peditum cohortes, sub Tribuni Monroji ductu, hospitabantur. Hi autem in arcem mox se contulere, & hostem inde arcuere; deserto oppido: Quod, flammâ inter tumultum exorta, ultra semisem incendio consumtum.

Hornius, hostium intento ac itinere animadverso, Cniphusium, quem Rex venientibus è Borussia Legionibus obviam miserat, rei in continenti certiorum fecit, admonens: Ut, contracto, qui hinc inde hospitabatur, milite, Treptoam se reciperet. Ipsemet, cum nongentis eqvitis, (cui alii trecenti, ductu Hallii Tribuni, in itinere se junxere) mille quadringentis peditibus, quæ sclopetariis, quæ sarisophoris, tum duabus, quæ duodenum, & sex, quæ trium pondo globos impellebant, machinis Sedino Gryphenbergam movit: Accersitis, quas Cniphusius penes se habebat, copiis, ad Rosfentinum, peropportuno, milliari à Colberga distante, loco, pedem initio figens. Hic enim hostem, si Colbergæ liberandæ veniret, commodè opperiri; hinc quoq; si Schifelbenum, aliudve quippiam oppugnare animum induceret, tempori suppetias illi ferre poterat. Interea Colbergenfes præfidiarii, qui animum penè desponderant, propinqui subsidii & liberationis spe animosiores facti, in pagum, Urbi subiectum, erupere, & duos, tresve Regionum trucidarunt: Viginti octo, una cum Centurione quodam, in captivitatem abductis. Regio interim Campiductori, libratissimis hostiumq; viribus, certamini se haud imparem, imò veterano eqvitu, ob duodecim noviter con-

conscriptorum Croatarum vexilla, penè superiorem iudicanti, deliberatione cum primoribus Ducum priùs habitâ, rectâ in hostem eundum, & prælii aleam tentandum videbatur: Cui re ipsâ Idibus Novembris, ad pagum, milliari Rosentino dissitum, (majus Gostinum vocant) acies processit. Hic, num subsistendum vel progrediendum esset, consultantibus, præcursores, qui longius (ut mos est) curabant, intervènire, & deliberationi finem imposuere: Hostem recto in eos gradu ferri, jamq; tubarum clangorem, & tympanorum murmur eminus exaudiri, referendo. Hornius ergò, milite mox in armis esse jussò; locorum situm, quæ aggrediendò vel propellendo hosti commoda, quæve minus forent, exactè contemplari, copiasq; in aciem disponere; ita ut monte, frontem præjacente, tegerentur: Cæsarianis, si noctu, ut opinio erat, Colbergam pergerent, se opponere certus. Jamq; hostilium instrumentorum, pugnae incentivorum, sonitus ad aures pervenerat, jam Regii ad excipiendum impetum parati stabant, cum ab exploratoribus, longius procurrentibus, cognitum: Hostes haud ultra milliariis quadrantem ab Regionum acie in pago, qui Wartcoa dicitur, castra raptim metatos. Quapropter Hornius similiter in statu, quem ceperat, immoto sibi perseverandum censuit. Nocte in hunc modum penè exactâ, circa tertiam matutinam, tympana in hostium castris, itineri prosequendo signum dare audita, repente iterum obmutuere; mox speculatores, quid rei esset, cognoscere jussi, de hostibus pedem retrò ferentibus nunciârunt: Quo comperto, communi omnium Ducum suffragio, recedentium tergo insistere decretum. Promotis itaq; copiis, & per angustum atq; difficilem callem, qui castra Regionum ac Cæsarianorum interjacebat, longâ serie, seu filatim, ut loquimur, traductis, præcursores è Baudisiana Legione diversos captivos, tum Croatas adduxere: Qui partim in ipsis adhuc domibus, alto somno sepulti, deprehensi fuerant, repentini hujus receptus

ignari, partim uno ore confitebantur, jam ante bihorium castra Cæsarianos movisse, eademq; recedere viâ, quâ venerant. Quæ omnia ad persequendum, ut formidinis & terroris repletos, magis magisq; stimulum addebant. Quocirca Hornius quatuor Baudisiana Legionis alas, præcursorum terga fultum, præire, & universum equitatum, admissis paulisper habenis, citatius solito, subsequi; post hunc mille sclopetarios, Teuffelio & Hebronio, Tribunis Ducibus, gradum, quantum pediti liceret, accelerare; reliquum peditem cum machinis, sub Turnio Comite, sedatius, densatis ordinibus ingredi jubet. Dum autem ita proceditur, moratores hostium non pauci inter viam à præcursoribus regis interemti: Nec tamen, ut intermisso itinere frontem obverteret, hostis permoveri potuit. Ita aliquamdiu ejus vestigiis insistentes Regii, ad Stoltenbergam angustum iterum ante se callem, & quasdam hostium turmas in sublimi loco hædere, conspiciantur: Mox speculatores, hostem, ibidem morantem, impetum opperiri, renunciant. Regis verò promoventibus gradum, loco hic cedit, & Hornio ab eisdem exploratoribus refertur: Peditatum hostilem continenter, sine intermissione, iter prosequi, decem verò equitum vexilla postremam claudere aciem. Unde Hornius statim in locum, quo hostis steterat, colligere copias suas; illius deinde vestigia sine mora legere; eundem in animo, in oculis ferre: Donec, vix ad longioris tubi jactum progressus, ponè pagum, Falckenbergam, acie instructâ, quasi pugnam minitantè, denuò stare animadverteret. Idcirco ipse etiam gradum suspendere, respirandi spatio suis dato: Cæsarianos intermisi, num pugna, an ulteriori receptui se præpararent, curiosè observans. His verò cœptum iter magnâ celeritate continuantibus, similiter cum suis è vestigio militari gradu sequi: Locum altiusculû, quem hostis deseruerat, occupaturus. Inter quæ accidit densas nebulas, sub hoc anni tempus haud insolentes, universos campos caligine sua involvere, & præcursores eodem momento,

terga recedentium non nisi septem equitatus alis, in postrema acie collocatis, firmata, referre: Quibus, quod tenebræ visum, & eminens speculandi facultatem penitus eriperent, hoc ex tympanorum hostilium, ut quæ obtruerant, sonitu diversum colligi posset, necessario fides habenda fuit. Quod ergo, horum relatu, hostis ita incederet, ut maximam equitatus partem prægressam, velut in media acie subsequeretur pedes, septem equitum vexillis postremum agmen claudentibus, consilium Hornio erat: Equites, qui in ultima acie versabantur, omisso pedite, impetu aggredi, & in peditem propellere, ejusque hoc modo turbare ordines; vel, pulsus istis, reliquum hostem tandiu, dum regis omnes copiarum supervenirent, velitando distinere. Et primum quidem Baudisus, cum tribus Legionis suæ alis, satis feliciter executus: Non ferente Regionum incursum Cæsarianorum equitatu. Cum verò universa ejusdem Legio, suis statim subsidio advolans, in prælium succedere vellet, hostium sclopetariis, à nebula seducta, eximproviso impegit; Densoque ab his glandium plumbearum imbre excepta, &, redeunte simul in certamen equite, attonita, repulsa est. Eadem fortuna Curlandus eques, in peditatum prolapsus, retrocedebat. Hallius verò Tribunus incidebat in quinque Croatarum signa: Qui fugam, non prælium meditati, præcipiti cursu dilabebantur. Usulari demum pro-Tribunus cum suis, Campiductoris jussu, immotus, &, constipatis ordinibus, in occasiones omnes, si quid subiti ingrueret, intentus stabat. Densissima, quæ cælum, terramque obtexerat, nebula causæ erat, ut nec hostes quicquam penè nosset, nec suos, quamvis exiguo intervallo distantes: Ad eò nec in quos impressionem faceret, nec quò, repulsus, se reciperet, miles satis prospiciebat oculis. Hinc alicubi pugna, alicubi receptus, alicubi metus, imò & fuga: Cumque, qui equestre certamen meditabantur, semper in peditem, longioribus tubis nec opinantes statim excipientem, præter opinionem inciderent, nullibi penè non confusio. Et sanè quidam

Regionum, turbatis ordinibus animisque, à signis diffugientes, ad subsequentem usque peditatum trepido cursu penetrabant: Ubi tamen, restitutus ordinibus, animos quoque refestere. Nec hostis percussis à se ulla tenus instabat: Quod forsitan in his tenebris non minore, ac Regii, difficultate colluctaretur. Duravit autem densissima nebula per solidum hunc diem: Quam nox, velut continuata caligine excipiens, hostes, qui adhuc eà vesperâ ultra Schifelsenum grandibus gradibus perrexere, ac postridiè summo mane in tutum se receperunt, periculo omnino subtraxit.

Utur autem casus, quibus penissimè se induerant, sine clade, nebulæ beneficio, hac ratione, evaserint Cæsariani, id tamen Hornio victoriæ satisfactis: Quod Colbergam, indagine cinctam, &, ni subveniretur, in partes regias brevi transilituram, de liberatione & subsidio inferendo velut desperantes, reliquerant.

Rex, qui Stralsundæ id tempore hærebat, oculos mentemque in omnia rerum momenta pervigili cura circumferens, simul ac hostis, Colbergæ suppetias ferre tentantis, & Campiductoris sui, id prohibere laborantis, conatus comperit, ne suis deesset, festinato itinere Stralsundâ discedens, Gryphenbergam se contulit: Ubi Campiductori Hornius, & Cniphusius, Baudisiusque, ad eum venientes, expositâ rei, opinione citius transactæ, serie, animum ejus hac solitudine levârunt. Mox miles, qui è Borussia recens appulerat, circa Colbergam, & in ulteriori Pomerania per hospitia distributus: Quia verò Sperreuterius ad Colbergam Regis expectationi non satis respondere videbatur, Boetio Tribuno circumfidentem porro ejus demandata cura; Cniphusio autem in citeriorem Pomeraniam remisso, collatum à Rege summum his in oris imperium.

24. Ineunte mense Decem-
bri, regis navibus, quæ, Duce Blumio, Wismariensis portus fauces hætenus obsederant, ad rescindendas vires Gelam versus paululum abscedentibus, clas-
sis Cæsarianorum, cujus prætor, Davi-

Rex ad
suos, eo
audito,
accurrit.

Regie na-
ves præ-
toria Cæ-
sariano-
rum in
Trave-
maada

portum
fugant.

Davidis Regis nomine, & quadraginta xreis tormentis, quorum nonnulla molis haud exigua, insignis erat, onerariam fortè unam, alteramve, & viatores, Stralesundam contendentes, interceptum, defubito in altum egressa est: Mox tamen, regis, eo animadverso, ad stationem suam redeuntibus, in portum suum refuga. Solam prætoria si exciperes: Quam paulò longius in ventum provectam, nec tempori satis retrò navigandam, regiae naves, intervetus sui celeritate receptu exclusam, in Lubecensium stationem, Travemundam, compulserunt. Ubi, Idibus Decembris, nullà habita profundè ratione, per ipsa brevìa, non sine discrimine, portum invecita, à Regis, ne elaberetur, fauces obsidentibus, eminus cingebatur.

Tum hoc, cum aliis experimentis, fortunam Caesari in maritinis bellis minus propitiam, compertum fuit: Nam haud longè post, Regii nauticae plebis nonnihil, quod Gabriel de Roy magnà impensà conduxerat, inter vias, antequam Wismariam perveniret, adorti, quatuor exceptis, universos trucidavere.

Quà de tradenda inter Johannem Salvium, & Lubecenses, litteris disceptatur.

Postulabat verò, Regis sui nomine, Johannes Salvius à Lubecensibus; hostilem isthanc navim aut tradi, aut regiae clasfis Praefectò, ut portu extraheret, permitti. Inter alia argumenta, ex iure civili à fero ductò, usus: Quam, factò in proprio fundo initio, in alienum persequi, jus est; & tamdiu, qui persequitur, in capiendo habetur potior, quamdiu persequi non desinit.

Ad hoc postulatam Lubecensis Senatus respondit. Prætoriam hanc, quicquid vestigiis, navas & classarios, diversis civium suorum navibus ac bonis, Wismariam deductis, violentas atque rapaces inievisse manus: Quò igitur de damno civibus suis satisfaceret, nec libera commercia per eam navim turbarentur imposterum, officii, quod ipsis incumbere, ratione mandasse; ut, in portum subducta, asserviretur.

Licet autem Regii, quia ad postulatam directò minimè responsum erat, declarationem certam, rotundo ore, seu assentiendo, seu negando, aut certè, donec, re ad Regem dela-

tà, de ejus mente constaret, navim neutiqvam demissum, sed cum omni nautico & militari instrumento detentum iri, cautionem fugitarent; in casum ulterioris moræ, seu tergiversationis, de damnis & impensis, tam subortis inde, quàm suborituris, solenniter protestati: A Lubecensibus tamen aliud, præter quod diximus, impetrari non poterat.

Hoc eodem ferè tempore, militiæ Ductores, qui pro Rege hinc inde agebant delectus, à Lubecensi Civitate, variis remoris injectis, impediri, nec modò non tractari pro amicis, sed telis penè arceri, adeòq, non secus ac famorosis, aquà velut & igni interdicti, ad Regem queribundi detulerant. Quibus querimoniis permotus, Lubecenses, datis ad eos literis, admonuit: Abstinerent acerbis hujusmodi, alienisq, ab omni humanitate, actionibus, & erga Regi addictos ita se gerere; prout civis suos in Suecia hucusve tractatos meminissent, & imposterum quoq; tractari vellent.

Ad hæc Lubecenses culpam, cuius arguebantur, declinantes, excusatione uti. Scilicet, non nisi prius respondissent. *stinas urbeas leges renovasse: Tam illis, qui nullum agnoscerent Dominum, quàm, qui stipendiorum, nescio quorum, obtentu in Urbe delitescentes, periculis & noxiis excursibus operam darent, nec parùm insuper suspecti reperirentur, nullo factò discrimine; Urbe excedere iussis. Quin ipsos quoque militum Ductores: causâ esse; cur editum hoc contra eos publicatum fuerit. Nam minùs civiliter & amice se gessisse; divulgatos invicè ad Urbis provocasse tribunales; cives; eorumq, liberos, vi, intra Urbis pomeria, ut militiæ nomina darent, compellere annisos; tandem, ubi per septimanas aut menses aliquam multos in diversis pollucibiliter viverant, nullo eos soluto simbolo, parâssè ducessum.*

25. Sub id quoq; tempus, Oldenburgicus Comes, Oldenburgicus Comes, Neutratilitatis fatigatus, huc agi videretur, pro se ac Agnatis Neutralitatem ambire cœpit: Misso Johan-

Johanne Sigismundo à Fräncking, Tribuno, belli incommodis à Rege eximi petens.

Rege certis legibus dit. Inter omnia belli sedandi remedia nullum, suo judicio, reperiri, morbo, cui adhiberetur, minus aptum; quàm expectatam à Comitibus Neutralitatem. Nec enim liquere, quo pacto à Cæsare, tanquam ejus vasalli, tantum abest, ut impetrare queant, ut ne quidem flagitare ausint Comites: Nec reliquos Imperii Ordines partem bellici oneris, quam Comitatus Oldenburgicus ferre obligetur, salvo tamen Neutralitatis jure, ea impetrata, imposterum ferre haud possit, in se exonerari, eoque animo passuros: Quin nec pontificios federatos aliter, ac pro Superioris sui arbitrio Neutralitati huic moderaturos, aut alii ulli rei, quàm commodis suis, sub ejus prætextu, velificaturos. Exemplum, oculis in Romano Imperio obversantia, satis superve prodere; quid sub hujusmodi Neutralitatum mantello hæcenus questum fuerit. Hanc, nempe, unicam fuisse & præcipuam technam, qua alteri belligerantium parti manus, ne commoditatibus oblati uteretur, constrictæ, liberæ relicte alteri; alteri fores occasionum arripiendarum præclusæ sint, alteri reseratae. Insigni & penè irreparabili Protestantium damno, indubièq; ruinâ. Quod si tamen Comites saluti & securitati suæ hac viâ melius, quam secessione in partes, consultum iri considerent, Regem non adeò repugnare, sed petitu eorum assensurum; sequentium legum temperamento. (1) Comitum ditiones, Cæsaris & Pontificiorum federatorum, seu Lige milite inde abducto, locisq; ac arcibus, quæ occuparint, in Comitum manus consignatis imposterum ut ne ullis militaribus hospitibus aut præfidiis, sub quocumq; colore, seu prætextu onerarentur. (2) Comites, eorumq; ditiones ac subditi, non modo Regem inter illosve, quos aut jam haberet, aut olim habiturus esset hostes, medios, neutrive parti additos se gererent; nec diribitoris concessis, nec milite, pecunia, comæatu, re formentaria præbita, clandestinis apertive Regis hostibus ulla tenus adminiculando: Sed & omnibus, qui de his eos interpellarent, aut vi ad illa præstanda compellere niterentur, se irent oppositum, Regis patrocinium auxiliumve

implorarent, Regis, vicissim ad tuenda Neutralitatis pacta, omnibus viribus colatus, assisterent; fidem de eo suam obstringentes, fidei juramenti, quæ Cæsari & Imperio hoc nomine obnoxii essent, exsoluti, quin ipsi met expressis verbis eidem renunciantes. (3) Denum à Cæsare, & pontificiis federis complicitibus sufficientia Neutralitatis acta, & de ea non turbanda cautionem impetrarent; simulq; arma induti, ad sui defensionem adeo validè accingerentur: Ut Regi satis foret prospectum; Neutralitatem ab adversaria parte illibatam servatum iri.

Hoc responso, non negante, quidem, sed difficilioribus tamen conditionum nodis revincto, Fränckingius Tribunus, medio Decembri, ad Dominum suum remisit.

26. Priusquam Rex Strale- Schaumburgius Contio sufficitur, fundâ Sedinum reverteretur, Torqvato Contio, Campiductort, generalis rei tormentariæ Præfectus, Hannibal Schaumburgius, à Cæsare, ut Exercitui isthic locorum præses, suffectus, sub adventum suum, militem Cæsareum miseris & difficultatibus non mediocribus colluctantem repererat. Castra enim, orto ex ingruente frigore nec Cæsarianis conversâ penuria contagio, minuebantur indies: Nec minus frequentibus ad Regios transfugis nudabantur.

Quare Schaumburgius, pro re nata, nihil magis, quàm militem, cum primis equitem, aliquantulum refocillari, necessarium ducens, circa Garcium, ultra citraq; Viadrum, in finitimam regionem per hospitia eum distribuerat.

Econtra regius miles, non laurioribus hospitibus aut delitiis innutritus, sed intensissimâ hieme sub pellibus degere, arctèq; & contentè vivere solitus, adeoq; nec laborum, nec periculorum detrectator, nil magis, quàm rectâ ad hostem duci, in voris habebat. Jamq; selectarum Legionum robur universum, quod Rex hucusq; fuerat præstolatus, cum primis Germanus eques, è Borussia in Pomeraniam appulerat. Hoc autem virum incremento fretus Rex, sæpius nominata ad Viadrum loca, transitus opportunitate magni momenti habita, Gryphenhagam & Garcium, vi aggredi, pulsoq; inde

Copias ex parte in hyberna distribuit.

Regis è Borussia augmentis vires.

inde hoste, victoris suis, quarum cursus his velut claustris cohibetur, laxiores carceres aperire decrevit.

Gryphen-
haga ob-
fossa vica-
pruz.
Supplicatione itaq; pro felici successu instituta, Exercitus, decimo Calendarum Januarii, ad Dammi oppidum, trans Viadrum, contractus, & Gryphenhagam, insitutum postridie illuc itinere, primum tentare, decretum: Hostem enim, suis hic laborantibus succurrere conantem, e munitionibus castrorum in apertum campum protrahendum iri, speserat. Verum, nemine comparente, suggestus nocte, natalitia Christi praecedente, tumultuario opere, sine mora erecti, tormenta, quæ, delecto sclopetariorum agmine comitante, pontonibus, aduerso Viadri flumine, subiecta fuerant, in illis disposita; & summo mane circa quintam matutinam, verberatio tanto impetu instituta: Ut brevi ingens fieret ruina, oppugnatores mox admisura.

Præerat enim hic rerum summæ Ferdinandus de Capua, natione Neapolitanus, Ordinis, qui Divo Jacobo Complutensi sacer, eques: Sed statim ab initio sibi diffusus, & de conservatione oppidi, quamquam bis mille quingentis sclopetariis id defenderet, jam tum desperans, militaria signa pridie Garcium, in florum castra, transmiserat. Unde ipsi quoque, milites animis lapsi, & ad resistendum seigniores, visa, quæ Regii muros subibant, alacritate, signa sua Garcium, effusa per pontem, quæ Viadrum jungit, fugâ secuti, loco cum omnibus tormentis, inter quæ tria ærea, Regi celsere.

Licet autem horum, ut qui maturè fati in pedes se coniecerant, ultra quadraginta minime trucidati, & quasi centum capti fuerint: Præfectus tamen ipse, binis vulneribus (quibus vitâ post concessit) saucius, cumq; eo Antonius, excubius præpositus, unus Centurionum, & Comes quidam Turrius, aliive non infimæ notæ Ductores in Regionum potestatem devenere. Quos captivos universos Teuffelio, prætoris Legionis Tribuno, Rex dono dedit.

Hostis
munition-
em, con-
Subita isthæc & felix Gryphenhagæ expugnatio Cæsarianos ad Garcium ita perculit: Ut, paucis equiti-

bus, qui exploratorum missi erant, munimento Marwitziano, e regione Garcii, ad viadri transitum ab alterâ parte Viadrum, protegendum, excitato, fortè appropinquantibus, prædiali illi id deferentes, Garcium dilaberentur; ponte, quo Viadrum sternitur, igne corrupto. Ita propugnaculum istud a paucis Regionum, usq; equitibus, hosti extortum.

Nec intra eos tamen terminos paucis Garcii terror stans, ipsa quoque Cæsarii ipsum farianorum castra pervasit. Quamquam enim, Rege cum Exercitu in ultrata Viadri ripâ adhuc versante, nullum, nisi superato flumine (quod adeo celeriter fieri non poterat) discrimen immineret, Schaumburgius nihilominus Garcii quoque Urbe, unâ cum annona ibidem recondita, quæ multa modiorum millia erat, & pulvere tormentario, Vulcano consecrata, tribusq; eximie molis tormentis, triginta sex pondo globos, ut conjecturâ fuit, librantibus, cum ingenti missilium pilularum numero, quæ in festinato hoc recessu, deficientibus jumentis, avelli non poterant, in flumen (ne hostis potiretur) submersis, aliis autem tribus pulvere oneratis plusiusto & diruptis, ingenti confusione, fugienti, quam recipienti se similior, Francofurtum ad Viadrum discescit. Unam; duodecim pondo pilam vomentem, bombardam, quæ Ducis Fridlandiæ insignia præferbat, in fossati præcipitatum, Regii illæsam inde postmodum extraxere. Minuscula etiam, tres ferri libras propellens, machina in disiecto vi pulveris cænobio, tum globorum multigenum haud contemnenda quantitas, ad bis mille, in eodem cænobio, & aliis ædibus, quarum circiter quadraginta quinque vim ignium elapsæ supererant, sparsim reperta; nec non cella quædam fornicata, funiculis plena, sub dicti cænobii ruderibus. Oppidum ipsum, quod, utut incendio deformatum, Urbis tamen Sedinenfis securitati, & rebus suis firmandis magnum adjicere momentum putabat Rex, ejus mandatu Leslaus, Sedino Præfectus, missa illuc Mitschefalii Legione, illico occupatum, ac, reparatis antiquis, novisq; institutis munitionibus, instauratum iit.

In receptu
ex hiber-
nis male
multatur

Cæsariani autem, qui Piritzæ, & in novâ Marchiæ oppidibus hiemabant, hoc rerum statu, nullâ interpositâ morâ Landsbergam plerique se recipiebant; sed, Regius acriter tergo eorum insistens, non sine discrimine & militum iacturâ: Impedimentis certè, cum raptim & nullo ordine fugerent, maximam partem exiit. Piritzæ, (plerique autem Croatæ erant) stabant, ut periculo proximi, à Baudisio pessimè multati fuere, & via, quæ inde Regionum ducit, caëtorum cadaveribus passim strata: Baudisius cum suis trecentos currus, spoliis opimos, navatæ Regi fideliter operæ præmium tulit. Sparriana Legio, Custrinum defleat, transitu illac impetrato, sine noxiâ evasit.

Is autem Regi, victoriam eadem viâ prosequi tentanti, hoc quidem tempore denegatus: Alias uno actu, antequam hostis vires & animos recolligisset, ad Francofurtum debellari forsitan potuerat.

Supplicationes ob
successus, Sedini, in omnibus templis,
DEO Opt: Max: grates solenniter
agit, & exeunti Anno, firmâ prosperorum,
in futurum, eventuum spe conceptâ,
cum gratulatione ac jubilo finis impositus.

Hos propter felicissimos Regis successus, Sedini, in omnibus templis, DEO Opt: Max: grates solenniter agit, & exeunti Anno, firmâ prosperorum, in futurum, eventuum spe conceptâ, cum gratulatione ac jubilo finis impositus.

1 elector
convenit
Ratisbo-
na adlus.

27. Rege Svecorum victoria arma hunc in modum adversus Cæsarem, in Pomerania, longè latèq; circumferente, Electorum, qui cum Cæsare jam mense Junio, Ratisbonæ coe-rant, conventus ad finem decurrit. De quo ut paucula, quæ Svecicum bellum concernunt, inferamus, necessum est.

Propo-
sitionis ex-
sarcæ, quâ
Regem
concerni
summa.

Tempori satis, & priusquam Regis Sveciæ in Germaniam appulsus innotesceret, illic, à Cæsare Electoribus propositum, in deliberationem venerat: *Siquidem Germaniam invadere Rex animus induceret, quomodo, & quibus mediis eidem obviam eundum, ac resistendum foret?*

Increbescente verò rumore de Regis adventu, & subicis pariter, felicibusq; progressibus, Cæsar hunc articulum impensis urgendi occasionem nactus est: Quòd mora & securitas, quibus initio peccatum videbatur, mox

valida armorum vi, & totius Imperii robore emendaretur.

Nec Electores à Cæsaris intentione alieni, nec in decernendo adversus Regem Sveciæ bello segnes: Unde decretum illorum consensione factum. *Ad cæsarei Exercitus sustentationem Ordines Imperii per certos, à Cæsare ad id destinatos, Commisarios, qui ad singulos Circulos mitterentur, de universali tributo imploratum, & huic fini, circulares conventus in universo Imperio institutum iri: Donec autem tributum illud, Ordinum suffragiis, funderetur, necessum esse; ut, qui hactenus belli onera sustinuerant, eadem ferre eoque ne destituerent.*

Insuper acerrima avocatoria & inhibitoria (quæ vocant) mandata, ad omnes Ordines & incolas Romani Imperii, tum ipsos militum Ductores, militesve, tam equites, quam pedites, annuente Electorum Collegio, promulgata. Et illis quidem injunctum: *Ne Regius ulla diribitoria, delectus, transitum, aut quicquam, quod quovis modo promoveret eorum conatus, concederent, neve arma, commeatu, aut aliis belli apparatibus opitulerentur; quin potius Ductores, delectibus intentos, custodia manciparent, militibus, si qui alicubi coire velle viderentur, aut retentis, aut dissipatis.* His verò, Regis stipendio renunciare, militem, quem collegerant, dimittere, omni hostilitate abstinere, & armis positis, in diversa, quò cuiq; libitum, abire mandatum. Nec intra Imperii terminos Cæsaris auctoritas stetit, sed ad alios etiam, qui nec ipsi, nec Imperio subjecti, aut Sacramento obstricti erant, sese extendere visa: *Quibus, nisi Editto parerent, mortem & dira quæque se-verè interminabatur.*

Avocatoria autem isthæc per totum Imperium, hinc inde, maxime in superioris ac inferioris Saxonie Circulum (qui Regis militiæ proximi) ad supremos quosq; circulatorum Duces missa fuere, & simul postulatum: *Darent operam, quò, publice affixa, in omnium venirent notitiam, & ubi vis mos illis gereretur.*

Favorem autem & auxilia Electorum, tum aliorum quovq; Principum ac ordinum Imperii, maxime gratifica-

Electori
adversus
Regem
decretum

Cæsaris
mandata
inhibito-
ria & avo-
catoria.

Cæsar E-
lectoribus
quædam
gratifica-
tione.

Pontificiorum, ut adversus Regem Sveciæ sibi demeretur Cæsar, in aliquam multis articulis, ubi se gravatos conquirebantur, liberaliter eis indulsit & gratificatus est.

Ducem enim Fridlandiæ, quem summum belli Imperatorem creaverat, quod Ordines Imperii ægrè id ferre videret, in eorum gratiam exauctoratum iit. Quia verò, quæ Cæsari à feracioribus consiliis erant, haud consultum (maximè Hispaniarum Rege, cuius non parum interesse nōrant, inscio) rebantur; amplissimum hoc militiæ cæsareæ dirigendæ munus demandare (quod Electorū vota collimabant) Bavariz Duci: Utpote inter potentissimos Germaniæ Principum, cuius appetitui atque libidini, si aliovisum se flecteret, refrenandæ vix quisquam, maximè ubi ipsius Cæsaris armis fulciretur, par esset futurus; & qui ex suspecta infestaque Aultriacis Familiâ oriundus, occultam in pectore æmulationis ac dissidentis flammam, velut sub cinere sepultam, foveret, datâ occasione, in perniciosum forsan incendium aliquandò erupturam. Ideo mediam viam eorum impulsu ingressus Cæsar, Johannem Tschersclauum, Comitem Tillium, generalis Legati nomine, quo jam antè pontificii fœderis seu Ligæ Exercitui moderabatur, suis quoque copiis præesse iussit.

Electores ad hæc magnificè pollicitus: Militiam, quantum temporis ratio ferret, reformaturum, & ad certas Legiones, cohortesve, quot persequendo bello forent necessariæ, reducturum; nullum imposterum, nisi Electorum consilio bellum excitaturum, gesturumque; enormem militum licentiam; & prorumpentia inde flagitia, restitutâ militari disciplinâ, certoque modo stipendiis præfinito, emendaturum; denique, quicquid Ordinibus Imperii ab onere belli relevandis faceret, omni curaturum diligentia.

Ut quoque Italici turbis, quo distinebatur, se extricaret Cæsar, cum Legato Gallico de componendis, ob Mantuanam successionem exortis, dissidii certo pacto convenit. Et quamquam Gallus primo conventionis articulo, qui facultatem, auxilio, pecuniâ, consilio, ope, aut commentis subveni-

endi Cæsaris hostibus, illi præcludebat, assensum præbere abnueret: Cæsar tamen, dum, bello Italico sopito, copias inde modò adversus Sveciæ Regem deducere posset, in eo quoque connixit.

In Palatini causa gratia (ut appellare libuit) fores penitus occludere, Cæsari ab initio decretissimum erat. Ne magnæ tamen Britannicæ Rex nimium offenderetur, & simplici ejusmodi repulsâ, Sveciæ Regi archius seungere, compelleretur, mitius aliquandò responsum. Ubi, nimirum, Palatinus conditionibus, quæ prescriptæ illi fuerant, impletis, Cæsari gesisset morem, revocato prescriptionis diplomate, in gratiam denuò à Cæsare receptum, & ex provinciarum, quas Hispaniarum Insans occupatas detinebat, redditibus principalia alimenta ei prebitum iit.

Ne autem, quod ad reducendam Pacem, & evitanda bellorum mala conferret, omissum quicquam videretur, Regem Sveciæ de armis deponendis scripto compellare, Cæsari & Electoribus placitum fuit.

Et Cæsar quidem in literis suis de Rege conquirebatur: Romanum Imperium, in Germaniam trajiciendo, hostiliter invasisse; ab ipso nullatenus lesum nec ulla dissidentia, contentione, sedum hostilitatis & armorum inferendorum præbitâ ansâ. Controversiam enim cum Stralsundensibus in Imperii territorio ortam, ejusdem jura ac Regalia concernere: In qua Rex Cæsari non licentiùs modum præscribere debeat, quam ipse, in rebus Sveciæ ordinandis, ab alienigena sibi præscribi velit. Maximè quia hæc, & succrescentia inde dissidia, Regis Daniæ interventu, absque armis facile componi potuissent: Modò Rex, non secus ac Cæsar, Legatos suos Gedanum misisset, sufficientibus mandatis instructos. Ut ut autem hæc se haberent, certè decuisse Regem, non nisi præviâ bellorum denunciatione, hostiliter adoriri Imperium. Cæsarem de eo Regem jubere securum esse; Quod bellici sui terræ, maris apparatus nunquam eo collimarint, ut ali-quod inde Regi metuendum fuerit discrimen: Quinimò ad amicitiam cum Rege, Regnoque Sveciæ inviolatè colendam, & fuisse habitum, & imposterum, nisi secus Rex vellet fore paratum. Admon-

Nec magis Britannicæ Regi, in Palatini causa, penitus re-

Cæsari ad Regem, de armis deponendis, literarum.

Cum Gallicus Rex paciscitur

bat

batitaq; Regem Cæsar & adhortabatur: Ne rebus Imperii amplius se immisceret, neve Imperium armis laceraret, sed, milite Germania finibus educto, loca, quæ occuparat, restitueret, & commerciorum cursum navibus suis ne sufflaminaret, nec ipsi, aut Imperio in iuribus maritimis præjudicii quicquam inferre conaretur. Sin minus: Igitur totius Imperii viribus subnixo, non occupatorum modo locorum restitutionem, sed & suam Imperiæ dignitatem, Ordinumq; Imperii oppressorum liberationem ac conservationem cordi futuras.

Electo-
vum ad
Regem
litte-
retæ.
Hactenus Cæsar Electores autem & ipsi, quod hucusq; distulerant, Regis literas, mense Aprili scriptas, nunc demum, mense Augusto currente, responso dignati sunt. Et sanè in exteriori inscriptione, quo nomine Rex aurem illis vellerat, nihil tunc apparere vitii: Intus vero, in ipso literarum vestibulo, nomina & tituli Electorum præfixa conspici; contra morem, inferioribus dignatione superiores scripto compellantibus sœctum. Autumabant autem Electores: Nul- lam subesse causam, cur hostile quid Rex in Imperium moliretur. Stralsundensibus certè, si animo magis factusq; quam verbis, in Imperatorem, supremum Dominum, se exhibuissent proclives, expeditionem futuram ad Clementiam Cæsaris viam, & contra militares injurias promptius remedium: Nec opus fuisse, in præjudicium Romani Imperii, aut externa ab illis ascisci, aut ab externo iis subministrari presidia. A pacis oribus quod Rex lesus & indignitates illi illate fuerint, minime probare Electores; si quid etiam in titulo literarum suarum desideretur, id non animi alienatione, aut minuendi honoris studio, sed more & usu, ergà alios etiam Reges consue- to, factum: Quæ verò in Saxoniam inferiorem, & postmodum ad maris baltici oras promota sint Cæsaris arma, & militares, inde secuti, apparatus, his, nullatenus credere, quod Cæsar Sveciæ Coronæ & Regis statum offendere cõ- creverit; non antè provocatus. Causam Ducum Megapolensium, quos Rex, ut vicinos & consanguineos doleat avito patrimonio exutos, cum principatus & feuda, ab Imperio dependentia, con- cerneret, in Cæsaris, tanquam directi Do-

mini, arbitrium tantò æquius collatu- rum: Quantò & ad Clementiam se pro- clivior, & ad justitiam cuiuslibet perentè administrandam promptior; quanto magis etiam, Cæsari eandem commendare, & antea per literas, & nunc coram, cura Electoribus fuerit. Polonia Regi in Borussia missa à Cæsare auxilia quod attinet, putare Electores: Cæsarem pecuniales habuisse causas; cur amici & consanguinei Regis partes non planè judicaverit deserendum. Interim, induciis jam utrinq; stabilitis, si vel ex hoc capite, vel alius de causis, Rex aliquid offensus concepiisset, id omne, ipsorum opinione, ejusmodi esse; ut non propterea novis bellorum motibus Imperium fuerit turbandum: Maxime, quia alia rerum componendarum pacifica media, cum utriusq; partis satisfactione, non erant defutura. Hinc amanter hortari Regem: Ut ne ullius se consilio pateretur induci, ad arma in Imperium movenda, aut juvandas illorum partes, qui debitam Cæsari obedientiam hactenus negassent; quin potius, quæ jam in Imperium movisse arma intelligeretur, quamprimum inde iterum educeret.

28. Et ita quidem Electores, Principes, Ordines Romani Imperii, pontificiæ Religionis, quibus, ut fortiori & potentiori factioni, reliqui palam contradicere haud ausi, cum Cæsare adversus Regem Sveciæ unanimiter conspirabant. Inter Protestantes verò flamma quædã enata, indices magis, magisq; clàm glisccebat: Ut facillè appareret altius penetranti, & arcu- norum consiliorum gnaro; Svecici belli occasione majores vires nasctam, in luculentum brevi incendium erupturam.

Cæsar enim, nec prece, nec monitis induci poterat: Quin Edicti de ecclesiasticis bonis publicati, (quod Protestantes oneri non ferendo subjugabat) executioni præcise insisteret. Ad hæc in Franconia, Svecia, & ad Rheni tractum, contra eos, qui Mansfeldensium, Badensium, Brunswicensium turbarum participes fuerant, acerrimè, & districtiore penè, ac unquam, severitate, bonis in fisco redactis, ab Osa, Cæsaris destinato ad id Commissario, procedebatur.

Bel-

Belli incommodis mederi Cæsar spem quidem fecerat, sed de effectu inter Protestantes subdubitabatur. Quinimodò universam belli, contra Sveciæ Regem decreti, molem in ipsos, qui incendio proximi, derivatum iri, eminus prospiciebant satis oculis.

Hinc à nonnullis Electorum, Principum, ac primorum quorundam Imperii Ordinum, protestantium Religioni addictorum, ad Ratisbonensem conventum Legatis jam tum ejus rei fundamenta jacta, quæ insequenti Anno Lipsiæ consummata est: Animantibus & calcaria addentibus certis hominibus, qui, sub alio prætextu Ratisbonam irrepentes, Regis negotium clam apud eos agebant.

In confesso quidem erat; nec Religionis, nec Libertatis conservanda, tuendæve ullam, nisi in armis sperare spem: Sed quod Sveciæ Rex cum Exercitu adhuc procul abeset, Cæsar contrâ rerum ubivis potiretur, & eorum conatibus summâ incubaret vigilantia, quomodo copias & arma, ita ut ne Cæsar in prima segete opprimeret, comparare possent, hoc opus, hic labor futurus videbatur. Adhuc in Electorem Saxoniz, velut principale membrum & quasi caput, certè potentissimum Protestantium, nec non, omnium opinione, magnæ apud Cæsarem auctoritatis, singulari omnes ferebantur respectu; Nec quicquam, hoc refragante, reliquos molituros, apparebat: Unde, quibus Religionis & Libertatis cura impensior, nullam expeditionem reperiebant viam; quàm hunc instigare ad arma, pro eadem Religionis & Libertate induenda. Saxonem enim, non verendum esse, ne Cæsar statim, novi quid tentare animadversum, offenderet, aut armis oppugnaret, sed alia prius omnia expecturum; unde tempus & otium, copiis comparandis ac instruendis esset habiturus: Idque eò facilius; quod ejus dictiones non, ut aliorum Imperii Ordinum, militarium hospitiorum compedibus à Cæsare impeditæ reperirentur. Tum vires ejus non contemnendas ac verè tales, quæ pro solido fundamento his molitionibus substernebantur: Quibus si finitimi Protestan-

tes, delectibus raptim habitis, se associarent, Cæsaris armis, accedente præsertim Regis Sveciæ auxilio, faciliè pares fore. Quid, quod omnes, qui à papatu desciverant, in Saxonem animos, urave intenta tenerent? Nec dubitandum, simul atque is elasticum caneret, militiæ huic, velut sacræ, & pro Religione ac Libertate susceptæ, certatim nomina daturus.

Licet autem protestantes Electores, Principes, Ordines, cum junctim, tum separatim, pro se quisque gravamina, injurias, & molestias, quibus à Cæsare ejusve milite premebantur, ad Saxoniz Electorem multoties queribundi detulissent, imò Legatorum, quorum supra mentionem fecimus, nonnulli, durante Ratisbonensi conventu, ad eum proficiscerentur; ut sociorum patrocinium, arreptis armis, susciperet, variis rationum momentis, & proprii etiam discriminis, quod diutius cunctabundo certo certius immineret, representatione inducitur: Protelis tamen his ulterius commovere non poterat, quàm ut promitteret; omnia hæc Cæsari scripto ad animum revocaturum, nec quicquam facturum reliqui, quod is Protestantium gravaminibus, primo quoque tempore, quàm commodissimè fieri posset, mederetur. Donec certa persona, quæ apud dictum Electorem insigniter gratiâ tunc pollebat, iter eò adornans, in eam tandem pertraxit sententiam, ut reciperet: Universalem omnium protestantium Electorum, Principum, Ordinum conventum Lipsiam indicturum, & quid è re christianæ simul fidei, simul Imperii foret, illic deducturum in deliberationem.

29. Quousque nos isthæc quoque differimus: Audituri interim, quid Rex Sveciæ, ad superius adductas literas, Cæsari & Electoribus dederit responsi.

Et Electoribus quidem, quorum Regis responsum literarum, Sediti, tertio Nonarum Septembris per tubicinem Electoris Brandenburgici insinuatæ, prius ad manus venerant, prius quoque respondebat, in exordio literarum ad animum revocans, quod, præter morem consue-

Quorum
impulsa
Saxoniz
Electo-
Lipsiæ co-
ventum
indictum

Regis re-
sponsum
ad Electro-
rum lice-
ras.

& con-

• contra stylum usitatum, nomina sua epistole intus pressissent: Quasi studio id esset questum, ut regie sue sublimitate inde aliquod crearetur præjudicium. Quicquid vero hoc, cum prioribus in amicum dervandum censere: Quorum calamum publicæ tranquillitatis offores ita fuerint moderati; quò omnis inter Regem & Electores ulterior communicatio & literarum commercium tanto impofterum redderetur difficilius. Regem enim nil, quod à dignitate ejus alienum sit, accepturum aut admissurum, vel inde satis constare, quòd literas, in quarum inscriptione Caesar ipsum Principem suum, quasi subiectus ejus foret, compellari, nulla ratione acceptare seu admittere voluerit: Quippe qui ne glebulam quidem terræ Imperatoris beneficio teneat, sed, quæcumq; possidet, Deo & ensi, justissimæq; causæ sue, per victoriæ arma fortiter asserit, unice accepta ferat. Nolle tamen diutius immorari his, quæ nec quicquam derogaturæ sint regie sue Majestati, nec Electorum dignationi adjectura quicquam. Rem ipsam quòd concernat, gratum Regi; quòd Electores injurias & indignitates, à communis quietis turbatoribus innoxio illatas, vix se probare, asserunt: Longè antem futurum gratius, si convenientiâ hujusce malis remedia essent adhibita, neque Electores, admissa contra ipsum elevando, quicquid hæcenus ab inimicis gestum, quodammodo excusare, & haud omnino improbare viderentur. Jam antea fuisse exposuisse: Quæ urgentissima rationes impulerint, imò adegerint propè nil minus propositum habentem, ad opem Civitati Stralsundensi ferendam, & quantum in ipso fuerit, satagendum: Ut vicine, & multiplici vinculo ipsi; Coronaq; sue, à multis retrò seculis conjunctæ, Urbis salutis consulendo, periculum Regno suo, ac mari baltico pariter imminens (si pedem ibi figere tantâ contra se hostilitate notatis licuisset) maturè præverteretur. Quo tamen consilio nil hostile in Imperium Romanum sit molitus; nec quicquam in ejus præjudicium fecerit. Quin potius persuasum sibi habuisse, gratias eo nomine ab Imperio relaturum; certe committerum: Quod Civitatem, quæ alias, vel contra ipsam impetatoriam auctoritatem à iniquis persecutoribus oppressa, vel Imperii tum hostibus cessura fuerat, mediam velut vi-

am amplexus, conservavit, Imperioq; servavit salvam & incolumem. Habueritne Civitas Stralsundensis causas satis justas aut prægantes, externum præsidium atq; auxilium contra vim, non minus injustam, quam extremam implorandi? Et utrum aliqua illi planior ac expeditior via patuerit ad clementiam Caesaris, sive, per eam clementiam, ad aram portumve salutis? Ipsos Sundenses coram æquis quibusque rerum arbitris ostendere ac docere paratos: Facileve hoc intelligere, quisquis norit, quam parum sancti temporis efficacie in ipsis casureis decretis fuerit, non modo ad civitatem innoxiam à præsentis, altiorve discrimine liberandam, sed vel paululum refrigerandum, temperandumve flagrantissimum internecini odi, immanis umve irarum fervorem; quo in loci hujus perniciem atq; exitium quidam, suis omne in armis ac violentia ferentes, exarserant. Quod Caesar, non provocatus, armaturâ ac apparatus suis, Regis ditiones & Regna infestare, aut offendere minime decreverit, in eo assensurû Electoribus, nisi tot funesta, oculis obversantia, exempla luculenter demonstrarent: Quam multi hisce temporibus, nimis & intempestivæ credulitatis acerbissimas dederint penas. Ideoq; regiâ dignitate ac munere suo judicasse indignû. In rebus tanti momenti, quæ proprii status incolumitatem, populorumve sibi à summo omnium Rectore commissorum, salutè concernerent, credulitati nimis indulgere, & aliquando, sed seriùs, dicere, non putâram. De Cesare, etsi haud mediocribus injuriis à quibusdâ ejus Ministris affectû, ab initione sibi mali pollicitû. At cum hujusmodi Pacis turbatores, minime provocati, indigni ipsâ modis lacescere, nec non injurias injuriis & indignitatibus cumulare indefinenter perrexerint, nemini mirum videri debere: Quod non inani & opinabili aliquo, sed justissimo metu impulsus, processus ejusdè plus quam suspectos habere cœperit, dignitatè suam aliis mediis tueri jure æquisimo defensionis ac Gentium fretus, in animum induxerit, adeoque coactus fuerit, saluberrimum talibus malis præventionis remediû arripere, & sollicitè providere, ne provinciæ suas, proximè adjacentes, vellicare asficeret, validiores & transmarinas in Regni interiora sentarent impressiones. Directû dominum in seunda, ab Imperio dependentia, quin Casari, Impe-

Imperiove competat, haud refragari: Jus tamen illud minimè posse solvere vinculum vicinitatis, amicitiae, consanguinitatis, vel efficere, quò minùs amicorum, vicinorum, consanguineorum aduersis affici liceat, ipsiq, ut Regi externos eorum rationem & causam commendatam habere, maneat integrum; praesertim cum, non tam propria culpa, quàm sinistris inimicorum machinationibus, indefensi, indicta causa, nec, quem in convincendo ac condemnando aliquem Imperii Ordinem servare moris, juris ordine servato, in tantam se calamitatem precipitatos conquerantur. Porro Regi facile pervaderi, causas impulsivas & suasorias, subsidia Polonia, hostibus tum suis, in Borussia mittendi, haud defuisse Caesari: An verò rationes illae ad destruendam causae Caesaris iustitiam, vel suas actiones improbandas quicquam faciant, aliis dijudicandum relinquere. Amicitiam, quae Caesari cum Polonia Rege intercedat, nequaquam necessitatem Regi imponere, ejusmodi irruptiones ac hostilitates egre non ferendi: Nec ullo jure prohibere; quò minùs Regi fas sit, dignitatem suam, contra ejusdem turbatores, dignè tueri, illos, qui in summum sui, suorumve praesudicium hostilia quævis iniuria exercuerint, iusto talionis jure, debitâ vindictâ persequi, & demùm hosce alibi potius quærere, alienumve in oris sistere, quam domi, in Regni sui visceribus, non sive perpetua sollicitudine, opperiri. Quod jus induciae, cum Regno Poloniae inita, nulla ratione tollere, aut minuire potuerint. Regem sanè per amicabilem compositionem omnis discordiae fomitem aliquoties tollere conatum: Quod verò optimè cogitata ejus optato caruerint successu, non ipsi imputandum, sed illorum iniquitati, tergiversationi ac technis; qui omnia, ab illo proposita, media, partim indigne rejecerint, partim eluserint ac frustrarint. Quapropter nulla prorsus dignum admiratione; quod, tenioribus nihil proficientibus, ad asperiora, quamquam in viuis, descenderit. Et quia Electores, in prioribus literis suis, ne verbo quidem attigerint remedia, quæ, eorum auctoritate & interpositione, iustissimis querelis suis adhiberi, haud injuria postularat; quid aliud inde colligendum, quam optionem, inò necessita-

tem ei suisse relictam, alia via sibi, suisq, prospiciendi? Interim, de quo sepius sit protestatus, id hic repetitum velle. Nimirum, ab Imperio Romano, Electoribus, aliis Imperii Ordinibus ac membris, quæ ipsum non offenderint, nequaquam alieno esse animo, nec, nisi provocatum, alieno animo futurum, verum hoc armis suis solummodo quæri; ut ne privata quorundâ, in turbido piscari fuكتورum, ambitio, ferocia ac licentia in immensum excrescat, sed retundatur, tum ut sua sibi securitas, & amicorum, vicinorumq, salus in tuto collocetur. Nec enim aut Romanum Imperium turbandi, aut debitam Imperatori, Imperiove obedientiam deirectantium partes juvandi animum ipsi esse; sed turbatores publicos coercendi, inclytave Imperii membra ab exitio conservandi, & à male feriatum injuriis vindicandi. Quod verò Electores ad arma mota sistendum & abducendum hortentur, tunc demùm faciendum arbitrari; ubi certius aliquid, cum de injuriarum, iniquè ipsi illatarum, satisfactione, tum propria vicinorumve securitate consisterit. Ceterum si etiannum, condicionibus Pacis æquis, honestis, ac tutis in medium allatis, rem hanc ab altera parte seriò agi, animadvertat, tantùm abest, ut à Pacis tractatione se alienum ostensus sit; ut potius sustinet & tutam Pacem unicuique atque præcipuum armorum suorum scopum esse, ingenue profiteatur.

Ita Rex Sveciæ ad Electores: Caesari verò ipsi, (cujus epistola, mense Augusto scripta, Octobri demùm in castris Ribnicianis reddita fuerat) quod omnem belli culpam in Regem derivare videretur, in primo statim responsi limine, directò, nullâ circuitione usus, causam, quæ ad arma eum potissimum compulerat, exposuit. Nempè (ut longam, molestamq, aliarum hostilitatum, ac cumularum injuriarum seriem missam faceret) Caesaris Campiductorem, iuste magnitudinis Exercitum, infestisq, contra ipsum aquilas in Borussia, anno præterito, nulla premissa belli denunciatione, duxisse: Harumve copiarum imperialium satis tunc expertum hostilem animum, ac impetum; quem nec propria innocentia

Regis responsum ad Caesaris literas,

nec equissima Senatus Regni per ablegatum suum postulatam sistere, aut revocare potuerint. Non itaque perspicere; quo titulo belli causa ipsi attribui possit, vel quo iusti colore seu prætectu Caesar belli denunciationem, à semet neglectam, à Rege, bellum non inferente, sed propulsante, desideret, eoque illum nomine violati juris Gentium accuset: Cum non minus juris Gentium esse constet; bella, quæ ad vim repellendam suscipiuntur, à Natura potius ipsa, quam eaduceatore ullo indici. Neque omnem tamen clarigationem (quamvis in hoc casu à sua parte minime necessariam) omisisse, & diligenter satis cavisse; ne quavis spe Pacis se deceptum, hostiliave inopinato passum, ullo jure conqueri posset: Binis literis Imperii Electoribus, nec non per Senatus Regni Ablegatum Caesaris Præfesto Exercituum generali significando; nisi hætenus ab altera parte errata maturè corrigerentur, tandem, iniquitate justissimas querimonias suas negligentium, necessitatem sibi impostum iri, aliis mediis securitati suæ, dignitative consulendi. Volueritne Regem Caesar hac aut alia ratione offendere, id, cum in animi ejus interiores recessus penetrare non valeat, ignorare quidem, nec operose inquirere: Quod verò sub umbra & autoritate excelsi Imperatorii nominis, & sic Cesare, seu jubente, seu certè connivente, indignitates, injuriæ, hostiliæ, quamplurima ipsi illata sint, adeò liquere: Ut, fusiis hoc deducere, idem foret, ac, addere velle soli lucem. Quid porro de Caesaris apparatu bellico Rex sibi polliceri debuerit, Ducum, Ministrorumve Cesarianorum actiones, coartatus, consilia, non modò ambigua atque suspecta, sed manifesta, satis loqui, & hæc silescent, Pomeraniam satis dicere: Quæ nullo alio nomine, quam sub belli Svecici prætectu, cum adjacentibus provinciis, à Cesaris milite misere hæc annis, in suam invidiam, vexata, exhausta, ac exinanita fuerit. Suppetias, Urbi Stralsundensi latas, Cesarem tam æquè æstimasse, optandum: Quam Rex Ducis Holsatiæ, sub ipsi signis & aquilis imperialibus contra se exercitum, hostilitatem, cum multis aliis injuriis, animo ad patientiam obfirmato, publicæ tranquillitati ac bono condonariis. Quin tamen facili negotio, quic-

quid inter ipsum & Cesarem dissidentie, discordiæq; obortum fuerat, per amicam transactionem componi potuerit, vix dubitare: Verùm cum aliter Casari placuerit, & ejus Subdelegati Legationem Regis, Lubecam missam, contra omnium Gentium instituta, admittere recusarint, Exercitus quoque Caesaris, manifestum se ejus hostem declarando, nihil adversus illum hostilitatis omiserit, neminem, æquitatis amantem, in hac causâ medium, non dicturum; Regem minime, sed potius Cesarem, aliis legitimum justumque medium in super habitis, ultima primo loco tentasse. Etsi igitur magis de aliis omnibus, quam ulteriori Pacis litatione, deinde sollicitus esse potuerit, nihilominus, quò flagrans suum communis tranquillitatis desiderium ac studium Orbi Christiano constetaretur universo, Pacis & totæ consilia necdum omnino voluisse deponere, sed Danic Regem eò perduxisse: Ut, interponendo se, viam ad anicum tractatum, inter suos & Cesaris Commisarios Gedani instituendum, munierit. Plenus dein, atque huic tractatui seu negotio aggrediendo sufficientibus, mandatis Cancellarium suum, & reliquos, ipsi adjunctos, instruxisse. Tandem postremo, ne motus bellici Pacis consilia ullo modo turbarent, expeditionem militarem, non sine temporis rerumve dispendio, diu differri passum. Quod autem optimè cogitata hæc sua in casum abierint, non sibi, aut suis, ut Caesar faciat, ascribendum, sed Cesaris Commisario potius: Qui summo studio impedierit, quò minus Mediatores, Gedani subsistentes, Legatos suos inviserent, moreve consueti ac debito futuri tractatus fundamenta collocarent. Cum verò Gedani Urbis ex post-facto, ob certa simultatum, inter suos & eandem sparsa semina, his suspecta redderetur & incommoda, dictum Cesaris Commisarium huic loco, quasi tractatus illi stricte esset alligatus, nec alibi haberi posset, adeò præfractè instituisse: Ut Pacis spem, in fraudem communis tranquillitatis abruptum, quàm loco condicere decedere maluerit. Cautiones verbales de securitate, & optimas de amicitia imposterum inviolatè custodienda, pollicitationes, ut sufficientes, admittere non amplius posse Regem. Non enim rem in integro, non periculum, sibi suæve impen-

impedens imaginarium esse, sed re ipsa, & in effectu se exseruisse sæpius; nec verbis, sed armis, aliisque hostilibus actionibus, terra marive se lesu: Itaque reale hoc imminens discrimen, nec non lesiones & injurias reales illatas, reali ac sufficienti cautione, realij satisfactione pensanda. Interim si Cæsar, Orbis christiani navem, jamdum decumanis bellorum fluctibus vehementer quasatam, in optatissimum alme Pacis portum potius deducendam, quam procelloso armorum contentione mari diutius committendam existimet, eoque nomine ad tractatum ulteriorem inclinet, nequaquam ab hoc alienum fore. Sed quamprimùm Principibus ac Rebus publicis Germaniæ, pars consanguineis, pars amicis & vicinis suis, in pristinum statum, qualis fuerat, antequàm bellum Germanicū gliscere inciperet, repositis, infvetisve lassum ac armorū ad maris baltici oras preparationibus cessantibus, (ita ut ipse quoque justā status sui securitate frui possit in posterum) injuriarum illatarum, nec non impendiorum, quæ facere coactus fuerat, condigna haberetur ratio, re ipsa & factis ostensurum; nihil sibi antiquius, quam cum Cæsare non minis, ac reliquis vicinis, amicitiam illibatam conservare, mutuæque confidentiæ redintegrata, ac omni alio certamine seposito, cum eodem sola certare benevolentia, nec non quibusvis aliis officiorum generibus. Et ut, toto hoc tempore, quo bellorum incendii flagraverat Germania, proprii Regni curæ contentus, negotiis Germanicis se haud implicarit; donec aliorum iniquitas rem eo, ut aliena ad se quoque pertinerent, perduceret: Ita nunc haud secus animum, neque, res Germanicas suas faciendo, Cæsari ullatenus molestum fore. Uscunque verò res caderet, seu bellum, seu Pacem DEUS sibi destinasset, sanctè protestari, quod nullam contra Imperium Romanum (quorsū Cæsar rem torquere & trahere videatur) in animo foveat hostilitatem; nec in ejus præjudicium tentaturum quicquam: Quin potius amicitiam factam, testam cum eodem conservaturum; quamdiu omni adversus se hostilitatis genere id abstineret, neque, hostibus se associando, vel savendo, justam, vel invito, extorqueret talionem.

30. Jam ut sub Anni exitum, Magdeburgenses turbas, quas supra attigimus, in manus resumamus, Fortuna respiciens primis Administratores, Christiani Gulielmi, cōnatibus haud leviter aspirare videbatur: Confluente ad eum ex popularibus, hinc inde, copioso milite. Rara in dicecesi Magdeburgensi, sub hoc tempus, hostium præsidia: Nec erant, qui delectibus ejus, his & conterminis oris, intercederent. Unde Administratori, nisi numm iriis subsidij fuisset defectus, ab initio in proclivi fuerat, magnā celeritate aliquot millium constare Exercitum, Cæsarianis, qui primò modicis copiis progressus ejus impedirum venire, submovendis vel profigandis parem; intervertere hoc modo eorum consilia; totius belli statum mutare; quicquid commeatu ac annonæ in circumjectis locis reperiretur, inferre in Urbem, & ibidem, insigni cum Regis, omniumq; Protestantium commodo, novam figere belli sedem.

Sed Magdeburgensium res præcipuo nervo in ipso statim limine de- Defectus
stuiti reperta. Administrator enim qui Mag-
spe magis bonā, quā ære onustus, deburgi
itineri se dederat. Magdeburgi autem
autem cives, quā cupidè Administra-
torem receperant, tam citò ab incepto opere manum retrahere: Non modò ullis monitis, aut hortatibus, aut cautione etiam de refundendo oblata, non induci se passi, ut ad maturandos delectus, notabilem pecuniæ summam mutuo darent; sed collectum militem ne tecto quidem aut hospitio recipere, & fovere dignati. Hinc miles non, quā opus erat, & fieri potuerat, copiā concurrebat: Hoste interim ad cingendam usquequaque præsidij suis arctius Urbem, sat spatij temporis adeptus. Licet autem Sveciæ Rex, cognito, à pecunia maxime hic laborari, transcriptis per Cambium aliquot Joachimicorum millibus, hunc defectum supplere haud intermiserit: Tantā tamen festinatione id fieri non poterat; quin prima & potissima militem cogendi occasio, manibus elapsa, occipitium prensantibus mox ostenderet.

Præterea Rex Administratorem monuerat: *Magdeburgo, tanquam belli arce ac basi totius expeditionis, ante omnia summâ cura prospiceret, nec plura, quam tueri posset, armis amplexus, viribus distatis, earum opprimendum hosti præberet occasionem.* Quo salutaria hæc Regis monita insuper habente, & delectus suos per diribitoria, in dioceseos oppidis hinc inde instituta, distribuentes, accidit: A Cæsarianis, qui nascenti malo, antequam, altioribus radicibus actis, invalesceret, obviâ ituri, copias è vicinia contraxerant, magnâ noviter conscriptorum militum partem, inter alia cum primis Calbæ ultrâ septingentos, opprimi.

Accedere his jactura haud modica, quam Bockii, jam Tribuni, culpâ Administrator patiebatur. Huic enim, cum copiis suis Magdeburgum properare se conferre, mandaverat: Et paruit quoque ex parte, militeque, ad bis mille equitum peditumve, assumpto, itineri se dedit; sed mutato proposito, seu spe prædæ, seu aliis de causis, Halam Saxonum, duas machinas, quas ex arce Mansfeldensi deduxerat, secum trahens, flexit. Ubi portâ, ultimo Iduum Octobris, vi effractâ, in obvios quosque hostium, aut ferro, aut captivitate grassabatur: Diu tamen hoc successu haudquavquam lætus. Cæsariani quippe eo festinantes, in ipsa Urbe ab omnibus rebus imparatum circumsidere parabant: Quorum adventum non expectandum ratus Bockius, raptim inde retrocessit. Et peditatus quidem, insequentibus Cæsarianis dissipatus, ac in Episcopatum Mersburgensem, reliquasque Electoris Saxonie provincias dispersus: Equites verò, dispari à peditibus (scilicet, quæ Quersfurtum ducit) viâ, sed pari fortunâ usi, & ipsi, eadente terga hoste, hinc inde dilapsi. Eodem terrore, percussus, qui in arce Mansfeldensi, & Quersfurti Urbe præsidio erat miles, utroque loco, & opimâ simul, quæ inerat, prædâ Cæsarianis cessit.

Ita omni penè provinciâ, & locis, quæ occuparat, levi iterum negotio ab adversâ parte Administrator ejectus, Magdeburgensis Urbis mœnibus arctius deinde includi cœpit.

Magdeburgi autem majoribus,

quàm Rex sibi persvaserat, difficultatibus res tunc temporis implicata reperi. Civitas imaginata sibi fuerat; Regem, sine mora, seposito omni alio respectu, rectâ cum Exercitu venturum, & universos ac singulos, in pristinum statum, pristinam tranquillitatem repositurum: Hac spe lapsi, quod ratio belli id neutiquam admitteret, de priori animorum alacritate multum remiserant. Civitatis autem & civium impressiones, cum eximere illis debuisset, augere potius Administrator: De subsidiorum regionum mora palam conquerens. Idem laxiore uti disciplinâ inter milites; nec in amore, nec in veneratione esse apud cives: Adeoque talem se gerere, ut præsentia ejus publicæ rei parum accederet momenti. Commeatus, sub adventum illius in Magdeburgensis dioceseos agro & oppidis repertus, non, ex Regis sententia, & primo ipsiusmet consilio, Magdeburgum congestus, sed sparsim, hinc inde, relictus, in hostium potestatem, oppidis & agro sub jugum redeuntibus, & ipse redierat. Unde Falckenbergius postmodum non mediocri annonæ difficultate conficiari: Quippe cum Civitas ipsi & Regiis nil quicquam alimentorum, nisi numeratâ præsentî pecuniâ, præberet. Deficiente quoque tormentario pulvere, & funiculis, Magistratus Urbis non Joachimicum, iis comparandis, conferre, Administratori angustissima, & ne quidem ad teruncium, mutuo vel fœnori sumendum, fides esse; in Falckenbergium, Regis nomine, omnis impensa derivari.

Regimen Urbis penes Magistratum esse, & delectos quinquaginta cives; in duas classes, quarum singulæ viginti quinque capitum, distributos: Hinc sequi tribus, & diversæ, in quas Urbs distinctæ, regiones. (quadrantes vulgò vocant) Ecclesiasticus ordo & ipse velut certum ac peculiare quoddam corpus constituere: Sed quod, ob controversias nonnullas, cum Magistratu non adeo concors esset, subtrahere se in multis præsentî necessitati; non sine publicæ rei detrimento. Magistratus sanè favere Regi & Regiis; ut & prior civium classis: Altera verò penitus adversari, & ef-

& efficere, ut prior quoque in pluribus, maximè quoad diribitoria militum, Magistratum destitueret. Eapropter, cum plurimum suffragiis in omnibus deliberationibus esset standum, à Magistratu solo nil decerni posse. Et is quidem ad ecclesiasticum Ordinem confugere; ejusdem opem, decisionemve, ad diribitoria, quæ diximus, pro Regiis obtinenda, implorans: Sed hic Magistratui accedere tergiversari, antequàm lapsam prius auctoritatem per omnia recuperaret. Hac ratione istud, & alia quæ plurima salutaria consilia in suspensio manere: Ita ut vix dum adhuc, mense Januario Anni proxime sequentis, sexcentos eorum in Urbem per hospitium distribui, impetrare posset Falckenbergius.

Ne Alvenslebam strenua occupatio, Mense Decembri ad mille pedites, equitesve, Tribuni Sneiderwini ductu, Magdeburgo Neo Alvenslebam, locum satis munitum, emisit, postero mane circa tertiam matutinam vi illa poriebantur. Trucidantia, quicquid Casarianorum occurrebat; præda parta satis opima; repertum itidem rei formentariæ non parum, & annona, in frumento partim, partim in farina, cori ad octingentos.

Et secuta turpis editio. Casariani verò, simul ac de suorum clade ipsis compertum, ex vicinis præsidii illico congregati, locum iterum obsesum ivere: Octo adductis machinis, violentaq; verberatione instituta. Et initio sanè Magdeburgenses, per aliquot dierum spatium, furori hostium fortiter resistere; Mox tamen, illis sine intermissione obsidium urgentibus, animis lapsi, de deditione agere; incolumitatem nemam, sed miseris & penè pudendis legibus, pacti. Nam, *Casariani vitam suam, velut munus quoddam, concessere: Ita tamen, ut sacramento se obstringerent, quamdiu suppeteret, contra Casarem non militaturos. Illo præstito, quo quisque vellet, abirent, nec aut spoliarentur, aut ullo modo detinerentur: Arma tamen & equos, cum Ducibus, tum milites, in casaræ militia & tormentorum subvehendorum usum, pulverem quoque nitratum, & cetera belli instrumenta, in Urbe relinquerent.* Ultra hæc Pappenheimius, summus Casarianorum Dux promittebat: *Militum Ductoribus ex spon-*

tanea indulgentia id amplius adhuc gratificaturum; ut, quicquid impedimentorum in Urbem secum intulisse probarentur, sine fraude iterum esserent. His autem, qui Magdeburgum, rerum suarum disponendarum, aut inde transferendarum, ire cuperent, commeatam quoque concessit, & trium dierum ibidem commorandi moram: Ultra quos si quis illic subsisteret, aut militia adversè nomen iterum daret, pro perjuro habitum, proclamatum, &, ubicunque copia fieret, plexum tri.

Regem Administrator & Magdeburgi Civitas, de subsidii ocyus sibi ferendis, multipliciter, singulari instantiâ, antehac interpellaverant. Nec abnuerat sanè Rex; veruntamen, accurato judicii examine rem secum pensitans, compererat; Omni alio respectu posthabito, Magdeburgo liberando rectè appropere, ingentis momenti, & præruptæ penè audaciæ fore: Gnarus, omnem belli suscepti statum inconsideranti hæc præcipitantiâ ancipiti discrimini iri expositum; &, si consilium secus cederet, præsentissimum ac inevitabile exitum certo certius ipsam quoque manere civitatem. Iter enim longum, illuc tendenti, conficiendum: Transitus, & claustra fluminum interjecta in aliorum pleraque potestate: Successum consiliorum ambiguum: Receptum in omnem eventum periculosissimæ plenum alex. Itaque, priusquam miles è Borussia adventaret, equitatu non adeò firmus, viam hanc rectè liberandæ Urbis ingredi haud ausus, per ambages divertere inde hostes, & laborantem, viribus eorum ex parte retractis, relevare, in animu induxerat. Hinc illa in Megapolim magnâ quoque parte suscepta expeditio: Ubi junctis, qui circa hoc tempus Ratzeburgi habebantur, delectibus, ad Albim firmare pedem Rex parabat; Magdeburgo magis, magisque successu tēporis appropinquaturus, & datâ occasione, eò pertrahatur.

Sed conatu hoc ad irritum recedente, priora Magdeburgum rectè eundem consilia resumta. Verum enim verò, ne quidem post equitatus Borussia adventu, quancquam, equestribus copiis Rex jam validior, longinquæ ejusmodi expeditioni suscipiendæ par esset, resuls sepebat carete difficultatibus.

Equi-

Regis, de
Magde-
burgoli-
berando,
consilium
non unū.

Equitatus enim hic, longi itineris lassitudine jam antè confectus, intermissa quiete reficiendus, quàm continuatis laboribus planissimè exhauriendus; tormenta quoque, res tormentaria, & pedites, incommodè autumnì, in hiemem jamjam ruentis, tempestate, per lutosas viarum voragines quàm ægerimè processuri videbantur. Ad hæc ad Garcium hostis iusto Exercitu Regis velut incubabat cervicibus: A tergo, Magdeburgum eunti relinquendus. His tamen non obstantibus, quia, Magdeburgum haudquaquam deserre, animo ejus federat, aleam hanc tentare decrevit, datisque ad Administratorem literis, omnem rerum statum accuratè curà ab eodem exquisitum ivit: Imprimis, quot militum haberet in armis, & quot obviam ipsi procedere posset? Quid porro cum Exercitu quindecim millium adveniens Rex, de comœatu sibi polliceri haberet? De his edoceri, necessarium omninò ratus; nec tam de expeditione suscipienda, quàm peragenda & feliciter ad exitum perducendâ, sollicitus.

Jamque, ad iter ingrediendum, in planitie, quæ Paswalco adjacet, regius omnis convenire iussus fuerat Ex-

ercitus, quandò literæ Magdeburgo supervenire: Meliusculè, ac primâ fronte visæ erant, jam se res illic habere, nec ad extrema adhucdum deventum, nunciantes. Quod itaque, industria spes majorum successuum & emolumentum in Pomerania communis affligeret, mutato consilio, Viadro compedibus Cæsarianorum solvendo nervos, quâ paulò ante enarravimus, felicitate intendit.

Magdeburgenses autem, ne turbarentur, certo homine illuc misso, mutati consilii rationem edocebat, ad constantiam servandam adhortatus: *Ne, aut aperta vi, quæ nondum tanta, ut ab hac interim quicquam magnopere ipsis metuendum, aut dolis & magnificis promissis, quorum lubricam & suble-* Hortat-
ces Regis
ad Magde-
burgenses,
de con-
stantia
servanda,
literæ.
*stam fidem satis superq̃ essent experti, dimoverentur à generoso, quod semel animo conceperant, proposito. Ipsurum quidem in pristina, quam insisteris, sententia, irretorto persistere vestigio, omnibusq̃ viribus in tempore illius affore; & tam ad vertendas clandestinas insidias, quàm apertam vim depellendam, provida atq̃ fideli cura pro iis excubiturum, nec quicquam, quod Civitati conservande esset, reliqui facit-
urum.*

BELLI SVECO-GERMANICI VOLUMEN PRIMUM. LIBER TERTIUS.

Summa Libri.

Tertius Historiæ nostræ Liber ab Electoris Brandenburgici, & Regis legatione mutua, nec non utriusque ad utramque harum responso initium capit. Svartzburgensis Comitissæ ad hostem literæ, à Regiis interceptæ, Electori transmittuntur. (2) Belli sub incunantis Anni auspiciis status: Et strenuum regis Sig-
niferi facinus. Lökenitza Regiis expugnatur: Landsberga eminè incin-
gitur. Regis ad novæ Marchiæ incolas mandatum. Tractatus cum Regis
Galliæ Legato resumptus, fœderèq̃ inito absolutus. (3) Rex Megapolim ac-
cite-

citeriorem Pomeraniam versus movens, NeoBrandenburg, aliisve locis, inter quæ ea, Loitzio quoque, occupatis, Demminum aggreditur. Ducis Sarvellii insolens his oris executionis militaris genus. Demmini, Arcis, urbisve, oppugnationis, & brevissecuta, deditio. Malchinum stratagemate ab exigua Regiorum manu in potestatem redigitur. Bannerius Gryphiswaldiam per literas tentat: Perusio abnuente, & toleranda obsidioni se preparante. (4) Colberga Regis deditur. Leges à Rege militi, in Pomerania hospitanti, præscriptæ. Oldenburgeris denuò, socio assumpto Orientalis Frisie Comite, neutralitatis satagit: Rege, non sine causa, assentiri detrectante. (5) Tillius, de statu cesariani exercitus à Schaumburgio certior factus, Francosurtum venit. Hornius ab eo sibi præcarvet. Tillius, retro in Regem movens, NeoBrandenburgum expugnat. (6) Rex, ordinatis in ceteriori Pomerania rebus, Sveta metatur. Ejus mandatum ad singulos quoque Tribunos, de conservanda militari disciplina. (7) Tillius, ceteriori Pomerania orâ digressus, nec Regem adoriri ausus, ad Magdeburgi obsidium redit. Mitislausius Tribunus Arenswaldie ab hoste opprimitur. (8) Rex Francosurtum iter instituit. Croatia Moncheberge & Zedenicci malè militantur. Francosurtum, obsesum, impetu Rex capit: Victoriamque Protestantibus Lipsia congruatis, speciatim autem Electori Saxonie, denunciat; nec non obsesibus jam Magdeburgensibus. (9) Tillius, serò urbi obsidio levanda veniens, retro cedit. Landsbergæ, oppugnata, in Regis quoque manus venit. (10) Sequuntur Lipsiensis Conventus causas indictio, & acta communia. Electoris cum primis Saxonie servor, & pro re Protestantium publicâ impensa cura: Qui decretum conventus Cesari transmittit. Theologorum Lutherana & reformata doctrina colloquium. (11) Clancularius Regiorum tractatus cum iisdem Protestantibus; ac Electoris Saxonie sub hoc intentio. Elector Magdeburgo commeatum & pulverem nitratum per fines suos inferri patitur: Qua occasione Comes Ladronius à Regis oppressus. Idem ad Regiorum delectus connivet: A quibus SubTribunus Chiefa interemptus. Litera in Electiorem, & alios Protestantes aculeata apud hunc reperta. Publicè & propalàm Elector Magdeburgensibus optulari detrectat. Aliorum Protestantium ad Regis postulata declaratio. (12) Inferioris Saxonie Circulus Lipsiense decretum amplectitur. Pontificii, fœdere juncti, nova è contrario arma expediunt. (13) Ultima Regis ad Magdeburgenses litera; ac Spream, Havelamque versus iter. Primus cum Electore Brandenburgico, de tradendis munimentis, fluminum transitu opportunis, tractatus; & prima de Span-dæ castro transactio: Quod à Rege præsidio firmatur. Cesariani loca cis Albim metu deserunt. (14) Rex cum Electore Saxonie de obsessi Magdeburgi liberatione nequicquam agit. (15) Magdeburgensis obsidii series, & exitus, cum urbis pernicie conjunctus. Tillius ad Administratorem & Civitatem Magdeburgi literas dat: Qui, uterque, respondent; & hæc insuper ad Lipsiensem Conventum rem desert. Pappenhemius, Faleckenbergii corrumpendi satagens, generoso & acri responso repellitur. Munimentum Crutzborstanum, à Magdeburgensibus nuper exstructum, Tillio occupatur. Præstereñsi Magdeburgenses spontè excedunt. Cracoa turris, & munitio Bucoviana in Tillii potestatem veniunt. Hostis propugnaculum veltigalis frustra consilii: Quod tamen, unâ cum rubri cornu munitione, & suburbis, mox à Magdeburgensibus deseritur. Militum Magdeburgi defectus, & ejus causa. Stationes in Urbe distribuntur; & eruptiones aliquot fiunt.

Tillii altera ad Administratorem, Civitatem, & Falckenbergium litera: Nec non singulorum responsa. Tillius armorum inducias, obfessis cupias, abnuī; & Electores, Saxonem atq; Brandenburgicum, scripto compellat. Obfessi Urbe erumpunt: Tillius accessus molitur, & tormentis Urbem quatit. Magdeburgenses denuō eruptionem tentant. Tillii tertium iterata litera: & violenti obsidii continuatio. In militari Senatu vis extrema decernitur: Quā factā Urbs expugnatur. Insignium captorum & intercentorum nomina. Militum in viētos crudelitas; & Urbis desflagratio. Directio post incendium. Mortuorum & superstitum civium numerus. Prasagia exitium urbis antegressa. (16) Rex cum exercitu Spandoam retrō se confert. Ejusdem de Magdeburgensi excidio publica expurgatio; & de incendo fœdere tractatus cum Gulielmō, Saxonie Duce, Hassiaq; Landgravio. (17) Alter Regis cum Electore Brandenburgico tractatus; spinosus, & difficultatum plenus: Alteraq; demum subsecuta, transactio. Caesaris ad hæc responsum. (18) Rex, Sedinum rediens, Magni Moscorum Ducis Legatum audit: Qui ex intervallo moritur. Hornii Campiductoris uxor circa idem tempus diem supremum obit. (19) Gryphiswaldia, obsidio cincta, Peruso insperatō occumbente, deditur. Præsidium excedens, dum pacta conventa non servat, à Regis opprimitur: Præter tamen Regis voluntatem. Rex urbis munitiones contemplatum it. Supplicationes annuæ in Pomerania & Suecia habita. (20) Regionum in Marchia, absente Rege, conatus & factiones: E quibus contracto morbo, Comes Ortemburgicus fato fungitur. Casariani Corbustum invadunt: Regii econtrā Grunbergam. (21) Nova Regis, non sine prodigiōrum antecedentium augurio, expeditio: Quā, post Tangermundam occupatam, mox desertam, & Harvelbergam interim in potestatem redactam, ad Werbenam castra locat. (22) Inferuntur dehinc atroces Caesaris ad Lipsiensis fœderis socios litera: & mandata advocatoria: Quibus Pontificii Electores astipulantur. Caesar minas adversus Protestantes in superiori Germania armis exsequitur: Memmingā & Campoduno deditionem facientibus; Vlnā insidiis nequicquam primō tentatā, mox, post Wirtembergensem Ducem subactum, ad obsequium redeunte; & exinde omni Sverviā, Franconiaq; jugo colla ultrō submittentibus. (23) Tillius Thuringiam invadere parat: Electoris Saxonie Legatos audit; sed nullo fructu: Erfordiam sollicitat, & Hassia Landgravium. (24) Tillius in Regem redit; & post tres equitum legiones à Rege oppresos, rectā Werbenam movet: Vbi parum tamen actum; sed penuriā apud Casarianos gliscētes iterum discersum. Pappenhemii ad veteris Marchie Commissarios in digressu litera. (25) Regina Suecia in Pomerania cum supplemento exercitus appellit. Duces Megapoleos arma palām contra Casarem expediunt: Præviā tamen protestatione. Megapolis ab utroq; latere invaditur. Sverini, urbs & arx, hosti extorquetur: Roslochiū obsidio cingitur. (26) Marchio Hamiltonius cum novis Anglo-Scotorum delectibus in Pomeraniam venit. Benedictus Oxenstirna Baro, Regis Suecie Legatus, re dextrē expeditā, è Gallia redit. E diverso Legatio ad Venetos & Helveticos spei conceptæ non respondet. (27) Tillius, Electorem Saxonie hostiliter aggredit, decernit: Accersito Furstembergio, & Fuggero contra Hassum ire iussu. Qui nunc demum cum Rege ad exitum perduxerat fœdus: Cujus capita exactiūs recensentur. Tillius & Fuggerus incolas Hassia contra Dominum concire nituntur. Sed in casum. (28) Hinc tumultus, cum Saxonie Electore ortus, alius

repetitur: Inserta Caesaris legatione, & Electoris responso; cum literis Caesaris, quas responsi huic regessit. Secuta deinde Tillii legatio minacior; & Elector ad hanc declaratio. Tillius, Fürstembergio junctus, in Misniam tendit: Saxonico milite Torgam se recipiente. (29) Tillii postrema ad Electorem Saxonie litera; vim denunciantes: Post quas Misniam irrumpit. Lipsia ab eo obsessa, una cum Pleissemburgi arce, deditioe capitur. (30) Elector Saxonie Regis Sueciae conjunctionem ambit; & fœdus cum eo icit; literisq; ad Tillium datis, belli culpam à se removet. (31) Regius & Saxonicus exercitus conveniunt; deq; acie, necne, tentandâ, deliberatio instituitur: Mox in hostem proceditur. (32) Regis ad suos oratio. (33) Tillius, de prælio incundo, pariter consultat; nec, suos, in aciem dispositos, verbis animare, intermittit. (34) Rex, transiso angusto tramite, aciem instruit: ut & Saxonie Elector. (35) Exercitus utrinq; tormentis se salutant. Primus confictus dextri Regiorum, & sinistri hostium cornu: ubi hostis in fugam conjecti: Alter confictus: Quo Saxonici ab hoste pulsî. Regii subsidio veniunt; & post acerrimum ac tertium confictum, victoriâ potiuntur: fugientiumq; terga cadunt. Tillius ipse penissimè captus. (36) Omen, quod longiusculè aciem præcessit. Clades utrinq; accepta: Tormenta, & trophæa Regis parta: Tum auguria, quæ propius aciei prolusere. September hic mensis Domui Austriacæ infaustus. (37) Rex, victoriâ usus, Mersburgum & Halam occupat: Dum Elector Saxonie Lipsiam suam recuperat. Hala Civitas, & Regiminis Magdeburgensis Consiliarii, ministri ve fidem suam Regi obligant. Anbaldini Principes fœdus cum eo contrahunt. Rex cum Electore Saxonie de bello proseguendo deliberat. (38) Chemnitius in Franconiam à Rege præmittitur: ubi Noriberge, paulò timidior & percautus, minacibus à Rege literis acceptis, demum in ejus partes transit. Relingius Ulmam & Argentoratum proficiscitur: Trucidato in itinere Caesaris quodam Commisario. (39) Rex Erfordiam progreditur. Legatorum Civitatis obviam factorum petitus; & Regis responsum. Gulielmus, Saxonie Dux, à Rege præmissus, Urbem improviso intrat; & claves portarum in potestatem redigit. (40) Rex ipse, Erfordiam ingressus, meditatam ad primores Civitatis orationem redigit. Ejusdem & Erfurdensium synallagma. Pontificius clerus fidem suam Regi obstringit: Protestantium verò, in protectionem receptus, immunitate donatur. Duces Saxonie, stirpis Vinariensis, fœdus cum Rege jungunt. Rex Erfordiâ in Franconiam movet. (41) Acta inter hæc Leslai ad Viadrum. (42) Casariani, spe de secundo ad Lipsiam successu, conceptâ, & falsis rumoribus auctâ, lapsi, animis conserrantur. Aldringerus & Fuggerus retrocedunt. Hassius, iis abeuntibus, Vaccham impetu capit. Tilliani itineris tractus post cladem Lipsiensem. (43) Inferioris Masfeldiæ arx Regiis feliciter occupatur. Kônigsbushum venienti Regi deditur. Swinsfurtum, inter alias liberas Imperii Civitates, à Rege scripto admonitum, ejusdem fidei se committit. Herbipolens suburbium vi invaditur: Urbs certo pacto in Regis potestatem transit: Arx verò impetu expugnatur. (44) Tillius serò subsidio venit: Cui Lottharingus, arma pro Cesare induens, se junxerat. (45) Conventus Francofurti, componendis inter utriusq; Religionis Ordines dissidiis institutus, re infectâ intercidit. (46) Protestantes in Franconico Circulo Regi se associant; & Culmbacensis Marchio speciatim de fœdere pacificetur. Rex ad Wirtembergensem Ducem componit literas. (47) Pontificiorum timor & fuga. Regis ad Herbipolens Diæceses incolas edictum.

Rambergensis Episcopus, prætextu tractatus cum Rege, imminens malum subterfugit. Tillius, directo in Franconiam itinere, eadem repentinâ Regionum irruptione patitur: Mox Rotenburgum ad Dubarum, & Winsheim in dicionem redigit. (48) Rex, Hanoviam interceptâ, Mænum cum exercitu descendit. Hassus, post Mündam ad Visurgim occupatam, eod quoque tendit. Rex, Aschaffenburgum & Stenbæmum in fidem recipiens, cum Francofurtensibus transigit. Mox, Höchstâ in potestatem redactâ, cum Georgio, Hassia Landgravio, de Rusefshæmi arce paciscitur: Cui, Pacis paravium se offerenti, luculentæ condiciones concessæ. (49) Elector Moguntinus defensionem accingitur: Hispani in Urbem receptis. Regii Rbingoam invadunt & occupant. (50) Tillius, Onolsbacum transiens, ad Noribergam castra facit: Mox tamen, pulvere tormentario flammâ corrupto, inde recedit. (51) Francofurtensium cum Rege conventio scripto consummatur. Rex transitum Rbeni, hoste nequicquam venientes, obtinens, Oppenheim vi potitur. Hispani Stenium ad Rbenum deserunt: Lotharingi Wormatiam. Rex Moguntiam Hispanis extorquet: Eosdem ad Mosellam malè mulctat: Et loca montana nonnulla, inter quæ Königstenum: Caubam item, Gudenfelsium, Palatinam arcem, per Hassum, ac suos, subjugat. Hispanus Wetteravia cedit. Spira Nemetum cum aliis ad Rbenum Urbibus, victoris arma veneratur: Ubi Regii cum Philippoburgi praesidiariis acri velitatione, sed ipsis tamen secundâ, collisi. Manbæmum stratagemate ab ipsis interceptum. Rex de commerciorum usu reducendo mandatum promulgat. (52) Hornius, in Franconia relictus, Mergentbæmum, Winsbæmum, Heilbronnæ, alia loca, vi partim admotâ, partim ostentatâ, Regi subicit. (53) Tillius, Hornii armis Wirtembergensi agrò, quem suis biberna destinârat, absterritus, Wiltzburghi arcem minis expugnat. (54) Ad mare balticum Regii, munimento, quod Varne ostio incumbit, ad deditionem compulso, Rostochium obsidione cingunt: & in fidem, morâ aliquâ interpositâ, accipiunt. (55) Virmondinus, Rostochio excedens, Halberstadium adoritur: Mox Wansleba omnimodam militis jacturam facit. Calbæ & Mansfeldiæ arces à Regiis occupantur. (56) Wismariæ obsesse deditionem Grammius certis legibus paciscitur: Quas tamen non omnino servat: paremque sortem subit. Domitza arx ad Dominos suos postliminio redit. (57) Inferioris Saxonia Ordines universim bello se accingunt, & Regiis conjungi paratos ostendunt. Singulatim autem Archiepiscopus Bremensis, fœdere inito, pridem cum Rege convenerat: Nequicquam ab his consiliis debortante Tillio. Sed, bellum debito citius exorsus, destituitur successu. Georgius, Luncburgensis Dux, regiæ militia nomen dat. Dux Brunsvicensis ab Hasso suppetias flagitat: mox cum Rege fœdus percutit: Parte tamen provincia, ab hostilitate, per Neutralitatis pacta, utrinque exemptâ. Christianus Luncburgensis Dux in fœdus cum Rege descendit. (58) Cum Electore Brandenburgico de fœdere, sed nullo exitu tractatur. Casariani utramque Lusatiâ hostiliter irrumpunt: Mox subito se recipiunt. Hispanus Orator, Electoris Saxoniae animum tentans, repulsam patitur. Electoris miles, impressione in Bohemiam factâ, magnam Regni partem, ipsamque ad eod Metropolim, Pragam, inundat. (59) Caesar Fridlandio summum armorum imperium iterum desert: Quod is ex parte recipit, & ad bellum summâ se vi præparat. (60) Rex Gallia Casarianos Mojenvico exturbat.

Legati
Branden-
burgici ad
Regem
proposi-
tio.

AM ut cum in-
euntis mille simi, sex-
centisimi, tricelimi
primi Anni auspiciis
ad Regem ipsum sty-
lum convertamus, Elector Branden-
burgicus indignitate repulsæ, quam,
transitum ad Custrinum hostibus per-
sequendis postulans, nuper passus fue-
rat, commorur intelligens; simul de
juris, quod in Pomeraniam; ab Rege
Cæsari jam penissimè extortam, præ-
tendebat, & aliarum quoq; suarum di-
cionum, in quas firmum jam pedem il-
le idem posuerat, conservatione non
parum sollicitus, Cancellarium Gö-
rtzii ad eundem ablegaverat; occa-
sione Pacis tractatus, cui reliqui Ele-
ctores pararium ipsum elegerant:
Operam & interpositionem suam, ad
componendos belli, inter Regem Cæ-
saremve exorti, motus, Pacemq; redu-
cendam offerens, atq; à Rege efflagi-
tans; animi sui sententiam liberè expo-
neret de conditionibus, in quas Pacem
cum Cæsare coire posse arbitraretur.
De transitu autem ad Custrinum ab
eodem Legato positum. Electo-
rem quidem, transitu Regi permisso, cul-
pa haud facile excusabilis affinem se fa-
cturum videri, ac malevolis, qui aliàs
omnia ejus consilia & actiones hactenus
in sinistram partem acceperint, sequi
de ipso cogitandi, proq; tacita cum Rege
collusione, imò aperta contra Cæsarem
hostilitate istud interpretandi, ansam
præbaturum: Adeo rationes satis præ-
gnantes esse, quæ disuadeant. Hista-
men nequitiam obstantibus, & in præ-
sentia, & imposterum, quancumq; Rex
postularet, seu cum integro exercitu,
seu parte ejusdem, transitum illi conce-
dere, regiæ arma, non hostilitate, sed
omni potius favoris ac officiorum gene-
re prosequi paratum: Modò Rex vicis-
sim reciperet. Urbem, aule electoralis
sedem, & Spandæ, Custrini, Peitzii,
Drisena munimenta, nec oppugnatu-
rum, nec quicquam adversus ea moli-
turum; alendorum quoque presidio-
rum; & quæ conservandis munimen-
tibus sint, comparandorum, denique
aule quoque sustentande media Ele-
ctori minimè erepturam, porro nec
ejus redivis, juribus, regalibus, nec

ministrorum & subditorum electoralium
bonis injecturam manus: Sed, bello Pa-
cis interventu sopito, quæ jure ad Ele-
ctorem pertineant, provincias, ab omni
onere liberat; eidem restitutum.

Ad hæc à Rege responsum. Sibi Regis re-
sponsum. *nihil quidem grātius, quàm amicæ com-
positionis viâ, non incerto armorum ju-
dicio, litem cum Cæsare componi; belli
incommodis medicinam afferri, & hu-
mani sanguinis effusioni occasionem ulte-
riorem præcidi: Modò adversa quoque
parti seriò id cordi foret. De conditio-
nibus autem Pacis sermonem jam tum
texere, rem videri superfluum; & adhuc
immaturam: Quippe hostis mentem &
intentionem nondum constare; sed ope-
ram prius dandum, ut ad pacificâ me-
dia amplectendum inducatur. Oblatum
porro liberi ad Custrinum transitus, gra-
tissimum sibi, ut animi haud alieni sym-
bolum, & propioris conjunctionis, ami-
citiæve in futurum contrahende pignus.
Eodem vicisim benevolentie effictu in
Electorem ferri, neque transitu, nisi bo-
na fide, ita ut ne munimento ipsi frus-
strum fiat, usurum: Adeoq; nec inter trans-
eundum, nec commorandum inter, quic-
quam in id attentaturum. Priusquam
tamen artiori conjunctioni, amicitie
Electori aures commoderet, solum hoc
transitus concessi beneficium, occasione
hostis penitus profigandi manibus jam
elapsa, tanti haud ducere, ut eapropter
in istis, quæ mutua stipulatione exigat
Legatus, fidem suam regiam obstringen-
dum censet. Quamprimum autem
Electori arma arinus, & viribus vires
conjugere animum inducat, ne in his
quidem desideriis eidem defuturum.*

Hoc ipso penè momento, quo Legati
Electoris Legatus apud Regem Dō-
mini sui satagebat, Joachimus Mitsla-
fius, Tribunus, à Rege ad Electorem
misus, Berolini appulit: De armorum
conjunctione adversus Regis hostes
cum illo acturus. Cui fini laudabilem
Regis scopum, quem bello intenderet,
pluribus deduxit. Eum, nempe,
alium haud esse: Quam, ut injurias, ab
adversariis hactenus illatas, omnium
primū multas, & propriæ securitati pro-
spiciens, Consanguineos deinde, vicinosq;
suos in pristinum statum reponeret; nec
non, data demum occasione, protestanti-
bus Germaniæ Electoribus, Principibus,
Ordi-

Legati
regii ad
Electore
Branden-
burgicæ
proposi-
tio.

Ordinibus, in quo & cradeli iugo pressis, prelo esset, ac ad Imperii fundamenta, Religiosa, nimirum, atq. profane Pacis sanctiones, sarta tella conservanda, absolutumq. Domus Austriacae dominatum excutiendum cooperaretur. Unde Electori non modo non vitio vorsum iri, inferbat, si pressuris huiusmodi aliquando subtraheret. cervicem; verum, tanquam uni primoribus Imperii columnis, & celiberrima ac præcipua Germaniae familia oriundo Principi, incumbere potius: Ut, Reipublice salute, ad animum revocata, divinitus submissam, Libertatis iurium, privilegiorum adversus conturbatores tuendorum, occasionem avidis manibus arripere. Quo quidem casu à Rege Electorem certo certius sibi debere polliceri: Non modo diciones ejus ab huiusmodi oppressionibus ac exactionibus immunes impostum fore; sed & Pomeraniam, maximam partem hosti jam extortam, casu vacantis successio- nis, Electori, ejusque heredibus, restitu- tum iri.

Electori responsum. Elector vero in responso, pridie Nonarum Januarii ad propositionem hanc dato, excusatum ea in re se habere petiit: Tum quod fides, qua Caesar ac Imperio obstringeretur, aperta hosti- tate Caesarem impetentibus aggregari, & adversus Caesarem stare, nequaquam admitteret; tum quod de tantumomenti negotio cum Electore Saxonia, non confraternitus modo ut vocant sed inter- ioris amicitiae necessitudine insuper jun- cto, communicationem prius instituere, par arbitrareretur. Enim vero agrè con- sensum ejusmodi postulare, quæ à reli- quo Protestantium corpore aut penitus exellerent, aut certè ad communem cau- sam coram Caesare communi opera susti- nendam urgendam, redderent inhabi- lem; prout conjunctione, quam Rex quæ- rat, in effectum deducta, necessum foret: Quippe à Caesare indubitanter pro hoste habitum & declaratum iri. Reliquos Electores, Collegas suos, impetrasse por- ro ab ipso: Ut Pacis tractatui, inter Re- gem Caesaremve instituendo, se præberet Mediatorem: Sed & huic rei nimis ido- neum fieri; si non amplius medius, ve- rum in Regis partes totus propendens, nomen hostis à Cesarianorum parte in- duat. Nec per hancce unionem cum Rege, ob versatili ac lubrica fortune

viciisitudines, de securitate satis ipsi pro- spectum: Quin ipsam Regis personam subiacere humanis casibus, & mortali- tati. Quo casu, si nimis arctè regis ar- mis se illigaret, ædum de fortune suis fore: His maxime temporibus, quibus ad transferendos in alias familias Prin- cipatus tantopere promissus Caesar, & bonorum confiscationes adeo frequentes, ut à nonnullis pro basi ac fundamento, quo Caesareus status maxime nitatur, re- putari velint. Tandem conjunctionem cum Rege, ob pauperiem & miserandam provinciarum suarum conditionem re ipsa nullius penè effectus, parum Regi utilem, ipsi verò admodum noxiam exi- stere; vim conscientie afferre; Caesarem planè hostem conciliare; adeoque aut omni- um bonorum jacturam & discrimen mi- nari, aut tentè indubiam secum invadere terrarum vastitatem, ac extremam rui- nam. Hac ergo causas conjunctioni cum Rege intercedere, ne assentiri eidem Ele- ctor possit: Interim liberum præter lo- ca prædij suis infesæ iter, fundo, re- deundo, Regi, quandoque, necessitate exigente, id esset postulaturus, cum exercitu concessum iri. Certus tamen legibus: Quas paulò antè, à Götzio Regio propositas, expressimus.

Et sanè hac ratione via sensum ster- nebatur, ad ardiorem amicitiam, in- ter Regem Electoremve brevi ineun- dam; ni Svartzburgensis Comes varia huic rei injecisset obstacula: Is enim in Regis fraudem, nunc hoc, nunc il- lud machinari, & cum hoste colludere. Prout literæ, paulò post interceptæ, transmi- ttere documentum fuisse: Quas Rex Electori transmi- tit, addens. Siquidem clam Electorè hæc talia patrarentur; exem- plum eum habere, quo à subdolis & no- xiiis ministris sibi cavere disceret: Sin conficio fierent; (meliora tamen de o- sperare) Regem fore excusatum, sicubi majori in tractandam cautela impostum usus, declarationem, quam Elector am- bierat, tantò magis in suspensio teneret.

2. Quod ad bellum in Po- merania & his oris, videbantur, post- quam Cesariani, Gryphenhaga expul- si, Garcium, & cum eo Colbergæ libe- randæ, ulteriorisve provinciae pedi- bus ac jugo amplius premendæ spem penè deleverant, illuc esse æcedonia:

Nisi

Svartz-
burgensis
Comitis
adhocem
literæ, à
Regis in-
tercepit,
Electori
transmit-
tere.

Belli, sub
ineuntis
Anni au-
spicia, Ra-
tus.

Nisi excursiones malaciam aliquantulum turbassent, & crebra imprimis, quæ Croatis à Regiis struebantur, tendiculæ. Croatæ enim bulgis, auro argenteove signato refertis, circumcincti, saga, argenteis fibulis ac nodulis prætexta, induti, phaleris, ephippiis, sclopetulis, acinacibus argento coruscantibus superbi, quin & integris auri argenteive infecti laminis pectora tecti reperiiebantur: Quod gnauiter insidiantium commodo cedebat & lucro.

Strenuū
regi di-
gnisifica-
cium.

Imprimis Signifer, è junioris Comitibus Turnii legione, nomine Ulicus Braunius, audaci facinore, cum quindecim sclopetariis, id genus, cui non funiculo accenso, sed rotulâ è chalybe circumactâ & silici impactâ ignis cietur, Viadrum trajiciens, facto in Croatarum hospitium, ubi Tribunus, nescio quis, cum ducentis circiter equitibus hiemabat, impetu, vexillarium eorundem in cænaculo post fornacem globo transverberavit, & post alios non paucos, qui ad tumultum accurrerant, trucidatos, cum præda haud vulgari, inter quæ vexillum coloris albi, nigram & bicipitem Imperii, aquilam præferens, iniebat, incolis se præcepit. Id quod dum Regi Beroaldæ offert, hic, ut ne militare & strenuum facinus nudo tantum applausu decoraret, sed aliis, præmio allectis, stimulum adderet ad paria audendum, aureo torque hominem muneratus, cohorti in super sclopetariorum ejusmodi, quos diximus, præfecit.

Lōkeni-
za Regis
expugna-
tur.

Lokenitza arx, tribus milliariis à Sedino, Uker Marchiam versis, ad Randum sita, hæctenus in Cæsarianorum manibus, centum sclopetariis infesta, fuerat: Unde dicta Urbs, & regium Urbis præsidium non parum sentiebant incommodi. Huic amolendo Leslaus, Tribunus, impetum eodertit: Quinto Iduum Januarii, noctu, cum quingentis delectis sclopetariis, nec non quatuor machinis Sedino progressus, deditioemq; fieri imperans. Et Nicolaus quidem Grambojus, Centurio, qui loco præerat, natione Galus, arma primum ostentare, hostilemque animum: Post octo tamen ictus in arcem disposcos de alacritate hac tantum remittere; ut, sine ulteriori mora ad passionem descendens, locò sibi con-

credito cederet. Quem Leslaus, ut commodi situs causâ magni momenti, legionis suæ excubiarum Præfecto, Marnaisio, custodiendum commisit.

In nova Marchia Cæsariani Landsbergam, Vartæ transitu opportunam Urbem, cui haud ita pridem ungulas injecerant, tenaciter, Duce Cratzio Tribuno, servabant: Per emisos subinde Croatas, & levioris armaturæ equites circumjectum agrum frequentibus excursibus inquietantes. Inter alia Himmelsketum, electoralis præfectura, directum, & Electoris ministri hostiliter abducti. Quibus de causis equitum aliquot legiones circum Landsbergam per hiberna hinc inde à Rege distributæ: Ad retundendam excursionum Cæsarianorum licentiam. Nec parum huic rei contulit castellum, quod è monte, propè Landsbergam sito, Urbi imminet, Regis feliciter factis expugnatum: Quæ occasione militum Cæsarianorum non infimæ notæ Dux (Tribunum Sackium, sunt, qui ferant) dum audaculus, intrepidum animi robor ostentando, in prælium ruit, pilâ plumbeâ trajectus, occubuit.

Regis
ad novæ
Marchiæ
incolas
mandatū.

Securitate regioni hunc in modum quadanus partâ, Rex, affixo publicitus edito, incolas admonuit. Quisque ad aedes fundosve suos reverteretur, sua quisque, ut antehab, ita in posterum possideret, suis frueretur, sua coleret, & rei familiarum incumberet; sed militi quoque regio, si quid annonæ aut pabuli superflueret, communicatum iri: Emanatores, ut Patriæ hostes habiturum, ignem ac ferro bona eorum depopulaturum, interminatus. Hoc facto, complures in dies singulos inventæ, tam Nobilium, quàm plebejorum familiaria; quæ patrios, Cæsarianorum injuriâ antehac desertos, repeterent lares. Nec diu post provinciales novæ Marchiæ Ordines in certa pecuniæ & commeatus subsidia, ad sustentandum Regis exercitum contribuendâ, consensere: Quæ tamen, sequenti tempore, haud in solidum persoluta.

Sub hæc Baro Charnaslaus, Gallicarum Regis Orator, scederis tractatum, quem annò erat exorsus, resumtum ac continuatum venerat. Nam tractatus sanè hic, omnibus fœderis articulis utrinque placitis, jam tum, quando

Tractatus
cum Gal-
lo resum-
tus,

quando primum sub incudem veniret, ad felicem exitum spectare, nec quicquam, nisi ut suprema imponeretur manus, deesse videbatur: Cum remota, à dicto Barone nec opinatio injecta, totius negotii cursum repente stitit. Detrectabat enim admittere: Ut Rex scriptæ fœderis formulæ, quam manu propria, sigillove roboratam, ut regis fidei, inviolatæ servandæ, pignus, fœderato Gallo erat traditurus, iveto eorum, qui suprema regis Majestatis idiomate gaudent, more, nomen suum præscriberet. Indignum Regi istud visum: Qui, priusquam de regia dignatione vel digitum transversum cederet, totum negotium ad irritum revolvere malle, apertè professus est. In suspensio igitur id temporis manserat: cæpta cum Rege Galliæ fœderatio.

Fœderis
initio ab-
solutus.

Resumptum verò post reversionem Oratoris negotium facilem habuit exitum: Menseq; Januarii Anni millesimi, sexcentissimi, tricesimi primi, Fœdus, ad communium amicorum tuitionem, maris baltici & magni Oceani securitatem, libertatem commerciorum, oppressorum Romani Imperii Ordinum restitutionem, summamque, pristini status, qualis ante Germanicum bellum fuerat, reparationem, Beroaldæ, ubi Rex Sveciæ tunc divertebatur, in quinque annos conclusum, & ad colophonem perductum est. Et Rex quidem Sveciæ validum in Germania alere exercitum; Rex vero Galliæ ad belli impensas certam pecuniæ summam quotannis subministrare, mutuo se nexu obligabant. Præter istud expressè provi-
dum. Milites & nautas conscribere, naves itidem & bello necessaria avehere, utriq; in alterius Regno liberum, hostibus verò utroque prohibitum fore: Militariis disciplinæ temeratores militarem in modum puniendos; transfugas autem Dominis ad penam tradendos: Expeditione Regis Sveciæ ex voto successa, omnibus locis, quæ victoriæ suæ completteretur, Legum ac Constitutionum imperialium cynosuram ad unguem observatum, nec pontificia Religionis exercitiū, ubi id reperiretur, exterminatum, sed toleratum iri. Aliis quoque Regibus, Principibus, Rebus publicis, tam intra, quam extra Romanum Imperium,

fœderi huic nomina dandi, facultas relinquebatur. Si tamen pro opum suarum quovis modo modulo, & quantum cuiusque interesset, subsidia in bellum una conferrent. Ducem Baviaræ, & reliquos pontificios Imperii Ordines, sub Lige nomine fœderatos, Rex Sveciæ aut amicos cognosceret, aut certè neutrumque partium, & non hostes: Modò & ipsi parî affectu responderent. Pacificatorio, si quis futurus, tractatu nil, nisi communi consilio & operâ gereretur: Nec alteruter Regum citra alterius consensum ac voluntatem quovis modo de bello transigeret. Demum, quia iam annò de sexenni fœdere actum erat, interea autem Rex Sveciæ ingentes in bellum sumtus fecerat, conventum: Galliæ Rex, pro anni jam elapsi demerso, pecuniæ quandam summam deberet; simul ut sedes sigillo suo esset ratihabitus.

3. Jam intensissima erat bruma, quo tempore, Majorum instituto, miles, post exantlatas æstivæ militiæ ærumnas, vires animosq; reficere in hibernis solet: Verum enimverò Regis haud fessâ laborum aut fatigabilis unquam mens, nec suos diu otio torpere, nec hostem interquiescere passâ est.

Hornio itaq; Campiductosi militæ curam in nova Marchia aculterio-
ri Pomerania demandans, copiasq; ac ceteriorum Pomeraniæ versùs movet.

Sedinensium autem munitione post reversionem suam sollicitis oculis lustratâ, non in eum statum adhuc, quem animo præceperat, perductam, Rex indignatus, Præfectum operis in vincula duci jussit: Sevitiæ frigoris, quo humus indurata ligoni non cederet, nequicquam exultantem. Asseverabat enim Rex. Frustra excusatione palliari, quæ necessariò faciendâ sint; sed quò magis ardua, eò plus intendi oportere vires: Omnia vincere laborem improbum, & hominem id solum patrare non posse, quod nolit.

Sedino in Uker Marchiam Rex iter

iter habebat: Prentzloæ mox Urbe illic poritus.

NeoBrandenburgũ

Ipsis Februarii Calendis in Neo-Brandenburgi conspectum porro ventum: Ubi Franciscus Marazinus, Tribunus, sexcentorum militum, equitum partim, partim peditum, præsidio subnixus, servabat. Huic proxima statim nocte tormenta admoda: Nec Regi multum negotii Præfectus facescit, sed, vix aliquot tormentorum ictus sustinens, deditionem obtulit. De qua, post matutinas preces, adhuc ante meridie, sequenti pacto, cui Regis nomine Teuffelius Baro subscripsit, conventum. *Præfidiarii cum armis & impedimentis loco excederent, sanctè tamen prius polliciti; intra trimestre spatium contra Regem non militaturos: Porro civibus parcerent, nec fortunis eorũ rapaces injicerent manus, aut simile quippiam attentarent; transfugas quoque traderent, nec ullo occultarent modo. Rex vice versa fide publica ad decimum milliæ Berolinum versus caveret discedentibus: Dummodo rectè, quæ eò ducit, vi insisterent; incolis prædandi licentiâ, & aliis militaribus injuriis nullatenus graves.*

Et alia nonnulla loca

Occupato NeoBrandenburg, Clempenaa quoque, pari felicitate ac celeritate in Regis potestatem transibat: Quo tantummodo inaudito, Cæsariani, qui Treptoræ ad Tollenscæam commorabantur, aliorsum dilapsi.

Interq; ea Loitzium

Indè Loitzensis arx (nam oppidum nullius momenti) vi omni illuc versa, per tubicinem, anteqvàm exercitus appropinquaret, præmissum, Regis imperium suscipere iussa: Cuius Præfectus, cohortis peditum ductor, Petrus Peralta, natione Hispanus, heroicum quiddam ab initio spirans, respondit: Non futurum ejusmodi hominem nihili, quales, qui Treptoræ curarant, fuerint, sed, ut egregium ac militarem, Dominoque suo Imperatori Romano, fidem hominem decet, dum suppleret vitam, dum spiritus duro militæ operi devotos artus regeret, defensionis suæ institutum. Simul arma induisse, & nobili, quod in arce erat, Gynecæo ita armatus ac totus ferreus, se ostendisse scribitur. Ubi verò Regem cum exercitu & tormen-

tis propius successisse vidit; blandis ejusdem Gynecæi exorabilis animum ad mitiora flecti perfacile passus est: Adeo quidem, ut, ad Regis postulat, promptè, sine ulla tergiversatione, nondum pactus deditionem, sed pacturus, loco custodiæ suæ demandato exiret. Quando sanè Regi in proclivi fuit, quas vellet, homini præscribere deditionis leges. Refertur autem, dum eundem, insigni atreò torqve redimitus, accedit, quidam non obscuri nominis Dux, qui regia castra, honorarius miles nulli certo muneri pro tempore innoxus, sequebatur, Regi supplicasse de torqve ipsi detrahendo, idq; per Regis convenientiam factum: Hispano hoc thracone velut attonito, nec ullatenus repugnante, aut Regis fidem implorante.

Loitzio dedito, generalis vigilia. Rex Deminũ ag-
minũ ag-
pilis nonnullis, quas è Stralefundæ & greditur.
aliis ceterioris Pomeraniæ præfidiis contraxerat, Regi se junxit: Nullaq; interposita morâ, Deminum statim totis viribus properatum.

Deminini Urbs ad Panim, ubi duo minora flumina, Tollenfcæam Trebelamq; recipit ac absorbet, sita, à Cæsarianis, ob transitus opportunitatem, non mediocri curâ munita erat: Arx etiam, quæ separatim ab Urbe in mediis paludibus fundata, angusto agere, diversis fluentis interrupto, aditur, per æstatem idcirco accessu haud adeo facilis, suis munitionibus circumdata, crasq; antiqui operis turris, arci adjacens, castello terreo, seu Reductu, peculiariter inclusa reperiebatur. Curabat autem hoc loco ipsemet Savelius Dux: Duabus peditum legionibus, propria & Holecianâ, suffultus.

De quo Savelliũ inter alias acer-
Ducis Sa-
bas exactiones, quibus Deminum ac-
velli in-
circumjectam oram presit, memora-
solens his
tur: Ubi incolarum habentiam cum
oris exe-
pulvisculo jam everterat, deniq; rus-
tionis
ticos equos, qui, ut colendi ruris in-
genus.
strumenta, novissimè supererant, militari subjecisse executioni. Cumq; nec redimi à Dominis ob pauperiem possent, nec invenerint, qui vel minimò liceretur, emtorem, carnifici, contractu cum eo inito, addixisse,
N & exi-

& exiguum pro pelle detrahenda recepit pretium.

Arcis, Urbisve De-
mini op-
pugnatio,
& aeditio

Vixdum Rex Demminum appulerat, cum inumbrante vespere, parte, qua Panis Urbem præterlapsus defluit, tumuli à terra congesti, & collocata ad verberationem instituenda tormenta: Accessus quoque tanta sedulitate promoti, ut eadem adhuc nocte obsessorum munitiones subierint. Posterà, sed dubià adhuc luce, Teuffelius, Tribunus, semilunulam quandam subitaneo impetu aggressus, levi negotio occupavit, in ea nidulatus, gnauiterque semuniens, regestà Urbem versus humo. Et quanquam obfessi, ad Regios vi inde iterum deiciendos, Urbes erumpente, frustraneus tamen hic conatus & infelix fuit: Quippe cum, non sine clade repulsi, Regiis insequentibus, transversarium insuper aggerem, defensionis suæ percommo- dum, quem raptim extulerant, deferre cogentur.

Ab altero latere, ad arcem impetum præcipuè vertere, Cniphusio mandatum fuerat: Cujus conatui frigus nondum omnino resolutum impensè favebat; dum paludes, adhuc dum congelatas, non attentis pontibus, quos Cæsariani interseceiderant, pedibus transire liceret. Mox reparatis quoque istis, traducta tormenta nonnulla, & in arcem directa. Obscuro autem cœptæ lucis, post paucos tormentorum ictus, subeunturio cum quaternis sclopotariorum contuberniis, rei periculum & aggressionem facere iustus. Quos irruentes Cæsariani vix confpexerant, cum, omnis propugnationis oblitì, arcem, igne supposito, pro derelicto habuere: Intra verustam, quam diximus, turrim, & circumjectum castellum maturè receptum quærentes. Sed & castello, ut exiguà, in quadrum extructà, nec ullis eminentibus & latus subeuntis hostis ferientibus pugnaculis prædità, munitione facile pulsi, intra angustæ turris terminos coercerantur. Ubi, ut ipsi ab impressione Regiorum, ita Regii, qui sub murum proximè successerant, ab ipsorum injuria non minus tuti: Nisi quod lapidum iactu impeterentur. Quia verò turrim aperire tormentis,

ob crassitiem reuacitat: mqi; veteris structuræ, operosum nimis, nec condignum pretium videbatur, ideo Rex, compendiosiori via rem aggressus, sub ipsa fundamenta cuniculum egit: Obfessos, si defensionem obstiaarent, pulvere subiecto unà cum turri in altum evibraturus. Id quod simul ut his innotuit, Regis arbitrio se permiserrunt: Septem Holckianæ legionis signis traditis.

Quæ mox, ut victoriæ indicia, ante Urbem in tormentorum suggestu, tympani ærei murmur, ac tubarum clangore comitante, statuta, & frequentibus tormentorum tonitribus in latitiæ signum detonatum: Eoq; viso, etiam qui in Urbe præsidium agitant, animos remittentes, de deditione agere cœperunt: Decimosexto Calendarum Martii, signis explicatis, impedimentisq; & armis salvis, nec non honorifico duarum machinarum additamento, Urbe excedere permisit. Scripto tamen Savellius recepit; *contra Regem, ad Pomeraniæ & Megapoleos confinia, intra trium mensium curriculum, arma haud laturum*: Quæ de re ceteri quoque, cum superioris, tum infimæ notæ Ductores, totius præsidii nomine, fidem interpositum ibant. Ita locus vix ultra triduum Regis arma remoratus est, quo tres, ad minimum, integras septimanas distineri posse, senex Tillius crediderat: Cujus culpam omnem Savellio Duci imputans, ab exercitu remotum, Viennam ablegavit; in aula Cæsaris rei gestæ rationem redditurum.

Urbem isthanc belli arcem elegerat his in oris Savellius, & commeatu, armisq; ac omni belli instrumento validè communiar: Quæ in Regis manus devenire universà, & frumentum quidem cori ad quingentos, pulveris nitrati quadraginta supra quadringentos centenarii, triginta sex grandiora tormenta, tum aliarum rerum, bellicis necessitatibus inservientium, copia haud temnenda.

Proditor & transfuga Quintius de Ponte, qui Regis vitæ, ut diximus, insidiatus ad hostes, re detecta, transierat, & Ducis Savellii legioni, ut Legatus, seu ProTribunus præerat, Demmini

mini paulò ante obsidium commorabatur, parumq; aberat, quin, indagine cinctus, Regiorum casces incidisset: Sed Regis intentum paulò ante odoratus, quam aditus Urbis circumcirca insiderentur, ancipiti discrimini se subdlexerat. Cujus tamen residua impedimenta, utut à Regiis agnita, non secus ac reliquorum militiæ Ductorum, intacta dimissa.

Malchinus
stratagemate ab
exigua Regiorum
manu in
potestate
redigitur.

Dum Rex ad Demminum hæret, Johannes Moltkiius, equitum Magister, è Megapoli oriundus, exploratum, quid hostis molireretur, cum triginta sex equibus misit, rusticis aliq; vammultis, ut ad conterraneum, cupidè se agglomerantibus, Malchinum, muris portisque satis munitum, & Pani, quàm in amplas paludes diffunditur, adjacentem oppidum, astu tentare, animum fortè inducit: Frequentibusq; ignibus circumcirca, maximè in angulo, quo id per paludes aditur, aggere excitatis, ac funiculis ardentibus ad arbores hinc inde appensis, validas militum cohortes ementibus, primulo diluculo, priusquam nox omninò in diem iret, Regis nomine, quem cum toto exercitu præ manu esse simulabat, deditionem imperat. Præsidio autem cæsareo, quod binis draconum cohortibus constabat, animos ad hæc dimittentis, remisso statim tubicine significat. A Rege, ad recipiendum eos in deditionem, ablegatum: Deponerent itaq; nixitæ periculum adire vellent, arma, & ex Urbe sine mora prodirent. Parentilli, terrore correpti, multiq; à paucis Regiorum, sed inermes ab armatis, circumfusi, captiq; ad Regem deducuntur: Nec minori facilitate, quam loco sibi concredito exierant, in Regis stipendia mox transierunt.

Bannerius
Gryphiswaldiam
per literas
tentat,

Capto à Rege Demmino, nullum in citerioris Pomerania cæsarei dominatus vestigium supererat: Gryphiswaldiam si exciperes, ubi Franciscus Ludovicus Perusius rerum potiebatur. Huic autem Bannerius, cui Rex Demmini, & ad citerioris Pomeraniæ fines militiæ summam commiserat, deditionem pervadere tentavit; ad animum revocans. *Non modo omnia ulterioris commeatui inserendi media intertisa, sed & spem subsidiorum, exclusis*

usquequaque aditibus, omninò præceptam: Adeoque ad deditionem loci, quem jam necessaria quæque vite tolerandæ sensim deficerent, non vi & armis, sed brevi temporis mora compulsum iri. Mature ergò morem ingruenti necessitati gereret, & honestas deditionis leges respiceret, sed ultro oblatas ambabus potius ulnis amplecteretur: Quas, rem ad incitas redire passus, frustra posmodum esset ambiturus. Ad hæc sub finem literarum à crudelibus populationibus & incendiis, quibus Cæsariani in populares grassari soliti, gravibus hominum verbis dehortabatur.

Perusius
abnuat.

Ad quas literas Perusius respondens, invictissimæ potentia Cæsaris, qui, sub clypeo bonæ, justæve causæ, semper hætenus æqualem belli fortunam, eamve nullibi dubiam, sensisset, aut fuisse expertus, omnesve motus hostiles, quotquot hætenus insurrexerant, potenti manu fugasset, contudisset, radicitus exstirpasset, magnificè deprædicationem omnem in hac collocare ostendit. Non minùs prædicatori suo militi fidere; quem sat copiosum, instructumve haberes: Sed multò magis causæ bonitati; pro quâ asserenda ad extremum usque balitum pugnare, certum in se & destinatum. Neque ullam subesse causam, cur de subsidio dubitaret, aut anxius adeo foret. Si tamen à Rege ablegandi quæpiam suorum ad supremum cæsareæ militiæ Imperatorem, Tillium, copia daretur, propius fortasse & expressius ad postulata responditurum. De incendiis & desolationibus non quidem penitus negare; sed necessitate, & belli ratione, si quid horum factum, sat excusare: Quicquid etiam in populares inde damni redundavit, Cæsarem solita sua Clementia abundè compensaturum.

Nec Perusius, ab hoc tempore, gnæviter Urbem munire destitit: Novis subinde, atq; adeo concinnis, eam cingens operibus; ut, vel Rege ipso teste, similia horum Cæsariani in tota Pomerania nullibi exstruxerint. Cum verò pecunia numerata in auro, argenteove signato ad usum, minimè suppeteret, defectum hunc ingeniosè suppletum ibat, stanneam monetam cudi faciens;

Et toleranda
obsidione
se præparat.

impresso lemmate: *NECESSITAS GRYPHISWALDENSIS*. Sallius quoque penuriae, per salariae aquae scaturiginem, quae vetustate adobrutata, & diu neglecta jacuerat, iterum apertam, curiosam ejus industriam remedium quæsitum: Ut non milites modo, sed & cives condimenti hujus affatim habuerint. Tandem penum, & quicquid commeatus, pecorisve in Urbe supererat, sobrie contentumque dispensando, & superfluum ac inutilem turbam emittendo, ad diurnum obsidium singulari diligentia se præparavit. Id his mediis consecutus honoris: Ut Gryphiswaldiae inter omnia Pomeraniae loca, adversus Regem, pro Cæsare, ultimum defensionis ac conservatae lauream referret.

Colbergæ
Regis de-
ditur...

4. Nam Hardeckianæ legationis ProTribunus, Franciscus de Mörs, qui Colbergam pro Cæsare obtinebat, postquam quinque mensium obsidium sustinuerat, gliscente sensim commeatus, rerumque necessariorum angustia, liberationis autem spe penitus evanescente, septimo Calendarum Martii, cum Tribuno Boetio, de deditione agere cœperat. Et tunc initiores lentius processura videretur; Cæsarianis, post obsides utrinque datos, trium septimanarum dilationem, antequam Urbe egrederentur, postulantibus: Mox tamen, condicione isthac à Regis rejecta, frustra se esse sentientes, posttridie rubicinem, ad refugendum tractatum, denuò misere. Qui refugit, tertio Calendarum Martii, felicem exitum, usitatis communi militum more legibus, fortiebatur. Inter alia speciatim insuper conventum: *De equestri vexillo, quod Cæsariani Regis antebac ereptum iurant, reddendo, & prohibenda impofterum à Civibus omni prædandum, violentæ exactionis licentia, nec non refarciendo damno, si quod à die conventionis iniuste illatum foret.* Ecclesiastici quoque iudicii, seu Consistorii (ut vocamus) à Duce Pomeraniae Praefes, D. Joachimus Nassin, mobilia sua, interque hæc, libros & acta, quæ haud deperdi, cum Ducis, tum provinciae totius intererat, hinc inde distracta conquirebatur: Ducis ergo & Ordinum provincialium monitu, re-

giarum partium Tribunus hostilis praesidii Praefectum compulit ad obstringendam fidem; & *restituendo à Ducatoribus imperio suo subjectis, si quid horum superes se reperiretur.*

In hac pactus leges, ultimo tandem Nonarum Martii, circa septimam matutinam, caesareus miles, armis debito modo instructus, funiculis incensis, signis vexillisque explicatis, & praeter impedimenta, quibus avehendis quadraginta illi currus praebiti, duas campestris machinas secum trahens, Urbe excessit: Quinqueviginti quatuor tormentis, quadringentis pulveris nitrati centenariis, centum septuaginta septem pilis granatensibus, ingentique majorum globorum, & minorum glandium, aliorumque bellicorum instrumentorum copia post se relictâ. Exeuntes, ad sesquimille capita, sub tribus equitum alis, & novem peditum cohortibus distributa, Sperreuterio Tribuno cum ducentis triginta equitibus in hosticum salvos deducente, ubi finibus suis propinque extra periculum jam forent, in deductores hos suos arma versuros, minitabundi iactare cœperant: Quapropter ad Schifelbennum subsistere aliquantis per iussu, mox tamen, simul ut Rex detentos comperit, ejusdem mandatu, ne sinistra famigationi locus daretur, ad suos dimissi. Interim nihilominus ad quadringentos, maximam partem pedites, morâ fastidium ciente, in regia stipendia transierant.

Triduo post Colbergam deditam naves nonnullae, commeatu omnis generis refertae, & Rostochio, Wismariaque subsidio missae, ad maritimam Colbergæ stationem appellere visae: Quae tamen, quia ad tres tormentorum ictus, quibus vicinam jam Urbem salutabant, duobus tantum, Svecio more, respondebatur, post festum, quod ajunt, se venisse conspicientes, in altum, unde venerant, velis expansis retrò disceserunt. Naves istae, jamdudum instructae, in mari aliquamdiu cum contrariis ventis colluctatae fuerant: Quae etsi temporis venire potuissent, scopum tamen suum obtenturi, & penetraturas ad Urbem, vix nohis verisimile sit. Rex etenim, quem nihil horum latebat, pro Thalas-

siarcham,

fiarcham, Ericum Johannis Ullsparrum, & Boetium Tribunum, illum quidem, collocatis in Colbergenſi oſtio duabus tiremibus, hunc munitione, quæ propè oſtii ingreſſum ſita erat, inſtauratâ, & valido præſidio munitâ, machinationibus hoſtilibus obviare juſſerat: Ita ſubſidiorum mari inferendorum opportunitate obſeſſos abundè intercluſum iri ratus; nec opus, (quod conſilii Boetius dederat) parum, molibus injectis obſtruſtum, omninò corrupti.

Leges à Rege militum, in Pomerania hoſpitan- ti, præſcri- ptæ.

Quò autem provincia in hac rerum metamorphoſi ſpem conciperet meliorum, & triennialium, à Caſariana exantlatiſſimum, afflictiſſimum levamentum ſentiret, Rex Sveciæ novas leges, quibus tam milites, quàm incolæ, durante hoc bello, viverent, hoſpitiis militariſus præſcripſit; ſequentiſ tenoris. Primò. DEO dicatas ædes, ſcholas, xenodochia, eccleſiaſticas perſonas ne quis temerato, aut quoquo modo, ſeu hoſpitiis militariſus, ſeu exactione cujuſcunque generis gravato; nec cuiquam, ſacris operanti, impedimento aut ſcandalo eſſo: Sub vite & capitis pœna. Secundò. Militum per hoſpitia in Urbibus diſtributio Magiſtratuſi relinquitur, nec tertius illi ſe immueto: Duces autem & milites, ultra modum à Rege præſtitutum, nil ab hoſpitibus exigunt, aut ſumunt. Tertio. Hoſpites, ſive in Urbibus, ſive in pagis, Ducibus aut militibus, ſervitiorum (quæ vocant) nomine, nil, præter ſtratam, ligna, candelas, acetum, ſal præbent: Inferioris autem notæ Duces (quales ſatellites, Decani, ſimiles) hoſpitum igne ac lumine contenti vivunt, & negotia ſua expediunt. Quartò. Honorarii, nullis ſtipendiis additi, quæq; Ducibus miniſterii gratiâ comitari ſolent, umbræ, civibus ne oneri ſunt, ſed illorum, apud quos commorantur, ſumtu ſuſtentantur. Quintò. Nemo Ducum, præter id, in quo degit, ſubſidiarium ſibi hoſpitium aſcribit: Nec quiſquam, ſub prætextu tuendorum ruralium, iſi invitis, agros milite aut literis tuſularibus, pro lubitu, onerato; nec, ob tuſelam præſtitam, remunerationis quid exigit. Sextò. Qui militum in agros, ardeſſe militari injuriæ, diſtribuuntur, non ſecus ac alii, intra præſtitutos hoſpitiis militariſus cancellos ſe continent.

Septimo. Ducibus & militibus, niſi præſentibus, nil præbetor, alimonie cauſâ; eorum, qui, præter cohortes ſingulas, cohortiumq; ductores, toti legioni præſunt, aut inferiunt, Ducum miniſtrorumve nomina, ante luſtrationem inſtitutam, in diribiſſoris ne attenduntur; Nec, niſi in loco, ubi hoſpitatur, quicquam quid capito; ſi extorſerit, ceu indebitum reſtituito. Octavò. Nullis Ducum, militum, lixarum, peregrè euntibus, agricolæ veſturam, equos, alimenta ſubminiſtrare, abſq; præſenti ere tenentor: Niſi Regis, aut ſupremi bellorum Ducis comœatu munitis. Nonò. Inter milites nemo abſq; Tribuniſſeu ejus, qui legioni inſtar Tribuni præeſt, permuſu, cohorte ſua abſcedito, & in aliena hoſpitia, diribitoria, aut agros evagator: Qui fecerit, ei manus injicere, & inſtituendi examinis, ac inſtigende, ſi quid deliquerit, pœnæ, ad vicinum Regis præſidium deducere, incolæ & nulli non ſus eſſo. Decimò. Quos Rex, aut ſummus belli Dux comœatu munierit, beneficio conſeſſo ne abutuntor: Quod ſi raptu pecorum, aut uſenſilium impingant, incolæ, comprehenſos diſto modo ad pœnam tradere, non minùs liceto. Si tamen literæ alicujus momenti apud eos reperiantur, hæc ad locum porro deſtinatum iidem incolæ, nullâ interpoſita mora, properant. Undecimò. Qui comœatu ejusmodi muniti iter faciunt, jumenta, ultra locum proximam, ubi veſtura mutanda, ne trabuntor: Si per illicitum uſum deperant, Dominiſ pretium reſondere certi. Id quod ſimiliter, quando integre legiones aut cohortes tranſeunt, obtineto. Duodecimò. Principis ac Nobiliſſum arcæ, domusve, niſi quas præſidio teneri hoſtis cauſa interſuerit, ab hoſpitiſſum militarium onere immunes ſunt. Decimotertio. Principis Commiſſarios ac Miniſtros, tum Nobiles, Conſules, Magiſtratus Urbium, denique cives, & alios provincie incolæ, ne quis, manus injicendo, detinendo, aut alio quoquo modo, injuria aſſicito. Decimoquarto. Nec peregrè negotiorum cauſa proſciſcentis remorator quiſquam aut offendo, ullæve exactione gravato. Agricolas quoque, operi ruſtico incumbentes, protegitopotius, quam aliquod iſi impedimentum creato. Decimoquinto. In præſidiis, diribitoriuſve, nec milites, nec Duces ſub portis

portis, aut à personis transeuntibus censum, aut à mercibus vectigal exigunt; in Magistratus, cui jure ea debentur, præjudicium. Decimosextò. Post legionum aut cohortium discesum, illis, qui in hospitiiis residui manserint, ab incolis alimentorum nomine quicquam postulare, minime licet: Quin potius moratores hi à Ducibus severe plectuntur. Decimosseptimò. Tandem, si quid adversus leges istas, aut alias contra militarem disciplinam peccatum à gregariis fuerit, Duces pro his in jure respondere, & incolis damnum, si quod passi, resarcire tenentur.

Hac salubri legum militarium sanctione, & regio militi, ut, si non superflua, necessaria tamen alimenta caperet, & incolis, ne penitus eviscerati pæssum irent, prospectum: Nec minus tantâ moderatione amor & affectus hominum, quo venientem Regem amplexi fuerant, in animis eorundem intemeratus permansit.

Oldenburgicus denuò, solacio assumpto Orientalis Frisæ Comitatus, neutralitatis facit.

Qua ratione Oldenburgicus Comes, per Frenckingium, Tribunum, belli oneribus ac incommodis, neutralitate concessâ, se eximi à Rege petierit, & quibus legibus Rex precii ejus fuerit assensus, supra annotatum. Responsio autem Regis accepto, & hic, & hujus exemplo inductus, Orientalis Frisæ Comes non destiterant, Electorum quoque intercessione ad eandem usque, donec à Cæsare adipiscerentur rescriptum, de militibus ex utroque Comitatu abducendo, & ditionibus suis hospitiorum, contributionum, aliorum militarium onerum incommodis neutquam imposterum gravandis: Modò prius Cæsari ederent impetratam pariter à Rege cautionem, de vacua locorum, quibus Cæsareus miles excessurus erat, possessione baud iterum occupanda. Missi itaque sub mensis Martii ingressum, eodem simul temporis momento, ad Regem ab utroque Comite Legati, ab Oldenburgico, quem diximus, Frenckingius, ab Orientalis Frisæ, Dido Cniphusius, Dodonis, qui sub Rege generalis vigiliarum Præfecti munus sustinebat, frater; Neutralitatis telâ, ab altero inceptâ, utriusque nomine refumendâ & pertendendâ: Verum, simul ac ad rem ventum, sufficienti mandato destituti reperti. Præcipuus enim nodus, quem resolveri rei

condicio & natura non postulabat, sed flagitabat, intactus in eo relictus: Quo, nimirum, modo Comites, à Rege hostilitatibus & armorum injuriâ exempti, vicissim cavere animum induxissent; idem neutrarum partium jus à se inviolatè servatum, nec quicquam è provinciis suis periculum aut damnum Regi, ejusve statui illatum iri. Ad hæc cæsareum rescriptum non, nisi Arnoldini à Clarstein, bellici Secretarii, subscriptione firmatum conspici; Quo in fragili fundamento ne ipsi quidem Comites, nedum Rex, solidæ aliquid fiduciæ collocare poterant: Lubricam enim ejusmodi rescriptorum fidem esse, nec magnipendi, Stralefundæ, aliorumve in Imperio Romano exempla Regem edocuerant. Denique Cæsaris declaratio non absoluta, sed ad Regis cautionem restricta esse: Quam hic, ut læsus & ad arma provocatus, ultrò aut prior offerre, habitâ dignitatis suæ ratione, prohibebatur.

His & aliis de causis tractatum Rex, non sine causâ, assentiri detrectat. Isthuc ad umbilicum haud perducere, visum Regi: Donec, cum à Cæsare, tum ipsis Comitibus, de Neutralitatis jure facto, testè conservando, ipsi sufficienter caveretur. Spes tamen certa his facta: Modò præscriptam ingrederentur viam, Cæsaris militem, semel è provinciis abductum, non amplius admittendo, tributis & collectis, quocumque tandem conferrentur nomine, sublatis, nulla in futurum, durante bello, pecuniaria subsidia sub ullo pretextu hosti pendendo, cautionemve idoneâ de his omnibus Regi præstando; Regem quoque Comitatus & ditiones ipsorum omni bellorum molestiâ exempturum, eoque nomine scripto cavere paratum.

5. Victoricibus, & quò diutiùs, eò latius se expandentibus Regis Sveciæ armis non habere Cæsar, post exauctoratum Fridlandium, sibi videbatur, quem promitiùs opponeret, ac senem Tillium; exercitâ multorum bellorū eventibus experientiâ Ducē, nullisq; ferè adversæ fortunæ ictibus concussâ hæcenus felicitate: Qua omnem penè Germaniam, dum bellâ ex bellis oriuntur, non interruptâ victorū serie adobruerat. Dignus ex eo æstimatus: Cui, amoto rerum summâ Fridlandio, cæsareæ militiæ gubernacula, prout in

Pontificiorum fœderatorum exercitu jamdudum ea tenuerat, traderentur.

Tillius
de statu
cæsariani
exercitus
certior
fit,

Post Gartzensem autem receptum, Hannibal à Schaumburg, generalis rei tormentariæ Præfectus, concediti sibi militis miserum & calamitosum statum ad senem hunc Tillium queribundus detulerat: Discrimen animo præcipient, quod Francofurto & Landsbergæ haud obscurè immiaeretur; ni pluribus & recentibus copiis, comœatu, pulvere nitrato, aliis necessariis, laboranti utriq; ocyùs succurreretur.

Franco-
furtum
venit.

Quapropter Tillius, cum aciore, quàm quos hucusq; debellaverat, & forsan initio sibi fuerat imaginatus, hoste rem fore conspicatus, omni milite, qui per Sveviam, Franconiam, Westphaliam, & alias Imperii provincias longè, latèq; dispersus hospitabatur, inde excito, & in Saxoniâ inferiorem cōvenire jussu, ipsemet, sub finem Januarii mensis, Francofurtū, quatuor comitatus legionibus, venit, Urbisq;, ut & Landsbergæ situm collustrans, utrobivis, quæ è re viderentur, mox ordinatum iit. Instituta quoq; ab eo exercitus, per varios casus imminuti, lustratio; &, quia Commisarius Ossa, hoc ipso tempore, ingentem pecuniæ summam collybo transcripserat, persoluta stipendiorum parte, militi quādamtenus satisfactum.

Hornius
ab eo sibi
præcævet.

Regius interea Campiductor Hornius, cum attributis sibi copiis, Regis jussu, Soldini & locis circumjectis stativa habens, famā de adventu Tillii sparsā, pridie Calendarum Februarii, mediocrem manum, ductu equitum Magistrī à Platen, Landsbergam versus explorator miserat. Quæ milites aliquamultos è Landsbergensi præsidio, in subiectis Urbi pagis ac agro palantes, offendens, trucidatis ultra quinquevagina, triginta captivos nacta, & ex his cognitum est: Crostnæ, Glogovizq; ablectos magno numero sclopetarios, equis ferentariis impositos, dracones factos. Quod verò Cultrino simul certior redderetur Hornius, hosti, tramisso ad Landsbergam Wartā, in ipsum ire decretum, ne incipiti alexreis summam, inscio Rege, committeret, pedatam cum tormentis ac bellico instrumento maturè Piritzam

retro pedem ferre jussit, solum Comitem Turnium Soldini præsidio relinquens: Cum equitatu verò primum inter Piritzam & Soldinum hospitatus, mox pabuli, quod illis in oris à cæsariano milite planissimè absumtum erat, defectu versus Stargardiam reductum, in pagos, intra Pionam & Inam amnes sitos, distribuit, &, quantum pote, dissipavit; in hostis actiones ac motus toto animo intentus.

Qui tamen spe prosperi successus hic loci Regiorum vigilantia evolutus, simul Regis progressibus, in citioriori Pomerania factis, retractus, consilium, quod animo forsan conceperat, mutavit: Francofurto, quinque pedestribus Tribuni Fernamontii cohortibus, sub quibus mille quadringenta circiter capita recensebantur, firmato, cum copiis, quas ab Albi secum adduxerat, omniq; ferè cæsareo milite, in Sternbergeni, Crosnensi, nec non Züllichoeni agro hætenus divertente, ipsis Nonis Februarii retrò movens; & Bescoam, Fürstenwaldiam, hinc ad Bellinensem porrò transitum, mox Navium Rupinumq; iter intendens.

Tillius

hinc retrò
in Regem
movet.

Quo factum: Ut Hornius quoq;, cum suorum plerisq; ulteriori Pomeraniâ a Rege evocatus, in citiorem, Viadro tramisso, se contulerit.

Dum autem in itinere Tillius moram hinc inde trahit, renunciatur illi: Regem post alia loca, Demmini quoq; insigni felicitate potitum. Quo stimulo incitatus, ne inter imperii suscepti cubacula torporis aut formidinis argueretur, rectā in Regem ducere, & NeoBrandenburgum, quod inter vias primum occurrebat, vi adoriri constituit.

Inerat NeoBrandenburgum Cniphusius, cum propria, Scoticāq; Maccai legione. Et huic quidem Rex, ut, loco, cui adversus potentem adeo hostem defendendo par haud esset, deserto, in tutum se cum milite reciperet, mandatum scripto transmiserat: Quod interceptum oppidi eò maturius equitatu usquevagave cingendam dedit Cæsarianis; ne bolus, quem inhiabant, faucibus eorum eximeretur, sollicitis. Equitatum Tillius ipsemet, Feldsbergā prius arce,

Et Neo-
Brandenburgum
expugnat.

quam

quam Regionum quinquaginta obtinebant, violentā impressione expugnata, & neci datis, quotquot inerant, quarto Nonarum Martii, cum universo exercitus robore secutus.

Nec Cniphufius ob id animum despondere, sed fortiter & strenue cum suis se gerere, & aliquot sustinere hostium insultus: Quinimò, licet Tillius ad dedendum locum ter hortaretur, adhuc horā quadrantem antè, quàm ultima fieret vis, salvam offerens vitam ac incolumitatem, spe tamen regionum subsidiorum aures ad hæc occudens, deditionem renuere, & extrema præstolari. Unde, septimo Idum Martii, universalis aggressura tanto impetu, & animorum ardore suscepta: Ut propugnantorum virtus superata, oppidum captum, &, quicquid in armis repertum, ad internecionem casum fuerit. Inter alios Linsio ac Dienhemio SubTribunis supremus hic dies illuxit. Ipse Cniphufius cum omni familia, & nonnullis militum Ductoribus in hostium manus vivus devenit: Gregarii autem, quibus parcitum, ultra sexaginta hæud numerati. Expugnationi Tillius ad quingentos tormentorum idus impenuerat: Neque exercitus ejus cladis expers exstitit; compluribus Ductorum ac militum desideratis.

Durante obsidio, validum equitum agmen, Wingersckio Tribuno Duce, Rostochio movebat, Tillianis se juncturum. Quod Rhingravius, de improvviso propè Plaviam superveniens, facile dissipatum iit: Duce ipso Rostochium, unde venerat, egrè fugā elapso. Bannerius quoque, Cronbergio, Caesaris Tribuno, hæud procul NeoBrandenburg collisus: Ubi paritè clade, & æquā fortunā discessum.

6. NeoBrandenburg laboranti Rex Sveciæ succurrere in animum induxerat: Quem in finem Paswallci exercitus convenire iussus. Ubi verò, Tillianorum armorum violentiam suis prævertisse subsidium, fama tulit, mutato cursu, aliorum directā velificatio. Relictus tamen ad citerioris Pomeraniæ & Panis fluvii defensionem Hornius: Cui injunctum, Fridlandiam & Treptam Urbes de-

fereret, & quia fortunæ regiæ his in oris summa Demnini atque Anclamiz conservationi innitebatur, Anclamiā (huic, ut minus firmæ, minus fidebat Rex) se cum copiis suis conferens; Urbem adversus hostilem vim, promiscuā civium, militumque, operā, raptim muniret; Clemperoz, Landsronæ, Spantcoæ arcibus valido præsidio insessis: Lucrando, nimirum, tempori, quò harum oppugnandarum morā hostis interim aliquamdiu distineretur. Ad Panis autem transitu arcendum hostem, genus navium, struthionum appellatione, Stralsundā acceritum: Quod in flumine fungeretur castellorum velut mobilium vicem. Nec commoditas fluminis abhorrebat, insigui per se profunditate, & palustri ripa cincti: Ut ita ab hostium insultu ac vi naves satis essent tutæ, & sicubi tormentis forsitan impeterentur, de loco in locum transferri possent. Ne porro ad Stolpam aut Gutzeoam hostis transitum moliretur, in ripa interiori valida utrobivis castella excitata, imposito sufficienti militum præsidio. Tribuæ etiam, quā Trebelā fluit, omnia ad excipiendum imperum provisā: Ne hæc parte perumpendi rima patere. Quod si, difficultatibus, quæ objiciebantur, insuper habitis, Tillius violentum Anclamiz obsidium animo obstinaret, Rex, castris ad Cabelam positus, à tergo circumventum, subvectione com meatu, & pabulandi facultate intercludere, ferocimque novi hostis, fatigando potius, quàm pugnando, frangere decreverat.

Rebus ad citerioris Pomeraniæ limitem ita ordinatis, ipsemet versus Viadrum regressus, & diversa iterum parte hosti tumultum exciturus, binos pontes navales, quorum alterum majusculum, alterum paulò minorem Sedini præparari fecerat, adverso Viadro, Svetam deduci imperabat; Flumine his instrato, castrisque ibidem positis: Quæ fossa, & murulo terreo seu vallo, interjectis hinc inde Reductibus, probè circummunita.

Sub hæc frequentibus incolarum Ejus magnæ aures pulsabantur; ob datum ad militem, cum primis equitum, licentiam: Excusio disciplinæ freno, in quosque prædas, direptiones, dira quæque, quoniam nos, de lon-

Rex in
citeriori
Pomera-
nia res or-
dinat.

Et Sveci
metatur.

Ejus man-
datum ad
singulos
tribunos,
de lon-

conservā-
da milita-
ri discipli-
na.

longius, ed magis se effundentium, nullo aut regiorum protectoriorum & tutelarum diplomatum, aut locorum divino cultui & juventutis educationi destinatarum habitā reverentiā; nihilq; eorum non perpetrantium, quæ in hoste tantoperè hæcenus fuerant reprehensa. Insigni ejusdem cordo-lio: Qui nefanda hæc unius, alteriusve nebulonis facinora toti exercitui maculam aspergere haud levem, saluberrimòq; nec unquam satis laudato militaris disciplinæ vinculo dirupto, propriam ipsius famam & existimationem, cum apud amicos, tum hostes, non parùm sugillare noverat. Neq; latebat Regem pernitiosissimi, qui ex enormis hujus licentiæ semine succrescerent, fructus: Nam & terras pulsus habitatoribus desolari; & incolarum animos alienari; & toti exercitui, dum paucorum ingluvies atq; insaturabile abdomen omnia absumit, necessaria vitæ sustentacula subtrahi; & quod caput rerum, iram divinam, Nemefinq; sceleros ultricem, in Regem ac regii militis caput certo certius provocatum iri. Fama ad hæc erat: A Ducibus foveri gregariorum petulantiam, compluresq; excessus ab his ipsis committi: Et quidem sub tutelæ, seu protectionis colore ac prætextu. Quod ergo Rex, justam supremi Numinis vindictam à se & exercitu deprecaturus, conscientiamq; coram DEO omni exoneraturus culpā, barbariei huius nec vellet diutius con- niveri, nec posset, sed, quantum in ipso erat, condignis, quibus alii à similibus flagitiis detererentur, poenis persequi illam, statum, fixumq; animo haberet, ideò, miso ad singulos quosq; equitum, peditumve Tribunos edicto, fidei & sacramenti, quibus ipsi obstringerentur, propriæve famæ, honoris, & existimationis, quæ, hæcenus fortiter ab his defensâ, jam non parum periclitarentur, commonefaciens, graviter illos adhortatus est, Ad cooperandum ipsis, & non tam publicatione hujus edicti, quam severa executione operam una dandum: Quò prædarum, direptionum, aliorum excessuum licentiâ cohibita, miles, eorum imperio subiectus, necessariis alimentis contentus viveret, regia protectoria seu tutelaria diplomata debito

prosequeretur respectu, nec miæros incolas, residuum, conferendus agrus destinatum, frumentum extorquendo, ad desperationem adigeret, & mortiferam deniq; inedia; Rebus ita attemperatis, ut apparet, militem regium, non barbarum, sed christianum militem, nec illegem plane esse, sed regii imperii moderamen æquo animo pati. Sin verò ne nunc quidem, id quod Tribunis tamen & aliis militia Ducibus in proclivi foret, flagitiis istis hæc militaria coercerentur, ipsi, ad amolendum à se, coram DEO & universo Orbe, cruoris, sudorisq; vi miseris incolis expressi, opprobrium, exigendi à Ducibus ipsis, quia, in prædones singulos quosque acquirere, haud possibile delictorum rationes, & in illos eo nomine animadvertendi, necessitudinem fieri; idq; animo statim decretissimum.

Hic Regis erga Justitiam ardor disciplinam militarem, jam tum labascentem, si non in pristinum statum & firmitudinem erexit, certè ad tempus suffulsi; ne statim in præceptis & pessum iret.

7. Tillius verò Regis, ad ci-

terioris Pomeraniæ defensionem providâ se curâ accingentis, consilia & intentionem odoratus, rationibus belli supputatis, faciliè in futurum prospiciebat: NeoBrandenburgi, utpote levidensi loco, adeò strenuè & acriter exceptum plus negotii manere, sicuti alia majoris momenti præsidia aggrederetur. Metuebat insuper, nec injuriâ: Annonam, & multò citius pabulum, numerosâ, quam secum trahebatur, hominum turbæ, jumentorumq; multitudini, incommodo hoc anni tempore defore in vasto ac desolato solo. Quapropter ulterius progredi haud contulit arbitratu, direpto NeoBrandenburgi, & munitione ejus, quantulacumq; erat, ad terram depositâ, Zechlin præmis castris, inde Rupinum retrò se contulit. In reditu, pridie Iduum Martii, Miroæ arx, quam è Cniphusii legione Centurio cū nonnullis militibus tuebatur, post tormentorum aliquot ictus in deditionem ab eodem accepta.

Lubido quoc; Tilliopenè incede- Nec Regē bat, tentandi castra, navalesq; ad Sve- adoriū tam contratos pontes: Num inter- ausus, ad Magde- scindi,

Tillius ci-
terioris
Pomera-
niæ orâ
degredu-
tur.

ii 11

Nec Regē
adoriū
ausus, ad
Magde-

burgi ob- scindi, & stativis hispelli Rex posset?
 Eapropter Comitem Coloredum, cum
 viginti quinq; equitū alis, Viadrū ver-
 sus, ad situm castrorum explorandum
 miserat: Re cognitā, subsecutus
 rotā Exercitus mole, & apertam vim
 Regi intentaturus. Intellecto tamen,
 operibus jam consummatis adventum
 suum intrepidē opperiri, propositum
 mutatum iit, & revocato Colorado,
 Casarianisq; copiis Francofurti in
 oras, tuendæ Viadri ripæ, remis-
 sis, cum veteri suo milite ad Albim iter re-
 flexit; Magdeburgi Urbem toro im-
 petu adoriri certus: Quō Regem Sve-
 ciæ, viribus & militiæ robore imparem
 æstimatum, in apertum campum
 eliceret, & nī Magdeburgi, omni
 ope destituti, exitum fusq; deq; ha-
 buisse videri vellet, subeundæ aciei
 alæ vel invito imponeret necessitate.

Mitslavi-
 us Tribu-
 nus Aren-
 waldæ ab
 hoste op-
 priamur.
 Quod autem, præter Francofur-
 tum Landsberga quoq; Casarianis ad-
 huc teneretur, Wartæ transitu in no-
 vam Marchiam percommoda, Regis
 ad Svetam castra furtivis à toro in-
 sensare excursibus &, si qui, in nova
 Marchia hospites, hostium securi
 negligentius agerent, opprimere ex
 facili fuit. Quemadmodum, vergen-
 te ad finem mense Martio, Arenswal-
 dæ, ubi Mitslavo Tribuno diribitori-
 um à Rege assignatum erat, contigit:
 Disturbatis, qui illic coire coeperant,
 novis delectibus. Id quod ipsius Tri-
 buni, & Ducum culpæ imputatum:
 Qui portas adversus crepitaculi seu
 petardæ convulsiones munire negle-
 xerant.

Rex Fran-
 cofurtum
 ter in-
 tuit.
 8. Nec horum tamen loco-
 rum possessione diu latari hostis po-
 tuit. Rex etenim, cuius progressibus
 Tillius discesu suo latissimum aperu-
 erat campum, Hornium Campiducto-
 rem, eō quod discrimen citeriori Po-
 meraniæ imminens cessaret, revocans,
 coadunatisq; omnibus viribus castra
 ad Svetam mox deferens, bipartito cis
 ac ultra Viadrum Exercitu, rectā Fran-
 cofurtum versūs pergebat: Tormen-
 tis gravioribus & pontibus resolutis
 adverso flumine subvehi iussis.

Croatæ
 Monche-
 bergæ ma-
 le mulcta.
 Inter viam, Regis mandatu, Tri-
 bunus Hallius, Pro Tribunum suum,
 cum dimidia legionis parte, Monche-

bergam præmisit: Cui à Baudisio cen-
 tum dracones additi, & de Croatis,
 qui illic commorabantur, subito op-
 primendis, in mandatis datum. Sed
 præsenferant imminentem tempesta-
 tem, & dicto Pro Tribuno cum suis per
 alteram portam irrumpente, per ad-
 versam se proripiebant: Francofur-
 tum citato cursu contententes. Quos
 pari equorum pernicitate insequen-
 tes Regii, aliquammultis, trucidatis,
 non paucos ceperunt: Impedimentis
 universis, interq; ea Tribuni pampillo,
 quod sejuges candore insignes trahe-
 bant, potiti.

Non longo post intervallo Fur-
 stenwalda quoq; & Zedeniccum Re-
 gius patuit: Nec ultimum hoc sine
 Croatarum iridem strage. E quinq;
 enim turmis, quæ illic hærebant, cen-
 tum quingvagina capite luerunt: Re-
 liquis fugæ elapsis, & impedimēta, per-
 inde ut superiores, hosti in prædam re-
 linquentibus.

Quibus diversarum cladum exem-
 plis territus Cratzius Tribunus, à
 Tillio hinc digresso, cum nonnulla co-
 pia, Regis actiones speculatum reli-
 ctus, traducto Ferbellini transitum mi-
 lite, in averfam Provinciæ partem &
 tutiora se recepit.

Francofurtum, hoc temporis sta-
 tu, integro aliquot millium Exercitu,
 sub Hannibalis à Schaumburg, gene-
 ralis rei tormentariæ Præfecti, impe-
 rio castra illic habente, defendebatur:
 Qui, adventu Regis cognito, ad repel-
 lendum hostilem impetum, quæ pote-
 rat diligentia, se præparare non inter-
 miserat.

Calendis Aprilis, ominosa & ve-
 teri Germanorum consuetudine ludi-
 brii plenā die, Baro Tiffembacchius,
 Caesaris Campiductor, eodem venit,
 & rerum summam suscipiens, domos,
 casae, torcularia, cum suburbiis & ædi-
 bus sacris extramuranis, injecto igne
 consumpsit: Portis Urbis obsideri
 iussis.

Postridiè Rex Urbi propinquans,
 extructarum nuper à Casarianis mu-
 nitionum statum, & quæ ratione
 quàm commodissime invadi possent,
 ipsemet è vestigio speculatum ibat.
 Eadem vespere hostis, eruptione,
 per portam Gubenensem factā,
 cum

Et Zede-
 nici.

Franco-
 furti ob-
 sesum
 Rex impe-
 rit caput.

cum Regiis aliquamdiu velatus, non sine jactura retro demum in Urbem compulsum. Sub noctem verò regius miles, infestis suburbiorum ruderibus, propè Urbem se communire cepit, operas, Cæsarianis jugi plumbeum glandium nimbo nequicquam interturbantibus, indefesso & nunquam intermisso labore continuans: Adeo, ut, illucescente die, humo satis superq; tectus, impetentium ictus securè sperneret. Terrio Nonarum Aprilis, qui dies dominicus Palmarum, post preces matutinas & concionem habitam, tormenta in suggestu hinc inde exstructos collocata: Quo in opere militari Rex, vultu, voce, manu præsens, nec labores ullos subterfugere, nec discrimine absterri visus. Quod tamen illorum vis aliquantulum differretur, obfessi animosiores facti, non creberrimà modò tormentorum & longiorum ruborum procella in Regios detonare, sed &, suspensio per ludibrium è murorum corona anserere, contumeliosis verborum scommatibus in eosdem debacchari. Regii econtrà, verborum opprobria factis hostilibus pensaturi, humo magis magisq; versus hostem emolientè acriter insistere: Qua enexà diligentia effectum, ut circiter meridiem, accessibus ad Gubenensem portam in nosocomii hortum usq; promotis, hostes munitione, Urbi præstructa, ejicerentur. Et tunc demum Rex, commodum tempus venisse ratus, vehementissimo duodecim grandiorum tormentorum impetu in portam isthanc, ruinæ aperiendæ, incubuit. In quo tumultu, vergente jam ad occasum sole, & hostibus validæ eruptioni bis mille peditibus, & mille equitibus eo ipso momento se accingentibus, defubito sclopetarii nonnulli (quibus SubCenturio, Andreas Aner nomine, Pegavià Misniæ oriundus, admodò scalâ præiit, mille obstrenum hoc facinus Joachimicis, & pedestris cohortis præfecturâ à Rege donatus, impressionem magnâ animorum alacritate, præter Regis, quivim facere nondum constituerat, mandatum tentant, dumq; propugnatorum oculi & aures, fumo fragoreve circumfusi, officium minus faciunt, valli levi

negotio potiuntur. Rex verò, occasionem rei bene gerendæ fortuito oblatum cupide amplexus, cum subsidario milite suis illicò suppetiis accurrat: Cæsarianiq; vallo ita dejecti, in pontærium, quod extimam & interiorum Urbis portam interjacet, max, invalescente Regionum vi, hinc quoq; in ipsam Urbem cedunt. Sed & portæ interioris valvæ à Regiis, successum urgentibus, faciliè refractæ, nec hoc modò loco, sed per minus quoq; ostium ad Lebuisensem portam, imò circumcirrà muris superatis in Urbem summis viribus facta irruptio. Suborto enim ad Gubenensem portam strepitu, aggressioni signum ubivis datum illicò erat.

Inter hæc militiæ hostilis Dux ad viriliter resistendum animare suos haud destiterant quidem: Immissis etiam nonnullis equitum alis Regios Urbe iterum exturbare conixi. Vana tamen hortamenta omnia, vani conatus ac irriti: Baudisus namq; cum sua legione, per patentem jam Gubenensem portam, in equitem eqves invehit, attonitum successu victoriæ ferrox faciliè impulit. Ex quo Cæsariani, hosti ab omni parte irruenti jam manifestò impares, abjectis animis & armis, nil nisi fugam meditari: Regii verò pugna ad eadem converti. Cum enim illorum pro se quisq; versus pontem, quo Viadrus sternitur, gradum acceleraret, & impedimentorum quoq; currus magno illuc numero tenderent, omnia trepidâ & cæcâ confusione misceri: Currus, inter sese impediti, fugienti militi viam angustare, tantumq; non obstruere, &, dum prævertere alter alteri nititur, sibi invicem esse obstaculo: Regii autem fugientium vestigiis ferociter inharere, terga cædentes, &, quoscunq; offenderent, nullo habito respectu, in primo fervore mastantes: Adeo ut in vicis, ad pontem ducentibus, cadaverum, quorum unum alteri incubuerat, acervi & tumuli reperti transitum penè inhibuerint. Plurimos quoq; inter fugiendum à ponte in Viadrum detrusos, dum ferrum evadere fatagunt, mortifera non minus unda hausit.

Ultra pontem, illi defendendo, munimentum Cæsariani excitaverant: Quod tormentis, quæ incrant, in flumen projectis, ponteq; cum vicinis ædificiis ac horreis igne prius corrupto, pariter eodem momento, fugâ dilapsi, deseruere.

In medio aggressionis furore, pulsato bis tympano, bis deditionem obtulisse feruntur; sed à Regiis, qui ad vim faciendam animis incaluerant, victoriâq; manibus penè jam tenebant, nullam impetrasse audientiam: Quin etiam misericordiam implorantibus & vitæ veniam orantibus ab neo-Brandenburgicæ cladis memoria irritatis, parcitum iis iri, prout suis illic loci parcitum fuisset, responsum, & quicquid obviam primo impetu venit, neci datum. Tandem octingenti tamen circiter capti: E quibus insigniores, Tribuni, Sparrius, Morvallius, & Butlarius junior. Numerum interemptorum, quorum Magistratus Urbis ultra mille septingentos, Regis iussu, terræ mandari fecit, Hedonius Tribunus auxit, cum aliis nonnullis haud infimæ notæ Ducibus. Regii trecentorum militum iacturam passi: Quasi centum autem, & nominatim Tribuni, Teuffelius brachium, Dargitzius latus, vulnerati. Tormentorum hostilium viginti unum, interq; hæc duo grandiora, Cæsaris Rudolphi nomen & insignia præferentia, tum nongenti pulveris nitrati, mille ducenti plumbi, septingenti funiculorum centenarii, aliaq; belli instrumenta, cum viginti quatuor signis, & opimâ prædâ in Regis ac regii militis manus devenire. Cæsarianorum septem pedestres Legiones, una equitum, Hedonii Tribuni, hic afflictae, & tantum non excidium passæ: Quicquid verò copiarum trans pontem reliquum erat, unâ cum Campiductore, Barone Tieffenbachio, Glogoviam Silesiæ maiorem, septendecim miliarium tractu, grandibus gradibus, & nullo ordine se recipiens, illic demum, recollecto animo ac viribus, stitit fugam, pedemq; denuò fixit.

Rex videns Victoriæ huius, divinitus sibi concessæ, Rex Sveciæ protestantes Imperii Electores, Principes, Ordines, Lipsiæ tunc temporis congregatos,

postridie faciebat certiores, eosdem gregatim, adhortatus: *Arriperent oblatam occasionem, & consilia illi accommodarent. Medios sanè inter hostes de comuni Protestantium bono ingenti animo deliberare ausos: Pergerent porro, & opportunitate temporis usi, quæ providè deliberaverant, intrepide in effectum conferrent. Ipsum, qui ad elucilandum è duobus malis stravisset viam, neque imposterum defuturum ipsorum necessitati, sed, collatis omnibus viribus, ad eundem finem strenuè iis cooperaturum.*

Separatum autem Rex Electori Saxonie, qui clavam Lipiensis conventus dirigebat, scripsit; officii illum sui admonens: *Ne Patrie, corporum animarumq; presuris eripende occasionem præterlabi pateretur; sed, quando viribus cæteris præpolleret. Protestantibus, potentiam hanc suam Patrie commodare, pulcherrimamq; Religionis simul ac vitæ libertatis assertæ titulum opportunè capesseret. De se vero Electorem securum esse iussit: Non ambitione, aut finium propagandorum cupidine stimulantibus, sed gloriâ Dei, propria securitate, & tot millium christianorum salute exigente, arma induisse. Hoc animi hæcque fuisse propositum. In quo, quantum ad se, & quousq; summo Numini conatus suos secundare libitum foret, constanter perseverare, ejusdemve Numinis favore aspirante, ad optatam rem exitum deducere, certus sit.*

Non minus quoq; Administrato- Nec non
ri & Civitati Magdeburgensi, quorum obfessio
res sensim in arcum redigebantur, in- jam Mag-
signem armorum suorum successum deurge-
significandum duxit, simulq; de Lands- sibus.
berga vi invadendâ conceptum jam animo consilium: *Quo hostem aut statu suo hic oris omnino dejicere, aut à Magdeburgi obsidio abstrahere intenderet. Eosdem obsecrans: Ne agrè ferrent, aut in sequiorem acciperent partem paucilluli temporis moram; quam expeditioni huic impendi, & liberationi ipsorum interponi necesse foret. In re enim hac magni momenti & encipitis aetæ, unde totius belli summa, & omniū, quorum interfit, salus dependeat, maximâ circumspectione meriti utendum: Imprimis, quia universe copie, quibus ad hostem aperta vi obsidio Urbis depellen-*

lendum opus, nondum in unum convenierint. Interim animis ne laberentur, sed ita defensionis sue satagerent: Quò ipsi bimestris adhuc temporis concederetur dilatio. Spe enim certa nisi: Viribus omnibus intra hunc terminum congregatis, Jehová; qui hætenus mirabiliter, præter hominum opinionem & vota bello huic moderatus sit, auspice, data promissorum fide se exsoluturum.

Tillius ferò, urbi obfidio levandæ, veniens, retrocedit

9. Et sane Tillius, de Regis suscepta adversus Francofurtum expeditione admissus, cum potissima copiarum parte, suis suppetiatum, Regis intentionem sufflaminatum, ab Albi statim movebat. Jamq; Cratzius Tribunus, viginti equestribus alis, quas inter decem Croatarum, una draconum numeratæ, nec non denis Lichtenstenianorum peditum cohortibus præmisus, septimo Iduum Aprilis Saarmundæ; postridiè Mittenwaldæ fuerat hospitatus; Jam ipse Tillius, qui militari gradu cum reliquo Exercitus robore sequebatur, Guterbocum attigerat, æquum ad sexcentos Fürstenwaldæ usq; excurrentibus: Quando Regem, expugnatum Francofurto, Landsbergæ occupandæ intentum, ad vim, seu excipiendam, seu eludendam interim, abunde se præparasse, intellexit.

Is enim, de adventu Tillii inaudienti, nec parum sollicitus, ne, dum ipsemet Landsbergæ oppugnandâ detineretur, hic aut Francofurtum denuò tentaret, aut, Viadro tramisso, suorum, ad Landsbergam trans Wartam hærentium, tergo incumberet, utrobivis providerat. Francofurti enim munitiones, quantum festinatio permitteret, magnâ diligentia reparatæ: Vallo tigna, qualia in hostem propius subeuntem devolvi solent, ubivis imposita: Cippi, solo defossi, terrâ altiusculè aggesti, ac cespitibus præstrutis, in loriceæ formam redacti; protegendis, qui ponè stabant, sclopetariis: Et, quia Bannerium Rex inde avocarat, operâ ejus ad Landsbergam usus, Teuffelius verò, accepto nuper vulnere tardior, ingruenti necessitati supersedere non poterat, cura tuendæ Urbis Leslæo commissa. Porro ripæ, quâ Viadrus Crosnâ Francofur-

tum defluit, cymbis & aliis transmitendi fluvii instrumentis nudatæ, eaq; cuncta Francofurtum abducta: Quò hostilis Exercitus omni fluminis transiendi commoditate intercluderetur.

Tillius ergò exiguam admodum prosperorum successuum spem, contra Regem Regiove; in hoc statu ipsum operientes, superare cernens, mutato consilio ad Albig, quâ venerat, pedem retulit: Magdeburgum videro impetu aggressurus, Regemq; à Silesia, ac reliquis hæreditariis, ut vocant, Cæsaris dicionibus hac via aliorum retracturus.

Rex, ut attigimus, occupato Francofurto, fortunâ, quæ cæptis ejus mirificè applaudebat; utens, contra Landsbergam arma verterat: Ut transitu hoc Vartæ hosti erepto, ulteriorem Pomeraniam & novam Marchiam hostilium incurfionum metu exsolveret, libiq; magis ac magis redderet obnoxiam. Infesta autem erat Landsbergæ tribus peditum Legionibus, rubrâ, nimirum, Saxonica, Donaviana & Wallensteniana, nec non undecim alis, & quatuor ablectorum equitum turmis: Quibus omnibus Præfectus, Cratzius junior, Tribunus, dum in tempestivè eruptionem tentat, interemptus, loci deditionem non parum maturum iit. Omnium primum ultra Wartam, quâ in Sternbergensem agrum itur, ad castellum, à vaccis cognomen habens, accessus promoveri cæptus; & tumulo congesto, duobus semimuralibus tormentis instituta verberatio. Exinde ab altera fluminis parte, præeunte & viam monstrante fabro quodam, cive Landsbergensi, Cæsarianorum injuria Urbe pulso, & hinc ad hostem profugo, cæteroquin palustris hujus oræ callidissimo, Warta, commodo loco, ponte è ratibus compacto stratus: Quem cum ducentis sclopetariis, & totidem Finnonicis equitibus tramittens Rex, viæq; hunc monstratorem per uvida & Cæsarianorum opinione, inaccessa loca secutus, inter dictum castellum ac Urbem medium se stitit, utriq; se interponens, & istud ab hac sejungens. Dum autem in eo est, hostes ex Urbe acriter quidem erupere: Sed, utur equitatus, ob paludum uliginem, & statum angustiam ad

Landsbergæ oppugnata in Regis manus veni-

ad pugnam ferēteset in habilis, acrius adhuc à Rege, cum dimidia sclopeta-
riorum parte obviam se ferente, excep-
tus, cum clade in Ubem rejeſti. Re-
liqui interim ſclopetaſarii, Regis juſſu,
Tupadelio Tribuno Duce, in caſtello
vaccino ſervantibus, à tergo ſe oſten-
tantes, tantum intulerant terroris:
Ut, armis abjeſtis, ad trecentos, de-
cimoleptimo Calendarum Maji, Re-
giorum arbitrio ſe dederent. Nec
diu poſt Urbis quoque praſidium, Re-
ge deditionem imperante, ad pactio-
nem, æquis condicionibus ineundam
ſe obrulit, & obtinuit: Ut poſtridiē,
horā octavā antemeridianā, qvatuor
campeſtres machinas ſecum trahens,
dimitteretur; ad quintum à Glogovia
majori miliare juſtā militum manu, in-
de porro in ipſam uſque Urbem duo-
rum militiæ Duſtorum comitatu rectā
deducendum. Reliſti tamen apud
Regem bini, è Ducum haud infimæ
notæ numero: Qvi & ſecuritatis de-
ducentium, & reſtitutionis curruum,
impedimentis avehendis à Rege præ-
bitorum, & damni injuriarumve ab in-
colis in itinere abſtinentorum prædes
exiſterent. Fidem inſuper exeuntes
dedere: *Intra octo menſum ſpatium
arma adverſus Regem haud laturos.*

Obſidium hoc & deditionem in-
ſignivit: Qvod obſeſſorum in Urbe
longē plures fuerint, qvām ipſorum,
qvos Rex ex omni Exercitu delectos
non adeo magno numero, & vix ultra
bis mille ſecum habebat, obſidentium.
Unde, dum exſpectatione celerius ad
pactionem deſcenditur, non minima
Regis cura fuit: Qvomodō præſentes
copiolas diſponeret, & qva ratione
expanderet frontem; ita, ut ne Cæſa-
rianiſ diſcedentibus ordinum rati-
tudo, & militum paucitas proderetur?
Qvanqvam paulo ante hoſtis exces-
ſum, dum reculis ſuis conſandis mo-
ram trahit, diverſarum Legionum, ra-
ptim accerſitarum, adventus hac cum
ſolicitudine exoneraverit.

ceſſitas exigit, ut, qvīd conſilii illiſe cu-
ſum, paucis & ſummatim perſtrin-
gamus.

Qvem in modum dicti Electores; Ejusq;
cauſæ.
Principes, Ordines prægravibus, mi-
litum hoſpitiis, enormibus exactio-
nibus, & exceſſibus non ferendis à Cæ-
ſaris ac Pontificiæ Ligæ, ut votatur,
Exercitu preſſi hucusque; & tantum
non ad incirca redacti fuerint, qvō
modō tandem his omnibus ultima pe-
ſtis, & velut malorum coronis, qvā
funditus exſcinderentur, Edictum, ni-
mirum, Anno milleſimo, ſexcenteſi-
mo, undetricieſimo promulgatum,
ejuſque ſevera, nec ullis mediis ſuſſlami-
nanda, executio ſuccceſſerit; tum qvæ
inſignis, ad deſperationem penē ver-
gens, diſſidentia in hominum animis
inde ſuborta ſit, jam ſuperius tetigi-
mus, nec in re toti Imperio manifeſta
multiloquio opus.

Diſſidentia hæc non parum incre-
menti ceperat, poſtqvām in conventu
Electorum, Ratiſbonæ Anno milleſi-
mo, ſexcenteſimo, triceſimo habito,
illis fuerat perfectum: Cæſarem in-
tentioni ſuæ tenaciter inhaerere, nec
ab Edicti rigore ullatenus poſſe diver-
ti. Econtrā adverſus Cæſaris & Pon-
tificiæ Ligæ molitiones ne verbulo
mutire qvidem, nedum arma oppo-
nere auſis, redibat appulſu Regis in Ger-
maniam animus, & ſpes à malis præte-
ritis reſpirandi, emergendive ex in-
cumbentibus difficulratibus.

Unde primorum proteſtantium
Electorum, Principum, Ordinum Le-
gati jam tum, capitibus inter ſe colla-
tis, amicæ compositionis, qvæ in
omnium ore verſabatur, cum Ponti-
ficiis ineundæ prætextu, de Proteſtan-
tium aliqvā congregatione, arctioreque,
tum animorum, tum armorum conjun-
ctione, clam conſultare cœperant.

Elector quoque Saxonix, qvem
admodum ſuprà diximus, ad ſpartam
hanc ſuſcipiendam induci ſe paſſus,
durante adhuc Ratiſbonenſi conven-
tu, Cæſari, Edictum præſtaſtē obſti-
nanti, nec ullis humanioribus mediis
aut remediis locum relinqvendi, ſcri-
pto intimatum ierat. *Majorum exem-
plo ſibi fixum animo; cum reliquis prote-
ſtantibus Electoribus, Principibus, Or-
dinibus certo atque commo-
do loco con-
veni-*

Lipſien-
ſis con-
ventus.

10. Haud dudum Lipſienſis
conventus mentionem fecimus: Cui
qvā ſub hoc tempus, dum Regi circa
Viadrum ad vota reſ ſuunt, prote-
ſtantes Imperii Electores, Principes,
Ordines colophonem impoſuere, ne-

venire, & deducere in disquisitionem: Quam via, salebroso hoc rerum statu, Patria, conscientia, fama & honore salvis, capessenda foret; ut nec in DEI Opt. Max. cultum, aut Ecclesie orthodoxe laborantis commodum, & subsequatur posteritatis memoriam impingeretur, nec in caesaream Majestatem? Ad hæc, quia Cæsar nuperis literis subsidia adversus Regem Sveciæ postularat, recensitâ prius & Cæsari velut exprobratâ militis petulantia, quâ Germaniam hucusq; affligerat, tum vecordia, quâ Regi irruptenti aditum reserayerat, quicquam pecuniæ, commeatibus, aut rei tormentariæ, quo hætenus ab Electoribus, Principibus, Ordinibus exacta erant, modo, ad bellum conferre, aut in suis ditionibus Cæsaris militi hospitia concedere, expressis & satis aculeatis ac penetrantibus verbis, renuebat; paulo contumacius, quàm ut deprecari videretur: Alterationem affectus, quam corde fovebat, non premeus jam amplius, & diversa à prioribus consilia volutare, haud obscure demonstrans.

Nec minùs, regiis armis, quò longius, eò magis magisq; invalescentibus, in apertum (quod hætenus nondum ausa) proruperat Electoris Brandenburgici, ob Cæsarianorum militum insolentiam & excessus concepta animo, indignatio: Minimè ulterius illis connivendum censentis, sed, quicumq; perpetrarent, persequi, manu injectâ comprehendere, imò resistentes interimere, adeoq; vim illatam vi contrariâ repellere, Subditis, affixo publico diplomate, injungentis.

Color tamen & prætextus Protestantium conventui ab amicabili, qui cum Pontificis præ foribus erat, tractatu & transactione de bonis ecclesiasticis ineundâ, unicè quæsitus. *Necessarium, nempe, videri, ut Protestantes prius inter se, tractatui maturando, coirent, amice de instanti negotio collocuturi, & consilia invicem collaturi: Ne rem tantam illotis, quod ajunt, manibus, & imparatis, aut dissona intentione postmodum aggrederentur.*

Inditio. Sub hoc ergo prætextu, & hac causâ literis solummodò expressâ, ab Electore Saxonie, universis & singulis protestantibus Imperii Romani

Electoibus, Principibus, Ordinibus, ad ultimum Idus Februarii, Lipsiam dies, quâ convenirent, dicta: Nec, quos reformatæ Religionis vocamus, utut Saxoni cum illis parum hætenus convenerat, oblivione tramistis; sed ut communis necessitatis & negotii, universos concernentis, onus humeris & ipsi suis succollarent, similiter invitati.

Qui etiam ad terminum præfixum, pars ipsimet, pars per Legatos, sine mora, insigni numero comparuere.

Ut autem paucula, & propósito solum nostro interventia, de communibus conventus hujus ædis delibemus, totius consultationis cardo in duobus maximè articulis versabatur, Primò deliberatum de disfidiorum, quæ inter Protestantes & Pontificios suppullularant, seminibus, variisq; ex Edicto Cæsaris, Anno millesimo, sexcentesimo, undeciesimo promulgato, in Protestantes restagnantibus gravaminibus ac incommodis. Tum secundò, de inauditis antehac, nec ferendis diutius presuris, tributis, exactionibus, hospitibus militaribus, vago & inordinato militum transitu, aliisque belli ac militaris licentiæ fructibus, sat acerbis: Quæ contra Legis regie seu cæsareæ capitulationis tenorem, Imperii Constitutiones atq; Recessus, Ordinum immunitates & privilegia, avitam Libertatem, servariq; olim sicutum ordinem tot annorum protelo, sine ulla intermissione à Cæsarianis continuaverant.

Utrobique, amicam viam armis præferre, & in primo quidem articulo, ad tractatum, qui cum Pontificis hac de re instabat, se sistere, deq; temporis ac loci, quibus conventus partium indiceretur, designatione eorundem arbitrium præstolari, visum. Ut ne Protestantium tamen commodum interim haberetur insuper, sed, molestissimâ cæsarei Edicti executione sublata, ad pristinum omnia statum reducerentur, ac ita dicto tractatui eò commodior sterneretur via, unanimiter inter protestantes Electores, Principes, Ordines conventum: Tam Cæsarem, quàm pontificios Imperii Electores literis comiter compellendum, petendumq; *Sustinerent manum à decernendis, vimemorati Edictis, ulterioribus*

Ad acco-
munia.

sq. 111

Electores
Saxoniz
decretum
adventus
Cæsaris
transmit-
tit.

Electores propterea quoque, Saxoniz Electores, ut conventus moderator, Decreti, de quo convenerat, exemplar descriptum Cæsari, tanquam supremo omnium Domino, honoris & observatiæ ergo transmissit, adjectis precibus. Ne Protestantium querulis & iussis supplicis obturaret aures; sed, absq; ulteriori procrastinatione, presens eorum moderetur, avitæq; Libertatem priorem gradum reposita, eò consilia ac autoritas sue acie intenderet: Ut Electorum, Principum, Ordinum dignitate, honore, eminentia, iuribus, privilegiis, immunitatibus factis, testis, Imperietiam Constitutionibus atque Legibus, quibus id velut fundamentum nititur, inconvulsis, omnis inter Ordines dissensio tolleretur in medio, & dissidia, quæ bonorum ecclesiasticorum causa irrepresentant, amica via componerentur.

Theologorum,
Lutheranæ
& reformatæ
doctrinæ
colloquii

Durante conventu, quia congregati Electores, Principes, Ordines non unus omnes Religionis, sed maxima pars Lutheri nomen professi, nonnulli autem reformatæ (ut appellantur) doctrinæ addicti, quos commune discrimen in unum hac vice compulerat, inter Theologos quoque; amicis colloquium institutum. Ansam ei reformati dedere, Electoris Brandenburgici, & Gulielmi, Hassiæ Landgravii, Theologi ac Concionatores aulici, D. Johannes Bergius, D. Johannes Cracius, & Theophilus Neubergerus; Electoris Saxoniz prothomastus, D. Matthiam Hoe ab Hoenneck, amboq; primarios in Academia Lipsiensis Theologiæ Professores, D. Polycarpum Leiserum, & D. Henricum Höpfnerum, ad placidam controversarum articulorum disquisitionem invitantes: Nec hi, Electoris tamen Saxoniz, ejusq; secretiorum Consiliariorum auctoritate ac consensu accedente, eam detrectarunt Provinciam. Congressi itaq; inter se à quinto Nonarum Martii, ad decimum Calendarum Aprilis: Non eaq; quidem mente, ut summo Magistratui, aut aliis, quorum interesset, Theologis, multò min⁹ toti utrinq; Ecclesiæ aliquid crearetur præjudicii; verum ut patesceret saltem. An, & quatenus utriq; in viginti octo articulis confessionis Augustanæ convenirent? Et num sperandum foret? Accedente aliorum Theologorum suffragio, imprimis autem Christiani & summi

Magistratus auctoritate, doctrinæ divortia tolli, arctioremve aliquam unionem uniri posse: Ut hæc ratione constabileretur vera Dei Ecclesiæ, & Pontificii spe secundorum successuum, quam non magis in propriarum virium fiduciâ, ac adversariorum dissidiis collocarant, evolverentur. Quousq; jam inter eos conveniret, percensere nostri instituti non est: Ut ut verò per omnia in unam non potuerint conspirare sententiam, attamen, semotis affectuum aculeis, christiana charitate alter alteros complexuros, sanctè invicem repromississe, ex actis constat.

II. Et hæc quidem inter protestantes Electores, Principes, Ordines, communiter atq; palam Lipsiæ gesta. Clanculum insuper Rex Sveciæ suarum partium eò miserat: Ordinum indignationi adversus Cæsarem conceptræ stimulum addituros, eosq; singulati, præ aliis verò omnibus Saxoniz Electorem, qui vel hæc, vel illuc propendens maximum rebus poterat adjicere momentum, ad percutiendum arctius cum Rege fœdus animatus.

Regiorum postulatorum tres fuere gradus: Quorum supremus omnium in aperta ac omnimoda conjunctione consistebat. *Protestantes*, nimirum, *Electores, Principes, Ordines bello, pro defensione Libertatis gerendo, se, quantum quis polleteret, accingeret, regisve armis jungerent arma: Regem igitur omnibus suis viribus accedere iis paratum, & extremam fortunarum vitæque aleam pro aris, focusq; ipsorum subiturum. Requirit autem hoc casus: Ut in scriptum redigeretur de hac conjunctione certo pacto inita conventio; tum ut Protestantes belli fundamenta, seu armorum suorum viriumque conditionem ac statum Regi, candidè, sine furo reteregeant; denique, ut confilia quoque fideliter cum eo communicaret, animi sui sententiam expromendo. Quid locorum regia arma transferri, & sedem belli porro figi, & re communem, quam maxime arbitrarentur? Quid si hic scrupulum aliquem haberent Protestantes, alter gradus priori inferior erat: Ut, societate cum Rege propagatam quidem baud initâ, arma nibilo secius induerent; conscripto, Libertatis tuendæ, Exercitu. Regis interim conatus,*

Clancularius Regiorum tractatus cū Protestantibus.

tus, certâ quotiensibus pensitatâ pecuniæ summa, clam suffulcirent: Eos dem si non palam approbantes, certè nec improbantes; Sed, tum libero transitu, tum commeatu & pabulo, quin etiam, si necessitas exigeret, receptu in Urbes & munimenta sua præbuit, omni favoris genere profecuti. Hostem e contra, nec tributo impofterum collato, nec diribitoriis, hospitiiis, transitu concessio, ullatenus foverent. Sin nec id ad eorundem gustum: In speciales tractatus cum unoquoque; Ordinum seorsim descendere, ælioribus amicitia cum Rege ineunde, atque pecuniarii subsidii, clauculum impetrandi, Delegati satagere iussi. Et quia certa magnæ dignationis persona receperat, per farsam Electorem Saxonix, ad mutuò dandum ingentem præfentarii argenti summam; belli hujus, in quo omnium salus & ipsius veræ Religionis cardo vertebatur, uibus impendendam: Idè iisdem injunctum, collato cum dicta persona sermone de mutuatio hoc argento, cujus summa vel ad milles mille Joachimicorum, si impetratu possibilibus, extendenda faret, certis legibus convenire, concepto contractus instrumento; quod Rex postmodum, re ad ipsum delata, raties se habebiturus. Non minùs Rex fuis, de Magdeburgensium Urbe, quam Tillius, quò diutius, eò validius premebat, cum Electore Saxonix, ut vicino & flammæ proximo, speciatim tractare, in mandatis dederat: Ut, delectu militum habendo, & commeatu, pulvere nitro, aliis, ad defensionem necessariis, introducendis, illi subveniretur.

Quantum jam ad Electorem Saxonix, quem in partes traduci Regis maxime intererat, is fanè tractatum hunc, inter ipsum & Sveciæ Regis ministros vario motu agitatum, adè fecerit haberi voluit, ut neminem natum hominem, & ne interioris quidem admisionis Consiliarios (ipsius Electoris opinione, Cæsari ultra modum obnoxios) ejus participes fieri pateretur: Theodorico à Tauben, supremo stabuli Magistro, excepto; in quo tantum fiduciæ reposuerat, ut admitteret ad arcuorum hæc adyta.

Nec, qui pro Rege apud Electorem desudabant, officio suo deerant: Variis ac validis rationum momentis

ejus animum, jam vacillare visum, sententiaque incertum, in regias partes impellendo, ac genuinam imprimis Regis intentionem, ad quam armis suis collimasset hætenus, & adhucdum collimaret, ob oculos eidem ponendo. Regem, nimirum, non alio fine induisse arma: Quam ut illatas multimodis à Cæsare injurias & hostilitates, ferro vindice persequeretur, mediisve impofterum, nocendi præcisio, ac formiduloso hoc vicino longius submoto, suas, Regni sui rationes in tuto collocaret; tum denique summa iniquitate oppressis consanguineis aliquam adjutabilem ferret opem. Nec adè longule fanè à scopo private utilitatis abesse videri, cum & propriis viribus, nullo aliorum auxilio accidente, attingere certum: Quippe qui littoralem Germaniæ oram firmo jam vestigio premit, & primarias quasque Urbes, locave, maxime Viadri in mare se exonerantis caput armis amplexus, commoditate insuper maris baltici potitur. Per hoc enim & Regno & diciobus, à tergo jacentibus, militem, commeatum, pecuniam, aliave belli, seu statim gerendi, seu ducendi instrumenta, brevi trajetum nunquam non suffectum; & sic armorum hanc telam aliquam multos in annos haud difficulter continuatum iri: Donec adversa pars, ædio belli, æque atque Paci præberet aures. Id verò Regi solum esse cordolio; quod moles bellicorum incommodorum in neminem magis, quam Protestantes & apicos suos redundet: Quorum provincia partim sedem & domicilium bello præbeant; partim continuis exactionibus, tributis, diribitoriis, militum transitu, hospitiiis, hibernaculis, similibus, ab hoste emacientur, magnove cum præjudicio rei Protestantium publice, tantum non pessum eant. Hinc ob causæ similitudinem & continentiam, metuve periculû, quod, post oppressos Imperii Ordines, & sub absolutu dominatus jugum redactos, vicinis quoque Regibus, Principibus, Rebus publicis imminet, eidem, data occasione, gratis sumum fore: Si arma ejus, in Pontificiorum terras translata, commodò possius Protestantium, ac oneri cederent. Ejus autem nullam expeditiorè reperiri viam: Quâ Protestantibus, & vel maxime Saxonix Electore, communi operi unanimi consensu pariter manû admoventibus.

Nectamen Regem, de Imperii statu alterando, aut in aliud Rerum publicarum genus transformando, quicquam agitare; nec cum Imperii Ordinibus, nisi ut amicis, quicquam ei negotii: Et nihil equivoce animo passurum; quam ut, pristina administrationis forma sarta, lecta manente, secundum fundamentaliū Legum, Capitulationis cæsareæ, & Constitutionum imperialiū, cū primis religiosæ & profanæ Paci regulā id gubernetur imposterum. Multo minus sibi ascribere, aut imaginari Religionis & verbi divini armis propagandū, cū primis quiete & securitate fruatur; religiosa ac profana Pace, velut solidis huius securitatis fundamentis, minime convulsis & incussis.

Electoris
Saxoniz
sub hoc
intento.

Ad hanc Regionum Legatorum propositionem, & rationum adductarum pondera Elector Saxoniz generatim quidem amore & benevolentia non mediocri Regem se complecti ostendebat: Pium & laudabile ejus propositum summis in cælum laudibus effert; simul, ut devotum, Patriæq; amantem Principem decet, Religioni veræ ac incorruptæ, tum avitæ Libertati conservandis, tuendisve, nec non stabili Paci atq; pristinæ securitati reducendæ, fideliter cooperaturum, largiter pollicitus. Quandocunq; verò regii Ministri, aliquantō instantiores, ad rem ipsam propius descenderent, & specialem declarationem urgerent, semper hæsitare deprehendebatur, nec quicquam certi aut constantis responsi ab ipso elici poterat: In quo, velut stabili solo, firmum rerum suarum fundamentum Rex collocaret. Et quanquam, intervenientibus crebris Cæsarianorum offensionculis, injuriisve, sæpiculè, effervescente bile, dira & extrema quæq; iis munitur: Derumtente tamen mox irā, refrigerabat hic quoq; impetus. Summatim ut dicamus, & quod reſest, Elector Saxoniz consilia sua eò dirigere visus: Ut & amicum retineret Regem Sveciæ, auxilioremve ab eo spem, si cubi opus forsan iis foret, sibi minime præcideret; nec Cæsarem tamen offenderet, aut, nisi extrema necessitate adactus, haberet hostem. Muruatitia

verò pecuniā quod attinet, oleū & opera omnis frustra impēdebat; nec expectationi ullā parte respōdebat evē.

Quoad Magdeburgenſes nihilominus consenserat Elector: Ut, quicquid in eorum usum nitrati pulveris comparabatur, sub nominis sui umbrā in præfecturam Gomeri, Magdeburgi proximam, devehetur: Unde postmodum, datā commodā occasione, unico celeri tractu, priusquam hostis, aut resciret, aut se interponeret, in Urbem inferri poterat. Quinimod, clanculario ipsius permisso, frumenti non mediocri copia, Barbyæ reposita, à Magdeburgi præſidiariis, munitiones suas egressis, Urbi importata.

Elector,
Magde-
burgo cō-
meatum
& nitrati
pulverem
per fines
suos infer-
ri, patitur.

Inter quæ res, notatu non indigna, quæ occasione Com-
tigit. Ducenti sclopetarii & totidem Ladronius
pulveris centenarii Magdeburgi
destinati erant: Jamq; pulvis in præ-
fectura Gomeri paratus stabat, à dicta
militum manu, raptim illac transeunte, deducendus; consilii executione Gugelio
cuidam, Noribergensi, Falckenbergii Præfecto rei familiaris, unā cum aliis militiæ Ductoribus, demandatā. Gugelius autem hic inter vias, Comitum
Ladronium, adversæ factionis Tribunum, in Witebergensi suburbio hospitantem, offendentem, exploratō ejus itinere, quod, paucis comitatus, ad castra
Cæsarianorum, quibus Magdeburgum clauſerant, naviculā, secundo Albi-
bis flumine, tenderet, rem, curæ suæ commissam, insuper habuit, & Comiti struxit insidias. Lembum enim nactus, ac viam eū nonnullis, quod visum, sclopetariis, anticipans aliquantulum, propè Desſaviensē munimentū, in conspectu penè excubitorum, imparatum, & nihil minus, quā vim hostilem jam amplius timentē, occupavit, cumq; omni comitatu occidione occidit: Opimam prædam, & quia Monachio Bavarorum veniebat Padronius, aliquid secretorum forſan literarum se inventurum ratus. Sed quoad literas animo omnino fallebatur; & ne præda quidem spei præceptæ per omnia par erat: Interim occasio cōmoda, militis & pulveris nitrati Magdeburgi inferendorum præterlapsa, calvitium ei ostenderat. Nec diu post, Lipsiam redux, & acriter eā de re increpitis, pestilentisq; febris, quā animam efflavit, contagio correptus, in delirium

deliriū simul, & vehementissimas animi tentationes incidit: Comit̃s Ladronii & reliquorum, quos iniustus neci dederat, capitibus, velut sphaeris ad conos projectis ludere, sibi visus. Maxime tamen illum angebat: Quod, mandati praescripti carceres transiliens, si Magdeburgi Civitas, pulveris nitrati militumve defectu hostium potiretur, magnam partem culpae hujus reus foret. Quae tentationes adeo invaluerunt; ut vix ullam consolationem admiserit: Cessare nihilominus circumstantium tandem precibus, animaq; jam vasa colligens, in se rediit; placitum & christianum exinde sortita exitum.

Idem ad
regionum
delectus
connivet,

Ultra haec connivit Elector Saxoniae: Ut delectus, qui, Regis nomine, ad Magdeburgensem usum habebatur, clanculum & sparsim in dicionibus suis, hinc inde, hospitarentur. Dissimulatione insuper tramittens, si ubi in Caesarianos excurrerent, praedamq; de illis agerent: Ea tamen cautela, ne intra finium suorum ambitum eos aggresse spoliarent, aut trucidarent.

A quibus
Sub Tribu-
nus Chie-
fa intere-
tus.

Parum autem abfuit, quin, improvidē se gerentes Regii, plaustrum perculerint, & Electoris indignationem provocarent; Chiefa SubTribunum, qui, ob expugnationem Urbis Mantuae, muralis coronae loco, equestre à Caesare decus, strenuè navatae operae praemium, retulerat, ex ArchiEpiscopatu Magdeburgensi Viennam prope-rahentem, & in molatrina, Bohemiae confiniis proximā, interquiescentem, opprimendo: Quamquam, mandatorum electoralium velut memores, hoc loco captum, paulo ultra limitem in Bohemiam abduxissent, ibiq; demum mactassent. Id quod ab ipsis factum; quia equos, pernicitate insignes, alere noverant: Verebantur ergo, ne, si, luce exorta, quempiam illorum conscendere, & confinia, ex Electoris mandato, transire virum militarem paterentur, manus eorum evaderet. Sed non omnino Electori hac ratione satisfactum: Qui à Caesarianis, de injuria, & nece hominis non protectarii vindicandā interpellatus, in Regios acriter stomachabatur, propēq; erat, ut fines suos ibi interdicere.

Littera in
Electore,
& alios

Littera tamen apud eundem SubTribunum Chiefa reperta: Quibus

non modò insolentes Caesarianorum in Burggraviatum Magdeburgensem Wolffango Mansfeldiae Comitum ambitum, molitiones, sed & aculeata in Electorem ipsum, & reliquos Protestantium Procerum ac Ordinum districta continebantur. Haec Electori oblata tranquillavit ortos motus, & mitigavit ejus iram; isthac vice Regiis veniam dante: Ita tamen, ut cautius impolterum mercarentur.

Publice &
propalati
Electores
Magde-
burgensi-
bus opitu-
lari deuce-
tiat...

Et, in hunc quidem modum clanculario, si ubi occasio erat, favore Magdeburgensium necessitatem sublebat Elector Saxoniae: Ulterius autem ut progressus, Rubiconem transiret, Regi Sveciae copias suas ad liberandam Urbem conjungendo, ac saltem transitum per dicionem suam & trans Albim concedendo, commeatu, ac aliis rebus necessariis administrando, neq; hoc tempore, neq; postmodum, finito Lipsiensi conventu, discrimine indies augescente, & interitu Civitatis sensim magis, magisque appropinquante, licet serio à Rege flagitatus, induci potuit.

Praeter Electorem Saxoniae, inter Protestantes, qui Lipsiae conveniant, Electores, Principes, Ordines, Gulielmus, Hassiae Landgravius, jam ante menses aliquot cum Rege peculiarem necessitudinem contraxerat. Reliquorum pleriq; in Saxonom, diversis tamen affectionis gradibus, convertant oculos; ad ejus nutus consilia sua aptaturi: Nec à Regis tamen mente alieni reperiebantur; si modò per hostium vim liceret, cum Rege, & amicitiae jura facta, testata conservare, & facere quoq; jungi, paratos se professi. Interim, dum occasio ad hoc aperiretur, arma induere, & bello se accingere pollicebantur: Calculo in quadragies mille bellatorum, totidemq; penè provincialium, qui in subsidium armari debebant, subducto, rationem militum satis amplam ineuntes. Quae tamen à Caesarianis dispendia, & ingens illa armatura maximam partem leviculo exitu, ut inferius patescet, terminata fuit. De subsidiaria autem pecunia impetranda in casum apud Ordines laboratum: Aërio plerorumq; vacuo, & tributis, extra ordinem mox imperandis, vix militum, quam agitant,

Aliorum
Protestan-
tum ad
Regis pos-
tulatam de-
claratio.

bant, instruendæ ac alendæ suffecturis. A privatis tamen nonnullis, Religio- nis ac Patriæ amore, summa haud temnenda, mutui titulo, subministra- ta: Quam novi Schlammerstorffianæ & aliarum Legionum delectus partim absumfere.

tem post tot prosperos successus, illi curæ magis aut cordi, quam obsidio li- berare Magdeburgum, cui disperden- dæ Tillius totâ virium mole jam incu- buerat: Hæc dies, noctesq; agitare; hæc consiliorum ipsius, pro tempore summa, hæc prora ac puppis esse.

Nec ipsis Magdeburgensibus, quò jam penè fatiscentes animaret, dissimulavit: Datis ad eos literis, in eo se totum ostendens; ut viribus (quam labore continuo attrita intermis- sa potius quiete opus habere viderentur) in unum, nullâ interpositâ morâ, contra- ctis, spe auxiliorum, à Saxonie Electo- re impetrandorum, ad ipsos liberandum rectâ properaret. Sufjicerent itaque adhuc per tres saltem hebdomadas; nec, præcipiti deditionis consilio, intentionis suæ præverterent maturitatem, & sibimet penitentiam adiscerent comitem. Enim- verò certam fovere fiduciam, modò alii quoque officium suum facerent, omnia prosperè & ex voto successa.

Ultimæ Regis ad Magdeburgenses literæ.

Inferioris Saxoniz Circulus Lipsien- se decretum amplecti- tur.

12. Peracto Lipsienfi conven- tu, inferioris Saxoniz Proceres ac Or- dines, haud longo intervallo post, se- quenti, nimirum, mense Majo, separ- ratim coëire in unum, nec obstantibus Tillii, qui à proposito eos divertere satis anxie laborabat, monitis, Lipsien- sis conventus acta & decretum, tan- quàm Imperii Recesfui, Anno mille- simo, quingentesimo, quingagesimo quinto, placito, consona, calculo suo per omnia comprobârunt; sancientes: Ut, secundum circularium Legum teno- rem, & executionis, quam vocant, or- dinationem, miles aliquis, ad quinq; cir- citer mille capitum, conscriberetur.

Pontificii, fœdere juncti, nova arma expediunt

E contrario Pontificii, quos Re- ligionis necessitudo in fœdus jam pri- dem coegerat, ipsi quoq; conatibus Protestantium infringendis, Dünckel- spulam, ad eundem mensem Majum, diem conventui edixerant: Decre- tumq; inter istos. *Hac, quam Prote- stantes in literis, Lipsiâ ad Electores Pontificios datis, innuerant, intentione neutiquam in tractatus ullos cum iis de- scendendum; nec novam Religionis Pa- cem (quorsum Protestantium postula- ta trahebant) sancendum, aut plus, quam Passaviensis compositio (ipso- rum scilicet opinione) in ore ferret, Protestantibus indulgendum: Quin potius bello gerendo acriter intendendum animos, viresq; & quia Cæsar de ulte- rioribus subsidii præstandis scripto eos compellârat, reliquis Exercitui, qui jam in procinctu stabat, tres adhuc peditum Legiones, equitesq; bû mille, novo alio delectû, adjiciendum.*

Et tantum de conventu Lipsiæ, à protestantibus Imperii Electoribus, Principibus, Ordinibus habito; quæq; indidem dependent.

Ea de causa cum Saxonie etiam & Brandenburgico, Electoribus, summâ industriâ tractare utrinq; institerat; & cum hoc imprimis, de munitionum, quæ Viadrûm ac Havelam velut com- pedibus illigant, Custrin, scilicet, & Spandox, traditione: Quod iter Magdeburgum versûs, ut periculosa ples- num alex, nisi tuta omnia à tergo re- linquerentur, & de receptu sibi esset cautum, minimè gentium tentandum videretur. Hæc ergo, aut in potestatem suam omninò redigi, Rex allabo- rabat, aut certè militem aliquem à se intrò admitti: Qui junctim, unâ cum Electoris præsidio, loca tueretur; uterq; tam regius, quàm electoralis, utriq; & Regi & Electori, sacramen- to addicendum.

Regis Spream, Havelâq; vers. iter, & primus cum Electore Brâdenburgico tracia- tus.

Elector quidem per Delegatos suos, Sigismundum Görzium, Cancellarium, & Conradum Bertramum Phili- um, sexto Calendarum Maji, quoad Custrinum, sententiam suam Regi aperuerat; ab ejus desiderii non adeò abhorrentem, & in eum ferè sensum, quo deinceps conventum: De Spandox verò in impedito res adhuc erat. Noluît ergo Rex diutius tempus inutiliter terere, sed Francofurtum & Cro- nâ, quæ Francofurtum, procestrio- rum instar, eminè præmuniebat, præ- sidio

13. jam ad Regis expeditiones regrediamur: Qui, Landsbergâ in potestatem redactâ, è vestigio Franco- furtum se retrò contulerat. Nihil au-

fidio firmatis, parteq; copiarum, Viadro ac Pomeraniae tutandis, ad navalem pontem Schaumburgi relicta, verius Spream cum potiore Exercitustobore iter arripuit: Inter viam & in proximo expeditius cum Electore conventurum, ratus.

Copenicam simul ut ventum, id quod Calendis Maji accidit, Campiductorem Hornium, & Srenbergium, à secretioribus consiliis aulicis, iter antecapere ad Electorem jussit: *De animorum, armorumve conjunctione cum illo alturos.* Quia in re ne deviant, fœderis, cum Gulielmo, Hassie Landgravio, in ratihabitionis eventum non ita pridem contracti, formula, quam velut cynosuram & normam sequerentur, eis præscripta: Addito, ut, si in conditionibus fœderis librands longiorem, ac Magdeburgensis Urbis necessitas ferret, moram fieri animadvertentes, articulum de tradendis supra memoratis munitionibus omnium primò urgerent, maturarent, ad ulteriorem tractatum promptos, paratosque se offerentes. Ut autem Elector postulato facilius assentiretur, securum esse jubere: *Dicta loca, cessante discrimine, sine tergiversatione restitutum, in ipsius statu nil vicquam mutatum, sed suam sibi electoralem dignitatem, eminentiam, sua jura, potestatem, jurisdictionem, intacta à Rege ac illibata relictum iri.*

Ad hæc Regis postulata Elector, per Cancellarium, Sigismundum Götzum, Consiliariosq; Levinum à Cnesebeke, & Conradum Bertramum Phulium, quantum ad hunc articulum, respondit. *Haud quidem repugnare, quominus reliqua, ad transitum fluminis sita, loca, Custrino & Spandoæ exceptis, Rex præsidio suo muniret: Duo verò isthac munimenta sibi omnino reservare, proprio milite tuenda. Spandoæ nihilominus Urbem Regi traditurum, in superq; electorali fide scripto data, in iuramento conceptis verbis præstito, obstricturum: Ne dicta quidem munimenta Regi in universum præclusa, sed, exigente necessitate, si forte viribus inferior ab hoste argeretur, aut prælio succumberet, ad receptum, cum exiguis vel magnis copiis, secundum placitum Dux, aperta fore. Vice versa Rex Electori repromitteret: Subjectionem, ave-*

ctionemque abivis futuram liberam, & finito bello, ac discrimine cessante, Electori, aut ejus Successori loca hæc promitte, absque ullo onere, in manus iterum consignatum iri.

Non contentus Electoris responso Rex erat: Ad colloquium ergo inter duos hos Magnates postridie deventum. Rex etenim quinque equitum alis, mille sclopetares, & quatuor legionarius machinis comitatus, Copenicæ Berolinum versus movit: Cui Elector ad quadrantem milliaria extra Urbem obviam factus, & in sylva quadam propter viam aliquamdiu amicè inter eos de omni re disceptatum. Tandem Elector, paululum ab-sistens, negotium cum Consiliariis suis ulteriori deliberatione discutiendum sibi sumsit: Rege interim ad Gynecæum, quod & ipsum ejus salutandi in campum prodierat, deficiente, & cum Palatina maxime vidua, quantum provec-ta senectus venerabilem reddebat, familiarem sermonem miscente. Regresso autem, post deliberationem terminatam, ad Regem Electore, cum inter eos hac vice conventum iri haud videretur, Rex in hospitium quidem suum retrò se conferre instituerat, sed Gynecæum electorale precibus eum flexit: Ut in Urbem secum ac vicinam Arcem, mille, quos diximus, sclopetares stipatus, pernoctatum iret. Quorum desiderio Regi, ne tractata tela, interrupta digressu suo, difficilior iterum coiret, eo promptius ac lubentius indulgere visum.

Quarto Nonarum Maji, qui Mercurii erat dies, resumta tractatio: Quæ magna tamen cum difficultate procedebat, & Elector, ad morem gerendum Regi de Spandoæ castro, ægerdime induci poterat. Tandem nihilo minus, totâ penè die hoc negotio absumptâ, Regis postulatam præpotuit: Electore consensum, de arce Regi ad tempus tradenda, præbente: Cui subsequentes tamen annexæ condiciones. *Traditio Electoris dignitati, viribusq; nequaquam derogaret. Ministri ejus in castro remanerent, nec quicquam illis, in muniis suis exercendis, injiceretur impedimenti: Quin etiam, si Electori aulam, aut omnino, aut ex parte eo transerre in mentem veniret, in ipsius*

Regis prima cum Electore Brandenburgico Spandoæ transactio.

id staret arbitrio; dummodò tamen ut in fraudem regii præsidii ne fieret, nec huic modo crearetur periculum. Rerum suarum expediendarum quisque, offenso prius Electoris diplomate, sine mora intramitteretur; hac tamen cautela, silegitimo & solito accederet tempore; minime clausis portis: Electori verò, urgente necessitate, etiam noctu pateret receptus & introitus. Commestum, qui in arcem ac Urbem subjectam conventus reperiebatur, nequiquam attretaret, absque Electoris consensu: Electori autem, nonnihil ejus exportare, liberum foret; ita tamen, ut certum & determinatum penus, ad sustentandos, ingruente obsidio, præsidarios milites, in arce relinqueretur. Pulveris, similiumve, rei tormentaria ab Electore præpositus, regio præsidio porrigeret, quantum ad defensionem loci sat esset; præter id, nil quicquam à Regiis, nisi assentiente Electore, eueheretur: Electori verò in proprios usus aliquid horum inde extrahere liceret. Reparatio munitionum conscio Electore, ejusdemque & provincia impensis fieret, militaris disciplina stricte in castro servaretur, nec miles præsidarius populabundus excurreret in agrum: E contra Elector militi usitatas singulis decendiis exsolveret pensiones. Discordias, inter militem ac Urbis incolas suborientes, regius Gubernator, & summus Electoris Præfectus, sociatà operà, sedarent terminarentve. Rebus eò à belli injuria, velut in tutum, illatis rapaces manus injicere ausus, capite lueret, nec quicquam, Electoris diploma præferens, quod suum, inde iterum exportare prohiberetur. Quamprimum Magdeburgum obsidius solutum, Albis hac ratione hosti occlusus, Regiæ parta foret securitas, ita ut receptu in hunc locum non amplius haberet opus, castrum cum omni causa, regio præsidio educto, Electori absque ullo onere restitueretur. Quod si humanitas quid contingeret Regi, hoc casu præsidium in Electorem, ejusve posteros antese habere respectum, & Duces, aut nunc, aut imposterum castro præsciendi, pactis his conventis se staturos, moremve gesturos, jurejurando sancirent. In hos articulos Rex Electori dedit syngrapham: Quam, majoris in posteriori casu cautionis ergò, unà cum Rege,

ejusdem Campiductus, Gustavus Hornius, & generalis peditum id temporis Præfectus, Johannes Bannerius, manu ac sigillo suo firmarunt.

Negotio sic transacto, tertio Nonarum Maji, regius Exercitus Spandam iter habuit, ibidem in campo, ultra Spream arci subiecto, castra metatus. Electoris quoque præsidium, admisis sub Tribuno Axelio Lillio Regiis, arce egressum, pacta conventa eodem temporis momento consummatum ibat.

Pridiè Nonarum Maji castra, Potzdamum promota: Quo comperito, adversæ partis præsidia, quibus vetus Brandenburgus, Ratenoa, aliaque Albi loca tenebantur, ut & Cratzius Tribunus, qui cum parte equitatus hostilis non exigua Servestæ hæcenus procubuerat, stationibus suis relictis, ad Exercitum, Magdeburgo assidentem, se recepere. In propugnaculo quoque Desfaviensi res ita ordinata; ut, si Regiis oppugnatum venirent, munitio momento destrui ac ad terram deponi posset: Id quod ipso Magdeburgensis excidii die, ab his, qui illic servabant, (quancquam tragediæ hujus ignaris) postmodum quoque factum.

14. Electoris Saxonie non minus, ac Brandenburgici animus, datis ad eum, nono Calendarum Maji, priusquam Francofurto adhuc moveret, literis, Rex, de Magdeburgo junctis viribus obsidione liberando, periclitatus fuerat: Belli origine, ad justiciam causæ suæ astruendam, paulo altius repetitâ. Pontificiorum, nimirum, persecutionem, dum Protestantium alii trepidant, alii temporalis commodi respectu transversum abrepti hostium intentioni velificantur, & dissidia, inter Magnates orta, omne contrarium armorum robur enervant, in eam, seu potentiam adolevisse, seu impotentiam: Ut etiam Regi, ingenti licet terrarum tractu disisto, hostiles manus (nec opinantem adorta) injeceris, classemve non mediocrem in ipsius armoris perniciem. His ergo ad induendam arma, summumque, in tempore, viribus, anceps, quod immineret, periculo occurrendum, initio permotum Regem,

Castrum Spandam à Rege præsidio firmatur.

Caesaria. ni loca cis Albi metu desierunt.

Rex cum Electore Saxonie de obsessi Magdeburgi liberatione neque quàm agit.

gem; rebus præter opinionem, & ultra penè vota fluentibus, in oras, quas vestigio nunc premas, haud difficulter penetrasse. Quia verò iustissima cause assertio cum Electoris salute ac securitate connexa sit, ac periculi simul & Religionis communitio inter Regem illumq; intercedat, nec parum utriusq; hostem Magdeburgo haud potiri, inter sit; ideo ne gravaretur Elector in communi causa armis jungere arma, & animi sui sensa expromere: Quà via propositum Magdeburgi liberandi scopum quam dexterimè assecutum iri, consideret? Hæc postulatorum regionum summa: Scripto aliquoties, misis per Theodoricum à Tauben, nobilem aulae ministrum, Tribunum Bockium, alios literis, repetita. Cumq; his parum proficeretur, idem per Arnheimium Campiductorem, & supremum electoralis stabuli Præfectum, alterum Theodoricum à Tauben (qui rem summam industriâ procurandam suscepserant) ore tenus flagitatum.

Consilium Regi erat, versus Desavienſe munimentum rectâ progredicum Exercitium; ubi Elector in opposita Albi ripa ad Mulda pontem deberet accurrere: Hinc denique, secundo flumine, junctis animis, armisve hostem, ad Magdeburgum hærentem, adorturos. Quod verò Rex à penu, quem instruxerat, primâq; belli sede jam aliquantulum esset digressus, & consiliû hoc effectû daturus, longius adhuc digredi compelleretur, nec, relicta fluminum opportunitate (quæ hætenus, ad tormenta & rem tormentariam deportandam, magno fuerat usui) jumenta, illis devehendis, affatim haberet ad manum; idcirco petiit ab Electore, Exercitium Witeberga, aut aliunde à territorio ejus, tormentis, pulvere nitrato, reliqua re tormentaria, nec non comæatu sufficienti instrui, deq; his maturè provideri: Ne tamen Electoris oneri cederent, præsentem pecuniam Hamburgi & Amstelrodami pro omnibus istis exsolvere, paratum se professus.

Verumenimverò surdo narrabatur fabula, nec quicquam æqui responsi ab Electore Saxonæ impetrari poterat. Et quoad conjunctionem sanè armorum rotundo ore repulsam

dedit: Tum fidelitatis vinculum, quo Cesari obstringeretur, obtendens; tum in vicinum, Brandenburgicum Electorem, rem omnem rejiciens, sine cujus prævio consensu quicquam decerneret, in potestate sua haud foret. Italicarum quoq; copiarû, seſtinato gradu Germaniæ ingruentium, adventum caufatus. A quibus discrimen haud obscurum immineret militem suum aliorum ableganti, & proprias diciones defensionis tutelâ rennanti. Nec tantum, conjungere se Regi, sed vel transitum saltem præbere, aut comæatu & re tormentaria ullatenus adminiculari, apertè renuit. Transitu etenim concessò, evenire posse: Ut, hoste quoque in fines suos illecto, sedes belli medius in visceribus suis, cum indubia subditarum perniciæ, figeretur. De comæatu autem & aliis belli necessariis Cesarem, nuper ipsum interpellantem, repulsam passum: Haud igitur decorum, si Regi contra Cesarem isthæc gratificaretur.

Dum res hac ratione in longum extrahitur, Magdeburgenses, hoste summis viribus incumbente, ad incitas jam redacti erant: Quod ubi Rex compertit, misis adhuc semel per Taubium, nobilem aulae ministrum, literis fatis prolixis, Electorem compellans, nullum non lapidem movit, ut à præſtato animi sensu hominem diverteret; fusè refutatis, quibus occurrerat, objectiunculis. Nimirum, se ponere pro tempore prætense fidei respectum; quia Elector, ut Elector & insignis Imperii columna, Imperatori obligatum se ferat: Aut illi potius opponere, id, quo subditis, à DEO ipsi conceditis, inter præsentia partis adversæ molimina obstringatur vinculum. Interim non satis capere: Qui Electori in mentem veniat, nunc demum actiones suas, num justitiæ & æquitati respondeant, examinare ad conscientie obrusam; postquam Cesari, notam universo Orbi protestationem, unâ cum aliis Religionis consortibus, insinuaré ausus, ingens & in ipsam præcordia acri morſu penetrans vulnus infixisset. Quin ejus magis esse sententiæ, & in hoc articulo secum conspirare cordatiores quosque: Generosum hunc animorum impetum, ut dignitati sanè ipsorum & officio consentaneus, imò penè sero-

sercinus debitoq; tardior fuerit, ita, nisi pari promptitudine & strenuitate suffulciatur, ad accelerandum iis interitum, prematurum ac precocem fore. Id suo etiam loco relinquere; quod Elector Saxonie Brandenburgici intuitu assensum suspendat: Habiturum autem fuisse, quod afflictis Magdeburgensibus, nec non communi Protestantium cause gratularetur, si Saxonie Elector tantundem doloris saltem ac misericordiae, ob Civitatis miseriae, & sanjam immensum excidium, re ipsa demonstrare in animum induxisset, quantum Brandenburgicus, fluminis clausura referando, ad liberandam palam ostenderit ardoris. Nec Italicarum copiarum adventum sacrae causae videri, quo Elector à proposito hoc abstergeri se patiatur. In eo namque statu minimè reperiri; ut iussu ac ordinatae debita ratione militia, ab illis magnopere metuendum: Quin potius, modò vitalia hostilis potentiae ad Magdeburgum contunderentur, pari facilitate infractum iri. Qua hostis malè coherentem Protestantium armaturam, ut scopas disolutas, si sua tantum vix nixa grasfanti se obiciat, oppresurus sit ac pessum daturus. Quod si fortè unum, alterumq; protestantium Ordinum damno hac occasione affici contingat; id tamen emolumentum in publicam omnium rem, & communem causam exinde redundaturo, abundè compensatum iri: Et jacturam hanc passis magno solatio fore; quod omnia innoxii, nec ullius criminis comperti, pro Patria, arisq; ac focis sustinuisent. DEUM Opt. Max. invocare testem: Quemadmodum hactenus, nec Electorem, nec alium quengquam, conscientia vulnerata aut insuper habita, bello non necessario illigare, sed divini solummodò Nominis gloriam, & commune bonum promovere, unicè intenderit, ita ne nunc quidem expeditiorem ejus rei nosse viam; quam si, ansa Magdeburgi liberandi arrepta, manibus elabi minimè sineret exoptatam hanc herentis illic hostis profigandi occasionem. Nec ambigere: Quin summus machina mundanae Moderator, qui nuper Lipsiae eam animi magnitudinem inferverit Protestantibus, ut de intolerabili servitutis iugo excutiendo, & excitiabilibus pres-

suris vi armorum abercendis, decernere fuerint ausi, illis, dummodo pari animorum alacritate & concordia, cum ipsi inter se conspirarent, tum amicorum subsidii, ultro oblatis, uterentur, presentissimo suo auxilio & benedictione caelitus affuturus sit; non ad italicas modo copias unius alteriusve finibus, sed universam hostilis potentiae molem Germanià universa pellendum, eamve in quietem, decus, nitorem pristinum restituum. His rationibus motum arma hucusque transulisse: Electori Saxonie & sociis, siquidem gratum id illi foret, pro virili parte cooperari certum. Quod verò Elector Saxonie oblatis suis aures omnino obturet, nec aut armis arma jungere, aut transitum saltem Magdeburgi liberationem tentanti praeberè, aliave subministrare adminicula velit, non tam conqueri, quam infelicis ac miserae Germaniae fatum deplorare: Interim, velis maturè contractis, merito subsistere, nec longius procehi in altum. Nam priusquam supplementa Exercitus, quae indies praestoletur, adveniant, quem, per totam biennem continuo laborum proleto fractum, viribus exhaustum, secum trahat, militem hosti viribus ferocienti, ad conferendum aperto Marte manus, obicere, nullatenus videri consultum: Multo minus rationem belli admittere, ut, inter duos male-fidos amicos medius insinuet, aut, à fluminum opportunitate longius recedendo, in non mediocres ultro se conficiat comatus & rei tormentaria angustias; ob subvectionum difficultatem certo certis imminentes. Quò tamen promptitudinem suam, etiam vite discrimine insuper habito, contestetur, decretissimum sibi; Havelae defluentis ductum sequi, nihilve non tentare, & extremum facere periculum: Num fortè, & quousque Magdeburgo ultimo exitio conflictanti, aliquid asferre posset levaminis? Certà quoque in DEUM fiducia fretum: Eundem Spiritu & gratia sua, ad summam constantiae gloriam feliciter asserendam conanti affore. Quod si divinae providentiae, aliquo, ob peccata nostra, infortunio nos mactare, placeret, ne huic quidem impatienter oblectari, sed lubentissime submissum

impe-

imperii fasces. Idq̄ rō erectiore animo; quia optima intentione, se ad hanc rem delatum, nec quicquam, quod malo averruncando faceret, à sua parte prætermisum, conscientia teste, noscēt. Protestari autem solenniter coram Deo Opt. Max., nec non hominum cordationibus quibusque, & amoliri à se sanguinis effundendi, atque infortunii dubiè secuturi culpam; iure impingere, quim pia hac causa cōatus suos præter spem destituerint: Meliora nihilominus adhuc de Electore Saxonie dīnari; Quam ut fudam contractæ huius labis memoriam de persona sua in futuram ferere velle credat posteritatem. Si itaque Elector, nulla interposita morā, ut in qua summum periculum, militem, quem sub signis habet, regio fungere, & quā ratione Magdeburgū quam commodissime subveniri posset, colloqui cum Rege ipso ac communicare vellet, (Consiliariorum enim, quorum tamen pauci Regi ad manum, itiones ac reditiones temporis angustiam haud pati, tantō id ei fore gratius, quantō maiorem de Electore, ejusdemve Familia, & vel maxime altero, Filiorum, cuius in conservationē ArchiEpiscopus Magdeburgensis plurimum interfuit, bene merendi occasionem, præstito officio non proletario, esset habiturus.

Magdeburgensis obsidione rict.

15. Sed oleum operamq; perdebat Rex. Interea, dum literaria hæc ferra reciprocatur in casum, ac tempus inutiliter teritur, Magdeburgi Civitas pesumuit: Cujus excidium, atq; præviam obsidionem describere, ordinis & temporis ratio jam postulat.

Tillii litteræ ad Administratorem & Civitatem.

Tillius, cum Administratorem, tum Magdeburgi Civitatem de summo militiæ imperio, à Cæsare ipsi collato, satis maturè certiores fecerat: Ut ab illicitis (ipsius opinione) actionibus desisterent, arma suscepta deponerent, Cæsariæ colla submitterent, utrosque adhortatus. Sin minus: Sibi igitur fieri necessitudinem, aliis, ad eos in gyrum obedientie reducendos, utendi mediis; quæ forsā eruptura essent in penitusimam illorum ruinam, perniciem, exitum.

Civitatis responsū.

Magdeburgenses ad ista reposu-

ere. Ab obedientia Cæsari debita unquam gentium recessisse; nec intentionis suæ, ut recederent unquam. Verum enimverò tam ipsos ac Civitatem suam, quam alios protestantium Religionis additos, Imperii Ordines plurifariis presuris atq; calamitatibus, immerito suo, adversus Imperii sanctiones Legesve affectos & extremè afflictos: Quæ ad sexennium jam continuata uno protelo gravamina, cum illò, quod nunc denum accedat, Religionis negotio, ad Cæsarem non ita pridem detulerint, & responsum indies expectent. De Tillio quoque sibi, colligere. Nulla ipsos interim molestia affecturum, sed, re ad Cæsarem pariter rejecta, responsum eus præstolaturum.

Quia autem Magdeburgenses hac Civitatis litteræ ad Lipsiensem conventum. excitatione parum, aut nihil profectum iri, verebantur, capropter datis ad Protestantes, qui Lipsiæ sub id tempus convenerant, literis, in sinum eorum, velut asyllum, suppliciter confugerunt; & misso fide digno literarum, quas ad Cæsarem composuerant, exemplo, è quibus de calamitoso Civitatis statu constare his poterat, quanti, quod adversarii machinarentur, momenti foret, quantiā omnium Protestantium, Urbem hanc, transitu Albi peropportunam, in illorum manus non incidere interesset, ad animum revocarunt: Iterum, iterumq; obsecrantes. Inter consilia, quæ Lipsiæ miscebantur, ipsorum quoq; tanquam ejusdem Religionis consortium, membrorumve veræ christiane Ecclesiæ meminissent, nec in extrema necessitate positos desererent, sed e cogitationum suarum ac consultationum intenderent nervos: Ut non ipsi modò & ipsorum Civitas, sed integer adhuc Episcopatus Magdeburgensis, nec non alie conterminæ ditiones ac provincie, ab omnibus presuris immunes, fida ac tuta Pace aliquando latari posent.

Administratorem porro ad Tillii litteras respondebat. Haud quidem ipsi invidere, si vel majori adhuc imperio & auctoritate eum cumulare Cæsar; quinimò Cæsarei nominis, qui obtendatur, respectu, debitā observantia libenter prosequi: Ut tamen, præter Leges Imperii fundamentales, imò directō contra

Administratores responsū.

tra easdem quicquam, in conscientia sua, tum agnata sibi principalis dignitatis, eminentia, jurium, aut aliorum, maxime protestantium, Ordinum Imperii prejudicium, illi largiatur, minime induci posse. Tillii in Saxonis Circulis susceptas expeditiones, bellicas non Legibus ac juribus Imperii conformes, sed & diametro potius adversas existere, & protestantibus Imperii Ordinibus irreparabile damnum inferre. Nil igitur subesse cause; cur illius debortationes, & annexas minacias vel hili faceret: Quinimodo non posse non admonere Tillium; ut tandem abstinere vergentibus in Patrie perniciem, sed specioso, falso tamen, caesarei nominis & auctoritatis colore insuatis, actionibus & molumentis. Administratorem, nullius satisfactionis aut rei, quae vim incurrat, sibi conscium; sed, quamdiu nec sua sibi erepta, nec via juris ad ea recuperandum preclusa fuerit, consilia & actiones suas eo unice direxisse: Ut, si quid Romano Imperio detrimento, tum forte emergeret, omnibus modis averteretur. Sed quia Protestantem in Imperio vi obruti & penitus obruti, ipse inter primos, non citatus, non auditus, sine praevia cause cognitione aut sententia, dicionibus suis exutus, & ut ut Caesari humiliter supplicaret, nihilque non tentaret, omni spe juris aequae evolutus sit, nec quicquam, nisi in DEI Opt. Max. potentia, & Regis Sueciae auxilio superfuert praesidii, huc confugisse velut ad sacram anchoram. Sibi animo decretum: Ante omni vereri & colere, quae par, animi devotione DEum; tum Caesari, quae Caesari, & intra Imperii legitimos cancellos se continet, debitam exhibere obedientiam & fidem. Interim ejusdem Regis opera, contra conscientiarum & provinciarum tortores, ut DEI Opt. Max. & Patrie hostes, extrema quoque experiri, seg. & suos, aliàs desperatae salutis, subditos ab ingentibus, nec antehac auditis pressuris, ac feda animarum atque corporum servilitate liberare, certum: Nec defugere, quicquid ea de causa imminet incommodorum, aut discriminum.

Pappen-
hemius
Falcken-
berguor.

Dum hæc literæ invicem misculantur, caesareus Campiductor, Pappenhemius, Falckenbergio, qui Regis Sveciae nomine rerum summarum

Magdeburgi praeerat, insinuans, integritatem ejus corrumpere, & in Caesaris partes traducere hominem tentaverat: Per tubicinem renunciando. Personam ejus multis ipsi nominibus commendatam: Id verò maximopere dolere, quod contra Caesarem, summum christiani Orbis Monarcham, bello hoc stet; cum ejusdem auspiciis longè opimiori conditione militare possit. His verbis adjecta, cum honorum, tum opum illecebra: Nam & de Comitibus dignitate adipiscenda, spem faciebat, & aureos, seu argenteos penè offerebat montes; nimirum ad quadringenta millia Joachimi-corum.

Major verò Falckenbergio fidei obstinatio; quam ut hoc machinamento impulsu vacillaret. Tubicinem enim, ne aut ipse, aut Dominus ejus, quod actum, callide forsitan incitiarentur, coram tabellione ac testibus examinari fecit: Quorum in praesentia, omnem tutelae hujus seriem exponere coactus, generosum inde & acre satis, quod Pappenhemio referret, responsum tulit. Siquidem nequam, & subleste fidei hominem proditoremve Pappenhemius quæreret, in se regrederetur. Illic, & in finem proprius reperturum, quam apud Falckenbergium; qui ejus monete nec fuerit unquam, nec futurus sit. Adjuncta praemonitio: Quisquis de fæda ejusmodi fidei nundinatione ipsum denuo interpellatum veniret, ei laqueum, pro aureo torque, praemii loco paratum fore.

Cum ergo nulla verba, aut verfuturum technæ quicquam proficerent, ad vim apertā conversus Tillius, Urbi obfidentæ, ac summis viribus oppugnandæ, animum adjecit.

Regii, qui Magdeburgi agitabant, sub Martii mensis ingressum, duo circiter milliaria supra Urbem ad Albim, Schönbeccam versūs, munime: tū excitārant; ea intentione: Ut, aditu ad Electoris Saxoniae dicionem retento, exinde hac via de cōmeatu prospicere sibi possent. Et sanè aliquamdiu magno id illis commodò cesit: Dum per silvam, munimento confinem, non Gomerā modò copiosam annonam nasci sunt; sed & interruptione cū aliquot militū centuriis in Barbyæ Urbē factā, ultra

Sed ge-
nerofo &
acrespo-
fo resellitur.

Munimē-
tū Creutz-
horlanū
à Magde-
burgensi-
bus ex-
struitur.

quinquaginta frumenti omnis generis toros, quod nonnulli cæsareæ militiæ Ductores, & contermini ruris incolæ, inibi locorum aservandum, in publicis ædibus congeserant, inde auferentes, Magdeburgo intulere. Cæsariani quidem, simul atq; humum moliri Magdeburgenses coepisse, inaudierant, postridiè cum sexcentis peditibus, & nonnullis equitum alis aderant; operas inturbaturis, munitioneq; nodum consummatâ Urbicos eiecaturi: Verum hi indefessa sedulitate ad defensionem jam adeo se comparaverant, quatuor machinis commodoloco dispositis; ut isti, præsertim cum subsidium ex Urbe ad manum esset, re infecta retrocedere, nec sine iactura, cogerentur. Magdeburgensium quoq; decem, interq; hos Vultejus, insignis experientiæ centurio, desiderati. Remansit autem ab hoc tempore munimentum cum aliis, quæ Magdeburgenses, hinc inde, sparsim extruxerant, integrum penè mensem postea intactum: Donec ipse met Tillius, tertio Calendarum Aprilis, id adortus, ad obsidionem violentam Magdeburgi signum quasi tolleret.

Et Tillio occupatur.

Namq; is silvam, quæ Presterensem & Creutzhorstianum munimenta interjacet, insidens, illis, qui in posteriori hoc præsidium agitabant, transitum omnem ad Urbem interclusit: Mox aliquot grandiores machinas in utraq; Albis ripa collocari iussit, & in munimentum dirigi. Quibus vixdum visis, Centurio loci Præfectus, Bôsius nomine, unâ cum defensoribus, quorum ad octoginta numerabantur, ejusdem se permisit arbitrio. Quinquam autem, hunc Bôsium defendendæ munitioni adversus hostem, tantis viribus subnixum, imparem, nemo iret inficiat; quippe quod vallum arenaceum, levidense, nec tormentorum impetum sustinere aptum foret: Vi tamen expectatâ, Tillium aliquantisper remorari, eandemq; adhuc vitæ gratiam consequi potuisse, credebatur.

Longè fortius, hujus comparatione, SubCenturio quidam Magdeburgensis, haud procul inde, in munita statione cum quatuor sclopetariorum contuberniis procubans, se gessisse fertur. Tillianorum enim, quin-

quies ingruentes, toties, cæsis illorum ad nonaginta, strenuè repulit: Donec multitudine hostium obrutus, brachium globo, id genus, quod ductili ære compactum interictum latius se expandit, graviter vulneratus, superaretur. Et commilites quidem, tanquam hostilis iræ victimæ, cecidere ferro ad unum omnes: Ipse verò à Tillio, virtutem vel in hoste suspiciente, vitâ donatus, Magdeburgum remisus est.

Postridiè Presterensi munimen- Presteren-to, quod ab aliquot militum centuriis si Magde- burgensestenebatur, adnotus Exercitus, & grandioribus tormentis id quati ceptum. spontè ex-Quia verò Magdeburgensibus nil certius expectandum erat, quam hos Ur- cedunt,be pariter, factò circuitu: & parte militum circumductâ, exclusum iri, idè loco deserto in propugnaculum, quod situm erat, ubi vestigal penditur, se recipere, potius visum.

Nec feriatius Tillius ad Cracoen- Cracoesem turrim, exiguo vallo circumda- turris intam, & quindenis tantum militibus Tillii po-custoditam, vim faciebat. Qui, utut teltatomastrenuè initio se gerentes, violentâ ta- venit,men verberatione à primo manè ad adultam usq; meridiem quinque machinis sine intermisu continuatâ, cum infestam globorum vim in superiori turris, ad frequentiam ictuum jam fatiscantis, parte non amplius ferrent, adeoq; in inferiora & subiectum vallum descenderent, lassitudine tandem & numero hostium confecti, victas manus dedere.

Dum hæc inibi Tillio ex voto ce- Et Bucov-dunt, Comes Mansfeldius ultra Al- iana mu-bim, adversus Bucovianam munitione. nitio.nem, ubi Magdeburgenses castella aliquot, seu Reductus excitaverant, septuaginta tantummodò militum præsidio defensa, fortunam non sekviori successus tentarat: Nam & hæc, pulvere nitrato, aliisve belli necessarius deficientibus, hosti sine mora paruerunt.

Decimo septimo Calendarum, Vestiga- MajisMaji in vestigalis propugnaculum vis lis propu-versa, & aggressio toto impetu facta: gnaculûSed Magdeburgensis fortiter se, frustrâ ho-objicientibus, repulsi Cæsariani, cum stis consti-ducentorum militum iactura. Nec lit.mitior fors obvenerat his, quorum ad tre-

trecentos aqua ascultum tentare jussi: Lébi enim, quibus vehebantur, partim vado obhzrentes, aut coecis veterum palorum sub aqua latentium reliquiis impacti, rimas egére; pleriq; unâ cum onere suo submersi.

Magde-
burgenses
munimen-
tum rubri
cornu de-
serunt.

Tillius igitur diversum à priori-
bus hic ludicrum, nec propugnaculo
isthoc, quâ reliquis, facilitate se poti-
turum, conspicatus, diversâ viâ & felici-
iori sanè successu, rem aggrediebatur:
Munitionem insulâ, quâ à rubro
cornu nomen fortitur, quinq; torme-
ntorum impetu adortus, non intermis-
si per integrum diem, noctemve ver-
beratione. Quod enim munitione, non
ita pridem excitata, necdum subsidente
in se terrâ satis solidata, tum non
pingvi & tenaci humo, sed arena constans,
ictuum violentiam haud satis sus-
tineret, ingens statim ruina edita ap-
paruit: Unde Magdeburgenses matu-
rè, haud expectatâ impresionis alê,
unâ cum machinis, quas ad sui defensi-
onem secum illic habuerant, (exceptâ
unâ minusculâ) in Urbem se subduxê-
re. Paruit autem Tillio hac ratione
ad circumveniendum vespertigalis propu-
gnaculum aditus. Qui postridiè sum-
mo mane, milite nonnullo navibus Al-
bim trajecto, munitionem jam deser-
tam nullo negotio occupans, integræ
peditum Legioni, ac aliquot equitum
alis in insula stationem mox assigna-
bat: Inde ad transversarium limitem,
& munitionem, propè lateritiâ si-
tam, accessus magnâ sedulitate promo-
vendo, id unice agebat; ut Urbi atq;
vestigalis propugnaculo medium se
interponeret, qui in hoc servabant, re-
ceptu ad illam, omniq; auxilio inter-
clusurus.

Et vesti-
galis insu-
per pro-
pugnacu-
lum.

Odorati hanc ejus intentionem
Magdeburgenses, militem è dicto propu-
gnaculo, pòte tamen priùs rescisso, si-
militer in Urbem retraxêre. Ita id
quoq; Tillio cesfit: Insidias nihilomi-
nùs hic, & suppositos certis cuniculis
ignes, quibus ex intervallo munitione
disjiceretur, metuens, occupare, licet
vacuum, ad seram usq; vesperam di-
stulit. Quandò demùm, omnia tuta
animadvertens, miles ingressus: Qui,
ponte penitus destructo, versùs Ur-
bem omni diligentia se muniret.

Suburbia
deniq;.

Suburbia bina, Sudenburgum &

Neostadium dicta, Magdeburgenses,
hosti remorando, ad tempus, præsidii
suis insessa, quàm lubentissimè retinu-
issent: Sed verebantur, ut militum,
qui supererant, paucitas diffusæ & in
longum porrectæ, nec satis firmæ mu-
nitioni, adversus hostilem vim defen-
dendæ, sufficeret. Deferere itaq; &
omne militum robur in Urbem con-
trahere, communi consilio decretum,
Quò horum ac Civium unitâ virtute
conatus hostium eò fortius elude-
rentur.

Hinc Sudenburgum, undecimo
Calendarum Maji, quia hostis molare
munimentum, propè asitum, nocte
antecedente adortus, occupârat, flam-
mis absumtum, & postridiè murorum,
qui ignis injuriæ haud subiecti fuerant,
rudera, quantum per festinationem li-
ceret, complanata.

Nono Calendarum Maji, Pap-
penhemius Campiductor, navalem
pontem, quem Tillius paulò ante ad
Schonbeccam construi fecerat, cum
quinq; peditum Legionibus tramit-
tens, ad Neostadium castra metabatur:
Qui propter Magdeburgenses,
hac quoq; statione desertâ, quicquid
illic ædificiorum erat, ne hosti prote-
gendo inserviret, Vulcano consecra-
tum iverunt.

Hunc in modum Magdeburgen-
sibus, quicquid munimentorum extra
Urbem, non sine labore & sumtu ex-
struxerant, brevi tempore, nulloq; pe-
nè negotio, ab hoste extortum: Ita ut,
præter traversum limitem, quem in in-
sula, Albi circumflua, excitant, &
usq; ad Urbis expugnationem ab ho-
ste asseruerant, è viginti (tot enim fu-
isse feruntur) ne unum quidem reli-
quum iis fuerit.

Id quod militum defectui unice
imputandum venit. Initio quippe
Administrator novos delectus, qui su-
tis uberes & copiosi confluebant, dum
minuta in ArchiEpiscopatu oppida,
hinc inde singula, occupat & munit,
magnam partem prodegerat: Adeò ut
sub obsidii initium, præter Cives, ne
duo quidem peditum milia, & ducenti
quingvagina circiter equites, ad
Martis opus idonei, in Urbe reperti.
Urut verò Falckenbergius antehac à
Magistratu civico certis conditionibus

Militum
Magde-
burgi de-
fectus, &
ejus causa

impe-

impetrasset, milite haud suppetente, juventutem urbanam, & si qui alii militiæ munia non abnuerent, certo accepto menstruo stipendio, in eventum nomina sua sponte dare; quorum secundariâ operâ, datâ occasione, adversus hostem uteretur: Id tamen à malevolis & publici boni osoribus mox quoq; fuerat retractatum.

Octavo Calendarum Maji, illucescente die, Pappenhemius Neostadium, ambustum, non penitus exustum, vi ingressus, obsesit, quorum ad ducentos in platea, stantes in procinctu, offendebar, intra mœnia compulsis, nullâ interpositâ morâ, quatuor diversis locis accessus Urbem versûs moliri cœpit.

Hac eadem die, quod hostis, usquequoq; ingruens, violentam obsidionem jam intendere manifestò videretur, Administrator & Falckenbergius, potioribus belli Ducibus in Curiam convocatis, stationes in Urbe ac vallo, quavisq; parte imposterum servaret, dispertiebantur. Et Administrator quidem, una cum subTribuno Longio, Gebhardum (ut vocant) & novam munitionem ponē basilicam, Falckenbergius Heideccum, qui Sudenburgo objacet, vallumq; ei contiguum, ad Cröckensem usq; portam, sibi ruenda fumsit. Generali vigiliâ Praefecto Amsterodio totus contra Neostadium tractus, à Cröckenfi porta ad ripam usq; piscatoriam, concreditus. Ripa autem hæc, ubi nihil aut parum periculi, ab ipsis piscatoribus, & nonnullis Civium custodiebatur. Trostius tandem subTribunus, transversario limiti, in insula, Urbi opposita, sito, nec non ponti, quo Albis sternitur, ac aqvaticæ portæ defendendis destinatus: Summo militiæ imperio penes Administratorem & Falckenbergium remanente. Civibus in superiori vallo assignatus locus; & noctu universæ Civitatis regiones, (octodecim autem numerabantur) interdiu dimidia pars excubias agere iussa: Militum verò quicquid erat, per loricam inferiorem seu horizontalem, & antemuralia, propius hostem, maximam partem distributum.

Post desertâ, ut audivimus, exteriora munimenta & suburbia, licet pro-

pugnatorum paucitas secus initio svaderet, hostium tamen arrogantia, quæ, rebus in primo limine prosperè succedentibus, valdè extumuerat, aliquatenus retundendæ, eruptionis aleam tentare visum: Id quod, non ita diu post Neostadium infesum, uno eodemq; die ternâ vice accidit.

Primus Amsterodius, adultâ meridie, inter undecimam & duodecimam, cum quadraginta quasi militibus, in Neostadium repentè se effudit: Sed decem hostium in accessibus, quos moliebantur, trucidans, corbes aliquot vimineos, rutraq; & bipalia illis extorquens, & duos secum captivos in Urbem pertrahens; qui uno postmodum ore confessi. Siquidem tres unus passus progredi in mentem venisset, Pappenhemium, post maceriam delictentem, fuisse deprehensos.

Hoc vix peracto, Trostius SubTribunus, cum aliquot centuriis in insulam trans pontem excurrentes, hostes, primo impetu confusos, in præcipientem agebat fugam: Quorum centum circiter quinquaginta humum momordere. Quod verò integra mox Legio laborantibus suis veniret subsidio, retrocedere, absq; notabili tamen clade, & in suam sibi stationem recipere se cogeatur.

Tertiâ vice supra memoratus Amsterodius eodem, quo antea loco, fortunam tentavit: Ubi Cæsariani eorum quadraginta militum iacturam passi; Magdeburgensibus prædam modicam, ut argentatos enses, bipennes affabrè factas, & idgenus alia, referentibus.

Vesperâ, quæ eruptiones antecessit, Tillius, periculum adhuc semel facturus, num excitæ hóc loco turbæ leniori remedio fedari, & sedatis, Exercitus, quem occupatum tenebant, aliovorsum ad inhibendos Regis Sveciæ conatus, majori cum emolumento verti posset, Westerhusio rubicinem, cum ternis lictis in Urbem miserat: Quarum priores Administratori, alteræ Civitati, tertiâ Falckenbergio inscriptæ.

Administratorem quidem cohortabatur: *Ut, dum tempus ferret, Magdeburgensium factioni nuncium remittens, animis ac armis hostilibus abjectis,*

adver-

Eruptiones aliquot fuit

ad Administrationem

adversus stimulum calcitrare desisteret; quin & Civitatem induceret, ad exuendam pertinaciam, & Caesarem debita submissionis affectu prosequendum. Maxime, quia ab extraneis, quorum auxilio fretus tantum onus succollasset, inamplius modo verbis se experiretur lassatum: Rebusque in acie novacula jam constitutis, nulla amplius liberationis aut subsidiorum spes affulgeret.

Magde-
burgi Ci-
vitatem.

Civitati ad animum revocabat praesentissimum, quod proxime immineret, discrimen: Nempè, eò rem rediisse, ut de ipsis ipsorumque familia, & fortunarum reliquis, pro arbitrio suo, jamjam actum foret. Ne ergo clementiae fores, adhucdum apertas, penitus sibi praecluderent, sed, animi obstinatione deposti, Caesari se submittendo, in gratiam recipi mererent, nec exitum exitum sibi met accelerarent; vel ea praecipue de causa: Quod res ipsa testaretur; qui tutelam Civitatis suscepisse pra se ferant, non tam conservationem & incolumitatem illius, quam desolationem & ruinam intendere.

& Falckenbergium.

Nec minus Falckenbergio, adductis extremis, in quibus Urbs versaretur, deditionem per suadere conatus est: Non decorum illi, nec excusabile fore; argutus, si tot innocentes urbanas animas simul in miseriarum barathrum praecipitare, simul regium militum in lanienam velut mactandum produceret. Non enim subsidiorum spem, non ulla alia conservationis media superesse: Imò, ex suo sensu, nec ipsum Sveciae Regem, hoc rerum statu, aut aliter facturum, aut, ut fieret, praecepisse. Inter alia quoque visum Tillio, movere illi scrupulum, de obligatione: Qua, ut Imperii Romani indigenam & subditum, Caesari obstringi, opinabatur.

Admini-
stratoris
responsu.

Ad has literas Administrator respondit: Sibi, ut antea semper fuerint, ita adhucdum DEI gloriam, divini, unicè beantis, verbi conservationem ac propagationem, religiosam & profanam Patris institutionem, curae ac cordi; imò principum consiliorum suorum actionumque scopum. Nec tamen, quò in scrupulo hac via eò minus impingeret, desu- gere Electorum, Saxonum & Brandenburgicorum, auctoritatem. Modò conveniens rem ad eos deferendi temporis spatium,

hostilitate omni eò usque cessante, & libet pro Legatis, eò ablegandis, committatur ipsis concederetur. Orare itaque Tillium, ut, huic intentioni suae suffragatus, utrumque gratificaretur.

Haud dispar ab hoc Civitatis responsum. Quae rebellionis ac inobedientiae erga Caesarem, quarum arguebatur, expurgatione, tum summam malorum, quibus pressa fuerat, enarratione praemisâ, omnem rem in dictorum Electorum & Civitatum Hanseaticarum arbitrium conferre, eorumque sententia ex bono & aequo stare, paratam se ostendit: Pariter & ipsa pro suis, quos eo misura erat, fidem publicam, & cessationem interim ab armis operisque militaribus postulans.

Et Falckenbergii.

Breviter quoque & tribus verbis Falckenbergius respondere: Administratoris ac Civitatis sensum pro suo agnoscens. De cetero, sic in omnibus se gesturum testatur: Ut ne conscientiae suae & fame teneritudo laderetur.

Tillio, ut haud obesa naris Duci, Tillius ar- satis constabat, quorsum mora, quae mori in- obsequio interponi postulabatur, & ar- ducias, ob- fectis, ob- morum cessatio tenderet, & quam pites, ab- propositio suo noxia foret: Quippe nunt. hac & obsessis ulterius muniendi se spatium, & Regi forsitan Sveciae liberandae Urbis praebitum iri occasionem. De comineatu itaque, haud difficultet assensus, quinimò, majoris securitatis gratia, Legatis, quò ire destinaverant, tubicinem adungere pollicitus, de armis suspendendis omnino renuit: In continuatione hostilitatum indefinenter perrecturum, aperte professus: Mox de tubicine quoque detrectabat: Quod res ad id rediisset extremitatum, ut longam ejusmodi moram non ferret. Quapropter legationes etiam ad Septemviro & Civitates Hanseaticas, ut ut certae jam personae aut eas essent destinatae, effectum nullum sortitae, intercederunt.

Interim nihilominus, utrumque Tillii literis, ad Saxoniæ & Brandenburgicorum, Electores, Electorem literis hac in causa compellere, Tillio operae pretium visum, eo maxime consilio: Ut ne in Regis Sveciae postulata consentirent, quem, liberationem Magdeburgi animo volentem, de armorum conjunctione, aut certe transitu Albis

Albis sibi permittendo, & com meatu, aliisq; necessariis subministrandis, sollicitare Electores inaudierat. Cui fini Regem, regiumq; Exercitum sub nomine *exteri Principis, & exoticarum nationum, qui non, nisi de dominatu comparando, & propriis commodis laborarent*, traducere animum induxit: Ad dictâ minitabundâ præmonitione. *Si Regi Suecia per Magdeburgenses turbas ad insidendam Albis ripam via sterneretur, etiam à Caesaris parte non minus, imò plus extranearum gentium in Imperii viscera introductum, omniaq; in confusum chaos redactum iri.*

Obsessi Spe induciarum penitus evanescente, & Tillianis accessibus sensim magis magisq; Urbi proximantibus, tertio Calendarum Maji, periculum eruptionis denuò ab obsessis factum, idq; feliciter satis: Quasi centum enim hostium obtruncati, & generalis quidam optio, cum aliis nonnullis haud infimæ notæ, captivus in Urbem abductus.

Hoc tamen non obstante, Cæsariani, semirutorum murorum umbone, & cœcis subterraneorum cellarum latibulis testî, brevi temporis spatio, eousq; promovebant operas suas: Ut oram fossæ, aquâ destitutæ, attingerent, & à Magdeburgensium tormentis parum amplius incommodarentur.

Ipsis Calendis Maji, inter noctis tenebras in Neostadio suggestus erectus, & postera luce creberrimis inde fulminibus in Urbem detonatum. Sed vergente ad vesperam die cedere iterum cogeantur hoc suggestu Cæsariani: Quia obsessi contrariis ictibus unû tormentorum vehiculo comminuto excusserant, tormentarium quendam brachio mutilârunt, & præter illum complures alios fauciaverant. Post primum autem hunc conatum tormenti per aliquot dies interquievêre quidem, accessus tamen eò majore ardore promoti, ita ut ubivis oram fossæ libarent: Diversis quoq; locis exstructi suggestus, & acti cuniculi.

Nonis Maji, ad duo præcipuè loca, Sudenburgum, nempe, & Neostadium, violentissima ex octo suggestibus instituta verberatio. Tres suggestus ante Sudenburgum constructi in Heideccum collimabant: Decem se-

minuralibus tormentis horrentes. Totidem in Neostadio excitati, quæiebant octo ejusdem magnitudinis machinis, altæ portæ superstructam turrim: Quò tormentum evexerant Magdeburgenses; continuò exinde in hostem, insigni cum ejus jactura, detonantes. Unus ultra Albem in antemuralia novæ munitionis ad Neostadium, totidem dimidiatis, quos vocamus, canonibus, obliquo ictu subinde fulminabat. Octavus ante, vestigialis munimentum, ab obsessis desertum, exstructus, quinq; levioribus seu campestribus bombardis transversarium in insula infensabat limitem.

Furorem autem hunc hostis non parum instruxerant, & intenderant ipsiusmet Magdeburgi sociæ Civitates. Cumprimis, sub finem obsidii, mercator Hamburgensis, nomine Bertramus Pape, Tillio ingentem tormentarii pulveris vim transmittere, & pulvis hic ab ipsius Civitatis milite Domitzam usq; deduci visus: Quo naniâ demum Magdeburgo de fortunariis reliquiis cecinit Tillius. Unde, post Urbis excidium, dictus Pape, ob periculum, non ab exule modò Magdeburgensium turbâ, sed Hamburgensium quoq; nonnullis imminens, aream, mercatorum congressui quotidianò destinatam, vitare ad tempus, & omnino ex Urbe in agros secedere coactus.

Jam omnia ad violentam aggressionem parata erant: Sed turris, quam diximus, altæ portæ, & rotundum veteris structuræ, elapide coctili fabricatum, pugnaculum propè portam, dum pertinaciter & opinione longius incusorum globorum ictibus resistunt, hostis impetum aliquantisper remorata fuêre. Binæ tamen militum decuriæ, satellite ductore, per occulta cellæ irrepentes fossam, ipsis valli penetrabilibus fodiendo insinuare contendebant: Verùm hi quoq; eruptione factâ, rejecti, & duobus captis, unus, glante plumbea trajectus, pro reliquis temeritatis pœnam vitâ luit.

Quemadmodum autem Cæsariani ad oppugnandam Urbem ingenti ardore se præparabant: Ita econtrâ in Civitate, quicquid arma ferre posset, impressionis hostilis jamjam imminere visæ,

vix, metu, pari alacritate ad hostem repellendum concurrerat. Quod Tillium attinet, diem is hunc cum aliis primoribus militiæ Ductoribus, apud Pappenhemium in Neostadio exegit; de deditioe Cives acturos, autumans: Quamquam, hac quidem vice, nil minus cogitarent, sed magnis potius animis ad defensionem accingerentur.

Noctem insequentem artificiosis ignibus, in Urbem subinde injectis, illustrem hostis reddidit: Verum, civibus ad restinguendum indefessam operam navantibus, irritò conatu.

Et Falckenbergius quidem, nihil, quod sui muneris foret, omittere; nec ullis laboribus fatigari, nec ullis deterreri periculis: Inter alia, propè stationem suam, violentà denuò eruptione factà, Cæsarianorum ad sexaginta, interq; hos Centurionè ac Sub-Centurionem trucidare. Hostium tamen furor, robore & multitudine militum suffultus, enervi ipsius atq; viribus destituta strenuitatè validè ubivis præpollere. Hi enim, eruptione isthac minimè attentà, ad opus suum, mox reverti, tantoq; id fervore urge-
 rent: Ut ad Heideccum muro, qui exterius fossæ labrum præcingit, perforato, quatuor in eum locum demitterent machinas, iisq; antemuralia dicti propugnaculi quasare inciperent.

Tillii ter-
 rium ite-
 rata lue-
 ra.

Ultimo Iduum Maji, tubicen iterum in Urbem cum literis ad Administratorem, Civitatem & Falckenbergium, à Tillio missus: Quibus post extremitates, in quas obsessi redacti, quæq; ulteriore moram sine summo discrimine haud paterentur, in mediū adductas, postulabat; ut, *re breviter pensatà, cæsareæ Majestati colla submitterent, deditioem denique amplexi. Sin aliter fieret: Coram DEO & universo Orbe excusatum, in conscientia quoque sua tutum fore, nihil ipsi imputari posse, sed illos ipsos propriâ pertinaciâ extremam sibi accersivisse perniciem, omniūve subsequens malorum rationes summo Judici redditoros.*

Quem tubicinem in Urbe ad tertium usq; diem detinuerunt Magdeburgenses: Quo, nisi Civitatis facum, subito ingruens, prævertisset, cum responso remittere constituerant.

Fædem, quâ tubicen Urbem ingressus, die Pappenhemius è statione

sua ad Neostadium milites nonnullos in fossam descendere, & incidere val-
 lum jusfit. Magdeburgensium autem ad quadraginta fortiter erumpentes, eos repulere: amisso tamen Wustenhofio, Centurione non inlustrenuo.

Redibant nihilominus illi non diu post, & aliquot doliis secum illatis, terrâq; oppletis, quod quæsierant, demû assequiebantur; in ipso vallo nidulati: Oblesis nequicquam contra nitentibus, quippe quos commoditas infestandi à lateribus hostis, ob prominentes quasq; munitionum partes tormentis dilaceratas, jam destituerat. Transversaria tamen lorica in vallo excitari, & cuniculorum hostilium metu, contrariis cuniculis manus admoventi cœpta.

Tormentorum è Tillianis castris in Urbem boatu, ipsis Nonis, tum octavo & septimo Iduum Maji, magno furore & penè sine intermisso continuatum: Usq; ad ultimi hujus meridiem; quâ aliquamdiu feriatum. Quamquam verò multa istuum millia numerarentur, non adeò multum tamen iis profectum fuerat. Nam vetus Heidecci structura ejus tenacitatis & lentoris reperiebat: Ut globus impactus non latius foramen, ac ipse erat, faceret, & sæpè alteri globo incusus hæreret, nec ulla inde ruina aut hiatus muri sequeretur. Altæ autem portæ turris, dicto octavo Iduum Maji, in numeris ictibus quasata, conciderat quidem: Verum haud, prout Tillio in votis, antrorsum in fossam proruens, sed ad latus vallo incumbens, & verus orbiculare propugnaculū, propè sitū, casu suo rudem implens. Antemuralia novi munimenti versùs Neostadiū lacera sanè & aliquam multis locis perforata erant, sed ipsa valli structura densior vix quicquam senserat damni. Sphæræ, artificialem ignem vomentes, & ollæ æreæ, seu mala punica, ut vocantur, granis lethaliibus gravida, magno numero in Urbē coniecta, effecta penè caruerant. Nec tormentorū ictibus, quibus Urbs triduo hoc impetita, militum & civiū, in vallo excubantium, ultra octo aut novem desiderati.

Septimo Iduum Maji, inclinante in vespem die, Tillius, quid agendum, militari Senatui convocato de liberandum proposuit. Anceps namq; animi erat, num aggressionis alea sub-

In Sena-
 tum mili-
 taria
 vis extre-
 ma decer-
 nitur.

eunda; &, irritam fore, verebatur. Nonnemine tamen primorum Ducum exemplum Trajedi ad Mosam in medium adducente, quod, civibus primo diluculo domum digressis, & reliquis excubiis somno sepultis, impetu captum fuerat, tandem decretum: Postero mane, summâ vi, ubivis locorum, oppugnationis faciundum periculum. Conveniuntq; inter Duces: Pappenhemius cum Gronsfeldica, Wangelerianâ, & Savellica, Legionibus, ad diffusam & amplam contra Neostadium munitionem, impressionem faceret; Adolphus, Holsatiæ Dux, opus cornutum, Cröckenfi portæ præjacens, impeteret; Wolfgangus, Mansfeldiæ comes Heideccum, & tres cæsareæ Legiones cum nonnullo fœderatorum pontificiorum Ordinum milite, munimentum, quod trans pontem obsessi adhuc obrinebant, consilirent, signoq; grandioribus tormentis dato, quisq;, quod sibi injunctum, strenuè exsequeretur.

Præ aliis autem Pappenhemio locus ad vim faciendam commodus obtigerat: Utpotè fossâ siccanâ, vallo declivi, adeoq; ascensu facili, & eminentibus insuper propugnaculis, quæ latus invadentium infestarent, destituto. Nec ipse sibi deesse, ad aggressuram magnâ industriâ perpetuum noctem se comparans: Vallo insinuando, gradus in eo ad projectos usq; cippos excindendo, & similia, quæ crastinæ oppugnationi inservire poterant, abundè providendo.

Quancquam ergo pridie, impressionem summo mane, vixdum exortâ adhuc luce tentandam, conventum fuerat: Quod tamen Tillius adeò de felici successu ambigeret, ut, illucescente die, denuò rem deduceret in deliberationem, ad septimam usq; matutinam, magno cum civitatis malo, id dilatum.

Placitum enim intus fuerat. Noctu totam Civium universitatem, unâ cum milite, in vallo excubare: Decedentibus verò tenebris dimidiam partem domum digredi, privatæ rei, & corporum curandorum; sub meridiem tamen reverti, & alteri quoq; dimidiæ abeundi dare locum. Quâ, circa vespërâ demùm redeunte, solida iterùm de-

fenforum vis in vallo congregabatur.

Cum igitur, septimo Iduum Maji, tubicinem, quem diximus, postridie, dato literario responso, dimittere, decretum esset, universi interim cives noctem in vallo insomnem duxerant: Hostem in armis præstolantes. Increbescente autè luce, quod, nocturnarum tenebrarum commoditate usus, nil quicquam tentasset, jam periculo se defunctos arbitrabantur; maxime, quia pridie grandiora quædam tormenta è suggestibus abduci viderant: Unde metu appropinquantis Regii Exercitus, subsidium latui, (de quo aliâ etiam certiores erant reddit) receptum Cæsarianos meditari, conjectabant. Hinc pars, pro more, hostilis impetus securi, circa quintam matutinam, domos quisq; suas repetere, &, insomniâ fessi, quieti corpora dare: Falckenbergio, absolvendi unâ cum Urbis Senatu dictum tubicinem, in curiam se conferente.

Sed dum, qui domum ierant, alium stertunt, reliqui, quorquor in vallo remanserant, somniculosi & torpentes, nihil minus, quam hostilem impressionem, verentur, Falckenbergius verò cum Senatu de tubicine ablegando deliberat: Ecce vis hostium in Civitatis perniciem defubito erumpit; & Pappenhemius, post septimam, ut diximus, matutinam, tesserâ, *Jes us MA-RIA*, militi datâ, & signo, quo invicem noscerentur, albâ fasciâ brachio circumvinciendâ, præscripto, novum, Neostadio objacens, munimentum summo impetu aggreditur. Milites quidè propugnatores, quorû in inferiori lorica, ad pedem vallis, non nisi quindecim reperiebantur, exinde levi negotio in superius vallum propellens, eos, demq; rapidè secutus, & superioris quoq; lorice ac vallijam penè potens: Ni adventu Falckenbergii, qui, audito tumultu, è Curia illico, cum subsidio raptim collecto, accurrerat, integratis defensorum animis, viribusq;, hic loci iterùm, nec sine clade, fuisset rejectus.

Inter isthæc alii, impetu ad altam portam dato, quia vigilie satis negliger habebantur, faciliè superiores existere. Excubitor enim in sinu quærebat hostem, qui levi dente perstringebat cutem; mortiferos hostes

Urbis ex-
pugnatur.

asiliantes, haud penè prius, quàm ferrum reciperet, advertens: Unde reliqui etiam stationarii non magno labore profligati, & hostis, vallo superato, usq; ad interiorem portam potius.

Utut autem ad arma in Urbe mox conclamatum, & campanis signum concurrenti datum, nec instrenuè ab obfessis pugnatum fuerit, (nam & viatores alicubi doluere, & inter alios, Quintius de Ponte, Savellicæ Legionis proTribunus, qui, Regis vitæ antehac insidiatus, ad hostem transfugerat, occubuit) ipso tamen Falckenbergio, dum hosti ingruenti intrepidum pectus objicit, fatali glande ad mortem prostrato, confusio & terror, cum milites, cum cives invasit: Ita ut, vallo portaq; desertis, intra Urbis pomeria se reciperent.

Dum hic Pappenhemius pro se fortiter rem gerit, Adolphus quoque, Holfatiæ Dux, ad opus cornutum, quod Cröckensem portam protegebatur, periculum aggressionis fecerat, sed, defensoribus mafculum in modum resistentibus, tamdiu illic sustentatum, quoad Pappenhemiani, valli ad hanc usq; portam jam compotes, à tergo circumventos, obruerent: Qui hac ratione superati, maxima pars in frustra concissi.

Mansfeldius impressionem in Heidecum edusq; distulit, dum Pappenhemiani jam mediâ penè in Urbe grassarentur: Quando tamen adhuc à propugnatoribus sic exceptus est, ut bis cedere cogeretur. Tandem, cum civicorum animi penitus concidissent, & victoribus herbam porrigerent, per apertam portam, cum suis, intromissus.

Nec in insula trans pontem Cæsarianos fortuna, quanquam ferius eam tentantes, magis respexerat: Milite, qui illic servabat, quod alibi de Urbis salute jam actum esse perspiceret, spontaneo demum motu eos admittente.

Infortunium ergo exitumq; suum Pappenhemio, ejusve militi, Magdeburgum debet: Qui, primus ad Neostadium victor Urbem irrupit. Hac quippe statione si defensiva vis hostium foret, aut defendi potuisset, operam isthac quidem vice luserant, & reliquis tribus loci repulsâ passî fuerant.

Post Falckenbergii necem, cives pariter ac milites, præsentibus & animantibus, Amsterodio, Wodrichio, Trostio, alius militiæ Ductoribus (ab omni enim parte huc mox fuerat concurrum) intra Urbem se iterum conglobare, & hostem ad Neostadium è pomerio in vallum repellere ceperant: Sed his quoque, pars graviter faucibus, pars illicò occumbentibus, & hoste, quò longius, eò majori numero atq; ferociâ irruente, quin etiam ignem vicinis ædificiis injiciente, tormentisq; nonnullis, quæ inverterat, è vallo in Urbem fulminante, omnis ulterior defensio frustranea existit. Pleriq; ergo civium, de Urbis conservatione desperantes, de privatis verò fortune solliciti, domus suas recessere: Trucidatis, qui in armis deprehenderentur, Quidam, nimis diu in vallo restitantes, agrè admodum, nec à quovis milite, ut vitâ donarentur, impetrare poterant.

Tres Consulum cladi suæ superstitēs: Quartus, unâ cum nonnullis Senatorum, vitâ multatus. Longium quoque, ac Trostium, subTribunos, Cræsum & Wodrichium, supremos excubiarum sub pedestribus legionibus Præfectos, Hedemannum equitum Magistrum, & alios nonnullis militiæ Duces, de gregariis ut taceamus, victorum ira Diis manibus sacrificatum iit. Falckenbergii exanimè corpus, quod, post lethale vulnus receptum, è conflictu in proximam domum familiares extulerant, invalescente flammâ, in cineres cum Urbe redactum. Administratori, sinistrum pedem glande plumbeâ faucio, in lata (ut vocabatur) platea miles furibundus manus injiciens, bipenni in capite vulneratum, sclopetis probe contusum, vestimentisq; penissimè spoliatum & seminudum eqvo imposuit, (pedes enim, ob vulnus acceptum, progredi non valebat) ac per exiguam semitam, quam in acclivitate valli, mirâ celeritate, ut equitem admitteret, straverat, in Pappenhemianâ primum castra abduxit: Unde postea Wolmerstadium, & hinc porrò Gvclpherbytum, in custodiam translatus. Amsterodius quoque, generalis vigiliarum Præfectus, lethali plaga, quâ posttridè decessit, affectus, Uslarius & Bojus,

Insigni
saptorum,
ac inter-
emtorum
nomina.

SubTribuni, cum Schiffmannus, eques-
tribus excubiis Præpositus, & universi
equites, qui ad Basilicam in novo foro
congregati stabant, vivi in potestatem
hostium devenerunt.

Militum
in victos
crudelitas

Postquam, portis reſeratis, equita-
tati, & maximè Croatis, toto agmine
irrumperè datum, tum demùm Urbs
rapinarum, cædium, ſuprurum usque-
quaq; repleri, & tam crudeliter, bar-
barè, detestandumq; in modum miles
victor ſe gerere: Ut calamus, nefanda
facinora abhorrens, ſcribendi penè
munus detreſcet. Ad Catharinæ quin-
quaginta tres homines, maximam par-
tem imbecillioris ſexus, in ipſa æde ſa-
cræ capite truncatos; ad Divi Johan-
nis concionatorum unum antè altare
cæsum ferunt. In Urbe nec gravidis,
nec parturientibus feminis, quarum
nonnullæ mactatæ, parçitum. Infan-
tem à matre fortè projectum, duos mi-
lites, pedibus in diverſa raptis, in duas
partes diſcerpiſſe, non ſine horrore
legimus. Fæminas & virgines, poſt
vim pudicitia eorum publicè in ædi-
bus aut plateis illatam, in ignem præ-
cipites aſtas, ſcribitur: Unde nobilis
quædam virgo in puteum ſemet con-
jecerit, alia flammam ulterò inſilierint;
Patriæ buſto pudicitiam ſimul & vi-
tam Deo immolaturæ. Liberi impu-
beres, quorum ætati miles, alicubi mi-
tior, præpercerat, trucidatis & ſangui-
nis ſuo turpatis Parentibus aſſidere vi-
ſi; Patris matrisve nomen flebili voce
nequiquam inclamantes; alii, infan-
tes adhuc, à cæſarum matrum uberibus
penduli reperti: Quos pariter ta-
men conſumtor ignis paulò poſt
hauſit.

Urbis de-
ſlagratio.

Pappenhemio etenim, præſidia-
rii militis, civiumq; ſuis, Urbem ir-
rumpentibus; opinione acrius reſi-
ſtèntium animos, Vulcano adjutore
infringere viſum fuerat; flammâ in
proximas quasq; ædes injectâ: Prout
reſtatu eorum nobis conſtat, qui deſla-
grationis, autore Pappenhemio, in-
ſtrumenta, ſub Regis ſtipendia poſt-
modum meruerunt. Hinc enatum
primò incendiū, dum ſubitò inter ea
fatalis ventus-turbo ſuſoritur, adco
mox invaluit: Ut miles, ulterius præ-
dari impeditus, ob ignis, omnia perva-
gantis, æſtum (aliqvoſ Legionibus,

quæ in vallum concèſſere, exceptis)
Urbè excedere coactus fuerit. E qua
tamen, unâ cum equis & pecore, ali-
quam multas ſecū fæminas, virginesq;
& mares etiam, in caſtra ſua ac ſtativa
abduxit. Et fæminarum quidem pu-
dori miſerrimè illuſum: Adeo, ut in-
ter eas nonnullæ, præſertim puellulæ
decem aut duodecim annorum, qua-
rum tenellæ ætatu læ haudquaqvam
parçitum, ſuprurorum libidini immo-
terentur.

Intra duodecim horarum ſpati-
um, à decima antemeridiana ad deci-
mam vespertinam, univerſa Urbs, & in
ea inſignia ſex templa parçecialia,
(quorum pars lapide cyaneo, pars
plumbo, id ad D. Johannis autem cu-
pro inteſtum erat) cum turribus ſu-
perbè eminentibus, nec non reliqua
ædificia ſacra, in igne conſederunt:
Exceptis centum triginta novem, è vi-
liorum genere, domunculis, ad piſca-
toriam ripam ſerè ſitis, & vim ignium
elapſis. Paucula etiam ædificia circa
Basilicam, & Divæ Virginis monaſteri-
um, unâ cum his duobus templis, & di-
cto monaſterio à flammâ injuriâ illaba-
ta manſerunt: Quamquam monaſteri-
um non in exiguo fuerat diſcrimine;
næ miles, à monachis inductus, incen-
dium, proxima quæq; jam depaſcens,
hinc arcuiſſet.

De incendio hoc pontificius Au-
tor judicium ſuum interponit: *Ob cru-
delitatem, ſcilicet, quam Caſariani in
expugnatione Urbis exercuerint, Omni-
potentem, illorum facinoribus inſeſtum,
permiſſiſſe; ac Urbis in cineres redgere-
tur: Ne divinis & ſubſidiis, quæ, Urbe
incolumi, in eorum poteſtate ventura
erant, commode & debito modo uti poſ-
ſent.* Et certè, quisquis verum amat,
Tillium commeatus, aliorumq; neces-
ſariorum, quæ poſtea contra Regem
magno illi fuiſſent uſui, jacturam in-
gentem hac Urbis deſlagratione feciſ-
ſe, haud ibit inſicias.

Postridiè ſumantia adhuc ædium
rudera, & cellarum ſubterranearum
latibula ſcrutari miles cœpit, veſtiūq;
cimiliorum, argenti facti, ſimilium opi-
mam prædam inde eruere: Cives ete-
nim, artiſicioſorum ignium metu, ple-
raq; pretioſiora mobilia, ac utilitilia
eò abſtrulerant. Cibatus quoq; ut lar-
di, bu-

Direptio
poſt incen-
dium.

di, butyri, & id genus, largâ copîâ, nec non cerevisiâ aliquoties mille cupis inventis, toto inde triduo strenuè helluari, & luctari, nymphâq; Magdeburgensis nuptias, prout Tillius ipsemet indigebat, celebrare institit.

Ad Basilicam mille circiter capita, maxima pars mulieres, virgines, & impuberis ætatis, pauci Cives, pauciores adhuc milites, tanquam ad asylum confugerant; integrumq; triduum, omni cibo, potuve destituti, vitâ tolerarant. His Tillius, quarto Iduum Maji, per binos tympanotribas vitæ gratiam ipsis factam, annunciari, dein ruidi aliquid panis, ad refocillandum vires porrigi iussit. Mox mares cives in Episcopalem aulam inde abducti, & quotquot integrarum virum, repugnandâ à sordibus Basilicæ destinati: Milites autem captivos Tillius ipsemet, ædem ingressus, lustravit; nec sine convitio & exprobratione negligentiae, quâ debita munia obierant, inter Legiones suas distributos, Cæsari sacramento militari transcripsit.

Numerus
mortuorum.

Numerum eorum, qui hac strage perierunt, certum haud faciliè inieris: Quod flamma & ædium ruina si non plures, certè non pauciores, ac ferum, hauserit. A nonnullis sanè, quia interemptorum cadavera, Tillii iussu in Albim projecta fuisse, observatum scribitur, corporum, quæ unda sepelienda suscepit, sexies mille, quadringenta, quadraginta, & quod excedit, numerata: Sed cum tantum, qui in soli superficie, non qui inter ædificiorum rudera, & subterraneis locis cumulatim jacuerunt (ne de igne omnino absument dicamus) in hanc Libitinæ aqvaticæ censum venerint, inde quàm lubricus & ambiguus hic calculus, in promptu videre est.

Numerus
Civium
superstitum.

Conjectura & fama, ad quadringentos quasi cives, cladi superstitis fuisse, arguunt. Quæ populosa Civitatis reliquæ à milite in castra atq; captivitate abductæ, injuriosè habitæ, & quanquam omnium fortunarum jam ante cum pulvisculo jacturam fecissent, ingens ab egentibus lytrum, redimendæ vitæ ac Libertati, postulat: Magna tamen pars, suborto pernoctem Fermeslebi in Tillianis stativis, pridie Iduum Maji, incendio, ho-

stiles manus evasere. Inter quos Johannem Stalmanû, qui injectis compedibus arctè aservabatur, fortuna quoque respexit: Ut, custodibus in hoc tumultu alibi occupatis, præsentis exitio subduceret.

Eadem ipsa die Tillius prædandi licentiæ finem imponebat, & militaris disciplinæ eò exactius servandæ, tribus Legionibus, quæ in novo & veteri foro hucusq; tetenderant, suam cuiq; in vallo stationem assignatû ibat.

Idibus autem Maji primores vique Exercitus Duces, ad Misfam, (ut vocant) quâ pontificiæ doctrinæ templum denuò manciparetur, in Basilica audiendam invitati: Eaq; peractâ, & cantato Divi Ambrosii hymno, tormenta circum Urbem, in victoriæ ac lætitiæ inde exundantis signum, ter displosa.

Præfagia
exitium
Urbis antegressa,

Et hæc quidem est vetustæ ac celebris Urbis, Magdeburgi obsidio, eamq; subsequens expugnatio: Quæ ruinam ejus & penitissimum exitium secum traxit; jam ante annos aliquamultos fatidico quodam instinctu à Petro Lotichio descriptum.

Dirum autem id malum insolita & horrenda tempesta, sexto Calendarum Septembris superioris anni, inter tertiam & quartam vespertinam repente exorta, sine dubio præsignificaverat. Hæc enim nonnullas sacrarum ædium turres, è fundamento subversas, in caput ac fastigium stitit, muriq; partem non contemnendam dejecit. In Paradyso quoq; (sacellum est Basilicæ innexum) quinq; statuis, quæ prudentes virgines ex Evangelio referebant, lampadas suas, & novo testamento, prout ibidem effigiatum erat, calicem manibus excussisse fertur. Falckenbergium verò turbo hic, sub dio eqvo vehi deprehensum, ter eqvo excussit: Quod mortis ei præfagium fuisse, exitus arguit.

Hamburgi porrò à curiosis observabatur; eo ipso temporis momento, quo Magdeburgum iturus erat Administrator, eqvum ascendenti bis ingenti tonitru, quanquam sudo & nullis nubibus obducto aere, ad mugire coelum: Quod pro nota habitum seu felicissimi alicujus, seu infortunati admodum eventus.

Paulô

Paulò ante obidionem immanis figuræ monstrum natum perhibetur. In Neostadii enim suburbio Decani militum uxor, per aliquot dies parturiens, & cum partus doloribus nequiquam colluctata, quando onere suo levare non poterat, eidem succubuit, & animam efflavit: Ante obitum tamen maritum & circumstantes rogitan; dissecto utero causam necis suæ contemplarentur. Repertus infans miræ magnitudinis, trimulum puerum staturâ penè exæqvans; caput velut casside rectus, corpus armis, pedes ocreis indutus: Omnia ex tenuissima cute, ita ut commodè detrahi posset. De collo pèdula visebatur quasi militaris, id genus, quibus sclopetorum onera recondi solent, è carne constans bulga; introrsum pilosa, & ad instar ovilli, aut vaccini ventriculi: Cui exiguæ carnis massæ accreverant; magnitudine & formâ glandium, vales longioribus sclopetorum tubis emittuntur. Hoc monstrum, ut nulli non admirationem concivit, ita Magdeburgensibus imminens exitium prædixisse, & ad locum, unde præcipuè ingrueret, Neostadii scilicet suburbium, quasi digitum intendisse, eventu postea compertum est.

Rex cum
Exercitu
Spandoâ
retrò se
confert.

16. Sed ad Regem regredimur, qui, nullâ difficultatum hinc inde emergentium ratione habitâ, in eo totus erat, ut Magdeburgum hostis faucibus quoquo modo eriperet: Quem in finem Spandoâ Potzdamiû move rat; Havelæ ripæ insistendo. Albi magis, magisq; propinquans, & Tiliû, seu vi obsidio depellendi, seu diversâ impressione retrahendi occasionem quaerens. Postquàm verò rumor expugnatae Urbis aures ejusdem fauciat, intentione liberandæ lapsus, nisi tuto penitus tergo, altius penetrare, nec necessarium amplius, nec consultum arbitrabatur: Imprimis, quia Cæsariani, quos non ita pridem Francofurti fuderat, haud contemnendis novorum delectuum supplementis aucti, in Silesia iterum coierant; ab hac parte, si Rex progrediretur, novas dubio procul turbas daturî. Prout in Crosna, cujus custodiæ Brosfardus, summus excubiarum sub Tupadelii Legione Præfectus, cum modico præsidio

invigilabat, periculum fati acris assultu, circa hoc tempus, jam fecerant: Utut prudenti ejusdem Brosfardi dispositione, & expropterea non regionum modò militum, sed ipsorum quoq; civium, ad Patriæ moenia propugnanda accurrentium, operâ, cum damno reiecti, tulissent repulsam.

His de causis Rex, Potzdamo digressus, Spandoam Exercitum reduxit: Sub Arcis, quæ à suis tenebatur, tutelâ castra iterum metatus, & moram tamdiu ibidem tracturus, dum adverteret. Quorsum Tiliû post expugnatum Magdeburgum verius esset impetum? Et quid protestantibus Germaniæ Principibus ac Ordinibus, cum primis duobus vicinis Septemviris, post flebilem Urbis, tum viciniæ, tum Religionis nexu conjunctæ, ruinam, aut animi, aut consilii foret?

Facile autem augurari Rex poterat: De funesto & memorabili hoc casu, quod obsessa Urbs, non temporis fati, prout decuerat, liberata videretur, inter varios, affectuum præjudicio occupatos, varia quoq; judicis excitatum iri. Quocirca culpam amisæ, nec servatae Urbis publico scripto à se amolitus est: *Errore Magdeburgensium, quo in ipso turbarum limine, ad habendos delectus sufficientem pecuniæ summam minimè anticipando, impeerant, sub initium perstricto, luculenter deinde, & ad oculum demonstrans. Summis quidem viribus ad succurrendum Magdeburgo contendisse, nec quicquam in eo secus se reliqui: Sed ineluctabilia obflacula objecta, quæ conatus suos remota fuerint, nec, nisi in præsens exitium se, suosq; precipitare voluerit, priusquam, hoste Viadri & Wartæ ripâ ad Francofurtum Landsbergamve depulso, quæ à tergo erant, in tuto collocaret, iter maturare potuisset. Nihilominus, ut hostis post Francofurtanam cladem ad Glogoviam majorem se recollegerit, plus obsesse Urbis salutem ipsi cordi, quàm pericula, quæ ab hoste, vires integrante, imminerent, curæ fuisse, aut sollicitudini: Ideoq; Cæsarianos, quos profligatos persequi ratio belli distabat, ad præsens omisiss, versus Havelam & Albim signa, liberandæ Urbi, transitulisse. Quod autem propositum hoc effectum caruerit, Electores vicinos mihi in causa. Quippe*

Ejus de
Magde-
burgensi
excidio
publica
expurga-
tio.

eum Saxo, cuius vel maxime interfuerit Urbem servari incolumem, non modò arma regis armis iungere, sed & transitum, comæatum, tormenta, rem tormentariam flagitanti præbere detrectârit. Brandenburgicus verò, nec comæatum, naves, similia, ad tentandam rei adeo momentose aleam necessaria, quæ alibi reperire non erat, satis maturè subministravit aut subministrare potuerit, nec idoneam cautionem, quæ sibi Rex ulterius progrediretur, præstiterit temporis; partim quoque de iis, quorum Rex certus esse volebat, assensum suum eoque, dum Saxo mentem suam explicaret, suspenderit. Summatim, uterque ita se gesserint: Ut Rex, hostiliter an amico in se essent animo, non satis nosset, nec quicquam solidi aut firmi de iis sibi posset polliceri.

Regis de
incundo
federe
tractatus.
cum Gu-
helms,
Saxoniz
Duce, &
Hastiz
Landgra-
vio.

Dum igitur Rex ad Spandoam hunc in modum stativa habet, tractatus de fœderatione, cum Landgravio Hastiz ineundâ, recaluit. Quod enim, præcedenti anno, in eventum modò, ad Landgravii rathabitionem, fuisset contracta, & hic, successu temporis, Gulielmum, Saxoniz Ducem, stupris Vinariensis in Regias traduxisset partes, idèò uterq; Legatos suos, supra nominatum Hermannum Wolfium, & Sigismundum Heusnerum, ad Regem miserant: Qui, nomine suorum Principum, vi mandatorum, utriusq; sigillo ac manu firmatorum, in eisdem penè leges, de quibus præterito proximè Novembri convenerat, & sequenti tandem Augusto cum Landgravio plenissimè transactum est, cum Rege sunt pacti. Excepto; quod Rex Ducem Saxonie, ut militiæ artibus subactum, belli Imperatore illis in oris constituit, facta potestate: Ad conferendum Exercitum necessariam pecunie summam, certis pensionibus resolvendum, sub moderato intersursio, seniori sumerent; tum Ducibus, qui sumtus ad militem legendum, de suo in antecessum erogare vellent, de refundendo, quod impenderetur, caveret. Regem enim rathabiturum, & indemnem præstiturum. Quod si, occasione fœderis cum Rege inito, Principes aut dicionibus suis ab hoste pelli, aut in captivitatem redigi contingeret, Rex, priori casu, tutum illis in Regno receptum, & condignum perso-

na ipsorum munus aut alimenta præbitum, posteriori in libertatem eos asseritum, nec sumtibus, nec labore in hoc à se parcitum iri, sanctè repromissit.

17. Isthac sanè ratione amicitia arctior inter Regem ac hos Imperii Principes sensim coibat: E contra necessitudinis cum Electore Brandenburgico vinculum penitus, circa hoc tempus, disruptum iri videbatur. Spandoæ enim arx, ut supra diximus, Regi ab Electore tradita fuerat: Certis tamen legibus; donec, scilicet, Magdeburgum obsidio liberatum foret. Deperditâ autem, antequàm rei periculum fieri potuerat, Urbe, de restitutione huius arcis controversia suborta, Regis progressus integrum penemsem stitit, & sufflaminatum iit.

Rex Sveciæ, nisi certum ad Havelam receptum haberet, ulterius Albin versum cum Exercitu progredi, haud tutum arbitrabatur: Multò minus consultum, longius à Viadro recedere; antequàm certus foret, hosti ad Custrinum haud concessum iri transirum. Hinc è re sua iudicabat: Electorem Brandenburgicum, aut ut, scedere idèò, in partes suas palam, atque omninò transgrediretur, aut ut Custrini, Spandoæq; saltem munimenta in potestate sua relinqueret, quoquo modo inducere. E diverso in electorali aula, quanquam Comes Svartzburgensis, Regiæ intentionis adversarius & remora, ante adventum Regis discessum maturasset, supererant tamen forsitan nonnulli, qui partes & consilia ejus clandestinè foverent. Reliquorum, hoc veneno non infectorum, animos expugnatio & excidium Urbis Magdeburgensis non perfunctoriè, nec levi ictu perculerat: Ita ut de bello finibus suis exonerando, & particularis status indemnitate per Neutralitatem qualitercunq; conservandâ cogitarent potius, quam communis omnium Protestantium causæ essent memores. Quocirca ad astipulandum Regis voto & postulatis, nullis se persuaderi argumentis patiebantur.

Rex itaq; simulare animum induxerat, quasi retrò cum Exercitu abire, & Marchiam, præsidio viduatam, hostium petulantiz ac prædæ exponere, secum

Alter Regis cum Electore Brandenburgico tractatus, spinosus, & difficultatum plenus.

fecum constituisset: Periculum facturus; num forte præsentissimum discriminum, jamjam ab hoste imminentium, terror, suspensos & fluctuantes hinc inde animos in partes suas impellere valeret. Missis ergo ad Electorem, decimo septimo Calendarum Junii, qui contestarentur dolorem, conceptum ex Magdeburgi ruina, totq; millium animarum, quæ cruore illic suo hostium sævitæ licaverant, interitum, & ipsius Administratoris captivitatem; Electori in memoriam revocabat. *Potuisse occurrere huic malo, & Urbem, aspirante divini Numinis auxilio, servari incolumem: Nil illi ipsi, quos expectationem frustratos minime crediderat, armorum suorum progressibus iniecerant remoram. Perspicere exinde haud difficulter; adventum suum in has oras uni, alterive haud adeo acceptum: Ideoq; de recipiendo se aliorum cum Exercitu, quod quam commodissime videretur, cepisse consilium. Spandæ quoque arcem Electori, data fidei memorem, è vestigio restitutum, eorum ob obturatum invidis ac maledicis candoris sui obtrectatoribus. Qui traditione hujus, aliorumve munimentorum, aliud, quam persone ac status sui securitatem quesivisse, clam susurraverint. Pergratum autem ipsi fore: Siquidem Electori omnia prosperè impofterum atque ex voto cederent, & absque Regis auxilio dignitatem suam, populumve à DEO conceditum, tueri, ac ab interitu conservare daretur.*

Non mediocriter perturbare Electoris, & qui huic à secretionibus consiliis, animos, Regis isthæc propositio. Prospicere namq; eminens; Rege ad tempus recedente, Cæsarianos in regionibus his, milite omni nudatis, sine dubio nidulatuuros, illoq; post auctas novarum copiarum supplemento vires, in hostem redeunte, Marchiam exitiabilis belli palæstram, & utriusq; factionis præmium, prædamve fore. Hoc ergo subitum Regis propositum in remorarentur, duo interioris admissionis Consiliiarii, Levinus à Knefbecke; & Conradus Bertramus Philius, ad Regem, decimo sexto Calendarum Junii, ablegati.

Rex, pupugisse Electoris animum hac ratione, sentiens, quam ingressus erat viam, progredi institit; Comiteq;

Ortenburgico, una cum Legatis, Berolinum remisit, fœderis consummationem, & solidam armorum, animorumq; conjunctionem strenuè urgit: Simplex, nullisq; cautelis aut conditionibus restrictum, ad postulata, responsum flagitans. Quod tamen longè secus, ac rationem subdlexerat, & in diversum planè sensum cecidit.

Brandenburgicorum enim intentioni hæc extremitates planè adversari: Hinc consilia eò flectere; quomodo apud Tillium, Neutralitatem, seu à bellicis oneribus atq; incommodis immunitatem, regionibus, quæ Spreæ & Havelæ adjacent, Albiq; ac Viadro includuntur, aut certè, ad minimum, auxilii & munitionibus electoralibus impetrarent. Nec difficilem obtentu illam fore, sibi pervaserant: Si de Regis, sponte suâ recedentis, voluntate Tillius certior redderetur; Spandæ simul arce in Electoris potestatem redeunte. Hinc, exigua morâ interpositâ, decimo quinto Calendarum Junii, Ortenburgico sequentem in formam responsum. *Nunquam abhorruisse à fœdere cum Rege inuendo Electorem: Nolle tamen ab aliis protestantibus Imperii Electoribus, Principibus, Ordinibus penitus divelli, aut disjungi. De eo quoque ex ante-actis sat constare; quod Electori haud inmentem venerit, de summo militiae moderamine Regi movere controversiam: Modò in militem, quem conscripserit, & propria munimenta Imperium ipsi relinquantur; quibus utriusq; tamen in Regis præjudicium minime sit usus. Huic responso, Regem, ut acquiescat, obsecrare; aut certè tamdiu interquiescat: Donec cum Electore Saxoniæ, ad quem protinus se conferre habeat in animo, & Ordinum provincialium Eximius, qui brevi conventuri sint, de re omni communicasset. Quod si ne tantulam quidem moram Regis ardor ferret, sane ejus voluntati haud modum præscribere, aut leges: Ageret, quod è res sua & publica arbitraretur. Arcem Spandæ siquidem Rex restituere ipsi minime gravetur, suo præsidio iterum munire, & ut antehac, ita impofterum custodire paratum. De cætero, in Regis scitum arbitrio: Velletne cum Exercitu aliovorsum ducere, an his in oris adversus hostes ulterius figere pedem? Si*

Rex

Rex cedat retrorsum, ipsi animo propositum: Collegæ Saxonie Electoris ope, seque suosque pro virili tueri; & necessitate urgente, Regis quoque implorare auxilium. Interim, ante omnia, æquæ & fide Neutralitati, ab adversa parte impetrande, operam daturum. Sin Rex diutius commorari hic locorum malis, commeatu, & aliis, ad sustentandum Exercitum necessarius, pro opibus & virium copia, illi haudquaquam desore.

Ex hoc responso luculenter patuit: Regem viâ, quam institerat, recessum nempe minitandò, & pericula, ab hoste exinde eminentia, repræsentando, (quippe quæ, aut Saxonis vicini ope, aut interventu potius Neutralitatis Elector averti posse, opinaretur) haud perventurum ad propositi sui metam. Omisâ ergò & rejectâ in commodiis tempus fœderis mentione, ut, electoralibus munimentis certo pacto traditis, securitati suæ à tergo consulere, in præsentia tantummodò laborandum sibi duxit: Prænoscentem tempestatem jam tum, quæ Protestantibus à Pontificiis instabat, & modò Rex ad tempus aliquatenus sibi prospiceret, utrumque Electorem, ad Regis amicitiam & conjunctionem ultrò ambiendum, adactura videbatur. Hinc, undecimo Calendarum Junii, quicquid hucusque cum Electore Brandenburgico actû, in suspensò, donec de Electoris Saxonie mente edoceretur, relinquere professus, castra nihilominus Havelam deorsum versum movere, propius hostem, velle, indicabat: Quò minori periculo id fieret, novissimam, Spandoensis Arcis nomine à se Electori datam, singrapham aliquousque extendi postulans. Arcem scilicet hanc, presidio suo infesam, retinere, tãdiu jus, fasque esset: Dum aut Exercitus, post arcem reductus in tuto collocaretur; aut hostis in eum redactus foret statum, ut Regis ab hac parte receptum intercludere, minime potesset.

Huic Regis desiderio Elector ad tempus, dum, responso ab Electore Saxonie accepto, res ad ulteriorem tractatum deveniret, assentiri declaravit; hac tamè lege: Ne assensio isthæc in prioris conventionis regieve singraphæ vergeret præjudiciû, & Rex de restituenda supràmemoratis casibus Spandoæ arce, denuò scripto obstringeret fidem. Id quòd Rex, decimo

Calendarum Junii, effectum quoque; dedit. Quoad alterum verò dicionis suæ propugnaculum, Custrinû, Elector in eundem ferè modum, quò deinceps quarto Idum Junii conventû, mentem suam explicuit: Contentusque, eo Rex erat, Modò in cautionis instrumento, ubi de Regis hostibus agitur, tam futurorum, quam præsentium fieret mentio.

Jam facta, transacta omnia putabatur, nec quicquam hac vice restare, nisi ut Albim versùs Rex moveret, cum ecce difficultas, ob sensus ambiguitatem suborta, rem ex expedita impeditam satis reddidit. Ab Electoris enim parte data paulò ante, de Spandoæ arce Regi relinquendâ, declaratio, restringi, ad tempus accepti electoralis Saxonici responsi: Tunc enim omnia in statum, quò ante extensionem dictæ regie singraphæ erant, reditura, contendit. Quòd verò Custrinum attinet, cum verba, quæ cautionis formulæ inseri Rex postulâret, Electori Saxonie aptari posset, Brandenburgico pari modo rem omnem, usque dum de Electoris Saxonie sententia ipsi constaret, suspendere.

E diverso à Regis parte verissimilibus argumentis contra disputari. Clausulæ, electoralis declarationis exordio expressis verbis insertæ, (quæ declaratio ad tempus responsi, ab Electore Saxonie accepti, restringi visa) non hanc mentem, prout Brandenburgici opinentur; sed id solummodò inferre, & eò unice collimare: Quòd in eum casum principalis de fœdere in eundo tractatus (qui ut edusque; interquiesceret, Rex assensum erat) in manum resumendus, & sub incudem veniat revocandus. Alioqui si clausulæ ea vis esse statuatur, quæ totam declarationem elidat, jam hanc ipsam declarationem, cum Electoris Saxonie responsum propediem, & vel hodiè, vel cras assuturû sit, penitus frivolum reddi, & nullius momenti; Nec Regem, eâ sifum aut fretum, ullatenus cum Exercitu in ulteriora movere posse pedè: Quippe, de retinenda in potestate sua Spandoæ arce, ne tantillum quidem temporis securum fore. Perpenderent modò, qui Electori à consiliis erant; conditione; sub qua Elector arcem in Regis manus iterum consignâret, non in Ele-

in Electoris Saxoniz volutatem, quicquid tandem ille rescriberet, sed Regis ipsius arbitrium & iudicium potius collatam: Et, nisi Electoris promissio, à scopo suo, qui erat Regis & Regionum securitas, omnino aberrare deberet, tandem arcem in Regis manibus relinquendam; quoad aut, ab hoste presus, recedere consultum putaret, ac, arce à tergo relicta, in tuto collocasset Exercitum, aut hostem in eum redegisset statum, ut vires ipsius haud magnoperè ei esset extimescendæ, nec ad intercludendum ab hac parte suis receptum pares. A verbis, quæ cautioni, respectu Custrini præstandæ, addi Rex voluerat, Saxonem fanè, siquidem hostem se profiteri velit, minimè excludi: Non tamen in ea Regem fuisse sententia; Electorem Brandenburgicum agrè hoc laturum, & isthac de causa, cautionis formulæ subscribere detrectaturum. Quippe qui & ipsemet ore tenus, & per Delegatos suos multoties Regi, interposita fide, obtulerit: Si Elector Saxoniz ulterius cunctaretur, ipsi igitur, omni respectu in eum abjecto, cum Rege cōtrahere fœdus, eandemq; aleam subire; quin etiam, hostilem forsan ergà Regem animum induentem, pro capitali & insensissimo Ecclesiarum protestantium hoste habere, certum destinatumq;. Alioqui, ubi Saxo aut amicum se præbeat, aut neutri addicat parti, nihil ejus hic interesse, nec ullam causam videri; cur ejus intuitu hac in re scrupulus moveatur. Ne tamen paucula verba armorum suorum cursum sufflaminarent, deleri, & tamdiu omitti, annuebat Rex; quousq; appareret: Quemnam, post acceptum à Saxoniz Electore responsum, principalis tractatus exitum esset fortiturus?

His rationibus parum, aut nihil profectum: Electore, & Consiliariis ejusdem in præcepta opinione persistentibus immotis, nec vel transversum unguem inde se abduci passis: Donec tandem, post rem hinc inde ventilatam, tertio Nonarum Junii, in calidius paulò scriptum erumperent. Quo (1) Regem, arce Spädoensis, cessante causa, quæ propter tradita fuerat, cedere, nec moram ultra necesse, datæ fidei Elector admonens, (2) postulabat; ut Exercitus, qui illic, ubi hucusq; stativa habuerat, non ha-

stet, sed Electoris ditionibus oneri ac noxæ fuisset, id velut exsecutus, quod Electoris malevoli & adversarii maxime habuerat in votis, sine mora aliorum deduceretur, ubi publicæ rei majori foret usui: Ne evasat à penitus provincia, Electorem tandem omnia alèdi se, suos ve media destituerent, & effrenem militum insolentiam, miserandamq; terrarum calamitatem, quibus prope aulæ sedem, velut sub obtutu suo, indies obruerentur, ipsis oculis suis aspicere cogeretur diutius. (3) Ab onere quoque sustentandi præsidii regii, in arce Spädoensis hactenus excubantis, quod priori conventionione susceperat, eximere se scepit; eo colore: Quod Exercitus tanto temporis spatio hic loci commoratus, ditiones suas, & cum primis, quam huic rei deputasset, circumjectam Spandæ arcem, ad summam redegisset vastitatem. Tandem (4) cautionem, quam diximus, de Custrini munimento, præstare quidem annuit; sed contrà stipulatus à Rege: Ut, interposita scripto fide, pari passu vicissim caveret; dicti munimenti traditionem non, nisi eo modo, iure, de quibus conventum, casibus existentibus postulatam, & cessante discrimine, id illico, cum omni causa, Electori restitutum iri; electoratum quoque Marchiæ ab omnibus militum hostibus, diribitoriis, contributionibus immunem fore.

Perstringi hoc scripto aliquantillū. Rex sibi visus: Præter hæc quoq; indignatus, in negotio præsentis recessim magis cedere, quàm progredi Brandenburgicos; & exinde, quia à communi Protestantium bono promovendo manū penitus retrahere advertebat, singulari zelo exaltatus, tractatui quoque tandem modo colophonem imponere decrevit. Itaq; ipsis Junii Nonis in responso, quo superius scriptum elidebatur, exordii loco repetitum crudelitatum & tyrannidis, quibus Cesar Protestantes in Germania affligerat, memoriam, quamq; fideliter ipse flammam hanc, obvia quæq; depascentem, compescere, & Protestantes pristina conscientiarum ac status libertati reddere laborasset; demum subiungens. Rediret in se Elector, & mente secum recoleret, quid illi non semel, sed iteratis vicibus de Pomerania obtulerit: Quam tamen, penissimè in suam potestatem redactam, juris belli titulo, ut hostibus ereptā, secundum mores

consuetudinemq; omnium Gentium, sibi asserere & retinere potuerat. E quibus speciminibus satis aperte reluceat: Injuriam Regi facere Electorem; privati commodi intuitu, diffidentia & suspicionibus indulgendo, sincerumve affectum ejus in dubium revocando. E contrario suscens aurius Regis accidere: Quod equiparetur hostibus, imò velut administer & executor hostilitum machinationum, iniquitatumve proclamelur; quod in belli malè administrati suspensionem rapiatur; quod denique satis inhumaniter præter meritum amandari velle videatur. Queniam ergo, Spandoe arcem simpliciter adeò & sine conditione ulla reposcere, Electori libitum sit, non adeò repugnare, nec in restituendo facturum moram: Quamvis in promptu habeat causas, quarum pretextu tergiverjuri posset. Interim, de quo solemniter protestetur, non belli planè deferendi, aut hostis amittendi animo, id fieri; quippe cui nullatenus, nisi in quàm subtrahis hoc & alius necessariis adminiculis, ratio belli junget, concedere velis: Sed, quemadmodum solus hucusque singulari & stupendo divini Nummis adiutorio, progressus non contemnendos fecerit, & siquidem, quorum intererat, auxilio, prout decuerat, sublevatus fuisset, longè uberriores armorum suorum fructus sperare poterit, ita posterum quoque, ut ab his destituatur, semet non deserturum, nec pristinos positurum animos, aut arma; donec bellum condigno exitu terminetur. Dicionum electoralium ruinam atque vastitatem, moræ & cunctationi, qua ipsum Elector hactenus distinuerit, meritiò acceptam ferri: Hanc etenim unicam causam, per quam regius Exercitus, velut freno injecto retentus, otiosi his oris, insigni cum provincie incommodo, tamdiu desederit. Militi autem, dum necessario hic moratur, nec de comætu & alimentis satis prospectum, nec ad ea providendum certos temporis deputatos Commisarios: Inde equitatum, in circumjecta loca dispersum, per patientium camporum æquora, frumentando ac pabulando, longè latèq; se effundisse. Omni militari licentie, & quibusvis delictis occurrere, Regi factum fuisse impossibile: Plura nihilominus exiguo hoc temporis spatio edidisse sanguinolentarum pænarum exempla; quam totis viginti abbin-

hinc retrò annis edere habuimus opus. Pro tempore postulare; ut Elector mentem suam breviter, expressè, sine ullis verborum ambagibus explicet. Utrum regie ac Protestantium factioni se associare, armave illorum armis adversus Cesarem & Pontificios jungere; an in horum transire partes, contra Regem una stare, ejusve se hoste profiteri malis? De Neutralitate namque impetranda laborari in casum; nec Regem aut velle hanc Electori, aut posse gratificari: Quippe, quam suis viribus tueri nequeat, & quæ ob id in collisionem cum hoste illico degeneratura sit. Quin etiam conditionem & situm territorii electoralis, sine cujus contactu Rex hostem adituri commodè non possit, id omnino respuere. Si ad prius & regias partes inclinet Elector; Regem quoque, officii sui memorem, prout amicum decet, erga ipsum ejusve subditos vicissim se gesturum. Si verò: Suis quidem jam mandata dedisse, de arcis Spandoensis restitutione; redditu tamen prius, quas Elector eo nomine ab ipso habeat, syngraphis. Interim Electorem haud gravatè laturum, quod amicitie ejus nuncius penitus remittens, regia dignationis conservanda, & belli, iusta de causa semel suscepti, pro lubitu continuandi, cum tractet ut hostem: Pomerania Ducatum, & quicquid ex Electoris dicionibus, aut jam occupaverit, aut occupaturus imposterum sit, jure belli sibi retinendo; de illo cum hostibus digladiando & contendendo; prout ratio belli flagitare videatur, in iis procedendo; alicubi etiam, si usus venerit, ad hospitiorum commodà adversè parti præcipienda, vastitatem illis inferendo; & nihilo, quod ad tuendum se ab ingruente hoste facere possit, intentatum relinquendo. Hæc ad postulata interitum usque diem, septimum scilicet Iduum Junii, responsum præstolaturum: Longius autem silentium proexpressa hostilitatis denunciatione habiturum.

Ultimum & decretorium hoc scriptum à Rege Electori, per seniores Comitem Turrium, ut Legatum regium, & Joachimum Transhe, Residentem ad aulam, insinuatum: Qui, ut omnis ulteriori tractatui via præcisa intelligeretur, Electori ac electorali aulæ simul valedicere, relictoq; Berolino, in regia castra se conferre jussit.

Eo accepto Elector Arnhemius, Saxonica militiæ Campiductorem, qui tunc temporis Berolini aderat, cunctabundorum horum consiliorum fauctorem, & potissimum forsân autorem, è vestigio ad Regem misit: Blandicâ suâ svadâ iram ipsius mitigaturum, eundemq; à sententia, quam animo conceperat, si pote, dimoturum.

Et hic quidem omnes ingenii sui nervos edintendebat: Causis, quæ Electorem Regis postulato assentiri prohiberent, in medium adductis. Summatim ut perstringamus: Traditionem isthanc munimentorum in Regis manus, cum Electoris dignitati adversari, tum pactis, quæ vocamus, confraternitatis, & Imperii legibus.

Sed frustra hic erat Arnhemius, Rege statim contrâ regerente. Sibi curæ fuisse, ut Elector in liberam dicionum suarum administrationem, hoste ejecto, restitueretur: Hanc veram autem electoralem dignitatem, reliquam, quæ obtendatur, in opinione consistere ac ventosis leges. Si dicionum possessione Elector exideret, dignitatis nomen inane fore. Regem belli dirigendi clavum deposuisse ab Electore; traditionem munimentorum è publica re & securitate sua arbitratum, militariibus expeditionibus absolute moderari voluisse: Sed hæc Electori ipsiusmet bono, & provinciis ejus ab hoste defendendis Electorem certè Saxonie Arnhemio haud aliter demandasse summum armorum imperium, nec Regem induci, ut hunc aliter id fuisse accepturum, crederet. Diversam enim bellorum ab ordinaria & civili viâ rationem: Multaq; hic occurrere, quæ celeritate præcipi oporteat, nec moram rem ad alios deferendi ferant. Quod ad Imperii Leges, si Cæsar Imperiæ Ordines universi illis exactè se conformarent, & ad unguem, traditione hæc munimentorum haud opus esse: Quia verò Cæsar, earum ductum examusim sequi non posse, in Edicto suo ingenuè profiteatur, adeoq; ut insignis Politicus, ad metam, quam dilectio contingere nequeat, flexu quodam & ambage contendat; hinc nec Electori vitio vorsum iri, quinimò coram Deo, universo Orbe, & cordatioribus maxime quibusq; Germanis, excusatum fore, si & ipse ita se gerat, prout ratio sta-

tas proprii efflagitet. Pactum confraternitatis haud pati alienationem munimentorum in extraneos omnimodam: Eadem verò in tutum alterius sinum depone, ad recuperandum, quæ de confraternitate jam plane amissa, aut conservandum, quæ amissum iri metus sit, id, Regis sententiâ, confraternitatis pacto non adversari, sed adminiculo esse, nec destructionem asserre, sed stabilimentum.

Ad ultimum ergò Arnhemius, nudis verbis nil proci, sed rei ipsi insistere Regem animadvertens, statotempore, septimo scilicet Iduum Junii, priusquam dies in noctem iret, benignius, & Regis intentioni accommodatius responsum ab Electore affore, pollicebatur.

Nec omnino hac in re fidem promissorum fefellit. Elector enim præstitutum à Rege terminum præterlabi haudquaquam passus, priors responsi acerbicatem, quâ Regem offensum, senserat, adhibito lenioris interpretationis fomento, aliquantis per mitigatum ibat: De cætero, conjunctionem armorum contra Cæsarem & Pontificios, quam Rex instanter urserat, pari instantia deprecatus. Hac quippe à reliquo Protestantium corpore, quod, sedere Lipsiæ contracto, nuper coahuerat, indubie avulsum iri. Quin etiam conjunctionem isthanc, ob subditorum suorum paupertatem ac inopiam, Regi nulli aut exiguo usui, multò minus necessariâ, ipsi verò multimodis noxiam existuram. Melius itaque de Rege sperare: Quam ut hac de causa, omni amicitia jure resoluta, in apertam hostilitatem se abripi passurus sit.

Non satis factum sibi hac ratione arbitratus Rex, insufficiens, nec, secundum Arnhemii promissa in melius satis emendatum responsum eodem, quo silentium se habiturum jam ante sollemniter protestatus erat, loco, pro aperta nimirum habere hostilitate repoliuit; subiungens: Decretissimum sibi; die crastini Spandâ cum Exercitu, quorsum sata viam præmonstrarent, movere. Ne verò ullus fidei, scripto à se data, apex negligatur, eodem die intraseptimam & octavam matutinam, arce Spandænsi, præsidio inde abducto, decedere paratum. Elector ergò milite suo id sane

sane iterum firmaret: Syngraphas tamen omnes & singulas, quas à Rege eo nomine acceperat, restitueret. Id quod, seu fieret, seu intermitteretur, omni obligatione, quæ exinde orire fuerit, exsolutum, nec ad securitatem porro præstandam ullatenus obligatum esse velle: Quinimò omni ulteriori amicitia hoc ipso nuncium remittere.

Responsio hoc insinuat Rege, castris Spandoe sublatis, quinto Iduum Junii, Berolinum rectâ contendit; adventantem Exercitui portas referari, per rubicinem imperans: Sin detrectarent, cædium, direptionisve, ut malorum ex contraria oblatione oriturorum, excusatum se fore. Hinc mox in Urbe, apud summos infimos, metus, terror, animorumq; conturbatio ingens: Maximè, quod regius Exercitus acie instructus, in phalanges pro more distinctus, tormentis, quæ Exercitum magno numero comitabantur, ore in Urbem obverso, velut ignem & fulminam spiritantibus, ministrabundus proximè mœnia appareret.

Altera Regicum
Electore
Branden-
burgico
transactio. Dum res hac ratione in acie novacula constituta videtur, tandem, electoralis Gyneceti, Regi ex Urbe, obviam procedentis, & viduæ cum primis Palatinæ interpositi, denuò ad transactionem devenit: Elector assensum præbente, Ut Rex Urbem, arcemve Spandoensem ulterius, quamdiu duraret bellum, præsidio suo infestas retineret, eo modo iure legibus, quibus in priori traditione transactum fuerat. Salvâ nihilominus in omnibus posteriori hac extensione: Cui minime contravenire, nec arcem, nisi exstincto bello, reposcere velle, Elector re promissit. Viceversa Rex, quæ prioribus pactis receperat, porro servaturum pollicebatur: Ita tamen, ut ne posteriori huic extensioni quicquam derogaretur. Quod Custrinum attinet, Elector sanctissimè, & velut sub jurisjurandi fide, se obstrinxit. Regio Exercitui, seu toto agmine, seu cohortatim & turmatim veniret, nunquam non transitum præbitum; hostilibus verò copiis nunquam non denegatum iri: Tantum abesse, ut munimentum ipsum hosti tradere, aut præsidium illius, sub quocunque tandem colore, in id admittere vellet. Quin potius in omnem eventum, dum gutta sangui-

nis superesset, tueri illud ab hoste peritum. Si quoque Rex, imminente ab hoste discrimine, militem suum in Custrini suburbia & exteriores munitiones collocare, è re arbitraretur, bonâ cum Electoris gratia id licere: Imò, sicubi extrema forsân necessitas ingrueret, & Regii suburbis munitionibusve expellerentur, in munimentum ipsum eos receptam, arma electoralia regis eo casu conjunctum, summumq; in munimento imperium Regi pro tempore ab Electore relictum iri. In has leges & inviolabilem earum observantiam, quodcumque tandem mandaretur in contrarium, aut quicumque occurreret secus faciendi prætextus, munimenti Præfectum, ut & ceteros militiæ Duces, nec non gregarium militem universum, qui aut nunc ibidem servarent, aut servaturi essent in posterum, juramento conceptis verbis adigi placuit: Dictus autem Præfectus scripto insuper expresse in hunc sensum Regi cavere iussus. Ex adverso Rex spondebat: Quicumque è suis Custrini reciperentur, Electoris bono munimentum defensuros, & in verba illius juraturos; haud aliter quoque, ac diximus, se hoc Electoris concessu usurum, & cessante discrimine, restitutum absque ulla tergiversatione, cum omni causa munimentum. Sub hac de tributo Regi pensitando ex parte conventum, & Electori, secundum Lipsiensis decreti tenorem, delectus aliquos habendi relicta expresse verbis potestas. Hac tamen condicione; ut ne Regi ablegaret militem, sed desertores ad pristina quæcumque signa remitteret.

Tractatione sic ad umbilicum feliciter perductâ, vespere in Electoris viridario, Rege præsentè, convivatum: Qui postridiè, vixdum rubescente aurorâ, circa secundam matutinam, Frejenswaldam properabat; navi illic concessâ, Sedinum porro iturus.

Exercitus autem regius, Spandoam iter relegens, relicta nuper castra revisit: Ratenoæ quoq; & veteris Brandenburgii Urbibus, situ opportunis, ultra dictam Spandoam, præsidio suo infestas.

Rei gesta seriem Elector Brandenburgicus Saxonie Electori per Brandenburgicum Arnheimum mox exponerebat: Quicquid fecerat, non spontè secuisse, demonstrans;

Elector
burgicus
vicinum
Saxonem

de trans-
actione
certiorem
reddic...

strans, sed, quod regius Exercitus cervi-
cibus immineret, invitam & necessitate
compulsus. Causam, cur Rex tantā
opsum instantiā preserit, hanc esse :
Quod inermem, omniq; militum armo-
rumve apparatu destitutum, nec sibi met
defendendo parem offenderit, tam, quod
Protestantium animi nondum sincere &
fideliter satis inter se conspirare videan-
tur. Quapropter Rex, nisi magna cir-
cumspeditione & cautela, ulterius progre-
di noluerit. Interim Electorem Saxonie
rogare, si propter hanc cum Rege trans-
actionem ab adversa parte durius tracta-
ri, aut aliās hostiliter haberi continge-
ret, ne illum deserere, sed consilio & re
juvare, quinimō, exigente necessitate,
omnibus viribus laboranti succurrere,
eag de re scripto cavere vellet. Apud
protestantes quoque Imperii Principes
ac Ordines, pro autoritate, quā inter eos
polleat, daret operam : Ne communem
causam haberent pro derelicto, sed, magis
magisque amplexi, cum inter sese artio-
ris conjunctionis nodo coirent, tū cum
Rege Svecie fide amicitiae solida ja-
cerent fundamenta. Ipsum quidem
à Lipsiensi decreto nullatenus disces-
surum, sed, firmis eidem vestigiis insi-
stere, ut hactenus, ita adducum pa-
ratum.

Et pariter
quocien-
talem.

Similiter in cesarea aula rem hanc
parum æquis animis acceptum iri, haud
difficiliter prospiciens, datis ad Cæsa-
rem literis, transactionem cum Rege,
& traditionem Arcis Spandoensis,
quantum in ipso, excusatum ibat.
Cumq; sub hoc ferè tempus, manda-
ta Cæsaris avocatoria & inhibitoria
contra Lipsiense decretum illi trans-
mitterentur, eādem operā trimen, in
quod Cæsar Protestantes promiscuè
raptaverat, ab his amoliebatur; cau-
sas reddens: Tum quæ Protestantes
in universum, tum quæ ipsum peculia-
riter ad fœdus incundum compule-
rant. Ubi Cæsaris auribus oggestum:
Quanta avaritia privati commodi auc-
pes in Imperio Romano fuissent gras-
sati, quantam terris intulissent vastitudi-
nem; quanta protervia, perruptis Le-
gem & Constitutionum Imperalium car-
ceribus, avitam Libertatem pessum de-
discent, atque Electoribus, Principibus,
Ordinibus intulissent; quot denique ne-
fandis & inexcusabilibus Germaniam cõ-

taminassent flagitiis. Ipsos Pontificios
abnormi & illegi huius licentie indigna-
tos: In Protestantes tamen incubasse
potissimam mali vim ac molem. Horum
dignitatem nullo malè-feriatos istos ha-
buisset in pretio; imò fultuarium & ver-
bera servilem in modum iis interminatos;
nec obscure præ se tulisse: Aut radici-
tūs exstirpandos, aut certè, quod de Do-
mo sua electorali, allusione ad nomen sa-
lita, specialiter iactatum fuerit, ita emol-
dullandos; ut è sublimi Principum sa-
stigio ac statu, ad humiliorem Comitum
condicionem revolverentur. Hoc tot
annorum protelo sibi ab externis natio-
nibus fuisse tolerandum: Et quidem ab
ejusmodi homuncionum genere; quod vi-
te instituto & dignitate planè impar ex-
stiterit. Cæsarem sanè, quomodo cunq;
de miseriis & calamitatibus his apud eum
conquestus sit, displicentiam suam testa-
tum; interim mala non imminuta, sed
magis magisque adaucta: Ipsaq; re se ex-
pertum; solum militaris discipline
freno, & in licentiam effusum militem,
omnem Pietatis, Virtutis, honestatis,
tam reverentia & obedientia, Cæsari
(cujus nomine tantummodo ad convelan-
da facinora sua abusus sit) debite, respec-
tum penitus projecisse, & nefarii con-
culcare pedibus. Cæsarem ergo ipsi, &
alii protestantibus Electoribus, Princi-
pibus, Ordinibus, vitio minime daturum:
Quod tandem, post patientiam tam diu
prestitam, incremente indies militum in-
solentia, iis remediis ad sui, suorumve de-
fensionem uti decreverint; quæ Natura
ipsa, & Imperii Constitutiones, aliæve
jura, non modò Illustribus, & in excelsa
dignitate constitutis, sed privato cuique
permittant. Maxime, quia Pontificiis,
ad sui tutelam, quantumcunque neces-
sarium existimarint, militem alere, nun-
quam interdixerit. Excusationem
quod attinet, quæ conventioni cum
Rege initæ, & arcis Spandoensis tra-
ditioni ab Electore obtendebatur, ejus
basis & fundamentum præcipuum
erat. Quod ipsis dicioes & conter-
mina Pomerania, ne de aliis loqueretur,
aliquam multas equitum peditumve le-
giones per aliquot annos grandibus adeò
impensis sustentarint; ut integræ Urbes
at pagi innumeri, oneri succumben-
tes, desolationem exinde suis passi:
Ipsi verò nun fuerit permisum,
e mili-

è milite, quem in Borussia conscripserat, unam modò alteramve Legionem, ad sui, aulæ, & munimentorum securitatem, in has oras traducere; quinimò omnia ei media, quibus tenuia, quantu-
lacunqve iis in locis servabant, præsidia aleret, in totum penè prærepta. Rege-
verò Sveciæ Germaniam cum Exercitu aggresso, brevi & intra anni vententis spatium, non Pomeraniam modò à Cæsarianis desertam, sed integrum quoque Electoratam suum ad Albim usque pro derelicto habitum: Ea tantum de causa, ut Magdeburgi exitio eò incumbere-
tur validius. Et hac ratione ipsum, cum suis, omni defensione nudatum, Regis arbitrio expositum. Regem etenim, occasione arrepta, non Custrino solum, sed aulæ, quoque sue secunda vice cum Exercitu appropinquasse, in conspectu suo castra metatum, & tormentis ad vim dispositis, expressè renunciasse: Pro-
boste habitum Electorem; ni armis arma jungeret, & promissione, de libero transitu ad Custrinum concedendo, interposita, Spandæ arcem, tanquam securitatis pignus, in manus traderet. Sed de conjunctione adversus Cæsarem constanter renuissè; in ceteris tempori servendum, & presenti necessitati, vel ingratis, morem suis gerendum: Eò quod, regie potentie se opponere, defensione provinciarum suarum & ejus nervis ereptis, impossibile illi acciderit.

Cæsaris ad hæc responsum. Non admisit excusationem Cæsaris, nec minùs, ut antea, ita denuò Lipsiense decretum, apparatusq; bellicosinde secutus, iteratis ad Electorem literis damnavit; eundem adhortatus. Monitoriis & avocatoriis mandatis suis debitum præstaret obsequium, adversus Sveciæ Regem cum suis consociaret vires, & eò cogitationes dirigeret: Quo, Spandæ recepta, transitus quoque ad Custrinum Regi intercluderetur.

Rex Sedi-
ni, Magni
Moscoru
Ducis Le-
gati au-
dit,
18. Ultimo Calendarum Ju-
lii Rex, Sedinum navi impulsus, & cir-
ca septimam matutinam eqvo Urbem
inveñtus, à meridie statim Magno Mo-
scorum Ducis Legato (Fedor Andreowitz homini nomen) qui Calen-
dis Junii eodem insigni comitatu vene-
ratur, magnâ solennitate ad ipsum de-
ducto, audientiam dedit, & per inte-

gram ferè horam cum eo conversa-
tus est.

Accidit autem; hunc Legatum, Qui ex in-
haud diu post febre ardenti corre-
ptum, quinto Calendarum Augusti, moritur,
ad plures abire.

Et sanè ardentes, contagiosi, ac
lethales ejusmodi morbi, hoc tempo-
re, illuc locorum & in vicina valde
increbuerant: Nec extraneis magis
pallida mors, ac incolis pepercit. In-
ter alios quoq; forte ducta, Christi-
næ, quæ Axelio Oxenstirna, Regni
Sveciæ Cancellario nata, Gustavo au-
tem Hornio, Campiductori, nupta
erat, nomen urnâ ferali exiit; ut, pri-
diè Iduum Augusti, fato fungeretur:
Cujus quicquid sarcophago claudi
poterat, in Sveciam reductum, Patriæ
illatum est munimentis.

19. Pomerania sub hoc tem-
pus nondum omnino à hoste repur-
gata erat: Quod Tribunus Perusius
Gryphiswaldiæ, in citerioris Pome-
raniæ medicullio, & ita velut sinu pro-
vinciæ, ultimus Cæsarianorum Præ-
fectorum resistaret adhuc & domina-
retur. Quò igitur ille etiam nido
hoc exturbatus, provinciam ab omni
belli injuria immunem redderet, Rex
Sveciæ, Achatio Tottio, generali
militiæ, his oris relicta, Præfecto, de
Gryphiswaldia in potestatem redi-
genda, mandatum dederat. Quod
mirâ & insperatâ felicitate sequentem
in modum contigit.

Tertio Iduum Junii, inter sex-
tam & septimam matutinam, equites insperatò
nonnulli, ex illis, quos dictus Tottius occumbit
exploratum præmiserat, ad Sten-
beckenfem portam palantes, ad arma
obesos concivere. Signo mox
in Urbe, ut eqvos quisq; ascende-
ret, tubâ dato, turmæ nonnullæ por-
tis se effundunt: Quas Perusius ipse-
met, cum excubiarum sub Præfecto,
& Crucifero, nescio quo, sequitur.
Vix exierant, cum, tres regii equita-
tus globos in conspectum venisse,
præcursores Perusio denunciarent;
admonentes: Caveret sibi, nec, ho-
stibus, ut videbatur, numero præ-
valentibus, nimis longè à muni-
tionum suarum tutela recederet.
Ipse

Hornii
Campi-
ductoris
conjug
diem su-
prenum
obit.

Gryphis-
waldia
obsidio
cingitur.

Perusius
occumbit

Ipse verò, satis hominem alioqui satis providum urgentibus, parvi id pendens, cum Crucifero nihilo secius, quàm coeperat, ire pergit: Donec, spatium non modicum emensus, ab Urbe penè abriperetur. Hic verò alii nonnulli Regii, ex insidiis surgentes, reditum ad Urbem mox intercludere: Quo viso, à Croatis, qui comitabantur, trepidari; eorumque pars, in fugam effusi, fluentum ad Rosendulan nando transmittere, pars à Regiis deprehendi & caedi. Perusum quoque cum Crucifero socio regius eques insequi, & eorum pernicitate assequi. Quorum hic, globato trajectus, illicò humum mordere; Perusum verò, arte magica, ut ferunt, duratum, prior ictus non penetrare: Alter tamen, medicatus forsitan & suppari artificio instructus, adeò efficacem se præbere, ut de tertio cura super vacua fuerit.

Post horam circiter, quàm hoc patratum, Tortius, cum Exercitu secutus, tormentis dispositis, in Urbem misit, qui deditioi sterneret viam. Præfidiarii autem, utut Præfectus jam occubuisset, honorem suum & locum concreditum tueri se paratos, renunciantibus, humi egerendæ, & accessuum Urbi admovendorum factum initium, tormentisque Urbis salutata. Idibus Junii Cæsariani eruptionem fecere numerosâ militum manu, ortoque inter hos & Regios acri certamine, non pauci utrinque desiderati: Et sanè regio pediti, cui hac in statione numero præstabat hostis, malè res cessisset, ni equitatus, in subsidium suis accurrens, ferocientis represisset impetum.

Gryphis-
walota
Regius de-
duur.

Fuit autem hic validus quidem, sed postremus, velut moribundorum, conatus. Nam postridiè secundâ vice misso, qui, quid animi ipsis foret, percontaretur, ad deditioem se obtulere: De qua illicò solitis conditionibus transactum. Ita Cæsariani, pedites, equites, interque hos, de quibus nominatim cautum, Croatz, decimo sexto Calendarum Julii, intra quartam & quintam matutinam, impedimentis, armisque salvis, signis explicatis, accensis fomitibus, pilis in os inditis, tubis clangentibus & perstreptentibus tympanis, ductu Henrici Drachstedii,

Centurionis, Urbe exeuntes, à Regis Loitzium deducti: Unde Rostochium porrò, secundum pactorum tenorem, ire debuerant.

Murato autem itinere, Havelbergam versus pergentibus; Hallius excedens, Tribunus in Prignicensi Marchia tractu superveniens, equitatum quidem, nonnullis trucidatis, aliis captis, dispersit; peditatum, ad mille quingentos, arma deponere iussit: Quorum plerique postmodum haud cunctanter in regia stipendia transiêre. Inter hos tumultus Drachstedius Centurio, qui, post Perusum neci datum, Gryphiswaldiæ pauculis diebus præfuerat, & harum cohortium velut caput erat, ipsemet interemtus concidit.

Quamquam autem cum Cæsarianis, utpotè pactioem leges transilientibus, adeò perperam actum, dici nequeat, Rex nihilominus, quod negotium hoc periculosè videretur confecturæ, & metus esset, ne apud circumstantiarum rudes, in maculam aliquam nomini suo inureret, vehementer indignatus, Tortio mandata dedit: *De Schmisio, equitum Magistro, cum ala sua Cæsarianos in tutum deducere iussit, & ipsomet violentie eis illatæ incusato, nec non reliquis inferioribus, huic ala præfectis, Ducibus, in vincula conjiciendis, & ita vivos, aut, si fieri non posset, mortuis in regia castra transmittendis.* Qui etiam, nisi instans infortunium odorati, latibulum quæsisissent, si quid hic fortè suberat culpæ, capite procul dubio luituri erant. Cæsariani verò Ductores, & qui sponte sua regis signis nondum successerant, residuus miles, liberi, absque ullo lytro, dimissi, præstita tamen prius scripto cautione: *Coram Rege, ut competente iudice, peracturos res, & quibus se iniuria lesos obtenderent; interim omni ambiguo sermone, qui in regii Exercitus ignominiam quoquo modo detorqueri posset, temperaturos.*

Rex Sveciæ expeditionem hanc non adeò confectû facilem existimans, ipsemet obsidio interesse, & militum alacritati præsentia sua calcar addere constituerat, jamque in itinere erat, cum de deditioe nuncius inter viam occurrit: Quo tamen non obstante, cum loci perlustrandî, cum rerum

Præfidiis
excedens,
dum pactio
conventio
non servat,
à Regiis op-
primatur

Præter
tam Re-
gis volun-
tatem,

Rex Gry-
phiswal-
diæ mupi-
tiones co-
templatur

verum ibidem in ordinem redigendarum, porro ire perrexit. Gryphiswaldiamq; in eo statu, & tot concinnis, ac reciproca tutelâ se respicientibus, munimentis circumdatam reperit, ut Perusio laudem tribuerit eximiam: Præ omnibus aliis Cæsareis Præfectis, quod sui muneris fuerat, hac in parte fecisse, nec in universa Pomerania, quaquâ Cæsariani Regnum obtinuerant ulla, aut melius extructas, aut aptius coherentes occurrisset munitiones. Annotini quoq; frumenti tanta copia inventa, ut præsidio sustentando ad quatuor adhuc menses sufficere potuerit: Nec belli necessaria defuerant; repertis, inter alia, ducentis pulveris nitrati vasculis. Ut ita, nisi Perusius singulari DEI providentiâ è medio fuisset sublatus, obsidium hoc magno adhuc temporis, militum, ac æris impendio dubio procul stetisset.

Supplicationes annuæ habitæ in Pomerania

Per Gryphiswaldiæ expugnationem Pomerania, Cæsarianorum jugo penitus liberata, in gaudium & jubilâ se effudit. Jamq; tempus annum in stabat, quo Rex ille primò appulserat: Ut ergo victoriarum, quæ eidem interea obigerant, & felicitatis quoq; suæ, inde secutæ, autorem Deum agnoscerent Pomerani, supplicationes per universam Provinciam decreta, & insigni animorum devotione habitæ.

Et Sveciâ

Idem Holmiæ Svecorum, & quousq; Regni fines se extendunt, festitatum: Quæ inter solennia, signa, Cæsarianis, durante in Germania bello, erepta, velut trophæa, publicitus fulserunt.

Regiorû in Marchia, absente Rege, conatus & factiones

20. Interea, dum Rex Sedit, & in Pomerania moram trahit, Exercitus ad Spandam relictus non omnino feriabatur. Nam utur, quod rei summam attinget, absente Rege, intra castrorum limites se contineret, levibus tamen excursionibus hosti insultare non desistit.

Inter alia, equestris militiæ Legatus, Baudisius, Comite Ortenburgico, & Hallio Tribuno in societatem facti asstantis, Albim, ob intensos solis ardores tenui hac tempestate fluentem alveo, trajiciens, ducentos Cæsarianorum equitum, Wesbenæ hospitantes, subito oppressum ibat. Cæsi primo impetu quamplurimi: Reliqui, cum ipsorum sub Tribunò, & supremo excubiarum Præfecto captivi abducti.

Qua in factione Baudisius, & Comes Ortenburgicus, æstu sitiq; inflammati, dum frigida Albis præproperè se proluunt, ac præcipiti potu ingurgitant in lethalem uterq; morbum incidit: Comite Ortenburgico non longo post intervallo, Berolinii fato fungente. Cujus, consilio & manu prompti, juvenis præmaturæ morti Rex, ob servitiâ, quæ jamdum præstiterat, & impostèrû, si fata diuturniorem vitæ usuram fuissent largita, præstare potuerat, vehementer indoluit. Baudisius autem, quamquam ipsius quoq; vita in incipiti haberetur, Medicorum industria pristinae valitudini restituebatur.

E quibus contracto morbo, Comes Ortenburgicus fato fungitur.

Mox Regii Basilicæ quoq; Havæbergæ occupabant: Inde Burgum, oppidum haud procul Magdeburgo situm, ex improvîso aggressi, Cæsarianum militum Ductorem, illic commorantem, dum convivatur, genioq; indulget, & nihil minus, quam ingratos ejusmodi & haud invitatos hospites operitur, una cum nonnullis conviatoribus, captivum abducebant.

Econtra Cæsariani è Silesia, Tribuni Görzii ductu, Corbussii Urbem diripuerunt: In qua regius Tribunus, Nicolaus Bock, cum Legione noviter conscripta, necdum lustratâ, & ex parte inermi, hospitabatur. Licet enim Bockius, locum satis commodum, & modò arma ac reliqua belli necessaria subministrarentur, sustinendis subitaneis hostium insul-

Cæsariani Corbussii invadunt.

tibus parem, nec, nisi justo obsidionis ordine servato, expugnabilem judicaret; quapropter Campiductor Hornius, ad ipsius relationem & instantiam, Schaumburgo, tum armatum pulverem nitratum, & similia submiserat: Præverterat tamen hæc subsidia Görzium; intempestâ, quæ tertium Calendarum Julii sequebatur, nocte Urbem, portis vi effractis, introrumpens. Militum novitiorum nonnulli, quotquot obviam fierent, trucidari.

T

Reli.

Reliquis tenebrarum favore se occultantibus, & hinc inde dilapsis. Boccius, qui saltu è murorum pinnis evaserat, & pridie sub supremo Legionis suæ excubiarum Præfecto, Christiano à Maltitz, quadringentos delectos sclopetarios Bescoam, auspicato ablegarat, quibus è clade superstites & dispersi se junxere, nihilominus brevi Legionem septingentorum aut octingentorum capitum contraxit: Quæ cum, à Campiductore Hornio, sequenti mense, vetus Brandenburg, Urbis hujus tutandæ, ire jussus est.

Regii
econtra
Grunber-
gam.

Nec diu post idem Hornius Cæsarianis par pari referebat; septem eorundem alas, Grunbergæ commorantes, octingentis suorum equitum nec-opinato invadens: Qui magna pars cæsi, pars capti, opimis spoliis Regios ditarunt.

Nova Re-
gis expe-
ditio.

21. Postquam, re ad Gryphwaldiam satis feliciter & opinione citius transacta, copias, quas hostis illic loci hætenus distinguerat, aliorum ducere dabatur, Rex nihil cunctatus, partem quidem, ad custodiendum Pomeraniæ limites, & Ducibus Megapoleos, qui sub id tempus armis sua recuperare decreverant, opitulandum, Tottio, Campiductoris nomine jam cohonesto, reliquit: Residuo, in Exercitus supplementum, Marchiam versus iter maturare jussit. Ubi prope Tremmum, quæ vetus Brandenburgum itur, sexto Calendarum Julii, universum Exercitum contraxit, novam animo expeditionem volvens: Quam aliquam multa prodigia, insigne quippe præ foribus esse significantia, antecesserunt.

Eam an-
teceden-
tia prod-
gia.

Ad Sonnenwaldam, Lusatz inferioris, in aere iterum bellatum, tormentorumque, & sclopetorum, creberrimè disporum, velut fragor auditus.

Ascherslebæ, decimoquarto & decimotertio Calendarum Augusti, circa quintam vespertinam, sudo cælo, duæ ingentes acies, altera à meridie, à septentrione altera se ostenderunt, acerrimè concurrere visæ: Victoria tamen ab ejus parte, quæ à septentrione venerat, stetit. Quod phænomenon dictis diebus, eadem hora,

eadem rerum facie bis apparuit: Semperque post finitum conflictum vir, togæ talari vestitus & arcum gerens, venientis ab euro Exercitus Imperatorem sagittâ transfixit; ut, capite sistens, illico evanesceret. Quem mox secutus & in auras resolutus, qui arcum gerebat, similiter visum effugit.

Paulò post Friburgi & Mersburgi in Misnia aqua in sanguinem migrabat. Halæ quoque Saxonum ad lapidariam portam, à sinistro latere, in fossa, fons aquæ vivæ scaturire, & in medio fossæ lentim rubescere cœpit; fonteque postridiè iterum deficiente, aqua in fossa stagnans, sanguinem rubore præ se tulit. In cupis etiam, quæ ad repentinos incendiurum casus apud forum parata stabat, aqua, in sanguinem transformata perhibetur.

Ut verò ad Regem nos convertamus, is, post lustratum Exercitum, maximè peditus parte, sub Johannis Bannerii imperio, veteris Brandenburgici, quò munitiones loci, plurium operâ promotæ, eò citius in altum assurgerent, relicta, quarto Calendarum Julii, cum bis mille delectis sclopetariis, & omni penè equitatu inde moyens, postridiè Jerichoe monasterium venit, dimissisque, quæquaverùm expeditis equitum turmis, vicinam oram, ad usque Magdeburgensem pontem exploratum iit. Cujus adventu territus Pappenhemius, Cæsaris Campiductor, cum aliquot equitum peditumve cohortibus ac alii in Burgi oppido hætenus excubans, Magdeburgum cum suis celeriter se receperat.

Rex itaque nullo cis Albim hoste reperto, pridie Calendarum Julii, circa vesperam, partem militum, Urbem & arcem Tangermundæ, ubi centum viginti Cæsarianorum servabant, tentatum, trajecit. Id, quod feliciter satis cessit: Statione exteriori, in ripa Albis ad navium custodiâ collocatâ, subito primum oppressa. Quorum nonnulli tamen, periculo elapsi, inque Urbem, cito curriculo refugi, ad arma conclamaverunt: Unde quicquid in Urbe hostium erat, in arcem se contulit.

Mox

Tanger-
munda
Regi oc-
cupatur.

Mox huc quoque à Regis facta impressio, & pars in portam, admoto crepitaculo, reliqui alii duobus locis incubuere, tanto ardore: Ut, non obstantibus hostium infestis armis, vi perumperent, ac, quadraginta circiter obruncatis, quotquot supererant, in potestatem redigerent; Regis arbitrio, vitæ, aut donandos, aut mulcandos. Regiorum non nisi quinque in hoc asultu sauciati. Incidit autem isthæc Tangermundæ expugnatio, quæ Rex bello Albim, ultratamque ejus ripam primo aperuit, in ipsas Julii Calendas.

Nec mora: Contracta illico, Regis jussu, quotquot in Albi longè lateque, deorsum sursum, Magdeburgi usque, Urbem reperire erat, navigia, inter quæ aliquot insigni magnitudine pontones, Albisque ad Tangermundam ponte navali stratis, & huic tuendo, femiruta, quam Fuchsius quondam illic exstruxerat, festinatis operibus reparata munio: Rege ipso Tangermundæ divertente, peditibusque ad præsidium Urbis retentis; equitatu autem per circumjectos pagos in hospitia distributo. Interquievit quoque hic locorum, cum copiis, quas secum adduxerat, nec quiescentem hostis ulla tenus lacescit, dum reliquus peditatus subsequeretur: Munimentis, quæ veteris Brandenburgi excitabantur, in eum statum, ut defendi posset, perductis. Id quod quinto demum Iduum Julii accidit.

Et Rex quidem, viribus in unum iterum coactis, satis propensus erat ad faciendum periculum: Num incendio desolata Magdeburgi Urbs recuperari, & transitus hic Albi in potestatem redigi posset? Interim Tillium cum hostili Exercitu haud adeo longè abesse, sed ad Mulhufium stare meminerat; obsessis scibi premerentur, suppetias laturum: In Electorem autem Saxonie, qui, Urbe incolumi & re integra, immisceri turbis noluerat, multo minùs fiducia nunc, post Urbis excidium, reponendum, merito judicabat. Quapropter arduam hanc & ancipitis alex plenam expeditionem pro tempore intermittens, tutius duxit: In stativis, adversus hostium vim munitis, opportuno ad Albim loco,

militem continere, & quod Cæsarem in Lipsiensis decreti assecclas, superiorem Germaniam habitantes, ductu Comitis Fürstenbergii, infesta jam arma movisse comperisset, inter Electorem quoque Saxonie & Tillium diffidentiam indes gliscere cerneret, istorum dissidiorum opperiri exitum.

Huic ipsius proposito locus, quo Havelam Albi intercipit, omnium maxime ablandiebatur. Illic enim à fronte ac dextris occurrere Archiepiscopatus Magdeburgensis, cum veteri Marchia; sinistram latius claudere media Marchia, & quem Havela irrigat, tractus: Unde cômectus & pabuli consequendi spes non exigua. Accedere ex Urbibus, oppidisve, Havelæ incumbenibus, omnium ad vitæ sustentationem necessariorum, secundo flumine, & ita facili negotio devehendorum, commoditas. Quod autem caput rei, etiam si hostis ab utraque Albi ripa Regem summis viribus urgeret, & castra conferret castris, Havela tamen fluvius ipsum arcere: Quod minùs in terras, eundem Havelam & Albim septentrionem versus interjacentes, penetrans, tergum Regi infestum redderet, & frumentandi pabulandive ab hac parte, aut, scibi opus foret, eo se recipiendi facultatem intercludere, ullatenus posset.

Utergò Havelæ ripam, cujus aliàs Rex Ha-
à Spandoa usque potens erat, penitus velbergâ
ab hoste repurgaret, Bannerio, Ha-
in pore-
velbergæ Urbem, quam unâ cum sub-
statem
urbio & domunculis piscatoris in op-
redigit,
posita Urbi ripa ad radicem montis sitis, Cæsariani hæstenu adhuc tenebant, è Basilica & superiori loco vi adoriri, imperabat. Quod, septimo Iduum Julii, intertertiam & quartam matutinam dum ab eo fit, Cæsariani, flammâ desertis piscatorum domibus (quarum octo hac correptæ perierunt) subjectâ, ultra Havelam in Urbem illico refugerunt. Winckelius autem Tribunus cum suis, ut ut hoste creberrimis longiorum tuborum ictibus in proximates detonante, per medium flumen, ita ut humerorum, tenus aquam subirent, fugientes secutus, Urbemque irrumpens, quicquid in armis occurreret, trucidabat: Captis ad quadringentos quadraginta; qui

Et ad
Werbenâ
castra lo-
cat.

in cœmeterium & ædis sacræ turrim confugerant, armisq; abjectis vitæ gratiam sibi fieri suppliciter petierant. Triduo post, quarto, nimirum, Iduum Julii, Rex, propositi jam certus, Tangermundâ Werbenam retrò cum Exercitu movit: Medio illic inter Urbem ac Albim loco, situ peropportuno, ponè aggerem, quem, ad arcendam aquarum exundantium eluviam olim congestum, arcendo hosti extemplò aptabat, castra metatus. Pontem quoq; Tangermundâ rescisum, & Albim secundo flumine dejectum, hic sterni jussit Rex: Valido, quod utriq; flumini dominaretur, propugnaculo in extremitate anguli, quâ Havela Albi mœscetur, excitato. Ne verò hostile, quod Dömitzæ agibat, præsidium regis castris à tergo insultaret, dispositus idoneis locis eques: Excursibus ejus cohibitis, securitatem pabulatoribus, laxis, aliis, annonas omnis generis species subvehentibus, præstiturus.

22. Paulò antè, Cæsarem in Lipsiensis fœderis socios, superiorem Germaniam incolentes, infesta jam arma strinxisse, diximus: Illius itaq; rei telam hoc loco breviter pertexere, ordo postulat.

Qui Lipsiæ coierant protestantes Imperii Electores, Principes, Ordines, decretum inibi factum, & subsequenter armaturam, cum ergà Cæsarem, tum pontificios Electores enixè excusatum ierant; quicquid suspitionum inde in eorum animis, aut ortum foret, aut oriri posset, eximere conati: Sed in casum. Nihil enim minus utrobique, in sequirem partem accepta hæc eorum molimina: Quasi qui isthac armorum ostentatione cogere Cæsarem, non obsecrare, animum induxissent.

Atroces
Cæsar
ad Lipsiæ
fœderis
socios li-
teræ.

Et Cæsar quidem ad literas, quas Lipsiâ transmiserant, conventusq; haud diu post communicatum decretum prolixis verbis respondebat, acriter illis exprobrans. Quod ad Cæsarei Edicti executionem vi retardandam, & sibi suæ Exercitui necessariam contributionem, aliavæ sustentationis media eripiendâ, inter se conjurassent, in eumq; finem bellum & arma,

novas ac periculosas turbas daturâ, meditentur. Utinè enim in hoc, illo, præter jus, fœve gravatos se conquerantur, non tamen id satis adhuc casise, præcipiti quodam impetu ruendi in arma: Nec ipsa ipsa arma in universalis, quem prætexant, Pacis scopum, sed omnimodam potius ruinam Imperii & dissolutionem redandatura. Quod ad Edictum suum: Protestantium armaturam eò potius collinare videri, quomodo jus prætensum obstinatè tueantur, & Pontificiis iteratam Passaviensem passionem extorqueant; quàm, ut amicabile compositione de subortis controversiis inter partes transigatur. Bellicorum verò incommodorum fontem unicum: Quod, non tam viribus & potentia adversariorum, quàm convitiis, clandestinis subsidii, machinationibus interiorum hostium, variisq; bonorum consiliorum remoris, ab his infectis, in eum res redierit statum; ut mediis sustentandi Exercitus, Constitutionibus Imperii præscriptis, uti, haud possibile fuerit. Nec Cæsari tamen displicuisse, quandocunque Ordines de alia ratione, viavæ, qua hostibus, minori cum ipsorum damno & majori commodo obfisteretur, cogitationes suas in medium conferre voluerint: Prout in conventu Ratisbonensi, Electorum collegio id consilii suggerente, singulos Circulos de conferendis in commune belli subsidii, implorare decreverit. Quem tributorum colligendorum modum, quoniam protestantes Imperii Electores, Principes, Ordines in literis suis rejecerant, & velut haud legitimum impugnatum ierant, Cæsar in hoc suo responso pluribus astruebat; enixè contendens. Ab Imperii constitutionibus minimè discedendum, quando spes superfit perveniendi ad media, quæ iisdem Constitutionibus præfinita reperiuntur; qualia, universalis Ordinum Imperii conventus, & ordinaria decreta, plurium suffragiis sancita: Nec non, ubi temporis ratio prolixas ejusmodi consultationes admittat. Nam aliqui paria esse, & eodem recidere: Si Respublica nullas habeat Leges, aut si, ob temporum iniquitatem, Legibus sum salutaris effectus uti nequeat. Præcipue quoq; Protestantibus probro dabat Cæsar: Quod hoc ipso tempore,

quo

quo ob felices Regis Sueciae progressus, & indies ingravescentes ab hoste periculum ipsum subsidii maxime opus haberet, omnia ipsi bellandi media, sub titulo ac prae-textu intolerabilium pressurarum, subtrahere animum inducerent. Quia verò federatio illorum, & subsecuta eam armatura, ut absque scitu ac consensu Caesaris instituta, illicita existat, ideo à proposito eos dehortatus, universis ac singulis severè præcepit: Desisterent ab armis; debentiam, ut Caesari ac Magistratui supremo, præstarent obedientiam; nec militi suo necessaria, quibus carere non posset, alimenta, diribitoria, hospitium imposterum denegarent. Alioqui, lenibus his hortamentis nil proficientibus, duriora media ac remedia, quæ Constitutiones Imperii ipsamets suggerant, necessario sibi adhibenda fore.

Manda-
ta Caesaris
avocato-
ria.

Illoc responsum satis atrox atrocissima ad universos Electores, Principes, Comites, Subditos, Civés, Universitates Imperii, imprimis ad militum Tribunos, equitum peditumve Ductores quosque, nec non generatim omnes gregarios milites, si pedibus, sive equis mererent, avocatoria subsequebantur. Quibus seriò, sub gravissima poena injunctum. Ne militibus, qui, ad Lipsiensis decreti placitum, scribentur, diribitoria aut transitum concederent, sed cœnites ubivis locorum opprimerent, dissiparent, profigerent; milites autem omnino se abdicarent his stipendiis: Nec cuquam ad delectus hos promovendos ullum tributum & collectam, aut indicere, aut solvere suscesset.

Quæ avocatoria liberis Imperii Civitatibus speciatim transmissa, & unà postulatam; Darent operam, ut, publicitus affixa, in omnium notitiam venirent, illius re ipsa & stricte morgeretur.

Præter isthæc alio adhuc Edicto promulgato, omnes protestantium Electorum, Principum, Ordinum vasallos, quos pro asserendo Lipsiensis conventus decreto, ad arma & debita, ratione possessorum Feudorum, servitia præstanda exciverant, ut ne Dominis suis directis obtemperarent, dehortatus, admonebat Caesar: In ipsam, ut supremum Feudorum Dominum, respicerent, & ad ipsius nutus armatura

sua præsto potius starent. Quod si, ante publicationem hujus Edicti, ad loca, armilustrio destinata, armati, instructi, & se jam contulissent, extempore inde digressi, domum reverterentur.

Similis tenoris literas ad Franco-nici, Svevici, & utriusque Rhenani Circuli nobiles, qui præter ipsum Imperiumve superiorem non agnoscunt, Caesar dedit.

Nec minus pontificii Electores, Pontificii Protestantium decretum, ut quo, spe, Electores de redipiscendis bonis ecclesiasticis, Caesari concepta, evolverentur, in responso ad protestantium Electorum, Principum, Ordinum literas, acerrimè improbare ac dominare; rogantes eosdem, commonentesve: More Caesaris avocatorius & monitorius mandatus gesto deponerent arma; præclusos transitus reserarent; omni adversus Caesarem & caesarianarum partium militem hostilitate abstinere; & Caesari potius contra Regem Sueciae fideliter supplicarentur.

Verumenimverò surdis narrabantur fabulæ, nec ullis mandatis aut verborum acrimoniâ à proposito Protestantes absterri se patiebantur: Quin potius delectus in Misnia, Franconia, Svevia, maxime liberis Imperii Civitatibus, gaaviter procedebant; insigni militum confluxu. Parumque argumentis, & papyraceis Caesaris ac Pontificiorum minis fuisset profectum: Nisi his adiecissent arma reducis ex Italia Exercitus succedanea; & calamo stylo apud superioris Germaniæ Ordines cancellasens Lipsiensis conventus decretum.

Controversia enim de Mantuano atque Montferrateni Principatu sopita, certo jam erat pacto: Quo Caesarem dummodò vires, illic ex parte hæcenus occupatas, in Germaniam contra Sueviciæ Regem, & protestantes Imperii Electores, Principes, Ordines verteret universas, Regi Gallia in nonnullis concesserat. Hic ergò Exercitus, ductu Comitis Fürstenbergi, generalis vigiliam præfecti, commodum ex Italia adveniens, surgentibus maxime partibus, necdum adultis tamen & fac validis, velut tempestas, è montanis Alpium ingruens, summâ violentiâ incubuit.

Caesaris
adversus
Protestan-
tes in su-
periori
Germania
expeditio.

Memminga ei deditur.

Et primam quidem aggressuram, sub Junii mensis initium, libera Imperii Civitas passa: Quam, vi admodum, adegit Fürstenbergius, Lipsiensi decreto renunciare; & quinquaginta florenorum millibus, multæ loco direptionisq; evitandæ, præsentii pecuniâ statim persolutis, duas pedum cohortes, donec Cæsari aliud videretur, intra moenia receptas, sustentare; demùm, de tributo bis mille quingentorum florenorum quot mensibus persolvendo, fidem interponere.

Nec non Campodunum.

Hinc, septimo Iduum Junii, Campodunum iterum: Quod, clavibus portarum obviâ missis, imperata factum obrulit, præsidioq; quadringentorum militum imposito, octuagies mille florenis, ne prædatorum licentiæ permitteretur, pependit.

Ulma insidiis nequicquam tentatur.

Campoduno, Ulmam versùs instituto itinere, haud longulè inde castra Cæsariani metabantur: Proditio- ne quorundam Pontificiorum, qui isthic commorantes, clanculum cum iis colludebant, structis Urbi insidiis. Hi etenim ex equitum Ordinis Teutonici ædibus ad turrim, in muri circuitu haud procul novâ portâ sitam, quâ bis quasi mille nitrati pulveris centenarij reconditi asservabantur, cuniculum egerant; eo consilio: Ut, die dominicâ, dum populus concione audienda occupatur, igne immisso, munitiones Urbis, quas ingenti mole nostrâ memoriâ exstruxere Ulmenses, vi pulveris apertæ, & in fossam præcipitatæ, Cæsarianis aditum sternerent ad invadendum. Sed proditio, tertio Iduum Junii, eo ipso penè temporis articulo, quo effectum sortiri debebat, singulari Dei providentiâ per ancillam pecuariam, iisdem in ædibus rusticationi operantem, revelatâ, octo criminis complices in carcerem conjecti. Cæsariani autem conditio tempore propè Urbem comparuere quidem, tutelæ tamen suas retectas conspicati, re infecta, recesserunt: Nil minùs, quàm quod intenderant, agere simulantes.

Dux Wirtembergensis subigitur.

Eâdem dissimulationis personâ assumptâ ab Ulmensibus id tramisum: Qui, dum Cæsariani, post tentatam hoc modo irritò conatu Urbem, (quâ, utpote adversus subitariam vim satis instructâ, properatò potiri diffide-

bant) castra mox inde movent, com- meatu etiam præbito iter eorum pro- motum ivère; ad Tillium festinato gradu contendere, præ se ferentium. Superato autem Danubio, in Ducem Julium, Administratorem Ducatus Wirtembergensis, fabam eusam, animadversum: Ut, qui jam militem non contemnendam manum coegerat, anteqvàm, vicinorum subsidii confirmatio, magis formidabilem Cæsaris armis se redderet, opprimeretur. Id quod ex voto & facili cecidit. Minus- græ enim oppidum initio statim deditur: Et miles scriptus sub Cæsaris signa distributus, provincialis autem armis ex- urus, atq; domum ire iussus. Paulò post, Raufcheni calle in potestatem redactò, Rutelingæ eorum arbitrio se permisit. Qua potitus Cæsaris Exercitus, pridie Calendarum Julii, Tubingam versùs iter habebat: Administra- torem memorati Ducatus, qui illuc mi- litem suum, ex conscripto & provin- ciali mistum, contraxerat, si amicâ viâ res non procederet, vi aggressurus. Qua de causa, ipsis Julii Calendis, il- luscendente die, in armis, acie explica- tâ, sub obtutum ejus se stitit.

Sed adversus animo jam fractum, & armis diffusum, vi opus haud erat: Administrator enim hostilem impetum antevertens, nullâ interpositâ morâ, ad pactionem descendit, post nunci- um foederi Lipsiensi remissum, cum Pupillis suis, nec non Ministris, ac belli Ducibus, in Cæsaris tutelam receptus. Inter quæ delectus ejus provinciales ex- armati ac domum dimissi: Militum verò conscriptorum quotquot in Cæsaris stipendia transire delectabant, sacramen- to adacti; contra Cæsarem imposuerunt arma haud laturos. Administrato- ri quoq; necessitas imposita, hospitio recipiendi Cæsaris Exercitum, in provin- ciis, quibus tutelari nomine præerat, &, quamdiu Cæsari placeret, alendi; tum subministrandi è vestigio in usum Exercitus, quantum sat, supervevide- retur, com meatus.

De qua repentina transactione judicium sanè nostrum lubenter sus- pendimus: Id tamen certò nobis con- stat: Si paululùm modò Dux susten- tâset, aut sustentare potuisset, subdi- diarias amicorum copias mox adma- num

num futuras, Quarum accessione, hosti viribus par redditus, omnem effugere potuerat præcipitæ deditio- nis suspitionem, & , quantum conjectare licet , avertere incumbentem hac ratione Lipsiensi fœderi pestem. Nam & Ulma aliquot peditû signa suppetias miserat: Quæ cognito, jâ facta, transacta omnia, trepido gradu nec sine discrimine, unde venerant, se receperunt. Et Schlammerstorffius Tribunus, cum Legione equestri, tribus capitum millibus constante, ac sex equitum alis, Regis impendio conscriptis, ex Hassia subsidio appropinquans, Nordlingam jam attigerat: Qui & ipse, aliquantò serius veniens, nec ullum, quo cum milite se conferret, tutum in vicinia reperiens, receptaculum, disfluere eundem à signis necessariò passus est

Ulma, &
omnis
Svevia,
Franco-
niæq; col-
la jugul-
trò sub-
missum.

Debellato Wirtenbergenſi, retrò contra Ulmam reditum; cui aggrediundæ immorari, Fürſtenbergius paulò antè minimè conſultum duxerat: Ne Wirtenbergenſis, quo, velut fundamento, reliquorum in Svevico Circulo Protestantium molimina innitebantur, magis magisq; adverſus hostilia arma se firmandi tempus lucraretur. Hæc itaq; Civitas, quia cum Wirtenbergenſi jam actum, & ipsa omni auxiliorum spe destituta erat, Cæsaris quoq; armis haud diffi- culter ceſſit: A Lipsiensi decreto reſiliens; & delectibus, quos egerat, exauctoratis. Cui præter tributo- rum, quorum dies jam ceſſerat, solu- tionem, nova inſuper imperata: Qua- tuor inſuper peditum cohortes, & tres equitum alas, in Comitatu Geis- lingenſi, Ulmenſium ditioni innexo, diverſentes, per tres ſeptimanas ſus- tentare cogeatur.

Post Ulmam, nec non reliquas protestantes Sveviæ Civitates à Lip- siensi decreto terrore ac ostentatio- ne armorum divulſas, in Franconi- cum Circulum verſus impetus: Cujus Ordines Noribergæ ſub id tempus convenerant. Sed & hi, animadver- ſo, Fürſtenbergium appropinquare, per Legatos, obviam miſſos, Cæsaris advocatoriis ac monitoriis mandatis morem gerere, paratos se ostende- runt: Cæsaris Commiſſario, D. Pop-

pio, pecuniaria belli ſubſidia, quæ pro Cæsare ſagittatum venerat, ſep- tuaginta, ſcilicet, duorum miſium tributum, id genus, quod ab Impera- torum Romæ-itione nomen gerit, intra ſpatium anni vententis penſitan- dum, magnâ inſuper promittitudine ſpondentes. Mox, qui juxta Lipſien- ſis decreti tenorem noviter conſcri- ptus erat miles, ubivis diſmiſſus, & ſa- cramento ſuo ſolutus: Nec in Prote- ſtantium emolumentum quicquam in- de ceſſit; niſi quod quinque equitum alæ, ſub Steinovio Tribuno, & tria peditum ſigna, qualia, nulli certæ Le- gioni obſtricta, libera vacant, ſub- Tribuni Schaumburgi ductu, in Cu- m- bacenſi agro, Miſnæ contermino, collecta, ad vicinum Saxoniæ Electo- rem in hac rerû metamorphoſi trans- ierunt.

Ita potentiffimum externa ſpe- cie fœdus, pauculis diebus, abſq; ſan- gvinis effuſione, maximam partem concidit; & velut in ſtipulâ graſſans ignis, repente in flammam illuſtrem emicans, repente in fumum, ventos- ve abiit: Nec alius ejus exiſtitit fructus; quàm, quod Cæſar Proteſtan- tium delectibus, qui ipſius ſignis hinc inde ſuceſſerunt, in propria eorum viſcera armaretur, & eò ſpecioſiorem haberet prætextum, ad præterita- rum, quibus illos afflixerat, & futura- rum etiam actionum ſuarum crudita- tem & crudelitatem convelandam.

23. Dum iſthæc in ſuperiori Germania accidunt, Tillius ab altera parte totus in eo erat: Ut Landgra- vio Haſſiæ, Caſſelenſis ſtirpis, & Sa- xoniæ Ducibus, ipſoq; tandem Ele- ctore, qui caput ac Princeps fœderis, perdomitis, Lipſienſis decreti vincu- lum penitus diſſiparet atq; attereret. Quem in ſinem Magdeburgi reliquias, Badeniſis ac Breuneriænæ Legionum præſidio firmans, milleq; è Lichten- ſteniana ablectorum militû, & quinque Virmondii pedefreſtes cohortes, nec non ſeptem Bönninghufianas equi- tum alas, ad Albiſ & adjacentium pro- vinciarum tuitionem, Pappenhemii ductu, relinqvens, cum reliquo Exer- citu Thuringam verſus moverat.

Tillius
Thuri-
giam in-
vadere
parat.

Electoria
Saxoniz
Legatos
audire,

In ipso itinere, Thuringiz jam minitantem, Miltitzius ac Wolkerstorffius, Saxoniz Electoris Legati, conveniebant; *de Pace inter Regem Sueciz & Cæsarem, per Electoris, quam Cæsar ipsemet expetierat, interpositionem conciliandâ acturi, & expiscaturi: Quibus legibus in Pacis tractatum descendere, aut armorum inducias pacisci, nomine Cæsaris, armatus foret? Diligentem quoque unâ daturi operam: Quo, amice inter Protestantes ac Pontificios compositionis, jamjam Francosuri instantis, (quam, Pace rupta, intersidere necesse sum erat) aliorum malorum, dubio procul inde oriturorum, respectu ob oculos posito, à præsentis expeditione diverterent hominem, vimque, & arma, & nil non hostile spirantis impetum cohiberent.*

Sed nullo
fructu,

Quibus tamen rationibus tantum abest, ut Tillius iter suum sufflaminari passus sit; ut potius, simul ac Thuringiam cum Exercitu attigit, obvia quæque populando ac depredando in Ducum Saxoniz, Vinariensis stirpis, Comitum Swartzburgensium, & aliorum, Lipsiensis fœderi addictorum, territorio hostiliter grasari cœperit: Frankenhufii Urbe, inter alia, penitus direpta, & igne subiecto in cineres reducta.

Postquam verò Tillius, castris inter Arteram & Frankenhufium positis, aliquot dierum spatio interquieverat, Erfordiam perrexit: Quam Urbem in potestate habere, Pontificii, ob complures prægnantes causas, è re sua arbitrabantur. Nôrant enim, ingens illic frumenti, vini, aliarumveannonarum specierum penus reconditum; Exercitui in longum tempus sustentando par: Donec, quod animo moliebantur, effectum adversus vicinos darent. Situs porro Urbis adeo commodus: Ut Saxoniz Duces universim exinde, ad nuncium Lipsiensis fœderi remittendum, & morem Cæsaris mandatis gerendum, facilius compelli possent; Hassiz quoque Landgravius, qui unicus sociorum superioris Germaniz in fide data perseverabat, interjecto hoc velut obice, ab Electore Saxoniz secluderetur. Demum, Erfordia Franconiz, & opulentissimis Pontificiorum, in ea sitis, Episcopati-

bus, velut pro scuto aut processibus, adversus hostium molimina inservire videbatur; nec credibile erat, quempiam eò progressurum audaciz, ut, Urbe infestâ à tergo relicta, Herciniz silvæ, Franconiam à Thuringia distimantis, montana transcenderet. Tillius ergò bono modo aditum in Urbem sibi straturus, castris propè locatis, satis civiliter petiit: Submitterent se Cæsaris voluntati, & majoris securitatis ergò, militare præsidium reciperent. Quamquam autem verisimile haud sit, siquidem serio institisset Tillius, vi aut intentatâ, aut saltem ostentatâ, Urbem diu resistere ausuram: Mitibus tamen simul verborum exorabilis, simul præbito largiter comœatu, nec non objecto æris aliquo bolo, deliniri, & à proposito abducise passus sit; Erfordiaque hunc in modum compedes, quæ ipsi parabantur, evasit. Tillius namque, omisâ isthac curâ Mulhusium inde cum Exercitu digressus, ipsemet in Urbe divertit: Peditatu propè Urbem sub dio tendente, equitatu verò in circumjectos pagos, expeditoris pabulationis gratiâ, distributo.

Mulhusio ad Gulielmum, Hassiz Et Landgravium, Legatus mittebatur à Landgraviis. Tillio; minitabundus postulans: Renunciaret Lipsiensis fœderationi Landgravius; dimitteret, quas contraxerat, copias; reciperet aliquot cæsareas Legiones, non in provinciam modò, sed ipsissima quæ intacta hætenus manserant, provinciz viscera, aulæ, nimirum, sedem Casellas, & munimentum Zigenheimense; denique, tributum Cæsari deinceps, prout ab aliquot annis sverus erat, pensitaret.

24. Legato autem cum ignominiosa satis repulsa reverso, jam vim & arma parabat Tillius, jam bellum & dira quæque medicabatur, & Landgravius, quod vixdum excuserat, jugum injicere iterum properabat; cui fini Eschwegz, loco intentioni suæ peropportuno, hospitium sibi delegerat, Legionibus Hassiz confinio paulatim appropinquare jussis: Quandò à Pappenhemio de vehementi Regis Sueciz ad Albim impressione, & felicibus satis illic ausis certior factus est. Quapropter

propter mutato proposito, hunc potius capitalem Cæsaris & primorum principem hostem persequi, cumq; viribus & militum robore se præstare opinaretur, vel ad pugnandi redigere necessitudinem, vel aciei aleam detrectantem trans Albim rejicere, animum induxit. Spe plenus; modò regia contudisset arma, de recentibus delectibus, quos Lipsiensis fœderationis foci habuerant, disturbandis rem haud adeò arduam, nec magni laboris fore.

Mulhusio igitur, septimo Iduum Julii, discedens, Mansfeldiam atq; Ascherslebam repedabat: Unde iter denuò maturans, ipsisq; Idibus Magdeburgum reversus, decimo sexto Calendarum Augusti, cum universo Exercitu Wolmerstadium, Magdeburgensis dioceseos oppidum venit.

Tres Tili-
anorum
equitum
Legiones
à Rege op-
primun-
tur.

Rex Sveciæ de Tilio adventante, equitatum in anterioribus hospitiiis hostem versus pro more collocasse, exploratò compertum habens, statuit; cum parte maxima equitum ac draconum, qui jam aliquamdiu à militaribus laboribus interquieverant, properatò in hostem ire, & quod hostilem militem, longo simul celereq; itinere fessum, excubias negligentius habiturum, auguraretur, periculum facere: Num, subitanea irruptione in equitatus hospitia facta, hisq; disparatis, aliquà is forsan clade affici posset?

Decimo septimo igitur Calendarum Augusti, equitibus ac draconibus suis Arnsburgi veteris Marchiæ convenire jussis, eunte jam in noctem luce, circa nonam vespertinam, iter ingressus, & totam noctem uno tractu continuans, relicta à tergo Tangermunda, Beldingum, pagum milliari unico inde distantem, pervenit. Postero, qui dominicus erat, die, peractis sacris, & divini Numinis auxilio invocato, quia hostem, præter opinionem, propè abesse, ejusq; prima agmina vix quatuor abhinc milliariis commorari, referebatur, summus excubiarum sub Legione equitum prætoria Præfectus, cum expeditis nonnullis equitibus exploratum emisit. Qui circa quintam vespertinam reversi, quinque captivos secum trahebant, & ex his

cognitum Regi: Duobus iade milliariis, in pagis Borgstalli, & Angern, divertisse Comitibus de Monte Cuculi & Holckii Tribuni Legiones.

Quare, continuato itinere, mox progressus Rex, ingruente jam nocte, dimidio ante Borgstallum milliari gradum stitit, & equitatu in tres partes distributo, unaq; Borgstallum, alterà in pagum Angern, ire iussit, ipsemet cum tertia mediam, quæ utrumq; pagum intercurrit, viam tenuit.

Et Borgstalli sanè, quod proximè aberat, Comitibus de Monte Cuculi Legio, ut inopinatò, ita maximè omnium cum clade oppressa, pèsundata, ac quicquid pedibus salutem sibi non peperit, trucidatum: Impedimentis universis in prædam regio militi cedentibus.

Secundùm hos Rex cum suis in Reindorfium, Bernstenianæ Legionis hospitium, impexit: Ubi ob tumultum, qui Borgstalli prior ortus erat, omnia in armis, & universa Legio in duas phalanges ante pagum disposita reperiebatur. Huic equitum globus, animos periclitatum, primò immisus: Quem hostis eminens tormentulis salutatum ir; veteri equestri militiæ more, equis in gyrum coactis, latus obvertens. Regi econtrà, licet perpauci, confertim & rectà, ut docti erant, in hostem ferri: Eosq; duæ subsidiariæ à Rege turmæ, modico intervallo sequentes, sustinere. Quod Bernsteniani conspicati terga statim vertere, & effusissimo cursu pagum prætervehi, per latissima camporum, hinc inde, diffundi: Si qui verò pernicitati equorum diffiderent, abs his delapsi, & illos, & impedimenta Regiis diripienda relinquere. Quorum pars in eorum manus quidem venit; pars verò non minima, incendio consumpta, deperiit: Rex etenim, milite ad prædam discursante, ut confusioni nocturnæ occurreretur, ignem pago subijci imperaverat. In hoc conflictu ipsemet Tribunus, Baro Bernstenius, nec non alius, junior Baro de Colobrat, cecidere: Et, utut Regii hostium vestigiis acriter inhæserint, noctis tamen tenebræ, quæ fugam eorum convellabant, longè illos persequi vetuerunt.

Omniū postremus Rheingravius,
V Holckia.

Holckianam Legionem, quæ in pago Angren hospitabatur, aggressus, non imparatam, sed prælio ineundo accinctam offendit: Nam Holckius, clamore aliorum, quo campi longè latèq; personabant, excitus, pago impeditentisq; relictis, militem ad latus pagi locaverat, hostemq; structis ordinibus illic opperiebatur. Nec, irruente hoste, sibi deerant Holckiani; quin fortiter initio prælium capesserent: Sed prævaluit Regionum obstinatio, & disiectis in fugam tandem compulsi. Trucidati eorum non pauci, nec pauciores capti: Impedimentorum quoq; parte non exigua Regii potiti, & duobus vexillis, quorum uno Fortuna depicta, illiq; ascriptum, *Audacter*, altero strictus ensis, quem serpens sinuoso flexu circumdederat, adjecto symbolo, *his Ducibus*. Quod verò direptionis, & inde exortæ confusionis nullus esset modus, nec aliud præsentius remedium, Rhingravius pagum cum omni, quæ factus erat, prædâ, Vulcano similiter consecratum ibat. Nonnulli tamen Regionum ipsi flammæ opima sublegerunt spolia: Quorum uni gregario bis mille solidi Ungarici obtigisse scribuntur. Generosorum quoq; equorum numero non contemnendo victores passim aucti.

In hoc certamine Carolus Ludovicus, Comes Palatinus à Lautereck, juvenis animis maturior ac annis, dum ante Rhingravii Legionem pugnam impigre ciet, & vexillarium hostilem, mortiferâ pilâ transactum, equo deturbat, ab ejusdem optione duobus vindicibus globis vice versâ lethaliter saucius, Werbenam relatus, vitam cum morte non ita diu post, insigni Regis cordolio, commutavit. Cui contestando Rex funus, cum in Pomeraniam deduceretur, ipsemet pedes, cum primoribus Ducum, ex Urbe per media castra, ad usq; pontem navibus constratum, honorificè profectus est; totusq; Exercitus, in aciem unâ cum grandioribus tormentis dispositus, binis tormentorum ac sclopetorum tonitribus, solito. Svecorum more,

justa persolvens, ultimum vale eidem dixit.

Jam indubium erat, hostem, triplici hoc tumultu è somno excitatum, arma arripuisse, & copias contraxisse in unum: Opacitas quoq; nocturnarum tenebrarum ulterius progredi in ignara terra vetabat. Coacto ergo iterum agmine Rex, eadem adhuc nocte, Beldingum pedetentim recessit, & illic paululum interquiescens, Stendaliam se mox contulit. Ubi integrum hunc diem, qui decimus quintus Calendarum Augusti erat, & subsequenter noctem turmas in armis, haud laxatis ordinibus, ad prælium accinctas continuit: Sicubi forsan hosti, vestigia ejus persequi, & par pari referre alubesceret. Verum Casariani ultra pagos, ubi cladem passî fuerant, progredi nequaquam sunt ausi. Quod ergo nullus appareret hostis, & paulli defectus discensum insuper imperaret, Rex suos in pristina hospitia remisit. Ipsemet verò, decimo quarto Calendarum Augusti, in castra ad Werbenam citato gradu advolans, rebus omnibus necessariis ad hostem adventantem strenuè excipiendum ordinatis, Arnsburgum, prætorix equitum Legionis stativa, pari velocitate redibat: Pro suorum salute isthic procubicurus, & in omnes hostis motus inconnivis oculis ac pervigili curâ intentus.

Improvisa trium Legionum oppressio & clades, velut sinistram susceptæ expeditionis augurium, non mediocriter pupugit Tillium, atq; ad eluendam, si pote, contractam maculam, stimulum homini admovit. Igitur, decimo quinto Calendarum Augusti, Exercitu in campo ad Wolmerstadium convenire jussu, hac & postera luce iter profectus, duodecimo Calendarum Augusti, moriente die, festum solis ardoribus Exercitû, dimidio à Tangermunda milliari stitit; ipsemet in Urbe hospitium sumens: Quam Regii, duobus aut tribus moratoribus, qui deprehensi hostium potiebantur, exceptis, relato Arnsburgum gradu, jam deferuerant. Eadem vespërâ tres Regionum equitum

Tillius
Werbenâ
movetur.

turmæ

turæ apparuere, cum quibus præcursores Croatæ aliquanti per velabantur: Ubi verò, Croaticis campo depulsis, Regii Tangermundæ nimium proximare visi, Exercitus, illâ ipsâ adhuc vesperâ, prioribus castris sublati, Tangermundam usque progredi iussus. Quando sanè generalis rei tormentariæ Præfectus, Baro Schönburgius, validis equitum globis, in Regios movit, sed, illis statim dilabentibus, parum promovit: Nec enim ut confligerent, sed ut hostem incurrando fatigaret, & continuo irruptionis metu suspensum tenerent, misi fuerant. Itaque non nisi quinque equitum, qui morte luerant, jacturâ factâ, Arnsburgum se receperunt.

Undecimo Calendarum Augusti dimidia Tilliani peditatus pars supra Tangermundam ad molam ventosam, altera dimidia infra Urbem ad Albim, equitatus autem in vicino saltu tetendit. Interim, excursionibus hinc inde factis, certatum: Variante, & prædam clademque inter partes alternatim dispartiente fortunâ, usque ad octavum Calendarum Augusti. Quo die Tillius, valis iterum conclamatis, & Exercitu haud longulè à Tangermundâ lustrato, Arnsburgum (unde Regii pariter in castra Werbenensia pedem jam retulerant) instructâ acie, iter instituit. Et hac quidem vice è Regiis SubTribunus, Johannes Lilliesparrius, dum equus globo trajectus sub ipso, æquè saucio, corruit, à Cæsarianis captus; sed, præter hunc, ultra tres milites haud desiderati.

Postridiè Tillius gradum promovens, non adeò procul à regii castris constitit: Ubi acribus iterum, nec incruentis velitationibus certatum. Inter alia regii scelopetarii in arbutum, quod castra & hostem interjacebat, sese clam abdere: Equites verò, nunc procurrentes, nunc irritato prælio spontè refugi, festinationem sequentium hostium in subsessores illicere. Et succedebat astus: Nam Cæsariani, incautiùs se inferentes, in fidiis structis impingere, ac longiorum tuborum sentire fulmina. Hunc in modum dies iste, absque insigni tamen partium jactura transactus.

Sexto Calendarum Augusti Tillius, Exercitu regii castris propius admoto, porrectâ latè acie, sub obtutu eorum diu stetit; quasi totis viribus impetum facturus: Quem Rex cum suis magnâ animorum alacritate opperiebatur. Sed non processit ad factum isthæc eminatio: Nisi quod, grandioribus tormentis ad locum, quo Regii pridè velitandi gratiâ egressi fuerant, traductis, in regia castra, & Urbem Werbenam, ædisque sacræ præcipuè turrim, centum plus minus, ictus disploderentur. Quo peracto, tormenta reiecta, &, vigiliis hinc inde ordinatis, ab hostilitatibus cessatum.

Insequente luce vixdum subortâ, regii equitatus pars in Tillianas Croatarum excubias erumpens, perculsos ad ipsâ penè hostium castra præcipiti fugâ agebat. Unde cum totis castris ad arma conclamaretur, & universus Cæsarianorum equitatus in campum se effunderet, res ad exiguum, sed asperum certamen devenit: In quo utrinsecus quasi centum quinquaginta occubuerunt. Baudisius, generalis equitum Legatus, magnum indomiti animi & roboris specimen conflictu hoc dedit: Ensem lateri ejusdam hostilis Ductoris capulo tenus ferè abditum, & defractum in vulnere moribundi relinquens, capulumque, cum residuâ ferri parte, ad longitudinem spithamæ, secum è prælio referens. Rota etiam calcaris calci ipsius excussa, & ephippium parte aliquâ sui scelopeti ictu mutilatum: Equus denique, quo vehabatur, tribus ictibus sauciatus. Jamque captivus ipsemet tenebatur, à duobus hostium comprehensus: Sed Wildensteinio, nobili puero, qui in famulatu ipsius erat, promptè succurrente, & unum eorum prosterneute, ab altero, ut agilis & strenuus miles, facillè se extricavit. Bernhardus etiam Saxonix Dux, qui sub hoc tempus regie militiæ dederat nomen, prælio huic intererat: Cujus prior equus, cum quo in campum prodierat, mortuus concidit; altero etiam, quem secundâ vice inscenderat, graviter læso. Uterque autem, quod injussum, ex inconsulto animi ardore, certamini

se immiscuissent, temeritatis notâ perstringi potius, quàm laudari à Rege meruerunt.

Penuria Interer in Cæsarianorum castris, **apud Cæsarianos gliscit.** non pabuli modò, sed & annonæ inopia sensim gliscere; regio equite turmatim hinc inde vagante, & rerum necessarium impediende subvectionem: Quemadmodum, inter alia, Albim supra Tangermundam vado transmittentes, aliquamultos lixarum & Ducum hostilium currus, qui cibariis onusti in castra Tilliana properabant, necopinatò interceptos abduxerant. Eâq; de causâ ultra triginta millia pannis ruidi, à Cæsaris Commissariis Tangermundam ad Exercitus necessitatem sublevandam congesta, quia ulterius ob intuta viarum transferri nequebant, situ inter præsentis temporis æstum è mora ducto, adeo corrupta: Ut, Exercitu paulò post Tangermundam reverso, nemini nato homini usui deinceps fuerint.

Unde Tillius ergò, quod de Rege in firmis **Verbera** adeò castris feliciter oppugnando **ducesum** desperaret, cibatus pabulq; angustia pressus, & imminenti exinde Exercitus sui ruinæ præ omnibus aliis prævertendum ratus, retrocedendi cepit consilium, quartoq; Calendarum Augusti effectum dedit: Exercitu Arnburgum pedetentim repedare iussit. Primores tamen, quibus maximè fidebat, equitum Legiones, ad munientum terga, & præcavendum, ne hostis in postrema acie turbaret, obversâ Regius fronte, per integrum hunc diem, quousq; ad vesperam inclinaret, in procinctu stabant: Quibus demum omni ex parte se recipientibus Regii, postremum agmen carpendo, insultantes, non paucos adhuc concidere; equis & captivis quamplurimis in castra secum abductis.

Sabbathi die, qui tertius erat Calendarum Augusti, continuato itinere, Tangermundam perventum: Ubi, castris subitario vallo munitis, & Albim ponte constrato, ad tertium usq; Idum Augusti immotus Tillius sedet.

Interim frequentibus incursums inter partes velitatum: Ita tamen, ut parum memoratu dignum acciderit. Animadvertēbat autem Tillius: De Rege temporis morâ statu, quem ce-

perat, dejiciendo laborari in casum, suas econtrâ vires, quò diutius hinc locorū commoraretur, eò magis magisq; æteri ac consumi. Regi quippe annonam, pabulum, reliqua vitæ, belliq; trahēdi necessaria ex regionibus, trans Havelam sitis, tuto & sine obstaculo suppetere: Suis verò ad sex, septemve milliaria pabulatum eundum; nec diem abire, quin ab excursoribus regis, qui pabulantibus assidue insidiabantur, aliquo virorum simul & equorum numero minuerentur. Accedebat commeatus penuria: Qui tantâ abundantia, quam Exercitus magnitudo flagitabat, subvehi non poterat. Movit ergò Tillius, tertio demum Idum Augusti, ex his castris, universaq; simul veteri Marchia, speciatim autem Gardelebæ Urbe, quam per integrum sexennium præsidio suo præferat, decessit. Calbâ tantummodò (arx est, Alvenslebos nobiles Dominos agnoscens) exceptâ: Hanc etenim, ducentis militibus insesam aliquamdiu adhuc tenuit. Postridiè iter suum profectus, nec ullam offensionem inter viam passus, Wolmerstadium iterum attigit: Ubi, peditatu sub dio tendente, equitatum, ut vires, expeditione hac non parum attenuatas, reficeret, per diæcesin Magdeburgensem pagatim in hospitia distribuit, visum.

Wolmerstadio Pappenhemius **Pappen-** Campiductor, quò Regi apud Electorem Brandenburgicum, aliquid novi **hemii ad** negotii, si pote, faceretur, ultimo Calendarum Septembris, ad Commissarios, qui in veteri Marchia curabant, **Marchie** literas dedit; certiores eos reddens. **Commissarios lute-** *Pro eo, quò in veterem Marchiam feratur, affectu, persuasisse Tillium, ad milites præsidarios Stendaliâ & Garleba educendos: Et id quidem hac de causâ; ne, si fortè hostis eas Urbes vi aggressum veniret, tota provinciam, jam antè nimio opere afflicta, ulterius affligeretur, & extremam pateretur desolationem. Adhortatus sub hac eosdem: Darent apud Electorem, Principem suum, operam, eòq; pro virili incumberet; ut ne isthac veteris Marchie, aut alia trans Albim loca, à Regio insisterentur. Alioqui facile esse disjunctu: A Cæsaris Exercitu, simul ac Italicis se copiis junxisset, eadem demò oppugnatum, sedem belli hac iterum*

iterum translatum, & universam ea ratione provinciam, ad extremam vastitatem redactum iri.

da propria fuscipiendæ se offerret occasio.

Infestis tamen armis, jamjam in Eorūdem Cæsare stringendis, præmissa, majoris prævia cautionis ergo, publico scripto protestatio; inq; hac, quomodo cum illis hætenus processum fuerat, ab ovo, quod ajunt, repetitum. Nempè, *provincius suis per summam injustitiam & iniquitatem, nulla precedente citatione, causæ cognitione, sententiâ, aut declaratione, primum sub hypotheca prætextu, mox simplici & omnimodò Feudorum privatione, exatos. Nec quicquam contra valuisse, aut supplicia sua & enixas preces, quibus Cæsaris aures humilime pulsaverint; aut causæ justitiam, quæ ex apologia sua sole meridiano clarius eluceat; aut Regum, Electorum, Principum diversorum diversas intercessiones, quæ pro ipsis intervenierint: Quinimò ipsam concordem, & multis nominibus suspiciendam universorum Electorum, Ratisbonæ congregatorum, auctoritatem nullius, aut exequi fuisse momenti. Omnium ergo primò*

in lehoram spem suam collocare; iniustas & violentas ejusmodi actiones ferid abominantem, justumve earundem iudicem, nec minus severum Vindicem: Qui legitimam adversus has defensionem Naturæ ipsiusseverit, eaq; adversus vim inferentes uti, cum omnibus universim, tum vel maxime liberis Imperii Principibus, & qui Magistratus nomine censentur, permiserit. Post DEum Opt. Max. autem ad Regem Sveciæ, velut sacram confugisse anchoram: Qui, commiseratione ergà sanguine junctos ductus, sub immensa miseriorum mole laborantium curam suscepit, dignitatiq; ac fortunis restituere exules in animum induxerit. Adeoq; fixum ac decretum ipsistare: Summi Numinus favore, & dicti Regis auxilio, subditos provincias suas acserere, ab injusti posset oris truci jugo, & tyrannica manu. Protestari tamen hocipso coram DEO, & universo Orbe; non proposito ledendi Cæsarem, aut ullum Principum, Electorum, Ordinum Imperii id fieri, nec quicquam, quod in Imperii damnum aut præjudicium vergat, ab ipsis tentatum iri: Sed id tantummodo intendi, quomodo principatus, contra omnia divina ac humana jura, ipsissimasve fundamen-

25. Dum, qvò diximus, modo Tillius in Regem totis viribus ad Albim incumbit, & castra opponit castris, Regina Sveciæ, cum aliquot mille militum subsidio, è Regno ad Rudæ insulam appulerat. Qvarum copiarum, quantum ad Urbium, munitionum, ac limitum Pomeraniæ custodiam minimè necessarium rebatur, partem Rex in Marchiam ad se accivit, partem Ducibus Megapoleos, fratribus, ad recuperandum avitum heredium, suppetias ire jussit.

Megapoleos Duces, quamdiu, Ratisbonensi conventu durante, spes affulgebat restitutionis per amicabilem viam Electorum interventu impetrandæ, arma in Cæsarem, ut suprâ tetigimus, palam induere detrectaverant. Postqvàm verò Cæsar, loco omnimodæ restitutionis, de qvâ, ut spoliati, supplicabant, ad novum judicium eos remittens, hac ratione Electores demulcere visus est, perspicuè apparuit: Id unicè qværi; ut, re in longum protractâ, ac novis difficultatum tricis involutâ, ipsi, nihilo feciis ac antea, in exilio contabescerent, & occasionem, quæ capillata jam se offerebat, præterlapsam, calvumq; obvertentem occiput, postmodum requirerent nequicquam. Seposito ergò tandem, qvò Cæsaris nomen venerabantur, respectu, in regias partes manifestò transgressi, jam inde ab ineunte Anno millesimo, sexcentesimo, tricesimo primo, operi, quod feliciter cedere ipsorum vel maxime intererat, auxiliares manus admove, bellq; inferendo se accingere cœperant, & quancvàm variis impedimentis, maximè ob diribitorium defectum, confisterentur, non intermiserant habere delectus: Simul ut hiberno frigore solutum mare navigantibus iterum pateret, militem sensim, prout colligebatur, Stralsundam & Ribniciam, quam Rex loci diribitorii illis assignârat, navibus transportando. Pacti inter hæc cum Rege: Usuros milite hoc suo, Achatii Tottii ductu, ad cingendam obsidione Gryphiswaldiam; dum expeditionis ad recuperan-

Regina Sveciæ in Pomerania, cum supplemento Exercitus, appellat.

Duces Megapoleos arma palam cõtra Cæsarem expediunt.

damentales Imperii Constitutiones sibi ademptas, ex adversarii faucibus eripere, & contra ejusdem injurias tueri impoſterum poſſint.

Mega-
polis ab
utroque la-
tere inva-
ditur,

Ducibus ergo Megapoleos palam ſe regiarum partium profeſſis, & hoſte Gryphiswaldiã ejecto, Tottius, jam Campiductor, his in oris militiæ à Rege moderari juſus, cui junior Ducum, Johannes Albertus ſtimulator aſſiduus aderat, cum copiis ſuis in Megapolim transire, ac fortunam illic tentare conſtituit: Statimq; Zachariæ Pauli, Tribuno, quem præmiſerat, Svanium, Guſtrovia, Butzovia, Urbes, oppidave ab hoſte deſerta, ſine admota vi, patuerunt. Paulò poſt, vergente ad finem Junio menſe, duz hoſtilium equitum alæ, altera Cröatarum, Germanorum & gravis armaturæ altera, in pago qvopiam propè Roſtochium à Regiis oppreſſæ: Qvi, cæſis inde qvamplurimis, & inter alios Germanorum Ductores, captis ſupra triginta, reliquos, præcipiti fugâ verſus Urbem ſibi conſulentes, ad ipſas uſq; portas, & exteriora, portis præſtructa, repagula perſeqvebantur. Inſignum Regiis hac factione in auro argenteove ſignato prædam, & ut alios taceamus, unico Breitenbacchio ſub Tribuno, ad qvater mille Joachimicos obtigiſſe, ſcribunt: Lagenas qvoq; inter impedimenta repertas, loco vini, aut alterius potus, torqvibus aureis, cimiliis, & id genus reſertas.

Sexto Iduum Julii, regü equites ac dracones Plavii Urbem occuparant. Arce verò, qvæ à ducentis factionis adverſæ ſcolopetariis tenebatur, impetum horum eludente, Tottius Monroium Tribunum, Malchini, haud procul indehoſpitantem, cum Legione ſua, ac duabus machinis, Demimino adveſtis, illò ſe conferre, & occupationi ejus operam dare; mox, re nihilominus præter opinionem aliquovusq; extractâ, Caggium Tribunum cum aliis nonnullis copiis, & binis ſemimuralibus, ſed levioris generis tormentis, eòdem ſubſeqvi juſſit: Et hoc, & aliis vicinis locis in poteſtatem redigendis. Qvi ſeriùs Plavium veniens, arce jam deditâ, Miroom, conſimile Caſtrum, decimo ter-

tio Calendarum Auguſti, oppugnatum it: Poſtridie illius, nullo penè negotio, potitus.

Inter hæc crebris Regiorum diſcurſibus terebantur circumjecti Roſtochio & Wiſmaræ campi; Ne qvid commeatus & cibarium ulterius importaretur: Et hæc qvidem occasione ſæpiculè cum Cæſarianis conſertæ manus; eventu Regis ut plurimum ſecundo, hoſti adverſo. Marcus qvoq; Relingerus, equitum Magiſter, dum qvarto Iduum Julii, Lubecâ exiens, Domitzam prætervehitur, armento centum pecorum in tranſitu abactò, aliquammultos hoſtium, qvi cuſtodes erant additi, cæcidit; triginta abductis ſecum captivis. Ipſis Julii Idibus, regiæ turmæ ducentos Cæſarianorum equites propè Roſtochium iterum incidètes, poſt leve certamen in fugam perculſos egere, fugientiumq; inſtitere veſtigiiſ, uſq; ad medias molas alatas, qvæ Urbi præſtructæ viſebantur. Totidem ſcolopetarios hi habuerant comites: Qvorum ſeptuaginta capti, reliqui occiſione occiſi.

Ab adverſo provinciæ latere, Sverini Adolphus Fridericus, ſenior Megapoleos Dux, cui Lohuſius Tribunus optio aderat, decimo ſexto Calendarum Auguſti, nongentis peditibus, & equitum ducentis, Megapolim, nullo hoſtium obſtaculo retardante, irumpens, & primâ nocte Gadebuſæ commoratus, Zachariâ Pauli, Breitenbacchioq; ſub Tribunis, cum novè vexillis equitum & uno draconum, Relingero itidem cum propria equitum, nec non unicâ draconum alâ ſe aggregantibus, decimo qvarto Calendarum Auguſti, ad Sverini oppidum, arcemve, priſtinam aulæ ſuæ ſedem, rectâ properabat. Ubi in ſuburbano centum è Wiſmaria dracones deprehenſi: Qvorum quadraginta maſtati, reliqui capti vitam ac libertatem trãſitione in hoſtium ſtipendia redemerunt. Nec diu poſt, circa tertiam pomeridianam, utut præſidium, qvòd locum tutaretur, oppidum vi in poteſtatem Ducis conceſſit: Oppugnatorem non niſi duodecim deſideratis, & qvaſi viginti faucis; deſenſorum verò

Sverini
Urbs &
arx hoſti
extorqve-
tur.

verò ultra viginti quatuor caſis. De cætero victor miles in hac Urbis expugnatione (velut erga proprios Domini ſui ſubditos) eâ moderatione utebatur: Ut Cives minimè habuerint, quod aut de injuria corpori, aut damno bonis illato quererentur. Cæſareus autem miles, qui ſe receperat in arcem, locum ſatis munitum, & comœatu aliſſive rebus, præter tormenta, dudum inde alioſum translata, inſtructum, adduci neutiquam poterat, ut dedicationem imperanti extemplo aures præberet. Dux ergo Totius imploratum iit, de auxilario pedite, tum funiculis, plumbo, & grandiorum tormentorum pari ſubmittendis. Nec deerat illi expromto auxilio Totius, ſed Georgium Johannis, & Laurentium Caggium, Tribunos, quemq; cum Svecica ſua Legione, ſubſidio ire, duasq; ſemimurales, levioris generis, machinas, quibus Miroæ arx concuſſa fuerat, ſecum trahere imperabat. His ubi caſtellum verberari cœptum, & obſeſſi, præſentem vim experti, omnia ad aggreſſionem jam præparari, deq; lacu cymbis tramittendo, & arce undiq; invadendâ conſilium inter obſeſſos agitari ſenſerunt; intercidente ad hæc ſubſidorum & liberationis ſpe, (de qua Tribuni Grammii literas, Wiſmaria datas, obſeſſores interceperant) dedicationem his legibus tandem pacti ſunt: Ut expanſis ſignis, juſtis inſtructi armis, impedimentis omnibus ſalvis dimiſſi, pars Dômitzæ, Wiſmariam pars deducerentur. Quorum pactorum vi poſtridiè, qui tertius Calendarum Auguſti erat, alter centurionum, Malachias Kelly Dômitzæ, alter, Joachimus Milatzius, Wiſmariam diſceſſerunt: Gregariorum autem ultra vicenos haud ſeqvebantur ſuos Duces, reliquis in regia & ducaria ſtipendia ſua ſponte tranſeuntibus.

Roffo-
chiù obſi-
dio cingi-
tur.

Poſtquàm hoc modo integer Megapoleos Ducatus, Roſtochio & Wiſmaria Urbibus, Dômitzæq; arce ad Albim excepris, ſub priſtinorum Dominorum obedientiam redierat, habitum militari ſenatu, quid porro agendum foret, in deliberationem venit. Et uterq; ſanè Dux, nec non Lohuſius Tribunus huc ab initio inclinabant:

Dômitzæ arcem, cujus præſidium, prout ex literis interceptis pateſcebat, in anguſtiis non exiguis verſabatur, vi tentandam; Roſtoehii autem & Wiſmaria Urbes, parte equitum atq; draconum circumfuſa, comœatus ſubvedtione prohibendas, lentosq; obſidio ſic fatigandas. Id autem factu facile videbatur: Quod modicus utriq; Urbi, nec ter centum capita excedens inſet equitatus. His tamen Totius calculum adicere, & abſq; ſpeciali Regis mandato à littorali ora ac Pomerania limite, quorum cura tutelave illi cum primis commiſſa fuerat, adeò longè diſcedendo, in provincie interiora ad Albim uſq; , duabus munitis & validis Urbibus ad occipitio relictis, cum Exercitu inſinuare detrectabat. Quin ipſiſus potiùs mens erat: Roſtochium, non magis ac Dômitzæ arcem ad obſidionem & hoſtilem vim ſuſtinendam inſtructum, conſeſſim aggreſſi; Dômitzæ autem præſidiarios, quod longè facilius foret, intra anguſta munitionum clauſtra equite circumjecto concludere. Quam in ſententiam ab utroq; Duce pedibus tandem quoq; diſceſſum. Poſt Sverinum igitur aliquo militum numero firmatum, & tria equitum vexilla draconesq; nonnullos commodò, unde via Lubecam & Wiſmariam inter inſeſtari poterat, loco diſpoſitis, nec non quatuor eorundem alas cum draconum parte, Dômitzæ verſus, ad coarctandum ejus arcis præſidium, miſſas, luſtratis propter Butzoviam, ultimo Iduum Junii, reliquis copiis, viam, quæ hinc Roſtochium ducit, ingreſſi, ad Urbem, cui poſt tragicum Hatzfeldii exitum, Baro Virmondus præerat, obſidendam perrexerunt: Cuius tamen deditio, ut infra audiemus, in tempus non modicū adhuc prolata.

26. Dum muſteæ hæ tur-
bellæ in Megapoli exoriantur, Jacobus
quoq; Hamiltonius, Marchio, ſeptimo
Calendarū Auguſti, cum quatuor per
manipulos completis Anglo-ſcoſorum
Legionibus, quarum unaq; decem
cohortes, cohortium autem ſingulæ
centum quinquaginta capita, & ita
uniuſum corpus ſex millia militum
completebatur, in Orefunda appulſi.

Marchio
Hamiltonius cum
novis Anglo-ſcoſo-
rum de-
ſectibus
in Pome-
raniam
venit,

Mar-

Marchio enim Hamiltonius per agnatum suum, Alexandrum Hamiltonium, regium Tribunum, ad delectus proprio sumtu habendos, ultrò se obrulerat; Modò Rex nominis sui dignationem & auctoritatem iis commodaret. Cujus oblatum hic, summo tamen imperio expressis verbis sibi reservato, acceptans, insuper novum exiguarum machinarum genus, peculiaris artificii & in hostem usus, animo volentì, certum ferri ad eas conficiendum præbuerat pondus: Attributis quoque, ubi funderentur, ferrariis officinis.

Hæc ergò copiarum, in magna Britannia congregatarum, simul ac Oresundam attingere, Leslaus, generalis vigiliarum Præfectus, consensu navi onerariâ Sedinum, & inde, citato pede, ad Regem, quorsum duci vellet, percontaturus, cursum præcepit. Interim, universâ classe Penemundam subsecutâ, miles, unâ cum quâmplurimis levioribus, dictæ inventionis, machinis, quas Marchio secum trahebat, in terram ibidem exponebatur: Paulòque post, mandatû Regis, secus Viadrum, adverso flumine, Francosurtum versus iter habens, Hornio Campiductori, qui illuc hucusque adversus Cæsarianos excubuerat; jamque à Rege, industriâ ejus contra Tiliam, capitalem hostem, usuro, advocatus, ac Havelæ proximare jussus fuerat, successit.

Destinaverat sanè Rex, Visurgi immittere has Legiones; maritimis ab ea parte oris, quas præsidio minus valido Cæsariani tutabantur, Archipræfulis Bremenfis, qui jam tum regiarum clam erat partium, adminiculo invadendis, perque novas hac ratione concitas turbas, Tiliæ animo, viribusque in diversa diducendis: Cui finì, tum Bremæ, tum Hamburgi panem ac cerevisiâ affatim instructis penus eas opperiebatur. Jamque classis, quâ vectæ, quadraginta onerariis & duabus bellicis navibus constans, Heiligelandiæ, seu terræ sanctæ insulam, Holfatiæ vicinam, attigerat, quando contrario ventorum flatu in diversa abreptis cursum mutare, & per Oresundam in Pomeraniam dirigere, in mentem venit. Unde, consilio quoque ex eventu mutato,

ad Viadri tutelam operâ earum uti, Regi visum.

Exoticus autem hic, & vestitu armisque satis instructus, sed musteus tamen miles, morbis valide tentatus, atque adeò confectus est: Ut copiarum, speciei egregiæ, nullâ re memorabiligestâ, sequenti autumnò, velut deliquescentes, evanuerint. Cujus causa tum grassanti id temporis usquequaque, contagio, tum climatis insolentiæ & repentinæ aeris mutationi, tum etiam duritiæ militaris vitæ, cibi; illis insæti ascribitur.

Similiter Benedictus Oxenstirna, ^{Oxenstirna, Regis Sveciæ Legatus, re dextrè expeditâ, à Gallia rediit.} Baro, Regis Sveciæ in Galliam Legatus, omnimodæ contracti fœderis summationi, & subscriptioni Regis, nec non maturæ subsidiorum ad bellum sumtus promissorum solutioni urgenti misus, velut toto eo tempore, quo in aula Galliæ Regis commorabatur, magnificè habitus fuerat, ita, re satis feliciter expeditâ, circa hoc tempus dimissus est: Cæsaris Legato, Barone Curtio, & alio, qui, negotio adhuc calente, à Bavaro supervenerat, manibus pedibusque in casum contranitibus. Imò licet dictus Baro Curtius, in hospitium Erici Laurentii, Regis Sveciæ nomine pecuniis accipiendis destinati, expressè diverteret, quò subsidii adversus Cæsarem subministrati oculatus & omni exceptione major testis foret: Num hoc forsitan modo Galli inde absterri possent? Id ab iis tamen fusis; deque adeò habitum: Ut hunc Cæsaris Legatum, dum argentum ad Ericum Laurentii mediâ luce comportatur ac convehitur, præsentem ipsis suis, sed limis procul dubio, oculis aspicere haud difficulter paterentur.

Haud parî eventu spei conceptæ ^{E diverso respondit Legatio, quam Rex Legatus ad Venetos & Helvetios spei conceptæ non regulari pro-} respondit Legatio, quam Rex Legatus ad Venetos & Helvetios spei conceptæ non regulari pro-
Sveciæ ad Venetos, Galliæ Regis impulsu, destinaverat. Galliæ enim Rex per Baronem Charnasæum fide fecerat Regi Sveciæ, de singulari erga communem causam provisione Reipublicæ Venetæ: Ut quæ, ad sublevanda belli onera, pecuniæ summam non mediocrem dependere receperet. Hinc, non tam pecuniæ flagitandæ, quàm fœderis

deris arctioris, iisdem, quibus cum Gallo coierat, legibus, cum Republica contrahendi, Christophorus Ludovicus Raschius eo ablegatus: Qui tamen præter excusationum inania nil reculit. Obtendebant *versam rerum faciem, & bellum Italicum mutatum Pace; conventâ quidem, necdum consummata: Cujus consummationi ne remora, factis novis diffidentia seminibus, injiceretur, Regis desiderio assentiri haud posse. Pestilentia quoque vexatam, causabantur, aliæve incommoditatibus afflictam Republicam squalete totam, adeoque novo bello implicari minime aptam.*

Nec uberores (ut tribus hoc verbis adimus) Legationis ejusdem fructus apud Helverios postmodum existerent: Quos idem Raschius, Venetiis digressus, Regis nomine salutatum, & de conjunctione adversus Dominum Austriacam, ut communem hostem, sollicitatum iit.

Tillius Electorem Saxonie hostiliter aggredi decernit.

27. Tillius interim, secus cedente Regis percellendi proposito, audendum demum esse, depositâq; dissimulationis personâ, reliquos Lipsiensis fœderis socios, & vel maxime Saxonie Electorem, cuius, ut Moderatoris, & velut Capituli nutum reliqui sequebantur, summis viribus invadendos arbitrabatur: Aut, armis depositis, Cæsaris voluntati ut se submitterent; ingratis adigere certus; (quo casu ulteriores Regis progressus facile deinceps sisti, Germaniâq; exigi denuò novum hostem posse, rationem secum putârâ) aut Electore obtinente, & Regis auxilium implorante, Regem, qui cautè nimis rem gerere hucusq; visus fuerat, siquidem laboranti succurrere vellet, in apertum campum & aciem protrahaturus. Hæc voti ipsius summa: Nec de victoria, ingenti & hætenus invicti veteranorum suorum robore fretus, ullatenus ambigebat.

Furtenbergium am hanc iniret, generali vigiliarum præfecto, Comite Furtenbergio, cum copiis, quæ ex Italia reduces, Sveviam, Franconiamq; integram Cæsaris jugo iterum subdiderant, accersito, Fuggerum Comitem, ejusdem digna-

tionis Ducem, & denas, ejus ductu à pontificii fœderis complicibus nuper conscriptas, Legiones Gulielmo, Hassiæ Landgravio, ne Electori Saxonie suppetiatum veniret, immisit. Simul irarum, in Landgravium conceptarum plenus: Quas ejusdem in regia castra, dum Tillius adversum tendit, adventus, fœdusq; velut sub obtutu cæsarei Exercitus cum Rege initum, nec jam elâm ampliùs habita aut dissimulata conjunctio, immane quantû, acuerant.

Quod Fœdus, quoniam velut nor-^{Landgra-}ma fuit, ad quam reliqua pleraq; post-^{vii cū Re-}modum amussitata; aliquantò plenius ^{se fœdus,}& articulatim historię nostræ intex-^{ejusq; ca-}re, pretium duximus.

Obtinuit autem à Rege sequentia Landgravius: Rex, (1) Landgravio in tutelam, protectionem, & clientelam recepto, quicunque offenderet, aut armis impetere eum intenderent, pro hostibus haberet; non secus, ac si ipsimet, Coronæve suæ injuriam ac bellum intulissent, pro virili parte, quantum occasio permiserit, hostiliter persequeretur, Landgravio consilio, auxiliorve adesset; nec cum quovam alio, seu extra seu intra Romanum Imperium, sedus, quod huic derogeret, iniret. Imprimis verò (2) si Landgravio aut ejus subditis vi hostili eripi quippiam, aut munitiones & arces ejus obsidio cingi contingeret, illis liberandis Rex nil faceret reliqui; arma Landgravii armis jungeret; summis viribus laboranti succurreret, nec ullâ eum ratione desereret. (3) Cum Cæsare, & pontificii fœderis sociis, aliisve hostibus, de Pace minime gentium transigeret aut exueret arma; nisi Landgravio passus, & ita quidem incluso: Ut ei, ejusq; subditis nomine illorum, quibus, cum in conscientia sua, tum aliis gravatos se, justis sine conquerebantur satisfaceret; de justitia adversus quemcumque equaliter administranda caveretur; & is in statum, quo Landgraviorum stirpis Castellana Familia ante Bohemicas & Palatinas turbas fuerat, omnino reponeretur. (4) Sicubi Rex, ejusve miles à Landgravio in munitiones, arces, Urbes, exigente necessitate reciperetur, nihil, quod Regalibus, privilegiis, utilitati, juribus Landgravii præjudicio, tentaret; sed sine necessitate & causâ receptionis cessante, loca isthac Landgravio iterum in manus consignaret. (5) Simul armataq; quo, & alia

belli gerendi instrumenta, Regi è Landgravi munimentis præberentur (id autem non, nisi cautione prius de restituendo præstita, factum iri) postquam pro tempore satis usus, restitueret. (6) Quod si Landgravius propriis viribus ac Marte aliquem pontificiorum Ordinem, qui Regis hostes ultrò semet professi, opprimere, ejusve dicionem, Urbes, loca occupare potius esset, perinde ac si ipse patrasset, Rex id ratihaberet, & Landgravium, siquidem eo nomine infestaretur, regi propugnaret. (7) Si ipsemet Rex Landgravo, ut fœderato suo, præsens adesset, & absolute belli gerendi directioni, à Landgravo delata, vacare impediretur, egregium habilem, expertaq; prudentiæ ac virtutis Ducem Landgravo adungeret: Qui ipsius, ut Capituli & principis in contrahendo fœdere, loco Landgravi, copiis præseset; in militariibus, gerendove & continuando bello summi imperii clavum teneret; & hoc nomine data speciatim fide obstrictus, quæ belli ratio flagitat, ad communem fœderatorum scopum consequendum, communi consilio perageret ac exsequeretur. Quoribus decenter & ordine gestis, confusio, aliàs facile irrepenti, omnis præcluderetur rima. Quos summi imperii fascies (8) Rex ipsimet Landgravo contulit ac permisit. (9) Quò dexterius autem omnia administrarentur, & aliquis Exercitui afforet, observantiæ fœderis, (ne, aut huic, aut Regis imperio quicquam committeretur adversum) rei; simul pecuniariæ intentus, utile visum; summo armorum Imperatori fidelem & prudentiâ clarum Consiliarium bellicum adungere: Qui illius Legatus ad Fœderatos, adhereret, consilio opeve juvaret, & providam, ut dictum, omnium rerum curam gereret; cum quo etiam Imperator è secretioribus quibusq; statum rerum concernentibus, communicatum iret. (10) Quod Landgravius haud abs re fore arbitrabatur, id nec Regi displicuit: Videlicet, hominem candidum & rerum intelligentem, Legati ordinarii seu Residentis titulo ad Regem à Landgravo mitti; qui, ut individuus comes, nunquam non eundem sequeretur, Landgravi petita, temporum successu emergentia, ad eum deferret, & mutua communicationi per literas daret

operam. Tandem (11) Rex Landgravo alios Principes, Comites, Barones, Civitates, Ordines, Universitates in fœdus hoc recipiendi potestatem contulit: Iisdem illos legibus admittere, nec minus, ac si cum ipsomet ea de re tractassent, & transegiissent, flagitantibus assistere pollicitus. Quod si aliè eventum demùm rei opperire, animum inducerent, & samfoederatos cum belli periculis luctari solos sinerent, post trium mensium decursum haud potituros amplius opimis his condicionibus, sed ad novos tractatus, & novas condiciones paciendas, remissum iri.

Econtra Landgravius data fide recepit (1) Eandem subire cum Rege fortunam, nec cum deserere, nec ulli tractatui cum illius hostibus præbere aures, multò minus de Pace transigere; nisi præscio, volente, & consentiente Rege: Ita ut ipse, ejusve Corona pactus simul includeretur; ea penitus calculo suo approbaret; tractatui adhibitus, deq; eo certior tempore factus foret; & omnia rati habuisset. (2) Ut fœderatum Regis & clientem, ejusdem, illiusve fœderatorum ac Regnorum damnum avertere, commodum autem promoveri, nulli consilio aut actioni immisceri, quæ Regi, aut ejus Regnis, Principatibus, dignitati adversarentur; fideliter potius illi assistere, & pro virili, ad bellum hoc debellandum, milite pecuniave adimiculari: Munimenta autem sua, quantum in se foret, communi fœderatorum bono conservare; hostes in ea nequaquam admitttere; sed, quò inde excluderentur, laborare enixe & summis viribus. (3) Illa ipsa munimenta, provincias, arces, ac loca transitu opportuna, necessitate flagitante, Regi, cum in adventu, tum in receptu, absque tergiversatione reservare; & permittere, ut aut singulatim, aut cohortatim & turmatim, aut integer legionibus pertransiret, nec circa illa modò, sed & in illis ipsimet hospitaretur. Militem tamen intrinsum utrique fide additum esse debere, & Landgravo simul in fœderis hujus articulos sacramento obligandum: Omnemve à Rege ac Regis hac in parte captionem abfoc. (4) Si quando Rex Landgravo è copiis suis subsidio mitteret, jungere se illis; eas suscipere; uterque

uterque pro alterutrius incolumitate laborare; & in communem hostem toto impetu ferri. (5) Exercitum aliquot millium, nulla interposita morâ, suis cogere impensis; eundem, quantum possibile, citius aut serius, prout occasio ferret, grandire; simul ac in præcinctu stare, seu, suave provincias tributo, hostibus pensari solito, subtrahere; potentiam viresque eorum minuere ac suppressere; militem hostilem, in territorio suo hospitantem, concidere; diribitoria hostium disturbare, & ubicunque fieri posset, tum exigendo tributum, tum Urbes, arces, ac loca situ commoda occupando, præsidiove militari firmando, quinimo, si daretur occasio, personas eorum in potestatem redigendo, noxam illis inferre ac detrimentum. (6) Si, à Rege clade affecti aut profligati in Landgraviu consilii receptum quærent, penitus eos dissipare ac dissipare; Ne coire illic locorum, aut gradum denudò firmare, ullatenus possent. (7) Comites, nobiles, alios quoscunque, seu fines ejus inhabitarent, seu extra fines haberent domicilium, vassallos, cum equestribus, ad quæ intuitu possessorum feudorum obstricti, servitiis, quotiescunque necessitas exigeret, ad Regis postulatum & commune utriusque placitum convocare; imò subditos, sicubi videretur, viritim ad arma concire, militariue illorum opera, sub Regis imperio uti. Quo in articulo Rex Landgraviu vice versa cavet: Si forte vassalli aut refractarii existerent, aut moratores, affore illi ope sua, in ordinem eos redacturum, pro hostibus habiturum, & privationis pœnam executioni adversus commeritos daturum; ita quidem, ut Landgraviu, tanquam Domino directo, dominium factum, rectum maneret; utilitas verò, seu redditus feudorum fisco & communi erario inferrentur. Ubi tamen præstitutum scopum attigissent, aut maturius forsitan, si inter utrumque de eo conveniret, utile quoque dominium ad Dominum directum redundaturum, & cum proprietate consolidaturum; Landgraviu autem à Rege hoc in casu propugnatum, nec cuiquam, ejus ingratius, veniam admissi concessum iri. (8) Cavetum; ut neuter ab altero, sumtum, qui

bello gerendo, aut munitionibus construendis impenderentur, nomine, quicquam præter id, de quo expresse conventum, posceret, sed uterque conventionis legibus, & communi erario, brevi instituendo, acquiescerent: Pacta quoque hæc reliquis omnibus federatibus, quæ cum aliis Magnatibus, Electorumque ac Principum familiis essent, inita (si hi forte alterutrius federatorum, hujus federis & pie intentionis, animo illis propositæ, intuitu, hostes redderentur, aut ipsa fœdera, ut contraria, invicem se destruerent) quantum ipsorum scopum attinet, præferrentur, nec vetustiorum fœderum respectu alter ab altero resiliere, nec nova, huic adversantia, contrahere, animum induceret. (9) Si Rex Landgraviu munimenta, majoris securitatis ergò, novis adjectis operibus, munitione reddidi, è re communi arbitraretur, Landgraviu non permetteret hoc modò, sed subditos quoque, inevitabili necessitate flagitante, compelleret ad manus operi admoventum. (10) Regis copias Landgraviu dicionem transeuntibus, & illis divertentibus, pedes candela & ligno, eques stramine & foeno, servitorum, quæ vocant, nomine præbitis, contenti, nulla ulterioris flagitationis molestia hospites vexarent: Modò alia sustentationis media in promptu forent. Extra verò hunc casum, & in hostico, alimenta sua exinde, secundum commune utriusque arbitrium, miles quæreret. (11) Si in Landgraviu territorio militum diribitoria instituere ratio boni publici necessario exigeret, id quod Landgraviu equo passurum animo: Ultra duos tamen cum amido avenæ modios in equos singulos, unà cum sex straminis mergitibus, & foeni vehe, ipsique equitibus, equiturve Ductoribus, cujuscunque conditionis, loco alimentorum, ultra duos Joachimicos, usque ad armilustrium, quotiensvis minime præbitum iri. (12) Rege arma in Austriam, aut alias in hosticum transferente, & hostem illic, ne fœderatorum terras infestare posset, occupante, Landgraviu tot militum millibus, quot securitate propria salva liceret, subsidio ei assuturum; militumque hunc communi utriusque impensa sustentandum.

(13) *Quod si à Rege unum, alterumve locum, extra illa, quæ persisterent ad Landgravium, aut in quibus jus aliquod haberet, expugnari contingeret, Regi, donec de expensis eidem satisfaceret, Landgravium in manibus illa relicturum, & ne adversarii rursus evincerent, sedulam unâ cum Rege daturum operam.* (14.) *Controversiâ aut lise interfederatos suborta, duos à Rege arbitros, & totidem neutri parti obnoxios, à Landgravio nominandas; qui de tertio conveniant. Horum fidei negotium committendum: Proposita pactorum formulâ, & in medium adductis, quæ causæ decisioni facere videantur. Quicquid autem bi æquum judicaverint, eo utrumque contentum fore, & acquieturum.* (15) *De transfugis utrinque conventum: Ne quis alterius Duciores, equites, pedites, aut facinorosos etiam, transfugientes, in stipendia sua reciperet, aut ullatenus toleraret; sed si quis ejus note, ubiubi tandem, seu intra seu extra jurisdictionis terminos, deprehenderetur, cujuscunque ordinis aut dignationis, in vincula conficerens, delitescens quoque summâ industriâ, quantum pote, indagarent, alter alterum de iis redderent certiores, & comprehensos penâs militariis efficerent. Subditos autem, si qui, criminis hujus rei, penâ se subtrahere effugio niterentur, honorum, tribuum, jurium omnium ac bonorum privatione quisque eorum multaret, nec ullum, nisi alterius consensu, in integrum restitueret. Demum, ultimò, Landgravius pollicebatur, primo quoque tempore contra subditos ac vassallos suos, hosti stipendiamerentes, acerrima promulgare mandata avocatoria; confiscationis bonorum, tam allodialium, quam feudalium, amissionis insuper vite ac honoris penâ præstituta: Illâq; stricte & rigide exsequi, sinus alterve, cujuscunque dignitatis aut condicionis, morem his gerere disferret, præterlabi pateretur.*

Hic tenor est inter Regem Sveciæ & Gulielmum, Hassiæ Landgravium, percussî fœderis: *Quod jam antea bis ad incudem venerat; sed hac demum vice ad Werbenam, pridie Iduum Augusti, dum Landgravius Regi ipsemet adesset, consummatum, & ad colophonem perductum fuit.*

Quo factò Landgravius illicò, acceptâ à Rege, ad primum militiæ fundamentum probè collocandum, insigni pecuniæ summâ, inde rursus discedens, in sua revertit: Finitimis Pontificiis à reditu statim invadi, ac hostiliter tractari cœptis.

Et Tillius quidem, simul atq; Landgravium in Werbenensia Regis castra venisse, innotuit, ad Ordines Hassiæ provinciales literas dederat: Ut insurgerent adversus Principem, tum absentem, licet in casum & nullo fructu, instigans.

Eandem Comes Fuggerus, quem contra Hassiam cum nonnullis copiis misimus diximus, insistebat viam. Vix dum enim Vaccham, & illic locorum ad Hassiæ confinia appulerat, quashdò Ordinibus provinciarum adventum suum, & quid à Cæsare cum Exercitu misus esset, insinuans, graviter adhortabatur: *Submitterent se Cæsari; adventantem ejus militem hospitio ultrò reciperent; delectus habitos exaultorarent, nec commeatu, hospitii, aut alio quovis modo iis ulterius admicularentur, quin potius, inquietis factionum capitibus, & Pacis conturbatoribus in potestatem redactis, opere ipso debitum Cæsari præstarent obsequium.*

Verumenimverò nil profecturis uterq; bobus arabant litrus: Ordines enim inter se, ac cum Principe suo concordēs, summis viribus ingruenti cæsariano militi se oppositum ivere. Ita ut parum profecerit Fuggerus: Donec brevi post, Cæsaris & Pontificiorum fœderatorum intentione à Rege Sveciæ per Lipsiensem cladem infracta, raptim retrò inde cedere cogeretur.

28. Ut verò ad Electorem Saxoniam, in quem faba maximè jam cusa erat, revertamur, Cæsar sanè hunc, ceu viribus, opibusve potentem Principem, leni bonorum verborum illicio à proposito deducere, enixè studuerat: Ablegato ad eundem, hoc fine, non longulè post acceptum Lipsiensis conventus decretum, uno interiorum Consiliariorum, Johanne Ruperto Hegemullero. Qui repetitis, quibus Cæsar, in literis ad decreti hujus consortes junctum, usus fuerit,

Tillius Hassiæ incolarum contra Dominum concitatur,

Utr & Fuggerus:

Sed in casum.

Cæsaris ad Electorem Saxoniam Legationis.

fuerat, rationibus, denuò id improbat: Non tamen Electorem ipsum directò, in faciem, inde dehortatus; sed personà ipsius, perinde ac si negotio huic nullatenus se immiscuisset, silentio præteritâ, tantummodò rogans. Induceret Religionis suæ ac fœderis socios; ut, intermissis militum delectibus, & aliis belli præparationibus, cesareo Exercitui necessaria alimenta porrò subministrare ne refragarentur. Qvò verò prioriore cum assensu audiretur Legatio, facultatem interponendi se Sueciæ Regem inter & Cesarem, Electori simul deferebat: Pace enim conciliatâ præsens bellum sòpituiri; cuius proseguendi, contributiones & cætera, ejus farine, onera militaria pro tempore unice continuanda venirent.

Electoris
responsu.

Electore contrâ in responso suo Lipsiense decretum & armaturam subsecutam, ut Imperii Legibus & Constitutionibus congrua, acriter satis propagare. Temporum insuper lubricitatem, & periculosum statum, militum q, sine modo, sine regula grassantium, effrenem licentiam, quam nec cesarianorum diplomatum reverentia amplius, nec ipsorum Ducum satis cohibere auctoritas, velut causam obsidere: Cur militem conscriptum à signis dimittere, & ultiores delectus intermittere imposterum minime posset. De fide tamen & obedientia sua securum esse subebat Cesarem: Operam suam offerens ad pervincendum apud reliquos protestantes Ordines; ne quicquam extra imperialium Constitutionum carceres molirentur. De interpositione ad Electorum Collegium, quod jam ante has partes susceperit, unversum melius referri. Nec tamen Patriæ ipsam hic desore, sed ejus amore separatim pro se ad Regem Sueciæ destinaturum Legatos, & Pacem, quantum in se foret, promoturum.

Cæsaris
ad Saxo-
niæ Ele-
ctorem li-
teræ.

Licet ergò Legatio isthæ metam propositam haudquaqvâ contingeret, Cæsar tamen, accepto responso, conceptam animo indignationem nondum erumpendam duxit; sed, intra altæ mentis latebras recondens, Electorem, datis ad eum literis, donec commoda occasio se exfereret, blandis verbis demulcere instituit: Et, post brevem replicam,

omnem, quâ Lipsiensis fœderis socios superiori legatione oneraverat, indignitatem, invidiamq; in istos Imperii Ordines, qui aut confessioni Augustanæ planè non addicti, jam olim adversus Cesarem ac Electorem ipsimet periculosa atque perniciose consilia eudissent, fovissentq; aut certa dissolutæ pridem Unionis non postrema fuissent membra, & nunc Lipsiatis se immiscuissent deliberationibus, devolutum iit. Qvòcunq; tamen remi verteres, ad ultimum eò recidebat: Univerlis protestantibus Imperii Electoribus, Principibus, Ordinibus (& ita Saxonix quoq; Electori, reliquorum principi ac coryphæo) arma, quæ defensionis causâ arripuerant, deponenda, advocatoriisq; & monitoriis Cæsaris mandatis submisce parendum.

Tandem Sveviâ & Franconiâ sub pristinum jugum redactis, nunciumq; Lipsiensi decreto remittere compulsi, quia Cæsar, depositâ larvâ, intentionem suam, profundis dissimulationum involucris hætenus obtectam, renudare idoneum jam tempus rebatur, Tillio, de Electore Saxonix, non secus ac cæteris Protestantibus, in ordinem cogendo, & mandatorum avocatoriorum executione, si amicam viam reperiret obseptam, vi armisve ad motis perrendendâ, imperatum. Qvi, ubi Comitum Fürstenbergium jam præ manu esse constitit, subfortitione vigore mandati cesarei, quo instructus erat, factâ, Johannem Reinhardum à Metternich, Episcopatum Halberstadenfis Administratorem, & generalem rei tormentariæ Præfectum, Ortonem Fridericum Baronem à Schönbürg, ut subdelegatos Cæsaris Commissarios, Wolmerstadio ad dictum Electorem, Mersburgi id temporis commorantem, missum ibat: Revocans illi denuò ad animum causas, quibus permotus Cæsar Lipsiense decretum, & promanantem inde armaturam improbaret, simul commonefaciens Electorem, (cujus dicionibus ac subditis, magis, quam alterius cujusquam in Imperio hætenus paritum fuerit) ob præsentis belli presuras minimam omnium habere quiritandi, & ad extrema hæc recurrendi aniam; demum, quia alii protestantes Principes

Tillii ad
Electore
Saxonix
Legatio
minaciore.

ac ordines delectus suos, ipsius & Electoris Brandenburgici exemplo convellarent, ab eodem postulans. *A conscribendo porro milite absteres; quem autem coactum sub signo jam habebat, Cesari ad bellum cum Sveco eo expeditius terminandū transcriberet, unā cum tributus, illi sustentando imperatis: Confortes quoque suos, Romani Imperii Electores, Principes, Ordines praevalide auctoritatus sue pollentiā, a praefracte, quā ingressi essent, inobedientiae viā retractos, induceret; ut Caesaris mandatis morigeros se gerere, quā per extremā praerupta consilia in praecipis ire mallet.*

His Tillii Subdelegatis Elector Saxoniae Lippsienſium actorum iustitiam & aequitatem ē scriptis, quā eodem aſſuendā jam eident, quorūq; exemplaria Tillio per eos transmittat, satis elucescere, respondit; ulterius subiungens. *Meliori spe duci, quā ut, ominetur, pro officio, Cesari adeo fideliter praestitus, remunerationis, toties data fide sanctē promissae, & debite protectionis loco, vim sibi illatum, ac, qualis quidem rumor atque eminaſio jam aures suas tetigerit, quem non omnino vanum, incurſiones, praedationes, alii excessus, velut belli praedia arguant, hostilem se in modum oppugnatum iri: Praecipue, quia hoc ipso tempore amicabilis tractatus, cum Pontificis bonorum ecclesiasticorum causa Francofurti institutus, quā maximē caleat, & Elector, huius negotiimaturandi, Legatos ad Caesarem Viennam mittere, jam jam animo desinatis. Optima ergo & saluberrima haec intentiones ne, remor, insecta, aut sufflammentur, aut retro penitus cederent, orare Tillium: Communi Paci & tranquillitati promovendae, avertendae sanguinis effusioni, ut ne subditos suos praedationibus, incurſionibus, militaribus hostilitatibus, transitu, aliis belli incommodis gravaret posterum; sed hac talia ab eis omnino abſtineret. Alioquin acerbis his remediis morbum non lenitum, sed exulceratus magis magisque animis asperatum, & auctum iri, prudenterq; subducenti calculos facile venire iudicatu. Quorsum, si actiones ejusmodi continent, res tandem evasura sit.*

Tillius
Fürsten-
bergio

Durante adhuc tractatu, priusquam Subdelegati ab Electore cum responſo reverterentur, Tillius Wol-

merſtadio Eislebam cum omni Exercitu moverat: Ubi Italica, sub Fürstenbergio, copiae, triginta duobus equitum alis, & quadraginta quinque peditum cohortibus constantes, quae jam ante aliquot dies illuc locorum appulerant, eidem junctae. Inde, castris triduo post sublatis, totis viribus, & quadraginta, ut scribitur, millium Exercitu, recta in Electoratū Saxoniam itum: Cujus fines simul ac contingere datum, praedando, diripiendo, nihilque non hostile patrandum, aperte se hostem profitebatur.

Electoris noviter conceptae equitum, peditumve Legiones ad Lipsiam convenierant: Ab Iulio Augusto ad duodecimum usque Calendarum Septembris castra ibidem metati. Undecimo autem Calendarum Septembris, Exercitu lustrato, peditatus, ob Caesarianorum adventum, Eulenberga, & porro Torgam concessit: Ad custodiendum Albi transitum; quem Tillium inhiare, conjectura erat. Eodem equitatus, unā cum decem tormentis, e vestigio subsecutus. Dresda quoque complures machinae secundo flumine subvectae, locusque castris ibidem designatus, & subitatio vallo indui coepit.

Saxonius miles
Torgam
se recipit.

29. Octavo Calendarum Tillius postremum ad Electorem venit: Castrisque litterae, ad Salam locatis, Tillius & primores eum deducum in Urbe diverterunt. Exinde nuncianpostremas Tillius ad Electorem literas testis. dedit; eidem insinuans. *Cesari ipsius contestationibus minime contentum, aut acquiescere: Ne itaque in abrupta & desperata consilia se abripi pateretur, sed monitoris & advocatoris Caesaris mandata, suave postulato morem absque ulla tergiversatione gereret. Alioquin consumaciter refractarius esse pergeret, inevitabilem Tillio fieri necessitudinem exsequendi; quod Caesaris voluntati foret, consensit animum, & belli ratio flagitaret.*

Huic armatae autem executioni ut principium fieret, summo Electoris in ducece Mersburgensi Praefecto, & Senatui Urbis, certum, sustentando Exercitui, commearus modum praebere, illico imperatum; dilatoque paululum responſo (quia rem ad Electorem prius referendam duxerant.) Septimo Calendarum Septembris,

Tillius
Müniam
irrupit.

Pap-

Pappenhemius Campiductor, sex milium millibus, nec non octo machinis, eodem misus: Qui, suburbiis primo adventu hostiliter direptis, Urbem ipsam dedi postulabat. Nec restitère quadringenti, qui illic servabant, prædarii è provincialis militis genere, sed, de discesu pacti, Pappenhemio locum tradiderunt, suo milite muniendum. Ex quo Cæsaris miles, excursionibus hinc inde factis, Mersburgensem ac Naumburgensem, Episcopatus, ut & alias finitimas Electoris provincias ac Urbes, direptionibus, igne, ferro hostiliter vexare exorsus, inter alia, erga Electoris non infimæ notæ ministros, fune variis nodis aspero circa caput contorto, & trocho pollicis aptato, arcuq; intensio pecuniam extorquendo, barbarum in modum se gessisse, scribitur.

Lipsia à
Tillio ob-
sideratur,

Quarto Calendarum Septembris, Lipsiam, eadem, quâ Mersburgum, ratione, commeatum nempe impetrando, tentatam, civico Magistratu rem pariter in Electoris & Domini sui assensum rejiciente, equitatu postridiè circumcinxit; excubiis ad portas usq; dispositis, omniq; circumjecto agro ad tria usq; milliaria scædè direpto: Demum, larvâ depositâ recipi cum milite in Urbem postulans. Causantibus autem, in sua id potestate, haud esse, sed Electorem de eo requiringendum, ultimo Nonarum Septembris, Halâ Saxonum cum Exercitu digressus, proximâ nocte Scheuditzii exactâ, vixdum illucescente die, Exercitum in aciem dispositum ad Lipsiam stitit; postulatam ergo hos, quos Urbe evocarat, simul leniter, bonis verbis iterans, simul minitabundus: Promittit mosgeretur, summis viribus, quoad satisfactum ipsi foret, hostiliter illos persecuturum. Exiguos quoq; deliberandi spatio petentibus concessos, ad vim interea nihilominus se præparabat: Dispositis, quatiendo muro, tormentis nonnullis; ut & mortariis, igni artificiali in Urbem evomendo. Intus in Urbe ad arma animi initio inclinare visi: Unde in eos, qui muris proximarent, machinis & tubis longioribus acriter detonatum; parumq; absuit, quin ipsemet Tillius, dum grandior globus

nonneminem, proximè ad latus equitantem, discerpit, vixisset. Suburbia quoq; elegantis structuræ, ne hosti succedenti velamento forent, pridè Nonarum Septembris, igne subiecto, ab urbis exusta: Quasi qui justum obsidium tolerare, vimq; operiri extremam decrevisset. Nec Cæsariani, Tillii mandatu ad restinguendum concurrentes, flammæ eripere valuerunt: Vento huic suffragante, & obses crebro è muris tonitru restingventium operam interpellantibus.

Ubi verò Tillius, à meridie, tormentis eos infestare, & subsecutâ nocte, ollas æreas, id genus, quod pulveris sulphurei, quo impletur, violentiâ frustillatim diruptum, vicina quæq; obterit & prostermit, granatas seu mala punica, svento militiæ nomine, vocamus) sphærâsq;, excitando incendio factas, projicere in Urbem cœpit, simul minis exastuans, & diris se devovens; Ni deditio properaretur, Magdeburgi fato periturum, nec ullo nato homini, quin nec fortui in lucem nondum edito, parcitum iri: In eam animi consternationem & stuporem abrepti fuere; ut ipsis statim Nonis Septembris Legatos, de deditione, acturos, Urbe emitteret. Eadem adhuc vespèrâ de legibus certis scripto conventum, & postridiè, antequam in meridiem adolefceret dies, deditio subsecuta: Unica provincialis militis cohorte, quæ ex civibus Lipsiensibus constabat, in arcem trans eunte, reliquis cum sub Tribuno à Porta, Urbis Præfecto, decedentibus. Quorum in locum Cæsarianorum ad mille, Wangeleri Tribuni ductu, ingrediebantur.

Arce quoq; adversus vim satis munitam (Pleisenburgum vocatur) electoralis Præfectus, Johannes Vopelius, sequenti die, quo acie depugnatum, increbescente jam in vicina planitie tumultu, nullâ necessitate coactus, ignaviter deditit.

Et deditio-
ne ca-
pitur.

Ut &
Pleisen-
burgiarx.

30. Dum hac ratione Tillius ipsemet Saxonie Electorem oppugnatum it, atq; velut victima ad explendam Cæsaris libidinem destinatæ, jugulo secespitam admovet, Ele-

Electo-
r Saxonie
Regis Sve-
ciz con-
ditione
ambit.

Ele.

Electoꝝ his tandem mediis utivi hostium compellebatur, quæ ut arriperet, vicinorum, ejusdem Religionis consortium, infortunium, pericula ac miseriæ permovere haud potuerant: Oblatam pridem à Rege Svociæ, Magdeburgo liberando, armorum conjunctionem, quam tum respuerat, nunc, quo semet suosve subditos à præfenti exitio tutaretur, ultrò ambire & amplecti, extremâ necessitate coactus. Id quod, Arnhemio Campiductore parario, factum; brevi terminis vicibus, septimo, nimirum, & quarto Calendarum, ipsisq; demum Calendis Septembris, ad Regem eo nomine profecto: Et Rex, qui, ruiturâ hac in Electorem tempestate eminens prævisâ, quò propius ad manus esset, è Werbenensibus castris vetus Brandenburgum se contulerat, ut ne Electorem sub cultro inqueret, sed arma jungeret armis, officiosè rogatus.

Et fœdus cum eo icit. Nec Rex petitioni & voto ejus desuit, sed quâ animi promptitudine erga Religionis suæ consortes foret, re ipsâ potius ostensus, quàm ut verbis diu, multumq; jactaret, post brevem tractatum, Fœdus cum Electore pecussit; proprio ac Regnorum, ditionumve suarum nomine recipiens. Contra universos & singulos amborum hostes, Electori, pari utriusque sorte, affire, operamve ad provincias ejus arcendos, avertendos, opprimendos, unâ daturum: Nil quoque commissurum, quod in electoralis status, dignitatis, privilegiorum, munimentorum, territorii præjudicium vergeret; sed Electori, ejusve dicionibus ac subditis præstiturum, quicquid ad omnimodam electoralis status, dicionum, subditorum liberationem ab ipso desiderari posset.

Vicissim Elector, electoralis fide, nec non christiane conscientie Religione interposita, pro se, electoratu, dicionibus suis sanctè repromisit (1) Militem suum Regis Exercitui contra communem hostem juncturum, eandemve subditurum alcam; in eo, quod unanimi consilio decerneretur, dum executioni mandatur, absolutæ directionis clavum Regi relicturum, & quantum pote, accommodaturum se Regis voluntati; copias suas à Regis, quousque discrimen ab hoste immineret, haud separaturum;

nec alterutrum de Pace, absque alterius consensu, tractaturum, transacturumve. (2) Regi loca, Albi incumbentia, ad transeundum flumen opportuna, non modo referaturum, sed etiam, urgente necessitate, recepturum intrò cum suis, ac summis viribus de eorum incolumitate sollicitum fore Deniq; (3) Regi, & militi regio, quam diu interritorio ipsius hospitaretur, pro ejus salute pugnaret, necessaria alimenta pabulumve pro equis subministraturum.

Synallagmate hoc datâ utriusq; in scriptis fide firmato, Rex Sveciæ Exercitum, tredecim millibus pedum, & octies mille, octingentis, quinquaginta octo equitibus, inito è Ducum laterculis Regi hoc tempore editis numero, constantem, tertio Nonarum Septembris, Witebergæ Albim traduxit: Secundis castris Dibenam, ad Muldæ fluvium sitam, perveniens.

Eodem tertio Nonarum Septembris, Elector Saxoniz ex abundanti, Saxoniæ quo omnino malorum subsecutorum culpam à se amoliretur, ultimas ad Tillium literas dedit: Exaggerans obedientiam & fidelitatem suam erga Cæsarem; quas non ore tenuis tantum ac nudis verbis præ se tulerit, sed utilis factis atque opere ipso palam toti mundo contestatus sit, meliusq; hostimentum, quam modò tribuatur, meruerit. Quod verò beneficia sua indignâ ad eam mercedem jam compensentur, omnipotentis DEO, ut jussu omnium humanarum actionum Judici, & malarum vindici, committere judicandum & indicandumq; nec diffiteri: Ab aliis, quicquid jam malo suo experiatur, abundè sibi prædictum; quorum tamen monitus ut fidem adhiberet, induci nunquam potuerit. Non habere, quod ulterius polliceatur, quam obedienter & submisè exhibiturum Cæsari, quæ Imperii Constitutiones postulent: Quippe ad inviolabilem harum observantiam caput ac membra mutua obligatione obstricta. Imò adhucdum in Cæsarem, ut apprimè carum caput, firmam collarasse fiduciam: Nichil præterea à se flagitaturum; tantum abesse, ut atroci & inaudita ejusmodi vi invadi & exagitari velit. Negotium hoc reliquos etiam Electores, Collegas suos, concernere; quibus non minùs, ac ipsi, pro Imperii Libertate advigilare incum-

Electoꝝ
Saxoniz
literis ad
Tillium,
belli cul-
pam à se
removeret.

incumbat: Nec, vi fœderis & vinculi, quo Electores inter se colliguntur, unitum, quicquam, quod in omnium præjudicium tendat, admittere. Quia verò his minime attentis, populatio- nis, direptionis, aliarum crudelitatum in provinciis suis nullus finis aut modus sit, adigi vel invitum, ad arripiendum media, vim vi repellere idonea: Quæ omnia jura, imò Natura ipsa, commu- nesve Gentium mores illum doceant, & amplecti adhortentur; utut, eò recurrere, nunquam antebac in mentem vene- rit.

Regius
& Saxoni-
cus Exer-
citus con-
veniunt.

31. Post has velut clarigatio- nis literas Tillio transmissas, Elector Saxoniz, Brandenburgico, qui præ- sens hoc tempore aderat, comitatus, motis Torgâ castris, Dibenam se conferens, ipsis Nonis Septembris, vires suas Regi ac regio Exercitui jun- xi.

Delibera-
tio inter
Regem &
Electores:
De acie,
necne,
tentanda?

Illic mox, militari Senatu ha- bito, inter Regem & utrumq; Ele- ctorem variè deliberatum: Quæ viâ quàm optimè hosti obviam eundem foret? Et Elector videmus Saxoniz, aperta acie confligendum, obstinatè censere; causam opinio- nis afferens. Quod hostis alia rati- one dicionibus suis, quæ occupâ- rat, pelli posse haud videretur, sed bellum, cum exitiabili & interneci- no earundem damno, trahendum ve- niret: Quo casu ipsi impossibile, utriq; & Regis, & proprio Exercitui, de comœatu, aliisve rebus necessariis prospicere; adversarius opimior ter- ritorii sui parte jam potitis. Rex econtrâ, tutiora quàm prærupta, sectatus, omnium Protestantium for- tunam, his Exercitibus nixam, an- cipiti adeò ducrimini exponere, & in unius prælii eventum conferre, haud consultum arbitrari: Quin ejus potius esse sententiæ. Ha- lam Saxoniam deslertendum, Urbem hanc arcemq; Mauritioburgi immi- nentem, nec non Mersburgum occu- panda, & circumto sic à lateribus hoste, faciendum periculum: An hoc forsam modo supplantari & clade ali- qua affici, aut, siquidem acie certan- dum, ex opportunitate loci, quem

insederat, in apertam, ac utriusque parti æquam planitiem protrahi posset? Nec enim sibi perfraserat Rex: Til- lium adeò fore temerarium, ut præ- lii aleam, nullâ necessitate urgente, esset subiturus. Siquidem, modò cas- tris Exercitum, quem instructissi- mum habebat, contineret, ad defen- sionem sui unicè intentus, indubium erat: Regem ac Electorem oleum, operamve perdituros, suas ipsosmet vires continuis vigiliis, ac intensis militiæ laboribus, utpotè adversus munita castra in aperto tendentes, attrituros, tandemq; eventurum; ut, re infectâ, retrocedere, & in obtutu potentissimi hostis (quod bellicarum artium periti periculosisimum sem- per jure arbitrati sunt) se recipere, cogerentur. Imprimis quoq; Rex utriq; Electori discrimen, quod præ Rege immineret, in memoriam re- vocabat: Si aciem, inqvies, tentare lubet, ludum ludimus ambiguum, & quo de una Corona, ac duabus electo- ralibus mitris certamen velut cernitur. Jam verò fortuna, ut in omni humana vita, ita vel maximè in bello, potissi- mum in acie, lubrica ac volubilis est: Et forsam, summi Numinis providen- tiæ ob peccata nostra ita dispensant, evenire poterit; ut hostis victoriam reportet, nos superemur. Quo casu mea quidem Corona, utut vel Exercitus, quem adduxi, vel meietiam ipsius jactu- ram facias, concutietur, non pessum tamen dabitur; vacillabit, non concid- det: Tam procul enim disita, tanta armalarum navium clasæ instructa, tot claustris ad fines munita, tot novis militum delectibus in proximè jam stantibus ad integrandum bellum pa- rata est; ut de incolumitate & salute sua ob id minime periclitatura sit. De vestro autem cumprimis luditur corio: De vobis, quorum cervicibus hostis proximè instat, imò quorum in viscē- ribus jam grasatur, siquidem acie vincamur, altum erit; mitraq; electo- rales tremebunda micabunt, aut, fortè, capitibus planè excussæ, alior- sum transfluent, & aliorum haud con- digna fastigio tanto ingent tempora. His rationum momentis Elector Saxoniæ ab intentione, quàm obstinârât,

adeò se dimoveri non passus, ut potius inconsulto animi impetu præ se ferret: *Rege pugnam detrectante, solum cum suis in hostem ire, & prælio de summa rerum decernere certum.* Rex ergò conspicatus, ad tutiora consilia furdum, & omnis moræ impatientem, præcipiti quodam ausu ruiturum in præsens exitum, ipse tandem in hanc quoque partem se transdidit: Ut rectè in hostem iretur, & acie decerneretur, assensus: *Quippe unà cum Electore, quàm solus, Electore prostrato, Tillium adoriri malebat.* Decretà porrò semel acie, nihil procrastinandum, sed citato gradu in hostem properandum, duxit; armis utrinque in æquilíbrio stantibus: Priusquàm Tillii Exercitu copiarum, quæ Aldringeri, generali vigiliarum Præfecto, Duce adventabant, jamquæ Erfordiam attigerant, accessione aucto, victoria redderetur difficilior, & spes ejus consequendæ magis ambigua.

Rex &
Electo
Saxonie
in hostem
procedit.

Postquam igitur Brandenburgicus, domum discedens, iis valedixerat, ultimo Iduum Septembris, instructà acie, ita ut regius Exercitus ad dextram tenderet, electoralis ad sinistram, Dibenà processum: Habito rectè Lipsiam & hostem versùs itinere.

Regis ad
suos ora-
tio.

32. Vespèri, Exercitu sub dio tendente, Rex primores Ducum ad se accersitos, de aliquammultis, quæ in futura acie observanda arbitrabatur, admonuit: Eosdem demùm, quò currentibus calcar adderet, animosquæ illorum jam ante satis alacres ac fervidos, ad pugnam fortiter capessendam magis adhuc incenderet, sequentem in modum adhortatus. *Siquidem cum alio milite, & ejus farine hominibus, quorum animus imperterritus, & fortis bello dextera mihi ignoti, & non vobiscum, carissimi committiones, quorum virtutem toties expertus sum, atque ad periculorum obrusam examinavi, res mihi foret, verbis animos illis addere, operæ pretium dicerem. Animadverto autem eam in residente vestro vultu confidentiam, & alia infracta, non nisi pugnam & hostem flagitantis, fortitudinis signa, ut labore hoc superfedere faciliè possim: Tum in*

eo quoque cardine res jam vertitur, ut haud proluxa verba, sed impensa facta deponat. Non vilipendo aut contemno, in quem tendimus, hostem; nec verbis elevabo, quod imminet, discrimen: Injuriam enim vobis facerem, si rei, quam aggredimur, arduitate absterres vos & percelli posse, arbitrarer. Melius vos novi, reapse expertus: Nullum unquam certamen constituisse iam acre, quod detrectaveritis; nullum periculum tam grande, quod, meo auspicio, invicta animi magnitudine non superaveritis. Sit sanè hostis, quem invadimus, potentissimus & viribus insignis: Sit exercitatus, longo armorum usu duratus, & cruenti hujus ludi haud insolens: Sit victoriosus & salis, qui inter diuturna bella, nusquam interpellato rerum secundarum cursu, vinci penè dediticeris. Sed quò illustrior hic hostis, eò major vestra, quam eo devictio estis adepturi, gloria reddetur: Nam omnibus laureis, quas tot certaminibus reportavit, unico hoc prælio cum exuetis; & omne decus, quod tot annorum curriculo variis laboribus sibi peperis, intra viginti quatuor horarum spatium, vestrum, cum DEO, proprium erit. Confliximus tamen jam antebac diversis cum eovicibus; virium nostrarum periculum erga illum fecimus, & novimus, quid polleat: Non adeò terribilem experti, prout prima fronte apparet; nec adeò insuperabilem, quin de victoria cum eo cernere liceat. Ubi nostras & hostis vires contemplor atque metior; numero hosti certè pares, si non superiores sumus. Et virtutis quidem vestre nullatenus diffido, sed certus sum; universos singulos, à summo ad infimum, prout magnas & vitæ gloriæ posthabentes animas decet, prælium inituros: De Saxonici quoque utut non omnes veterani sint, aut multorum stipendiorum, quia tamen de Patriæ, omniumque salutis hac agitur acie, certa spe alor, officio suo haud defuturos. Præcipuè autem iustitia causæ à nobis stat: Quam impensius & pluris estimo, ac multa militum in acie millia. Non enim humani quippiam, sed DELIPSUS gloriam ac doctrinam propugnatumus: Nempe, veram & æternam beatitudinem unicè ducentem Religio-

nem

nem; quam Pontificii adeo graviter hucusque pressere, & nunc penitus opprimere, & eradicare, & abolere nituntur. Quid ergo ambigimus? Quin clementissimus lehorva, qui nec opinantes, quicquid etiam hostis contra machinaretur, superatis tot remoris & objectaculis, anirandum in modum, velut via præmonstrata, in hunc usque locum deduxit, divino auxilio suo celsitatis efficaciter nobis affuturus sit; dexteris nostras roboraturus; & ab hoste inflato, multoque fastu turgido, victoriam benignè largiturus. Recordamini miseræ & desolatæ Urbis Magdeburgensis: Quæ in miseris atque ruderibus suis quiritatur; vindictam à DEO efflagitans. Recordamini tot millium innocentium animarum: Quæ, inibi crudeli ferro maculata, & dira quoque hostium cervicibus succlamant. Nec dubitate: Quin divina iustitia, truculentorum tot homicidiorum, aliorumve horrendorum scelerum, quibus in Urbis huius expugnatione se impiarunt, condignas ab ipsis penas expetitura sit. Eamus ergo fidenter in hostes, & ferrum alacriter stringamus. DEUS nobiscum; de quo, conscientia suffragante, certus sum: Ejus ope arduum, quod instat, expatrabimus opus; ejus ope hostium vires conteremus. Memini quoque militariibus facietis, proverbii vice, inter vos, & manipulares vestros antehac passatum: Beatos quidem vos, me Imperatore, haud divites fore. Nec sanè diffiteor: In provinciis, ubi hactenus bellatum, ut ab hoste jam exhaustis, maximamve partem devastatis, tum amicis quoque, seu amicis agnoscantibus Dominos, & vanam, & illicitam fuisse divitiarum congerendarum curam. Sed imposterum, modò hac vice strenuos vos præbueritis, cum æternæ beatitudinis mercede, temporalium etiam bonorum præmia abunda vos manent. Nam & castra opimus spoliis exuberantia in prædam cedent: Et valvæ, quibus rase cohortis sedes tanta sollicitudine servata hactenus, ac in hunc usque diem intactiles præcluse, unico felici ictu referabuntur. Quas ubi irruperimus, ob labores & pericula, meo auspicio exantata, ita vos remunerabo: Ut opera huic bello impense vos penitere neutiquam debeat, sed, opi-

bus & fortunis luculenter aucti, secundum DEUM, mihi gratias sitis habituri.

Ultra hanc erga Duces exhortationem, Rex copias quoque circumvectus, equitemque pariter ac peditem humaniter & exprorectâ fronte compellans, ad prælium animabat: Ipse met, quomodo erga hostem se gerendum esset, quamvis bellicâ experientiâ subactos, nec præceptorum indigos, ex abundanti tamè instruens; & equitibus imprimis, qui pars equis gracilibus, nec adeo robustis vehabantur, præcipiens. Sicubi cum cæsarianis cataphractis, gravi ingentium caballorum mole superbientibus, manus ipsis conferendæ forent, nec latera, armis præmunita, ferro recludere statim daretur, equos saltem suffoderent, enseque tortu quodam obliquo, os vulneris in grandem hiatus dilatarent: Ita equum doloris vehementiâ facile collapsurum; & sesorem ipsum equi, armorumve mole oppressum iri.

33. Tillius, qui eo ipso die, ^{Tillii, de prælio in-} quo Lipsia imperata fecit, de Regis & ^{cundo,} Electoris conjunctione, adventuque; ^{consulta-} cognoverat, hæsitabat, & animi dubius ^{tio,} erat: Num extrema tentaret, & in aciem prodeundo, volubili fortunæ rerum summam in manus consignaret? Nec immeritò. Versabatur enim in hostico; locis opportunis, quibus se, ab hostium insultu tutus, continere poterat, potius: Nec ulla, quæ invitû in certamen detruderet, necessitas suberat, aut annonæ, similiumque; penuria. Quin potius in hostem fors ista recasura, nec Elector Saxonix, si Tillius bellum traheret, sustentandæ numero militi, quem adducebat adversum, in longum par futurus videbatur. Ad hæc generalis vigiliarum Præfectus, Aldringerus, cum copiis non temendis propè aberat; cujus adventum præstolandum, cautiore arbitrabantur: Ut, siquidem conspicienda foret, viribus auctis tutius, & certiori victoriæ spe id fieret. His rationibus motus Tillius tres tormentorum thoros extrui, & castra ad Lipsiam vallo subito incingi, imperaverat: Quod po-

stero mane jam in eo penè statu fuit, ut adversùs hostilem aggressuram defendi posset. Primus ergò hic animi motus ad bellum potiùs ducendum, quam periclitandam aciei aleam inclinare visus.

Sed Campiductoris Pappenheimii, & aliorum primorum Exercitus Ducum fastuosa imaginatio, invictæ hætenus veteranorum suorum, quos Germanicæ militiæ florem esse noveant, dextera fidens, nec rata, simplicem ac primâ specie contemptibilem Svecorum manum, & musteos Electoris Saxonie delectus pares ulla tenens iis fore, nedum palmam extorturos, de composito hoc mentis statu Tillium dejecit. Fallor; an ipsi quoque; Tillio fortuna, cui nimium forsitan fidebat, nunc demùm occipitium obvertens, illuserit? An divina potiùs Providentia, Domus Austriacæ & sociorum superbiam valido ictu concutere destinans, cauti aliàs fenis, seu oculis, menti caliginem offuderit? Ut incerta pro certis, ancipitia pro tutis seligens, opportunitate loci, quo stabat, relicta, in apertam exire planitiem, & rem in casum dare, decerneret.

Tillii ad Septimo ergò Idum Septembris, irruescens aurorâ, solis prænuntiâ, signo tormentorum aliquot ictibus dato, extra castra cum Exercitu procedens, aciei instruendæ aliquamdiu vacabat, & ad horæ dimidium subsistens, ordines circumibat: Eosdem circumquâque; visitando, & his, aut similibus verbis ad strenuè pugnandum adhortando. Apparuit tandem, carissimi filii mei, tanta instantia, tanto ambitu quæsitâ, tot votis exoptatâ, tanto animorum pruritu desideratâ dies: Quæ hostis, latibulis suis hætenus delitescens, in lucem & apertum tandem campum prodire ausus est. Jam non alto flumine præcingitur: Quævis in citeriori Pomerania Panis; ponè quem se abdiderat, dum vos neo-Brandenburgum audaciter oppugnatum & expugnatum iretis. Non vallo jam protegitur: Quo Sveta & Werbene à vestro impetu se tatabatur. Nec furtim inopinantes opprimeret: Quomodo ad pagum Angrem nostrorum nonnullis obrepit; ingentem ob id victricem, quasi virtute sua partem, sibi imaginatus. Sed adversus accin-

ctos jam, & pransos-paratos in planitiem hanc descendit: Ubi æquo Marte dimicandum, & dextera, nullo vallo aus flumine septa, nullâ insidiarum opportunitate adjuncta, sed solo robore suo, reata, invictæ vestre dextera ipsi conferenda venit. Huc ut eum electarem, tot labores exantlavi, tot struxi machinas, nullivæ industriæ aut artificii pepercit: Ipsum tandem Saxonem, hæreticorum in Germania caput, armis aggressus; quò versutum hunc Regem è munitionibus suis in apertum campum protraherem. Feci jam, quod mei muneri, illumq; sisto; de vento quoque ut aspires, & de loco altiusculi commoditate, unde è declivi in hostem eò expeditius decurratis, prospecturus vobis sum: Reliquum virtuti & strenuitati vestra committo. Iam tempus est, ut memores sitis, ingentium discriminum, quæ sæpius imperterritâ animorum magnitudine perripistis; acerrimorum præliorum, in quibus invicti vestro robore exististis superiores; illustrium victoriarum, quas à rebellibus Bohemis ad Pragam, Marchione Badensi, Mansfeldio, Duce Brunwicensi, & altero illo ad septentrionem, Danorum nimirum, Rege reportastis. Nunc denique, denique de fide nostra catholica agitur; cuius cursum præpedire, & sufflaminare hæreticorum hæc colluvies contendit. De cæsare quoque Majestatis honore, autoritate, dignitate impræsentiarum agitur. Præstare igitur vos piè religiosos simul & Cæsari devotos milites: Vibrare fortiter pro Religione & Cæsare vestro arma, iræq; vestre aculeos. Efficiate hac acie, ut Cæsar Dominus Germaniæ clueat: Ita vicissim in subactis hæreticorum terris vos, universos singulos, divites & Dominos reddet. Repetietis ab uno latere adversus vos stantem Electoris Saxonie militem: Specie, ut fertur, egregium; armis coruscantibus, & aciem oculorum perstringentibus, instructum; elegantibus vexillis signisque, & unicolore vestium ornatu superbum. Sed mementote, noviter esse conscriptum, nec unquam interfuisse, ubi ferro decernitur; adeoque asperi & cruenti huius ludi insolentem. Ingruit tantummodo alacritate, nec parcite dexteris: Videbitis cum admiratione simul & voluptate; quomodo leves palæ

à pon-

à ponderosis granis hinc inde disiliens. Ab altero latere miseri, seminudi, & famelici Sveci occurrent: Qui animam, quam à longinquo & properato itinere vixdum receperunt, egre trahunt; quorum eques strigosis & exiguis adeo equis vehitur, ut calones vestri firmioribus penè sumentis infideant. Modò igitur incurrat illos acriter, & imparibus totâ mole incumbatis, certus sum: Equos, cum sesoribus primo impetu ad terram afflictos, à caballis vestris obtritum iri. Si vel minimum vobis diffiderem, aut hostis vires alicujus hili aestimarem, ad Lipsiam, loci & castrorum opportunitate tutus, consilire, & certamine, hoc omnino supercedere, aut certè, donec Aldringerus, cum copiis, quæ jam in proximo, adventaret, protollere id poteram. Sed injuriam vobis facerem, si invitam vestram virtutem includerem vallo; in ligone plus, ac armis & dextere vestris ponens fiducia: Aut si alios admitterem in partem gloriæ, prædæ, quæ vos manent. Vos etenim, qui Magdeburgo, vetusto hereticorum nido, exisitis, hereticum hunc quoque Regem & Electorem, Lutheranismum, ne penitus occidat, unice suffulcites, pesum dare par est. Agite ergo, carissimi filii, audeamus: Audaces fortuna juvat. Heretici, ut Patres nostri observatum iverunt, nos Catholicos nunquam hactenus apertâ & plena acie profligarunt: Indubiâ hinc igitur spe alor, istunc qui gradum adversus infert, hereticorum cætum, ut ut satis fidenter se gerat, sanctissima DEI genitrice auxiliante, similiter terga nobis obversurum.

Tillii acies.

In hunc modum universus cæfareus Exercitus, instructis ordinibus, pedetentim per pagos, Lindenthalam, minusq; & majus Wideritschium, Breitenfeldam versus movens, regiis & electoralibus armis, ad integrum milliare à Lipsia, in apertam planitiem obviam se ferebat. Ubi Tillius, ut senex & versutus satis miles, de vento, qui ab occidente flabat, ut suis maximam partem secundus atq; à tergo esset, sollicitè sibi prospiciens, post clavum, quem tormentis occuparat, aciem stuit: Adversariam partem, copias admoventem, in hoc statu præstolaturus.

Licet autem aliàs in prælium, nisi acie subsidii firmatâ, progredi haud

moris sit; ut, si prima acies, ab hoste loco pulsa, se recipiat, altera in pugnam succedat, primæ recolligendi se & gradum iterum firmandi spatium datura: Tillius tamen, hoc neglecto, & insuper habito, non nisi simplicem aciem struxerat: Quod forsân hostem adeo parvi penderet; ut primo impetu omnino pellere, & in fugam cojicere, animum induceret. Universum ejus peditatum, in quatuor ingentes phalanges, more Hispanico, distributum, equites pleriq; duabus velut alis, ab utroq; latere cingebant: Constat verò Exercitus septendecim equitum, & totidem peditum Legionibus. Equitum Legiones hæc memorantur: Renconica, Merodica, Saxonica recentior, Baumgartneriana, Piccolominiæ, Stroziana, Montecuculica, Coloredica, Ervittica, Harancurtiana, Bernsteniana, Schönburgica, Cronbergica, vetustior Saxonica, Wingerskiana; tum duæ Croatarum, Saradetzio & Forgatschio Ducibus, ac una draconum. Peditum Legiones erant: Holsatica, Chiesica, Gallasiana, Saxonica, Furstenbergica, Balderonica, Diterichsteniana, Tilliana, Corniniana, Geyssica, Savellica, Blancardica, Pappenhemiana, Reinackeriana, Comargica, Waliana & Wangeleriana. Dextro cornui Furstenbergius Comes, sinistro Pappenhemius moderabatur: In meditullio aciei ipse Tillius aderat, & ut devotus, tantumq; non superstiosè religiosus pontificis doctrinæ, de cujus incremento hoc certamine cernebatur, assertor, Iesus Maria, tesferam militarem dederat.

A nonnullis haud postremæ notæ Ductoribus, qui id temporis sub Cæsare stipendia merebant, relatum est: Tillium, antè adeo ferocem, ut, locorum opportunitate, quâ tectus periculosam hanc aleam subterfugere potuerat, sponte excedens, in prælium rueret, hoste, qui, fiducia plenus, gradum rectè in eum ferebat, conspecto, expalluisse, obriguisse, & velut animi captum, nec auribus satis competiisse, nec lingvâ. Ita ut Campiductor Pappenhemius, aliive primores Duces, circa ipsum versantes, & signû pugnæ usq; ejus expectantes, ne verbum quidem, nedum, quod

ad rem

ad rem præsentem faceret, quicquam exprimere ab attonito potuerint: Atq; exinde ipsosmet eventum prælii minùs secundum, & cladem imminentem sibi auguratos.

Rex & Elector
vum an-
gusto tra-
mite tra-
mittunt.

34. Regi & Electori, antequam porrectam justâ latitudine frontem hosti, ad prælium jam accincto, obverterent, Exercitus longâ serie, & filatim, ut militari termino loquimur, rivum quendam traducendi necessitas erat; illi ad Podelwitzam, huic ad Ztolcham, pagos: Quo antemeridianum tempus maximam partem infumtum. Prima quoq; Exercitus statio ultra rivum adeò arcta reperta, ut, ob loci angustiam, peditatus ordines conduplicari oportuerit: Tantùm abest, ut tormenta suo modo collocare, & equitum, peditumq; phalangibus per debita intervalla, quo altera alteri in prælio commodè succederet, dispositis, dilatare aciem justâ, ac debitâ ratione licuerit. Unde rerum bellicarum periti judicârunt: Si Tillius Regi toto incubisset impetu, antequam omni traducto Exercitu explicata patescebat acies, plus incomposito adhuc illaturum fuisse damni; quam ex possessione clivi infessi, sed paulò post ultrò deserti, senserit commodi & utilitatis. Verumenimverò Tillius, seu quod à clivo descendere nollet, seu quod hostem, sepositis ejusmodi stragematibus, aperto & ingenuo Marte vincere decrevisset, satis spatii, quo Exercitus traductus in aciem iterum expanderetur, Regi de Jit, immotusq; in positura, quàm cœperat, stetit.

Regis
acies.

Duplex ac hac parte in una fronte erat velut acies, suo quolibet modo structa & instructa: Regionum à dextris, electoraliùm à sinistris. Rex suos in duos ordines seu acies, primam & secundam, & quamlibet harum in corpus, quod peditatu, binâq; cornua, quæ equitatu potissimum constabant, iterum distinxerat. Prima acies dextris, ut dignitate præcipui cornu, Svecis & Finnonicis equitibus suo jure data: Nimirum, Ostrogothis, Smalandis, Viso Gothis, & duabus Finnonum Legionibus. Post hos Rhingravii eques in subsidiiis conspiciebatur. In secunda acie dextri cornu stabant Li-

voni, Curlandi, tum Damiirzii & Sperreuterii, Tribunorum, Legiones. Ab hoc cornu Rex ipsemet prælium committere decreverat: Quia tamen summi Imperatoris munus uni loco altrangi haud patiebatur, optionem sibi aciebat Johannem Bannerium; qui huic cornu secundum ipsum præseset, & si Regem forsitan aliorum advocaret necessitas, individui Dux adhæreret.

Sinistri cornu primam aciem consiciebant, dux Campiductoris Horni alæ, unâ cum Calmbacchii & Bauissii equitibus: Secundam verò Hallii & Corvillii Legiones. Et hoc quidem cornu, quod, si electoralem militem, magis adhuc ad lævam tendentem, respiceret, medio, adeòq; honorificenti- simo totius aciei loco stabat, Rex dicto Campiductori suo, Hornio, regendum concediderat.

Interordinia, ubi equitum Legiones certo spatio inter se discretæ, Rex non contemnendâ sclopetaryorum manu impleverat: Superius memorati Johannis Bannerii Legione peditum, quæ, è meris sclopetaryis constans, nondum sub signis erat, in certos globos distributâ, ad hanc rem usus; & præterea certum sclopetaryorum numerum, Legionibus peditum, quæ viribus maximè pollebant, subtraçtum, equitatu intermiscens.

In corpore aciei, quò peditum phalanges, seu ad sustinendam, seu inferendam impressionem validiores redderentur, plures sæpè Legiones in unam phalangem constipatæ cernebatur; primâq; acies in quatuor phalanges distincta incedebat. Priori phalangi meræ Svecicæ Achatius Oxenstirna, alteri flavæ, seu prætorie Regis Legioni Maximilianus Teuffelius, uterq; Baro, ille Svecus, vir moribus & viribus antiquis, ferocis Dalecarlorum Gentis eo tempore Tribunus, hic ab Austria, Cæsaris injuriâ exul, moderabantur. Tertia è Svecis & Germanis compacta erat, Duce Erico Handio, Sveco. Hujus sinistrum latus cingebat vetustior cærulea Legio, sub Winkelio Tribuno. Post primam hanc aciem in subsidiiis stabant, Regis Legio equitum prætorie, Uslario Tribuno parens, & tria valida sclopetaryorum agmina, Ramfajo, Hamiltonio, & Monrojo,

rojo, Scotis Tribunis, Duſtoribus. In ſecunda acie reperiebantur tres phalanges, ſub Comitibus Turnii, Hebronii & Vitzumii, Tribunorum imperio. Cochtitzkius Baro & Schaffmannus Tribunus equitibus ſuis ultimam claudabant aciem.

Præter grandiora tormenta, quæ Exercitus frontem more ſolito præceſſere, cuilibet phalangi legionarias quasdam exiguæ molis machinas, ad ſui deſenſionem, Rex attribuerat: Quæ ab uno equo, vel etiam, in caſu neceſſitatis, duobus tribuſve viris tractæ, inſigni agilitate hinc inde verſabantur.

Electoris
Saxonie
acies.

Electoris Saxonie acies, quam Campiductor Arnhemius, Rege tamen, cui in charta delineatam oſtendit, comprobante, ſtruxerat, corpus itidem ſuum habebat, pedite, & alas ſeu cornua, equitibus conſtantia. Sex autem in ea equitum, & totidem peditum Legiones. Equitum quidem primò omnium Legio prætoria, Duce Theodorico Taubio, SubTribuno: Tum Gulielmi, Ducis Saxonie, ſtirpis Altenburgenſis, Arnhemii Campiductoris, generalis vigiliarum Præfecti, Bindauſſi, Steinovii Tribuni, & provincialium equitum. Totidem quoque recensentur peditum Legiones: Nimirum prætoria, conſtata è ſex vexillis, quæ libera vocant, nulli certo Tribuno parentia; porro Arnhemii, Svalbacchii generalis rei tormentarie Præfecti, Loſeri, Clitzingii, & Starſchedelii, Tribunorum.

Teſtera militaris à Rege hac prætebatur, DEUS NOBISCUM.

Exercitus
utrinque
tormentis
ſe ſalutat.

35. Acie in hunc modum

utrinque inſtructa, Tillius Regios, quos jam ſub tormenti jaſtum veniſſe arbitrabatur, tribus ictibus, ſed fruſtraneis & aërem ferientibus, ſalutatam iit: Cui Rex duabus dimidiatis machinis reſpondit. Primoque ſtatim globo Baumgartnerus Tribunus diſcerptus, neque læti à Cæſarianis augurii loco habitum: In hoc velut certaminis præludio Tribunal ſtatim cecidiſſe, ac præcedaneæ inſtar hoſtiæ imbuſſe conſtitit. Nec Tillius, principio jam facto, tormentis ſuis poſt hæc feriari: Ex altiusculo loco in Regios, ſi-

ne ulla intermiſſione, detonans Parci-
or initio his fulminibus Rex eſſe: Donec tormenta certiori & deſtinato magis ictu diſplodi poſſent, acie una cum tormentis, eâ, ut ne ordines ulli ſui parte laxarentur, temperie, ſenſim magis magisque promotâ, hoſti paulatim ſuccedens. Quandò circa ſecundam pomeridianam totâ denique vi manus conſeri cœptæ.

Tillius, ut diximus, de vento ſuis ^{Primus} proſpexerat, illumque penè propitium ^{conſiſtus} à tergo habebat; non armis tantum ^{dextri Re-} & viris ſed, inito velut cum aura foedere, ^{giorum,} pulvere inſuper fumoque in hoſtem ^{& ſiniſtri} pugnaturus: Quapropter Regi, verſus ſiniſtram, quantum pote, circumagere aciem viſum; quò ^{hoſtium} ventum cum hoſte partiretur. Suboluerat id Tillio, vetulo & verſuto militi, nec, commoditatem hanc ſibi eripi, æquo animo pati poterat: Quin potiùs promotâ à ſiniſtris ad dextram acie, ventum omninò lucrari, & pago, quia Regiorum latere dextro ſitus erat, in cenſo, fumum in eos propellere laborabat. Hinc ſiniſtrum ejus cornu, & Hoſtica peditum Legio ab aciei corpore diſvulſa eſt, longèque citius ab hac parte, ac alibi, certamen incaluit. Quòd etiam cæſareus equitatus, abſectus in prima acie pedites inter equitum agmina conſpicatus, eorum occurſum, & lethiferos longiorum ſiphonũ ictus reformidaret, eò accidit, circuitu facto hinc deſcendentem ad manus venire, cum ſubſidiaria Rhingravii Legionis, & ſecundâ acie dextri cornu.

Cum quibus Johannes Bannerius ^{Ubi ho-} in hoſtem tanto animi ardore invecſus, ſtes in ſu-
novis; à Rege miſſis ſubinde ex prima ^{gam con-} acie ſubſidiis, adeò in tempore, quod ^{ſecti.} rerum omnium, & vel maxime militiæ primum, firmatus fuit: Ut ſiniſtrum hoc hoſtium cornu, percuſum, in fugam facile compulerit; antequam aliâ parte pugna ferè intenderetur.

Hoſticius autem pedes, quem una cum hoc cornu à reliquo Exercitu impetus abrupuerat, quanquam trepidis rebus, arma ordinèſque retinebat; ſtatu, quem cœperat, ægerrimè moveri ſe paſſus, regiſque equitibus, aliquoties eam aggreſſis, aliquoties cum clade repulſis: Quoad à deſectis ſelo-
petariis & equitatu undique circumveni-
retur.

retur. Quando mistus pedes, eqvesq; rupere tandem obstinatæ Legionis agmen: Eâq; ad interneccionem cæsa, quem militum quisq; locum vivus pede preserat, moriens etiam ferè texit.

Alter con-
flictus, quo
Saxonici
ab hoste
puli.

Dum Rex adversus sinistrum Cæsarianorum cornu hac ratione satageret, & penisimè jam cum hoste illic esset actum, universum cæsarei peditatus robur, unâ cum equite à dextris & sinistris collocato, descendens clivo, frontem ita circumegerat: Ut, Regius præteritis, in Electoris Saxoniz aciem totâ penè mole procumberet. Si quid tamen horum in sinistrum Regionum cornu impegaret, haud magno negotio ab iis impulsus & dissipatus, fugæ se dedit. E contrario Saxonici quoq; peditatus præcipuè ac provincialis eqves, sustinendo tanto oneri, quod ingruerat, impares, ordinibus disjectis, armisq; abjectis, maximam partem campo cessere. Quæ autem Tillio mens hac in re fuerit? Et num fortè, Saxonicos, ut noviter conscriptum militem, facilius acie pulsum iri arbitraturs, Regiis eorum strage metum incutere, metuq; incusso, tum animis, tum ordinibus fluctuantes eò minori mole & ipsos quoq; fundere intenderit? An mortiferus imber, qui è regiis tormentis, dexterrimè usurpatis, largiter depluebat, à Regiis in Saxonicos hostem averterit? curiosè anquirere, nostri parum interest. Hostis certè, successu hoc elatus, omnimodam sibi victoriam jam imaginabatur: Persequendis Saxonici plus justo, ordinibus aliquantulum laxatis & confusis, indulgens, eorumq; reliquias, quotquot in statu adhuc stabant, circuitos penitus pesium dare parans.

In hoc rerum turbine Elector ipsemet trepido & celeri gradu Eulenbergam se receperat: Arnhemius verò ad Regem recurrit, attonitus, & consilii opisve indiguus.

Tertius
inter Re-
gios, sub
est secunda
dio veni-
entes, &
hostem
acerrimè
conflictus.

Regis itaq; mandatu, sinistrum ejus cornu, & duæ peditum phalanges è secunda acie, Hebronii, nimirum, & Vitztumii, Cæsarianorum stituri furorem, in Saxonicos debacchantem, frontem ad sinistram vertere: Et sinistram quidem equitum cornu latius hostium invadens, dictæ verò phalanges frontem adversæ fronti impingentes, arri-

puere vacui cum reliquiis Saxonico- rum adhuc occupatos, integri fesos, compositi in eadem prædantiq; ordinibus penè solutis, effusos.

Quo facto, equitatu licet cæsareo fugâ statim dilapso, peditatus tamen acerrimè prælium sumit: Hostilem impetum in statu suo diu sustinens; & regius equitibus, qui ferociter ingru- bant, pari ferocità non semel rejectis. Adeò ut in atroci & cruento hoc certamine pleriq; penè Ducum, quotquot alicujus notæ inter Regios totâ acie ceciderunt, occubuerint: Interq; alios Teuffelius Baro, qui generalis vigi- liarum Præfedi vices hac acie fundus, prædictas duas peditum phalanges, Regis jussum, in hostem duxerat.

Demum ubi Campiductor Hor- Regioni
victoria.
ninus, cum equite & ablecto sclopeta- rio sinistri cornu, cui è dextro Rex Viso Gothos subsidio miserat, bunæq; suprà memoratæ, peditum phalanges, redintegratâ vi undiq; versum incu- buere, legionariis quoq; machinis, quæ ab omni parte convehantur, den- sum hostium agmen lacerantibus, ordines eorum fatiscere primùm coepe- runt, mox dissolvi, & in apertam fugam prorueri: Rege interim ad silvulam, in clivo sitam, progresso, & quicquid illic, in armis occursus, victoriam ad- huc morari videbatur, dissipante.

E regio autem Exercitu præcipu- um peditatus robur, tota, scilicet, pri- ma acies, quatuor phalangibus con- stans, & tertia secundæ aciei phalanx, ociosæ penè in hoc prælio steterunt; spectatrices ejusdem & velut arbitrae.

Post insignem istam victoriam, Regii fu-
gentium
terga cer-
dunt.
atroci quinque horarum certamine Re- gi partam, equitatus regius fugientium, & impedimentis propriorum Ducum direptis, rimas elabendi, quâ quisq; commodissimè poterat, quærentium vestigia acriter pressit, tergaq; tardio- ribus quibusq; vitâ multatâ, cæcidit: Manubiis opimis exinde auctus. Quan- quam ingruens obscurum noctis, fugi- entibus obtentui, persequentibus ob- staculo, non paucos texerit, & exitio præsentî subtraxerit, quos dira aliâ fata à Regionum ferro manebant.

Certiorum quoq; Rex de succes- su continuò fecerat Saxoniz Electro- rem; Eulenbergæ, quò suorum fuga
cum

eum abripuerat, totum mœrori immersum, & è Regis sermone, ante prælium habito, nil boni sibi ominantem: Totâ nocte, cum victore Exercitu, campo, quo hostem depulerat, sub dio, in acie & armis consumtâ.

Tillius
penissimè
captus,

Quicquid à Cæsarianis Lipsiæ haud intromissum, Mersburgum, Halâ Saxoniâ, & ulterius, timore alas fugientibus addente, raptim properabat. Ipsum Tiliû Fritzius, sub Rhingraviana Legione equitum Magister, quæ à corporis proceritate longû appellitabât, eminus agnoverat, agnitû infecutus & assecutus: Oblatamq; vitæ gratiâ respicientis caput ac dorsû breviori sclopetulo probè committigârât. Et captivitas certa, aut mors indubia ab homine, ætate integro, viribus prævalido languidû senem mansisset: Ni Rudolphi Maximiliani, Saxonix inferioris Ducis, interventus jam penè defecto dedisset effugium. Is enim à latere advolans, Fritziû, in unum Tillium intenti, caput, sclopetulo propè admoto, transverberavit: Ita ut globus, alteri auriculæ immisus, per oppositâ erumperet. Et hac ille quidem ratione Halam Saxonum evasit. Fertur autè, præter hæc verbera, tres corpore excepisse sclopetorum ictus, qui tamen haud penetraverint, sed cutim tantû fugillarint: Unde chyrurgus, Halæ Saxonû eâ ipsâ nocte, quâ è prælio profugus illò pervenerat, ad vibices has incidendum, & obligandum adhibitus, fasciâno adversus vulnera duratû judicavit.

Halâ Saxonum, festinato itinere Halberstadium se recepit: Quindecim modò pedicū signis comitatus; quæ tamen ultra sexcenta capita haud ferebantur. Ipsa in via autem Pappenhemius, cum quadraginta equitum alis, raptim recollectis, nec ipsis quoq; mille quadringentorum equitum numerum superantibus, illi se junxerat.

Omen,
quod longiusculè
acie præcesit.

36. Ita augurium, quod in comœdia, à clero Pontificio Hildesii pridem exhibitâ, acciderat, haud vanum fuisse, eventus docuit. In ea comœdia Regem Sveciæ & Tillium introduxerant, pugnam confecturos; eo tamen exitu, ut Rex à Tillio superaretur: Sed contrarium planè sortefortunâ evenit. Dum enim personatus Tillius fictitium Regem, quod, con-

temtâ Cæsaris Majestate, Romani Imperii fines temerario irrupisset ausu, acriter increpat, & dextram armis jam admovet, alter agilior manuq; promptior, sclopeto rectâ in faciem dispolso, terrore ita eum perculisse scribitur, ut eqvo defluerit. Qui insolens & fortuitus casus, pro præjudicio acceptus, plurimorû animis jam tum sollicitudinem, aut spem, prout quisq; huc vel illuc inclinabat, iniecit: Pro omine infelicis successus infortuniq; quod à Rege Sveciæ Tillio immineret, habitus.

Cæsâ hac acie Cæsarianorum sex millia sexcenti: Qui passim campû te-
xere, ut mox eisdem victorû jussu re-
accepta, cencos, campus texit. Aliquam multi etiam è Saxonis desideratæ Regionû pauciores, & hi maxima pars equites, peditibus plerisq; ut diximus, otiosè astantibus, & consiliis velut arbitris. Clades autem, quantulacunq; tandè, adeò non afflixit Regios, ut potius, caprivorû, qui in stipendia Regis promptè transibant, accessione, aliquot millibus auctior, iter inierit Exercitus. Peditum enim, quorum ultra tredecim millia Albim ad Witebergam non traduxerat Rex, pauculis post diebus, lustratione Halæ Saxonum institutâ, ad millia duodeviginti reperta.

E primoribus Cæsarianorum perierûnt binigenerales, alter rei tormentaria, vigiliârû Præfectus alter, ille, Otto Fridericus, Baro de Schônburg, hic Theodoricus Otmarus Ervitte, Baumgartnerus porrò Tribunus, Baro de Grotta sub Tribunus, alii. Adolphus, Holfatiæ Dux, lethali vulnere faucis & captus, Eulenbergâ deferebatur: Ubi paulò post vitâ cû morte commutavit.

Nec Regii immunes à clade: E Ducû numero, Barone Teusselio, Calmbacchio & Hallio, Tribunis, Adercaztio & Damitzio, sub Tribunis, pluribusq; inferiorum Ducum, præter gregarios, amisit. Corvillius Tribunus, levi vulnere frontè perstrictus, & cruore, è vulnere oculos inundante, occæcatus, medios in hostes delapsus vix sensit, vincientumq; pars à victis captivus abductus est. Electoraliû, inter alios Duces, Bindaufius, generalis vigiliarum Præfectus, mortè appetiit.

Rex Sveciæ univêrsis Tilli Tormentis potiebatur, quæ viginti & septem numero reperta: Eorumq; undecim
ta & tro-
pha Re-
gis par-
ta.

decim femimuralia fuere, unum quadrantale, quatuor sedecim, tres octo ferri pondo vomentes; reliqua minuscula, & ad lapidum nimbum in hostem perpluendum apta. Præferabant autem pars Cæsaris, pars Comitibus Palatini & Brandenburgici Electorum, pars Bavaræ, Brunswicensis, & Fridlandiæ Ducum, ipsiusq; Urbis Brunswigæ insignia. Duo magnæ molis vehicula, vehendis tormentis accommodata, pariter in Regis potestatem veniebant, & sex currus tormentariis globis, alii quindecim pulvere nitrato, funiculis, ac plumbeis sclopetorum glandibus, deniq; tres, ligonibus, palis, atq; id genus bellicis instrumentis onusti. Supra centum equitum, peditumve vexilla & signa eidem à milite præsentata: Cui hostium insuper impedimenta, quæ fugitans hostilis equitatus ipsemet nondum diripuerat, & occisorum corporum spolia in prædam cedere. Nec illa exigua erat: Cui nullus è victo Exercitu ejus fuisse inopiæ existimaretur, quin ad minimum decem ducatos, seu solidos Ungaricos in ære haberet.

Auguria,
quæ pro-
pitiæ aciei
prolulere.

Paulò antè, quàm concurreretur, candida columba in vexillo quodam Saxonicorum confedit; inde mox evolans, & remigio suo universam aciem placidè circumvestit. Id quod à fugaci atq; naturâ meticuloso animalculo, in hoc tumultu & armorum strepitu, insolens visum, proq; secundi eventus auspicio à milite arreptum. Nox, quæ conjunctionem Regii & Saxonici Exercitus præcessit, Regi Sveciæ Dibenæ turbidam, sed læto exitu quietem tulit: Tillium namq; colluctari secum, neve ad terram affligeretur, vehementer obliquantem morfu demùm sinistram brachium perstringere; se verò, quod effectorum virum senex adeò pertinaciter resisteret, irâ incensum, capillitio eum arripere, & humo afflictum, pedibus conculcare, per somnium videbat. Quod somnium conjecturam suam illicò post se traxit: Quippe cum & morsus, prælio depugnato, significationem suam haud difficulter repererit; cladem, quam Saxonici, ad sinistram tendentes, perpesi fuerant, præfigiens. Tillius sub

ortum diei, quo prælium commissum, ad cœmeterium Lipsiense in vespillonis domuncula & cubiculo, feretris atq; sandapilis undiq; perpitto, Senatui militarem habuerat: Unde primores Ducum, dum oculis in parietes conjectis nil nisi funera obversari vident, & inter eos Campiductorem Pappenhemium, de cætero fortuitorum horum contemptorem, nescio quis horror invasit, pro diro ac funesto omine id interpretantes. A diversis observatù: Eo ipso die, quo alea hæc Cæsarianis adeò infeliciter cecidit, Paswalcensi lanienæ annò principium fuisse datum; adeoq; divinam vindictam ob nefanda tunc temporis perpetrata facinora, nunc, redeunte in circulum sole, evidenter se exferens.

Et hoc est illustre illud, ac notatu dignum prælium; in quo Tillius, antehac *nunquam altius ingredi aqua, ac fundum conspiciari posset*, gloriari solitus, etiam aliquandò impingens titubavit, Cæsariq; cum concubibus, pontificii fœderis sociis, concussus est fatali ac gravi ictu: Qui consilia ejus è solido, quod jecerat, fundamento sollicitans, Protestantibus econtra se ac suos è prædura, quæ ad hunc usq; diem presii fuerant, animorù, corporumq; servitute asserendi dedit ansam.

Fuit autem mensis hic September, non ad Lipsiam modò, sed alibi quoq; Domui Austriacæ fatalis ac infaustus: Siquidem pauculos dies antè, quàm terrâ illic decerneretur, Hispanus à liberis Belgii Ordinibus mari adeò malè mulctatus est; ut bis quasi mille milites, qui morti occubuerant, perditum ierit, & ad quater mille captivos, ducenta circiter tormenta, nec non bellicorum instrumentorum, aliorumve divitum spoliolum copiam ingentem hosti reliquerit.

37. Sed, ut revertamur ad historiam nostrâ, Rex Sveciæ, sexto Idus Septembris, qui à parta victoriâ alter, Lipsiam, ubi, sub Wangeleri imperio, ad mille, ut retulimus, milites in præsidio erant, quibus aliquamulti, è prælio refugii, se junxerant, cum Exercitu perrexit: Seditione Urbis simul & Pleisfenburgi castro imperatâ. Deliberandi autem spatium postulante

Septem-
ber hic
mensis Do-
mum Aus-
triacæ in-
faustus.

Rex, vi-
goriusus,
Merisbur-
gum oc-
cupat,

Wan-

Wangelero, noluit obsidendis his diu immorari, sed Saxonie Electori, qui eū copiis, quantascunq; inter hastemporis angustias recolligere dabatur, Eulenbergā ad eum redierat, ut abnuentes imperata facere compelleret, committens, ipse, rerum cursum secutus, Mersburgum cum parte equitatus properabat. Hic valida hostium manus, ē nupera clade elapsa, iterum coierat: Quorum supra mille cæsi, ad mille quingentos autem, in captivitatem reducti, pleriq; postmodū in ejus stipendia lubentes, volentesq; transierunt.

& Halam
Saxonum

Quinto Iduum Septembris, recuperato Mersburgo, Halam Saxonum itum: Quæ tertio Iduum Septembris, & Mauritoburgi arx posttridii Regis arbitrio permisa. Cæsarianus miles, qui hic servārat, Ducibus, summo excubiarū Præfecto Gratchio, & Centurione Winckelmanno, captivis Electori Saxonie transmissis, universus penē nomina regis signis addixit: Pauci, qui detrectabant, contra Regem & protectantes Imperii Ordines nunquā arma laturos, jusjurandum dare cōpuli.

Elector
Saxonie
Lipsum
recuperat

Interim Elector Saxonie Lipsiense quoq; obsidium absolverat, & pridie Iduum Septembris, cum præsidio hostili de Urbe dedenda pacto convenerat. Cujus vi Ducī ac militi prædiali, tum ē Wangeleria, tum alius Legionibus deletis, modō pontificie esse Religionis, annā cum impedimentis signis (quorū dena coloris rubri) complicatus, & justis armis exire quidem licebat; hac tamen lege: Ut si quis illorum Regi, aut Electori Saxonie in posterum stipendia merere mallet, à summo præsidii Præfecto ne in eo præpediretur. Protestantium vero doctrinæ additi ex templo à Cæsaris in Electoris partes transire jussi. Reliqui contra Regem, Electorem, eorumque facies nunquā militaturos, sacramēto adacti. Quicquid in Urbe, præter Duces, militesve, præsidio ab initio destinatos, repperit, cuiuscunq; tandem conditionis & qualitatis foret, à conventionē exclusum, Electoris arbitrio se dedere, necesse habebat: Quorum in numero, Coroninus, & Blancardus, Tribuni, Walmerodius generalis Commissarius, quatuor sub-Tribuni, cū nonnullis ē pontificio Cle- ro erant; in custodia ex pacto retenti.

Hac ratione electoratus Saxonie,

Misniaq; , pro tempore, paucorum dierum intervallo, hoste iterum exonerati: Quam ob causam per universam provinciam supplicationes institutæ, & preces pro felici impoſterū successu ad summum Moderatorem bellorum, & unicū victoriæ um largiorem, Deum Opt. Max. solenniter habitæ.

Rex verò Sveciæ, pauculis diebus, quibus Hala Saxonum cōmorabatur, cū Civitate omnium primū, in tutelam receptā, certo modo transegit. Ut enim, pro arbitrio suo, Leges itallensibus præscribere, jure belli, quo & Urbem & arcem occuparat, licuisset, nolebat tamen stricto jure cum his agere; palam professus: Modò de fide, subjectione, & obedientia scripto idoneè caverent, non tantum privilegia, immunitates & jura, quæ iusto titulo possiderent, sarta telluris relicturum, sed ab hostili etiam injuria defensurum. Quocirca Senatus, curiarū Tribuni, totaq; Universitas sanctè & sub juramenti fide eò promptius se obstrinxere: Regi Sveciæ in posterum contra hostes ejus, & quemcunq; quisquis tandem ejus, obediens, fides, morigeros fore; ejus commodū promoturos, damnum, quantū in se, amolitus, multo minus vel minimum quippiam, consilio opereve ipso, directò seu per ambages, machinatos, unde Regi & ejus fœderatis periculum aut præjudicium crearetur.

Ejusdem argumenti cautione præstitā, Magdeburgensis regiminis Consiliarii, Secretarii, scribæ, pristina munia, quousq; Regi aliud videretur, obire jussi. Ludovicus tamen, Princeps Anhaltinus, ut pro Rex, & Johannes Stalmannus loco Cancellarij, seu à libellis, iis præpositus: Tribuno autem Sneiderwinio supremæ præsidiorum his oris cura commissa.

Post hæc integra Familia Principum Anhaltinorum, fœdere cum Rege decimo septimo Calendæ, rum Octobris contracto, sub regia protectionis ambonem se recepit: Certum tributum, ad sufferendos belli funtus, Regi è Principatu suo quotiensibus pendere assensā; &, si quidem raunionem in territorio ipsorum excizare, Albinæ ponte infernere Rex vellet, non modò in liberum ejus arbitrium id conferens, sed & operas subditorum, qui absque Regis impensā, quicquid ides, exstruerent, pollicita.

Hala Ci-
vitas Regi
fide suam
obligat

Er Mag-
deburgen-
sis regimi-
nis mini-
stri,

Anhalti-
ni Princi-
pes fœdus
cum Rege
contra-
hunt.

Delibera-
tio Regis
cum Ele-
ctore Sa-
xoniz, de
bello pro-
sequendo.

Elector quoque Saxoniz, post recuperatam Lipsiam, ad Regem Ham-Saxonum venerat; deliberatum cum eo: Quid porro adversus hostem tentandum veniret? Et sanè, ad dextram deflectendo, Tillii, quiper Magdeburgensem Halberstadensemque, dicecesin, nec non Brunswicensem Ducatum aufugerat, vestigia legere, in primo statim consultationis limine displicuit: Ne, sede belli, in Saxoniz inferioris Circulum translatà, communis Religionis consortes incommotis, quæ bello comitari solent, involverentur. Duæ ergo viæ superabant reliquæ, quibus hostis invadi poterat: Altera declinabat ad sinistram in hæreditarias, quas vocant, Cæsaris dicionem; ad dexteram, per Thuringiæ silvæ aspera in Franconiam, & calidum rasæ cohortis nidum, ubi cuticulam tamdiu probe curaverat; rectà ducebat altera. Electori posterior hæc via maximè aridere visa: Adeoque nihil non agere is, ut Regem ad sinistram Cæsaris hæredio immitteret. Quamquam autem opima satis hospitia, & quod Cæsar à milite aliove belli apparatu parum esset instructus, exiguo periculo conjuncta, manerent illuc euntem: Rex tamen, Electori hac in re assentiri, minime consultum duxit. Tillius etenim, cum Exercitus, quæ Liptiensis stragem evaserant, reliquiis, Visurgim versus se receperat: Ubi, Aldringeri Fuggerique, copiis attractis, validum iterum Exercitum brevi coagmentaturus, & Rege ab Electore disparato, alterutri, qui ad dextram tenderet, ut proximo, omnibus viribus dubio procul incubiturus erat. Saxonicos autem, qui, ut clade nuperà perculsi, pusillanimes adhuc, & hoc quoque respectu fenerator, per se hostico robori pares haud videbantur, ancipiti huic discrimini objicere Rex nolebat. Maximè sub Arnheimio Imperatore: In quo ad Lipsiam, acie Saxoniorum afflicta, animi perturbati, nec rebus dubiis satis sui compotis signa haud obscura notaverat; adeoque non usquequaque idoneum judicabat, cui absoluta rerum in bello summa, adversus strenuum belli Ducem, cumprimis in acie, committeretur. Namque, non secus ac lanista infirmioris animi, ubi rudibus batuitur,

gladiatoriz artis præcepta ad ungues servant, nec nisi ad eorum normam ictus infligunt, & victores sapius evadunt; quando autem stricto ferro cum adversario res est, perturbatione confusi, artis obliviscuntur, & plerumque confodiendos se præbent: Ita hunc quoque theoriâ, quàm praxi armorum meliorem militem, consilio quàm manu promptiorem. Ulterius veniebat Regi in mentem: Silesiæ Principes ac Ordines in Saxoniz Electorem, qui, dum post Bohemicus motus Cæsaris obedientiz colla, ejus interventu, iterum submitterent, de Religione & privilegiis fartis, rectis conservandis fidem illis dederat, singulari respectu ferri; atque ad eum, simul ut cum Exercitu proximaret, undique confluxuros, velut vadem ac sponsores religiosæ, profanæque Libertatis. Præpotuit quoque in consilio Regis autoritas, & conclusum denique est. *Electori in Silesiam eundum, illic firmandum pedem, vires, quantum pote, dilatandum, & ulteriori armaturæ comparandæ, communi Protestantium bono, operam dandum. Rex verò per Thuringos, rebus illis omnium primò ordinatis (id quod bonâ Electoris Saxonie, assensum suum præbentis, & iis, quæ huc facerent, Regi sponte cedentis, veniâ licebat) in Franconiam penetrare, afflictos gementesque sub onere Religionis socios in superiori Germania relevaræ, rasamve cohortem in sua sibi nodo visere, simul Tillio, si id impeditum acceleraret, denuò frontem obvertere constituit.*

38. Illic locorum ut viam Chemnitios in Franconiam à adventanti sterneret, & in protestantium Imperii Principum, Ordinum, Urbium animis idonea intentioni suæ fundamenta præsterneret, Martinus Chemnitius, à Consiliis aulicis, equitum Magistro, Marco Relingio comite, à Rege iter præcipere jussus: Qui Baireutum primò ad Christianum Marchionem Brandenburgensem, inde Noribergam profecti, ubi vis, maximè Noribergæ, hominum animos in Regem, regiasve partes affectu pronos reppererunt; nihilque avidius, quàm adventum ejus præstolantes.

Publico tamen nomine Noribergenses in periculi pleno, & planè vitæ negotio, quo in genere præcipit

Chemnitios in Franconiam à adventanti sterneret, & in protestantium Imperii Principum, Ordinum, Urbium animis idonea intentioni suæ fundamenta præsterneret, Martinus Chemnitius, à Consiliis aulicis, equitum Magistro, Marco Relingio comite, à Rege iter præcipere jussus: Qui Baireutum primò ad Christianum Marchionem Brandenburgensem, inde Noribergam profecti, ubi vis, maximè Noribergæ, hominum animos in Regem, regiasve partes affectu pronos reppererunt; nihilque avidius, quàm adventum ejus præstolantes.

tantiâ

or & per-
cauta est.

tantiâ & impetu non minùs, ac tarditate peccari solet, consideratè admodum se gerebat, nec adduci poterat; ut de percutiendo cum Rege foedere promptè assentirentur: Versante ob oculos sacramenti, Cæsari secundùm Imperium præstiti, fide; quàm ante aliquot septimanas per chirographum, Aldringero, generali vigiliarum Præfecto, traditum, renovârunt, & arctiori nexu connodaverunt. Commune quidem Protestantium onus humeris succollare velle, haud invitì, ab una parte videbantur: Sublestæ tamen fidei inculsari, & calumniæ fenestram aperire nolebant ab altera, quâsi nec necessitate adacti, nec ullâ justâ causâ moti, sed solâ levitate impulsâ Cæsare descivissent. Maximè, cum Cæsaris delegatus, D. Poppius, Ambergâ aurem iis indefinenter velleret: Amplâ ac magnificâ quæq; de Cæsare promittens, quinimo chartam puram, Cæsaris manu ac sigillo firmatam, ab illo pollicitus; quâ cautionem, qualiscunq; tandem arderet, & quicquid præterea expeterent à Cæsare, consignare ac perferibere ipsismet liceret. Quæ nimia & insolens Cæsaris largitas, gratiæq; velut prodigientia etis suspecta plerisq; effectû tamen suo non omnino carebat; sed unâ cum aliis remoris non parum sufflaminatum ibat regiæ negotiationis cursum.

Regis min-
naces ad
Norimber-
genesis li-
tera

Rex ergo ad id, quod interiori cordis recessu ipsimet ambiebat, vi quodammodò compelli velle, conspicatus, literas hostilium minarum plenas ad eos dedit; hoc argumento. *Quoniam, morem postulatâ suis gerere detrectantes, eò inclinare animadvertet, ut, aut in Cæsaris fide sibi permanendum, aut neutricertè belligerantium parti stipulandum, censerent; ipse autem, Neutralitate omnino explosâ, Protestantes, qui hanc præ se ferrent, pro hostibus, provinciasve eorum & Urbes perinde, ac si ab hoste vi & armis evictæ forent, habere, animum induxisset: Ideo ipsos quoque, ipsorumve Urbem, nisi ad meliorem mentem redirent, hostiliter tractaturum; ferro, eade, flammâ illos, illorumve imperio parentes, velut capitales hostes, ad extremum usque persecuturum; universis ac singulis Urbis civibus, incolis, subditis, horumve bonis, ubi-*

cunque in suis, aut fœderatorum ditionibus & Urbibus nascisci daretur, injecturum manus; illarve addicturum fisco, ac cuivis ad prædam expositurum.

Hæ literæ in ampliori eximiorum civium Senatu, qui aliquot centenis capitibus constat, unâ cum propositione & postulatis Regis, publicitè recitatæ, tantum operabantur: Ut tota civium Universitas, seu reverà his minis territa, seu speciosum mutatorum consiliorum nascâ prætextum, in Regis partes palàm transierit, & unâ cum aliis protestantibus ac Ordinibus Franconici Circuli ejusdem patrocinio paulò post se submisserit.

Quibus
acceptis,
in Regis
partes
transiit.

Relingius, eqvitem Magister, in-Relingius
terim, dum Chemnitius, regionum ne-
giorum satagens, Noribergæ com-
morari necesseum habet, Ulmâ, pari-
tatione hominum animos ergà Regis
adventum præparaturus, perrexerat.

Ulmam
& Argen-
toratorum
proficiet-
tur,

Quo feliciter & dextrè satis per-
acto, discedens, mediâ inter Ulmam
& Guntzburgum viâ, nescio quem
Cæsaris Commisarius, qui ad lu-
strandam noviter conscriptam cohortem profectus, & primum, quod lustrationis vocant, menstruum stipendium, illi exsoluturus, decies mille florenis gravis erat, incidit; viginti quinq; sclopétariis comitatum. Nec mora: His inopinatò statim dissipatis, & æris sarcinâ, & vitâ, sclopeti globo humi prostratum, exiit; Pecuniâ omni Argentoratû secum avectâ. Ubi pariter animos hominum periclitatus, insignem, ut alibi locorum, ita & hic ad regias partes inclinationem reperit.

Trucidato, in itinere, Cæsaris quoddam Commissario,

39. Sed, ut curriculo ad Regem redeamus, is Elector Saxoniæ & Principi Anhaltino valedicens, decimo quinto Calendarum Octobris, Halâ Saxonum cum Exercitu discedebat: Per Querfurtum in Thuringiam promoto rectâ Erfordiam versus gradu.

Rex Erfordiam promigreditur.

Erfordix Civitas, Regis itinere Erfordem explorato, præsidium militare sibi impositum iri, maturè præsentiscens, Legatis adventum ejus occuparat: Qui Leubingæ, summo mane, jamjam ex hospitio digressuro obvii, redditis fiducia literis, sub dio statim auditi. Propositionis autem summa summarum

Legationis Le-
gationis, gatorum
obviam
factorum
petitus.

rum eò redibat. Regi supplicare Erfordenses: Quemadmodum ante menses non ita multos, & alias diversis vicibus, summi bellorum Duces à proposito imponendi iis præsidiū dimoveri se essent passi, ita ipse eo band secus abisteret, de cætero omnes & singulos eorum cives, quorum nonnulli pontificiis sacris addicti, & subditos provinciales, tum Electoris Moguntini illic exstantia bona, Consiliarios, ministros, unā cum papali Clero, & totam eum in modum universitatem, continentem regionem, hoc rerum statu in protectionem receptos, non pro tempore tantum, Exercitu transeunte, aut finibus eorum inhaerente, sed imposterum quoque à militum vi ac injuriis taderetur.

Registe-
sponsum. Quibus Rex illico respondit. Haud libenter præsidio sus illis creaturum molestiam; modò ratio presentis belli, & hostium status diversum admitterent: Sed eam utriusque conditionem, ut de Erfordia solidè sibi prospicere, non posset, sed flagitet. Multis prægnantibus de causis, ne quidem proximā sanguinis & vicinitatis necessitudine, junctis potius hac re parcere; quid Electoris Brandenburgici & Ducis Pomeraniæ exempla, ipsis dubio procul nota, clarè testatum faciant. Quorum in electoratu ac ditionibus munitiora atque opportuna transitu loca milite suo firmavit. Nec magis his ea carere potuisse præsidiis, ac quotidiano victu: Nisi cum maximo, & incolarum, & communis causæ detrimento, hosti velut voluntariè ac consultò iterum prodi, ejusve lubricini exponi debuerint. Hinc illis facile conjectu: Precibus eorum locum relinquere, aut à proposito vel annuum latum ducere, Regi band licere. Summa tamen usurum moderatione, nec præsidio ulterius, ac suipsius, & Civitatis quoque securitas, belli ratio necessarii requireret, gravem us fore: Milites quoque, ne in licentiam erumperent, militaris discipline freno injecto, quantum pote, cohibeturum. Quod reliqua Civitatis petita attinet, varias sane rationes suggeri; cur Erfordia armis (nec, cum DEO, id arduum) in potestatem potius redigenda, & jure belli, quod omnia contraria vincula obligationesve, quæcunque alias obtendi possunt, uno ictu incidit, ac funditus destruit,

absoluto suo arbitrio subjicienda videatur: Et, inter reliquas, vel hanc maxime; quia Elector Moguntinus, Regis ac Federatorum hostem spontaneo motu professus, patrocinium Urbis sibi arroget. Quin opimiores forsitan commoditates, ac utilitatem majorem, si absolute Urbi dominetur, ex illa Regem manere. Ad testificandam tamen benevolentiam, qua universos, singulos, sinceriori Religioni addictos prosequatur, malle diversam ab hac ingredi viam: Ut, nimirum, Civitas, & quicquid Civitatis imperio ruri pariet, sua sponte ac certo pacto in manum suam conveniat. Securus itaque illos esse jubere, regia fide, omni meliori, quo fieri possit, modo, cum suo, tum Federatorum nomine: Ipsi, ipsorumve Civitati omnia & singula jura, privilegia, immunitates, quorum in possessione bona fide sint, facta, tecta conservatum, & contra quoscunque summis viribus regie assertum iri. Quæ in finem scripto illis cavere, paratus existat. Pontificios cives ut, protectione exemptos, pari ratione, qua suæ Religionis ascle alibi multifariam habiti sint, tractet, satis subesse causæ: Hos tamen intercessione quoque Civitatis fructuros, & ita universam civium communem regie promissioni inclusum iri. De eo verò frustra laborari, ut ad Electoris Moguntini bona, Ministros, & papatui addictum Clerum extendatur: Moguntinum enim, unā cum aliis pontificiis fœderis sociis, Regem ejusve Federatos vehementius sinè oppugnasse, fortunis vitæ eorum insidiatos, & nil non hostile ausos. Nolle tamen ad extrema idcirco digredi, sed, particulari tractatu instituto, adeo moderatè erga illos se gerere decrevisse: Ut ipsi met videm de clementia regia sibi gratulari, & intercessionem Civitatis non frustraneam fuisse, judicaturi; superiores verò & Domini ipsorum causam habituri sint, desiscent tandem aliquandò ab internecino, quo in Regem immeritum hactenus flagrauerint, odio.

Utut verò Legati preces, de non imponendo Urbi præsidio, tenuitate suā, quæ oneri ferendo par non esset, in medium adducta, & intercessionem pro Moguntini bonis, Ministris, Clero magnā instanciam iterarent, Rex

Rex tamen responso, prius dato, firmiter influit: *Non opus esse, dictitans, ut Erfordenses soli de sustentando praesidio militis sollicitos se praeberent. Univerſe enim Thuringiae commodo praesidium cedere. Univerſos itaque Thuringiae Ordines onus quoque succollaturos. Quia verò, hac de re nihil solidi in mandatis habere, asserant Legati, satius esse; si redeant in Urbem, ad Senatum referant, & certiori responso instructi revertantur. Interim ipsi decretum, nonnullas equitum, peditumve copias eo praemittere: Quae, stationibus ad portas, & alia potiora loca infestis, adventantis ac Urbem ingredientis consulerent securitati.*

Regerere ad hæc Legati: *Regis securitati civium ac militum urbicorum excubiis satis superve prospectum iri; nec opus, ut militem idcirco suum in Urbem luderet. Rex verò asseverare econtra; id in excubiis, ubicumq; commoraretur, disponendi sibi hucusq; semper fuisse moris, ne alienæ custodere se committeret, nec modum ab aliis in eo praescribi passum: Observato trito illo versiculo;*

Alterius non sit, qui suus esse potest. Hunc morem adhuc servare, operamve ludere, qui secus suadeat, aut impetrare speret.

Gulielmus, Saxoniae Dux, praemisus, Urbem improvisò inurat. Eum in modum Erfordensium Legati dimissi, domum se conferebant. Ubi, postquam rationem legationis suae reddiderant, in sententiam, de Rege amicè recipiendo, demùm pedibus itum fertur: Asfentientibus etiam Moguntini Ministris & Clero; quod nullam, nisi in Regis clementia, salutis indispensandæ spem superare viderent. Statimq; iis, qui prius missi fuerant, de referenda ad Regem hac declaratione injunctum. Revorsioni autem illorum Gulielmus, Saxoniae Dux, stirpis Viniariensis, Regis jussu, una cum Corvilliana Legione praeventens, portasq; subito irrumpens, undecimo Calendarum Octobris, in ipso foro, & velut umbilico Urbis, instructis ordinibus se stitit, duobusq; Senatus primoribus accersitis, Regis nomine insinuatum iit. *Equites hos à Rege comites ipsi additos, quos sub vesperam peditum aliquot cohortes exsecuturæ: Ut, excubiis ad portas & alibi, ubi commodum videre.*

tur, dispositis, adventanti sterneretur velut via, & confusio, quæ Exercitui appropinquante irrepere solet, tempore occurreretur. Velle autem & jubere Regem; suo nomine Duci claves portarum tradi: Quod in omnibus Urbibus, quas aut ingressus sit, aut praesidio suo firmarit, ita fuerit observatum.

Gravari hic initio Senatus, & tergiversari, mox tamen, instante Duce, assensum suum præbere; sub hac tamen, expressè adjectâ, conditione: *Ne traditio clavium Civitati, aut ejusdem Juribus, privilegiis, immunitatibus, quæ, facta, tectâ servare, Rex Legatus receperat, ullatenus præjudicio foret.*

Remanere quoq; claves in regiorum Praefectorum potestate ad mortem usq; Regis, & milleſimi, sexcentissimi, tricesimi tertii Anni auspicia: Quando Regni Sveciæ Cancellarius, Senatus & civibus, enixè affectantibus, quò in illa rerum ambiguitate animos eorum communi causæ magis devinceret, restitui jussit.

40. Postridiè, qui decimus erat Calendarum Octobris, circa tertiam pomeridianam Regem propinquantem, primores Senatus solenniter suscipientes, de patrocínio ac tutela denuò interpellabant: Tenuem Civitatis statum, ut quæ, agriculturae magis, quàm commercii operata, simpliciter & humili fortuna contenta semper vixerit, praesentium insuper turbarum intemperie omni penè habentià nudata sit, verbis adumbrantes, & ad animum Regi revocantes.

Ad quæ à Rege responsum. *Pro misis fidem, de Civitate ac universa civium communione in protectionem recipienda, Leubingæ ipsorum Legatis datam, illibatam servaturum; eaq; de re, dummodo vice versa de fidelitate ipsi praestanda chirographo se obstringerent, scripto iis cavere paratum. Dolere adhuc summopere illorum vicem, obexantilata his bellorum tumultibus damna: Facile quoque adduci, ut crederet; vite eorum modum in agrorum cultu versari potissimum. Meminisent tamen, incolas suos, non rusticanos, sed urbicos esse: Quos pro aris ac focis pugnare, fortunâq; omnes, imò sanguinem & vitam pre illorum incolumitate insuper habere deceat.*

Et claves portarum in potestate redigit.

Rex Erfordiam ingreditur.

ceat. Majores illorum tot turrium, manium, vallorum, aliorum, quæ munitioni alicujus loci requirit operum structura luculentum dedisse specimen, quomodo animati forent: Ipsis quoque omnino incumbere, ut vestigia eorum, maxime in hoc bello, quo de vera Religione & Patriæ salute certantem cernitur, strenue insistant, & gloriosos illorum spiritus laudabiliter emulenter. Nec ullum superesse dubium: Quin, si ancipiti hoc rerum statu violente oppugnationis discrimen Urbs incidat, munimentorum jam exstantium moles non continende, modo ne in illis huiusmodi bellorum usus accommodandis ulli operæ aut sumtui parceretur, ad depellendos hostium impetus, insigni, cum DEO, ad umentum essent future. Considerarent in animo secum tragica vicinorum nonnullorum exempla: Qui, pecunie retinaces, præsentis necessitati sunt, quos flagitabat, impendere, aut saltem mutare ad tempus detrahendo, seq. fortunæ suas omnes præsentis exito involverint. Horum calamitatem inservire ipsis loco speculi: Unde ejusmodi discrimini maturis remediis præverti discant.

Nono Calendarum Octobris Rex Urbem circumequivitans, Ædili commonstratum ibat: Ubi & quomodo munitiones novas, Urbi firmandæ, exitandas censeret.

Octavo Calendarum Octobris, circa tertiam pomeridianam, quinos Urbis Senatus, regionum urbanarum principes cives, tum curiarum & extramuranorum Tribunos, qui eo ipso tempore in publicis ædibus congregati erant, ad se in hospitium accersitos, illustribus aliquot personis, nec non supremæ notæ bellicis Ducibus, aliisque magnæ dignationis hominibus non paucis præsentibus, insigni & memorabili oratione, sermonem ultra semihoram protrahens, compellere Rex aggressus est: E qua sequentia à curiosis annotata reperiuntur, quæ nec nos benevolo Lectori invidimus. Admiratio nonneminem vestrum forsitan subibit: Quid causæ me permoverit; Regno & provinciis meis hereditariis relicto, in Germaniam, discriminum ac laborum, quæ illic, venientem excepturi manerent, respectu seposito, contendere, iterve adeo longinquum, terrâ mari, va-

riâ fortune sorte, ad hunc usq. locum emetiri. Enimvero DEum, cordium scrutatorem, testem invoco; nullo ambitionis pruritu, aut præposterâ dominatum meum per subjugatas exterarum Nationes ampliandi cupidine, ad turbas ciendas impulsus: Quin potius propria me ipsius, & meorum Regnorum ac ditionum securitas, cui Cæsariani hostili animo, clam palamve insidiabantur, & indeclinabilis necessitas, quod adversariorum aures ad oblationem mearum æquitate penitus obscuravissent, inculcata legitime defensionis arma induere, adegerunt vel invitum. Hæc autem benignissimo Jehovahæ felici adeo rerum successu, præter omnium spem, & supra meum ipsius opinionem cælitus beare visum: Ut ad suscipiendam meorum Consanguineorum, & illorum, qui Religionis necessitudine in Germania mihi juncti, curam, eosve è calamitoso hoc statu, presuriis, corporum atque animarum servitute, imò malorum omnium barathro, quo à Cæsare & ejus complicitibus immersi, tantumq. non absorpti erant, eripiendos, lata mihi fenestra aperta fuerit. Jehovah huic momentoso adeo operi me destinavit, animosve, viresve, benedictionem, victorias annitenti largiter impertit; Jehovah robore ac divino auxilio armis meis bucusque, ut in propatulo est, penetrare, Pomeraniam, Megapolim, Marchiam & Saxoniam electoratus, Magdeburgensem ducatum penè integram, nec non alia loca à violento hostium jugo liberare, & hac ratione præsciscine dicam, veræ Religionis, illive innexæ profanæ Libertatis statui solidum fundamentum subternere datum est: Cui, dummodo unusquisque, quod sui muneris, non omittet, quicquid firmandæ Christianæ, unicè beanti, fidei, quicquid protestantiæ Electorum, Principum, Ordinum Libertati, utrique tot hactenus machinis concusse, facit, tuto & sine ullius ruine metu superstruere licebit. Muneris autem nostri est: Non communis modo calamitatis vicem corde dolere, & inani oris questu prosequi; sed, conceptis primo ad DEum Opt. Max. votis ac precibus, totis deinde viribus allaborare ad averruncandam, quæ cervicibus imminet, pestem. Nobiscum enim omnibus, qui perferiorem Evangelii doctrinam amplectimur, cujuscunque status aut conditionis sumus, per me de agitur,

Rex meditatam ad Primores Civitatis orationem habet.

tar, ac si per incerta maris & tempestatum corbita volveremur: Nunc velut ad sidera usque fluctuum tumore elati, nunc, iisdem subsidentibus, in abyssum quandam proruentes; adeoque naufragiū iamjam facturi, & exiguo intervallo à morte discreti. Hic verò perquam absurdum foret, dum nonnulli naufragio aver-tendo, & navis ab interitu conservanda gnauiter incumbunt, alios complicatis sengeremantibus, & otiosos unda abundantiæ se præbere spectatores: Sed quisque pro se, quantum potest & valet, id agit, id con-nititur, projecta etiam oneris ac mercium parte, ut vitam tantummodo & reliquū irato mari eripiant. Haud absimiliter unumquemque nostrum decet, manū ala-criter ad movere operi, & impensā quoque aliqua fortunarum nostrarum particulā, pro virili commoliri: Quò communis sa-lus, sub quasantium periculorum mole laborans, procellarum aestui subdulta, in securitatis portum succedat. Ubi post-modum furibundum mare, cuius potesta-tem jam effugimus, tutò & cū delectatione contueri licebit, & nemo non exan-tia laborū levamentum aliquod senti-et; habebit certè, quod optimā à Deo Opt. Max. mercedem pro stoletur: Quia ad divini Nominis & gloriæ asser-tionem, & conservationemve veræ, unice beanti, do-ctrinæ, temporalium aliquid bonorum in-super habuerit ac impenderit. Absque hoc respectu forem jam dudum, priusquā adeo longè essem progressus, pro me spe-ciatim æquas Pacis condiciones à Cæsa-re impetrare potuissem: Et nunc, post adeptam insignem hanc victoriā, easdem amplecti multò magis adhuc in meo staret arbitrio. Divinus autem instinctus, & divina vocatio, quæ communis neces-sitatis onus nec opianti imposuere, compel-lunt, ut non de mei solius, sed eorū etiam, qui Religionis & sanguinis nexu mihi juncti, securitate solliciti sim, &, prius-quam hos deserā, fortunas potiùs omnes, quin & sanguinem vitamque extreme sorti committam. Adhucdum sanè valetudine firma, per DEI gratiam, & integris cor-poris, animique viribus sum: Fortuna quoque satis prospera, & felicitus rerum succes-sibus utor. Recordaminor tamen, in atro-cem & clade ipsa exacerbatum hostem denuò ire, qui ut noxiam mihi inferat, aut planè è medio me tollat, varias sutelas machinatur: Facileve divina Providen-

tia permisit accidere possit; ut fortuna, quæ in toto hoc vitæ humane proscenio, maximè verò in bello variabilis, tergum obvertente, vel sanitatem meam, vel spi-ritum ipsum communi causæ impendat. Quicquid autem id periculi tandem sit, nullatenus reformido, nec ab eo, quod divina Sapiëntia imposuit muneri, deter-ri me ullo modo patiar; certus de eo & securus: Nisi summi Numinis permisit nil adversi mihi posse obstringere; & quicquid, dū in munere divinitus deman-dato versor, obtigerit, utut humane ra-tioni in speciem triste & pessimum videatur, quia divine tamen gloriæ & doctri-næ satago, non nisi bono cesurum. Quin-imò beatum me reputabo, si Salvator & Christus meus gratia hac sua dignabitur: Ut pro ejus nomine aliquid mali, ærumnarum, periculorum, aut mortem quoque ipsam sustineam. Ad eandem normam unicuique vestrum formandus animus: Ut, licet non omnes mecum in campum adversus hostem prodeatis, quisque tamen in suo statu ac ordine sacro-sancti Evangelii cursum validè promo-veat; ab eo, quod temporalium bonorū summi Collatoris benignitate ipsi datum, largiter, pro opum suarum modulo, im-pendendo. Vel eo maximè intuitu, quod indubium sit: Communi causæ deserta, & hoste, quod Deus avertat, rerum iterum potito, non modò temporalium bonorum jacturam vobis imminere certissimè, verum etiam universos, ingenti conscientiarū vulnere, & extremo æternæ beatitudinis periculo, ad superstitionis humanarū tra-ditionum cultus adactum iri. Ego quidem invitiūsimè ulli gravis aut molestus sum, nec me latet; quid continuè aliquot anno-rū serie sitis perpesi, & quantas argentis summas effuderitis: Quibus tamen, si rem ipsam intus & in cute contempleri, ejus-dem Religionis fœdus a profectum, pernici-æ armastis. Excusatos nihilominus hac in parte vos habeo: Ut, qui hanc sortem, non magis ac alii Religionis vestre com-plices, subterfugere potuistis. Nunc vero incommodis ac molestius quam lubētis-simè vos penitus exonerarem: Sed ea est temporū iniquitas, ut universale ejusmo-di allevamentū respuat. Quoniam enim hostis iterū ingrandescit, ultionem agit, & recuperandorū, quæ amisit, serio latic-git. Ideo nobis quoque maturè virilandū,

omnesve nervi eo intendendi, ut defensionis accitili, & furori ejus profligando parati reperiamur. Non autem sine milite hoc fieri, nec miles sine tributibus haberi, nec sumis absque tributis procedere possunt. Plurimum cordatorum, strenuorum, & insignium Ducum, militumve jacturam in hoc bello jam feci: Egrèq; & magno cum sumtu alios requirere datur, qui in decedentium locum succenturientur. Id quod eapropter dico: Ut si vos quoque ad continuandum bellum contribuere quippiam deinceps oporteat, ne frematis, aut intoleranter indignemini; sed patientiam præstetis, & inevitabili necessitati vos exhibeat morigeros. Cōmēditabor quoque cum vestrum nonnullis, adhuc ante diesesum meum: Quomodo, vestigalibus quotidiano victui impositis, & aliis ejusmodi extraordinariis pecuniæ cogendæ mediis, quæ belli tempore alibi locorum introducta, & utiliter exercita memini, hi sumtus ex parte sarcienti sint; & si iis uti libitum, contra quemcunque, eorum introductionem aut exercitiū præpedire conantem, regiē vos defendam. Per sacrosanctā & sanguinolentā Domini nostri Jesu Christi vultera vos obtestor; ut arduum hoc opus, quo de vestra Civitatē, vestrorum jam presentium, & futuræ quoque Posteritatis æterna ac temporalis salute agitur, quantum par est, ad animum revocetis, exemplum meū sequamini, & quisque ad illud promovendum prompte, atque fideliter pro viribus cooperetur: Summam summi Numinis benedictionem pro certissimo redhostimento habituri. Instantissimis precibus fatigastis me per Legatos vestros: Ut Urbem vobismet ipsis proprio ve militi custodiendam relinquerem. Quam vellem autem vestræ morigerari voluntati! Dummodo vestri ipsorum, & communis causæ condicio permetteret. Satiū mihi foret, militem meum, quem longā experiētiā probavi, universum mecum trahere, & conserto agmine procedere in hostem, quam præsidio hinc inde, variis in locis, & ita quoque apud vos relicto, dispergere ac debilitare vires meas: Sed diversum efflagitat, cum vestri ipsorum, tum omnium Protestantium salus ac incolunitas. Nam si hostis ob præsidii defectum subitō vos opprimat, & Urbē potiatur, cogitate quæso, & putatē vobiscum rationem (vicinorum, opinor, exemplo putare jam didi-

cistis) quæ vos maneant ærumne, quæ calamitates! Hærent & adhuc apud vos intramēnia hujus farinæ homines non exiguo numero, quibus jure diffidimus, forsitanve ludus foret; & conspirare cum hoste, ac oppressione ejusmodi ansam dare. Quid demū damni & incommodi in publici boni summam sit restagnaturū, si Urbis hæc sub hostiū jugum redeat, cuiuslibet rerum perito conjectare in proclui est. Absque præsidio itaque vos relinquere nullatenus consultum videtur: Nisi præsentissimo discrimini exponere sciens, prudēs velim. Simul ac verō res in firmiorem & securiorem statum collocāro, nec ratio belli abhorrebit, educam iterum Urbē vestra militem, prout vobis pollicitus sum, & interim, quantum pote, accurabo: Ne ejus sustentatio in vos solummodo recidat, sed ut alii etiam vicini, quorū enolumento præsidium pariter cedit, partem oneris prout vobiscum pariter ferant. Præfēcto quoque meo in mandatis dabo: Ut, militari disciplina stricte observata, enormem præfidiariorum lascivitionū licentiam cohibeat. Porro collustravi circūquaque Urbem vestrā, quomodo munita esset; vosq; & Majores vestros cingendæ vallo, aliisve operibus, multum opere laboris, sumtum impendisse reperio: Ut, mediocribus copiis instructus, locum hunc ab hoste asserere, cum DEO, confidam. Cum autem ad veterem obsidiorum simplicitatem multa nova accesserint, oppugnandis Urbibus, machinationū ingēnia, illaq; indies magis magisque exacuuntur, idēo necesse: Ut defensionī Urbium, maxime in vastā ejusmodi amplitudine, eo impensiori cogitatione ac cura incumbatur.

Ad id quidem ipsemet vestro indicavi, quibus in locis novas munitiones excitari, & re arbitrer. Vestrum jam erit; rem, in qua vestra posterorumve salus unice vertitur, nullā interpositā morā, aggredi, nec laborum, nec sumtum pertā descere: Perpensis variis inde in vosmet redundantibus commodis, quorum non minimum fuerit; quod, quō munitiorem Urbem vestrā redditis, eō magis & citius præsidio exonerabimini. Ennū verō cordi mihi Civitas vestra est, ejusq; salus & incrementū: Ad idēd, quicquid pollicitus vobis sum, inviolatē servabo jurāq; vestra, privilegia, immunitates, non modō saria, testā vobis relinqvam, sed etiam contra quemcunque, qui eadem temerare ausus fuerit, regiē, quantum in me, vos tuebor.

Non habeo in more, suppressere Civitates, & sub jugum servitutis redigere, aut decerpere eorum Libertati ac privilegiis. Quin id semper potius studui, ut dignitate, opibus, viribus crescerent, efflorescerent: Quemadmodum Riga Livonum, quantumvis armis à me subacta, testatum facit. Si ergo Civitatem quovestram quaquam in te sublevare, Libertatem & privilegia vestra additamento aliquo augere, aut, commerciorum usus ut apud vos increbrescat, efficere poterò, commodis vestris, nulla in parte deero. Panduntur vobis hac rerum metamorphosiflores: Per quas ad pristinum absoluta Libertatis statum rectè perveniat, & quæ hactenus, quò minus de libera Reipublice nomine gloriarì possetis, ob Patronorum seu Protectorum vestrorum iniquitatem, desuerunt, adipiscamini, insuper jura etiam, quæ ultronei mei hostes apud vos hucusq; usurparunt, vobis ac Civitati vestræ, insigni ejusdem emolumento, asferatis. Vice versa gratum & devotum, qualem ejusmodi benefacta requirunt, animam à vobis indubitanter expecto, & firmiter mihi spondeo. Ut verò fide, ore tenus Legatus vestris datà, reapse me absolvam, literas, quibus Libertati ac privilegiis vestris cavere institui, & chirographum, quo vicissim mihi obstringi vos volo, in scriptum redacta, ut vobis perlegenda tradantur, jussi: Quæ utraque, si animo vestro arrident, sine mora consummabuntur. Præterea agnato meo, Gulielmo, Saxonia Duci, ac, secundum illum, Consiliario ac Legato meo, Jacobo Stenbergio, mandata dedi; & communicare vobiscum de his, quæ ut præfatus, præsentis belli ratio postulat, eòq; imprimis cogitationes intendere: Quæ via quam commodissime Urbis munienti labor institui ac maturari, rerum bello necessariorum copia ad Urbem defendendam comparari, & prædianarius miles sustentari queat. Quæ onera vos solos, absque vicinorum Thuringiæ Ordinum, in quorum commodum non minus tendunt, subsidio, suslinere, difficile foret. Diligite itaque nonnullos è vestris certo numero: Qui his de rebus consilia cum iis in commune conferant. Ultimo, ignorare vos nolo, dilectissimam thori regii consortem huc accersere, & vestræ Urbis concedere, animo mihi constitutum: Modò certus sim;

mibi, illive, quæ decet, fidem exhibituros. De quo sanè eò minus ambigo: Quod exinde, quo affectu vos amplectar, & quantà in vos serar fiduciam, sole meridiano clariùs elucescat. Nam ut conjugem, pretiosissimum pignus, & incomparabilem in his terris thesaurum, pro derelicto haud unquam habiturus sum: Ita vos quoque eo securiores eritis; sicubi periculum ab hoste ingruat, necessitatibus vestris minime gentium, me defuturum.

Haud diu post cautio regia, & Civitatis chirographum (civium communione utrumq; approbante) ad umbilicum perducta, ac hinc inde tradita, Quorum vi Rex Civitati spondit (1) Omnia & singula, quæ iusto titulo possiderent, jura, privilegia, jurisdictionem, immunitates, bona tam feudalìa quam allodialia, cum intra Urbem, tū in agro, nullis, quæcunque tandem forent, exceptis, facta testacidem relicturum; (2) Contra quemcunque extremis viribus defensurum; (3) Militaria hospitìa & præsidium non ulterius extensurum, ac ipsius Civitatis securitas, belligratio requireret; (4) Disciplinam militarem, quantum potest, servaturum exactè & ad unguem; (5) Omni feudalitate, cum Deo, incubiturum, ad propellendum, si quod ab hoste eorum cervicibus immineret, discrimen; (6) Cesante hostili periculo, hospitii & præsidio militum Urbem exoneraturum, & inclusos Urbis territorio agros; (7) Si Civitatem, nomine eorum, quæ, recipiendo Regis præsidium, aliave ratione ad commune Protestantium commodum promovendū, aut jam præstiterit, aut in posterum præstitura sit, brevi, vel longo intervallo post, jure conveniri, seu vi & armis infestari contingat, unà cum Fæderatis suis ejus patrocinium susceptorum, servaturumve indemnem: Imprimis (8) in sperato pacis tractatu nominatim illius memorè fore: Denique (9) summatim, regià clementià & gratia, prout belli hujus ob Religionem gesti æquitas postulet, constanter complexurum.

Oblatam hanc & fide scripto datà firmatam regiam munificentiam universi Urbis Senatus, regionumq; Urbis & Tribuum Curiones gratà subiectissimam animi testatione agnoscebant: Chirographo testatum fidem obstringentes (1) Regi Sveciæ, ejusve hæredibus, & Regno, tum Fæderatis etiam,

Regis & Erfordensium synallagma

quamdiu religiosum hoc bellum duraret, nec alia ratione componeretur, fidos, mo-
rigeros, & obedientes fore: (2) Urbem
suam ab hostium insultu pro virili de-
fensuros: (3) In Regis, & supra memora-
torum detrimentum aut perniciem, nil
quicquam, clam palamve, neque ipsos-
met pro se, neque aliorum interventum mo-
lituros, attentaturos, aut commisuros;
quin (4) summo potius studio allabora-
turos, ut si quid in eorum periculum,
damnum, aut præjudicium vergeret,
avertetur: (5) & ultimò; debita ubi-
que submissione & gratitudine ergà Re-
gem, ascriptosve, se, ut honestos ac libe-
rales viros decet, inculpate, sincere, can-
dide gesturos.

Pontifici
Clerus si-
dem suam
Regi ob-
stringit.

Pontificius autem Clerus, Cano-
nici, nimirum ab Divæ Virginis, & S.
Severini, Monachi Ordinis Benedicti
in monte S. Petri, Carthusiani, Jesuitæ,
ac Scotorum Abbas, interposito
Sacrosanctæ Trinitatis nomine, subju-
ramenti fide obligare se coacti. Con-
tra Regem & Coronam Sueciæ, eorum
Federatos, ejusdemve Religionis assecclas,
nec verbis, nec consilio, nec operibus,
clam palamve, quomodocunque humane
rationis acumen adinvenire id posset,
quicquam machinatos, aut ullo modo
hostes se præbituros; sed Regi, & supra
nominatis, donec bellum præsens conti-
nuaret, fidos ac obedientes fore: Ponti-
ficio aliove jure, & privilegiis quibus-
cunque neutiquam obstantibus.

Protestan-
tium Cle-
rus, in po-
testatē re-
ceptus, im-
munitate
donatur.

E contrario Ministerii ecclesiasti-
ci Ephoros, Pastores, Academiæ
Profesores, eorumve ministros, pro-
testantium Religionis addictos, summa-
tim, quicquid à templis, scholisve, seu
intra, seu extra Urbem, quousq; Civi-
tatis territorium extenditur, depen-
det, Rex specialiter in tutelam & pa-
trocinium recepit: Personis eorum,
bonisve ab omni hospitiis milita-
riis onere, aliisve belli incommodis,
regi liberalitate exemptis.

Duces Sa-
xoniz, stir-
pis Vinari-
ensis, Eco-
dus cum
Rege jun-
gunt.

Eodem hoc loco fœdus Regis cum
Gulielmo, Alberto, Ernesto, Bernhar-
do, Saxoniz Ducibus, stirpis Vinari-
ensis, utrinq; complacitum, & ad co-
lophonem perductum: Quo dictus
Gulielmus, fratrum natu major, Exerci-
tui, in Thuringia congregando, summo
cum imperio, secundum Regem præesse,

bellumq; ejus nomine & auspicio illic loco-
rum gerere jussus.

Ut verò initium aliquod & fun-
damentum haberet, cui novi delectus
superstruerentur, Erfordizq; & totius
Thuringiæ securitati, dum hi adole-
scunt, nihil esset consultum minus,
Rex de veterano suo milite, Corvillia-
nam equestrem, Comitum Leostenien-
sis, & Mischefalii, Monroji, Vorbusii,
Tribunorum, pedestres Legiones, tum
sub Tribuni Chemnitii quaternionem
peditum illi attribuit: Dicto Comite
Præfecti Urbis, & Consiliarii suo au-
dico secretiori, Jacobo Stenbergio, or-
dinarii Legati nomine, illo in militari-
um, hoc in civilium curarum partem
addito.

Quibus ita ordinatis, sexto Ca-
lendarum Octobris, Erfordiæ cum Ex-
ercitu discessum: Subq; ipsum abitu
miles, pontificii civis ædibus rapaces
manus injicere ausus, in crucem, Re-
gis jussu, è vestigio sublatus. Disper-
titus autem in duo agmina fuerat Exer-
citus: Quorum alterum Gorham ver-
sus misum; cum altero Arnstadium,
eâdem vespertâ, progressus ipsemet
Rex, apud Comitum Swartzburgen-
sem primis castris pernoctatum iit. Un-
de postridiè rectâ Ilmenoam iterum
movebat: Montanis, quæ Thuringi-
am & Franconiam interfecant, tramis-
sis, hostem ulterius in ipso hostico per-
sequi, & Pontificios, Electores, Princi-
pes, Ordines, qui arma ejus ultrò la-
cesiverant, in suis sibi sedibus ac mol-
libus nidis visitare certus.

41. Ad Viadrum & Silesiæ
confinia Rex, inter hæc, novæ Mar-
chiæ ac Pomeraniæ ac hostium irru-
ptione tuendis, recentes Anglo-Sco-
torum delectus, Marchione Hamilto-
nio & Leslæo Ducibus, reliquerat.
Quorum hic, undecimo Calendarum
Octobris, hostem Crosnæ insidiari, &
eam ob causam illic in vicinia cum co-
piis haud spernendis in prociectu sta-
re, exploratum habens, ejusdem Mar-
chionis jussu, cum milite nonnullo,
adversæ partis machinationibus ob-
viam iturus, illò se contulit. Cæsa-
riani autem, eo cognito, abjectâ inten-
tione suâ, properè pedem indè mo-
ventes,

Ad inter-
hæc Les-
læi ad Via-
dram,

ventes, in Lusatiæ Hexapolin secedebant; relictis quinque; magnæ capacitatis pontonibus, vimineis corbibus utrumque; latus munitis: Quos Leslæus, unâ cum moratoribus quibusdam Crosnam, velut in triumphum, duxit.

Haud diu post, comperto, Cæsarianorum ad quingentos Gubbenæ hospitari, ab eodem Leslæo, cum ablecto milite, raptim illuc itum, Urbeque improvise asultu oppressâ, quatuor Centuriones, cum optionibus, signiferis, aliis inferioris notæ Ducibus nonnullis, & ducentis quingviginta gregariis, captivi abducti: Quod reliquum fuerat, ad internecionem casum.

42. Ab hostium latere, maxime Viennæ in aula cæsarea, quo insperatus magis & præter opinionem tristis ac funestus ad Lipsiam casus, eo gravior atque acerbior acciderat.

Cæsaria
norû spes,
de secun-
do ad Li-
psiam suc-
cessu, co-
cepta.

Festinata Lipsiæ deditio, aciesque Cæsaris hostili opposita, nec ab illa, nisi prælii interventu, dirimenda, longè latèque percrebuerant, inque omnium ore erant. Ingens, nec ullo seqvioris successus aspergine hæctenus contaminata, Cæsaris felicitas, continuatæ senis Imperatoris, non interruptâ serie, tot annorum protelo victoriæ, notissimum universo Orbi veteranorum, ab iis stantium, robur, omnium, summatum infimatum, animos indubiæ adeo spei impleverant. Ut, victoriâ animo jam præceptâ, Svecorumve socios deputerent pro victis; nec nisi sublimes quosque conceptus, de Cæsaris potentia nunc demum solidè stabienda, & magnis accessionibus augenda, secum volutarent.

Falsi de
eo rumo-
res,

Variabilis ad hæc, & nunquam sibi constans fortuna insignitè iis illustrat, spemque illorum ad perbreve, tempus altius extulerat, ut atroci lapsu affligeret. Nonnulli enim cæsarianorum Ducum, præproperâ usi diligentia, dum in Saxonicum militem pugna illis pro meliore apparet, certis hominibus in aulam Cæsaris ad amicos curriculum misis, victoriâ, quæ dubiis adhuc pennis inter utramque volitabat aciem, indubitanter suæ parti asseruerant: Unde apud neminem non verum quidem ex animo, sed præcox, ortum gaudium, & ingens jubilatus.

Sed hæc mox, tristiori nuncio tardiusculè secuto, in ejulatam vertè, & Cæsarianis, non tam præsentium mœrore consternatis, quàm futurorum metu anxii, necessitudo imposita; loco insignium progressuum, quos ex præcepta victoriæ opinione animo delineabant, cogitandi de mediis ac remediis, quibus semetipsos in suo à victicibus hostium armis tuerentur.

Non minori terrore, strage hæc Aldringerus & Fuggerus percussus: Quorum ille sex militum millibus Tillio subsidio properans, Thuringiæ silvæ aspera jam transcenderat; hic, unâ cum Comite Merodio, Exercitu novem millium adversus Hassiæ Landgravium occupabatur. Uterque enim, metu proximitatis tempestatis (quam, ut quæ principem suarum partium Exercitum conqvassaverat, opperiri consultum haud ducebant) retrò in tutiora pedem retulere: Ubivis tamen, quâ ipsis pertranseundum, crudeliter grassari; & atrocibus populationum, incendiorumque; vestigiis post se relictis.

Sub quem Fuggeri discessum, Hassius Gulielmus, Hassiæ Landgravius, Vacchæ Urbem, in qua pedeltris, tercentum capitibus constans, cohors, unâ cum equestri ala Fuggeriani militis hospitabatur, adortus, vi expugnatum iit: Hostibus omnibus, præter centum quatuordecim, trucidatis, utrumque vexillum Casellasecum reportans.

Tillius autem ipsemet, post acceptam cladem, plagis, licet incruentis, probè maceratus, quarto Idum Septembris, Ascherslebâ Halberstadtium pervenerat: Ubi dissipatus Exercitus congregari iterum cæptus, Edictoque publicè affixo, fugitivis ac erronibus, quo locorû Legionis quisque suæ signa inveniret, denunciatum. Quod verò diutulè hic commorari, Regionum metu, diffideret, ultimo Calendarum Octobris, clavibus portarum Senatui Urbis (quibus per integrum sexennium caruerat) traditis, eodemque, ut fidem Cæsari constanter exhiberet, admonito, cum copiis, quas recollegerat, & Johanne Reinhardo à Mesternich, Halberstadtensis diœce-

Veritate
comper-
tâ, cõsternatio.

Aldringerus & Fuggerus retrocedunt.

Hassius Vaccham impetu capit.

Tillius itineris tractus, post cladè Lipsiensi.

diœceſeos Adminiſtratore , longoq; pontificii Cleri, locis, quæ nuper reformando deformârat, hære diutius-metuentis, ſymate, in viam denuò ſe dedit: Eadem adhuc luce, Oſterwicum attingens; inde poſtridiè Schledam, & decimo ſexto Calendarum Borckelam, Hildeſienſis diœceſeos oppidum, pergens. Hic quatuor campeſtribus machinis, unâ cum Chriſtiano Gulielmo, Marchione Brandenburgensi, ArchiEpiſcopatus Magdeburgenſis Adminiſtratore, qui in Urbis excidio captus fuerat, Gvelfherbyto adductis, inſtructi Exercitus facies apparere denuò quadantenus cæpit. Borckelâ decimo quarto Calendarum progressus, Alefeldæ, non niſi duo milliaria Hildeſio diſtanti loco, ob aſſictam valetudinem, & quò diſperſus ac reſtans miles eò faciliùs coiret, aliquot dierum intervallo ſubſtitit.

Alefeldâ Metternichius ad equeſtrem Halberſtadenſis diœceſeos Ordinem literas dabat: Fidei, Cæſari, ac Cæſaris filio, Leopoldo Gulielmo, ArchiDuci datæ, admonens; eamq; ut intemeratam fervarent, & de rerum ſtatu ſubinde certiorem ipſum facerent, adhortatus.

Undecimo Calendarum Octobris Tillius, Alefeldâ relictâ, poſtridiè Hoxteram, quæ Corbejenſi monaſterio paret, pervenit: Viſurgim ponte navali ad Corbejam ſterni imperans. Quo loco Ritbergius & Sultzius, Comites, Tribunusq; Farenſ-bacchius, cum ſua quicq; Legione, Exercitui ejus, non contemnendum auctarium, acceſſere: Nonuſq; Calendarum Octobris quieti datus.

Octavo Calendarum, poſt relictum ad Viſurgim Comitem Gronsfeldium, generalis bellicæ rei his oris Præſecti nomine Cæſaris commodis invigilaturum, ulterius cum Exercitu procedebat; Borcholti pernoctans, & ſecundis caſtris Warburgum, Paderbornenſis diœceſeos Urbem amplexus: Ubi militi reficiendo, & Clero, monachis, monialibuſve, qui, ex Halberſtadenſi diœceſi profuſi, hætenus comitati ipſum fuerant, per vicina Weſtphaliæ monaſteria distribuendis ſeqvens triduum inſumtum.

Comperto autem, Regem, aſpreto Thuringiæ ſilvæ ſuperato, Franconiam irrupiſſe, tertio Calendarum Octobris inde movens, & in Haſſiaco quodam pago (Baldrum vocant) noctem inſeqventem commoratus, pridie Calendarum Aldringerianis & Fuggerianis copiis ad Fritzlariam ſe junxit. Ubi quatuordecim tormentorum aciem iterum præcedere viſa. Quorum decadem Aldringerus & Fuggerus ſecum adduxerant.

Fritzlarâ, ſexto Nonarum Octobris, unitis viribus in Fuldenſis abbatix territorium contendebant: Ul. Regi, in fœderatorum Pontificiorum perniciem totâ mole ruenti, præverterentur, ejusve impetum aliquâ, & quantum pote, refrenarent.

43. Nam Sveciæ Rex, poſt unicum diem Ilmenoæ, ad Thuringiarum montium radices quieti datum, tertio Calendarum Octobris, tranſitum eorum moliri cœperat: Vixq; integro triduo Exercitus univerſus, unâ cum impedimentis, longo agmine, & difficili ſatis itinere tractus.

Eodem die, Cæſaris Commiſſarius, & inferioris Maſfeldiæ, caſtri comitatus Hennebergenſis egregiè muniti, Præſectus, Coſta nomine, dum leporum venaturæ cupidius, quàm cautiùs indulget, regiorum equitum, in ſubſeſſis deliteſcentium, caſes neopinatò incidit: Et ipſemet hac ratione irretitus, locum quoq; , fidei ſuæ concreditum, qui aliàs, niſi juſto obſidio, expugnari haud potuiſſet, in Regiorum manus tradere cogeatur.

Rex autem montanis, quæ Thuringiam à Franconia diſcriminant, tranſiſſis, integro Hennebergenſi Comitatu, ab Aldringero miſerum in modum aſſicto, poſitus, Aulani regiam, ſeu Königſhofium, Herbipolenſis diœceſeos propugnaculum & Franconix velut clavem, rectâ pergebat: Nicolao Haſvertio Tribuno, & Wolmaro Roſladino, ſummo vigiliaru ſub prætoria equitum Legione Præſecto, cum valida equitum, peditumve manu præmiſſis.

Hi, propè Königſhofium, in armatorum agricolarum ad primum turbarum

inferioris Maſfeldiæ arx Regiis occupatur.

Königshofiu venientii Regi deditur

barum rumorem cocuntium, colluviem impingentes, vi resistere ausos contrariâ vi aggressi, plerosq; trucidarunt: Quo ipso præfidiariorum Königshofensium animi statim infringi visi. Rege etenim cum Exercitu mox subsecuto, defensio eorum intra paucos leviorum machinarum ictus stetit. Nec ab Regionum parte tormentum ullum disponi, nedum dispendi necessum fuit; sed evocati ad colloquium oppidani promptè paruerunt. Quibuseum, Regis nomine, Benedictus Oxenstirna, Baro, brevem sermonem misit: Regiarum Legionum, sub oculis versantium, robur, cuius impressioni sustinendæ ipsi haudquæquam pares, ad animum percussis revocans, pervasionibusq; subjungens minas. Regi, nimirum, decretum, artificiosis ignibus injectis incendio perdere Urbem: Cujus ædificia è lignis transversariis & limo maximam partem constructa, flammæ excipiendæ prona erant. Hæ minaciæ præfidiariis, è mero provinciali militie constantibus, tantum injecere terroris: Ut, deditionem illico pacti, eadem adhuc vespertâ, munitissimum locum Regi in manus consignarent. Ubi insignis annonariorum omnis generis specierum, armorum quoq; tormentorum, & similium, nec non mundi ecclesiasticæ aliquid repertum.

Königshofio Rex, curâ ejus Havertio Tribuno demandatâ, Swinfur-tum cum Exercitu contulit: Quò similiter præcursores nonnulli equites, Boonis Olai, è nobilium, qui bovini capitis nomen & insignia gerunt, profapia, equitum Magistrî, ductu, viam exploratam, prærejusserat. Par autem horum, ac priorum fortuna. Lauringam enim, vicum exiguum ubi perventum, rusticorum multitudo, quam Herbigopolensis, nescio quis, unoculus centurio, ad arma concitatam, regebat, transeuntibus se oppositum iit: Insesâ lateritiâ quâdam domo, obstructisq; ejus aditibus, crebris longiorum tuborum ictibus in oppropinquantes detonans. Nec Magister hic equitum consilio, aut manu sibi defuit: Sed quod nullus, nisi præter hanc domum, transitus pateret, equite in pedes descendere jussu, violentam im-

pressionem in levidense hoc rustico- rum munimentum fecit, ejusq; statim potitus, rusticos universos ad inter- cionem cecidit; capto, qui Dux eorû fuerat, Centurione. Nonnulli tamen Regionum quoq; desiderati, & ipse- met equitum Magister graviter læsus, ex vulnere fato postmodum suo fun- ctus. Rex verò, vestigia ejus legens, & paulò post subsecutus, prandioq; Lauringæ sumto interquiescens, re cognita, temeritati Centurionis, de- bili adeò loco Exercitui, iter illac ha- benti, resistere ausi, adeò indignaba- tur; ut in cruce confestim tolli ho- minem mandaret. Cujus tamen bo- no celsit: Quod summorum capita- lium Præfectus, cum carnifice, asseclâ suo, haud esset ad manus. His enim inquirendis dum mora intercedit, la- queum ille à gula sua amolitus fuerat; enixis simul precibus, simul spe facta: Revelaturum Regi, arci Herbigopolen- si invadendæ & expugnandæ oppor- tunum quàm maximè locum.

Lauringâ relicta Swinfurtum iba- tur: Quod nullo negotio Regi patuit. Scripserat enim ad hanc, & alias libe- ras Imperii Civitates in Franconia, quæ pars Cæsarianorum præsidio, vel- ut compedibus, adhuc coercerentur, Rex, & submonuerat: *Inter alias cau- sas, quæ progredi hucusque illum per- movissent, non postremam esse; ut Re- ligionis suæ conjortes ex intolerabili conscientiarum carnificina, & Pontifi- ciorum iugo ereptum iret. Darent er- go ipsæmet operam quoque adutabilem, jugum, expulsis hostium præfidiis, excu- terent; portasve Regi referant: re, ipsa ostendentes: Liberationem hanc se agnoscere pro concessa divinitus benefi- cio. Sin autem: Necessitudinem ipsi fo- ri, tractandi ut hostes, qui amicitia com- moda oblatâ amplecti deirectas sent.*

Unde, Rege proximare audito, Swinfur- Delegati statim Civitatis Swinfurten- tumRegis sidi in occursum venientes, universâ fidei se committunt. Cujus Urbis custodiâ Ca- rolo Hartio commissa, militeq; suffi- cienti ad tuendam Urbem eidem re- lictâ, Herbigopolim in continentem pro- peratum.

Quo dum appelleret Rex, sub- Herbigop- urbii portam probè obferatam, fir- leos sub- moq;

Regis li-
teræ ad
Swinfur-
tum, &
aliasCivi-
tates Im-
perii libe-
tas.

tumRegis
fidei se
committunt.

urbium vi
invadi-
tur.

moq; ingesto hunc in modum obstru-
ctam reperit: Ut, appenso crepitacu-
lo seu pedardâ, in aditu patefacien-
do nequicquam laboraret. Ex turri-
cula etiam, portâ in adificatâ, non-
nulli paucis ictibus Regios initio im-
petere, sed, iisdem propius ingruen-
tibus, loco statim cedere visi. Rex
enim, post crepitaculi vim fini aggre-
ssu elusam, militem propius succedere,
& valvasq; securibus refringere, &
refractis, sinum raptim egerere impe-
rans, cum universo mox pediratu sub-
urbium introrupit. Nec minus eque-
stres excubiæ exterius circumcercâ ma-
gnâ providentiâ dispositæ, & imprimis
Fridericus à Stenbock, Baro, cum
Smalandis suis, in convalle ad mœlam
stare iussus: In quem arcis Præfectus
dimidiatis & dodrantalibus tormentis
detonare non desistit. Ictibus tamen
plerumq; innoxii: Quod globi, de-
super ad devexa promissi, stridulo,
sed inani sono aerem ferientes, capi-
tâ Regiorum maximam partem super-
volitant.

Urbs cer-
to pacto
in Regis
potestate
transiit.

Suburbio à Regiis occupato,
Urbs defensionem primò meditari, &
arma in hostem fringere, longiorumq;
tuborum fulminâ: Quorum unum in
Zabettirizum, Tribunalum, proximè
Regem flantem, & cum eodem collo-
cutum, incidens, latus ejus transegit.
Deditione verò imperatâ vacillare sta-
tim civium animi. Et ab initio qui-
dem tergiversari, variâq; , lucrando
tempori quærere effugia, mox diver-
ticulo omni per Regis instantiam in-
tercluso, in colloquium descendere:
Ablegatis ad tractandum cum Rege
duobus, quorum alter è Clero, natione
Scotus, ex urbanorum numero al-
ter. E diverso Melchior à Falcken-
berg, generalis Commissarius, & Tri-
bunus Marretich à Rege in Urbem
missi: Ut reciproci securitatis vades,
& amicitia jamjam coitura. Quos in
diversorium, aurei Falconis oculife-
rio insigne, deductos arcis Præfectus
ipsemet convivio vesperti excepit, &
proximè ac comiter habuit; nihilo tamè
ob id animo ad se defendendum remis-
sor: Interim enim, dum ipse convi-
vatur, pons, qui Mœnum jungit, ejus
jussu intercisis, & penisimè, uno ju-
go, quod illæsum remansit, excepto,

destructus. Nocte subsequenti, quod
miles, largâ vini copiâ in suburbio re-
pertâ, plusculum se invitaret, & igne
haberet negligentius, incendium sub-
ortum regios obsides in vitæ pericu-
lum penè coniecit. Plebes enim ur-
bana, deliberato animo ignem tectis
immittere rata, ad hospitium illorum coi-
re, dirum fremere, & truces jacere
minas, in porniciem eorundem eru-
pturas: Ni è pinnis mœnium prospici-
entibus, Regios ad restringendum
undiq; concurrere, adeoq; casu, haud
voluntariè ignem erupisse, apparuis-
set. Mitigatis enim hoc ipso animis,
& sedatâ paulò post flammâ, tumultus
quoq; resedit. Subortâ verò postri-
diè luce, postquam de certis deditio-
nis legibus Urbem ingressus, ponte è
vestigio reparari jussu, ad castrum vi-
vidâ vi oppugnandum, summâ indu-
striâ accingebatur.

Castrum Herbipolense Urbi su-
perbo situ trans Mœnum ex ardua im-
petu expu-
minat rupe. Quâ Mœnum spectat, præ-
ruptâ adeò & inaccessâ, ut inex-
pugnabile castrum reddat: Quâ verò
campos, acclivitate aliquantò ele-
mentiore, ac monte sensim in ardui-
tatem asurgente, unde hinc agitus
quoque in castrum quæsitus. Castrum
ipsum, magnificâ & regiâ structurâ, à
procestriis discriminatur profundo
fosato è rupe exciso: Adeò angusto,
tamen, ut pons pensilis demissus inte-
rius labrum exteriori jungat. Extri-
mam procestriorum portam munimen-
tum, quæ valia semilunulas vocamus,
protegebat: Præter quod castrum
nullis pugnaculis, hodiernum in mo-
rem mutuò se respicientibus, & reci-
proci opè tutantibus, defendebatur.

Hunc locum adortus Rex, si-
mul ac pons aliquatenus reficî potuit,
Axelium Lillium, Tribunalum, cum ab-
ledis aliquot è propria Legione selo-
petariorum centuriis, paulò infra ca-
strum, navibus hanc in rem conqui-
sitis, Mœnum trajicere, eodemq; mo-
mento Jacobum Ramfæum, paris di-
gnationis Ducem, cum valida militum
manu pontem transire jussit. In què
postremum effusissimus plumbearum
glandium imber è castris depluit: Nec
pauci Regiorum cecidere; alii faucii
è factione reversi, interq; hos ipse,
Ram-

Ranſæus dextrum brachium graviter læſus. Haud reliquos id tamen abſteruit, quò minùs alacri gradu pergerent, & ingruente ſimul ad latus Axelio Lillio, in ſuburbio ad rupis, cui caſtrum ſuperimpoſitum, radices jacente, poſt hoſtem levi inde negotio pulſum, nidularentur. Rex ipſemet ſub portâ, ponti contiguâ, verſabatur, per exiguum foramen omnium, quæ ſtrenuè à ſuis aut ſecùs gererentur, arbitrer. Dum autem quippiam, quod è revideretur, imperaturus, caput paulò longiùs foramine, exſerit, deſtinato è ſuperiori loco ictu impetebatur: Adeò ut calx & pulvis, lateritio muro globuli impetu excuſus, faciem ejus uſque-
væq; reſpergeret.

Mox ſummâ diligentia Caſtro propinquatum, & tormentorum ſuggeſtus exſtrui cepti: Tardiùs tamen & magnis difficultatibus procedente opere; ob inæquale, aſperum, ac petricofum loci ingenium. Perfecto tamen ſuggeſtu, tormenta ſtatim in eo collocata, & in ſpeculatoriam turrim, quæ medium penè montem occupat, verſus verberationis impetus: Nec diu ſuſtinuit, ſed paucorum icuum violentiâ latam dans ruinam, deſenſores ſuos vel invitos evomuit. Modico poſt intervallo aggreſſuræ alea, Regis mandatu, tentata: In qua primæ ſortis honor Lillianæ è Svecorum gente Legioni obtigit; omnium primum agmen ductante Roberto Burtio, pro Tribuno. Hanc vetus cærulea Legio paribus animis ſecuta; & deinceps ſuo ordine reliquæ. Prævaluere quoq; poſt modicum certamen, Regii, vallo ſemilunulæ ſcalis ſuperato, proceſtriorum vi potiti. Quorum furoridum, qui in interiori caſtro verſantur, ſocios extrâ ſervantes eripere ſtudent, & pontem penſilem eo ſine demittunt; ipſam tamen portam, ne hoſtes unâ irumperent, reſerare haud auſi, ſed per anguſtum tantum oſtium receptum præbentes: Mirus & miſerabilis in ipſo ponte, effuſa ab omni parte fugâ huc ruentium, concurſus exſtitit. Quorum pleriq; Regiorum, veſtigiiſ cominùs in hærentium, ferro ceciderunt: Adeò ut pons triplici vel quadruplici cadaverum ferie conſtratus fuerit. Horum autem cadaverum mole præſidia-
rii pontis penſilis privabantur com-

modo, in altum eundem ruſſus elevare prohibiti. Porta tamen adhuc probè obſerata Regiorum impetû pauliſper diſtinit: Donec, crepitaculo allato & appenſo, hic quoq; obex diſjiceretur. Ita, irrupentibus interius quoq; Caſtrum Regiis, præſidium univerſum, quod, annumerato provincialium delectu, ad ſeqvibile militum erat, & quicquid virilis ſexus primo Regiorum ardori occurrit, occidione occiſum: Arcis tamen Præfeſtus, Adamus Henricus Kellerus à Sleithem, æquvitem Magiſter, à rei tormentariæ tunc temporis Tribuno, qui hætenùs regiôrû in Germania Exercituum Campiductoris nomine claruit, Leonhardo Torſtonis, vitæ gratiam impetrabat. Imbelli ſexui vita & pudicitia, præclaro (ut Caraffa vocat) Regis Edicto conſervata.

Arci ingens auri, argenteive, ſignati, facti, infecti theſaurus inerat, è tota circumcirca provincia illinc, velut in tutum receptaculum, congeſtus: Qui militum direptioni patuit. Commectus quoq; pulveris tormentarii, aliorû bellicorum inſtrumentorum aſſatim ibi repertum. Deniq; triginta majoribus tormentis, æqvili eqvis generoſiſſimis reſerto, & vini quodam velut copiar cornu à multis annis illic recondito, Rex potitus.

44. Tillius, redintegrato per affluentes hinc inde copias Exercitus, animis non ſecius ac viribus auctior, oppugnatione acerrimâ caſtri, quod conſervari omniû pontificiû fæderis ſociorû intererat, ut quàm maximè, intellecta, liberare id, & aciei aleam cû Rege denud tentare decreverat: Par pari relaturum Regi, & labem, qua priſtinam gloriam, arbitrio variabilis fortunæ rerum ſummâ abſq; ulla neceſſitate paulò antè ſubjiciendo, ſordidarat, eluturum, firmâ ſpe ductus. Exeruciabatur enim animi ſenex, tot bellorû experimentis ſubactus, nec hætenùs, niſi vincere, ſi vetus Imperator, juviori, ipſuſq; opinione, minùs experto, acie ceſſiſſes, & quidem æqvâ in planitie, æquo Marte manum conſerenti: Quæ, prudentiâ ſenili, & tot annorum experienciâ, nec non invictò veteranorum numero ac robore fretus, vel locorum opportunitate rectum aggredi, & campo exturbare conſiſus fuerat.

Stimulos addebat pugnaci & ambicio-
so feni, quod in armilustrio, ipsis No-
nis Octobris, Fuldæ habito, insignem
& prævalidum Exercitum, octodecim,
nempè, peditum millia, nec non cen-
tum octoginta duas equitum alas re-
censuisset. Jamq; Ducis etiam Lot-
tharingi copiar, quas accersiverat, in
propinquo versabantur.

Cui Lot-
tharingus,
arma p-o
Cæsare in-
duent, se
junxerat.

Lotharingus enim, Galliæ Re-
gis gratiâ certis de causis excidens,
Cæsaris ac Domus Austriacæ patroci-
nium ambiebat : Utq; beneficio haud
proletario Cæsarem eò arctius devin-
ciret, peculiarem Exercitum suis im-
pensis, & Cæsaris bono, conscripse-
rat. Spe quoq; electorali dignitatis
adipiscendæ allectum à Cæsare, sunt
qui scribant, Saxonem & Branden-
burgicum, ut rebelles, dignitate hac
exure meditante.

Huic, qui de duodecim millium
armatorum numero gloriabatur, Til-
lius ad finem, quem diximus, Milten-
burgi se junxit : Isti hoc tempore vigin-
ti sex omnis generis machinas secum
iterum trahere visus.

Quod autem Rex rapidâ castri
Herbipolensis expugnatione Tillii,
suppetias ferre laborantis, conatibus
prævertisset, rationes consiliorum, de
eo liberando initas, expungere, & co-
gitationum suarum summam aliò in-
tendere hic coactus est. Prout in se-
quentibus suo loco patefiet.

Conventus
Franco-
furtensis,
re infectâ,
intercidit.

45. Suprà conventus inter
pontificios & protestantes Imperii
Electores, Principes, Ordines, compo-
nendæ controversiæ, ob bonorum eccle-
siasticorum possessionem exortæ,
utrorumq; Consensu Francofurti in-
stituti, mentionem injecimus: De quo
hic paucula, & tribus verbis. Prote-
stantes quidem in hoc conventu omni-
modam urgebant restitutionem, cum
bonorum ecclesiasticorum, tum exer-
citiû Augustanæ confessionis, in sta-
tum, quo Anno millesimo, sexcentesi-
mo, vicefimo fuerant: Modò hanc ob-
tinerent, quoad reliquos ArchiEpi-
scopatus, Episcopatus & bonâ ecclesi-
astica Pontificiorum Reservatum non
amplius in dubium vocaturos, offeren-
tes. Pontificii verò adduci nullatenus
poterant, ut Edicto cæsareo, An-

no millesimo, sexcentesimo undetri-
cesimo promulgato, velut unico, quod
hoc bellorum curriculo à Protestantibus
consecuti sibi videbantur, præmio,
vel digitum transversum decederent,
adeoq; omnem tractationem respue-
bant, nisi quæ salvo fieret Edicto: Id
quod, ipsorum opinione, nihil continer-
et novi aut insoliti, sed antiquæ
tantum Pacis religiosæ pacifica, reno-
vato scitu, confirmaret. Cæsar quoq;
de non temeranda Edicti sanctione
per Legatos protestatus, conclusio-
nem, adeoq; puppim & clavum tracta-
tuum dirigendorum ac ratihabendo-
rum, sibi reservarat.

Quæ verbis-velitatio paulò antè,
quàm ad Lipsiam ferro decerneretur,
cæpta, duravit: Donec Sveciæ Rex,
victoriâ Lipsiâ usus, Pontificiis in-
dies magis, magisq; ingrueret, & jam
circa Herbipolim infestis armis graspa-
retur. Quando tractatus tela à Ponti-
ficiis abrupta est, conventusq; sub
mensis Octobris initium, re infectâ,
intercidit.

46. In Franconia interim
fructus sævitæ & presurarum, quibus
Cæsar Protestantibus hætenus exagi-
târat, affulgente proximantis libera-
tionis spe, luculenter ubivis se exse-
ruerant: Ita ut, quicquid sub duro
militarium onerum iugo gemens, ne
hiscere quidem antehac ausum fue-
rat, ruptâ nunc patientiâ, res novas
moliretur.

Nam Circuli hujus Principes ac Protestan-
Ordines, quotquot Protestantium Re-
ligioni addicti, per Legatos apud Re-
gem comparuerunt: Decimo Calen-
darium Novembris, certis conditioni-
bus cum eo transigentes. *Rege, illos,
illorumve provincias ac ditiones, Urbes,
oppida, vicos, pagos, ciues, subditos, in-
colas, & quævis necessitudine junctos,
contra suos met & ipsorum fœderatos ho-
stes, seu impetu in hosticum dato bellum
divertendo, seu suppetias omnibus viri-
bus ferendo, quinimo propriam, sicuti
opus, personam impendendo, protegere
ac tueri pollicito: illis è diverso, ad bel-
li sumtus, certam pecuniæ summam,
quo loco Regi commodum foret,
pendere spondentibus. Quod au-
tem Legatis necessarium videretur, de
uno*

tes in Frã-
conico
Circulo
Regi se
asociant.

uno alterove articulo referre ad Dominos, priusquam specialia singulorum fœdera cum Rege consummarentur. Ideo concessa quidem à Rege illis hæc delatio; vice tamen versâ recipientibus. Cura sibi fore, ut fœdera isthæc quamprimùm perducerentur ad exitum, eoque nomine universa Franconici Circuli membra, Protestantium doctrinæ addicta, intra quatuordecim dierum spatium à supremo Circuli Prasædulo convocarentur: Quem ad conventum Rex mandatarios quoque suos mitteret, de re omnimodò conventuros. Præterea Rex sibi reservabat: Si quisquam ultra duorum mensium curriculum sedes cum ipso inire procrastinaret, velut beneficio hoc indignum, ad amicitia jura nequiquam deinceps admissum, sed pro aperto hoste à se habitum iri.

Culmbacensis Archiepiscopus se-
ciatim de
fœdere
paciatur

Stetit quoque sese, secundum hujus conventionis legem, antequam adhuc annus currens in circulum rediret, Christianus, Marchio Brandenburgensis: (Culmbacensem ab aula fœde vulgò vocamus) De fœdere ad normam, quàm cum Hassiæ Landgraviò antehac convenerat, cum Rege pæctus.

Regis litem ad Ducem Wirtembergensem.

In Svevia, hoc armorum suorum florente statu, Rex Ducum Wirtembergensium familiam, non potentia modò viribusq; sed autoritate quoque & dignatione inter protestantes Svevici Circuli Ordines facillè principem, impellere ad retractandum, quæ non ita pridem posuerat, arma, & jugo, quod Cæsar non ita pridem denuò injecerat, excusos, cornua adversus eundem rediivo impetu erigendum, rebus suis & communi Protestantium causæ admodum conducibile arbitrabatur. Literis itaque ad Ducatum Administratorem datis, eidem revocabat ad animum ingentes & miraculosos penè successus; quibus summi Numinis providentia celsitè arma sua multos fecit: *Omni belli mole ex amicorum provinciis, quibus hæctenus incuberat, in hosticum devoluta. Ita, ut nil amplius restare videretur: Quàm, Svevico quoque Circulo, non secus ac aliis factum, e diutinis pressuris & imminente servitute erepto, viam ubique sterni alme ac fide Pacis, primorumq; seculorum felicitati per hanc brevi reditura. Administrator ergo,*

quid ipse esset animi, & quidnam Rex de eo sibi polliceri haberet, rotundo ore ac candida mente palam scripto declararet. Nec enim temporum conditionem, & rationem status sui diutius ferre; ut in incerto deinceps verferetur, aut amicorum numero recenseat: Qui (velut à Ducibus Wirtembergensibus hac usq; in summi communis causæ præjudicium, fuerit factum) manifestarios hostes suos gremio susceptos, soveant; tributave pensitando, & comæatum, rem tormentariam, alia belli necessaria largiter subministrando, contra ipsum instruant ac arment; summatim, plus penè, quam ipsimet hostes, noxiæ inferant & detrimenti. His si impofterum re ipsâ abstinere, & expectationi regis, non modò in partes palam transiendo, sed alios quoque Svevici Circuli Ordines eo inducendo, respondere, Duci collibitum sit: Se quoque, eundem cum sociis, non secus ac alios hostilium armorum iniquitate oppressos, sub patrocinii sui umbonem recipere, paratum. Sin minus: Pro hostibus illos habendi, & ne quid res Protestantium publica detrimenti capiat, providendi, vinculo, quo DEO Opt. Max. obstructus sit, & conscientia adurgente, sibi imponi necessitatem.

47. Et hac quidem ratione prosperis Regis successibus Protestantibus quique certatim applaudere, inque ejus partes ingenti animorum alacritate transire. E contra Pontifici non minori terrore percelli; animorum incerti & fluctuantes: Quinam Divo (ex vulgato dicto) se devoverent? Aut ubi tandem ab ingruente hac procella sibi quærerent perfugium? Plebique eorum, interque hos primorum principes, secundo Mœni & Rheni flumine, Coloniam versus, aut aliò locorum, fugâ sibi consulere: Nonnulli, inquam, firmates ac minorum gentium, aris, focusq; suis inhærentes, Regi se submittere suppliciter. Neque enim Religionis causâ quenvquam persequi aut durius habere, instituti ejus esse, deprehenderant.

Nam ad eundem finem, ut ne imis summa bellicis his turbis miscerentur, & res in confusum anathæzæ chaos reciderent, sed, quos è Pontificiorum numero

Pontificiorum timor & furor

Regis ad
Herbipolen-
sis diocesis
inceos in-
colas Edi-
tum.

numero in protectionem receperat, re ipsâ æqualiter hoc fruerentur beneficio, Rex Herbipolensis diæcescos statum, Episcopi nuper electi, & præcipuorum cleri caput fugâ pro derelicto habitum, in ordinem digessit: Novo ordinato Regimento, & Edicto ea de re publicato. Quo, causis primò armorum inducendorum & in Germaniam transferendorum paulò altius repetitis, commemoratisq; felicibus successibus, quibus Omnipotens eadem supra spem suam extulerit, tum extrema necessitate, quæ Saxonie Electorem regis armis arma fœderis vinculo jungere adegerit, ob oculos positâ, de Pontificiorum Ordinum iniquitate graviter conquirebatur. Nimirum, voluntarios se Regis hostes professos, & arma ultronea intulisse: Cum ipse Gallie Regi receperit, de amicitia seu Neutralitatis jure cum iis facto, testè conservando; modò hostilibus animis depositis, intra amicitie aut Neutralitatis cancellos quieti se continerent. Movisse eapropter in Franconiam; utrumq; tamen Episcopum, Bambergensem & Herbipolensem, adventus sui maturè reddidisse certiores: Et, ut, ob hostilitates ergâ se, sub fœderis pontificii, cuius membra sint, corpore exercitas, secus meruerint, tolerabiles obtulisse condiciones; quibus amicè secum transigere ipsi licuisset. Verumenimverò ab Herbipolensis parte, loco amicabile responsi, tormentorum fulmine ac ignibus sibi occursum, & occasionem datam: Provinciam porro irrumpendi, nec modò præcipua ejus occupandi loca, sed etiam, divino Numine conatibus suis enixè & evidenter suffragante, vi expugnandi munitionum, quod Herbipoli imminet, castrum. Quia verò magna pars hujus seu Episcopatus, seu Ducatus, aliòquin nemini adhucdâ sacramento obstricta, reliqui, si qui Episcopo homagium præstiterint, nullâ necessitate urgente, ab eodem deserti sint: Ideò opere pretium Regi visum, provincie hujus & inhabitantium curam suscipere tamdiu, statumq; collapsum quadantenus restaurare: Donec, divinâ clementia aspirante, belli incendium optatâ ac fide Pacis interventu sopiri contingeret. Huic finis certum, quod toti provincie ad tempus moderaretur, instituisse Regimen-

tum: Selectis ad id idoneis, virtutisq; nec non doctrinæ expertis personis. Mandare itaque universis ac singulis rei Oeconomica Præfatis, & Magistratibus, Universitatibus: Comparerent ipsimet illic loci, quem Rex esset præfiniturus; de servanda intemerata fide, & obedientia debito modo præstanda se obligarent; si quid ulterius Regi in re communi videretur, præsentem in loco acciperent; moremve gererent postulatis. Obedientibus denum tutelam ac patrociniū suum, conscientiarum libertatem, liberum Religionis usum, profanorum quoque jurium, consuetudinum, privilegiorum conservationem, æquabilem denique justitiæ administrationem pollicitus: Refractariis verò & clementie suæ contentoribus dira & gravia quæque interminatus.

Et ita quidem diœcesin Herbipolensem, quantum temporum condicio ferret, à militum injuriis, omnimodò certè exitio, Rex asserebat: Quamquam Episcopus, præcipiti pavore inde profugus, exulare cogeretur. Haud paulò, callidior dicam an felicior, Bambergensis: Qui, primo ingruentis procellæ impetu in vicinum incumbente, tempori obsecundo cladi caput subducere decreverat; Ad eòq; ad amicam tractationem cum Rege instituendam promptum se obtulit. Quam ad cupidius Rex amplexus: Quod, arma in diversas oras, & Rhenum versus propagare potius, quàm domando Bambergensi occupare animo federet. Huic verò, non cum Rege pacisci, sed tempus lucrari, & interim alia se conservandi media circumspicere, propositum erat. Variis ergò prætextibus, nunc Ordines provinciales prius convocandos, eaq; de re audiendos præ se ferens, nunc de commoditate loci, quòâ Rege ad tractandum venire jubebatur, ambigens, in longum extraxit tractationem: Quòusq; tandem, Rege cum Exercitu, è diœcesi Herbipolensi antrorsum in remotiora progresso, Tillio verò his oris iterum appropinquante, amicitie velum rejiciens, apertum se hostem profiteretur.

Tillius namq; spe Herbipolensis castri liberandi exolutus, nec adversus Regem, opportunitate stationum, quas Herbipoli & circumcirca locum

Bambergensis Episcopus, prætextu tractatus cum Rege, immensum subterfugit.

Tillius in Franconiam iter dirigit,

rum ceperat, se continentem, inq; omnes ejus motus pervigilem, quicquam Dominis suis conducibile patratum confusus, intentione sua aliorum, Regis è stationibus munitis proleſtandi, ferebatur: Ab Hanovæ prius Comite, quò de Mœni poſſeſſione ſibi proſpiceret, præter tres cohortes, quas, ad Urbis tutelam conſcriptas, Caſari non minùs, ac ſibi ipſi, juramento is devinxerat, quatuor adhuc alias Caſarianorum in Urbem recipi, poſtulans. Incasum tamen: Nec Comes, onus hoc prægrave ſibi, ſuiſve fore autumans, ut aſſentiretur, adduci ullatenùs potuit. Secundiori auſpicio de Zobenhuſæ arcæ & oppido, quæ Comite Hanovæ Buſweilleriano parent, occupandis conſilia inibantur: Hæc enim, aſtu intercepta, valido præſidio Tillius firmatum it.

Qvo peracto, duodecimo Calendarum Novembris, Miltenburgo movens, poſtridiè Hulſenæ, & decimo quarto Hachuſæ pernoctavit: Ibiq; & in conterminis locis, uſq; ad octavum Calendarum, cum Exercitu moram traxit.

Cladem
repentinâ
Regiorum
inruptione
patitur,

Dum hic interquieſcunt Tilliani, regius miles, nono Calendarum Novembris, in binos pagos, quibus quatuor eorundem Legiones, Steinbachii, nimirum, Tribunus de Hiſpania, & junior Comes Fuggerus, Wenckemi autem Comes Piccolominæus cum Ecſtadio Tribuno diverterant, ſubitam & acrem impreſionem tentabat: Nec infelici ſuceſſu. Hoſtes enim, animis ordinibuſq; perturbatis, non ſine hominum ac impedimentorum jaçtura, ad Tillium ſuum, ubi loci hoſpitium delegiſſe ipſummet noverant, citato curſu ſe proripuerunt: Totum Exercitum terroris ac formidinis adimplentes.

Qva clade à quiete interpellatus Tillius, luſtrato poſtridiè Exercitu, & ducentis quadraginta ſex equitum aliis, unâ cum numeroſo peditatu repertis, Rotenburgum ad Dubarum iter intendit.

Rotenburgum
ad Dubarum
in di-

Rotenburgo Exercitus, quinto Calendarum Novembris ſub diluculum proximabat: Quatuorq; diſpoſitis tormentis, verberatio in continen-

ti cœpta. Miles quoque primo ſtatim rerum calore murem ſubiit, exigua jaçtura: Niſi quod Schrenckius Tribunus, ſemur glande plumbea trajectus, poſtridiè vitam cum morte, commutaret. Circa decimam ante-meridianam obſeſſi, duobus candidis vexillis è mœniorum ſummitate ſublatis, tubicinem in Tilliana caſtra ablegatum ibant, dedicationem offerentes: De cujuſtamen condicionibus convenire necdum potuit. Ad vim ergò redditum, donec adveſperſceret: Quando deditio demum ſecuta, & Princeps Phaltzburgi, Ducis Lottharingæ Campiductor, a Tillio divertere in Urbem permiſſus. In qua Lottharingi perpetem noctem prædis & ſtuſpris petulanter graſſati: Germanorum enim militum haud quiviſquam intromiſſus; qui autem furtim irreperant, pari cum civibus ſorte Lottharingorum direptioni patuerunt.

Exemplo Rotenburgi edoçtum Erwinum Winſhemum Tillio venienti portas ultrò reſerabat: Ubilocorum cum Exercitu denuò, refocillandis viribus, aliquantisper interquieſcere, viſum.

48. Hanovæ interim, tum ſtructuræ nitore, tum munitionum ſimilitudine inſignis Urbis, intercipiendæ conſilium Regi ſuggeſtum: Qvò, ductu Chriſtophori Hubaldi ſub Tribuni, adjunctiſei aliquot equitum aliis, & deſultoriorum ſcolopetariorum, ſeu draconum, ex omni Exercitu ablectorum, numero non exiguo, haud ſtrenuiùs tentavit, quàm feliciter exſecutus eſt.

Sub Tribunus hic, accepto Regis mandato, copiis, quas diximus, ſtipatus, citatiſſimo gradu, ne conſilium morâ diſpaleſceret, unicæ diei, noctiſq; continuo tractu, Herbiſpoli & Carliſtadio iter Hanoviam uſq; emenſus ipſis Calendis Novembris, intra quintam & ſextam matutinam, ſuperatâ poſt arcem ſoſſâ vallum inſcendit, & poſt excubitores oppreſſos, portamq; reſtractam, toto impetu Urbem irruit. Moxq; loci ingenium in commodum ſuum vertit: Portâ, quæ novam à veteri Urbe diſcriminat, obſeratâ, ac præſidio ſuo inſeſâ, novæ Urbis incolis, ne illis in veteri ſuppetia- tum venirent, viam intercludens.

Bran-

Hanovia
à Rege in-
tercipitur.

Brandisius, peditum ductor, qui in nova Urbe hospitabatur, ab initio, quando, strepitu in veteri Urbe exorto, rumor de Regionum adventu increbescibat, ad arma inter cives, milites suos conclamari penè vetuerat, dictitans: Nil causæ, cur percellerentur. Militem, qui ad Urbem veterem turbas det, non regium esse, sed Cæsaris: Longius abesse Regios, quàm ut adeo citò advolare queant. Pridiè Aschaffenburgum misisse, supplementum præsidii sollicitatum: Certòq; sibi habere persuasum, hos ipsos esse, qui improvise adventu suo tumultum exciverint. Tandem verò re, prout erat, compertà, ad defensionem seriò se comparare Brandisius, & milites pariter civesq; ad arma arripiendū hortari: Nec tamen minùs, dum Hubaldus præsentem illi vim ostentat, longioribus tubis è vallo veteris Urbis in novam detonando, tormenta quædam illuc dirigendo, & validam impressionem equitatus, qui in proinctu ad id jam stabat, portà reclusà minitendo, armorum inducias, deditiois prænuncias, flagitare. Callidè & aliud clam intendens: E familiaribus enim suis certum hominem, tranatà novæ Urbis fossà, Stenhemum, ubi hoc ipso tempore Tribuni Einotti Legio, & aliæ Cæsarianorum copiarum commorabantur, se conferre, festinataq; flagitare subsidia, dapilibus promissis induxerat. Sed spem horum Hubaldus, ne ad quadrantem quidem horæ armis feriatum contestatus, frustrari. Vero igitur, non simulato amplius animo deditione agere Brandisius: Dummodò Comes præberet asensum. Qui à Regiis in vallum adductus, se quoque pariter captivum, respondit, nec sui compotem, haud scire satis, quid sibi met agendum foret: Quanto minùs, quid alteri? Consularet Brandisius rebus suis, prout quàm commodissimè videretur. Iterum ergò pro se ac milite suo, cum impedimentis omnibus, armisq; ut dimitteretur, hic postulare, non impetrare: Hubaldus enim aures iustæ deditiois legibus ocludens, alias, siquidem præfens exitum evitare vellent, amplectendas, pro lubitu præscribere. Cives domum quisq;

suam quieti digrederentur: Præfectus verò Urbis & alii Ductores, cum binis, quæ aderant, militum cohortibus, ad veterem Urbis portam versis armis comparerent, hisq; depositis Regionum se committere arbitrio. Dictum factum: Et Hubaldus, lateralia arma seu enses retinere comiter gregariis indulgens, quicunq; sub Rege stipendia mereri mallerent, liberos esse iussit. Nec difficiles se præbebant illorum pleriq;: Nomine suo regiarum militiarum sine mora transcripto.

Ipsemet Præfectus Brandisius, & alii nonnulli hostiles haud infimæ notæ Duces, qui è vulneribus ad Lipsiam acceptis ægri hic decumbebant, captivi remansere: Interq; hos Baro Mercius, sub Piccolominæ Legione summus vigiliarum Præfectus, & bini equitum Magistri. Hubaldus sub Tribunus, ob strenuum hoc facinus dignitate ac nomine Tribuni à Rege coonestatus, peditum equitumq; delectus ingenti statim concursu habere cœpit.

Hanovià inopinatò in potestatem redactà, Rex, victorià ritè usurus, cum omni Exercitu, haud longà morà interposità, Herbipoli ac Carlstadio movit, & utriq; Rheni riparum insistens, Aschaffenburgum perrexit: Gulielmo quoq; Hassiæ Landgravio, cum copiis, quantascunq; præditiis, salvà propriarum dicionum securitate, educere posset, Mœnum Rhenumq; versus properare, & regio Exercitui se jungere iussit.

Nam hic quidem, simul ac Tilliani Exercitus abscesu respirandi spatium, & aliquid tentandi occasio data est, pridie Nonarum Octobris, Munda Urbem, Visurgi incumbentem, aggresus, & tormentis dispositis, deditionem Præfecto loci imperans, illo iussa ab initio detrectante, aliquot ictibus, incutiendi magis terroris, quàm ruinæ edendæ, mœnia salutàrat, & quid nunc animi de deditione ipsi foret, denuò exquisitum ierat. Quo à prioris responsi rigore non modicum remittente, & postulatibus ejus aures præbente, de legibus ditionis eadè adhuc vespèrà hoc pacto conventum: Ut præsidium cæsareum, impedimentis armisq; salvis, & signis expli-

Rex Mœnum cum Exercitu descendit.

Hassius, post Munda occupatam, eò quoq; tendit.

explicatis, Gottingam, vicinam Urbem, discederet. Landgravius autem hoc loco potius, non contemnendam Paderbornensis dioceseos partem, & contermina quæq; Westphaliæ milite suo complectebatur: Tributis, quousq; armorum terrore pertingere daretur, continuando bello, imperatis, & diribitoriis novisq; delictibus institutis. Non diu tamen post, de Regis voluntate certior factus, posthabitis aliis, quæ animo moliebat, huic obsequi satius duxit; & cum triginta equitum aliis, quatuor pedum Legionibus, nec non collecto à popularibus sesquimille milicum numero, quò Rex iusserat, Mœnum, scilicet, Rhenumve versus, in viam se dedit.

Rex
Aschaff-
burgum
& Sten-
hem-
um in
fidem re-
cipit.

His in oris, qui Cæsarianorum, Aschaffenburgi agitarant præsidium, Regis adventum opperiri noluerat: Loco prius direpto, salutis suæ maturo discesu consulentes. Quo haud magnâ mole occupato, Rex Hanoviam & Stenhemum porro contendebat: Posteriori huic, Cæsarianis arma obvertentibus, vim admovere coactus. Post muri autem partem tormentorum violentiâ dejectâ, hi quoque, deditione & liberum abitu pacti: Nec, eo tamen obstante, quò fortuna, eodem animis inclinantes, plerique, in Regis stipendia transiêre.

Cum
Franc-
furtens-
ibus trans-
igit.

Hinc Francofurtum ad Mœnum rectâ itum: Quo Rex Philippû Reinhardum, Comitem Solmentem præmiserat; tentaturum. Num Civitas bono induci posset modo, ad aperiendum Regi portas, & communi Protestantium bono, admittendum ejus præsidium? Alioqui, quod spontè negaretur, vi extorquere paratum, haud obscure significans. Et Francofurtenses sanè tritam de Neutralitate impetranda cantilenam, variis causis in medium allatis, ab initio occinebant Regis auribus: Sed surdis, & ad hæc talia obtratis. Regi enim fixum ac immotum stabat: Ulterius haud progredi, nisi Urbis hujus omnino securus foret. Necesse tatem enim id & rationem belli flagitare: Meliusq; à Patre ac Majoribus edoctum, quam ut locum ejusmodi magni momenti, nisi præsidio suo firmatum, à tergo

relinquere deberet. Ne erga in hostes euntem differrent superflua, nec profutura ipsiis morâ, aut suspitionibus seqvioribus & dissidentia indulgerent. Necessarium hoc jam esse, non arbitrarium, & amicam viam recusantibus vim admotum iri: Superfedere tamen hac malle, & ne ipsi ansam præbeant, rogare. Ad hæc Senatus de transitu tandem equitatu, impeditentive per Urbem turmatim concedendo, pedite verò navibus ac cymbis Mœnum infra Urbem trahendo assensus, præsidium tamen deprecabatur: Et Rex declaratione isthac paulò magis contentum se ostendens: non nisi sexcentos suorum Saxenhufæ recipi postulabat. Interim, dum Civitatis Legati in Urbem regrediuntur, de re omni relatum, Rex, non expectato ulteriori responso, progressus, decimo quinto Calendarum Septembris, summo manè ad Saxenhufam instructâ acie stitit Exercitum; Civitati brevibus insinuas. Ob prægnantes causas illico, Urbem ipsi transeundum: Amputatis ergò ambagiosæ moræ diverticulis, recluderent portas.

Factum id quoque: Et decimo quinto, quem diximus, Calendarum Septembris, potior Exercitus pars, tormenta; complura cum instrumento, Saxenhufam, sexcentorum tamen præsidio illic relicto à Rege firmatam, ingressa, atq; ponte qui Mœnum jungit, tramisso, Bockenhemianâ portâ Hôchstam, Electoris Moguntini oppidum versus, iterum egressa, mediam Urbem transiit. Quo in transitu Rex singularem erga cives humanitatem, aperto capite, & exporrectâ fronte blanditer passim obvios salutando, præ se ferens, animos hoc ipso adeò sibi lucrabatur: Ut nemo non de ejus adventu sibi gratularetur.

Hôchsta eodem adhuc die, circa decimam vespertinam Regis arbitrio se dedit: Præsidians, ad trecentos, regia signa promtè secutis.

Postridiè rursus equitatus pars, impedimentorum, longo tractu viantium, terga claudere more belli sveta, Urbem traducta: Militum quoque, tormentorum, aliorum belli instrumentorum, impedimentorumq; numerus

Rex
Hôchsta
in potestatem re-
digat.

merus non exiguus navibus Mœnum devehi, & ultrata insuper ripa, promiscuo militum, calonium, impedimentorum, Höchstam versus tendentium, agmine calere conspecta.

Cum Georgio Höchstæ cum Georgio Hassiæ Landgravio, Darmstadenis stirpis, de Rusfelsehemi castro potestati regiæ permittendo actum: Isdemq; ferè legibus, quibus quarto Idum Maji Spandao Regi ab Electore Brandenburgico tradita fuerat, decimo tertio Calendarum Decembris, transactum.

Cui, Pacis Landgravius tamen præter has pararium leges, *de fide & obedientia, quam Cæsari deberet, & Neutralitate servanda,* expressè protestabatur. Quam protestationem Rex, pacis tractatus, quem ille prætendebat, respectu, haud difficulter admisit: Quo Landgravius ad interponendum se inter belligerantes utrinq; partes, & honestam ac tutam Pacem eò citius conciliandam, tanquam neutri parti additus aut obnoxius, magis idoneus foret.

Imò præmii loco, pro suscepto hoc labore, provincias ejus, donec de tractatus exitu constaret, ab omni pecuniæ exactiōe, militum hospitibus, diribitoriis, & similibus, quæ bello comitantur, incommodis immunes fore, spondit.

Landgravius enim (ut hoc addamus) Pacis ineundæ mentionem apud Regem iniecerat: A parte Protestantium semet, & Marchionem Brandenburgensem, qui Culmbaci sedem habet, à Cæsaris verò & sociorum laterè Leopoldum Austriæ Archiducem, nec non Wolsfgangum Gulielmum, Comitem Palatinum Rheni, huic rei offerens pararios & mediatōres. Qui tamen tractatus, licet Rex, quemadmodum diximus, in aliquo eum numero habuerit, in prima statim herba extinctus, ne in florem quidem se induit: Tantum adest, ut ullos fructus maturos proferret.

Duodecimo Calendarum Decembris, Rex Francosurtum rediens, in ædibus, Braunfelsæ appellatione insignibus, diervit: & cum Civitate, nec non Wetteraviæ Comitibus, qui ad regii adventus famam certatim eò convolabant, tractatione de certis rebus habitâ, decimo Calendarum Höchstam

stam denuò se contulit. Ubi ejusdem jussu, in arcis facello sacra, Protestantium more, peracta, & ob Francosurtum exiguo negotio in partes ductû, supplicatio solennis instituta.

49. Moguntinus Elector, in se fabam jam cudi, facile sibi persuaserat: Maximè, quod Kegem multa congregare navigia, crassius quernis asseribus, loricarum instar, ad latus prætexere, palorum, rutrorum, similium, moliendæ terræ, instrumentorum magnam comportare copiam, Gulielmum quoque Hassiæ Landgravium, eidem junctum, pro comperto haberet. Itaq; ipse e contra ad defensionem sedulo se comparare; Regiosq; ne, navigiis Mœnum deVecti, in ultratam Rheni ripam evaderent, impediturus, palis crebrò impaëis, & navibus, quæ ingentium saxorum mole implerant, demersis, Mœni ostium, quo in Rhenum se exonerat, obstruere conari: Hispani ultra bis mille intra Moguntiam, Urbi defendendæ, admisis. Ipsemet verò, Wormatiensi Episcopo comitatus, secundo Rheni fluento Coloniam, majoris securitatis ergò, se recipere, cum pecuniæ & rerum quarumcunq; pretiosarum thesauro. Hispani etiam, quibus Moguntiam tuendam commiserat, ampullari, & verbis sesquipedalibus feroculi, magnificè jactare. Dum vel unico ipsorum sanguinis calidi gutta superesfet, infestis in Regem animis ac armis fore; nec Urbis hunc potiturum: Quinimò in cineres ab ipsis potius redactum, quam hosti deditum iri.

Interea Rhingoam, ab Hispano munimentis quibusdam firmatam, & valido præsidio infesam, Regii adorti, expugnato in Walloffi oppido, quicquid in armis repertum, neci dederant: Provincialibus quoq; nonnullis, qui ab Hispano, ut arma caperent, persuaderi sibi fuerant passi, immaturæ temeritatis pœnas luentibus. Reliqui regionis incolæ, exsoluta prius ob arrepta temerè arma, non mediocri pecuniaria multa, in regiam protectionem recepti: Ita tamen, ut Regi fidos fore, & quotienslibet tantundem tribui, quantum Moguntino Ele-

Moguntinus Elector defensionem accingitur, Hispani in Urbem receperis.

Regii Rhingoam invadunt & occupant.

Electori hæc tunc pensitaverant, col-
lato sponderent.

Potissima regii Exercitus pars
Casellis è regione Moguntiae, & illic
locorum ad Rhenum, circa hoc tem-
pus tendebat: In quos Hispanus ex
adversa ripa, quadraginta, quinquaginta,
sexaginta, usque ad septuaginta
pondo globos ejaculabatur; sed inno-
xiis plerumque; ictibus, & nullâ Regio-
rum jacturâ. Rex verò, Rhenum tra-
mittere satagens, Erenfelsam muni-
tam arcem, erga Bingham sitam & mu-
rinam Rheno circumfluatam turrim,
Bernhardi Saxoniae, è stirpe Vinarien-
si, Ducis industriâ, jam occupatâ:
Qvando, Tillium Noribergæ propin-
quare, & egregiæ ac opulentæ Civita-
tis, quæ primoribus Germaniæ meritò
accensenda venit, obsidium jugumque
minitari, relatum est. Hanc ergo ne-
quaquam deferere, sed suspensis, do-
nec uberior occasio se offerret, quæ de
Rheno trajiciendo agitabar, consiliis,
in tempore opem & promissas suppe-
tias flagitanti ferre, satius visum.

diè ad Noribergam Exercitum stetit.
Ingentem pecuniæ summam, & com-
meatum à civitate ministrabundus postu-
lans; sed utroque, repulsam passus.
Quâ acceptâ, Exercitum pagatim cu-
cumcirca Urbem distribuere, & ad ob-
sidium instituendum, vimque præsentia-
riam faciendam cõparare se visus. Nec
Noribergenses animis aut factò sibi de-
esse, sed defensionis pro viribus acqui-
gi, ac munimentis, quæ moliri nãper
extra antiquum Urbis fossatum cõpe-
rant, attollendis noctes diebus conti-
nuare: Regii quoque equites, peditesque;
Henrici Gulielmi Comitis Solmenis,
hoc ipso tempore, duarum Legionum,
unius equestris, alterius pedestris, de-
lectus Noribergæ & finitimo tractu ha-
bentis, ductu, assiduus velitationibus
Caesarianos incurtere: Ex mœnium
denique pinnis, & propugnaculis, ma-
ximè immani turrim, quos aulicos sey-
phos vocant, mole, sicuti forsitan hosti-
um audentiores intra tormenti jactum
insinuarent, sulphureus tormentarii
pulveris nidus largiter illis propinari.

Dum ad Noribergam ita sedet
Tillius, vimque extremam Civitati mi-
natur, accidit: Qvendam, qui Ulmæ
paulò antè stipendia merens, hac Lip-
sienſi decreto nuncium remittente, in
Caesaris militiam transire compulsus
fuerat, & tormentarium deinde apud
Tillianos egerat, hostium partes, con-
scientiâ dictant, deferere certum, pul-
veri tormentario funiculum ardentem
clam prius applicare, raptimque transu-
gere in Urbem. Hinc, quicquid ejus-
modi pulveris in Exercitu ulium Tilli-
us secum trahebat, in flammam fumos-
ve abiit: Quo vicina aliquot tormenta
graviter quasata, nec modicum præ-
terea Exercitui damnum rapidi ignis
violentiâ illatum.

Ejus tor-
mentarius
pulvis stã-
mã corrũ-
piur,

Tillius O.
nolzbacũ
transit.

50. Tillius etenim, quarto
Iduum Novembris, Onoltzbacum se
contulerat: Ubi, reperto divite arma-
mentario, & insigni equorum, è vici-
niâ à rusticis undique eo, velut in tutum
receptaculum, congestorum, copiâ,
Exercitum pariter omnium armorum
genere, & rem simul tormentariam re-
centibus jumentis assitum instruere da-
rum. Administrator quoque Magde-
burgensis, quem hucusque secum cir-
cumduxerat, Dincelspulam hinc, &
Ingolstadtum porro ablegatus: Tillio
ipsomet cum Exercitu Guntzenhu-
sam movente, & ad decimum quartum
usque, Calendarum Decembris isthic
commorante.

Ad Nori-
bergam
castra fa-
cit.

Decimo quarto Calendarum De-
cembris Campiductor Pappenhemi-
us, cum quo, ut Lipsienſis inauspicati
confictus præcipuo autpore ac incen-
tore, Tillio, ex hoc tempore, haud
adeò benè convenerat, vale ei dicto,
in Westphaliâ, res novas moliturus,
discessit. Tillius verò, quò Regem,
circa Francofurtum rerum suarum
tunc satagentem, concito alibi tumultu,
à laboranti Rheno ripa retraheret,
Swabacchum iter retrò legens, postri-

Præter infelicem hunc casum, Tillius
miles quoque, maxime ille ex Lortha-Noriberga
ringiã novitius, brumâ jam appropinquante,
ob cœli & frigoris inclementiam, variis morborum generibus affligi;
adeoque nec in castris sub dio longius
duraturus, nec tantæ Urbi obsidendæ par videri: Noribergenses
econtrâ nullis minaciis terreri, sed strenuè omnia instruere ad sui defen-
sionem. Tillius ergo laboriose & diutinae obsidioni se implicare, &
vires

vires suas, jam antè langvidas, attere-
re, haud consultum censuit: Sed, mo-
tis inde castris, Exercitum in duo
agmina dispescens, alterum Lauffum, &
inde per superiorem Palatinatum in
Bohemiâ contra Saxoniarum Electoris
militem, qui id temporis illic domina-
batur, Cæsarianis opitubatum ire jus-
sit; cum altero ipsemet Guntzenhu-
sam repedans, Nordlingam iter sine
mora instituit. Ubi Lotharingiacarum
copiarum reliquiarum Rhenum ver-
sus, illis in oris hiematum, seqq. refocil-
latum, dimissæ. Quorum Dux in sua
revertebatur: Princeps verò Phalz-
burgi, dum Bavariarum Ducem Monachii
visitatum iret, morbo acri correptus,
supremum isthuc vicæ diem egit. Quid
copiarum supererat, Tillius par-
tim per Risam in hiberna distributum,
partim in Palatinatum superiorem ab-
legatum ibat: Ut hac ratione ora Da-
nubii, & Bavariarum fines Exercitus ob-
jectum undiq. protegerentur.

Eâdem ipsâ die, quâ Tilliani va-
sa ad Noribergam conclamârunt, in
muri circuitu, ad nosocomii portam,
non exigua antemuralium portio, cui
è fascibus arenâ, & compactili ligno
suggestum superstruxerant, duosq. in
eo semimuralia tormenta, fundamen-
tum muri vitium senio fecisse haud ad-
vertentes, collocârunt, in fossam cum
onere suo præcipitum iit: Ita ut ex
parte illam compleret, & aditum vi-
amve aggressioni hostili quodammodo
sterneret. Quod ut periculose, ple-
num aleæ fuerat, si hostis Urbem
obsidere institisset: Sic, postquam
periculo jam defunctis accidit, pro
singulari propitii Numinis nota habi-
tum est.

Dum inter hæc Sveciarum Rex, Ex-
ercitu à Rheni ora reducto, quam se-
cundo Mœni flumine venerat, viam
Herbipolim regredi parat; Noriber-
gam, Urbis liberandæ, perreçturus:
De Tillii discessu maturè certior fa-
ctus, & hac curâ jam exoneratus, de-
posita ad tempus consilia resumfit, &
ultrâ Rhenum penetrare, transituq.
obtento, ipsi Moguntiarum manum inji-
cere, animum induxit.

præius comprehensa, & ad umbilicum conve-
perducta. Cujus vi Civitas recepit. ^{tio scripto}
Urbem Regis ac Coronæ Suecia omni-
umq. Protestantium bono ac securitati. ^{consum-}
contra quoscunque Regis & Protestanti-
um hostes, iuturos ac defensuros: Erga
regium, quod iis relinqueretur, præfidi-
um, & nunc, & olim, candide, fideliter,
humanè se gesturos, nec quicquam con-
tra, clam palamve, agitatos consilii,
nec quicquam factio ipso contra molitu-
ros. Regi & Regiis, quocunque tempore,
hinc inde transitum, seu cum toto Exer-
citu, seu cohortatim, turmatim, integris-
ve Legionibus prebituros, Regi verò
hostibus præcisè denegaturos; tantum
abest, ut Urbem in eorum manus tradere
aut præsidium eorumdem recipere vel-
lent: Quin hoc potius casu, donec san-
guinis gutta reliqua, cõtra hostes pro-
cis suis dimicaturus: Quod si Rex, im-
minente ab hostibus discrimine, præfidiũ
novo milite augere, necessarium arbitra-
turus sit, bonâ ipsorum voluntate id fa-
ctum iri, parem tunc cives cum milite re-
gio subituros fortunam, & pariter sub
absoluta Regis directione, Urbis defensi-
oni incubituros: Verbo ut dicamus, id fa-
cturos; quod cordatos, Patriæ ac Reli-
gionis amantes Viros, jureq. clientele
alteri devinctos deceat, nec non Regis se-
curitas, tum belli, pro omnium salute
suscepti ratio flagites. Vicisim Rex,
de Urbe neuitquam desistenda, sed fide-
liter quocunque tempore protegendâ, &
privilegiis ejus sartiis, testis conservan-
dis fidem interposuit; repromittens
unâ: Si ad Pacis tractatum res deveni-
ret, Civitatem pacto inclusam, & provi-
dè cautum iri; ne federationis hujus no-
mine post factam Pacem ulla eidem mo-
veretur controversia.

Hoc peractò Rex, ipsis Calen-
dis Decembris Francofurto disce-
dens, Darmstadtium versus iter inten-
dit: Cui Gernshemum, Moguntinæ
dioceseos oppidum, Rheno assitum,
vi minimè expectatâ patuit. Laden-
burgum quoq., Benshemum, Win-
hemum, Heppenhemum, Starcken-
burgiarum, & universus montanarum
vocant, viæ tractus, ab hostibus de-
serta, in Regis potestatem concessit:
re: Qui nihil antiquius habebat; quàm
ut his in oris Rhenum opportuno ali-
quo loco transmitteret.

Franco-
furtensiũ
cum Rege

51. Cum Francofurtensibus
tamen inita jam ante transactio scripto

Stocsta-

Rex tran-
sitū Rhe-
ni, hos-
nequic-
quam re-
nitente,
obtinere.

Stocstadii ergo, ad quadrantem milliarius à stellato, quod Hispani è regione Oppenheimi excitant, propugnaculo, ultimo Idum Decembris scaphas nonnullas nactus, ipsemet, quatuor tantummodò comitatus personis, in ulteriorem ripam loci situm exploraturus, trajecit. Ubi, dum in terram exscensionem facit, Hispani equites, excubias illic agentes, impetum in eum dedere: Quos tamen, raptis conscensis iterum scaphis altum petens, frustrabatur.

Postridiè, septimo Idum Decembris, circa sextam matutinam, priusquam in diem nox iret, tercentum è prætoria Legione ablecti milites, aut robora potius militum, Duce Nicolao, Comite Braheo à Wisingsburg, ejusdem Legionis Tribuno, duobus grandioribus navigiis (quibus, inter alia, adductis, nauta, Nirsteno oriundus, Regis, trajicere molientis, conatus validdè promovit) impositi, transitus aleam tentare primum jussi. Vix autem terram tetigerant, cum à quatuordecim Hispanorum equitum ac draconum alis acerrimam incursionem paterentur. Et sanè malè ab initio habere Regem isthac hostium impressio: Veneri enim, ne sui, & numero pauciores, & meri pedites, exigua loci opportunitate adjuti, anquam à citrata ripa veniretur subsidio, multitudine pariter ac rapido impetu equitum, equorumq; hostilium obruerentur. Comes autem Braheus, cù exigua, quæ ipsum sequebatur, manu, adeò strenuè & statim rem gessit, ut Hispani, ter summa vi irruentes, ter insignicum elade rejecti sint: Donec, adventantibus subsidiariis à Rege cohortibus, fugam arripientes, ripam Regi omninò liberam, transitumq; minime impeditum relinquerent.

Et ita dictus Comes coronam sibi promeruit murali multimodis excellentiore: Quia primus omnium Regiorum non mœnia alicujus Urbis transiit, sed Rheni claustra, nescio fortius an felicius, perripuit, & hoste, qui ripam assiduus incubabat, submoto, valvas ulterioribus Regis progressibus, ad complures hostium, non Urbes, sed provincias subjugandas, patefecit: Quam Coronam nos etiam jamdudum

pro Patria vitæ defuncti cineribus, ad Famæ & Æternitatis aram, jure, merito suspendimus.

In sempiternum memorabilis hujus transitus monumentum, eo ipso loco, quo Regii primitus Rhenum transire, pyramis, elegantis structuræ, erecta postmodum fuit: Quam, ut hostium iniquus livor, rerum illic iterum potius, pesum dedisse feratur, rei tamen haud proletariæ memoriam ex animis hominum nunquam eradet.

Hispanis repulsis, Rex, utriusq; ripæ jam potens, tormenta, equitumq; ac peditum Legiones aliquot illic Rhenum transportari imperabat: Ipsemet flumine tramisso cum Exercitu, hinc illinc, versus Oppenheim, nec non munitionem, quæ ultra Rhenum Oppenheim objacet, pari passu progressus. E quibus stellata quidem isthac munitio deditio in manus ejus venit: Urbs verò, cum arx, redintegrato mox impetu, vi capta; Hispaniq; (civibus, qui jugi Hispanici dudum pertæsi erant, operam adjutabilem dantibus, & quamplurimis manus inferentibus) ad quingentos truncidati.

Dum Regi ita ad votum omnia fluunt, Hispani & Lörtharingi, quos rapidi Rheni vortices non protegerant, mediocrium locorum munitioni fidere amplius non audebant. Prout, inter alia, illi Stenium, firmum satis propugnaculum, igne prius subiectum destructum, deserentes, pars Moguntiam, pars Franckendalam se contulerunt: Ex his Oselandius Tribunus Wormatiæ, liberâ Imperii Urbe, postquam satis acriter emunxerat, & exactionibus immodicis vexarat, cessit. Indignam hospitibus gratiam pro hospitio benignè præbito referens; quinquaginta tormentarii pulveris dolia, in cavum propè Divi Andreæ conjecit, incendiando: Quæ flammâ plurimâ circum ædificia graviter afflicta, & hominum non pauci ambugi.

Rex, transitu Rheni obtento, Oppenheimiq; Urbe ac arce in potestatem reductis, fortunâ, cæptis blâditer aspirante, usus, Moguntiam statim Exercitum admovit. Et hic reluctari quidem initio Hispanus manibus, pedibus, frequentissimisque tormentorum ac longiorum tuborum

Hispani
Stenium
ad Rhenum
deserunt,
Lörtharingi
Wormatiæ.

Rex Moguntiam
Hispanis
exorquet

tuborum ignibus in propius subeuntes debacchari. Sed regio milite accessibus adeo brevi proximante, ut ab una parte vim tormentorum, quibus è propugnaculo, in Divi Jacobi monte excitato, vehementissimè impetebatur, parum ampliùs eximesceret, ab altera jam in medio Urbis fosfato versaretur, nec non, crepitu ad pratensem portam appenso, hinc etiam, & sic undiq; versum minaretur aggressionem, fletu animorum iste rigor se passus est, & de legibus deditionis, ipsis Idbus Decembris, conventum: Quarum vi Hispanus cum armis, impedimentis, duabusq; insuper machinis dimissus, & Mosellam atq; Lurzelburgensem agrum versùs à Regiùs deductus.

In Urbe octoginta tormentis, centum viginti pulveris nitrati dolis, & insigni omnis generis annonarum specierum, cum primis vini, penupotitus, Rex in electorali arce divertit, & in aulico templo sacris operatus, pro re feliciter gestà supplicationem solennem habuit. Militum, qui huic obsidio impensis, jactura intra exiguum numerum stabat: Inter alios tamen Axelio Lillio, Tribuno, è memorato superius propugnaculo, grandiore tormenti pilà pes elisus erat: Quem, ceu inutile jam membrum rescari mox necessum fuit.

Nonnullis post expugnatam Moguntiam diebus, Rhingravius cum Legione sua in novem Hispanorum equitum alas ad Trarbachum impingens, post acre certamen terga vertere, tribus vexillis ademptis, coegit. Quo facto, Simmeræ Urbs & præfectura, in manusejus promptè veniebat. Baccharum etiam, vini, quod producit, generositate nobile, scalis admotis, paulò post ab eo de improvviso captum: Cujus tamen arx (Staleccum vocant) in Januarium usq; sequentis anni obstinavit. Eandem sortem Bodobriga & superior Wesalia expertæ, Regios admiserunt.

Loca mò Gulielmus Hasfiæ Landgravius, à Rege, ut in opposita Rheni ripa servaret, relictis, Falckensteno & Rissenbergâ, montanis arcibus, paulò anteqvàm Moguntia in Regis potestatem concederet, occupatis, Königste-

num, munitissimum castrum, obsidione interim cinxerat: Quam præsidarii aliquamdiu tolerantes, nono demùm Calendarum Januarii deditionem pacti, loco excesserunt. Castrum autem hoc & Comitatum annexum Rex Comiti Stotbergio, cui Elector Moguntinus olim ereptum iverat, restituit.

Idem Landgravius Conradum Caubam Uffelium, Tribunum, Caubam, Guldenfelliù, & Palatinam arcem in Rhe-
no expugnatum, miserat. Qui, ejus mandatu, secretò illuc se conferens, Urbemq; octavo Calendarum Januarii, noctu defubito irrumpens, præsidiariorum nonnullos cecidit: Reliquis partim in arcem, partim in turrim, quam furinam vocant, raptim contugientibus. Repentina autem illhæ Urbis expugnatio non exigui momenti ob id visa: Quod arx, Urbi imminens, à Palatina arce, valido adhuc hostium præsidio infesà, hac ratione disjungeretur. Nihilò tamen minus istæ, ut ad deditionem statim invitata, & recusantibus vis admota foret, ad sextum usq; Iduum Januarii insequentis anni obsidentium desiderium remorata: Quando demùm utriusq; arcis præsidarii, tormentorum quasvis, & alias obsidentium artes experti, ad deditionem descenderunt, salvis armis, impedimentisq; ac signis explicatis, dimissi.

Inter felices hos Regis, Regionumq; progressus, Hispani quoq; in Wetteravia hæctenus domati, rarefcere coeperant: Wetzlarîâ, & Geylhusio sponte suâ desertis.

Fridbergæ Præfectus, Ludovicus Verreikenius, Regi deditionem imperanti, injussu Philippi de Silva, supremi armorum Hispanicorum in Rheni tractu Moderatoris, hac in re quicquam statuere, sibi haud integrum responderat: Secundò inducias, rem omnem ad illum relatum, postulans, & impetrans. Intra quod tempus Urbis & castrum Fridbergæ, per nonnullos Creutznacum ablegatos, ut præsidio, ulterioris ruinæ evitandæ, liberarentur, petierat; sed nequicquam: Legatis à Philippo de Silva ne admissis quidem, & Præfecto, Urbem Castrumve, dum virum ac virorum quic-

Hispanus
Wetteravia cedit,

item, Guldenfelliù, & Palatinam arcem.

quicquam supereset, iteratis mandatis propugnare iusto. Hoc tamen non obstante, Verrekenius, de conservatione loci desperans, militem prædiciarium Brauntellam, arci huic eò melius prospecturus, ablegare: Ipse, cum familia sua, plus iusto longius illic moram trahens. Christophorus enim Hubaldus, regius Tribunus, Hanovæ Præfectus, eò comperito, cum copiis nonnullis confestim advolare, castrum pariter ac Urbem, Regis nomine, occupatum ire, & Urbe quidem milite vacuâ relictâ, castrum tantummodò valido præsidio munire: Verrekenio deprehensio in captivitate, jure belli, apud se retetò.

Spiræ Nemetum, cum aliis ad Rhenū Urbibus, Regis victoris arma veneratur.

Circa hoc idem tempus Spiræ, Nemetum, libera Imperii Civitas, in Regis partes transgressa. Quod simul ac Hispanis, qui Germersheimi & Neostadii hospitati hætenus erant, cognitum, dilapsi sunt inde: Oppidis his regium mox militem recipientibus. Similiter Landavia & Weisenburgum, quod à corona agnomen sortitur, victricia Regis arma suppliciter venerabatur.

Regii cū Philippoburgi prædiciariis, acri, ipsi tamen secundâ velitatione collisi.

Philippoburgum, munitissimum diœceseos Spirensis propugnaculum, valido hostium, hoc tempore, tenebatur præsidio: Quorum, vergente ad finem Decembri, circiter ducenti, Rhenum Rhenusii transmiserant, Regiis, qui Spiram frequentes comcebant, struentes insidias. Sed Horneckus Tribunus, exploratâ insidiantium subsessâ, cum equitibus nonnullis rectâ illic pergens, post aliquod certamen eos fudit, fusosq; octo in campo mortuis, nec non captivis octodecim in hostium potestate relictis, ad Rhenum in naves compulsi: Quas dum tumultuario quisq; nisu insilire præfstinat, non pauci insuper, aquis absorpti, periêre.

Manhemum stragemate à Regiis interceptum,

Quarto Calendarum Januarii Manhemum, Urbs munita ad confluentes Nieri ac Rheni fluminum, à Bernhard Saxonia Duce, stratagemate interceptum. Summo etenim mane, cum trecentis suorum sub Urbem relictâ & festinanter pedem ferens, excubiis inclamantibus, &, quis esset, aut quid sibi vellet, sciscitantibus, Cæsarianarum se partium, à Regiis, qui ve-

stigis infestis iahærent, premi simulabat: Reserarent ergò portas, & præfenti exitio amicos eximereut. Quo paulò inconsultius factò, non hospitum sed hostem se ostendit: Et Germanorum quidem militum vitæ paritum; reliqui ad ducentos quingvagina ferro mactati. Maravallius Centurio, ejusq; signifer capti, sed, perluto lytro, Hedelbergam mox dimissi: Ubi Urbis tamen Præfectus, quod Manheimi amissionem culpæ eorum ascriberet, venientibus, loco adventitiæ, manu confestim injectâ, eis paucos dies capite truncari utrumq; fecit.

Eodem quarto Calendarum Januarii, quia Senatus Urbis Francofurtanæ de commerciis inter bellandum penè desitis, in antiquum statum reponendis, nec non peculiari diplomate, majoris ergò securitatis, & quò enixa ejus voluntas in omnium perveniret notitiis, muniendis, Regem interpellaverat, Edictò publicitus affixo, omnibus Tribunis ac Ducibus, tum gregariis etiam quibuscunq;, quâ equitibus, quâ peditibus, sub capitalis pœnæ comminatione, severè injunctum: Ne mercatores, qui Francofurti, vel alibi locorum negotiarentur, eorumve familiam, seu Protestantium, seu alterius Religionis, aut mercimoniaminimè suspecta, & artificum confecturas, cujuscunq; generis, sive intra sive extra mercatus tempora, detinerent, multò minùs vi spoliarent, ac diriperent, quin potius tam emporibus, quam venditoribus liberum, nullatenus impedirent, commeatum præberent, nullamq; vexationem aut exactionem inferrent molestiam: Quod Edictum, anno proximè subsequenti, instantibus nundinis iteratum; adjectâ non contentendam appendice: Quâ Ducibus & Præfectis militiæ, intra locorum, ubi hospitarentur, territorium, viarum & securitatis publicæ cura demandata, additumq; si quisquam mercatorum inter vias latronum incursum expilaretur, illos ipsos Duces, quorum intra terminos facinus perpetratum foret, ob id conventum, & ad spoliatos indemnes servandos, compulsum iri.

Rex, de commerciorum usu reducendo, mandatu promulgat.

52. In Franconia Gustavus Hornius, Campiductor, summæ rerum illic occupat.

Hornius Mergenthemum illic occupat.

illuc præse jussus, dum Rex ad Rhenum victoria partæ adeo impigrè insisit, nec ipse interim ferari, aut otio torpere, sed arma in conterminum hostem, quousq; liceret, extendere. Proximum illi ad manum Mergenthemum: Quo Cæsariani, nisi vi serio admotæ, haud videbantur celsuri. Hornius igitur cum pedite & eqvite nonnullo, quantumcunq; raptim colligere potuerat, Herbipoli, tertio Iduum Decembris, movens, subitæ locum obsidione aggredi. Præsidarii eontrâ (ad quingentos inerant) unâ cum civibus ac incolis, initio quidem bono esse animo, & acriter se defendere: Mox tamen, accessus brevi ad ipsa penè mœnia successisse conspicati, & tormentis, quorum vasta pondera, ob hibernam viarum uliginem, & tenuis jumentorum trahentium vires, Exercitum, ultimo demum Calendarum Januarii, assecuta, se impetiti sentientes, Hornio ad deditionem invitanti haud difficulter assentiri, resq; eò sine mora devenire; ut postridie, qui decimus octavus erat Calendarum, arce & Urbe Regiis traditâ, Dincelspûlam miles abiret. Gregariorum nihilominus dimidia ferè pars, in discesu Duces suos frustrata, apud Regios remanere, & nomen profiteri militiæ.

Repertus hoc loco, præter duodecim tormenta, octoginta nitrati pulveris centenarios, & aliorum armorum, rerumq; militarium copiam non exiguam, insignis frumenti ac vini penus. Quapropter Hornius, quod arx satis munita appareret, nec nisi iusto obsidio expugnanda, commeatibus & rerum necessariarum velut horreum, cujus fundamentum non contemnendo initio jam substructum erat, hic erigere constituit: Ubi, quicquid annonæ in finitimis præfecturis deprehensum foret, congestum asservaretur.

Tum Post Mergenthemum Winshemi
Winshemi, Urbem tentare placuit: Quæ, utpote nullo præsidio conficta & occupatu facilis, (prænis in Regem urbicorum animis) & Regiis opportuna admodum erat, utpote quâ infestâ, communicationis cum Noribergensibus linea artius connecteretur. Baro igitur Tscherotinius, sub Tribunus,

cum aliquot solummodò sclopetariorum delectorum centuriis, & dimidiatâ Baronis Cochtitzkii equestri Legione, sub Tribuni Cracovii ductu, illuc misus. Hic, decimo quinto Calendarum Januarii, cum luce simul Civitati propinquans, per quendam familiarium Campiductoris Hornii literas, Magistratui tradendas, in Urbem præmandatum ire: Certos homines Senatorii ordinis, tractatum, & certâ ratione conventum emitti postulans. Inter hæc centum sclopetariis laterariam quendam insidere; reliquos in pago, qui haud procul Urbe aberat, continere, eqvitu autem portis, ne quis egrederetur incubare, & rumorem spargere: Quasi eqvitum aliquot, peditumve Legiones essent præ manu; quorum adventum præstolantibus acerbiores, quàm nunc offerrentur, deditionis leges præscriptum iri. Comparare ad hæc universus Senatus, & expromptam ad Regis imperia obedientiam nomine civium offerens, petere: Commearet cum ipsis in Urbem Tscherotinius; de omnibus specialibus porro illuc acturus, & extremam negotio impositurus manum. Nec refragariis, portis tamen Urbis milite prius suo infestis, moxq; conveniri, de recipiendo intra mœnia trecentorum peditum, & centum eqvitum præsidio: Quorum sustentandorum onus, quia Civitas variis exactionum generibus omni penè facultatum habentiâ se à Cæsarianis exhaustam conquerebatur, in finitibus provinciales ex parte inclinandum veniret.

Dum Tscherotinius hic negotiosus est, Hornius ipsemet, Sperreute, Et Heilbronnâ.
rrii, Witzlebi, & Baronis Cochtitzkii, quotquot superabant, eqvites, nec non sexcentos sclopetarios draconesq; assumens, Heilbronnâ adoriri animum induxit: Quæ in Urbe defuncti Principis Phalzburgi integra, decem cohortibus constans, Legio, quæ adhuc septingentorum validorum, & bello aptorum militum capita recenserebat, hospitata, ipsos adeo cives, ne adversus occupatos foris cum hoste interno motu insurgerent, armis exuerat. Referebant de hoc loco exploratores: Præsidarios in portis tan-

tantum, & medio Urbis foro, neutri-
quam verò in murorum & turrium
pinnis, minùs in antemuralibus, obire
vigilias. Deceverat ergò Campidu-
ctor regius; Certo loco, ubi fossa Ur-
bis siccanea, antemuralia scalis admo-
tis transcendere, inde per ostiolum, quo
antemuralia è porta adeuntur, ad inte-
riorem Urbis portam penetrare, eamq;
appenso disjicere crepitaculo. In huc
finem aliquot ejusmodi pyrabolares
machinæ, & artifex, applicandarù pe-
ritus, Stutzgardia ut præsto essent, per
Schavelitzkium Tribunum accurarat:
Centurionem etiam, Wirtenbergen-
si agro oriundum, locorum in Urbe &
accessuum omnium gnarum, ducemq;
se executioni insultus ultro offeren-
tem, in Urbem clam biduo ante,
quam eò moveret, præmiserat; statio-
nem, quibus vigilias præsidarii agita-
rent, & loci, cui impressionem mina-
batur, positum sedulo, ex abundanti,
adhuc semel exploraturum. Jamq;
miles Mergenthemò Winspergum,
quod dimidium milliare Heilbronnâ
distat, pervenerat; jam dictus centu-
rio redierat, omnia in proclivi, locûq;
designat, haud advertentibus ho-
stium excubis, irruptioni patere, as-
serens; jam in eores erat, ut execu-
tionem mandaretur: Cum perpendere
secum Hornius cœpit. Quam ægrè
miles, freno semel laxato, maximè no-
ctu, quandò, tenebris perdissimicujus-
que, audaciam obumbrantibus, reve-
rentia Ducum minor esse solet, à præ-
dando coerceretur: Unde pericu-
lum; ne Civitas satis opulenta, quæ
fortunis suis communi Protestantium
causæ, tractu temporis, multimodis
intervire poterat, militari direptioni
subjecta, uno momento pesum irret.
Eventum quoq; ejusmodi consilio-
rum & stratagematum in ancipiti esse
nôrat, auresq; hæc suos scipiculè,
vel minimâ circumstantiâ variante,
frustrari: Quod si contingeret, nec
res cederet ex voto, præsidiariorum
animos prospero successu inflatum,
civium verò dejectum, adeoq; occu-
pationem Urbis postmodum diffici-
liorem redditum iri, quam aliis civium
operâ haud adeo arduam fore, confi-
debat. Spes enim illi facta fuerat:
Quamprimum regius ad Urbem com-

pareret miles, cives, affectu in regias
partes pronos, coituros in unum, præ-
sidiariosq; aut adacturos ingratis, aut
bonis verbis, ut, deditionem pacti,
Urbe excederent, inducturos.

Mutato itaq; in arena consilio
sustinuit impetum Hornius, & à no-
cturno furto ad vim apertam trans-
gressus, illucescente die, equites ac
dracones in proxima planitie explica-
tis se ordinibus ostendere jussit; cum
pedite, ne apertus campus paucita-
tem ejus proderet, loca quædam Urbi
subjecta, ut Carmelitarum cenobium,
& similia, insedit: Fœnatore mox ad
Præfectum Urbis ablegato, dediti-
onem flagitans. Verùm in tubicinem
ne admittere quidem dignatus, (tan-
tum abest, ut cum civibus sermonem
serere, concederet) evectioe tormen-
torum in sublimiores turres, & festi-
natâ operum, ubicunq; necessarium
videretur, reparatione, ad defensio-
nem enixè potiùs se comparare: Mo-
lendum, quod Urbis fossæ, quâ Ni-
crû spectat, incumbit, & ipsum quoq;
fossâ aquæ plenâ, cæmentitio muro
extrinsecus præcinctâ, circumdatum,
adeoq; non parum munitionum existit,
quadragesima sclopetariorum præsidio
firmans. Eo tamen non satis obstan-
te Hornius, molendum, obscuro
noctis auspiciò adortus, primo im-
peru cœpit: Subcenturione, qui cum
imperio illic erat, & triginta circiter
militibus in potestatem redactis; reli-
quis partim obtruncatis. Subjace-
bat autem Urbs ipsa eodem momen-
to expugnationis periculo, si Regii
irrupentes scalæ, quâ præsidarii ex
Urbe & in Urbem vicissim commea-
bant, rationem illicò habuissent: Per
hanc enim, ipsorummet hostium con-
fessione, in munitiones interiores
transcendere, & deniq; in Urbem
ipsam penetrare, nullo negotio lice-
rat. Dum verò Regii moram nectunt,
& alibi occupantur, obfessus sat tem-
poris, quo, scalam in Nicrum detur-
barent, datum est. Manifestò tamen
illicò apparuit: Animos eorum admo-
dum infractos subitanè ac inopinabi-
li hac jacturâ, tot simul militum, &
munitione adeo stationis: Maxime, quia
propugnaculum è regione situm,
quod defensioni Urbis præ reliquis
accom-

accommodum erat, destinatis in molendino delitescuntibus ictibus patens, adeo infestari exinde primæ luce ceptum; Ut nemo eo caput exferre tutò auderet; nedum ad tormenta in obfessores dispendenda comparere posset. Nam in hoc ipso diluculo jam octodecim numero, interq; illos tormentariorum scientissimus, occubuerant. Campiductor ergo regius, deditiois mentionem denuò injiciendam, ratus, spe sua haud falsus est. Quamvis enim Præfectus Urbis respicere eam initio videretur, mox pronis tamen auribus admisit: Qvòd non obsecris indicis animadverteret, & militum vigorem langvescere, & cives in ipsum crecturos cornua.

Sic deniq; eò res devenit, ut, undecimo Calendarum Januarii, primà luce, cum impedimentis, armis, signis expulcatis, & fomitis incensis, discederet: Præter agros, qvorum non pauci, ad quadingentos quingvagina validos & arma portantes milites, Urbe secum educens. Reliqui, natione Galli, regis militiæ nomina addixerant: E qvorum numero Coverto Centurioni ducenti sexaginta, & Margalio quasi quingvagina obvenere. Exeuntes à quingvagina Schavelitzkii Tribuni equitibus Philippoburgum & Spiram Nemetum versùs (huc enim ultrà Rhenum conterraneos suos sequi desiderabant) deducti.

Civitas, dum Regil intromitterentur, reservare sibi conabatur aliquamulta: *Immunitates*, nimirum, & *privilegia*, quæ Imperio accepta ferret, tum *jura & consuetudines*, diuturno usu inueteratas, *sarta testæ fore*; cives quoq; suos, eorumve familiam, utriusque Religionis, nec non tam Politici, quam Ecclesiastici Ordinis incolas, clientes insuper, *liberos relictum & ab omni injuria defensum*; nec asperius, ac cum aliis liberis Imperii Civitatibus, *Protestantium doctrina additis*, quæ in Regis convenissent manum, *Francosurto, scilicet, Swinsurto, & Esfordiâ*, cum ipsa actum iri. Verumenimverò Campiductor regius articulum hunc, qvem Regis potius arbitrio decidendum existimabat, præjudicare noluit; expressis verbis protestatus: *Clausula hujus declarationem, quousq; dicta-*

rum Civitatum exempla ad Heilbrunnam extendenda venient, à Rege præstolaturum. De cætero præsidii impositione ita se gesturum, repromittebat; *ut ne civium communioni aut damno, aut nimio oneri foret*: Certas idcirco vivendi leges militi præscribere, neve vel sic, ferendo impares, succumberent, *sumtus, in sustentationem militum erogandos, aliunde derivare, & in hunc finem, magnam omnis generis, fructuum, aliarumve annonarum specierum copiam huc, velut in penarium, constituto ad id Commisario, congerere pollicitus*. Obserandi & reserandi portas *faculas*; ut hactenus fuerat, ita imposterum apud Magistratum Urbis remansit: Cautum tamen, in solio tempore, non nisi admonito prius Urbis Præfecto, & sic utrorumq; assensu ac mandatu patefactum iri. *Claves autem Senatui relinquit, & ne vestigalia, alio Civitatis redditus à prævaricatoribus defraudarentur, civium stationem pariter cum militaribus excubiis sub portis tolerari, nocturnas quoque vigilas mori confecto obiri, perfacile assensus Hornius.*

Huius, cum sitas, tum munitionis causâ, tantoperè commodæ, ut paucæ superioris Germaniæ cum ea hac in parte comparandæ videantur, nec nisi exiguâ duorum aut trium militum jacturâ partæ, Urbi tuendæ Smidbergeras sub Tribunus cum præsidio quadingentorum sceleratariorum tantum relictus: Dum Tribunus Schavelitzkii (cui hic diribitorium assignatum) tantum militum cogeret; qvò prospicere Urbis securitati ipse posset. Adjiciebantur verò plures, ad pristinas, munitiones: Et cum primis molendinum, qvòd supra tetigimus, separatim ab Urbe, novis excitatis operibus, validè firmatum.

Heilbrunnæ casus Wimpinam, Nec non Ulmam ad Nierum, alia minoris momenti loca simul obruit; ut Regiorum se arbitrio sponte permitterent: Qvorum Wimpinam Canosfskio Tribuno, Ulmam sub Tribuno Helmstetero ad novos militum delectus habendos Hornius promitè attributum ibat.

53. Tillius intereà cum parte Exercitus Nordlingæ, & circum

Tillius
Horniat
militis Wic
circa

circâ hætenus hærebat: Qui tamen, sex Legionibus, Cronbergicâ, nimirum, (cui reliquus Tribunus Baumgartneri, ad Liphiam cæsi, eques, velut supplementum, accensus) Schönbergicâ, Merodicâ, Aldringerianâ, tum draconum turmis, ac Isolani Croatis, ductu Aldringeri, ad Wirttembergensis agri confinia pedem movere iussit, Ducatus hujus opes, & Halam Sveciæ, aliasve ejus Circuli conterminas Urbes, opima hiberna, emaciato suo militi destinaverat: Jamq; de hospitio Exercitus præbendo locorum incolæ scripto interpellârât. Sed deditæ Heilbronnæ rumor, & Campiductoris Hornii vires in majus extollens fama spe conceptâ, animiq; proposito hominem dejecit: Ita ut, dictas Legiones ab instituto itinere revocari, satius duceret.

Wiltz-
burgi ar-
cem mi-
nis expu-
gnat.

Ne nihil tamen omnino ageret, &, ruente ad finem anno, nullum faceret operæ pretium, Wiltzburgo, castro Marchionum Brandenburgeris, qui Onolsbaci sedem habent, munitissimo, ingenii machinas admovit; & Marchionisæ viduæ, unâ cum sobole, dicionum hærede, hic commemoranti, minacibus verbis, quasi omnem provinciâ, nisi castrum tradetur, ferro & flammâ desolaturus, possessionem ejus extorsit. Quæ ipsam sanè, cum suis & pretiosis quibusq;, Onolsbacum inde incolumis deducebatur: Quicquid verò tormentorum, pulveris nitrati, similium, belli usibus infervientium, quicquid etiam ab aliis, velut tuto loco, illic reconditum reperiebatur, hosti in commodum prædamve cessit.

Ungvis autem (quod ajunt) in ulcere securis temporibus castrum istud non Regiis modò, quorum progressus validè sufflamminatur iis, sed omnibus in Franconia, Protestantium Religionis addictis, quinimò ipsi Marchionati Onolsbacensi cum primis exitiabilis existit.

Hucusq; Anni hujus acta in Germania superiori, interq; illa felices maximè Regis Sveciæ successus, ac victoricia arma, quibus, post hostem ad Liphiam acie pulsus, usq; ad exitum Anni millesimi, sexcentissimi, tricesi-

mi primi, pontificios, Cæsaris partibus addictos, Electores, Principes, Ordines attrivit, recensuimus. Nunc, priusquam latum rerum, Anno millesimo, sexcentesimo, tricesimo secundo gestarum, campum ingrediamur, cogitationibus paululum reflexis, advertere operæ pretium fuerit: Quem in modum eandem cum Rege Religionem professi, partimq; fœdere illi connexi, in Saxonia superiori ac inferiori se hos inter Regis progressus gesferint; quidve ejusdem miles, iis in oris residuus, fuerit molitus?

54. Et sanè dum Rex, ut diximus, armis in Germania superiori quaquaversum circumlatis, trophæa sua ad utramq; Rheni ripam figit, nec, quas ad maris baltici litus reliquerat, copiæ desides se præbuerant; sed locis, quæ in hostium potestate superabant, Rostochio, scilicet, & Wismariâ, è manu eorum vindicandis sedulam dederant operam.

Rostochii obsidio jam ante victo-
riam Liphiam initium sumerat, & in
ipso obsidionis limine propugnacu-
lum ad Warnemundam, ubi Varnus
in mare evolvitur, dato terrâ mariq;
impetu adoriri, deliberatione habitâ,
è re visum fuerat. Id quod octavo
Calendarum Septembris factum, sta-
timq; munitioni adeò propè succes-
sum; Ut tormentorum vis haud am-
plius extimescenda veniret: Mox hu-
mus, accessibus præparandis, sedulo
egeri, simul verberatio institui cœpta;
& diei nox, noctiq; insequens dies
continuatus, nunquam intercisâ ope-
rum telâ. Nec sine fructu: Nam &
tormentarius uterq; (tot munimento
inerant) alterâ statimâ cœpto obsidio
luce, & militum, quorum ad tre-
centos è Rostochii præsidio ablecti
hic servabant, quamplurimi primo
hoc fortunæ tentamento occubue-
rant. Accessus quoq; tantâ ce-
leritate promoti, ut propè jam ab
hostili vallo abessent, & sub no-
ctem aggressio tentanda decerneretur.
Obses ab initio longioribus tu-
bis strenuè rem gerere, nonnullosq;
Regiorum interimere, alios fau-
ciare: Septimo tamen Calendarum
Dd Septem-

Regii mu-
nimentâ
Varne-
mundæ
ad dedi-
tionem
compel-
lunt.

Septembris circa quartam pomeridianam, postquam è struthionibus adnavigantibus, & duplici tormentorum suggestu acerrimè in eos detonatum erat, ad deditionem provocare, ac postulare, ut cum tormentis, re omni tormentaria, armis, impedimentisq; abire permitterentur. Non recepere amplissimas deditionis leges Regii, quin, ut arbitrio ipsorum obfessi se dederent, ursere potius: Unde subCenturio, & alius inferiorum Ducum (Teserarium à munere teseræ militaris exigendæ appellare lubet) mediâ velut viâ de deditione conventum, ab his ad obsefsores ablegati. Inter hæc miles, Duci suo refractarius, & militaria munia detrectans, armis omnino abjectis, Cæsaris stipendia regis mutare, palam obulit: Qui cupidè à Regiis receptus; Piazzus autem Centurio, propugnaculi Præfectus, unâ cum dicto subCenturione ac Teserario, captivus retentus. In propugnaculo quinque; ex ære, septem è ferro conflata tormenta, novendecim nitrati pulveris dolia, quæsi duodecim navalia funiculorum pondo, & aliorum bellicorum instrumentorum, nec non commeatus copiam mediocrem Regii nanciscuntur.

Regii Ros-
tocium
obsidione
cingunt.

Munimento ad Varnemundam & portu Rostochiensium in potestatem redactæ, regius Campiductor, Achatius Tottius, Regis sui & Ducum Megapolensium nomine, vi omni in Urbem versâ, huic pariter subigendæ nervos validè intenderat; vallo jacto, accessibus proximè Urbis munimenta promotis, cumculisq; quibusdam actis: A quibus tamen incendendis temperatum, ne in civium innoxiorum caput ruina redundaret. Crebris quoque eruptionibus, durante obsidio factis, variâ fortunâ certatum: Nihilq;, quod in hostis noxam vergeret, ab hac illâve parte intermisit. Qui Urbi præerat, Baro Virmondus, generalis vigiliarum Præfecti dignitate insignis, armis ademptis, insuper, quò omnis tumultuum ansa præcideretur, publicis in locis duos, tresve, unâ consistentes, verba commutare, nec non privata celebrare conventicula, civibus interdixit: Mordicus, & ad extremum usq;

pro Cæsare Urbem asserere certus, & Tillium ipsi haud desore, sed tempori subsidio venturum, indubiâ spe fretus. Pugnata verò ad Lipsiam pugnâ, Virmondus de clade suorum certiore reddere, è re visum: Quò, spe subdiorum & liberationis evolutus, ad maturandam deditionem animum adjiceret. Quod nuntium mirum ac insolens auribus ejus accidit, commentoque; ac rei verè gestæ, similis: Petiit nihilominus, ut certum, cui fideret, è suis, rerum statum accuratè exploratum, ablegare permitteretur. Haud abnuere Regii: Modò, quemmittere decrevisset, ad Tillium minimè, intervallo nimio jam absentem, verum Dömitzæ arcem, quæ Cæsarianorum præsidio in propinquo adhuc tenebatur, iter haberet. Itum illò ab isthoc: Mox reditum, & de rerum gestarum serie relatum. Hoc igitur atroci velut fulmine percussus Virmondus, quod insuper militem spectare ad seditionem animadverteret, de Urbe dedenda pacisci cepit. Cui consiliendæ & expugnandæ Rex, (ut ipsius Virmondii verbis utamur) Tillium feliciter debellans, præsentissimam ruinam ediderat.

Nec difficiles se præbere Regii, Et in fidè, sed, obsefso nulla adhucdum rerum ^{morâ ali-} necessarium premi penuriâ gnari, in ^{quâ inter-} honorificas deditionis leges promtè ^{positâ, ac-} consentire: Adeò, ut pontificius quoque; Clerus, cum mundo & aliâ suppellectile, Ducis item Fridlandiæ, quos Megapoli regendæ præfecerat, Cancellarius, Consiliani, Ministri, cum fortunis ac mobilibus suis, nominatim transactioni infererentur.

Pridiè itaq; Nonarum Octobris, præsidium hostile, è tribus, ut jactavere ipsimet, millibus & ducentis, recertè ipsâ, ad minimum, bis mille quingentis peditibus, duabus equitum Germanorum alis, & quadraginta, quinque; Croatis constans, cum omnibus impedimentis, armisq;, signis ac vexillis explicatis, ardentibus funiculis, globulis ori inditis, prævio instrumentorum, quibus Mars accendi solet, sonitu, duo tormenta semimuralia, & unum campestre, nec non aliquid pulveris nitrati secum tra-

heans,

hens, Urbe exibat: A Friderico Ilfeldio, equitum Magistro, & centum quinquevagina equitibus, trans Albim, Visurgim versus deducendum.

Virmondus Halberstadii adori-
tur.

55. Postquam Virmondus hac ratione Megapoli emisus, Albi trajecto, jam ad Visurgis penè confinia, cum milite suo, salvus & incolumis, secundum pacta conventa, venerat, Wollfgangus, Mansfeldiæ Comes, qui in diocesi Magdeburgensi & Halberstadenſi rerum cæsarianarum summam administrabat, ab eo enixè contendit: Ut in Halberstadenſem agrum retrò moveret, Urbemq; cognominem, à Regis infesam, Bonninghusianorum equitum, quorum novem vexilla recenscebantur, accessione auctus, viaggrediretur. Nec renuit hanc provinciam Virmondus; sed tribus, quæ Rostochio eduxerat, tormentis dispositis, quamdiu pulvis nitratus, quem pariter Rostochio attulerat, suppetere, acerrimum loci verberationem instruit: Ita ut moenium dissoluta compages jam hiasceret. E contrario obsessi minimè ferari, sed ruinà, ubi virium marul fecerat, reparatà, gnaviter ad defensionem accingi. Interim, ob pulverem omnino consumtum telà verberandi muros interruptà, proposito absistere coactus Virmondus, de rerum statu ad Comitem Mansfeldiæ referre: Quid factò usus porro foret, anquirens.

Erat autem jam tum Magdeburgi Urbs, ubi dictus Comes sedem fixerat, à Johanne Bannerio, copiis nonnullis è Pomerania, Marchià & finitimo tractu coactis, eminè indagine velut cincta, adeòq; res annonaria in arcum illic redigi cœperat: Unde Mansfeldius, quò commeatus aliquid in Urbem congerendi campum paulò laxiorem sibi aperiret, Virmondum & Bonninghusium, cum milite, cui præerant, paulò propius ut accederent, monuit.

Dum ergò, Comiti obsecuti, Virmondiani Wanslebz, Bonninghusii autem Legio in pago haud procul disſito (Domerslavium dicitur) ad tertium usq; diem hærent, & præcipua militiæ capita Magdeburgi tempus terunt, ecce Bannerius, qui hostium motui inconniis oculis intentus erat,

ipsis Calendis Novembris, hostem vestigans, improvvisus adest. Præcursoribus sub ipsa oppidi moenia exploratum ire jussis. Incertis namq; rumoribus ferebatur, quorsum hostis, Halberstadio digressus, se contulisset: Nec Wanslebam, cujus intra pomeria quietus & restrictum se continebat, nisi exiguò præsidio teneri existimabat Bannerius. Præcursores autem hii cum equitibus, oppido prodeuntibus, & sclopetariis nonnullis tamdiu velitati: Quoad Bannerius cum tribus, Ottonis Sackio sub Tribuno, & totidem, Schaffmanno Duce, equitū alis adventaret. Priusquam tamen penè locum positu commodum juxta Urbem occupare liceret, novem, quæ diximus, Bonninghusianorum equitum vexilla è valle quadam subitò in ipsum erupere: Quibus equite hoc suo objicere se Bannerius coactus. Acer hinc & anceps conflictus; Regis nihilominus, Deo fortunam aspirante, & milite strenuà manuvante operam, ad extremum secundus: Ita ut, campo potiti, Cæsarianos, in fugam actos, partim, qui Magdeburgum se recipiebant, sub portas usq; Urbis persequerentur, aliorum, qui ad sinistram magis dilabebantur, vestigiis in Brunswickensē usq; Ducatū inhærent; donec nox atra fugientes protegeret. Certamine hoc bina vexilla, & nonnulli quoq; militiæ hostilis Ducatores in Regiorum manus devenere: Interemptorum verò utrinq; haud quivquam reperiebatur, Decani, Vexilliferi, aut alii Legati dignitatem supergressus. Sveci sub Tribuni Sackii equites, quos Bannerius, quo semper polluit, animi robore in hostem ipse ducebat, egregiè, atq; ut militares & cordatos viros decet, se gessere: A Schaffmannianorū verò parte, nisi, secundum Deum, Caggius Tribunus, voce & manu pugnam sciens, jam fluctuantibus affuisset, laboratum, nec ex voto res successura fuerat.

Wanslebz, haud magni momenti oppido, quodcumq; militum inerat, Ducibus supremæ notæ, quibus obediret, destitutum, cum Bannerio de legibus deditiois ad ejus præscriptū, ex æquo & bono, agere confestum cœpit: Nec ille diu cunctandum ratus, eò facilius, quia peditem neq; adduxerat,

Mox
Wanslebz
omni-
modam
militis
jacturam
fecit.

neq; adeo festinanter, prout res flagitaret, accire, oppido vi expugnando, poterat, sequenti pacto cum iis transegit. Signa, nimirum, vexillave, sclopeta, farisus, lateralialia ad hæc arma, tum quicquid rei tormentarie superesset, ut & equites caballos, sine fraude, primum omnium in manus illi consignarent. Porro, intra semestrem spatium adversus Regem, & fœderatos cum eo Exercitus, non militaturos, fidem darent: Deniq; milites, quibuscumq; in regias partes transire allubesceret, si equis, si e pedibus mererent, à Ducibus id facere ne prohiberentur; reliquis Visurgim versus in confinia suorum præsidiorum tutò deductis. Ducibus insuper propria, & familiarium impedimenta jumentave permissa: Gregariis autem, quantum humerus in mantica ferre possent, exportare licebat. Accidit sub hæc, equites, peditesve, dum ex arce in oppidum descendunt, adversus Duces insurgere, adeo asperatos, ut placari nequiverint, nisi honestæ missionis lenimento: Quâ Ducibus extortâ universi in Regis stipendia transcripsere nomina. Signorum unum à gregariis, dum cum Ducibus altercantur, haussili contracto in frustra disceptum: Reliqua quatuordecim pedum signa, & bina equestria vexilla Bannerio, unâ cum expromta sua opera, obtulit militum. Pedum, quibus Regis militia hic adaucta, mille septingenti, equitum centum triginta numerati. Ex illis Caggio integram octo cohortium Legionem præcipere datum: Reliqui sub Germanos, Bannerio militantes, distributi; equites autem Tribuni Schaffmanni, & Wedelii subTribuni turmis succedere.

Calba & Mansfeldæ arces Regii occupantur

Brevi post Calba, veteris Marchiæ arx, pariq; fortunâ Mansfeldiæ montanum & firmum satis castrum in Regis fidem se transdidit. Nam utur, posteriori hoc loco, præsidium hostile, dum Regii vim parant, intrepidè primùm animo se defenderet, mox tamen, obfidentium vires in signi supplemento auctas, & accessus indefesso labore jam proximè castrum promotos, conspiciat, de primo ardore remisere: Deditionem, vergente ad finem Novembri, pacti. Cujus legibus cautum: Ut quicunque regia signa sequi detrecta-

rent, siquidem pontificis essent Religionis, intra sex menses, sin Protestantum, in perpetuum, contra Regem Sueciæ, & Saxonie Electorem arma minime laturos, sacramento adigerentur.

56. Rostochio, ut memora-

vimus, recuperato, regius Campiductor, Achatius Tottrius, & Duces Megapoleos, non diu inutilem traxeremoram: Præsidio mille sclopetariorum, ductu Gortzkii Tribuni, & Danielis Buchwaldii, proTribuni, Urbi imposito, cum reliquo, qui morbis non consistabatur, milite Wismarium, unicè residuum in Cæsaris manu ad balticum mare portum, ubi armaturæ maritimæ potissimum fundamentum collocarat, in continenti obidio cingere aggressi: hocq; ipso Austriacum uominatum, toti mari baltico, ejusve accolis, jugum paulò ante minaciter intentantem, convulsuri penitus, & radicitus, imò eradicitus exstirpaturi. Quibus proximantibus Cæsariani, milite intra Urbem abundantes, validâ statim mille hominum manu erupere: Sed post commissum tamen acre certamen, cæsis utrinq; non paucis, magnâ tandem cum clade repressi. Horum è numero Tribunus Italus, Ades-Pareyus, desideratus: E Regiis Breitenbacchius subTribunus; qui hæctenus factione non unâ strenuè se gesserat.

Wismaria Regii obfidetur.

Deseruit hac ratione obfesos erumpendi pruritus, nec detrimentosam adeo aleam ulterius experiri libuit: Quin potiùs, quomodò honestis deditionis conditionibus obfidio explicari possent, agitare cœperunt: Hunc in finem Grammius, qui loco præerat, Tribunus, non diu post factam eruptionem apud obfessores institit: Ut, cum bonâ eorum veniâ, Centurionem ad Baronem Tiffenbachium, Cæsaris Campiductorem, ablegare liceret; de Urbis fidei suæ commissæ statu relaturum. Cui à Regionum parte præbitus quidem assensus: His tamen legibus. *Dicitur Centurio, ratione itineris probè subductâ, itum reditumve suum sic dimitteretur; ut intra tres septimanas, aut mensem certè continuum reverteret: Tres tamen, quatuorve dies passioni fraudi haud fore. Interim*

Cujus deditionem Grammius, certis legibus, paciscitur

terim summa deditiōis capita à Grammio scripto comprehensum, Duciq; Megapoleos, ac regio Campiductori emendanda transmissum; arma quoq; & operas militares utrinque terrâ, mariq; suspensum; durantibus tamen induciis, propugnaculo, in insula, quæ batene seu ceti nomen gerit, excitato, nil quicquam comatus ex Urbe subuectū iri. Quod si, interea temporis, rerum necessaria penuriâ ad deditiōem compellere-tur, his induciis id minime obsuturum, sed firmas & illibatas non minus venire servandas. Ubi denique de legibus Ur-bis dedenda semel ingenuè transactum esset, Grammium sub reditum Centurionis, quodcumque tandem reportaret responsi, de Urbe & asitis munimentis in Regionum manus consignandis, obligatum fore.

Quastamen non omnino servat.

His pactis conventis Grammius ipsemet haudquaquam stetit: Quamvis enim Gloccius, quem ablegarat, Centurio, tempore statō rediret, varias tamen tergiversando moras ne-ctens, & diem ex die trahens, circumducto deditiōis termino, sub ineuntis Anni millesimi, sexcentissimi, tricesimi secundi auspiciis, Wismaria adhuc hærebat. Tottio verò, ultimo Iduum Januarii hujus Anni, aurem vellent, & pari, quâ conventum erat, fide, ad implendum, quod convenerat, hominem urgente, tandem, omnis ulterioris dilationis rimam sibi præclusam conspicatus, moram præteritam qualitercunq; excusando, excedere Urbe paratum se ostendit: Die egressus in Tortii arbitrium collatâ. Et in hunc modum, quarto demum Iduum Januarii, Anni millesimi, sexcentissimi, tricesimi secundi subsecuta deditiō: Cui præfixus dies jam ante ingressum hujus Anni præterlapsus fuerat.

Paremq; sortem subit.

Jam Wismaria aliquot milliaribus aberant Cæsariani, iter ceptum strenuè prosequentes: Quando Grammius sub Centurioni regio, militem sublegere tentanti, manum præcipiti satis ausu, inferri jussit. Quod ubi Tottio cognitum, vehementi indignatione excanduit. Mordebat jam ante: Grammium, fidei prius datæ leges migrantem, cum non exiguo regii Ex-

ercitus dispendio, aliquamdiu protelasse excessum. Accedere, quod pro comperto haberet: Eum machinas nonnullas, & alia arma occultatè curribus secum avehere; Wismaria autem ante abitum, dispoliatis navigiis, rudentes & id genus armamenta distraxisse, defodisse tormenta quædam, variaq; perpetrasse contra pactorum conventorum fidem. Has ob causas irâ exastuans Tottius, Cæsarianos, misso raptim agmine, insecutus, aliquammultos eorum in primo fervore cecidit. Ad bis mille capti regii militiæ nomen dedere: Reliqui hinc inde dispersi, & Grammius ipsemet, donec horum, quæ ei imputabantur, sufficientem redderet rationem, Gryphiswaldiam abductus.

Wismaria Regii, compluribus navibus, machinis noviter fuis, & ingenti rei tormentaria, aliorumve instrumentorum, bello terrâ, mariq; gerendo præparatorum, quæ Dux Fridlandia illuc, velut in principalem belli arcem, suo tempore promenda, recondiderat, copiâ potiebantur: Et, ut alia taceamus, vel in solo ceti propugnaculo, unum murale, septem semimuralia tormenta, cantatrix, & colubrina item una (sic proprio artis vocabulo Germani, id genus, indigitamus) ad hæc ultra centum quinquaginta nitrati pulveris centenarii, mille ducenti grandiores, in tormentorum usum globi, & decies mille plumbeorum glandium, quæ longioribus tubis emittuntur, pondo repera.

Domitiz arx ad Dominos suos postliminio redit.

Simul ac Wismaria in eum locum redierat, ut Grammius ad transigendum se offerret, Lohusius Tribunus, cum copiarum parte Domitiz arcem fuerat adortus. Quod ergo sub Tribunus Straubius, qui pro Cæsare hic curabat, de liberatione aut subsidii spem omnem irritam liquido sciret, nec ducendæ in longum obsidionis, aut comeatum suppetere, aut alia necessaria, adverteret, ad pactiōem brevi descendens, decimo quarto Calendarum Januarii, cum impedimentis, armis, funiculis ardentibus, globulis ori insertis, & sex signis expansis, loco exiit: Trans Albim, Mindam, ad Visurgim, à Regis porro deductus.

Inferioris
Saxoniz
Ordines
universim
bello se-
accingūt,
& Regiis
jungī, pa-
ratos o-
stendunt.

57. Dum Megapoleos Duces restitutionis suæ armatâ manu satagunt, in Cæsarianis ditione suâ pellendis toti, aliorum quoque; animi accingūt, in inferiori Saxonia novos motus spectare, & de jugo, quod Cæsar, Cæsarisve assecræ cervicibus iniecerant, excutiendo agitare cœperunt consilia. Universim namque Circuli hujus Principes ac Ordines, conventu Hamburgi iterum celebrato, quarto Iduum Novembris, *sex millium peditum, & quingentorum equitum delectus, ad omnimodam Patriæ à Cæsaris & Cæsarianorum milite liberationem habendos*, decreverunt. Quamquam autem de fœdere, & arctiori animorum, armorumve conjunctione, à Regis Sveciæ Commissario, Johanne Salvio, qui Domini sui nomine conventui aderat, cum Ordinum Legatis, mandatorum defectu, penitus transigi non posset: *Memoratas tamen copias, communi consensu conscribendas, Regis, ad manum proximè reportis, conjungi*, è re omnium visum. Militem enim hunc suum, Circulo ab injusta oppressorum vi defendendo haud parum fore, sed inveterato hosti pellendo validiorem requiri cuneum, & præsentissimam necessitatem incumbentem, præsentiorum flagitare liberationem animadverterant: Elector quoque Brandenburgicus per Legatos id eos interpellârât: Regii operam suam & exproptum auxilium ultrò obtulerant: Subsidiarumque, è proximo affulgentium, opportunitas ad consilia hæc arripienda vel maxime alliciebat.

Nec stetit intra publici & communis hujus decreti carceres privatus quorundam Principum affectus, sed propius in regias partes concessit.

Singula-
rum Ar-
chiPræful
Bremen-
sis, fœde-
re inito,
pridem
cum Rege
convene-
rat.

Cumprimis ArchiPræful Bremensis, conceptum, ob controversiam de administratione diœceseos sibi motam, & illatas multifariam injurias, odium, quod contactum & altâ hucusque; mente repõstum foverat, post cum Rege de bellacum ad Lipsiam hostem, fenesciente anno, palam erupit.

Vixerat is inremeratâ in Cæsarem fide, dum cum Rege Daniz tumultuaretur, & Cæsari, magnificis ejus expurgationibus, promissisque; fre-

tus, unicè adhæserat: Adeò ut, ob fidem Cæsari servatam, à Rege Daniz Fimbriâ, proprii patrimonii insulâ, quam Rex, bello fervente occupatam, Pace factâ non reddidit, multatari mereret. Expertus autem paulo post fuerat: Extiabili Protestantibus Anni millesimi, sexcentissimi, undetricesimi, Edicto suum quoque; jugulum peti, & certo sibi demonio annuatim attributo, Cæsaris filium, Leopoldum Gulielmum Archiducem, diœcesi suæ intrusum iri. Quapropter justâ indignatione motus, alibi dignitati ac fortunis suis stabilimentum quærere, ad Regem Sveciæ, propinquæ cognationis vinculo, junctum, se applicare, ejusque; patrociniū ac tutelam ambire, suborto hoc bello, decernebat. Jamque; nono Calendarum Julii eò res de venerat, Johannis Salvii, regii Commissarii interventu; ut de fœdere certis legibus iniretur pactio. Cujus in tabulis Rex Sveciæ recipiebat: *Quia ArchiEpiscopus cõgvereretur, malos & hostes in ditionibus, suribus, privilegiis suis, non modò præcipua diœceseos loca infestis præsidis infesta tenendo, sed & mobilibus illic repertis indignè manus iniiciendo, subditosque; iniquissimis exactionibus gravando, multum ipsi creasse præjudiciū; id unicè acturum se, omnesve convenientes initurum rationes ac vias, ut ArchiEpiscopus, ab ejusmodi indignitatibus liberatus, quod ipse esset, Deo & omni jure suffragante, ad dies vite quietus retineret. Vicissim Regi hic, in præsentī bello, ad obtinendam communi Protestantium, bono ejus intentionem, fidem operam, navaturum, militem & pecuniâ, quantum status proprii facultas & securitas pateretur, administraturum, fidem suam obstrinxit.*

Istud eorum propositum, quò facilis effectum fortiretur, Anglo-Sco-
torum novi delectus, sub Marchione Hamiltonio Rex huc destinârât: Qui ad Albis, seu Visurgis ostia in terram expositi, ArchiEpiscopo, res novas animo molienti, & militem in præfecturis Holfaticis, jure hæreditario possessis, finium muniendorum prætextu, pariter conscribenti, præsto forèt.

Hæc utut clanculò tractarentur, non potuere tamen adeò in occulto habere

Neque-
quam ab

his confi-
liis cum
dehortan-
te Tillio.

haberi, ut Tillium, vigilantissimum & versutum senem, omnino fallerent. Is ergo impense operam dare; ut re exacte comperta, nascenti malo in ipsis cunabulis occurreret. Hinc intercepta ab eo & resignata Archiepiscopi litera: Hinc in provincia Wurstorum, quam primam tumultus fore palæstram forsitan autumabat, Ordines provinciales, conventu instituto, per Reinackerum Tribunum, gravi militarium hospitiorum comminatione, se obligare in scriptis adacti: In Cæsaria fide ac obedientia perstituros, nec quicquam in Cæsaris, Imperii, & Cæsarianorum, qui aut nunc apud eos commorarentur, aut commoraturi essent imposterum, damnū aut præjudicium molituros; quin omnibus id viribus amoliturus potius. Archiepiscopum quoque, literis ad eum datis, submonebat Tillius. *Ne intuitu Archiepiscopatus, ob attentatam ejus translationem, cum quoquam nato homine in tractatum descenderet, multò minus, arma induens, infide externorum Principum amicitie se illigeret: Reverteretur potius ad meliorem mentem, & molitionibus ejusmodi suā sponte abstineret.* Invalescens verò indies suspitionibus, contra Episcopum conceptis, etiam de dando in custodiam actum, jamque faba in ejus libertatem cussa erat: Ni à persona, non postremæ dignationis, quæ eodem tempore, dum consilium istud sub incudem veniret, nullius militiæ innexa, Tillium, ut honorarius miles sequebatur, clam admonitus, anticipatā Bremam fugā, discrimini jamjam instanti caput subtraxisset.

Sed bellum debilitatis citius exorsus, successu destituitur.

Licet verò Anglicanæ & Scoticæ copiae, errore nescio quo, non ad Visurgim aut Albim, sed in Pomerania appulerint, Tortio tamen Campiductori, maxime post feliciter pugnatum ad Lipsiam pugnam, à Rege injunctum fuerat: Megapoli ab hostium jugo liberatā, huc vertere arma; & Archiepiscopo suppeditatum ire. Quod priusquam fieret, Archiepiscopus, omnis moræ impatiens, cum novo, quem conscripserat, milite, rei periculum facere constituit; ac Langwedelo primū ad Visurgim, mox Verdā occupatis, Clerum, qui illic nidu-

latus fuerat, pontificium, captā nuper sede iterum ejecit. Et sanè prima in eum Cæsarianorum consilia cadere in casum: Reinackero, qui cū octingentis peditibus, ducentis equitibus, & machinis nonnullis, exorienti novo hosti imminebat, re infectā, retrocedente; dum Brema, præter Urbem, quā necessariò intra tormentorum jactum iterum illi erat, transirum denegat. Nec ob id tamen abstinere propolito, sed Comiti Gronsfeldio in Comitatu Hojensi non diu post junctus idem Reinackerus, confecto trium millium Exercitu, Allerāque, tramissā, in hostem uterque tendentes, Langwedelum, Verdāque; ab Archiepiscopo præsidio munita, recepere: Oppressis mox ubique & dissipatis Archiepiscopi novellis selectibus; quorum reliquæ Cæsarianorum manus agere elapsæ, Bremam trepido pede se contulerunt. Archiepiscopus ergo hac vice latibula sua revivere cogeatur: Nec solus ipse par Cæsarianorum armis; & regus, ipsi destinatis, subsidiis, quæ Megapolis adhuc occupabat, voto atque ardore ejus tardioribus.

Secundus ab Archiepiscopo Bre- Geor-
gius, Lu-
neburg-
sis Dux,
regie mi-
litiæ no-
men dat,
menſi Georgius Dux Lupeburgo-
Brunswicensis in his oris regias partes
palam profusus est; Regem Herbi-
poli adiens, ejusque militiæ certis con-
ditionibus operam suam obstringens:
Acceptis eo nomine ad sex Legiones,
quatuor peditum, duas equitum, con-
scribendas, regiis diplomatibus.

Fridericus Ulricus, Dux Brun- Dux Brū-
swico-Luneburgensis, similiter inter
hos rerum motus, à Gvelfherbyti ca-
stro furtim se subducens, Brunswigam
venerat, & bello, quod hinc inter Re-
gem ac Proteſtantes, Cæsarem iſtinc
cum ſociis calebat, manum ipſe quoque
admoturus, miſſis ad Gulielmum,
Haſiæ Landgraviū, Legatis, auxi-
lia ſagitatū ierat: Gvelfherbyto &
aliis locis, quæ in agro Brunswicenſi
Tilliano militi adhuc tenebantur, cir-
cumſidendis, & tractu temporis ad
deditionem compellendis. Quos
Landgravius comiter quidem habere,
nec ſubſidiorum ſpem omnem Duci
præcidere: Sed *mandatum tamen re-
gium, quo Rhenum verſus properare
jubeatur, excuſare, tanquam potius,*
et re-

*Et si quis omnibus respectibus antepo-
nendum; remq; ad Regem ipsum integram remittere.*

Mox cum
Rege foedus
percutit.

Rex autem, circa hoc tempus, Ludovicum, Principem Anhalatinum, pro Regem suum in Magdeburgensi diocesi, mandatis idoneis ad tractandum cum memorato Duce instruxerat. Hinc factum, ut mox de foedere cum Rege ineundo, Brunswicensi Legatos ad Anhalatinum mittente, inter eos agitari coeperit, certisq; conditionibus convenerit: Si tamen ratas illas Rex haberet. Mansit autem, defectu regii consensus, in suspenso foedus, ad insequentem usq; annum: Qvando demum, Rege approbante, ad exitum perductum est.

Partem
men pro-
vincie per
Neutrali-
tatis pa-
cia, hosti-
litate ex-
empta.

Interim Dux Brunswicensis apud summum militiae regiae his oris Praefectum, Johannem Bannerium, id operam dabat: Ut certus territorii sui tractus, qui & Gvelferbyti praesidio & Regis ad direptionem patebat, Neutralitatis beneficio hostilitate & militum injuriis eximeretur. Assensus est huic desiderio Bannerius; sed certa ratione: Si, nempe, ex locis istis tantundem sibi ac suis, quantum hosti, & ita dimidia contributionum pars exsolveretur, incoleve non hosti magis, quam Regis obnoxii, intra neutralium partium se continerent cancellos. Regionem enim hoc pacto a vastitate conservatum iri, & si, Gvelferbyto violenta aut lenta obsidione cincto, praesidiariorum excursiones postmodum inhiherentur, omnia isthaec commoda Regis in solidum accretura, eminens prospexerat.

Christia-
nus Dux
Lunebur-
gensis cu
Rege in
tractu de-
scendit.

Ulrici Friderici exemplum & vestigia subsequabatur Christianus, Dux Luneburgo-Brunswicensis, familiae Cellanae princeps, & Mindensis simul Episcopus: Cui Pontificiorum, & praecipue Francisci Gulielmi, Osnabrugensis & Verdensis Episcopi, importunitas, sede Episcopatus, quam ultra triginta tres annos quiete jam obtinuerat, pontificii decreti ac caesarei rescripti obtentu, eum deturbare conantium, justam indignationem & bilem moverat. Hic ergo, & suo, & fratrum, agnatorumve, siquidem foederi subscribere animum insuicerent, nomine, ultimo Iduum Decembris,

cum Rege convenit: Patrocinio ac clientela regiae se submittere, & de certo tributo, à Ducatu Luneburgensi quotiens pendendo, fidem obstringens. Cui Rex, inter alia repromisit: Operam daturum, ut Ducum Luneburgensium familia, arces, oppida & districtus, quae à Majoribus eorum Episcopatu Hildefiensis, sub relucendo pacto, pignori opposita, Clerus dicti Episcopatus, oblata debiti solutione, restituere injuriose hactenus desretraverat, recuperaret.

58. Sed, ut ex inferiori in su-
periores Saxoniam transcendamus, Elector Brandenburgicus, utut de Spandae & Cultrini munimentis, dere, sed aliisq; nonnullis articulis transactionis cum eo esset, iusto tamen & perfecto foedere Regi nondum devinciebatur: Quapropter Rex Johanni Salvio, ad dictum Electorem, currente mense Septembri, ablegato, ut cum eodem de foedere ineundo ageret, mandata dederat. Cui, pridie Calendarum Octobris scripto, ab Electore responsum. *Ejusdem cum Rege esse sententiae, quod nulla, aut tutior, aut praesentis statui accommodatior, via iniri possit, quam si protestantes Imperii Electores, Principes, Ordines universales federis vinculo cum Rege constringantur: Et in eum finem Regi impoſterum fideliter cooperaturum. Nec à particulari federe, suo & Familiae suae nomine, cum Rege contrahendo abhorrrere: Quippe, praeter sanguinis necessitudinem, qua Regi conjungatur, rationes rerum suarum Suecicae Coronae fortunae ita reperiri implexas, ut pari sorte stare, lapsurae videantur, adeoque jure, merito sibi allaborandum: quo inter regiam ac electoralem suam Domum, tum Regna, Electoratum, & utriusque provincias firma solida amicitia, & confidentia minime fiata, fundamento certi foederis prius jactis, inaedificetur. Condiciones autem, quibus Rex factus offerat, admodum momentosae, numeroque complures apparere: Quas exacti iudicii trutinam singulas pensitare, & si quid in quaque earum desideretur, annotare, tum, quicquid stipulari contra à Rege de re sua arbitretur, scripto reciproco comprehendere oporteat. E diverso paucos*
Con-

Cum Ele-
ctore Brä-
denburgi-
co de fo-
deris, sed
nullo exi-
tu, tracta-
tur.

Consiliariorum, quorum prudentiâ rem tantam ventilet, jam ad manum: Legati verò regii ad instantem Ordinum inferioris Saxonie conventum properantibus, diocesum diuturniorem haud ferre moram. Postulare itaq; ab hoc: Ut, re illic transactâ, denuo se sistere vellet, inchoatum fœderis opus consummaturus.

Et in hunc modum tela fœderis cum Electore Brandenburgico sub exordium imperfecta relicta, ne postmodum quidem, usq; dum fato Rex fungeretur, novis subinde emergentibus impedimentis, pextexi potuit.

Cæsaria-
ni utrâq;
Lusatiam
hostiliter
irrupit:
Ad Misnia & Electoratus Saxo-
nici confinia Cæsariani cladem, quam
Electoris causa ad Lipsiam passi erant,
vilipendere, nec eâ tam fracti, quam
irritati videbantur. Affecto enim jam
mense Septembri, inferiorem Lusatiam
irrupentes, Gubbenæ Urbe direptâ,
Luccâ autem ingenti aris summâ mulctatâ,
Lubenam, compluresq; nobilium arces,
tum præterea oppida & præfecturas
nonnullas Electoratus, inter alia,
Slibenam, Vulcano consecrârant:
Inde in Marchiam penetrantes,
& Furstenwaldam, Storcoam, Bescoam,
impero captas, deprædant. Quia etiam
valida Hungarorum & Croatarum manus,
antiq;æ Dresdæ propinquare erat ausa:
Venatoriæ domus interceptiendæ consilium
agitans; sed, vigiliis accuratè dispositis,
repulsa, & ipse direptionis, incensionisq;
frustrata, in vicina horrea, igne sub-
jecto, conceptam demum bilem effundens.

Hanc insultantium hostium arrogantiam Elector diutius æquò tolerare animo non potuit. Ut enim, cunctabundus hætenus, & hostem, numero ac robore militum Exercitui suo, communi famâ, superiorem, solus adoriri reformidans, Bannerium de auxilio ferendo sollicitasset; Rege quoq; ut Bannerio id in mandatis daret, interpellato: Tandem, resumptis tamen animis, suos, quinto Calendarum Octobris, Lipsiâ, ubi ab Urbe iterum in potestatem redactâ hætenus hærentes interquieverant, ductu Johannis Georgii Arnheimii, Campiductoris, movere, Albiq; ponte ad Torgam superato, in-Lusatiam infe-

riorem rectâ cõtendere jussit. Quorû advêtu nonnulla loca; maximè Hertzbergæ Urbs, à Cæsarianis acerrimè pressa, extremo discrimini erepta.

Cæsariani autem, reducto inde milite, in superiorem Lusatiam arma jam verterant: Obvia quæq; tum hic, tum in contermino Misniæ territorio, misere depopulati. Bischoffswerdæ Urbs, inter hæc, oppressa, & quindecim hominibus obruncatis, expilata; mox, adventante Saxonico milite, iterum desertâ: Bandisfinum verò, Gorlicium, Sittoa, præsidium militare admittere, vi minisve adacta.

Neq; hic, simul ut Saxonicum Mosu-
militem proximare senserant, disturbio lete-
subsilire visum; sed desertis, quæ oc-
cupaverant, locis, pars in Silesiam, cupiunt.
pars in Bohemiam concessere: Sub
colore tamen, quasi à Cæsare ipso
sustinere impetum & retrahere arma
juberentur.

Utrumne verò reverà tale quid in mandatis habuerint, an spontè prævenirent imminentem necessitatem, & quod, viribus hosti impares, aliâ vi coacti & ingratis facturi erant, superioris jussu fecisse, videri vellent, altius disquirere, nostra non interest. Non de nihilo tamen omnino fuisse, quod de mandato obtinebatur, vel inde conjicimus: Quia pertinacius resistentes, remotam Cæsaris machinationibus erant allaturi. Cæsarea enim aula diversam ab armis viam ineundam sibi arbitrabatur: Quâ exulceratus Electoris Saxonie animus verborum lenimentis mitigaretur, Cæsariq; & Domui Austriacæ, remotis dissidentie subortæ obstaculis, reconciliatus, à Rege Sveciæ, atq; aliis fœderatis abstrahi posset.

Quod verò cæsareo culmine in-
dignum foret, ultrò Electorem adi-
re, arma præcipitanter illatâ excu-
sare, & crimen velut agnoscendo, supplicare inferiori: Ideo Marchio Codritanus, Regis Hispaniarum ad aulam cæsaream Orator, ut instrumentum huic rei peccommodum, electus; cujus interventu destinata, dignatione Cæsaris salva, perage-
rent.

rentur. Hic ergo Orator, Paradisero Tribuno Viennâ Dresdam ablegato, Electori tendiculas sequentem in modum struxit. Regem suum de saluberrima ac stabili Pace in Imperio Romano ineunda, conservandave multoties, & multimodus fuisse sollicitum: Imprimis Oratori suo stricte in mandatis dedisse: Eniteretur summo studio, ut ne amicitia, quæ inter ipsum, & universam Domum Austriacam, nec non Saxonie Electorem artissima compagine coaluerat, fastisceret aut dissolveretur; quin satis potius testis maneret. Quia verò multa nuper, nescio quo fato, acciderint, quæ si invalescant, dissolutionem magis, quàm ulteriorem conservationem pristinae amicitiae, fiducia, Pacis ac concordiae ominentur; eapropter Regem suum animo ac cogitationibus eò unice collinare, eò omnes intensurum vires, ut malo huic, antequam ingravescat, opportunum interventu suo inveniatur remedium: Modò, Electori id quoque non ingratum fore, appareat. Consultum autem ipsi videri; ut Elector gravamina atque postulata sua scripto aperiens, duos ejus, auctoritate & qualitatibus tantæ rei tractandæ pares, ad certum locum ableget: Totidem ut à Cesare illuc mittantur, Oratore, nomine Regis sui, daturum operam, & ad dissidia, quæ jam suborta sint, in prima herba, quod ajunt, suppressenda, futurorum quoque semine remoto, omnem lapidem moturum.

Sed re-
pulsâ pa-
tuitur.

Huic Oratoris Hispanici Legationi longè alio, ac ipse mente præceperat, votisq; optabat, responso Saxonie Elector occurrit. Et in limine quidem, cum amicitiam, quæ utrique, Austriacæ & electorali Saxonice Domui à multis retrò annis interceserat, tum officia haud proletaria, quæ ipsemet Domui Austriacæ, inter tot incurstantia adversa, hactenus præstiterat, Oratori ad animum revocabat: Non Lipsiensis conventus decreto, non quovis alio modo, quicquam commississe demonstrans, quamobrem temeratarum Constitutionum & consuetudinum Imperii infirmulari, aut amicitiae violatæ incusari potuerit. Por-

rò, dum Suevicus & Franconicus Circulus ad nuncium Lipsiensis decreto remittendum, vi ac armis adiguntur, commixtæ ad id summâ patientiâ & spe meliorum: Similiter dum Tillius, ipso, ut Circuli Praefecto, insultrato, Saxonie Ducatum invadens, prædandi licentiâ omnia miscet, & ne Electoris quidem subditis, malo per contagionem in vicina quæque grassante, parcit, patientiæ malagmate, justum adhuc leniusse dolorem. Quinimò, quod hostilia de Cesare nunquam sibi imaginaretur, Furstenbergio, cujus tamen modicas copias armorum suorum objectu remorari, & ita Cesarianorum vires aliquantulum debilitare in proclivis fuerat, tutum & expeditum per consinia sua præbuisse transitum. Demum postremos Tillii Legatos, utui mandata ipsorum, quorum exemplum Electori communicarant, aculeatis & altius penetrantibus verbis differta reperiuntur, placido & excusabili dimississe responso: Quod morbum janare, non irritaret. His tamen insuper habitis, Tillium cum Caesaris Exercitui ruptis fines suos, & adeo atrociter rapinis, incendiis, aliis detestandis facinoribus grassatum: Ut nec penna describende crudelitati par sit, nec animus absque acerbò sensu memoriam ejus recolat, & ipsa barbaries vix quicquam viderit magis barbaricum. Quod ergo nec precum exorabula, nec rationum in medium adductarum momenta, nec expromtarum oblationum persuasiones quicquam penitus proficerent, nullaq; secundum DEUM, nisi in armis, spes superaret, tandem, Suecia Regi vires suas jungere, invictâ necessitatis lege fuisse compulsum. Inde mox, rei eventui aciei alæ commissis, summi Numinis providentiam omnipotentis sua dextera à justitia causâ stetit, & post anceps ac sanguinolentum certamen Regi Suecia, ipsiq; victoriam clementissimè largitum. Quam insensum hostem deinceps Aldringerus, in Hennebergensi, qui Electorem Dominum agnoscat, Comitatu se præbuerit; quam immaniter & tyrannicè, rapinis, incendiis, cedibus, Campiductor Caesaris, Baro Tiffenbachius, in aliis dicionibus suis debacchatus sit, manifestum esse, & ipsi-

Et ipsissimam, hac grasatura pluribus locis indultam, loqui vastitatem. Hinc cuius sole meridiano clarius apparere: Quantus candor, fides, obedientia, quantae circumspectio & reverentia, constantia & Pacis amor quantus, quanta denique patientia ex Electoris actionibus eluxerit; è contrario quam perperam ac hostiliter cum ipso actum sit. Summa tandem responsi principaliter eò redibat. Hoc rerum statu, & his circumstantiis particulares ejusmodi tractatus haudesse è re Patrie: Plurimorum enim exemplorum experimento doceri; salutarem Pacificationis metam nullatenus attigisse, sed novis potius & vehementioribus turbis aperuisse fenestram. Nec recedenti Electori à Regis & aliorum Protestantium societate pretextum aut excusatiunculam ullam suppetere, quibus facinus tantum velaret. Si tamen universalis, honesta, iusta, & stabilis Pax Caesari cordi foret, & Elector ad eam adipiscendam conferre quicquam posset, pro eo, quo pacifica consilia semper amplexus sit, affectu, ab aequa rerum estimatoribus in ipso nil desideratum iri.

Saxonie
Electoris
miles ma-
gnam Bo-
hemiam
partem,
ipsamq;
Metropo-
lim, Pra-
gam, in-
undat.

Ita Hispanis artificibus frustrâ hac vice insumtis, ab Electore, ad talia immoto, Campiductor Arnhemius, cum Exercitu in Bohemiam rectâ pergere iussus. Cui fortuna, inter prima rerum principia, satis blanditer arripuit: Ita ut Sluckenox Urbs, Tetschenæ Urbs & arx, Ausicum itidem, Teplicium, tandem etiam Litomericium, & alia loca, nemine resistere aucto, in potestatem ejus transierint.

Cum etiam paulò post, secundo rerum successu longius provectus, Pragâ omnibus viribus immineret, primores incolæ, regiique, inter hos, ministri vel maximè, cum pro Rege, & potissimâ Cleri parte, fugam arripuere: Quos miles Caesaris, utut è Silesia huc missus, defensionem primò medicaretur, mutato mox consilio, unâ cum Duce Fridlandiæ, Balthasare de Maradas, Magnate Hispano, Wangelero, aliis secutus, residuos Cives, velut dispersum sine magistro gregem, omne præsidio viduatos, reliquerunt. Indefectum, ut Arnhemio proximante, tubæq; occentu deditionem flagitante, aut recusantibus minitante hosti-

lia, certos homines è singulis Urbibus (tres autem numerantur) electos ablegarint, de legibus deditionis auctores; & re celeriter transactâ, Saxonicos, portis refferatis, in Urbem admitterint.

Brevi post Pragam deditam Caesariani ad Limburgum cum Saxonibus congressi, cladem patiebantur non mediocrem. Egra quoque, civium, cum hoste colludentium prævaricatione, Elleboga deinde, Schlackenwerda, Falckenoa, alia complura oppida, in Saxonicorum concessere arbitrium.

Occupatis itaq; tottanti momenti Urbibus ac locis, maximè Metropoli in potestatem redactâ, videbatur Saxoniarum Elector Bohemiarum Regnum firmo ad eò & solido vestigio premere: Ut non verendum foret; levi negotio iterum inde expulsum, & de statu, quem cœperat, dejectum iri.

59. Alternante sic rerum Caesar
vices hoc anno, & Caesari, cujus votis Fridlandio summum armorum imperium de-
diu satis ablandita fuerat, occipitum sert.
obvertente fortunâ, Viennæ in aula caesarea consternationis ac querelarum omnia plena erant; tum dolore præsentium, tum futurorum formidine. Maximè, quia cum Electore Saxoniarum vulpinari voluisse, parùm juverat, nec ullis verborum blandimentis ab fœderatione, quam cum Rege Sveciae inieerat, is abduci se patiebatur: Quin potius, violentâ in Bohemiarum Regnum impressione factâ, in signem ejus partem, unâ cum Metropoli, Pragâ, occuparat. Vulpinâ itaq; pelle depositâ, leoninas exuvias, quas non ita pridem abjecerant, resumere, Ducique Fridlandiæ, ad Electorum instantiam exauctorato, summum militiarum imperium, per Principem Eggenbergensem, qui inter omnes Caesaris ministros præcipuè in dicti Fridlandii animo validus erat, denuò offerre in animum induxerant, qui Caesari à secretioribus erant consiliis.

Dedignari initio Fridlandius oblatus, Eggenbergensi officiorum præteritum, quæ Caesari præstiterat, & male, quam inde retulerat, gratia, memoriam oggerens: Quapropter nil
Ee subsit

subsit cause, cur, Cæsaris militia iterato nomen dare, adeo frugitiat, & plaustrum, quod alius perculerit, à lapsu erigendum succollet. Omni jam ambitioni remisisse nuncium, & quieti se tradidisse: Quam, utpote presentium turbarum nullatenus particeps, nec ab hoste interpellatum iri, spem certam foveat. Deprecari ergo prægrave hoc onus, quod cervicibus denuo imponi velle videatur.

Princeps Eggenbergensis, cui arrogantes Fridlandii spiritus & elatum ingenium satis cognita, ambitionem ad ultimum prævalituram conceptæ indignationi certus, non desperare de perpetrando incepto primâ vice repulsam passus, sed strenuè porro insistere; excusando Cæsarem: Quod omnia, quæ acciderant, ingratis ipsius fuissent facta. Jam tum male ominatum, nec omini defuisse eventum: Pretiosissimam eximere Coronæ suæ gemmâ, & sinistrâ dextram sibi præcidere; Duce Fridlandiæ, qui tot successibus fidem pariter ac felicitatem suam approbaverit, exauctorando. Sincerum, quo Cæsar ipsum complexus fuerit, affectû, & fiduciam, quam in eo reposuerit, non diminuta hujus casus interventu, sed aucta: Ut inde judicare in proclivi, quod calamitoso hoc statu, rebus ferè deploratis, & in acie novacule constitutis, ipsi, præ aliis omnibus instaurandorum armorum summam cōcedere decreverit, fortunam partium facili iterum excitaturo. Aliorum, qui ei annò in imperio surrogati sint, culpam & infortunium, quo majora, eò illustriorem honori & gloriæ ipsius splendorem conciliatura. Deponeret animi rancorem, quem exauctoratione contraxisset, Patriæ ac publicis commodis condonaret; re ipsa demonstrans. Nec fidem suam ullis ejusmodi fortune, in rebus humanis, ludentis, tentaminibus concuti posse: Et animos sibi virtutemve superesse; corrigendis, quæ alii peccarint, rei publicæ, jam penè collapse, imò à plerisque pro deposita habita, restaurandæ. ac ab interitu vindicandæ pares.

Quod is ex parte recipit. His adhortationum stimulis incitatus Fridlandius tandem recedens. Gratias & meritis Principis Eggenbergensis, cui summè se obstrictum profitebatur, daturum; ut Cæsare militiæ, ad

ensem usque Martium præses, valide Exercitui conficiendo, ac in ordinem redigendo operam navaret: Non, aut summi tamen Imperatoris, aut diverso quopiam titulo assumpto; nec alio pacto, nisi ut ne ulla cum hoste confligendi, vel in hostem ducendi ipsi imponeretur necessitas, sed munus susceptum intra solos delectuum habendorum & ordinandorum carceres staret. Interim, trium horum mensum spatio, Cæsari de alio, cui summam Exercitus curam de mandaret, providendum fore; aut, quod tutius, optimumve factu arbitraretur Fridlandius, Paci animum adiciendum.

Acquivit responso pro tempore Cæsar: Quod Fridlandiæ Dux ulterius hac vice se urgeri haud pateretur, in primum hunc summi imperii velut gradum, impulsisse hominem contentus. Fridlandius autem, hospitio Znaimæ in Moravia sumto, equitibus pedibusque in Cæsaris, & aliis contemnis provinciis colligendis, omnibus viribus incubuit. Cui fini Viennæ ad tercentum diplomata, quia calamo scribere nimis operosum videbatur, typis impressa, & inter milicum conquisitores, hinc inde emisos, distributa. Campiductor etiam Tiffenbachius, Exercitui Cæsareo, cui hætenus summo cum imperio præfuerat, Fridlandiæ Duci cessit: Qui veteranis in hibernacula distributis, novo quoque, indies confluenti, militi in Cæsaris dicionibus pro lubitu, & quemadmodum è re id fore autumaret, diribitoria assignatum ibat.

Ad immensos autem sumtus, qui reparando Exercitui necessarii, Hispaniarum, ut & noviter designatus Hungariæ ac Bohemiæ Rex cum conjuge, tum Princeps Eggenbergensis, & alii plerique Cæsareæ aula Primores, certatim stipem contulerunt. Ingentibus etiam tributis in Regno ac provinciis, Cæsari parentibus, grasfatum, & subditi, præterquam quod militi hospitium præbere cogerentur, variis exacti-
onum generibus vexati.

60. Anno millesimo, sexcentesimo, tricesimo primo ad finem vergente, Galliæ Rex Cæsarianos Mojenwico, ubi munire se cœperant, per For-
turbat.

Et ad bellum summum se vi præparat.

Rex Galliæ Cæsarianos Mojenwico ex-
For-
turbat.

Forcæum, Campiductorem, cum Exercitu ad Germaniæ limites misum, ejicere, successu nec infelici, nec adeo difficili aggressus est.

Ne verò Exercitu proximante, Sveciæ Rex diffidentia & sinistra opinionis quid cõciperet, certo homine è nobilibus suorum numero ad eundem ablegato, scopum & causas hujus expeditionis illi retexit: *Ob querelas, nimirum, à fratre suo notho, Metensi Præsule, de Cæsarianorum violentia, & exactionum, quibus grasfarentur, iniqualitate, ad se delatas, supersedere diu-*

tius non potuisse; quin nido hoc, quo re-
federant, male feriatos exturbaret.

Argenrotatenfibus idem significatum; oblatione adjecta: *Cum non ita pridem à vicinis aliisve duriter pressi, variaq; in religiose ac profana Libertatis, nec non jurium urbanorum & privilegiorum præjudicium fuerint tentata, neque injuria forsan, plura ejusmodi tentatum iri, metuatur, Regem Gallie, siquidem opis & auxilii indigerent, strenuè & candidè, pro asserenda Libertate, seu armatum, seu togatum flagrantibus affore.*

BELLI

SVECO - GERMANICI

VOLUMEN PRIMUM.

LIBER QVARTUS.

Summa Libri.

- (1.) *Raſtatus de Neutralitate, tam cum uniuerſis fœderis Pontificii ſociis, quàm particulatim cum Electore Trevirenſi, Palatino Neoburgenſi, & Colonia Urbe reſertur: Qui ubiuis, præterquam cum Trevirenſi, in irritum cecidit. Regis ad Lottharingia Ducem literæ, & huius reſponſum: Tumutruſq; Svecia & Gallia Regis, in eum pãctio. (2.) Regina Svecia ad Conjugem venit: Regni item Cancellarius & Fridericus Bohemia Rex, aliisve Germania Primores, nec non diverſorum Ordinum Legati. Dux Brunſvicenſis, & Urbs cognominis, Duces quoq; Megapoleos, tum Ulma Civitas, & Weſteravia atq; occidentalis ſilvæ Comites in fœdus cum Rege coeunt: Lubeca ſimiliter, Luneburgum, & Brema, Civitates, cum eo pacifcuntur. Rex Doctorem Bothvirdi in dioceſin Halberſtadenſem, ſtatui eccleſiaſtico inſtaurando ablegat. (3.) Rhingravius Hiſpanos ad Moſellam proſtigat. Rex Creutznacum, obſidione cinctum, in poteſtatem redigit. Braunſelſa arx, Bobenbuſa & Kirchberga Regis cedunt. Moguntia munitur, & Guſtavoburgi fundamenta jaciuntur. Legati, à Saxonia Electore miſi, pro poſitio ad Regem; & huius reſponſum. (4.) Argentoratenſes in Alſatia Lottharingos invadunt. Munimenta ad Lichtenavum & Drufenhemum ſolo æquantur. Chriſtianus, Palatinus Rheni pro Rege delectus habet. Oſa Wiſſetum occupat. (5.) Magdeburgi deditio, de qua jam agi cœptum, Pappenhemii interventu interpellatur: Nec tamen minus Urbs, milite eduſto, ab hoſte deſeritur. Pappenhemius, Viſurgi ſuperato, in Weſtphaliam tranſit. Gulielmus, Saxonia*

xonia Dux, hostilem Legionem opprimit, *Gottingam* expugnat, *Duderstadium* in deditiōem accipit. *Gulielmus*, *Hasfia* Landgravius, *Warburgum*, alia vel loca, & hac inter *Ericoburgum*, nec non *Amānoburgum* occupat. (6.) Inde exponitur Saxoniorum in *Bohemia* status, & quid *Torga* in Electorum, Saxonis ac Brandenburgici, congressu actum. (7.) *Fridlandia* Dux, in militia inflauranda totus, summum armorum imperium, à *Cæsare* denuo delatum, suscipit. *Cæsar* Pontificis Romani auxilium implorat: Contra quem cunctabundum *Cardinalis Borgia* protestatur. *Cæsar* apud Italia quovq; Principes ac Respublicas, Regem item & Regnum *Polonia* subsidiorum satagit. (8.) *Hornius* à Rege, in *Bambergensium* Episcopatum missus, *Bamberga* Urbem & *Hochstetum* insidet: Ubi regiorum cum hoste conflictus. *Tillio* huc movere audito, *Hornius* defensionem se accingit: Eo autem subito irrumpente, *Bamberga* iterum cedit, & post receptum duas hostium Legiones opprimit. (9.) Rex, rebus ad *Rhenum* ordinatis, iter in *Franconiam* habet: Ejusdem Circuli Ordines, ne animos demittant, prius adhortatus. Inter hæc securitati viarum & veredariorum publico Edicto prospicit. (10.) Ludicrum, quodà *Chami* accidit, Regis successibus præludens omen. *Tillius* à Rege se recipit. *Bavaria* Dux, de *Tillio*, necne, finibus recipiendo, deliberat. (11.) Rex *Noribergam* venit. Ejusdem ad *Noribergenses* sermo. *Noriberga* Regi certo se pacto obstringit. (12.) Rex *Donawerdam* aggreditur: Quam *Bavarus* miles paulò post deserit. Regiorum ulteriores ad *Danubium* progressus. (13.) *Tillius* ad *Licumpedem* figit. Rex illuc cum adoritur. *Bavarus* *Lici* transitu Regi cedit. *Tilli* mors & conium. Rex, *Lico* superato, in *Bavariam* transit: Magno cum incolarum tremore. (14.) Rex obsidione cingit *Augustam* *Vindelicorum*. *Neoburgensis* Legati propositio; & Regis responsum: Qui *Neoburgum*, à *Bavaris* desertum, presidio insidet. De *Augusta* deditiōe literis disceptatur: Prospero successu, quippe Urbe Regi dedita. Magistratus illic mutatur; & Rege ingresso, *Protestantium* Religio templis restituitur. Universitas civium juramentum fidelitatis Regi præstat. (15.) Rex *Ingolstadium* movet: Ubi, acerrime ab hoste exceptus, ipsemet vite periculum subit, & *Marchio* *Badensis* ictu tormenti occumbit. Regis de hoc casu ad suos memorabilis oratio; & senioris *Marchionis* de filii obitu haud degener vox. Rex *Hornium* cum parte Exercitus *Ratisbonam* versus ablegat. (16.) Legatorum à *Dania* Rege propositio; & Regis responsum. *Gallici* quovq; ad *Bavaria* Ducem residentes, ministri adventus, & cum Rege, de *Bavari* Neutralitate, colloquium. (17.) *Bavarus* *Ratisbonam* astu in potestatem redigit. (18.) Rex, motis *Ingolstadio* castris, *Mosburgum* & *Landisbutum* occupat. Leges novæ, de victu militi in diribitoris præbendo, publicatæ. *Freisinga* Regem admittit. Agricole, in Regios atrociter servientes, par factis accipiunt reddesimentum. *Monachium* Regi deditur: Qui id ingresses, tormenta tellure defossa, eruit. *Bavarus* eadem, quam regis moliebatur, ipse incidit. (19.) Regiorum in *Suevia* progressus. *Osia* equestris ala *Luitkirchl* opprimitur. Agricola rebelles subdomantur. *Osia* *Biberacum* nequaquam tentat. (20.) *Alta* apud *Helvetios*, bellum *Sveecicum* concernentia. (21.) *Barvarorum* de opprimendis Regiis consilium frustrancum; non de expugnando *Weissenburgo*: Quod ad deditiōem compellunt; sed pacto

pacto deditionis haud servato. Rex id Duci minitabundus exprobrat: Mox è Bavaria in Franconiam retrocedit. (22.) Regionum prosperi successus in superiori Suevoia. Cronacum interim in Franconia Protestantibus oppugnabatur; sed in casum: Bambergâ autem hostis cum damno suo eruperat. (23.) Fridlandie Dux in Bobemiam movet: Regii Legati ad Electorem Saxoniae propositio; & Regis de conjunctione armorum consilia. Inter Electorem & Fridlandium de Pace sermones ultrò citròq; committunt. Arnheimius, Regis ob literas nonnullas suspectus, Electori se purgat, & ad Fridlandium mittitur. Splendida Fridlandii oblata, minacis mista: Quibus Elector necdum movetur. Electoris primum & alterum, regio Legato data, responsa. Legati replica, & ultima Electoris declaratio. Fragâ Fridlandio expugnata, Saxonicus Exercitus Bohemiâ cedit: Quæ exinde mox tota sub Caesaris leges revertitur. (24.) Pappenhemius, post Regios nonnullos ad Visurgim oppressos, Huxterâ ab his & Hasfis desertâ, nec non Embeco, vi oppugnato, potitur. Vordâ Bremensium, & Buxtehudâ in Regionum potestatem redactis, Danoq; milite Friburgo ejecto, Stada ab his obsidio cingitur. Cui Pappenhemius subsidio veniens, in Kedingensium tractu Regios clade afficit: In Paleogaa autem, seu veteri regione, id tentans, repellitur. Navis Svecica, à Danis è Tychopoli tormentis perforata, submergitur. Pappenhemius cum Rege Daniae de tradenda Stada ne quicquam tractans, mox Urbem, milite evacuatam, deserit. Baudissius Tottio in imperio succedit. (25.) Belli status ad superiorem Rheni oram: Ubi Ossa Durlacum, Stolhofium, Lichtenavium occupat. (26.) Hispanus, Mosellâ cum Exercitu transisâ, novas dat turbas. Frankendale praesidiarii Neostadium ad Rauricum nemus expugnans. Hispanorum equitatus à regio malè mulctatur. Hispani, Spirâ Nemetum in deditionem acceptâ, ex intervallo Mosellam versus se recipiunt: Quorum vestigia Regii acriter premunt. (27.) Argentorati Civitas cum Rege sædus consummat. (28.) Bavariae Dux in Palatinatum superiorem transit. Cui Sultzbacum certis legibus deditur: Nec hæc tamen servatæ. Rex Noribergæ, & hinc in eundem Palatinatum movet; Sultzbaco per deditionem recepto: Cuius leges vice versa haud attenduntur. (29.) Rex inde mox retrocedit. Ejusdem ad Turcarum Imperatorem legatio, & cum Ragotzio tractatus. (30.) Regius eques cladem ad Hersbruccum patitur. Rex Noribergæ statum capis. Regii ad Neomarcum ab hoste caduntur: Qui castra è regione Noribergæ confert. (31.) Pappenhemii in Hasfia, & his locis, ausa. Hasforum ad Volckmarsiam ab eodem accepta clades. Ejus in Brunsvicensi agrum reditus, & Rhenum versus abitus. (32.) Lapis Hermonius Gallus traditur. Confluentibus, hosti extortis, Sveci Gallis certo pacto cedunt. Inde Gräffenburgum, Trarbarco vicinum, capiunt: Kirchbergæ munitionibus dirutis. Archipraesul Colonienfis Neutralitatis apud Regni Suecica Cancellarium satagit. (33.) Caesariani: amicos primum Electoris Saxoniae se ferentes, hostilem iterum animû paulo post induunt. (34.) Sequitur status rerum ad Noribergâ, & exigua quædam factiones, belliq; eventa: Inter quæ Lichtenavium hosti deditur. Regii congestum à Caesarianis Freistadii penum pessum dant: Quâ occasione Rex eosdem insigni clade, Sparrio capto, profigat. (35.) Regionum expeditio contra rebelles in Suevoia agricolas. Bavarus miles Fridbergam & Landsbergam ad Li- cum

tum in potestatem redigit: Leopoldicus Fiesfam. Ipsi Augusta Vindelicorum insidia neſcuntur. Regii, Fridbergâ exuſtâ, Landsbergam & Fieſſam recuperant. Fuldenſium ruſſicorum motus componitur. (36.) Regii in Franconia undiq; contrahunt vires. Auguſti Comitû Palatini, ut regii Legati, ad Electorem Saxonia propoſitio; & Electoris reſponſum. Electoris Brandenburgici de Regis intentione iudicium & ſententia. Auguſtus Comes Palatinus viſâ deſungitur. (37.) Exigua inter Regios, in Franconia tendentes, & Caſarianos certamina. Johannis Sparrin, & Nicolai Hornii obitus. Regii, caſtrûs promoti, Domino ſuo ad Noribergam junguntur. Rex in hoſtem rectâ vadit: Ubi Bannerius graviter vulneratus. Rex caſtra hoſtilia tormentis oppugnat. Demû à diſverſa parte ſummâ vi impreſſio fit. Rex in primores militia Duces, ob laxatam militarem diſciplinam, invehitur; ſummoq; in juſtitiam Zelo fertur. Idem de Sileſiaca expeditione mentem ſuam aperit: Et Marchionem Hamiltonium in magnam Britanniam aſſegat; ad habendum novos delectus, & Regem de tractatus, cum ejus Legato habiti, eventu irrito edocendum. (38.) Regii Iſfeldium agrum irrumpentes, Duderſtadium recipiunt: Ad Gulpherbytum circumſidendum partim inde proſecti. Ubi regius Commiſarius hoſtium potitur. Baudiſius cum altera Exercitus parte in Weſtphaliâ movet. Sequuntur (39.) Sileſiaca. Arnheimius Glogoviam majorem expugnat, & Lubenam, Stenoamq; cum munimento aſſito: Quæ tamen poſteriora Caſariani ſtatim recuperant. Regii & Electoris Brandenburgici copia Saxonici in Sileſia junguntur. Elector ſanè Brandenburgicus maturè hanc conjunctionem ambiebat: Sed mora aliqua interceſſit, donec Arnheimius flagitaret. Cui Brandenburgici facile, & Regii demû, ſed certo pacto, aſſenſi. Ita Brandenburgici Regiû primò juncti: Mox cum Saxonici de conjunctione actum, & certis legibus tranſactum. Prior, inter Regios & Saxonicos, ob primæ aciei prærogativam, æmulatio. Fœderatorum Stenoam adventus, & diſverſæ, de hoſte invadendo, Arnheimii ac Durvalii opinioniones. Caſariani caſtra ſua deſerunt: Quæ Durvalius illic invadit; munimento quoq; tranſ flumen occupato. Arnheimii in perſequendo hoſte cunctatio. Caſariani ad Vratiſlaviâ pedem figunt. Eorum à Civitate poſtulata; & huius reſponſum. Fœderati toto agmine ſubſequentur. Vratiſlaviæ tumultus oritur ob tormentum in hos diſpoſum. Arnheimius Olaviæ Viadrum tramittere ſtudet. Caſariani, ſecundâ vice, caſtrûs cedunt. (40.) Holckius, Værlândiam invadens, crudeliter graſſatur: Zviccaviâ ad deditionem compellit; Eandemq; mali contagionem in Miſniam tranſfert. (41.) Caſarianorum ex Alſatia conatus, & Wiſelocci oppugnatio. (42.) Gallie Regis Exercitus, in Germaniam veniens, de Philippoburgo inſidendo fruſtrâ quidem eſt: Auguſtum tamen Trevirorum ad deditionem adigit. (43.) Hornius, hoſtis conatus in ſuperiori Rheni tractu obviam ire certus, Wiſelocco liberando appropriat, & hoſtilem equitatum illic proſligat. Hoſtis Philippoburgi tranſ Rhenum ſe recipit. Hornius prævertere illum nititur: qui tamen caſes ejus mirâ celeritate evadit. Hornius, Stolhoſio in poteſtatem redaetò, ſedem belli in Alſatiam tranſferre decernit: Ubi ſuperius Ehenhemum primò imperata facit. Interim Offenburgum, & Ortenburgi Caſtrum, ab altera Rheni parte ſubacta: Benſeldâq; demum obſeſa. (44.) Rex Noribergâ, valido

hdo tamen praesidio firmatâ, discedit: Ad quem Tartarorum venit Legatio. (45.) Caesariani quoq; è castris ad Noribergam movent. Gallasius Laufsum expugnat, dirumq; in modum grassatur. (46.) Rex Danubium versus contendit; ubi Bavarus miles Raino positus erat: Quod à Rege in continenti recuperatur. Mitschefahus Tribunus deditum locum capite luit. Landsberga ad Licum in Regis dicionem redit. Rex pedem inde refert, ad succurrendum Elefiori Saxonia. (47.) Caesariani in Culmbacensi agro truculenter se gerunt: Coburgi Urbem occupant: Castro vi, sed nequicquam, obsesso. Bernhardi, Saxonia Ducis, in Croatas impresio. (48.) Gallasius Elefioris Saxonia fines irrumpit: Altenburgum pecunia summâ mulctat; Chemnicium ad manus tendendas impellit: Friburgum, Holecio junctus, deditione capit: Deniq; versus Albim gradum promovet. Fridlandius ipsemet Misniam ingreditur. (49.) Pappenhemius, à Trajeto Mosa reversus, Paderborna subsidio accurrit. Regiorum & Pappenhemianorum ad Brakelam conflictus. Baudisius, Huxterâ desertâ, ulterius se recipit. Pappenhemiani Gveipherbytum obsidio liberant. Pappenhemius Hildesum subjugum mittit: Tentatâ nequicquam Hannobriâ; quâ arma scriû sumserat. Regii Magdeburgi & Albis securitati prospiciunt. Pappenhemius in Thuringiam & Misniam descendit. (50.) Fridlandius Lipsiâ deditionem imperat: Urbeq; mox, & Pleisenburgi quoq; arce, violentatâ, baud difficulter potitur. Hala Saxonum eidem se submittit: Mauritioburgo tamen arma obvertente. (51.) Regii Lauffsum expugnant. Rex hostium nonnullos opprimit; & mox cum Exercitu in Thuringiam properat. Inde Regni Cancellarium, ad praesidendum Protestantium conventui, quem animo decreverat, ablegat: Et hic sine mora eundem indicit. Rex, Naumburgo occupato, castra illic metatur. Subsidium sub Georgio, Luncburgensi Duce, venire iussum, nimis diu cunctatur. Rex Naumburgo Lutzenam movet. Abhinc, verso aliorum silo, reliqua Anni hujus eventa, ad ejus usq; decursum enarrantur. Et primò quidem. (52.) Regiorum, hostiumq; in Bavaria molimina: Resq; in superiori Svecia gestæ. Mox (53.) Hornii in Alsatia progressus: Inter quos eminet Benseldæ, Stelsladii, obsidium & deditio: Nec non Colmaria ac Hagonoa in regias partes transitus. Lotharingus, inter hæc, rebus Alsatie, legationibus primò misculatis, inde factò ipso, Tabernis & Dachsleno insesiss, se miscuerat: Et Helvetii pontificii pro Episcopo Basiliensi apud Hornuum intercesserant. Qui, relicto in Alsatia Rhingravio, cum parte Exercitus in Sveciam, Regis laborantibus auxiliatum, sub finem Anni contendit. (54.) In Palatinatu inferiore, post Fridelshemum à Regis pridem captum, Franckendala quoq; vietas dat manus: Mortuo tamen prius Friderico Palatino, Bohemia Rege. Hodelberga autem, eminens circumfessa, crumpendo turbas sæpè eiet. Moguntia Jesuita suspectos semet reddunt. (55.) Baudisii in inferiorem Rheni oram expeditio, expugnatione Siburgi, & celeri occupatione pariter ac desertione Tuitii vici notabilis. Caesariani arma contra Baudisium expediunt. Gronsfeldia Comes Hassiam primò irrumpens, ad Rhenum inde tendit; & cladem, repentinâ Hassorum impressione, patitur. (56.) In Silesia cum Vratislaviensibus tractatur de recipiendo intra Urbem praesidio: Cui maturando duplex, à Duvalio via proposita, ab Arnheimio rescitur: re tandem qualicung; tra-

Statione decisâ. Æmulationes ac dissidia inter Regios & Saxonicos; orta
 1. ex inæquali hospitiorum distributione, 2. callidâ Brandenburgicorum à
 Regiis distractione, 3. malè servatâ disciplinâ militari 4. Regiorum,
 quod in arenario ad Vratislaviam cænobio, & Glogovia servabat, præsi-
 dio, 5. deniq; quæ plurimis Arnheimii insolentibus, & altioris indaginis
 actionibus, sermonibusve. Baro Cochitzkius à Rege Legatus in Silesiam
 venit: Quo die Regi Braunæ aliquid cladis passi. Arnheimius, in-
 Misiam ab Electore avocatus, imperio haud paret. Dissidiis, quæ di-
 ximus, componendis, colloquium à Cochitzkio & Arnheimio institui-
 tur: Sed infelici eventu Cochitzkii de Silesiaci belli statu iudicium.
 Arnheimii in Silesia à morte Regis molimina. Cesariani Nusam, & alia
 loca recuperant. Fæderati eò movent, & Durvalius à Saxoniciis deseritur.
 Nova inter Regios & Saxonicos transactio: tum Francisci Alberti, Sa-
 xoniæ inferioris Ducis, mandatum, de instauranda disciplina militari: Quæ
 utraq; effectu caruere. Post hæc (57.) redeundo ad Regem, describun-
 tur velitationes propè Weisenselsam, & Rippacbum, ut capitalis confi-
 ctus præludia: Tum Regis, suos ad prælium animantis, verba, atq; aciei
 ordo. Fridlandii porrò intentio, & opportunus loci, quem infederat, situs.
 Primus peditem confictus: & primus equitum: In quo Rex ipse oc-
 cumbit. Regiorum à morte Domini sui servor, & secundus impetus,
 primaq; victoria: Quam Pappenheimii adventus initio dubiam, mox ge-
 minatâ laureâ clariorem reddit. Funesta tamen utriq; parti hæc acies ob
 desideratorum numerum. Bernhardus, Saxonie Dux, cum Exercitu
 Weisenselsam retrocedit. (58.) Funus regium ex intervallo in Pome-
 raniam deducitur: exsequiis ubiq; celebratis: Inter quas funebri Do-
 ctoris Hoe concio notatu digna. (59.) Lipsiam, à Cesarianis deser-
 tam; Fæderati recuperant: Obsesso Pleisensburgo. Chemnicium,
 Pleisensburgum, & ultima Zviccarvia à Regiis hosti extorquentur. Hæc
 Anni millesimi, sexcentissimi, tricesimi secundi gesta: Quæ, & primum
 pariter cum illis Historiæ nostræ volumen, (60.) brevi Regis encomio
 concluduntur.

Cum ineuntis An-
 ni millesimi, sexcen-
 tesimi, tricesimi se-
 cundi auspiciis ad Re-
 gem Sveciæ, in cujus
 prudentia ac fortitu-
 dine, cum belli, tum civilis status sum-
 ma, ut principali fundamento potis-
 simum requiescebat, ex ambage,
 quâ exspatiari oportuit, nunc rever-
 sionem, ratione ordinis flagitante,
 facimus.

Tractatus
 de Neu-
 tralitate,
 cum uni-

Converterant autem sub hoc
 tempus oculos, & animum in Galliz
 Regem pontificiæ fœderis socii: Per
 diversos diversorum Legatos, & Her-

bipolensem, qui pro omnibus satage-
 bat, cum primis Præfulem, isthunc, ut
 eorumdem sacrorum jure connexum,
 violentâ ecclesiasticorum bonorum
 occupatione irritatum, cum Rege Sve-
 ciæ committere annixi, nec ulli in hoc
 operæ aut labori parentes. Sed
 eventu votis & conceptæ spei neuti-
 quam respondente, diversam ab hac
 viam ingressi, bellorum ob adversam
 sortem se pertæsos leniora & tranqvil-
 liora consilia amplecti præferebant,
 Neutralitatisq; injiciebant mentio-
 nem: Galliz Regis, qui jam annò in
 fœderatione cum Rege Sveciæ, quàm
 optimè, ut Religionis confortibus,
 con-

consultum voluerat; intercesfore & misiss huic fini, à Bavarie Duce, ejusq; fratre, Archipræsule Colonienfi, nec non aliis fœderis complicitibus, Moguntiam Legatis.

Rex etenim Gallie, sub præteriti Anni exitum, Marchioni Breslœ, Consiliario status, custodiæ corporis regii Capitano, Arcis Urbisq; Salmurienfis Gubernatori, nec non camporum & Exercituum Mareschallo, tum Herculi, Baroni Charnasæo, à status & secretioribus consiliis, Oratori utriq; suo, de Neutralitate, & armorum induciis, quibus omnimodæ Pacificationi via sterneretur, hinc inter Regem Sveciæ ejusve Fœderatos, Ducem Bavarie & pontificii fœderis ascesas isthinc, conciliandis, negotiû dederat: Quo seriò & candidè hoc à se agi, nec aliud sub eo prætextu intendi demonstraret, promissionem postulatâ adjungens. Si Rex Sveciæ, & socii, oblata amplecti, à Pontificiis quacunque ratione infestarentur, præter pecuniæ summam, quam, vi fœderis, quotannis debebat, certo modo, de quo inter Regem & Oratores suos conventum foret, auxilio iis affuturum: Modò Rex Sveciæ ac socii, sicubi fortè à Cesare Domo Austriacâ, aut pontificiis Fœderatis Gallie Rex armis impeteretur, par pari relatuos, vicissim reciperent.

Non deerant in primo hoc tractatus limine, qui nihil solidi aut seriî subesse suspicarentur; verum id tantummodò à Pontificiis quæri: Ut, tempore in longum extracto, langvidas reparare vires per otium liceret. Neutralitas enim hæc, si effectum fortiretur, non in omnimodum quidem pontificiæ Religionis interitum, sed in signe tamen præjudicium vergere, & hæcsum (quas appellant) tolerandarum necessitudinem invohere videbatur; Jesuitarum, qui plerorumq; Pontificiorum in Germania animos sibi mancipatos habet, dogmate illicitam; Quinimò fido potentissimæ Domus Austriacæ patrocinio spoliaturum eos ibat. Ipsi quoq; pontificiæ fœderationis complices longè secus de Rege meruerant, quàm ut nunc, dum retaliandam hostilitatem optima daretur occasio, armorum, in eorum perniciem

vegetorum, cohibere deberet impetum. Tantum nihilominus apud Regem Sveciæ momenti habuit Gallie Regis interpositio, ut asfentiretur: De residuis, quorum ditiones nondum subegerat, Pontificiis hostilitate eximendus; locis inferiori Palatinatus, quosque jam occuparat, Duci Bavarie, usque dum controversia cum Friderico Palatino amicè componeretur, reddendus; Trevirensi denique Electore in possessionem eorum, quæ ipsè extorserat, (Spirâ modò Nemetum exceptâ) restituendo. Bambergensis tamen Præsul ab hac pactione nominatim exclusus, &, quod Regem tractatu indignè ludificasset, indignus, qui beneficio hoc frueretur, habitus. E contrario à Pontificiis Rex exigebat: Amicitiam secum, Regni ac provinciarum suis, non hereditariis modò, sed & bello in Germania partitis, tum cum Federatis, & speciatim Electore Saxonie, sacrosanctè colerent: Quicquid in inferiori Saxonia, diuturno hoc bellorum tractu, ab Anno usque millesimo, sexcentesimo, decimo octavo, Protestantibus eriperant, in statum, quo ante exortum fuerat bellum, reponere: Copias à Protestantium, quibus hactenus incubuerant, territorio abactas, exauctorarent; præter decies, aut duodecies mille capita, quæ, non in unum Exercitus corpus, sub unico capite generali, coadunata, sed sparsim hinc inde distributa, retinere fas esset: Exauctoratus autem miles, ut ne ad Casarem clam palamve transiret, darent operam: Casari nec delectus habere permitterent, nec diribitoria intra fines suos insituere; transitum verò utrique parti, sine fraude, seu intercluderent pariter, seu pariter gratificarentur: Provincias, quas Rex subjugarat, donec de belli summa transigeretur, in ejus relinquerent manu: Mercatorum denique Libertatem & usum inter subditos utrinque ne impedirent; capitulis quoque sine lytro dimissis. Inter quos Administratoris Magdeburgensis mentio expressis verbis facta & licet in casum: Is enim circa idem tempus, ut à Protestantium doctrina & partibus ad hostium descisceret, persuaderi se passus, Regem hac sollicitudine exoneratum iit.

Hi articuli: Qvorum Rex Sveciæ prædem Galliæ Regem, & si Pontificii leges semel placitas migrarent, erga temeratores violatæ fidei ultorem postulabat.

Dum tractatus hac ratione incallescit, à Gallis Oratoribus, jam tertio Calendarum Januarii, cautionis, quæ Dux Baviaræ amicitiam, seu Neutralitatem potius acceptabat, idiographum Regi traditum, sed, quod indiscriminatim loqueretur, & omni pontificio Clero pactioni incluso, Regem ad restituendum, quæ jure belli occuparat, obligare videretur, postridiè redditum, unâque insinuatum: *Aut memoratarum legum amussim sequerentur Oratores, aut, particulari tractatu seposito, operam impenderent, omnimode ac universali Pati concilianda.*

His ergo, intra duarum septimanarum spatium pontificiorum Fœderatorum responsum, & consensionem in supra ascriptas conditiones assutura, recipientibus, Rex inducias & suspensionem armorum eousque, indulsit; hac tamen lege: *Ut Pappenhemius cum copia sua inferiori Saxoniam & vestigio excederet, fœderatorum quoque Pontificiorum Ordinum miles, in Bohemiam Cæsari forsam subsidio missus, inde extemplo retrò ferret pedem; & ita hostilitatibus utrinque omnino abstinere.* E diverso expressè Rex sibi reservabat: *Nec inducias hæc obsidio, si quod, antequam inirentur, institutas, nec locorum obsessorum deditorem, induciis, si, priusquam exspirarent, fieret, fraudi fore.*

De quibus induciis, ut ad ungrem servarentur, Campiductor Hornius quoque, in Franconia curans, certior factus, imperatorque: *Omni hostilitatum exercitio erga Baviaræ, & aliorum pontificiorum Ordinum militem abstiens, arma ferri tantisper pateretur.*

Durantibus induciis Baro Charnasæus Monachio, quo maturandæ rei profectus erat, datis ad Regem literis, de Baviaræ propenso ad tranquilliora animo multa profatus, spe in quidem bonam fecerat: Tractatum felici eventu haud destitutum, sed omnia ex Regis voto transactum iri.

Interim terminus induciarum jam venerat, nec quicquam reperiri profectum Sed & ingentes à Pontificio-

rum parte belli apparatus, quibus muli non occupabantur, infestorum & vindictam spirantium animorum indices, tractatum non nisi regiarum victoriarum cursui sufflaminando obtendi, armaque de industria paululum proferri, ut morâ ipsa validior, acrius resumerentur, arguerent. Contrarium quoque testari interceptæ subid tempus Baviaræ ad Pappenhemium literæ: *Quibus ad expeditionem in Saxoniam inferioris Circulum quantocius suscipiendam adhortatus, potestatem faciebat, centies mille loachinicos Colonia aut alibi mutuo sumendi; qui, statò collybi die, Augustæ Vindelicorum resolverentur.*

Decursu ergo induciarum spatio, Marchioni Bresæ, qui præfens aderat, Galliæ Regis Oratori, diem eandem ad octiduum prolongari urgenti, abnuitt Rex: Armis, quæ parumper interquiescere passus fuerat, in manus resumtis.

Præter hunc tractatum, quo de universis pontificiis Fœderatis hostilitatibus eximendis agebatur, particulatim eâ in re à nonnullis laboratum. Trevirensis imprimis Elector, flagranti & obvia quæque depascenti incendio proximus, ut commissas fidei suæ provincias, quas partim jam hauserat, partim in confiniis lambebat flamma, præsentis exitio eriperet, consilia huc seriò flectere visus, & recedente quamvis in irritum tractatu, cum integro pontificii fœderis corpore, oblata Regis pro se amplexus, sub Anni ingressum, Edicto publicitus affixo, ministris suis negotium dedit: *Non modò apud Svecos, tractatus hujus obtentu, se excusarent tributis pendendis; verum etiam ad grassantem ubivis inter subditos Hispanicæ, minime Christianæ, persecutivæ pestem averruncandam, animum adverterent.*

Clerus tamen Trevirensis, ab Electore hac in parte secessionem faciens, Hispanos, cum Augustæ Trevirorum, tum Confluentibus ad Mosellam recepit ac fovit: Electore ipso, donec à Svecis, Gallisve in sedem reponeretur, excluso.

Utut autem, de Electoris Trevi-Consumensis dicionibus hostilitati eximendis, maturæ consilia jam ab incuntis Anni auspiciis, Gallorum opera, gemmascere cœperint,

Tractus cum
Electore
Treviren-
si de Neu-
tralitate

perint; ab ipso statim Electore complicita, in florem se induere visa: Ante menssem tamen Aprilem, quo inter Regni Sveciæ Cancellarium, & dictos Galliæ Regis Oratores, Marchionem Bresæum ac Baronem Charnasæum, de certis articulis scripto conventum, fructus se vix exseruit; non, nisi adventante mense Junio, quo Elector ipsemet pactis conventis demum subscripsit, plenam maturitatem adeptus. Leges autem eadem, quæ universis Pontificiis, Trevirensi præscriptæ, & majoris super cautionis ergo, provi- sum: *Ut anno Electoris munimenta seu castra, Mons Hermonius, & Philippoburgum, milite, qui hætenus servārat, abducto, Galliæ Regis præsidii firmarentur.* Hic enim, ut sponsores, se interposuerat: Conventionem inviolabiliter, & bonā fide ab Electore, servatum iri.

Tractatus
cum Pala-
tino Neo-
burgensi

Comes quoque Palatinus Neoburgensis, per Legatos, hujus rei periculum fecit, asserens: *Nihil sibi hætenus cum bellicis turbis fuisse commercii, nec ad has, illasve bellantium partes ullo inclinasse momento; multo minus sibi constitutum, tributorum pensionibus imposterum sedere unitorum Pontificiorum sublevare necessitatem. Abstineret itaque Rex à finibus suis bellum; immerentive & innoxio parceret.*

Quia verò Legati nullo sufficienti mandato, cui, velut basi, tractatio inniteretur, instructi reperiebantur, tantum abest, ut adversæ partis consensum, de mutua Neutralitatis observantia, scripto exhiberent, ideò altius in tractatum cum iis descendere, haud operæ visum Regi; dimissi; cum responso. *Nallas sanè Regi cum Palatino intercedere inimicitias, nec hostilia in hunc meditari. Caveret verò Palatinus; ne, quod antehac fecerat, Cæsaris, Hispani, sive Pontificiorum federatorum militem, sinu receptum, fovere deprehenderetur: Alioquin minime Regi vitio vorsum iri, si hostem, hostiæve fautores ac auxiliatores, etiam intra ejus fines persequeretur armis. De transitu interim, quem hosti concesserat, Regi ac Regis pariter præbendo, nullum amplius superesse tergiversandi locum.*

in causis

Hoc accepto responso Palatinus

ipsemet, provinciæ suarum saluti consulturus, & belli ingruentis aver- surus molem, ad Regem proficisci decreverat. Quod tamen iter postmo- dum intermisit: Impressionem quippe in Bambergam faciente Tilio, & Rege Moguntia cum Exercitu versus Franconiam gradum referente, Pontificii ad inferiorem Rheni oram spatium respirandi naçti, potissimā periculorum imminentiū parte se jam defunctos arbitrabantur.

Colonienſium denique Civitas in-
gruenti, ut videbatur, armorum tem-
peſtati cervicem ſubtrahere anxia, ad
Regem Legatos deſtinaverat; Jacobum à Rottkirchen, Iſenburgicum, Fridericum Voſſium, & Johannem Co-
lonienſem: Qui admiſſi, quod man-
datum iſſis fuerat, haud perfunctorie
ſunt exſecuti. Civitatem, nimirum,
& cives ſuos inter Belgicæ turbamenta,
licet, malo ſenſim in vicina ſubrepente,
Colonienſem quoque diœceſin aperto
bello circumpleſſerentur, tantā mo-
deratione ſe geſſiſſe: Ut, tanquam à ſactio-
ne omni liberis, & neutri belligerantium
parti additiſ, operam ſine cuiusque im-
pedimento, commercii dære licuerit.
Durante etiam præſenti tumultu, nul-
larum, quæ in Regem cuderentur, ma-
chinationum fuiſſe participes, nec hoſti,
penſo tributo, unquam ſuffecuisse rei
gerende nervos; ſed eò omnibus incu-
buſſe viribus: Quò, ambiguo hoc re-
rum ſtatu, & præſentia inter pericula,
immunitate, quā tempore Belgicarum
turbarum gauiſſi fuerant, nunc quoque
fruerentur. Petere ergò à Rege, ut
militi, de comæatu croibus ac incolis
ſuis hinc inde præſtando; commercio-
rumve curſu neutiquam ſuſſlaminando,
mandatum daret; certius: Ab iſſorum
parte nil, quod Regi adverſaretur, ten-
tatum iri; ſed intra innoxie vitæ carce-
res, quibus ſe continere vicinorum bel-
lorum procellam evitaverant, porro;
ſtriçtè & ad ungulam, permansuros.

Ita ad tractationem devenit, & condiciones à Rege Legatis propoſitæ: Inter quas familiam ducebat aboli-
tio Edicti, quotannis publicè procla-
mari ſoliti; quo Proteſtantiſ in ci-
vium numerum & tribus aditus præ-
cluditur. Cavebatur item his legibus,
de libero & promiſcuo inter Proteſtan-
tes

Tractatus
cum Co-
lonienſi
Civitate

tes ac Pontificios commerciorum usu, de connubis quoque ad pontificii Cleri benedictionem, & juvenutis educatione ad pontificiarum scholarum informationem minimè astringendis.

Quod verò his talibus assensum præbere, in Legatorum potestate neutiquam foret, dimissione impetratâ, rectâ ad suos, de omnibus relatum, abiit. Nec horum palato Regis postulata, præsertim de Protestantibus tolerandis articulus, aridè visa. Itaq; ut hoc decederet, scripto ab eo enixè contenderunt: In reliquis, *quantum honore & sacramento, quo DEO Opt. Max. Casari, Imperio, & Universitati suæ obstringerentur, illis fieri posset, morem eidem gesturos, polliciti.*

Huic tractatui Clerus pontificius, maximè Jesuitarum scèta, manibus, pedibus obniti. Velut ejus noxæ non-nemo, sub quadragesima tempus de cacadæmone, Salvatore nostrum tentante, verba pro concione faciens, textu huc detorto, inter alia, dixisse fertur. *Salvatore nostrum prætolatum eous, donec demon ipsum tentatum veniret: Jam verò procul eidem occurrî, & ultra mitti obviam.*

Remittente quoq; post Regis è Moguntia abcessum formidine, quam ejus adventus intenderat, tractatio cum Colonienfibus, perinde ac cum Neoburgensî, evanuit.

Regis ad
Lotharingæ Do-
ct. literæ.

Paulò antè Rex Sveciæ Duci Lotharingo, datis ad eum literis, *præcox alienus negotiis se immiscendi studium, & bellandi velut pruritum, quem, nec Religionis, nec alio satis condigno prætextu munitis, palam fecisset, exprobratum ierat; certiorum se ore rotundo, & verbis minimè implexis fieri, postulans: Utrumne Dux, in hostili proposito perseverans, & adverse parti suppeditas subinde ferens, hostem Regem; an, infesto animo deposito, & copius è Germaniâ revocatis, amicum habere mallet?*

Ducis re-
sponsum.

Ad quæ humaniter in speciem Lotharingus respondit. *Regie quidem virtutis amulum, hostem existuisse, nunquam: Precibus autem Casaris, auxilia flagitantis, non acquiescere, Majorum suorum fidem, interpellatum, non sequi, nec honestum duxisse,*

nec tutum. Maxime, cum Lipsiensis conventus haudquaquam ipsum latuerint consilia; subditorum securitati, dignitatis sue insidiantia: Indignum igitur Principe ratum, incendium intra parietes proprios segniter opperiri; bellumve inevitabile inferre maluisse, quam pati. Nunc tamen oblatam à Rege condicionem toto pectore amplecti: Eoq; libentiùs, quod à Religionis odio in causas belli procul abesse profiteatur. Promissam quoque à Rege amicitiam summo studio culturum; nec recusaturum quicquam, quod honori summe sue foret consentaneum.

Verumenimverò facta verbis haud respondere, nec Lotharingus ab armis comparandis, & hoste subsiliis firmando abstinere, compertus. Pactione ergo inter Sveciæ & Galliæ Reges initâ, *hic quidem Ducem, siquidem amicabili monitioni aures penitus obturaret, bello summis viribus persequi, & in eos angustiarum redigere terminos recepit; ut Regi Sveciæ & ejus Federatis insultare non amplius posset: Viceversa Sveciæ Rex Gallo, si quando forsân à Casare, Hispanis, aut alio quopiam arma inferrentur, pro virili parte auxilio affore, restipulabatur.*

2. Sub ineuntis Anni exordium Regina Sveciæ, quæ præteritâ ætate in Germaniam appulerat, Misennâ peragrata, ad Conjugem iter maturans, Hanoviz proximare intellecta. Cujus in occursum Rex Francosurto illicò properans, felicemq; adventum sibi pariter ac illi gratulatus, Geilhusium cum ea profectus est. Ob Pappenhemii namq; irruptionem in Saxoniz inferioris Circulum, arma eò ipsemet transferre medicabatur. Sed mutato illic rerum statu, & Pappenhemii receptu cognito, par hoc regionum Conjugum retrò Francosurto iter habuit: Ubi, decimo tertio Calendarum Februarii, vallo crebris, sed innoxii, tormentorum fulminibus coruscante, & plateis urbanæ plebis in armis longâ utrinq; serie, quâ transeundum erat, stantis splendore fulgentibus, à gratulabunda Civitate magno cum plausu accepti.

Sub idem quoq; tempus Regni Sveciæ Cancellarius, Axelius Oxenstierna, Et Regni Cancellarius.

Sveciæ
& Galliæ
Regum in
Lotharingum
pactio.

Regina
Sveciæ ad
Conjugem
venit.

stirna, Baro, ad Regem, ejus accitu venit.

Fridericus
Item Bo-
hemie
Rex.

Similiter Fridericus, Bohemiarum Rex, Comes Palatinus Rheni, qui Hagæ Comitum apud Batavos vitam habitus sustentat, tertio Iduum Februarii Moguntiæ se stitit: Aviti patrimonii, unde tanto temporis tractu exultrat, hostibus à Rege jam bonam partem extorti, possessionem redepturus. Quippè id ultro Rex Sveciæ obtulerat: Certis tamen & his ipsis legibus, sub quibus postmodum, Rege vitâ functo, restituito Palatinarum ditionum à Regni Cancellario, ut hodiernæ Reginæ ac Regni Sveciæ cum plenissima potestate Legato, Friderici, pariter rebus humanis exempti, liberis, hæredibus facta, & ad colophonem perducta est.

Nec non
alii Prin-
cipes, Or-
dines, Le-
gati.

Præter hunc non pauci alii Principes, Comites, Barones, Civitates, pars ipsimet, pars per Legatos Regi præsto erant: Adeo ut unico die ad viginti diversæ fortis auditi, quisque responsum ore tenus pro re natâ à Rege retulerint. Inter quos plerique, Protestantium Religioni addicti, publici boni causâ, Regis amicitiam ibant quæsitum, certisque cum eo condicionibus in fœdus coalescebant.

Fœdus
Regis cū
Duce
Brunswi-
censi;

Inprimis Fridericus Ulricus Dux Brunswico-Luneburgensis, iisdem legibus, de quibus, proxime elapso anno, Regis nomine, Ludovicus, Princeps Anhaltinus, cum eo convenerat, cum Rege, re ad ipsummet jam delatâ, plenè transegit. Quarum vi Rex Duci, in protectionem & clientelam recepto, pollicebatur: *Diocesi Hildefensem, & tres, quæ Pontificia hucusque superfuert, præfecturas, Steurwaldum, Peinam, Marienburgum, unâ cum ipsa Urbe, quantum juris Episcopus, Canonicorum Collegium, & Clerus in ea sibi vindicarent, in manus consignare; eundem ab omnium, nominatim quas Goslarenses intenderant, actionum molestiâ eximere, & liberare; nec non conniti; ut bona, in agro Isfeldio sita, quorum causâ cum nonnullis Pontificia Religio Ordinebus, præsertim Electore Moguntino controversia intercedebat, Ducibus Brunswicensibus ex bono & æquo restituerentur.* E diverso Dux ad recuperandas avitas ditiones, possessio-

nemve dioceses Hildefensis vi arripendam, regio Exercitus suæ singulis decendis pensiones, & sicubi non sub ditenderet, sanum aliave, quæ hospitiorum intuitu solvi moris, servitiorumque nomine veniunt, præbere, insuper, dare operam, recepit; ut comneatum ac pabulum, moderato factu rerum æstimo, militi emturienti præsto esset, atque ad manum. Post recuperatas autem & occupatas dictas provincias, ad proseguendum porro bellum, aut definitâ equitum, peditumve manu Regi futurum subsidio, aut certam, quæ militum huius numero equipolleret, exsolviturum pecunie summam.

Ducis sui vestigia cognominis Cum Brunswigæ Civitas illico secuta, spe Brunswigeri, quod cum Johanne Salvio, Comitis Civilis misfario Regi generali, sufficienter ad hanc rem instructo, sub Anni proxime præteriti finem pepigerat, supremam mantum, adhibito ipsius Regis consensu, addidit: Fide sanctissimè interpositâ. Ut Federatos ac clientes decet, damno Regis avertendo, & promovendis commodis daturus operam; nec mentem consilii, nec operi ulli manum admoturos, quæ in Regis, aut ejus Regnorum, ditionum, subditorum præjudicium vergerent; quin potius fideliter pro viribus eidem astituros: De Urbe, & munitionibus ejus in fœderationis hujus & utriusque paciscentium emolumentum conservandis, sollicitos, ut par sit, fore; nec intromissuros hostem, sed in eo abercendo summo viribus allaboraturos. Tractationibus & transactionibus, Rege inscio & dissensiente ab hoste oblatis, obstructuros aures; neque comneatu, pubere nittrato, aliis belli necessariis illi futuris adminiculo: Demum, Rege flagitante, quadringentos sclopentarios, armis probe instructos, summo militia regie per inferiorem Saxoniam Præfecto missuros suppetias, & simul ac milite hoc exonerarentur, diverso pecuniariis subsidii oneri promptè successuros; tributo certo in Regis ærarium, per eandem Saxoniam institutum, quotiensvis collato. Vice versa Rex protectionem Civitati ac tutelam repromittebat, & speciatim, quotiescunque urgeret necessitas, quantum muniendi Urbi, hostiumve furori moenibus ejus defendendo sufficeret, militum præsidium: Quibus, in fœderis huius

jus formulam, & Urbis propugnationem civium Universitati sacramento prius ascriptis, vicissim à civibus, quamdiu in Urbe commorandum, ac pro aris focisque ipsorum pugnandum esset, cum hospitibus, & quæ consuetudo more hospitibus annexa (servitia appellitant) præberentur, tum necessaria vitæ sustentanda annonæ. Hoste autem depulso, & periculo defunctâ Civitate, ad Senatus instantiam, è vestigio, nullo damno illato, Urbe denuò educitum iri.

Cum Ducibus Megapoleos

Cum Ducibus Megapoleos, jam mense Augusto Anni præcedentis, Stenbergio, Consiliario secretionis Regis aulico, interveniente, de fœdere ineundo actum fuerat. Verùm causabantur eò tempore Rem arduam esse, & maximi momenti, in qua tam ipsorum Principum, quàm futuræ Posteritatis, imò omnium subditorum salus verteretur & incolumitas: Adeoque non præcipitanter, sed maturo consilio in ea procedendum, nec, nisi Nobilitatis Ordinemque provincialiū consensu quicquam, quod efficaciter stringeret, convenire posse. Hastiæ quoque, fœderis formulam, ad quam, velut regulam, fœdus cum ipsis ineundum amussitatum iri, Rex aliquoties spem fecisset, & alia, rei exqvistimè disputandæ necessaria, documenta non haberi ad manum. Petere igitur quatuordecim dierum spatium ad deliberandum. Nec idem fœdus, à Johanne Salvio, mense Octobri, iteratâ vice subincudem revocatum, absolvi adducum potuerat: Quod Duces, brevi ad Regem ituri, cum eo ipsomet conventuros, præ se ferrent. Mansit quoque; tractatio eò usque in suspensio: Sub finem demùm Februarii, post Adolphi Friderici Ducis adventum ad Regem, sortita exitum.

Quo tempore Rex memoratos Duces, fortunis à Cesare exutos, in pristina hereditate, quod armis recuperarat, restituit possessionem: Nihil quod in sua potestate esset, intermissum, sed viribus omnibus enixum adversus quemcunque promittens; quod possessionem, possitum adeptam, illibatam retinerent. Duces autem Regi de Wiemar, cum annexo cæti, aliisque munimentis, Varnemundâ quoque & Varni ostio, eidemque incumbente propugnaculo (salvo

tamen, sibiq; reservato dominio locorum, & jurisdictione, nec non Regalibus, redditibus, cæteris juribus suis pristinis, usque & jure commerciorum) retinendus, iidemque per reparationem veterum munitionum, & novarum constructionem validius muniendus, ascensum præbeant: Liberum quoque; Regi relinquentes, in propinquo, vel in insula Pael, nova aliquot munimenta erigere; si belli & securitatis ratio postularet. Præter certum autem mensurum, quod solvere sponderunt Duces, tributum, potestas insuper Regi facta; sublevandis belli sumptibus, ac Varnemundam & Wiemar, in portibus ac fluminibus Megapoleos cæteris, instituendi vectigalia: Salvis tamen, quæ Duces ab antiquo obtinuerant, & centesimâ dicti vectigalis ipsis reservatâ. Demùm receperunt Duces: Sospito bello Germanico, & tranquillatis rebus suis, firmum nihilominus mansuram, & inviolabiliter servatum iri hoc Fœdus. Quod si contingeret, Regem Suecie, heredesque ac successores ejus, atque Regnum, alius involvi bellis, amicitie & favoris, in calamitatibus ipsis exhibitum, habituros rationem; atque vicissim, quantum condicio ipsorum ferret, secundum id, de quo foret conventum, imposterum, vel milite, vel pecuniâ, Regi, Regnoque Suecie, adversus eorum hostes, succursuros.

In Germania superiori Ulma, libera & insignis Imperii Civitas, regiam protectioni eodem mense Februario successit. Cui Rex sponddit. Sitos in Urbe aut ejus territorio Teutonici Ordinis, aliorumque Pontificiorum ecclesiasticos fundos, eorumque proventus, aliorum minime alienatum, sed, ad sustentandum presidium, Civitati administrandos, & utendos fructus relictum iri: Cleri quoque pontificii immobilia, & aliorum, huic Religioni deditorum, satrapias, quosque civice jurisdictionis cancelli circumscriberentur, quantum temporis & rerum condicio ferret, Civitati tributaria, territorii vero Ulmenstis incolæ, Cives & clientes Reipublicæ, eorumque familiares ac bona, ab omnibus diribitoriis, stativis, hospitibus militum, nisi necessitas diversum flagitaret, immunes fore. Quod verò Civitas, & ejus vicini, elapsis retrò annis, per hospitia militaria uno protelo cõtinuata, perque contri-

Cum Ulma Civitate.

contributiones varias, & acerimas exactiones, ingentem fortunarum jaraturam se passos, & æri alieno adeo immerfos, ut emergere vix liceret, conquererentur, ideo luculentæ remunerationis, ad resarciendum quadammodo damnum, spes à Rege illis facta. Vicissim Ulmeneses, præter fidelitatem Regi, ut Patrono, debitam, & quæ hoc nomine censentur, præsidium Urbis ad mille ducentorum capitum numerum ancturos, impendius suis alituros, & ex templò, in Regis verba adauctum, ejusdem militiæ transcripturos, receperunt. Præfectum quoque Urbis à Rege ad mittere haud quaquam recusabant. Qui, & Regis, & Civitatis nomine, præsidio moderetur; excubiis, stationibusque magnâ providentiâ accuratis, Urbis securitati unâ cum Magistratu invigilaret; justitiâ ad hæc junctum cum eodem in militem præsidarium exerceret; nec secus, ut ipsemet miles, Civitati, in fœderis hujus formulam, jurejurando obstringeretur. Præsidium porro, si Urbis id permitteret securitas, & Rex è re fore putaret, etiam foras, usque ad trecentos (qui, vigiliis obeundis, continuo intra pomeria remanerēt) Urbe eductum, quotiescunque Regi videretur, publicis usibus impensuros, novoque statim succenturiato milite, numerum mille ducentorum capitum iterum suppleturos, profitebantur. Provinciam insuper militem, urgente necessitate, in subsidium vocaturos ad arma, ejusve operâ, sub Regis directione ac imperio, ad publicæ rei emolumentum usuros: Navigia denique, quotquot aut jam parata reperirētur, aut confici possent, debito ad compingendum pontem navalem apparatu & naviculariis instructi, Regi posulanti misfuros, polliciti.

Cum Comitibus
Wettera-
viæ & oc-
cidentalis
silvæ.

Comites Wetteraviæ & occidentalis silvæ, unâ cum Nobilitate, quæ larem isthuc habet, à paucis retrò annis, maximâ fortunarum parte pontificii cleri importunitate & oppresione exuti, in regis protectionis sinum, velut asylum, & tutum miserorum refugium pariter se recipiebant: Rege, operam daturum, promittente; ut bonis, quæ Religionis & officiorum, factioni Protestantium religioso hoc bello præstitorum, intuitu ipsis erepta fuerât, restituerentur; ac litibus si quæ cum vi-

cinis intercederent, amicâ transactione sopitis, iudiciorum liberarentur molestiis atque sumptibus. Ipsi autem, universi, singuli, Liberatorem & Patronum suum, à Deo proximum, grato animorum affectu agnoscebant Regem; protectioni ac clientelæ ipsius, absque ullo communium hostium, quicunque tandem forent, aut quomodocunque nominaretur, respectu, subjicientes se, & data fide obstringentes: Corpore, bonis, sanguine insuper habitis, ut devotos christianæ fidei cultores. Dei cultu, nec non honeste publica flagitante, decet, unan eandemve cum Rege subituros fortunam; & ad sustentandos Exercitus, quamdiu bellum duraret, regio, qui Francofurti ad id ordinatus foret, Commissario certum quomensibus depensuros tributum.

Trans-
actio cum
civitate,
Lubecen-
sium,

In inferiori Saxonâ Circulo Rex, circa hoc tempus, per generalem Commissarium, Johannem Salvium, tres magnæ celebritatis Urbes, Lubecam, Luneburgum, & Bremam similiter impulit; ut communi Protestantium oneri succedentes, communem causam fovendam amplecterentur. E quibus Lubecenses, peditum aliquot, ex his, quæ Urbi tuevide alebant, cohortes, ad mille capitum numerum, exaucloratas, in Regis stipendia transcripturos, cerâ insuper intra trimestrem spacium numeratâ pecuniâ summâ, lpopondere: Quem tamen militem, quod, sacramento solutus, seditionem indueret, tradere postmodum Regis non potuerunt. Regis verò nomine, de Civitate, ejusve subditis, & his etiam, quorum dominii Civitati cum aliis commune, nominatim oppido Bergerdorff, nec nò quatuor, quos vocât, Albi assitis districtibus, à militaribus hostipitiis, contributionibus, populandis, & insolenti militum licentia extirpandis, Salvius reciproco illis scripto cautû ibat.

Luneburgenses Regi fidem dedê-
re, de Urbe, ad Regis & Regni Sveciæ, & gentium,
communiemve omnium Protestantium securitatem ac commodum, contra quoscunque Regis & Protestantium hostes, summis viribus defendenda: Regis fide, benevolentia, favore, & omni officiorum genere prosequendâ, nec quoquam in eorû perniciem, seu apertè seu per cuniculos, consilio factivæ moliedo: Trâsitu quoque Regi & Regis seu cum integro Exercitu,

seu cohortatim, & singulis Legionibus, quocunque tempore sine mora præbendo, Regis verò hostibus omnino præcludendo; tantum abest, ut tradere hosti Urbem, aut præsidium ejus intra mania recipere vellet. Quin hoc potius casu, quovisq; calidi sanguinis gutta superesset, infestis animis & armis ejus conatus se opposituros. Ingravescente quoque ab hoste periculo, si necessitas, Regis judicio, militare præsidium Urbi imponi flagitaret, haud gravatim id admittere assentiebatur: Modo tamen miles, in Urbem recipiendus, civium communionis juramento prius obstringeretur; nec Magistratui urbano, in justitia & rerum urbanarum administratione, quicquam inficeret remore. Cum quo præsidario milite Civis utriusque fortuna aleam subituri essent; & sub absoluto Regis imperio, secundum faderis, inter Regem & Principem, Civitatis Dominum, contracti formulam, defensionis Urbis strenuè insisteri. Summatim ad omnia paratos se ostendebant, quæ devotorum DEO ac Patriæ civium, fidorumq; clientum munus, nec non Regis ipsius, ac regie, pro publica salute excubantis, militiæ securitas exigenter. Sub finem tamen consentium hunc suum ad ratihabitionem & approbationem Principis, quem superiorem agnoscunt, restrinxerant: Regalibus ac principalibus ejus juribus conventionione hac nil derogatum velle, protestati.

Et Bre-
menium.

Ultima Bremæ quoq; Civitas, de certo tributo intra sex menses, seu in pecunia numerata, seu commeatu, exsolvendo pacta, mania, ad hæc, sua contra hostes Regis Svecie, ut Moderatoris religiosi, quod à Protestantibus in Germania gereretur, belli, pro virili parte tueri, obstrinxit. Regis porro copias, requirente necessitate, ad eorum instantiam, ruri per fines suos liberum, nec impeditum, sibi tamen minime damnosum, iter præbitum; quinimò (siquidem Visurgis tramittendus veniret, nec alia, vel supra, vel infra Urbem, tramittendi media superesset) per mediam Urbem, modo maturè de eo certiores redderentur, suo tamen arbitrio, nec nisi cohortatim, & bono cum modo, transitum concessum iri. Facta demum oblatione: Sicubi forsitan ab hoste potentiore promerentur

Regii, intra fines suos, vel sub tormentorum jactum in suburbia (non tamen in Urbem ipsam, ultra citræ flumen) daturos receptum; & quò hostium perniciem illis machinantium, faucibus eriperentur, pro opum suarum copia auxilio ac subsidio assuturos.

Occupationibus his politicis distentus Rex, de instaurando tamen divino quoq; cultu, qui hostilium perfectionum procellâ multis in locis percussus ac prostratus fuerat, sollicitum se præbere non desit. Inter alia, quod status ecclesiasticus diœceseos Halberstadenfis, temporum iniquitate ac mole belli pressus, ruinam duceret, adeò ut, nisi remediis maturè adhibitis, tandem penitus collapsurus videretur, ingenti malis his occurrendi, Religionemq; priori ac incorruptâ Augustanâ confessione comprehendam, jam nutantem & lapsâ bundam rursus erigendi, suffulciendiq; de desiderio flagrans, D. Johannem Bottvidi, Episcopum Lincopensem, eò missum ibat: Qui diligentissimâ omnium rerum inquisitione habitâ, Ecclesiæ illic res, juxta mandatorum suorum formulam, ordinaret ac stabiliret. Quod ut insigni Zelo à Rege ipsi injunctum, ita suppari solertiâ ab eodem executioni mandatum.

Rex D.
Bottvidi
in diœce-
sin Hal-
berstad-
ensem, statui
ecclesiasti-
co restau-
rando, ab-
legat.

3. Sed ut revertamur ex intervallo ad bellum, quod Rhenano in tractu gerebatur, Hispani induciis, quæ inter Regem Sveciæ & Pontificios fœderatos pactæ fuerant, ad finem vergentibus, copias nonnullas circa Mosellam coegerant: Franckendalum & Creutznacum, defendendis inferioris Palatinatus reliquiis, quotqvot iis adhuc supererant, ituras. Nec segnis, eo intellecto, Rex Francofurto Moguntiam, prono Mœni & Rheni flumine devectus est: Conatibus eorum tempori occurrere certus. Cujus mandatu Rhingravius Hispanos aggresus, strenuè rejecit: Trucidatis ad septingentos, compluribus captis, & octo vexillis, quorum unum hastili directum erat, in potestatem redactis, Regiq; Moguntia, velut victoriæ symbolum, præsentatis.

Rhingra-
vius Hi-
spanos ad
Mosellam
profligat.

Non distulit Rex, confuso ac inter

Rex
Creutzna

cum, obli-
dione cin-
ctum, in
porellatē
redigit...

facto hac elade hoste, Creutznacum
cum parte Exercitus adoriri; Urbis
inter prima statim armorum tenta-
menta vi potitus, & plerisq; Hispano-
rum, qui præsidio illic erant, in arcem
se recipientibus: Paucos namq; solum-
modò moratores deprehensos irruen-
tium regionum ardor vitā multatrat.
Mox ad arcem quoq; militarily vis
facta: Sed, Hispanis acriter resiten-
tibus, prima aggressio in irritum ceci-
dit. Ubi verò, cuniculis actis, & pul-
vere nitrato ingesto pars munitionum
in aerem, Regis jussu, evibrari visa, si-
gno tympani sonitu illico dato, vitæ
gratiam libi fieri, & petierunt, & ar-
mis omnino depositis, Regis arbitrio
se dedentes, consecuti sunt: Quos ta-
men, lateralibus armis ultrò donatos,
Rex liberos dimisit. E Regiis, du-
rante obsidio, ad ducentos, partim de-
siderati, partim vulneribus debilitati.
Inter istos Wolmaro Rosladino, sum-
mo vigiliarium sub prætorij equitum
Legione Præfecto, supremus hic loci
dies illuxit: Nec non Wolfarto Hal-
lio, ejusdem dignationis, sub pedestri
Ducis Vinariensis Legionis, Duce; qui
globo id genus, quod, è ductili æris fi-
lo concinnatum, inter jaculandum se
expandit, cervicem percussus, occu-
buit. Inter hos Tribunus Winckeli-
us, inum pedis graviter faucius repe-
riebatur.

Braunfel-
se arx Re-
gus cedit.

Paulo post Braunfelsæ montana
& munitissima arx, quam Regii, ductu
Philippi Reinhardi, Comitis Solmen-
sis aliquamdiu circumfederant, deditionem
pacta, excedentibus Hispanis,
in Regis potestatem venit.

Pobenhuf-
sa item.

Eadem Bobenhufæ, arcis & op-
pidi, fortuna; quæ Cæsarianorum
quorundam præsidio tenebatur. Nam
& hi à Wolslingo Henrico, Comite
Isenburgico, cum nonnullis copiis il-
luc misto, brevi ad deditionem com-
puli.

Et Kirch-
bergam.

Rhingravius interim Kirchber-
gam, in Obrincano tractu seu Hunno-
rum recessu sitam, vi invaserat. Ubi
Italorum & Burgundionum quasi cen-
tum quadraginta ferro occiderunt:
Germanorum, quorum ad centum rep-
erti, vitæ parcitum, nominaq; in Re-
gis militiam transcripta.

Dum hæc geruntur, munimen-
tum, quod Moguntia; è Monte Divi
Jacobi imminet, nec non Urbs ipsa
quantum loci condicio ferebat, novis
operibus circumdari, & magis, magisque
muniri cæpta: Simul Rhenus, quæ
Moguntiam ac Castellam interfuit, &
Mœnus ad Costhemum, singuli fluvii
singulis pontibus, è navigiis inter se
connexis, & trabibus arboribusq; su-
perinjectis, strati. Nec longulè supra
Moguntiam, ad Mœni, in Rhenum se
exonerantis, fauces, novi munimen-
ti, quod Gustavoburgum indigitavi-
mus, fundamenta Regis jussu jacie-
bantur.

Mogun-
tia muni-
tur, & Gu-
stavobur-
gi funda-
mentum ja-
ciuntur.

Ineunte Martio, Conradus ab
Einsiedel/Legatus Electoris Saxonie ad
Regem, inter alia, maximè auxiliorum
satagebat, Domino suo, ad ejus instanti-
am, necessitate exigente, submittendo-
rum; admonendorumq; quorundam Im-
perii Ordinum: Ut, quam præterito Li-
psiensis conventu subsidiariam pecuniam
numerare Electori receperant, haud gra-
vatim exsolverent.

Legati ab
Electore
Saxonie
proposi-
tio.

Nec in priori difficilem se Rex Regis re-
præbuit. In hunc adeò finem commodis
locis partem Exercitus sui battens sub-
stitisse, asserens; quò, tempore neces-
sitate, Electori præstaret, & ad manum:
In hunc quoque finem Laurentium Cag-
gium, Tribunum, cum non spernenda co-
pia porro ad Albiū relictum iri. Interim
præcipienter aut inconsideratè hanc
rem agi nolle, sed de hostium prius & ele-
ctoralis Exercitus statu certiore red-
dendum. Quod ad alterum, non nulli
quidem interdixisse, quò minus, quæ pol-
liciti fuerant, præstarent: Ordines ta-
men novis contributionum oneribus, præ-
terea, quæ jamdum cervicibus illo-
rum incumbant, exantlandis haudqua-
quam pares existere. Quapropter spem
Rex certam de Electore foveat: Chri-
stianā misericordiā tacitum, equiorem
luc fore; quam ut, & hinc, & illinc,
tributorum pensationibus obnoxios,
duplici velut flagro uri, atque ad incitias
redigi velit.

Hoc Regis erat, Electoris Sa-
xonie Legato datum, responsum; &
compositis postmodum ad eun-
dem hac de re literis, scripto itera-
tum.

Gg 2

4. In

Argentoraten-
ses in Alsacia
Lorthingos in-
vadunt.

4. In superiori Rheno tra-
ctu, & Alsacia, Argentoraten-
ses, grasaturâ Lorthingorum (qui illis in
oris aliquamdiu pro libidine domina-
ti, ipsum Urbis territorium infestare
ad extremum ausi fuerant) irritati,
patientia tandem in iracundiam ver-
sa, arma correptum ivere: Ablega-
tusq; Urbe, mense Januario, Wei-
tzius, equitum Magister, turmâ suâ, &
ducentis selopetariis, Arnoldi Bove-
nelsti Centurionis ductu, stipatus, cum
mandatis; ut Lorthingos, ubicunq;
locorum copia illorum foret, armis
hostilibus persequeretur. Hi, supe-
riorum jussu, è vestigio Plessenhemi
arcem, pagumq; ubi quatuor Lot-
tharingorum alæ, cum magno calo-
rum & impedimentorum numero ho-
spitabantur, & insignem eò, tanquam
in spelæum quoddam, prædam con-
gesserant, contenderunt: Post mascu-
lam tentatam impressionem, utu-
t Lorthingi acriter initio repugna-
rent, superiores facti; obtruncatis
ad centum, duobusq; equestribus ve-
xillis, quamplurimis generosis eqvis,
& opimâ prædâ ab hoste reportatâ.
Argentoraten-sibus econtrâ septem,
nec plurium, militum impendio vi-
ctoria stetit.

Facto autem apertæ hostilitatis
exordio, trecentum denuò milites
Urbe mox emissi, prohibitum: Ne
Lorthingi, exulceratis cladè animis,
ultionem meditantes, Civitatis pagos
urèrent. Incidisse isti forte fortunâ
in Lottharingorum manum, deducen-
dis, nescio quibus, impedimentis de-
stinatam, sedecimq; inde cæsis, reli-
quos in fugam compellere: Uno ele-
gantis structuræ pilento, curru itidem
uno, & carris aliquot, varia supellec-
tile onustis, nec non eqvis compluribus
potiti.

Ruricolæ intereâ Alsatici soli,
hospitum horum & eorum petulan-
tiæ itidem peracti, haud magis iis par-
cere, sed, ubicunq; prævalere daba-
tur, neci dare: Quo factum, ut residui,
infesta sibi omnia experti, nec auræ
adversantis rigorem diutius toleran-
tes, ex Alsacia in Patriam sensim di-
lapsi fuerint.

Munimē-
ta Lud. Lubricus hoc Cæsarianorum in
Alsacia statu, Hanovix, qui Busweileri

agnomen habet, Comes, Regis Sve-
ciæ nomine, ambo ad Drusenhemum Drusen-
& Lichtenavem munimenta, quibus, hemum,
in utraq; Rheno ripa excitatis, princi-
pi huic anni velut compedes Cæ-
saris miles iniecerat, aggressus, nullo
negotio, unâ cum Lichtenavi oppido
occupata, insigni rusticorum, vicina
arva incolentium, jubilo demolie-
batur.

Christianus quoq; Palatinus Rhe-
ni (Birckenfeldensem communiter
appellavimus) qui inter regios Duces
nomen nuper saum professus erat, su-
premi equitatus Præfecti titulo à Re-
ge auctus, nulli parcebat labori, quo
novum pro Rege Exercitum in Mar-
chionatu Badeno-Durlacensi, & con-
terminis locis conficeret: Magno mi-
litem undiq; ad novos hos delectus
confluentium, concursu.

Econtrâ Rudolphus ab Osa, ge-
neralis Cæsaris Commissarius, bis cir-
citer mille milites Brifaci hoc tempo-
re coegerat, Lohri; oppido, quod ad
quartum milliare Argentoratu distat,
occupato, Offenburgum ducentorum
præsidio firmarat. Unde duodeci-
mo Calendarum Martii, Wilstetum,
Comitis Hanovix vicum, profectus,
deditionem fieri imperabat. Sixte-
lius, regius Centurio, qui, sexaginta
selopetariis & aliquot rusticis stipatus,
hic hærebat, acriter primò resistere,
& propius subeuntes Cæsarianos re-
pellere, hi quoq; initio trepidare, &
Grishemum usq; pedem retrò ferre;
adventantis regii subsidii, illinc spe,
hinc metu: Quorum illa Sixtelio ani-
mos fecerat, ut resistaret; hic Cæsa-
rianos perculerat, ne instarent. Sed,
evanescente utroq; ad oppugnationem
postridiè à Cæsarianis, integratâ
irâ viribusq; reditum, & irruptione
vi factâ, quicquid in armis occurrit,
ferro madratum: Ipsomet tamen Cen-
turiæ, & plerisq; militibus, incolis,
imbelliq; turbâ, quocunq; subitus ho-
stium impetus occupare non potue-
rat, in arcem ejus furori se subducen-
tibus. Interim vicus totaliter dire-
ptus, & moletrina, maximaq; & potis-
sima ædium pars incendio hausta:
Quæ flammæ injuria centum circiter
innoxix ætatis infantes miserando
exitio involvit; ingentemq; insuper
anno-

annonæ copiam, in molendino repositâ, & junâ cum ædificii pretio, quinquevages mille Joachimicis plus minus æstimatam, absumsit. Refugi in arcem & ipsi, defensione omni abjectâ, deditionem fecere: E quibus Centurio captivus retentus, milites verò sub Cæsarianorum signa distributi; arce direptâ, & eadem, quam vicus expertus fuerat, forte in cineres redactâ.

De Magdeburgi deditione agi incipit.

5. In Saxonia inferiori, statim à Lipsiensi victoriâ, Regis iussu, Laurentius Caggius Tribunus, omnium primus, cum propria, nec non Rosæ Tribuni Legione draconum Calbæ diverterat, & Saltzam, Schonbeccam, Eglam, Stasfurum, alia opportuna circum loca, ipsamq; Halberstadii Urbem validis stationibus firmando, tum, creberrimis noctu, diu factis excursibus, itinerem infestando, Magdeburgum, seu Magdeburgi potius reliquias, eminus velut incinxerat; mox Bannerius; cum novis copiis superveniens, lenti hujus obsidii nodum arctius adhuc contraxerat: Adeo ut, sub Anni proximè exeuntis finem, præsidium Cæsaris non mediocri rerum necessariorum angustia urgeri inciperet.

Compertum id Bavarie Duci, qui Campiductori Pappenhemio idcirco mandata dedit: Copiis, quotquot ad manum essent, in unum conductis, huc (siquidem possibile & consultum videtur) properaret, obsidioq; soluto, & munitione Urbis ad terram depositâ, præsidiarum secum abduceret militem. Sin expeditio isthæc nec possibilis factu, nec utilis, Mansfeldio Comiti, ut, honestas deditionis leges pactus, militum, quod Urbi inerat, robur conservaret, ab eodem Duce injunctum.

Mansfeldius ergo, cui tardiusculus visus Pappenhemii adventus, sub præteriti Anni decursu, cum Bannerio in tractatum descenderat de Urbe dedenda: Spem faciens, modò à Saxone & Brandenburgico Electoribus scripto, utriusq; manu ac sigillo firmato, unâ cum milite Glogoviam Silesiæ tuto deductum iri, ipsi caveretur, excessurum traditâ in Regionum manus Urbe. Quinto autem Ca-

lendarum Januarii, loco, quod, secundum fidem à Mansfeldio datam, de re omnino transactum iri putabatur, datis ad Bannerium literis, eidem insinuat. Hoc ipso momento, dū condicionibus & articulis deditionis scripto comprehendendis Mansfeldius occuparetur, de subsidio, quod præ foribus esset, certiozem redditum: Ad resiliendum ergò à conventionem nondum consummatâ, fidei & honoris vinculo obstringi. Et hac ratione tractatus istius tela penitus abrupta.

Nec vanum erat, quod Mansfeldius jactarat. Pappenhemius enim, è diocesi Colonienfi cum nonnullis copiis movens; Visurgi tramisso, & coactis illis à vicinorum locorum, præsidio aliquot militum millibus, jâ in propinquo versabatur: Bannerium adoriri, & plagas, quibus Magdeburgum circumdederat, vi percurrere, certus. Quod verò Bannerius hiemis inclementiâ, & diutina obsidionis tractu fessum ac languentem militem integris atq; recentibus hostium viribus objicere, donec auxiliis Gulielmi, Saxonie Ducis (qui conjunctionem obtulerat) suffultus, audior contrâ iret, minime consultum arbitraretur; idèò, adventu Pappenhemii cognito, trans Salam recipere se cum suis, satius habuit: Transitu fluminis hostes, si tentarent, omnibus viribus defensusus. Relicto itaq; Halberstadii præsidio, quod, aut Urbi tuendæ, aut deditioni honestis legibus impetrandæ sufficiens videbatur, reliquum Exercitum Calbam contraxit; ibiq; in ultrata Salæ ripa, opportunitate loci ab hostium impressione tutus, confedit.

Pappenhemius autem, ultimo Nonarum Januarii, Gvelfherbyto cum milite, quem constipaverat, movens, Scheningam & Helmstadium progressus est: Quibus direptis, Barlebam, tertiisq; inde castris, pridè Nonarum Januarii, Magdeburgum perventum.

Magdeburgo varie militum manus in viciniam circumcirca excurrere jussæ, crudelitatis ubivis & sævitie suæ vestigia altè impressa relinquebant. Inter alia, ipso Epiphaniarum festo die, Gomeram, Electoris Saxonie præfecturam, irrupere: Fores

res ædium, scriinia, & quicquid ferri duritiæ mollior suâ cedebat, asfulatum magnâ petulantia comminuentes, frumentum, cerevisiam, vinum, alias annonarias species, quâtum in eorum facultate erat, aut singulari absumentes prodigentiâ, aut secum avehentes; reliquo per nequitiam in terram effuso, projecto, pedibus conculcato. Nec Mulingæ arx, illiq; proximè subiecti duo pagi, mitiorem sortem experti. In Barbyam par faba cusa fuerat: Sed præcursores, cum vineis, Urbi præjacentibus, proximarent, multis ignibus conspectis, velut dispositarum excubiarum indicibus absteritis, totum agmen retrò egisse, ferunt. Quod ab incolis, qui nullorum ignium excitatorum sibi erant conscii, in religionem versum, ac pro divini Numinis cœlestiumq; Spirituum præsentis custodeliâ habitum. Non diversa fortuna Servestam quoq; manebat; quorsum Gottschium, Breunerum, Glenium, Tribunos, cum milite aliquam multo & nonnullis tormentis destinaverat Pappenhemius: Verùm rumor, de Georgii Ducis Luneburgensis versus Brunswigam & Gvelfherbyrû progressu, aures percellens, propositum interpellavit, effecitq; ut, milite in unum coacto, & reculis convasatis, ad iter denuo accingeretur.

Magdeburgum, milite educto, ab hoste deferitur.

Jam res annonaria Magdeburgi, ut diximus, in arctum redierat, necè vicinia, maximam partem desolatâ & exhaustâ, de necesario comætu præsidario militi providere dabatur, adeoq; trahendi hoc loco belli nulla ampliùs spes supererat. Pappenhemius ergo tormenta, quotquot avehere secum non poterat, partim pulveris, plus justo inditi, onere dirumpere, in Albim partim præcipitare, partim, clavo posteriori, flammæ excitandæ relicto, foramini impacto, corrumpere; naves, molendinum navale, pontem recenter constructum, & militum casulas igne (qui residuas à priori incendio piscatorum quasdam domunculas complexus quoq; depavit) absumere; prædâ deniq; quam velut in spoliarium è finitimis locis huc congesterat, curribus impositâ, cum omni, quem adduxerat, & qui præsidium hæctenus Magdeburgi agi-

târât, milite, vacuâ relicta penitus Urbe, discedere: Domerslebam, Sehulsum, Eggenstadium transgressus, & Gvelfherbytum rectâ pergens.

Magdeburgi Cæsarianorum jugo ita liberati custodiam Bannerius, haud diu post, tribus, Salomonis Adami, & Tupadelii, Tribunorum, Sopiûq; sub-Tribuni Legionibus committebat: Cives etiam, qui nuperâ cladis procellam vivi evaserant, ex parte, ad pristina limina, ruinis deformia, reversi, in ruderibus domos, sed antiquo structurarum splendori haud comparandas, moliri cœperunt. Quibus calcar simul additurus, simul, quantum in se foret, adminiculator Rex, publico recripto, *de privilegiis pristinis, quæ vorax ignis pleraq; hauserat, non confirmandis modo, sed novorum concessione augendis*, fidem dedit; indulgens insuper: *Ut cuprum, & quicquid ædificiis instaurandis idonea materiaturæ duplicem hostilis flammæ injuriam evaserat, gratis, nullo inde exacto pretio, inter cives distribueretur.*

Pappenhemius autem, præsidio sex pedestrium cohortium, & unius equitum alæ Gvelfherbyti relicto, Visurgim versùs indè movebat: Atrociter, quòcumq; per Brunswicensem & Luneburgensem agrum pedem ferret, debacchatus, & in seniore præcipuè Luneburgensem Ducem, qui regiminis clavum tenebat, irâ, minisq; ac verborum impotentia exastuans, nec Cellismòdo, aulæ ducariæ sedi, obsidium, sed toti provinciæ diraq; & excidium interminatus.

Quas minas ne in effectum conferret, Regionum, Gulielmi, Saxonie Ducis, & dicti Bannerii ductu, appropinquantium interventus impediit. Gulielmus enim Dux cum aliquot militum millibus, veteranis partim, quos Rex, in superiorem Germaniam transiens, illi attribuerat, partim recenter ad Regis mandatum, Erfordiæ & hoc terrarum tractu conscriptis, superato Herciniæ silvæ seu Hartonis aspreto, decimo quinto Calendarum Februarii, Bannerio se junxerat; junctisq; viribus & animis uterq; Pappenhemium, ubi ubi foret, quæsitû ibant.

Verùm hic, rotâ figulari versutior, Pappen-
incipiti, quod imminebat, discrimini hemius,
caput

Visurgi caput maturè subduxit; tramisso ad Hamelam Visurgi, in Westphalam divertens: Ubi Lemgoz Urbem, immunitatem ab hospitiorum militarium onere ambientem, octies mille quingentis Joachimicis, in argento signato, frumento, lardo, panno, similibus, Hervordiam autem quindecies mille, Bilefeldam ac alia loca pariter non modicâ pecuniâ summâ emunxit.

Hoste ergo certaminis aleam subterfugiente, Dux Gulielmus & Bannerius in diversa mox iterum abiêre. Et Bannerius in diversâ in diocesis Magdeburgensem iter flectens, præsidio Magdeburgi Urbi imposito, rebusq; necessariis illatis, Albis securitati ante omnia prospiciendum duxit. Gulielmus verò, Saxoniz Dux ad Herciniam silvam & conterminas oras hæsit aliquantisper: Goslariâ interim imperata faciente, & Northemo, ab hoste deserto, in potestatem ejus nullo negotio transeunt.

Gulielmus Saxoniz Dux hostilem legionem opprimitt;

Nec quicquam præterea memoratu dignum accidit: Nisi quod Boddendorffius, summus excubiarum sub Legione equestri Præfectus, cum ducentis quinquaginta quasi equitibus, versùs Visurgim hostium statum exploratum missus, ad semimilliare sub Hamelæ Urbe, in Lobellii, apud hostes Tribuni, Legionem peditum, quæ sex constabat signis, & Domitzæ antehac servaverat, incidens, nec opimantes facile perculit, captisq; ad trecentos, reliquis maximam partem trucidatis, re benè gestâ ad suos rediit; sex, quæ diximus, signis, omnibusq; impedimentis potitus. Id quod eò magis in proclivi fuerat, quia sub Tribuno Straubius, & primores quique militum Ductores Hamelæ hoc ipso temporis momento hærebant: Milite ob id segniore, & ad resistendum remissione.

Gotingâ expugnatores, Gotingam exiguo, nec nisi trecentorum circiter militum præsidio, inter quos equites quasi quinquaginta, ductu Johannis Georgii Carthusii, Centurionis, teneri, Gulielmus Saxoniz Dux, aliquid hic audendus ratus, sexto Idum Februarii, copias, in unum conductas, sub obrutum stitit,

Præfectoq; Urbis, de deditioe bis interpellato, sed aures mititionibus obstruente, ac defensionis se accingente, loci situm exactâ prius curâ explicatus, tertio Idum, summo mane, horâ quartâ nondum auditâ, octo diversis simul partibus impressionem summâ vi tentatum iit; felici adeò successu: Ut Urbem, propugnatorum paucitate mititionû amplitudini debito modo defendendæ haud sufficiête, priusquam sexta ingrueret hora, exiguâ suorum jacturâ irruerit. Cæsarianorum quicquid in primo armorû fervore occurrat, ferro macatum: Reliqui, interq; hos Præfectus, & nonnulli alii militiæ Duces, vivi, cum tribus signis, in Regiorum deveniebant potestatem. Quorum recentem his oris armaturam grandiora aliquot tormenta, aliquamultæ duplices bombardæ, pulveris nitrati, & aliorum bellicorum apparatus non modicâ copia, isthic reperta, affatim instruxere.

Ipsis Februarii Idibus Gulielmus Dux, tubicine Duderstadium, ad supremum Isfeldi agri Præfectum, & universos provincie Ordines, nec non Urbis Senatum ablegato, postularat: Amicam viam ingressi, regiorum armorum imperio cervicem submitterent. Cui, decimo tertio Calendarum Martii mosq; gestus, & conductitius miles, qui Duderstadii in præsidio erat, signo cohortis suæ Duci ultro oblato, regiæ militiæ nomen dedit.

Sub Pappêhemii, quem diximus, accesum ad Visurgim, nonnullæ dioceseos Paderbornensis Urbes, quæ antea temporis & præsentis necessitati se accommodarant, cum Gulielmo, Hassiæ Landgravio, de certo tributo exsolvendo pactæ, tum, verso, ut videbatur, rerum statu, à conventionem resiliantes, non modò id ulterius derectabant, sed pars hostile in super receperant præsidium. His ergò ad pristinam obedientiam reducendis, Landgravius, à Rege jam redux, copias in unum convenire jussit, & omnium primum Warburgum, quod aliquot hostium centuriis tenebatur, adortus, vi expugnatum iit; compluribus impetu trucidatis. Quam ale-

Dux in deditioe accipit.

Gulielmus, Hassiæ Landgravius, Warburgum occupat, ut aliave loca:

am ne subirent, Stadthagum & Volcmaria, sub jugum, quod abjecerant, spontè redierunt.

Inter hæc
Ericobur-
gum, nec
nò Amœ-
noburgū.

Ericoburgum deinde, Grubenhagenensis principatus arx, & Amœnoburgum dedicatione ab eodem occupata. Cujus posterioris præsidarii, pridè Calendarum Martii, impedimentis, & armis falvis, fomitibus accensis, ore globulis oppleto, militari more loco excedentes, Confluentes ex patto convento deducti.

Saxoniorum
in Bohemia
status,

6. In Electoris Saxonie ditione magna hoc tempore malacia erat, & popularibus, bello ex Electoris in Cæsaris fines ac Bohemiam Regnum translato, ab armis, armorumve incommodis respirare dabatur. In Bohemia quoque, postquam prima procella, quæ Cæsariani non parum percussit, & insigni Regni parte mulctati, defævierat, jam tranquillior paulò apparere status, nec quicquam accideret, quod, Annalibus inferi, admodum mereret. Saxonici enim bolo, qui sub Anni exitum, secundà Numinis & fortunæ aurâ aspirante, obtrigerat, còtenti vivere; nec sollicità ulteriorum curâ angî, Sed in hibernis placidè vivere, genio indulgere, & hiemem, quam longa, luxu inter se fovere. Quod etiam vivendi mediâ aliquantò improbius, nec prout bonos Patres familias decet, dispensarent, pluriùm rerû penuria obreptare sensim incautis; militiq; hospitii idoneis jâ destituto, retinacula militaris disciplinæ necessariò magis magisq; laxari. Hinc Cives & incolæ Pragæ, Metropoleos, multiplicatis procedente tempore oneribus, durius indies afflictati, miseris tantum non obrui, plurimiq; eorum, relicto domestico lare, in exilium voluntarium proficisci: Ita ut brevi ad bis mille ædificia, habitatoribus vidua, conspicerentur. Accedere demum mortifera venenosi contagii lues, in Cives pariter grasata, militesq; infirmates, Summates: Quorum è numero Johannes Georgius, Solmensis Comes, Tribunus, abreptus, militem simul & hominem exiit. Adeò autem hac lue amputati Legionum numeri: Ut per novos delectus, quantum, totam hiemem haud intermissi,

uno protelo continuarent, vix succenturiari potuerint, qui decedentium supplerent lacunas.

Inter ista Saxo & Brandenburgicus Electores de belli, periculorumq; quotidie ingravescentium, mole, certibus ipsorum incumbente, ac quâ ratione averruncari posset, deliberatum, Torgæ conveniebant. Ubi, quantum nobis in consiliorum hæc adyta penetrare licuit, de sequentibus articulis disquisitione instituta. (1.) De Pacis tractatu, à Cæsare ac Pontificis oblato; deq; Pacis adipiscende mediis, in eundem condicionibus, & firmandæ securitate, seu cautione ab adversa parte exigenda. (2.) De Regis Sveciæ satisfactione, & sumptibus, quos in bellum fecerat, eidem refundendis. (3.) De Frederici Palatini, tot jam annos exulis, restitutione. (4.) Si Pacis spes penitus decollaret, de artiore sedere jungendo, & armis validioribus, ad defendendum hostis ingruentis furorem, comparandis.

Quod Pacis negotiorum, condiciones in eundem Pacis non tot implicatæ difficultatibus reperiri; quot Pacis impostum firmandæ, & de securitate in futurum sibi prospiciendi ratio. Quæ res diu hinc inde agitata, & inter alia expensum: *Utrumne Regis Gallie cautio, aut Pontificis Romani consensus & ratihabitio scrupulo huic tollendo foret?* Illam non satis idoneam uterq; Elector arbitrari: *Quod internus Gallie status lubricus, inquiet, & ad rerum mutationes ac novos motus pronus videretur; Rex autem, non secus ac Pater ipsius, sicariorum injuria & ferro esset obnoxius, aut mortalitati aliis etiam, absque hoc, subjaceret.* Si itaque illi, quocunque tandem modo, humanitus quid contingeret, mutato forsitan Regni statu, & fundamento sublato, cautionem etiam, huic superstructam, subversum, eademve ruinâ involutū iri. Pontificis autem Romani interventus absurdus & incongruus apparere ex eo: *Quod Religionis principis adversaretur, illi, quem Protestantes omnes ut AntiChristum execrantur, tantum deferre honoris; aut fidei tantum, qui, seclariis fidem haud servandam, primam habeat status sui rationem.* Saxo Elector tertiam viam reperisse sibi visus: *Cæsare, nimirum, suo & future Posteritatis nomi-*

Congres-
sus inter
Electores,
Saxonem
& Brand-
enburgi-
ens, acta,

nomine, casu, quo pactis semel complacitis haud staret, omnibus iuribus, quæ, cum in Imperio, ut Cesar & Aroki Dux Austrie, tum, ut Rex Hungaria & Bohemia, in Regnis istis sibi vindicaret; pontificium quoque Clerum, omnibus beneficiis, quæ in tractatione Passaviensi, aut aliis sibi reservasset, renunciare debere. Brandenburgicus verò, huic cautioni, etiamsi solidissimis verborum clausulis differretur, minimè fidendum, asserere: Pari quippè facilitate, qua pacta principalia, hanc eorum appendicem violare Cesarem & Pontificios posse. Fragilem itaque, fallacem, & insidiosam iudicare; nec, nisi quæ reapse fiat, agnoscerè sufficientem. Saxo nihilominus in opinione sua, quod futuræ securitati optimè per illam consultum foret, persistere; sed ambigere, num obtineri posset: Cesarem enim & Pontificios extrema potius tentaturos, quam has velut leges præscribi sibi passuros.

De perpetua etiam Pace, aut induciis, ad longum tempus ineundis, consultatum, & Saxoniarum Elector à quindécim aut viginti annorum induciis haud abhorre compertus. Brandenburgicus econtrà inducias Protestantibus damnosas, autumare. Pontificios etenim per inducias in possessionem omnium commodorum ac opportunitatum, quorum sacrum, bello infelicitèr hætenus gesto, fecerant, restitui: Protestantibus, qui Pontificios ea extorserant, inde eiectionis. Conducibile itaque magis huic videri, si nunc, dum viribus hosti pares, de bello omnino sopiendo ageretur: Nec dubitandum; quin anceps & armorum æquilibrata, nunc hac, nunc illac propendens belli eventus, aquas Pacis condiciones esset impetraturus.

Bellicorum sumptuum & satisfactionis generatim tantum, obiterve disertando mentio facta: Unanimi tamen calculo res iniquissima visa, si eorumdem nulla haberetur ratio. Regem enim animo plus quam heroico caput suum obiectus periculis, rerum summa adeo fideliter prævisse, strenueve adeo propugnasse communem causam: Ut, secundum DEUM, soli non modò laus & gloria in æternum deberetur, sed & conveniens re ipsa pro exantlatis laboribus & periculis reddimentum.

Huc tamen in Senatu collimabant suffragia: In turbatur incertiores, malorumve in Imperio inde subsequutorum auctores, onus pro rata cuiusque parte derivandum: Ne, quod turbatores hi deliquerant, in alios expeteret innoxios. qui conatibus eorum, quæ consilio, quæ re & opera, summis viribus & fide erant refragati.

Palatini causam Brandenburgicus impensè urgere: Hanc tandem à Saxone declarationem extorquens, Quamquam Palatinus Bohemicorum feudorum privatione, & aliusmodi, ipsum, Familiamve ipsius Electoralem graviter læsisset, plusculumve dedisset causæ, vindictam & rationem meditando; insuper tamen istud habuisse habendum, & in ea adhuc dum persistere sententia: Si Palatino, ob certos respectus, contra Bavarum re ipsa auxiliari nequeat, quò minus tamen in sua restitueretur, obstaculo aut impedimento nequiquam futurum.

Denique articulo, de belli apparatu, & mediis ad hoc necessariis, in consultationem deducto, Electores in armis ac viribus suis tantam fiducia haud reposuere; ut ingenti Exercitus molis, quam Fridlandius cogere undique versum referebatur, paria futura censerent: Ad Regis itaque auxilium de quo sibi conjugendum rebantur. Hic verò à Saxonis parte scrupulus oriri coepit de summo imperio; & quanta ac quàm valida subsidia à Rege flagitanda forent. Metus enim erat, ne, si Rex integrum Exercitum, sub insigni & magni nominis Duce, submitteret, eidem etiam, quæ vi fœderis ipsi competeat, committeret imperii summam: Quo Electoris dignitas, eminentia ac splendor, maximè ubi præsens ad Exercitum existeret, offuscatum iri videbatur. Hac ratione mortis Saxonici, accuratè à Rege examinari, in animum inducebant: Non modò quanta & quàm valida auxilia submisurus ipsis, sed & quibus mandatis Ducem, subsidiarius his copiis præfectum, esset instructurus. Quæ in re Arnhemius sollicitum admodum se præbere, & eo obnixè laborare visus; ut arctiorem cum Regiis conjunctionem præpediret: Gravatim ferens (quod factum iri verebatur) summi imperii æmulum, Hæc & con-

& consiliorum actionumve inspectorem à Rege sibi adjungi. Ad eò ut, increbescente de adventu Johannis Bannerii, Saxonici copias se juncturi, rumore, apertè præ se tulerit: Simul ac appelleret, missione impetratâ, Exercitu discesurum. His obstaculis remorantibus, Electorem Saxonie extrema præstolaturum prius apparebat, quàm Regis opem & auxilium imploreret.

Tandem de conjunctione quoque armorum inter utrumque Electorem actum. Et Brandenburgicus quidem postulare: Aut Saxo cum parte Exercitus Silesiam irrumperet, ad quam expeditionem aliquot militum millia conferre esset paratus; aut, hoc ejus palato non arridente, ipsi copias nonnullas, ad sui defensionem, & faciendum hujus impressionis in Silesiam periculum, commodaret. Saxo verò, Exercitum distractis viribus debilitare, haud consultum ratus, post bidui moram, huic postulato assentiri, penitus renuit: Quò factū, ut, Brandenburgico copias suas Saxonici in aliū finem jungere æquè detrectante, deliberatio hæc pro tempore ad irritum ceciderit.

Fridlandiæ Dux in militia instaurandæ totus est;

7. Et hæc præcipua fuere tractatus istius capita: Quantum nobis quidem de iis innotuit. Dum autem Electores verbis & scriptis inter se velitantur, Fridlandius rebus magis intentus, recentes, ad integrandas Cæsaris vires, delectus habere, & convulsito undiq; è subjectis Cæsari provinciis, aliisve locis milite, ingentem Exercitus molem constipare strenuè perrexerat: Nec oblivio hominem ceperat catum, & militiæ apprime gnarum, aliorum comparandorum; quæ, seu sustinenda vis sit, seu inferenda, belli ratio & usus efflagitat. Saxonici ad omnia convenientibus, neq; de hostis conatu, aut novis diribitoriis interturbandis, admodum laborare visis.

Interea, quod ingeniosa Fridlandii industria, Primorum aulæ cæsareæ animos mirum quantum afficeret, de summo armorum imperio iterum suscipiendo, agi cum eo complacitū est.

Et initio sanè rogari velle Fridlandius, atq; in speciem, quasi invitatus eo pertrahi: Ut forsàn intenden-

di magis arcum, & Cæsari condiciones pro arbitratu præscribendi haberet ansam. Tandem nihilominus, & præmiorum illicio sensim huc induci se passus: *Nec aliâ tamen ratione, quam si imperium, non à Cæsare tantum, verum universâ Domo Austriacâ, & Rege Hispaniarum, cum absolutissima, nulliusve regulis limitata potestate ipsi demandaretur.* Nam, antè omnia expressim cautum ibat: *Ne aut Cæsar, aut filius Cæsaris præsens Exercitui adesset; multo minus, imperium sibi arrogando, potestâtè ipsius ac auctoritatem obumbraret.* Non autem militiæ tantum, armorumq; arbitrium, sed bonorum quoque in Imperio constitutionem, & facultatem dandi veniam criminum sibi asseribat; sub obtentu: *Quod Cæsar, plus iusto indulgentior, quibusvis, clementiæ fores pulsantibus, in gratiam faciliè receptis, hæc ratione, media Tribunos, Ducesve remunerandi, ac militibus exsolvendi stipendia, sibi met præcideret.* Unde Cæsar fidem illi obstringere coactus: *Nec aulicum suum consilium, nec summum Imperii Tribunal quicquam hic sibi arrogaturum, nec in ejusmodi causis, seu generatim, seu speciatim, laturum sententiam, aut ullatenus in messem hanc auream misurum manus; si verò delinquentium cuipiam fides publica, aut venia commissorum in aula Cæsaris concederetur, id, nisi Fridlandio ratum habente, nullius fore momenti, neque ulterius, quàm de reparanda fide ac fama, neutiquam verò de recuperandis bonis intelligendum venire.* Luculenter autem rem suam agebat Fridlandius, ex hereditariis Austriacæ Domus ditionibus ordinariam exantlatorum laborum, periculorumve remunerationem, & in his, quæ jure belli esset occupaturus, summum in Imperio Regale, velut extraordinarium redhostimentum à Cæsare stipulatus; addito: *Si res ad Pacis tractatum deveniret, ne tunc quidem, quod ipsius intererat, maxime quoad Megapoleos Ducatum, à Cæsare oblivione prætermisum iri.*

Has condiciones, quibus, Cæsaris auctoritate Fridlandii lubidini subjectâ, minister penè suprâ Dominum evehebatur, utut cæsareæ & Austriacæ magnitudini parum decere vide-

Summū armorum imperiū, à Cæsare denuò delatum, suscipit.

viderentur, præfens, pro tempore,
necessitas, durum telum, à Cæsare
extorsit: Nec enim alium inter omnes
imperatoriorum armorum Duces re-
perire erat, collapsò militiæ statui in-
staurando magis idoneum.

Dux autem Fridlandiæ, ne provinciæ, quæ bellorum incommodis valide pressæ, summis conflabantur angustijs, omnino pesselus irent, certas hospitij militaribus præstinuit leges: Ultra quarum præscriptum nec militi ab hospite exigere quicquam fas esset, nec hospites præbere militi quicquam teneretur.

Lubrico hoc rerum statu Cæsar, misis diversis in Italiam Oratoribus, Pontificem, & Italos Principes, Resq; publicas, de auxiliis præstandis interpellare non desuit.

Cæsar Pō-
tificis Ro-
mani au-
xilium
implorat.

Neq; à Savellio Duce, ut ordina-
rio Caesaris in Romana Curia Legato,
cui Cardinalis Pasmannus, Strigoni-
ensis ArchiEpiscopus, optio extra or-
dinem adjuncta fuerat, adminiculan-
tibus Hispaniarū Regis Oratore, Car-
dinale Borgiā, aliis factionis Hispanæ
Patribus purpuratis, quicquam inter-
missum: Quod Pontifici in Regis Sve-
cicæ odium accendendo, subsidiisq; fa-
ceret adversus hunc impetrandis.
Post conjuratam, nimirum, cum Rege
Svevia hereticorum omnium vim, ac-
ceptamq; ad Lipsiam cladem, & exantlate
tot à Catholicis damna, Cesare laboras-
se quidem manibus, pedibus, ut vacillan-
tem communis causæ statum restauraret,
& adversus hostilis violentiæ impetum
sustineret: Nec minùs Regem Catholi-
cum, insistentem vestigiis Majorum, qui
pro Religione magis, quàm imperio di-
micantes, gloriosum hunc sibi titulum
pepererint, consilia sua omnia virescè
edidirexisse, quò tanto periculo statim, an-
tequàm invalesceret, occurreretur. Hinc
posthabitis rerum futurarum in utraq; India,
Italia, Belgio, rationibus, magnam pecu-
niam Cesari suppeditasse, suasque
in Belgio copias jussisse Sveco resistere:
Dum interim omnium virium virum, ad
valentiorè opem ferendam, ex intimo
Regnorum recessu ciceret. Experienti-
am tamen testatum dare: Conspirantem
inter hæreticorum arma non commode,
nisi junctis pariter Catholicorum armis

repelli posse. Ad Pontificem itaque, ut communem omnium Parentem se convertertis utrumq, tum Cæsarem, tum Regem Catholicum, & quæ majori possint contentione, humiliter postulare: Non subveniret modo publicæ necessitati, collata quàm largissimè pecuniâ; sed, quod caput rei, Catholicos omnes Reges, Principes, Respublicas, periculi instantis admonitis, ad Religionis causam, in tam præsentî discrimine, junctis viribus strenuè defendendam, serio hortaretur: Talem se pastoralis sollicitudine præberet, quales sanctissimi quæ Antecessorū exhibuerint, apostolicam vocem, tubæ inibat sonore, exaltantes, protuenda, in dâ propaganda fide, universum Christianum Orbem ad gloriâ federa septennitero conciendo. Nec diversum ab hodierno Pontifice, pro summa, quæ ex ipsius actionibus hactenus eluxerit, prudentia ac pietate, Cæsarem, Regemve Catholicum sibi polliceri, aut habere personam.

Hæc & similia apud Pontificem Cardinalis Borgia magnâ instantiâ urgeri: Nec permo-
veris tamen, ut votorum ardori pari-
asensionis promitturine per omnia
responderet. Hinc Cardinalis de-
mum Borgia, pridie Nonarum Martii,
in publico Patrum purpuratorum cõ-
fessu, nomine Hispaniarum Regis, pro-
testationem Pontifici insinuatam iit;
repetitâ postulatorum summâ, quot-
quot adessent Patres, tot apud Deum,
apud homines, testes invocans: *Regem*
Catholicum, nec studio, nec auctoritate,
nec re ipsa, Dei ausidei cause desuisse;
sed quicquid detrimenti Religio esset pas-
sura, non pientissimo Regi, sed Pontifi-
cis unice venire impatandum.

Ad Principes & Respublicas Ita-
liae, Antonius Rabatta, Baro, Cæsar-
is Consiliarius, Cubicularius, & Gra-
tificæ Præfectus, ablegatus: In Cæsa-
ris partes suadâ eos suâ pellecturus,
& auxilia, ad bellum majoribus vi-
ribus resumendum, impetraturus.
Neq; in se desiderari hic quicquam
passus, fusè ad animum illis, quò-
cunq; veniret, revocabat. *Catho-
lica fides, & totius Italiae Libertati,
quieti, securitati, adversus sectarios,
ut communes adversarios, conservan-
di, tuendique, jure, meritis intentos;*
H b 2

nec injuriâ, ob ingentes Regis Sueciæ in Germania progressus, sollicitos esse debere. Regem etenim Sueciæ non capitalem modo Romanæ Ecclesiæ hostem se profiteri; sed & illâ Orbis terrarum plagâ oriundum, cujus incole Italiam quondam devastarint, & tantum non everterint. Obligatus ius à summo Namine hanc prerogativam; quod antiqua & genuina Christianorum Religio principem apud eos fixerit sedem: Hanc itaq; à sectariis asserere, eò arctiore vinculo obstrictos. Incendium, ad maris baltici littora tenui initio subortum, indies validius grassari, & magis magisq; proximari. Tempore itaque, dum vicinus adhuc paries arderet, ad restringendum concurrerent: Alioqui metum esse, ne in proxima quoque serpens flamma, ipsis Alpium jugis superatis, Italiæ quoque fines ambederët; & invalescenti nimium morbo, aut seriùs, aut certè ingenti cum incommodo quæreretur medicina. Cæsarem non abhorreere à percutiendo arctiori fœdere, in utrorumque securitatem ac defensionem. Pariter illos etiam, quoniam communis Religionis & salutis cardo in hoc bello verteretur, meliùs fœdutos, si voluntati Cæsaris, aut fœderi nomina sua expresse dando, aut saltem militum pecuniæve aliquo subsidio armâ ejus suffulcundo, morem gererent; quam si summo Regi pronas præberent aures: Qui Catholicum se nomine & in speciem jactitans, re & factis ipso sectariorum commodis semper hæcenus suisset velificatus.

Legatio isthæc non eodem animorum sensu ab omnibus accepta: Sed apud nonnullos operari aliquantulum visa, apud alios infrugifera penitus exstitit.

Venetiarum Dux & Senatus excusatione ad postulata usi. Antiquo Reipublicæ instituto non misceri bellis extraneis, longinquis, nec ad se pertinentibus: Sed Pacem & tranquillitatem Italiæ unicum habere consiliorum, actionumq; suarum scopum. Et in hoc quidem conspirare cum Cæsare, omnemq; daturos operam: Ne in Italia ulli excitarentur motus, Cæsari à tergo extimescendi. Præter hoc, Cæsarem baud latere, quantâ nuper curâ tranquillando Italia statui incubuerint, & quanti Mantuanæ illis confisterint turbe: Qui-

bus publicum ærarium adeò exhaustum, omniq; stipe nudatum sit; ut ab exantlatis damnis, atque impendiis, viz dum respirare, ac vires recolligere detur. Dux ergo Megarensium Deas, paupertatem & impossibilitatem, quæ apud ipsos nunc quoque Regnum obtineant, pro iis loqui, & inhibere: Quò minus Cæsari ullo pecuniæ subsidio adminiculi possint.

Venetiarum exemplum alii Principes ac Respublicæ Italiæ secuti, Legatum, benignis verbis habuit, & magnifico apparatu exceptum, inani re ipsâ & casso responso dimittebant: Fodicebat enim adhuc animos eorum recens Mantuanæ Urbis, quæ à Cæsare obtigerat, desolatio.

Mantium autem quandò Legatus appulit, adeò gratum fuisse perhibent; ut à promiscuâ plebe penè disceptus sit: Nî Dux, prudentior & moderatior vulgo, extremam vim à capite ejus arcuisset. Qui tamen, loco responsi, deplorandam Urbis ruinam, quam Cæsarianis debebat, oculis & animo Legati præsentantur iit.

Magnum nihilominus Hetruriæ & Modenæ Ducem, de auxiliis Cæsari submittendis, inter alios, annuissè scribunt: Maximè istum, quem Cæsar, factâ de titulo Regis Hetruriæ tribuendo spe, inescaverit.

In Polonia quoq; Comitibus sub ingressum hujus Anni habitis, Arnoldinus à Clarstein, Cæsaris nomine comparuit. A Rege ac Ordinibus Regni, ut Cæsari in extremis his angustis opem ferrent, armaq; ejus milite subsidario roborarent, atqueavorum fœderum, quæ inter Hungariæ, Bohemiæ, Austriæ & Poloniæ, Reges Principesve intercederent, & non ita pridem, Anno millesimo, sexcentesimo, vicesimo primo essent renovata, prætextu, enixè contendens. Quæ in re tamen, tum ob sexennales cum Rege Sueciæ inducias, tum, quia Moscovitico bello implicati, sat domi habebant, quod agerent, tum alias forsân ob causas, Cæsari gratificari, haud consultum duxere.

8. In Franconia gliscere inter hæc novus cæpit ignis: Qui, licet Tillius, Bavarij iussu, ad restringendum è vestigio accurreret, tantum abest, ut ejus

Nec non apud Regem & Regnum Poloniæ.

ejus interventu suppressus sit; ut potius debili restingere volentis conatu velut irritatus, in luculentius proruperit incendium; & summi Numinis providentiâ aspirante, ipsam Bavariam voracibus flammis amplexus, magnam partem depaverit.

Hornius Rege Franconiam primum irrumpente, Præsul & Clerus dioceseos Bambergenfis tractatu simulato ingruentis tempestatis procellam subterfugerant: Mox, evanescente ob Regis abscessum metu, & ob Tillii in Franconiam divertentis, ipsiâsq; Noribergæ mœnibus succedentis adventum, novâ sp̃e Pontificiorum armis afulgente, tractatus velum rejicientes, hostes palam se ostenderant. Hinc factum: Ut Rex Sveciæ Campiductori Hornio, quem armorum summæ in Franconia per absentiam suam præfecerat, de invadendo Episcopatu Bambergenfi, & vi armisq; sub obedientiam redigendo, mandata daret.

Hornius itaq; sub Januarii finem lustrato circa Swinfurtum Exercitu, Bambergenfis dioceseos fines intrans unâ cum Höchsteto, & aliis locis Bambergam ipsam, principem Præsulis sedem, sed à Primoribus Cleri pontificii desertam, & præsidio etiam, quod Forchemum ante ejus adventum se receperat, vacuum, occupatum iit, ibiq; ad exitum penè Februarii usq; quietus subsistit: Quod uvidus primò continuis pluviis cœli status, mox ingruens intenzi frigoris intemperies ultiores ejus progressus inhiberet.

Parum autem, dum hic hæret, memoratu dignum accidit; si leviores aliquot velitationes excipias. Imprimis, dum Hornius ad Höchstetum occuparetur, hostis validâ equitum, pedumve manu, ipso Tribuno de Hispaniâ Duce, Forchemo excurrens, in stationem equitum, è Solmensi Legione, ultra Æstum excubantium, impexit. Qui, ut noviter conscripti, militariumq; adeò discriminum insolentes, scloperulis eminens displois, & coactis in gyrum equis, jam muneri suo satisfecisse rati, terga hosti obverterunt: Et in effusam fugam ruebant; ni Baro Cochtitzkius, eorum loco in prælium cum suis maturè succedens, hosti instanti intrepidè se objecisset.

Nec stitit hostem modò, sed post acre certamen, in quo ipsemet brachium vulneratus est, impulit; & Forchemum raptim se recipere, campumq; pluribus cadaveribus stratum, Regis victoribus relinquere coegit.

Interea Bambergenfis Præsul, ad Bavariæ Ducem profugus, magnâ eundem instantiâ pressare. Ut, suppetiis properè occurrens, Regios dicionibus suis, priusquàm firmius in iis nidularentur, iterum exturbaret. Nec abnâere Bavarus; sed Tillio illicò injungere: De exercitu, qui Nordlingæ partim & vicinis locis, partim ad ripariam Danubii oram, in Palatinatu deniq; superiori partim hæcenus hiemaverat, conducendo in unum, & faciendò expeditionis hujus periculo. Qui mandato sine mora obsecutus, copiâ militum omni in superiorem Palatinatum convenire justâ, ipse quoq; eodem perrexit: Ubi cum dicto Præfule, de re dextrè peragenda, Ambergæ consultatum. Mox, lustrato ad Neomarcum Exercitu, vicena quâsi capitum millia reperta: Quibus tamen provincialis miles, ad octies mille, conductitiis Legionibus interitus, accensebatur. His viribus, quas viginti duo tormenta cum omni instrumento comitabantur, in Noribergenfi fines castra promota: Attorffoq; Lauffo, aliis, in vicinia Noribergæ sitis, oppidis occupatis ac præsidio firmatis, Forchemum porrò iter fuit.

Bamberga, diffusæ amplitudinis, & velut ex diversis Urbibus conflata Urbs est, alibi ad invadentium injurias omninò patens, alibi debili & levidens muro cincta, & imminentium proximè montium incommodis adeò obnoxia; ut Hornius, de hostium intentione certior factus, subdubitaverit: Num absurdum loci ingenium arte, hominumq; ingenio corrigi, & vel mediocriter adversus impressionem hostilem muniri posset; adeoq; defensioni quâdantenus aptum foret? Prævalueret tamen rationes non exigui momenti; quæ, possessione nuper occupatâ, nullo alio facto operæ pretio, denuò itâ facilè cedere, disvadebant: Maxime, quod Gulielmus, Saxonix Dux, de subsidiiis mox assuturis certam spem daret. Cæpta itaq; muniri Urbs, vallòq; tu-

loq; tumultuario indui: Ac, quò expeditiùs opus procederet, cuiq; Legioni certa valli portio, qvam emoliretur, assignata. Et veteranus quidem, ejusq; Dux, in se nil quicquam operæ, aut sedulitatis desiderari passus: Solmenis verò, Noribergæ nuper conscripta, Legio, ut militarium laborum inveta, & ideo manibus cunctantior, licet assiduo admonitionum protelo stimularetur, negligentior se præbens, non, quâ decebat, promptitudine demandatum sibi munus obire visâ.

Pridiè Calendarum Martii à meridie, intra duodecimam & primam pomeridianam hostilis levis armaturæ equitatus in silvâ, Urbi vicinâ, palari conspectus. Quo cognito, Campiductor regius, militem statim in armis ad signa adesce, & suam quemq; stationem observare jussit. Dein, misso Comite Solmenis ad extimas equitum excubias, cum mandatis, ne, manum conferere avari, longius in hostem arriperentur, ipse vallum recens excitatum circumequivitando, opera semisacta consummari institit: Baudisianæ simul Legioni, quæ sola ex omni equitatu hospitii, in Urbe assignatis, jam successerat, ad hospitia sua in provincitâ ut sciret, per Baronem Cochtitzkium, illò ablegatum, imperans. Accidit verò, hunc, dum neminem è Ducibus legionariis intra hospitia offendit, per gregarium equitem, quod à Campiductore mandatum erat, sub Tribuno Bulovio insinuare: Unde prima secutæ confusionis origo. Gregarius enim, Cochtitzkii verba & Campiductoris mentem non satis capiens, causâ fuit: Ut Legio, longius ex Urbe provecta, in campo, silvæ, quâ hostes paulò ante se ostentaverat, subiecto, sisteretur.

Campiductor, dum extimam quoq; equitum stationem, quâ parte Baudisiani equites è castris longo intervallo promoti stabant, lustraret, non magno tantum in periculo versari illic, sed & si raptim loco ab hoste pellerentur, insigni confusioni anam præbituros judicans, mittere illico: Qui, relicto hoc statu, pedem referre, & suburbium propius subire præperet. Quod verò nullum adhuc ab hoste discrimen imminere videretur, nec nisi palantes aliquot in aditu

silvæ equites apparerent, ipsemet porro, assumpto Comite Solmenis, castra circumire: Equitum Legionibus, stationem cuiq; suam, quâ, ubi ad arma conclamatum foret, obtinerent, assignans. Interim manus, speculatum emisâ in adversam fluminis oram, summâ celeritate reverâ, hostem, cum omni Exercitu proximantem, propè jam abesse, exploratò retulit. Campiductor ergo Bulovio, Baudisianæ Legionis sub Tribuno, per metatorum sub ea Legione Præfectum denunciare; Ut, penitus intra castra se recipiens, ponere munitionem, quæ à Solmenis pedite inchoata, necdum ad fastigium perducta erat, locum equite suo occuparet: Munitoribus, qui in consummando opere defudabant, adversus hostem, impressionem forsantentantem, præsidio futurus. Et paruit sanè Bulovius, sed serius: Adeo ut hostis, vicinâ è silvâ subito, cum duabus Legionibus tergo se recipientis summâ vi incumbens, ordinibus perruptis, in effusam conjiceret fugam. Quo viso Solmenis quoq; Legio, tuendo huic castrorum tractui destinata, formidine correpta, stationem suam è vestigio desertum iit.

Adesce hic quidem curriculo, simul ac clamor fugientium, insequentiumq; ad aures perveniret, rum Campiductor ipse, rum Comes Solmenis, Legionis Tribunus, & paucis militibus, quos Ducum auctoritas è fuga retraxerat, hostem, jam intra castrorum munitiones grassantem, aliquoties repellere, repulsoq; & munitionibus occupatis iterum eiectione, Solmenis, nec non Musselianorum peditum præsidia recollecta opponere: Veteranarum enim Legionum, quod in Urbe ipsa & altero suburbio curarent, in hac angustia temporis, copia haud erat. Verumenimverò, simul illi, rebus alibi ordinandis, tergum modò verterent, simul hi stationibus suis dilabi, & demum, hoste acriter instante, præcipiti ad pontem, qui suburbium Urbijungit, fugâ ruere: Quam sistenda, prælioq; resumtis animis instaurando, tam ab ipso Campiductore, quàm Comite Solmenis, (qui, erus pilâ plumbeâ trajectus, diem postmodò supremum ex vulnere obiit) ne quicquam laboratum.

Et

Tillius
Bamber-
gam ir-
rumpit.

Et in hoc rerum turbine una hostilium Legionum (Farensbachianam fuisse, scribunt) eousq; provecta est: Ut, superato ponte, in ipsam Urbem jam penetraret. Sed Campiductor assumptis nonnullis de Turriana Legione sclopetariis, quos Svecus miles, è vestigio secutus, suffulciebat, fortiter, nec sine clade, trans pontem rejecit; eundem in potestatem redeptus, & mox demolitus, velitatusq; tamdiu circa ejus oram cum hoste: Dum impedimenta prærent, & tormenta, vehiculis exempta, navigiisq; unâ cum re tormentaria, quantæ ferendo hæc erant, imposita, prono flumine aveherentur.

Mornius
Bamber-
gâ iterum
edidit.

Eo peracto cum peditibus, Legione Baudisiana, & draconum turmis Bambergâ discedens, Elmannum contendit; Mœnum, ponte illic stratum, denuò tramitens: Draconibus tamen inter noctis tenebras à via deerrantibus, & Kitzingam delatis. Recedentem Croatæ quidem & dracones hostium eminens infecuti, moratores singulatim carpendo: Sed propius accedere & manum conferere haudquam ausi. Reliquis equitatus, qui partim ultra Mœnum, partim in pagis Halstadt & Cammern hospitatus fuerat, in ulteriori ripa sub exortum tumultu conglobatus, abrupto, Campiductoris mandatu, ad Halstadium ponte, Hasfurtum iter habebat: Quorsum & Campiductor, post Elmanensem pariter intercisum pontem, viamq; hosti instanti oblatam, perrexit.

Et post receptum
duas ho-
stium Le-
giones
opprimit.

Hosti, ob incolarum promtitudinem, & materiaturæ, lignorumve, quæ in promptu erant, copiam, affatim reparandorum pontium suppetebant. adminicula. Refecto igitur sine mora, quo Halstadii Mœnus sternitur, cum parte equitatus trans flumen divertit, & sexto Nonarum Martii, ad usq; Zeilam, quod non nisi unicum milliare Hasfurto distat, cum nonnullis turmis evagatus, infesta omnia habuit. In has Regionum equitum manus exploratum misit, tres ab agmine palantes, interceperat: Quorum relatu cognitum; non modo, hostem cum quatuor Legionibus transmississe Mœnum, sed & ubi, & qua ratione illic, per pagos distributi, hospitarentur. Ad hæc, de viarum ratione &

locorum situ, num fortè ex improvviso eos invadendi rima pateret, paulò sollicitus anquirens Hornius, per cœca silvarum & silvas vulgò haud tritas necopinatè opprimi posse, edocebatur. Equitatu ergò assumto, primum exiis, quæ ceperant, hospitium, Oberheidam nomine, dimidium tantum milliariis Bambergâ dissitum, quandò sol, jam ultra binas horas nostrum Horizontem supergressus, lucem diei perspicuè intulerat, vi adortus, Blancardicam, & juniorem Merodicam Legionem (quatuor exceptis alis, quæ res, nescio quas, deducum evocati, vix semihorulæ spatio Regionum irruptionem discesu suo præverterant) ferro, flammisq; obrutum ivit; duobus inde reportatis vexillis: Nam reliqua, unâ cum impedimentis, vorax flamma absumsit. Croatas, in primis principii, & proximè hostem tendentes, prætergressus Hornius, receptu intercluserat. Hi ergò, increbescen- te tumultu, pars tranare Mœnum equis conari; quorum non pauci undis absorpti: Pars in montanis quærere latibulum; quorum aliqui multi, ferro obruncati, unum è vexillis suis in Regionum potestate relinquebant. Quod supererat, draconibus Stafelbacchi se associans, in cœmiterio, altioribus muris circumdato, unâ cum his tutum habuit receptum. Hornius enim, peditibus destitutus, cum, excitato incendio eos coangustare, & ad deditionem adurgere frustrâ tentasset, diurnam illic moram (quod hostilis Exercitus, & affutura mox subsidia in propinquo forent) trahere haud consultum arbitrat, misit illis, & re aliis facis feliciter gestâ, Hasfurtum repedabat.

Quarto Nonarum Martii, circa primam pomeridianam, hostis initio turmis aliquod ad Zeilam vagari, mox totis viribus rectâ Hasfurtum versus gradum movere conspectus: Ob illatam nuper cladem procul dubio agitant ultionem. Quia verò Hornius, futuri prosidus, impedimenta, & quæ iter morari poterant, jam antè Swinfurtum præmiserat, eò se ab hoste citra ullam jacturam recipere, in proclivi fuit. Swinfurti autem abundè provisus, quæ Urbis securitas requirere videbatur, & præter Svecum Caroli Martii

Hartii militem, Truchsessenā ac Solmensi, Legionibus, præsidio relictis, equitatum in proximos à Swinfurto pagos, hospitatum distribuens, cum peditatu Geltershemum concessit: Ulteriora hostis consilia inde specularurus, & pro virili parte conatibus ejus obviam iturus.

Rex Sveciæ, rebus ad Rhenum ordinatis, iter in Franciam habet.

9. Ast Sveciæ Rex, irruptione Tillii in Bambergam, & receptu suorum cognito, ipsemet suppetia suum his ire, & illum, ut capitale hostem, aliis curis sepositis, petere constituerat. Legiones ergo equitum, peditumve, & tormenta cum instrumento necessario, quæ circa Moguntiam hætenus hibernarant, ocius inde movere jussa: Summa autem rerum ad Rhenum gubernacula Regni Sveciæ Cancellario tradita; Et, secundum hunc, Christiano, Comiti Palatino, nec non Bernharδο, Saxoniarum Duci, ut generalibus, illi equitum, huic peditum, Præfectis, commissum rei militaris imperium. Otthoni porro Rhingravio, tanquam pro Regi totius superioris Rhenani Circuli; Johanni demum Sparrio, Regni Sveciæ Senatori, ut Regis per diocesin Moguntinam Vicario, œconomiarum ac reddituum provincialium cura demandata. Cui posteriori expressè injunctum. *Ne exercitio pontificia Religio in diocesi Moguntina ulli esset impedimento, sed sacrificulos & Clerum pontificium, à muneris sui via baud exorbitantes, non toleraret modò, verum à quorumcunque injuriis protegeret, in Regis tamen fidem jurejurando adactos: Regi ac Coronæ Sveciæ fidos fore; damnum eorum amolituos, promoturos commodum; cum hoste nullum habituros literarum commercium, multo minùs eorum consiliis participaturos; quin potius, si quid in Regis & Coronæ perniciem cudi animadverterent, fideliter, nec capitis incurere vellent penam, palam facturos.*

Antequam in viam se Rex daret, cum Marchione quoque, Bresæo, Galliarum Regis Oratore, ad se accerlito, de copiis Gallicis, quæ circa Sarbruceum, & Saræ fluminis oram, non modicæ hærebant, collocutus, postulabat, quicquid ab his scrupuli subori-

riposset, ingenuâ sibi responsione, eximi. Qui, de Bavari Versutia prolixè conquestus, fide sanctissimè interpositâ, securum de eo Regem esse jussit: Dominum suum, Galliarum Regem, communi Protestantium causæ sincero, & minimè fucato affectu ad dictum, nec ab amicitia contractâ, & sedere semel placito, vel latum unguem discesurum.

Non injuria Rex conjectabat: Ejus Circum, qui Bambergæ acciderat, à culi Ordinis Tillio exaggeratum in majus, captivâque inde occasione, animis erga regias partes propensis, perturbatio: nem ac terrorem iniectionem iri. Intentionem igitur & adventum suum, protestantibus Franconici Circuli Ordinibus, Noribergæ imprimis & Swinfurto Civitatibus, discrimini propriis, insinuare, operæ pretium arbitrabatur; addito hortamentorum stimulo: *Ne a generosa, quæ animo semel federat, sententia ullis minarum terrificulis dimoveri se paterentur. Bambergæ enim, loci, ad instar pagi, injuriis quorumcunque potentis, jacturâ, communem Protestantium causam non modò non irreparabile damnum passam; sed ansam potiùs illis datam: Arma viresque, majori animorum concordia consolidandi, & (quod feliciter inchoassent) in Libertatem omninò se asserendi. Imò Regem minimè gentium Ecclesiæ suæ hostes, spe latiorum velus effrenatos, hucusque pertraxerit, ut eò citius perderet; & modico successu paululum extulerit, ut graviore affligeret lapsu, divinæ suæ potentia luculentum denuò specimen daret. Hac pia & firma animi fiducia fretum jam movisse cum Exercitu, & restâ in hostem, ubicunque tandem commoraretur, properare: Quò divini Numinis gloriam asseritum, & injurias, piorum cæui illatas, ultum iret; amicisve simul suis, aspirante Omnipotentis aura, venire subsidio. Ne ergo, aut ipsemet abjicerent animos, aut aliorum pusillanimum abiectioni conniverent; verum, si qui, ob casum præteritum demissores viderentur, quantum pote, erigerent, & verbis animarent potius: Rebus quoque suis intenti à periculosis hostium sutelis & machinationibus sibi præcaverent. Ante omnia enim, Urbiumve aditus providâ curâ ob-*

serva-

servarent; deq; maturis subsidio, si hostis, quippiam in eos moliri, animum induceret, in utramque dormirent aurem.

Post isthac Rex, tertio Nonarum Martii, Höchst! discedens, Stenhemū se contulit. Inde postridiē, lustrato ad Aschaffenburg milite, in Franconiā porrō itum, & quinto Iduum Martii Kitzingam perventum: Ubi Campiductoris Hornii copiae Regiū se junxere. Kitzinga per integrū triduum Exercitus subfuit: Quod Guilielmus, Saxoniae Dux, & Johannes Bannerius, cū milite suo pariter evocati, nondum appulissent.

Regis editū de securitate, viarum, & veredariorum.

Invaluerant haec nūc, & invalescebant in dies singulos praedationes palantis militis, violentaq; tam ruralium, quā mercatorum, & aliorū, peregrē proficiscentiū, expilationes; in magnum, ut agriculturæ, ita commerciorū præjudicium. Querulis insuper multorum vocibus Regi fuerat relatū: Milites ac militū Duces, veredos, ad iter curriculo faciendū certis locis dispositos, nullā exsolutā mercede, vi extorquere ab angariarū curatoribus; subditos quoq; in rebus leviculis, ut internuncios, per aliquot millaria misculando, admodū divexare; Civium deniq; & agricolarum equos armentave, dum privatorū negotiorum causā hinc inde vagatur, variē exagitare ac affligere. Rex ergo, cū peregrē euntiū, merciumq; ac bonorum transvectorum, tum agricultonis & agricolarum, tum illorum etiam, qui angariarum curam gerunt, immunitati, securitativē, uno eodemq; simul Edicto, consultum ibat: Omnibus, tam superioris & inferioris notæ Ducibus, quā militibus, si equis, sive pedibus mererent, vitæ & capitis penā propositā, injungendo. Ne quēquam, seu in via regia, patentibus campis aut silvosis salubus, seu in Urbibus, pagis, hospitiiis, detinerent, offenderent, adorirentur, aut molestiā afficerent: Sed universos, singulos, unā cum mercimoniis, jumentis, curribus, carrucis, impedimentis, terrā & aquis, non impeditis, nec ullo exactionis genere gravatos, hinc inde commovere pateretur. Quod si violenta aggressura cōtingeret, licitam fore cujusque territorii Magistratui manus injectionem in Edicti temeratores. Postmodū, aut ad Legionem propriam, debita ab iis pœna exigenda, aut proximo Regis Vicario, & Circuli Praefecto transmittendos. Ad hæc militiæ Ducibus quibuscunq; severē mandatum: Viam regiam, hospitiiis suis in seclā, tam præstarent, in circumvagatos milites acriter animū adverterent, ac curiosē inquirerent; crimini, aut criminis suspitioni affines comprehendere, examinare; nec non, si qui, aut nullo commatu muniti, aut certē nullā tēneris sui probabilem causam obtendentes, aut commatu ipsis impertito abusi, aut suspectas commentus literas praferentes, reperirentur, in vincula consectos, ad supplicium, quo diximus modo, traderent. Porro à Rege statutum Ne quis, seu angariarum curator, seu civis, seu agricola, imposterum veredos, jumentā, aut vestibula ulli præbere teneretur: Sed universi singuli Duces, milites, maxime qui in vicinia hospitium essent fortiti, illis ab hujusmodi onere præstarent immunitatem.

Mandatum istud, ut in omniū notitiā veniret, ubicunq; regius miles, aut præsidio erat, aut hospitio dive-tebatur, & nonnulli quoq; ad viā regiam publicitū a fugebatur: Quo agrorū atq; viarū publicarū securitas, postliminio re-dux, aliquādiu adhuc utcumq; stetit, ac negotiantibus agrosve colentibus, bellicæ licetiae intemperie penē obrutis, respirare quādamtenus datum est.

10. Mota à Rheni oris denuo Ludicrū, Regis arma, ubi vulgō innotuere, vari- quod Chami accidit, as inter homines excitānt cogitationes, & alios spei, metus ac formidinis Regis facies alios, prout huic vel illi affectui quisq; cessibus præludēs, obnoxios, implere cœperant. Nemo non suspensio esse animo, & avidē præstolari: Quēnam habitura esset exitū nova Regis in Tillium expeditio.

Inter alios Clerus & Pontificiorum quidā Primores, Chami, superioris Palatinatus Urbe, divinandi, nescio quā, curiositate animo illū præcipere, annexi sunt. Hi enim, de victoria ariolaturī, scholæ trivialis discipulis in factiones divisit, Consul filii, ut Tillii personā indueret, impellere: Cui mox, pulsato velut ad conscribendum militem tympano, potior puerilis ætatis turba, ad centū quinquaginta, nomina dare. Sveci autē vices qui sustineret, odiosū hoc nomē unoquoq; refugiente, sortitō tandē deligere, necessū erat.

Ad quem, militum delectus tympanifando non abfimiliter representantem, rari è contubernio scholastico, nec ultra quinquaginta se aggregarunt. Nihilo tamen segnior ob id, aut animo remissior Svecus, postridiè tympano ac tibis personantibus, signoq; explicato, in munitionem, quæ arenariæ portæ adjacet, se conferre. Quem post trihorij Tillius toto agmine secutus; multis è Civibus & Clero comitantibus, verborumq; incitamentis animantibus: ut virum se præstaret, & Svecum profigando, partibus eorum felici omine præluderet. Vix autem portæ exierat, cum alter, strenuè occurrens, pedem referre coegit. Clerus, qui aderat, nihilominus fugientes sistere, percussis addere animum, & ad redintegrandam pugnam variis hortamentis, præmiorumve stimulis incitare. Nec ob id alter hic impetus priori felicior: A Svecio enim, utrum numero & turbâ longè esset inferior, virili ardore in illos investo, pulsi loco adversarii, fugati, dispersi; adeo ut personatus Tillius ipsemet in ejus manus venerit. Què in triumphum circumductum, & Patris oculis ante illius aedes obductum, jure belli velut captivum, non nisi certo lytro, quadraginta duorum (ut scribunt) florenorum, persoluto, dimisisse fertur.

Ludicram hanc, superstitionis quorundam instinctu, ab impubere ætate pugnatam, sed dispari ab eorum votis exitu terminatam pugnam victoriæ regiæ & cladis Tillianæ mox subsequetur præfagium fuisse, luculenter paulo post docuit eventus.

Tillius à Rege se recipit. Et Tillius sanè, simul ac de Regis adventu exploratò comperit, nec viribus, quas impræsentiarum habebat, illis ad Lipsiam nullatenus comparandas, nec volubilitati fortunæ, quæ semel contrâ dederat, amplius fidere ausus, ut Regis impetum præstolari tutum arbitaretur, receptum sollicitus circumspicere cœpit: Tertio Idus Martii, Exercitu Forchemi convenire iussit.

Bavariz Dux, de Tillio finibus, necne, recipiendo deliberat. Bavariz autem Dux, in se mali molem jam demum incubituram, animo eminus prospiciens, totus in eo erat: Ut ingruentem procellam à cervice sua averruncaret. Et initio consultius existimaverat; Tillium cum Ex-

ercitu versùs Bohemiam potius ac Austriam se recipere, quam in Bavariam suam: Hostem, quem irritarat, vestigiis recedentis inherentem, quocumque iter flecteret, post se tracturum, ratus. Ita enim sentiebat: Regem, ut ex omnibus circumstantiis appareret, iussu iterum aciei, & manum cum hoste conferendum desiderio flagrare. Nec ergo ipsi videbatur verisimile: Casu, quo Tillius à Bavaria diversus abiret, ruinam Bavaria hostis internecioni antehabitu- rum; & præda, spoliisumve hujus regionis, quam victoria, animo jam certo certius præcepit, avidiorem fore. Melius itaque esse ad avertendum à Bavaria pestem; si Tillius versùs Ducem Fridlandiæ divinatoria & hostia militaria retraheret pedem, ibiq; impetum Regis, ducendo bellum, distineret: Donec Cæsarianorum subsidij fultus, & viribus firmiori, frontem majore fiducia hosti obvertere, daretur. Fridlandium hac quoque ratione, si in ipsum pariter onus incumberet, ad conjungendas vires eo artius obstringi: Cum aliis metus esset, difficiliter inducitur iri, ad opem Bavaro, intra fines suos laboranti, ferendam; quem, veterum offensarum memoria, non parum castigabilem opinaretur.

Econtrâ à bellicarum rerum peritis, & interioris notæ consiliariis diserebatur. Non illutibilem modò maculâ Duci Bavariæ inuri, sed irreparabile quoque imminere damnum; si, Exercitu longè à finibus ablegato, omni consilio defendendi limites abjecto, opibus copiosæ florentissimas provincias præda ac libidini hostis exponeret. Qui dubio procul avidus occasionem oblatam manibus arrepturus esset, & Bavariæ Ducem, ut fœderis pontificii caput, ante omnia oppresurus. Verendū, ne, abeunte longius Exercitu, pusillanimitate aut desperatione si defensionem ab ipso Duce pro deposita haberi conspicerent animos hominum transverfos abripiente, Dux momento insensem sacuram pateretur, ætatem vix refarciendam; & hostis firmum adeo vestigiū Danubij ripa in ipso Bavariæ aditu imprimeret, ut statu haud facile iterum moveri aut depici valeret. Exercitū sanè Ducis regio, nec viribus, nec ferocia animorum parem: Sed hunc pone Danubij pedem firmaturū, & ejus trajetū facili negotio defensurum hostē.

Imo quamvis hostis, superius in Suevia, à malè-fidis Duci accolis transitum impetraret, restare adhuc Licum superandum: Cujus objectu morari ejus impetum Dux posset; dum appropinquaret, Fridlandius, & junctis viribus communi pelli obviam iretur. Nec nimiam insuperpetiis ferendis moram nectere licere, Fridlandio: Quippè cesarianarum ditionum salutem ac incolumitatem à Bavariæ conservatione dependere; & hujus oppressionem ad ruinam & desolationem earundem latam aperire fenestrâ. Tempori tamen aliquantò obsecundandum: Et ut Dux, è dignitatis culmine paululum se demittens, indignationemve adversus Fridlandium conceptam, si non ex animo, in speciem saltem remittens, de subsidio eundem blandius sollicitaret, præsentissimam necessitatem non suadere, sed imperare.

Hæc rationum momenta impulerunt Ducem Bavariz, ut, mutata priori sententiâ, Tillium cum Exercitu intra fines recipiendum, Danubiûq; ac Lici, qui Baviarum ab hac parte velut naturali fossato præcingunt, interiorem oram adversus hostis impressionem muniendi, decerneret: Dum à Cæsare & Fridlandio subsidiariz copiz accerferentur.

Tillius igitur Bambergâ & Forchemo provinciali tantum milite firmatis, ac pretiosis quibusq; , nec non insigni vini ac frumenti copia, quantum præpes festinatîo permetteret, in superiorem Palatinatum avectis, Erlangum, quod Noribergâ tribus miliaribus distat, pridie Iduum Martii, venit: Postridie iterum inde movens, & Danubium versus sensim iter rectens.

11. Eadem, quâ Tillius Erlango disceserat die, Hornius Campiductor, cum primis Regionum Winshemum appulit: Quem Rex, Johannis Bannerii copiis jam auctior, postera luce cum integro Exercitu sequebatur. Decimo quarto Calendarum Aprilis, promotis Winschemo castris, Wilmerstorffii pernoctatum: Et postridie Furtam, haud procul Noribergâ, perventum. Ubi, lustratione instructâ, multa, quæ in rem belli futura videbantur, Rex ordinavit, & mi-

litarem disciplinam exemplis aliquot, non in gregarios modo, Editorum temeratores, sed nonnullos quoq; militiæ Ductores editis, constabulum iit.

Duodecimo Calendarum Aprilis Rex à Magistratu Noribergen^{is} Noribergam^{is} Civitatis, ut hospitii honore Urbem veni^{ret}. dignaretur, solenniter invitatus, Fridericò, Bohemiz Rege, Augusto Comite Palatino Rheni, & aliis Principibus, Comitibus, Baronibus, magno numero deducentibus, illò se contulit. A Senatu, præcipuis Optimatum ac Civium, qui equites obviam processerant, exceptus; milite conductitio, & reliquâ Civium turbâ in armis stante; Tanto omnium incolarum, summatum, infimatum, lætitiâ, júbilo, applausu; ut aut Cæsarem, aut alium quemvis magni nominis Principem, vel majori, vel pari saltém exceptum fuisse, nulla secula meminerint. Ex omni ætate, omni sexu occurrentium turba differferant, quæquæversum eundem, loca, nec ulla platearum amplitudo satis capiebat spectatorum frequentiam. Quicquid à porta nosocomii ad Regis hospitium itineris, intuitum ac comitantii series uno examine obtexerat: Adeo ut agrè per confertos populi cuneos viam molirentur, qui Regem antecedeabant. Ad latus matronæ honoratiores, virginesq; fenestras implebant; mixtis pueris & teneriori ætate: Quam ad spectaculi tanti memoriam adducebant matres. Quin ipsa imò testa sub nimio prementium, & Regem contueri ambientium, onere gemeabant. Nec decrant, qui in Liberatorem suum intentalumina ferentes, & secundum Deû, Austriaco-pontificium jugum cervicibus hunc submovisse recordati, præ gaudio in lacrymas effunderentur.

Senatus Civitatis magnificis donis benevolentiam & observantiam suam testatum dedit. Inter quæ eminebant duo globi argentei, celestem ac terrestrem sphaeram repræsentantes, qui poculorum quoq; vicem supplere poterant: Introrsum deaurati, exterius artificioso & nitido quodam nigrore, ad aurificinæ leges, obducti; manu pretio materiem longo intervallo superante. Obtulere autem dona isthæc Furerus & Volckamerus,

ambo prænominē Christophori; Viri primorum principes: Prolixis insimul verbis, felicem Regi adventum congratulati.

Regis ad
Noriber-
genesis
oratione,

His Rex, pro solita, ut manuum ad agendum, sic oris ad disferendum promittitudine ē vestigio, non eleganti magis, quā in sensum intima penetrabili, oratione respondit: Nec velocitate suā adē sefellit præsentiū aures regius sermo, ut non quāplurima notatu digna inde exciperent; quæ nostræ quoque historiæ inferi merentur. *Gratias*, inquebat, *clementissimè habeo & ago Civitati universæ, vestrumve singulis*, pro oblatis donis; *gratissimāq; mihi esse, artificii & raritudinis causā, non inficias eo*: Sed *gratius tamen à vobis nil accidere poterit*, nec ullo acceptiori dono me mactabitis, quā si sincero & constanti animorum affectu communi Protestantium causæ vosmetipsos dedatis totos & emancipetis. Ab hoc proposito, quæso & obtestor, ne ullo respectu vos abripī sinatis: Non terrore aut metu; non ullis basilicorum promissorum illecebris, aut diris minaciærum fulminibus; non blanda voluptatum escā, seu inani vanitatum mundanarum pompā; non aliarum passionum, quibus humana naturæ lubricitas obnoxia, pruritu. Cumprimis, ne infero Plutoni, divitiarum Deo, addicti, inexplēbili auri siti, & plura habendi cupidine transversos vos agi patiamini. Non, pollicitationibus vos allicere, intermittere hosti, non minis absterre: Nec intentatum quicquā relinquet, ut ab hac mente vos advertat. Notissimum enim est, quā tā astutiā simul & robore polleat: Et quā pertinaciā Dominus Austriaco-Hispanica ac Pontificii fœderati conjurati in Protestantium perniciem conspiraverint. Hoc unicum scilicet agunt: Huc omnia eorum consilia & actiones, huc tot subdolorum machinationum struces collineant: Huc alibi fraudulenter occultata, alibi ostentata tantum, alibi illata arma: Huc omnes ingenii viriumve nervos intendunt. Pacem quidem & quietem speciosa ac dulcia nomina, ore atque in specie præ se ferunt: Sed ejusmodi reverā quietem, quæ non desitiram inquietudinem, velut pedissequam, serum trahat; ejusmodi Pacem, quæ internecino bello

cum DEO vos implicet, & tam vos, quā reliquos puriori doctrinæ addictos, in damnationis æternæ barathrum precipites agat. Mementote igitur, utriusque globi, cælestis ac terrestis, quos mihi obtulisti, argumento, à terra ad cælum habere semper respectum: Ne, si fortē hostis terræ hujus machine, opes, thesauros, bona vobis ob oculos ponet, fluxus hic splendor mentis vestræ aciem ita perstringat, ut cælestium obliviscamini, & illis inhiando, horum vosmetipsos reddatis indignos. Summus utriusque Orbis Moderator vobis populosā hujus Civitatis, cui paucas habitantium multitudinē pares reperire licet, commisit regimen, & tot millium animarum velut nutritis constituit: Nec ambigo, quin munus demandatum ita sitis obituri, ut in ultima ac decreta die, coram supremo justissimi Judicii tribunali intrepidè vos sistere, rationemq; actorum reddere queatis. Patrii estis, & soli, exclusi alius, ad clavum sedetis: Quam prærogativā Majores vestri cordatā suā prudentia promeruerunt. Horum vestigiis insilite; prudentiæ, amoris, fidei erga Patriam avitæ æmuli: Cumq; hostis propositum ac technæ haudquāquam vos lateant, cavete, ne his finis ejus verbis, & duplilibus oblati circumducamini; quin potius in sententia, quā amplexi estis, obfirmato adversus quæcūque durate animo, & velut candidos Patriæ amantes Viros decet, communem causam communi ope fovendam suscipite. Considerate, quæso, si, summi Numinis permisso, in hostis potestatem vos recidere contingeret; unquamne in uxores, in liberos, & quicquid curi vobis restat, grasaturæ hostilis & injuriarum finis foret? Multum quidem in vos hosti indulsit divina providentiā, fateor: At, quāplurimā ab eo vos passus, non inficias ierim. Ostendit tamen vobis Deus irarum suarum thesaurum potius, quā in vos effudit. In paenitentiam viam reducere vos voluit, non disperdere: Tentavit vos per hostes, & constantiæ vestræ periculum fecit, sed medius in tentaminibus ac discrimine potentissimè tuitus est. Idem vel maximè mirari, & velut turbulentum divini favoris ac patrocinii testimonium agnoscere, animum subit, quod oculatissimus aliis hostis, fato quodam occu-

sus, hujus & aliarum Civitatum imperialium in absolutam potestatem redigendarum occasionem pratermiserit: Cum eas, jam ante biennium vel triennium, plagis suis undique cinctas teneret, nec quicquam restare videretur; nisi ut, vindictis secundum servitutem dictis, manus injiceret. Mirandum in modum DEUS vos protegit; eodem, quo me etiam huic functioni, cui insisto, destinavit: Nam ipsemet certe mundi hujus compagem novissimâ die resolutum prius iri credideram; quam ut Noribergam, quam factum, ratione intrarem. Nullum hactenus pro purioris Religionis conservatione, & Germanorum Libertate defugii periculum; ne ipsam quidem, si satis ita visum fuisset, mortem. Nec posterum, aut pericula ulla, aut mortem ipsam defugere, animus est; sed communis causæ suscinende, ac Protestantibus omnibus, vestra quoque cum primis Civitati ab hostis injuria defendenda, omnes impendere, quasunque DEUS largitus fuerit, vires. Quicquid etiam vobis per Legatos vestros remisit, candidè & regiâ fide servabo. Vos interim revocate ad animum, quanti momenti res sit, quam versamus, & per DEUM, ne vacillate, aut à rectâ, quam in istis via, avertimur. Aliis quoque Ordinibus animos addite; qui vestram auctoritatem sequuntur, & ad vestras actiones, velut speculum, consilia sua componunt. Non profero hæc, quasi fidem vestram in dubium vocem, sed ut, currentibus calcaria, quod ajunt, addam. Non semper DEUS vobis mittet ejusmodi concionatorem, qualis sum; Qui non consolari modo, sed & opulari, verbisue operam adstabilem jungeret, quantum DEI clementia concesserit, paratum me offero. Obfirmate animos patientiæ & constantiæ scuto: Conferite vires & operas vestras ad emolendum, quod molimur, opus: Egregiam pugnate pugnam, & servate fidem. Sic DEUS, qui mirabiliter vos hucusque Angelo suo custode circumdedit, porro advenit; & Civitas vestra, è periculo penitus erepta, divitiarum abundantia, dignitatisq; splendore reflorascet. Apud seram quoque posteritatem in hac mortalitate immortalis vos gloria manet; in futuro autem seculo nunquam exolescens, à DEO illis, qui in amore ejus ad finem perseverant,

destinata, æterna justitiæ ac beatitudinis Corona.

Prandio peracto, Rex Noribergæ diutius haud moratus, Swabacum, quò Exercitus jam præceserat, perrexit. Quia verò Tillius, dum, Regis adventu cognito, occupata paulò antè Noribergenſium oppida deferit, præcipuos incolarum captivos Neomarcum inferioris Palatinatus secum abduxerat, Rex, adhuc ante suum Noribergâ discesum, nonnullos monastici Ordinis, id genus, quod à capitis tegmine Capucinos vocant, in Teuronorum equitum ædibus deprehenſos, sub custodia aservari, & tandiù detineri jussit: Dum, quos Tillius avexerat, pristina Libertati restituerentur.

Sub expeditionis hujus in Bavariam susceptæ tempus Rex speciatim de eo certus esse voluit, quid bello, quod pro communi Protestantibus causa gerebatur, de Noribergenſibus sibi polliceri haberet? Adeoque, ut scripto animi sui promptitudinem declararent, postulatum ibat. Nec abnuerunt Noribergenſes; sed, regiæ voluntati absq; ulteriori procrastinatione morigerantes, scripto se obstrinxere. A Regis partibus fideliter & constanter futuros: Nec modò Regi & Coronæ Sveciæ, in præsentia atque impoſterum, ad debellandum, quod incumberet, bellum, pro virili parte laturos suppetias; sed &, regiæ securitatis ergò, cum ipsi, tum Exercitus ejus, ubicumq; aut quotiescunq; necessitate flagitante, Regi id visum foret, tam intra Urbem, matrem, quam oppida Urbis parentia, ut fillas, præbituros receptum, ac itum per ea, reditumq;. E contrario Regi & ipsorum hostibus, hæc ambienſibus, daturus repulsam; nec allo favore aut subsidio arma eorum profecturos; multò minis manibus recepturos illos, aut illorum presidii. Quin potius omnibus viribus hæc contra hostes propugnaturus; &, scilicet forsan, exigente rerum statu, ob imminens ab hoste discrimen, Regis militem intra pomeria admitterent, (id quod, Regis arbitrio, haud gravatim fieret) una cum illo defensioni suæ gnauiter insituros, eandemq; subituros fortuna aleam.

In quo-

In quorum omnium eò accuratius servandorum certitudinem delictus quoque suos, quos aut jam coegissent, aut coacturi deinceps essent, in Regis fidem adigere juramento, repromittebant.

Rex Do-
nawerdæ
aggredi-
tur.

12. Syvabacchi Rex, Gulielmum, Saxonix Ducem, qui cum copia sua nondum advenerat, opperiens, interquievit undecimo Calendarum Aprilis: Postridiè Neomarcum, rectà in hostem, ducere visus. Animadverso autem, Tillium, retrorsum cedentem, magnis itineribus Danubium & Ingolstadtum versus contendere, flexo pariter itinere, Donawerdam petere instituit: Et quancumq; hostis à sinistris haud longulè incederet, terrarumq; hic tractus insidiis esset opportunus, inoffenso pede, tantq; celeritate, quicquid id itineris, confecit; ut Tillio ad Danubium penè prævertens, septimo Calendarum Aprilis, in Donawerdæ conspectum veniret. Ubi munimenti, è monte, qui à noneolis nomen habet, Urbi imminens, metu inde dilabentibus per viam cooperatam, in Urbem ducentem, præsiariis, statim potitus, Urbem ipsam ad dedicationem invitatum ut: Sed à Rudolpho Maximiliano, Saxonix inferioris Duce, qui octo mercenariorum militum cohortibus, provincialiumq; non exiguo numero, & nonnullis equitibus è Cronbergica Legione suffultus, tutelæ Urbis præerat, ferox ac militare responsum ferens. *Nih, scilicet, Regi debere; præter sulphurei pulveris & plumbeæ glandium fulmina, stri-ctamve ferri aciem.*

Hoc responso accepto, tormenta partim in vicino monte, ex quo in Urbem longè lateq; despectus, Urbi infestandæ, partim ad montis radices, mœnibus quariendis, disponi imperabat: Nec hoc modo loco, sed à diverso quoq; latere, quâ suburbium longo tractu præjacet, militari vi admotâ, Urbem adortus. Obsessi initio Falconibus, duplicibus bombardis, & longioribus tubis acriter respondere: Cum primis autem sclopetariorum manus, pars in tribus ædificiis, trans pontem litis, lignorum fascibus, faleq; confipato refertis, pars post trabium, transversâ serie in ultrata Danubii ri-

pa dispositarum, congeriem latens, citiorem fluminis oram obliquis idibus infestam reddere. Sed machinarum è vertice montis illuc conversa vis subitarius hæc & levidenses munitiones facile perumpens, latibulis illic è eos expulit: Ita ut singuli inde in apertum campum raptim profugere dinumerarentur. Donec circâ vespèram, tormentorum dispositum paululùm desæviente, pedetentim & furtim iterum irrepererent, nocturnarumq; tenebrarum beneficio humum moliri inciperent: Ejusdem aggestu adversus grandium globorum impetum se tuituri. Primo Regionum agmine Urbi proximante, equitum globus in aperto campo ad velitarem pugnam obviam se dare ausus, sed in Urbem exigua mole rejectus, & eodem curriculo eam transiens, unâ cum reliquo equitatu trans pontem se receperat, ibiq; in planitie aliquamdiu, Ordinibus instructis, steterat. Ad hos sclopetarii, qui tria, ut diximus, ædificia infederant, agglomerari, & nunc procurrere, nunc recurrere: Quousq; isti in diversa tandem abirent. Erumpendo quoq; Saxonix Dux, postmodum fortunam suam periclitari: Sed adversâ avi, & cum clade repulsus. E turri porò, quæ Lederensi portæ adjacet, velut eminentiori loco, in Regionum, Urbis munitiones subeuntium, accessus despiciente, aliquid his damni inferri: Verùm & hæc, tormentis eò directis, brevi ad eò perforari; ut obsessis nulli ampliùs esset usus. Sole ad occasum vergente, de Tillio cum Exercitu, Urbi obsidio solvendæ, ingruente rumor increbescere: Quod equites nonnulli hostiles levioris armaturæ, palantes in vicinia vagari conspicerent. Nec subsidiorum spe omninò exciderat Saxonix Dux, sed incolarum, de deditione aures ejus pulsantium, preces hoc obtentu, quod præ manu essent, eluserat. Spectamen isthæc, hostilium equitum adventu affulgens, citato eorum discesu mox evanescere; & morus, hac causâ apud Regios exortus, omninò sedare: Rex autem, inclinante ad noctem die, ut obsessos eò arctiùs premeret, Hebronium Tribunal mittere: Qui cum magno delectorum sclopetariorum numero, Wernitzæ fluvium transiens, ab hac

ab hac quoque parte Urbem aggredere-
retur.

QuamBa-
varus mi-
les paulo
post defe-
cit.

Quo facto, sub noctem concubi-
am, eorum ac curruum, pontem
transeuntium, fragor inaudiri, & simul
ac aures Regionum feriit, tormentis,
tubisq; longioribus indefinenter in
pontem detonari. Deferuerat enim
Saxoniarum Ducem diutius sustinendi fi-
ducia: Quare, præmittens noctu ca-
lones & impedimenta, primam, sed du-
bia adhuc luce, unam cum præsidio, Ur-
bem ipse pariter deferere; Regiis cre-
berrimis ignibus ac fulminibus abeun-
tes prosequentibus. Nonnulli, micio-
ra sperantes, factam in Hebronium eru-
ptione, vi illic pervadere conati, adeo
fortiter excipi: Ut magna pars mori-
bundi terram mordicus premerent;
reliquorum plerique captivi apud illum
remanerent. Inter hæc Regii, hinc
inde, in Urbem præsidio viduam pe-
netrare, & extremum agmen ac mora-
torum reliquias ad internecionem cæ-
dere. Civium tamen vitæ parcitum:
Quamquam inter primam tumultus in-
temperiem, milite ad prædam dilapsa,
partim vi expugnatae Urbis experirentur
infortunium. Rex illico turmas
nonnullas equitum ac draconum ho-
stem vestigiis persequi, iussit: Sed
quod fimo obstructæ portæ aditu copi-
as equestres arcerent, dum hoc amoli-
endo tempus abiret, illis in tutiora elab-
endi spatium dabatur. Ne nihil ta-
men agerent, occuparunt hæc turmæ
Oberndorffium, Fuggerianam arcem,
haud longulè Lico flumine disitam.
Occisorum hostium in Urbe, & circa
Urbem, cum primis in ponte, ad quin-
gentos recensiti: Tormenta q; octo ma-
jora, frumenti copia insignis, ad hæc
ter mille salis constipati orbes in Regis
protektatem devenerunt.

Ita libera hæc Imperii Civitas,
quam Bavaricæ Dux integra penè
quing; lustra præduro ac ferreo iugo,
cum veræ simul Religionis, simul pri-
vilegiorum internecione preserat, à
Rege in libertatem pristinam asserata:
Augustanæ confessionis exercitio ei-
dem postliminio mox restituto.

Regiõ
ulterior
ad Danu-
bium pro-
gressus.

Dum ad Donawerth à Rege
desudatur, miles ejus longè latèq; di-
spersus, variis locis, ad superiorem Da-
nubii tractum, jussu partim Regis, par-

tim injussu, fortunam tentatum iit.
Quæ in Guntzburgo, Elchinga, Gun-
delsinga, Lavinga, Höchsteto, Dillin-
ga, Kirchbergâ, aliis oppidis ac arci-
bus occupandis, propitiam se exhibuit.
Rex verò, utriusq; ad Danubium ripæ
potens, eo intendere omnes cogita-
tionum nervos cepit: Quomodo, Li-
co transito, Bavaricæ Duci, belli in-
commoda, quibus alios tot annis affli-
xerat, in sedes suas & viscera impor-
taret, eodemq; illi propinaret procu-
lo, quod aliis hæctenus largiter misce-
rat.

13. Tillius econtrâ, malo Tillius ad
huic averruncando, paulo supra Raini Licum
oppidum, ex adverso Oberndorffii, in- eadem si-
ter Lici & Aichæ fluentia, in umbrosa git.
silva, castris locum deligens, concordi-
bus & subitariis operibus excitatis va-
lidè se munierat: Ob loci, ut ipse vi-
debatur opportunitatem Regi, ut ut
cum multis millibus ingrueret, neuti-
quam celsurus, sed impetum præstola-
turus. Ponte quoque ad Rainum in-
terseis, Lici ripam crebris stationi-
bus, ad Augustam Vindelicorumq;
usq; sepersat: Equitatu omnem ripa-
rium hunc tractum assiduus discursibus
pulsante, & noctu, diu (ut veteri mi-
litæ utamur verbo) fraxante. Quod
etiam protestantibus Reipublicæ Au-
gustanæ civibus, utpote à pontificio
Clero vehementer hæctenus vexatis,
minus fideret, præter sex, quæ jam an-
tè illic in præsidio erant, Bavarici mi-
litis signa, duodecim peditum cohortes,
& binæ equitum alæ, clam civibus
nec opinatò in Urbem introductæ, &
Protestantes, armis ereptis, compedi-
bus his velut illigati; ne quicquam mo-
verent. Tillius ipsemet, lustrato uno
cum Aldringero loci situ, quæ præsen-
rerum status requireret, ordinatum iit,
torusq; eò incubuit: Ne Rex poten-
te, populosa, & opulenta Urbe, occlu-
sas undiq; versum Bavaricæ fores, clavis
instar, ab hac parte referante, poti-
retur.

Rex vero Exercitui ad Northe- Rex illic
mum, loco cis Licum Bavaricis castris cum ado-
directè opposito, stationem delegat. ritur.
Et quamquam hostis, non sine insigni
jactura Regionum impressioni hic pa-
tere, cum sibi videretur, tum aliis, Rex
nihil-

nihilominus loci, contra quem Tillius statum ceperat, naturam & situm exactè speculatus, adeò sibi opportunum & hosti incommodum reperit: Ut, inspectante ipso, Licum transmittere, & nullà concædium aut munitionum ratione habità, stativis his eum pellere, animum induxerit. Depressa enim erat, quam Tillius infederat, ripa; à Regis econtrà parte haud paulo elatior: Ita ut hæc in illam despiceret, & è sublimi eidem velut dominaretur. Licus etiam, flexo ad Regem, & reflexo mox cursu, in arcum sinuatus, è loco, quo Tillius tendebat, velut peninsulam efficere visus. Idq; ut, primo intuitu, ob circumfluum maximà castrorum parte flumen, pro munimento forsan habitum, ita postmodum, no-cumento fuisse, apparuit: Qvòd Tillii castra, ripà cujus Rex potens, ab omni ferè latere circumdata, libratiss è superiori loco tormentorum ac longiorum tuborum ictibus eò magis exponerentur. Rex ergò, tertio Nonarum Aprilis, tres ingentes tormentorum suggestus, binos ab utroq; latere, & tertium in medio exstrui, aggereq; post quem sclopetarii laterent, raptim excitato, connecti imperabat.

Suggestibus his ad septuaginta duo omnis generis tormenta imposita, iisque in silvam, qvâ Tillianus Exercitus se abscondiderat, cœcis, sed creberrimis ictibus decussatim fulminatum: Demumq; qvòd Tillio salutare visum, in perniciem vertisse, eventu constitit. Arbore enim, qvæ comâ suâ occœcere hostem, & militem velut umbraculo, ne ad ictus pateret, convellere debuerant, globorum grandiorum vi disceptæ ac asfulatim comminutæ, ramiq; à stipite revulsi adeò tota insensare castra cœperunt: Ut nulli tutus consistendi relinqueretur locus. Tantus & terribilis adeò, præter tormentorum boatum in silva auditus fragor, qvâsi lignatores qvamplurimi, lignatum missi, arboribus accidendis operam darent. Interim sub tormentorum & sclopetariorum regionum, ripæ incubantium, patrociniò, & continuâ densi fumi, qvi pice aliisve fumeis materiis de industria accensis excitabatur, nube, Licus ponte jungi cœptus; arietibus immisiss: Qvòd machinatio-

nis genus, fluminibus, qvamvis rapidissimis, modò ne altitudinis nimix sint, internendis accommodum. Tigna enim ejus fibulis disclusis, & publicis certà ratione inter se revinctis, partim continentur, partim distinentur: Ut, & obsecundando undarum rapacitati, & obnitendo, qvò major vis æqvæ se incitat, hoc arctius illigata teneantur. Huic ponti construendo nox, qvæ tertium Nonarum Aprilis sequebatur, impensa; postridiè in eo pari diligentia confudatum, nec altera nox ad laborem intermissa: Donec ipsis Nonis Aprilis ultratam ripam contingeret: Mox trecentum Finnonēs transire jussi, semilunulam, ponti protegendo, subitarià operà emoluebantur. Bavarus sanè miles è thoro, ad silvæ ingressum excitato, contrarià verberatione institutà, qvaterne pontem non destitit, & ter in eundem dedit impetum: Sed, cum Finnonum virtute, tum vel maxime assiduū tormentorum & sclopetariorum undiq; ex opposita ripa depluentium, grandine, ingenti cum strage rejeçtus.

Ponte hunc in modum absoluto, & aditu in ulteriorem ripam referato, Regeq; tormentorum fulminibus acerrimè instante, (qvibus Exercitus Bavarus non frontem & latera infestabatur modò, sed miles nullibi non, concidentium arborum mole, & hinc inde volitantium fragminum verberè, misserrimè afflictabatur) regio deniq; eqvitatū vadum, qvòd repererat, trans-eunte, & turmas nonnullas adversæ partis, ad velitationem progredi ausas, in castra retrudente; Bavarix Dux stationem hanc non satis fidam amplius, nec, diutius illic commorari, consultum duxit: Metu, ne hostis circumcingere ipsum, & in ipsiis castris oppugnare intenderet. Præmissis itaq; vesperi impedimentis, noctu cum milite raptim, nec sine confusione, Neoburgum ac Ingolstadtum se recepit.

In calore hoc rerum Aldringerus, Tillii generalis vigiliarum Præfectus, glaudem mors, plumbeà caput haud perfuntoriè perstrictus; post diuturnam demum curationem ad cicatricem vulnus perduxit. Imprimis autem senex ille & multorum annorum Imperator Tillius, in dextro crure supra genu globotrilibri

Bavarus
Licitrans-
itu Regi
cedit.

trilibri percussus, & lethali vulnere affectus, lecticâ ægrè tolli, atq; è loco castrorû asportari potuit: Adeò enim vires defecerant hominem, ut aliquoties subsistendum esset, & inter vias animam exhalaturus videretur. Vixit tamè adhuc aliquot dierum spatio, Ingolstadtum relatus: Ubi, post quatuor ossium fragmina cruri exempta, cum doloribus & summo cruciatu coluctantem diu, sed victam tandem animam indignabundus effudit. Ultima ejus verba fuisse feruntur: *Ratibona conservande ante omnia animum advertendum; hac enim deperditâ, Casarem de Corona & scepro periclitaturum.* Post hæc bis adhuc *Ratibona* nomen inclamantem, fato suo functum.

Et enco-
mium,

Hic senem ac celeberrimum Imperatorem, Johannem Tzerclaum, Comitè Tilium, exitus habuit. Qui, à teneris annis aspera bellorum studia amplexus, non citato saltu, sed pedetentim, per omnes militarium muniorum gradus, ad summum tandem fastigium & imperium subvectus, à primis militiæ rudimentis, ergà Dominum suum fidelem apertumq; se, ergà hostem indefesum ac interritum præbuit: Ob infractum animi robur, diutinam bellicarum rerum experientiam, ingenii acumen, in signem prudentiam, & strenuè factorum magnitudinem, præcipuis ævi nostri Ducibus accenseri promeritus. Sub vitæ tamen epilogum, paulò ante Lipsiensem aciem, crudele & atrox Magdeburgi excidium, fumusq; è ruderibus Urbis hujus exundans, laudem ejus haud mediocriter offuscasse videtur. Post quod infandum facinus perpetratum felicitas ejus ad casum, quia Lipsiam eum mox obruit, inclinare, cœpit; nec, ab eo tempore, ullis ad miniculis instaurari, aut in pristinam sublimitatè erigi iterum potuit. Florentibus ejus rebus, de tribus gloriatum, accepimus: *Nec vino nimio indulsisse unquam, nec Veneri ulli, nec, quamdiu summam imperii tenuerit, justâ acie victum.* Et sanè de prioribus duobus controversiarum illi non movebimus: Neq; hominem, siquidem vera jactavit, ac rara ejusmodi avis,

seu miraculum potius, inter militares Viros existit, suâ sibi laude privabimus. Confitemur & hæc ingenue: Ultimam quoq; gloriam tumulo illaturum; si fata anno maturius mortalitate hac exemiscent. Verumenimverò DEO Opt. Max. visum fuit, humanæ fragilitatis luculentum in eo exhibere nobis specimen, & lauru, ipsius capite directâ, gloriosa Regis Sveciæ cingere tempora: Adeò ut è summo felicitatis culmine subito ad Lipsiam in præceps actus, postmodum fortunam, occipitio semel obverso, respicientem vix unquam viderit. Hæc tamen rerum metamorphosis: è leviori maculam defuncti nomini aspergit: Quod incôparabili tantummodo Heroi, cui parem Christianus Orbis multis retrò seculis non possedit, nec ulli alteri, de victoria concesserit. Velut GUSTAVI quoq; nostri Magni victoriæ, quas seni & inclyto huic Imperatori extorsit, eò magis suspiciendæ veniunt: Quò majorem hic præteritis bellis, per tot arduas feliciter ad exitum perductas expeditiones, & fixa multis in locis trophæa, laudem ac gloriam sibi comparaverat.

Sed redeamus in orbitam. De ^{Rex, Lico} lecta è quavis phalange scelopetario-^{superato,} rum manus ad impressionem in hosti-^{in Bavari-} lia castra faciendam, destinata jam erat, Duce Nicolao Brahzo, Comite à Wisingsburg, prætorix Legionis Tribuno: Cui, quæmadmodum Rheni referandi fortuna obtrigerat, id quoq; honoris, ut, Lico transito, Bavariam primus irrumperet, à Rege tributum. Postquam verò, ultimo Iduum Aprilis, illucescente die, Bavari exercitum, relictis stativis, se recepisse apparuit, equitatu, vadum transeunti, maximam partem hostium vestigia persequi imperabat Rex: Quorû aliquamulti tardiores in fuga trucidati; adeò ut clades, Duci Bavarix hæc factione illata, ad mille capirum æstimata fuerit. Non pauci capti, & in derelictis Castris armorum, spoliolorumq; nonnihil repertum. Peditatus quoq; regius, & leviora tormenta eodem adhuc die pontem substratum traducta:.

K k

Qui,

Qui, ut temporarium, nec durabile opus, è vestigio interfecissus.

Raini Urbs, à Bavaricis metu deserta, adventantibus Regiis portas statim aperiebat: Ubi quatuor tormentis, & pulveris nitrati, commeatusq; non mediocri copia potiti. Pons, Licum illic propè jungens, reparari statim iussus, & ei præmunendo, novum propugnaculum ad Lici oram exstructum. Ita inventæ tandem claves, quibus aditum pandentibus, Bavaria Regios lato admitterebat ostio.

Magno cum incolorum tremore

Hinc, quod Regii palantes, rupto velut aggere, qui cursum eorum hæcenus retinebatur, Bavariam longè latèq; excursibus suis inundarent, ingens inter indigenas, formido & terror subortus: Ita ut promiscuè cum mobilibus, quæ in pretio maximè habebant, in munitoria partim loca profugerent, partim in vicinas provincias exulatum abirent. Quin ipsamet Dux thesaurum suum, & quicquid pretiosioris supellectilis per angustiam temporis exportare dabatur, Salisburgum transferri curarat.

Viennæ autem Aula Cæsaris Bavari hoc infortunio haud perinde affici, sed in tacito secum sinu gaudere visa: Quod atra hæc, & procella ac tempestate gravis nubes, quæ transire non poterat, quin calamitatem ingentè daret, in vicinum potiùs, quam ipsum Cæsarem, ejusve Regna ac ditiones incubuisset, & hic, si non omninò deserviret, eòusq; certè occupata teneretur; quoad Fridlandiæ Dux, viribus confirmatior, & statu firmior, ingruenti valeret occurrere malo.

Rex obfusione Augustam cingit.

14. Septimo Iduum Aprilis, Rex cum exercitu, trans Licum, Augustam Vindelicorum versùs movens, & in Thirhaubri monasterio, vicinè ei subiecto pernoctans, postridiè rectà è regione Augustæ, ab altera Lici parte, in pago, cui à flumine Licus nomen, castra metabatur. Cujus antecursores Fridbergæ, incolis ditionem & claves spontè offerentibus, mox intromissi.

Cis Licum Leonhardus Torstons, rei tormentariæ Præfectus, cum

poderosioribus tormētis, aliquot equitum turmis, & delecta sclopetariorum manu à Rege relictus, eodem perrexerat, & Oberhusii pago infesto, ad Wertacchæ fluvium caprâ haud procul Urbe statione, se communicabat.

Interim, quibus Wolfgangus Gulielmus, Comes Palatinus Rheni, dum ad Rhenum ipsemet abest, gubernacula principatus Neoburgi commiserat, misso ad Regem Legato, Tilliani præsidii receptionem excusatum, & Neutralitatem, immunitatemq; ab hostilitatibus quæritum ierant.

Neoburgensis Legati propositio:

Quem Rex duriter initio acceptum, increpavit: Quod Neoburgenses, contra datam à Principe suo fidem, liberum hosti concessissent iter, tormenta subministrassent, præsidium ejus admisissent, & ubique tulisset occasio, re ac operâ eidem fuisset adminiculati; è contrario Regis literis & postulatis aures ocludentes, tubicinem, qui hæc ferebat, longiorum tuborum bombis exceptum, repulissent. Demùm tamen à Rege, per Augustum, Comitem Palatinum Rheni, Sultzbacensem, (ut ad differentiam indigitavimus) responsum Legatus tulit. Misso in regia castra commeatu, promptitudinis suæ aliquod etiam Regi exhiberent prius specimen: Ita postmodum rationem eorum, quantum mereretur, habiturum.

Dum autem Legatus apud Regem Neoburgem, à Bavaris miles, desperatâ Neoburgi, si Rex arma illuc verteret, defensione, Ingolstadtum se receperat: Urbe desertâ, & sex levioribus machinis cum aliquo instrumentum secum abductis; nec non abrupto uno pontis, quo Danubius sternitur, jugo.

Quâ de re certior factus Rex rediit ad suos Legato, Landsbergerum sub Tribunum, quingentis militibus stripatum, adjunxit; in mandatis dans: Ut, Urbe infestâ, pontè quoq; ocyùs repararet. Quod ille, simul ac eò venit, in effectum contulit, quâ par erat, promptitudine ac fide.

Rex præsidio insidet.

Augustæ autem Vindelicorum regni partibus initiâ, Rex, quod pons, quo Licus Licius transitur, à Præfecte Urbis exultus reperiretur, duplici fluvium, supra & infra Urbem, loco infernere aggressus, tormenta quoq; suggestibus

Ribus commodo loco exstructis, disponebat: Ad terrendum tamen magis, quàm lædendum. Nec enim vel unum illorum dispositum: Bavaricis interim pulveri sulphureo nequaquàm parcentibus, sed assidue in Regios, quamvis exigua eorundem iacturâ, fulminantibus.

De Augusti deditione litem indicetur.

Regi enim ostentare magis arma, quàm inferre animus erat; nitidamq; hanc pariter ac potentē, nec non Protestantium Religioni maximâ sui parte deditam, Urbem lenitate fervare, quàm vi deformare aut pesum dare. Contentus itaq; his tentamētis, & velut præludiis obsidionis, loco ferri verbis eam oppugnare cōstituit, literisq; per tubicinem transmissis, significandum duxit. *Eam de Augustanis antehac constanter fovisse opinionem: Factionibus bellis absentibus, aut potius, ad asserendum se in pristinam Libertatē, operam adjutabilem Regi consociaturos. Postmodum verò non sine admiratione comperisse: Quam diversim ab hac viam insisterint; admissis in Urbem Regis hostibus, ipsi quoq; hostes profusi. Hinc sit causa esse, ut pro merito eos tractet. Pari pari referendo, & hostilitates pensando hostilitatibus. Verum innatam suam clementiam præponderare his injuriis, nec gratie adhucdum illis præclusores. Modò, adversariorum præsidio Urbe exalta, ab hostilibus armis erga Regem imposterum sibi temperarent.*

Ad hæc à Curatoribus, Consulibus, & Senatu Civitatis responsum. Cum dolore inandisse, quod, præsidium recipiendū, Regē ledere voluisse videantur. *DEum autem testem invocare: Nihil hostile in Regem molitos, nec, arma adversus eum induere, unquam sibi venisse in mentem. Quodcumque factum fuerit, fide & obedientia, Casari debita, exigente fuisse factum. Et, si quidem Rex prævertisset, non magis illi restituros. Præsidium impositum suis minime gentiū militare auspiciis. Neque igitur, eò se liberare, in sua fore potestate. Supplicare itaque Regi: Ut Præfectum Urbis, & ceteros militia Duces, tolerabilibus conditionibus oblatus, ad deditionem cohortaretur.*

Rex ad responsum hoc scripto regerebat. *Gratissimum sibi evenire: Quod florentem statum suum antiqui bellorum alea committere, & arma adversus ipsam stringere decreverent. Ex abundantia autem admonitos velle: Exonerarent se consensu hostili præsidio, quod simul introrsum potenti adeo civium communioni tumultuanti, deditione, neque urgenti, simul Regis, vi extrorsum admotâ, instantibus resistere nequivam par esse.*

Has Regis literas civibus, qui Protestantium doctrinam magno numero sectabantur, communicare, inq; communem deliberationem deducere, Magistratus urbis visum. Quâ habitâ, idem Protestantes, unanimâ omnium sententiâ, supplici scripto Regem adierunt, testificantes. *Præfectum hostile, ad gravissimum Caesaris mandatum, ipsis rerum ignarus, à Magistratu admissum, omnemve militiam summam, ac belli nervos Præfecto in manum consignatos. Cum ergo, præsidio se liberare, in Magistratus potestate amplius non sit; de Præfecto autem verendum, ne, honorificis deditionis & ducesus legibus denegatis, extrema opperiat. In ipsos tandem, qui maxima Civitatis pars, & quidem innoxia, potissimam recasuram infortunii molem. Suppliciter itaque Regem orare; ne in paciscendo difficilem se præberet. Quò, Præfecto honorificarum conditionum argumentis deditionem persuaso, universa Civitas impendenti ruinæ eriperetur.*

Præter ista Campiductor Hornius Præfecti animum literis tentare iussus. Qui, blandè in sinuans, meliora de eo omnari, scripsit; quàm ut pretiosissimum hoc Romani Imperii cimiterium, Urbem verè Augustam, præsentis periculo exponere, & cum illibatam conservare posset, non sine conscientie morsu, detestando posteris modo, perditum potius ire pertinaciâ suâ velle, crederet. Maximè, munitione Urbis admodum diffusa, levidens, & debili; Civium plerique, ob Religionis diversitatem, malè fides; Præsidii, quod maximam partem è provinciali milite constaret, qualitatibus Regi ac Regis satis superve perspectis;

Denique spe omni auxilii à Duce Bavarie, qui propriam potius dictum tuendarum, quàm alieni conservandi jam satagat, præcisâ. Quodergo, defensionem nihilominus obstinare, frustraneus, & ipsimet Præfecto, militiq; presidario periculosus admodum conatus foret: Hinc paratum se, modo ad mitiora animum reserectat, apud Regem de tolerabilibus deditionis legibus intercedere: Nec desperare, quin Rex harum gratiam clementissimè ipsi sit facturum.

Augusta
Regi dedi-
tur.

Non successu caruere ingenii hæc machinæ. Præfectus etenim pronis auribus deditionem admittens, & abitum mox liberum pactus, quarto Iduum Aprilis, circa vesperam, impedimentis & armis salvis, incensis fomitibus, globulis ori inditis, signisq; ac vexillis explicatis, Urbem reliquit: Ingolstadtum ex pacto deductus. Et ita insignis hæc Romani imperii Civitas exiguo temporis spatio, non armis, sed argumentis, non pilo, sed stylo oppugnata & expugnata in Regis fidem concessit.

Magistra-
tus illi
civitat.

Postridiè pontificiæ Religioni deditum Magistratum, & certos ex protestantium Civium numero delectos, Licusium Rex evocabat: De Republica impofterum administranda seorsim cum iis acturus. Quo tractatu aliquot insumti dies, demumq; eò res rediit: Ut, non secus ac Protestantibus antea acciderat, pontificio Magistratu sedibus moro, alterius Religionis postliminio restituerentur pristina dignitati, stationariaq; Civitatis cohors, & alii Reipublicæ ministri pontificii exauctorati, loco, quo Protestantes expulerant, iterum cederent. Armamentarii verò, nosocomii, aliorum Regalium, cum primis status quoq; ecclesiastici, quem Pontifici, Protestantibus ereptum, ad se penitus traduxerant, cura Regis arbitrio relicta: A quo idoneæ & puriorem doctrinam professæ personæ administrationi præficerentur.

Rege in-
gresso,
Protestan-
tium Re-
ligio tem-
plis resti-
tuitur.

His peractis Rex, ultimo Calendarum Maji, ovans Urbem introiit: Maximo protestantium civium gaudio & jubilo exceptus. Nec eqvo descendens, aut alia moratus, ad Divæ Annæ rectâ contendit: Præsentibus Fridrico Bohemiæ Rege, Augusto Comite Palatino Rheni, Gulielmo Saxoniz, ac

Johanne Holfatiz Ducibus, Christophoro Marchione Badensi, aliis quamplurimis Comitibus, Baronibus, bellicis magni nominis Ductoribus, Legatisve, nec non restituto noviter Protestantium Religionis Senatu, & multis hominum, qui undiq; confluebant, chiliadibus, Augustanæ confessionis exercitum denuò introducturus. Ubi post habitam elegantissimam modulationem musicam, & decantatum, gratiarum actionis ergo, centesimum tertium Psalmum, proto Mystra Regis, D. Jacobus Fabricius, concionem habuit: Electo è duodecimo Psalmo, ad præsentem temporum conditionem accommodo, hoc textu. *Ob inopiam miseriam, & gemitus pauperum exurgam, dicit Dominus: Auxilio vero, at fidenter doceatur. Quem textum ad miserandum Civitatis oppressæ, qualis paulò antè fuerat, statum, & nunc secutam metamorphosin applicans, Summatum, infimatum, qui aderant, animos ita pupugit: Ut compluribus præ gaudio, cujus magnitudinem cordis latebræ non satis capiebant, lacrymæ in genas largiter exundarent. Finitâ concione hymnus Divi Ambrosii insonuit, & sacrosancto huic actui concentu musico, ut initium factum erat, ita colophon quoq; impositus. Pari solennitate in aliis templis indictiva hæc solennia celebrata: Nec remissiori illi Zelo & devotione incolæ, Protestantium Religionis, sacris interesse conspecti.*

Propitiato in hunc modum Joh. vâ, Rex ad forum vinarium in Marquardi Fuggeri palatium eqvo vestus, totam civium universitatem, in atrio illic ante ædes congregatam, in fidem juramento, ab iis exacto, accepit. Quam postmodum, restitutâ in pristinam Libertatem Civitate, & de privilegiis, ejus, statutis, immunitatibus, juribus, factis, testis conservandis, cautione à Rege acceptâ, ipsi pariter, synographâ Regi traditâ, ex intervallo confirmarunt.

A præstito juramento mox prænsum est, mensisq; sublatis Rex Curiam & armamentarium vificatum iit: Nec diutius in Urbe commoratus, sub vesperam, ad hospitium castrense, quod Licusii habebat, revertebatur.

Quod

Universi-
tas civi
juramen-
tum fide-
litate Re-
gi præstet.

Quod verò, Senatu nondum reintegrato, sedes nonnullæ, & alia quædam Civitatis munia, Administratibus destituta, vacarent, intermissis paucis diebus, Regis mandatu habita veteri more electio: Nec sverus modò Senatorum numerus suppletur, sed & aliis inferioribus ministeriis, prout necessitas & utilitas postulabant, proviſum.

Gaudium autem felici hujus Civitatis occupatione exortum, non intra Urbis mœnia se continuit, sed per omnem Germaniam, quâ Protestantium doctrina florebat, effudit, singulis, universis in votivas preces erumpentibus; vel eo nomine: Quod loco huic, unde confessio, quam suam agnoscunt, nomen trahit, pristina conscientiarum libertate, & suæ sibi confessionis exercitio iterum frui daretur. Inter alios, Saxoniarum Elector, insignitè Regi gratulatus, ad contestandum animi affectum, solennem, per territorii sui fines, supplicationem instituit.

Rex Ingolstadii movetur.

15. Augusti Vindelicorum hosti erepti, cò collimabat Rex: Ut in Bavaria ad Danubium simul firmissime figeret pedem, simul Ducem, qui Ingolstadtum cum Exercitu se receperat, propriis finibus, & ceteriori Danubii orâ omnino excluderet. Hinc, Ratisbonam in potestatem redigere, Ingolstadii verò pontem ac transitum, ne usui ulli deinceps foret, munimentis quibusdam obstruere, mens erat. Penultimo ergò Calendarum Maji, motis Reluctis castris, Aichachum, & inde rectâ Ingolstadtum versus itum.

Acerrimè hic ab hostibus, & eis pontem valide se munisse, & se excipit.

Verumeninverò Ingolstadii hostis, & eis pontem valide se munisse, & se excipit. in opposita Danubii ripa, sub Urbe atque tormentorum jactu cum Exercitu confedisſe, repertus: Acerrimèq; ubi ad manus ventum, res gesta. Duodecimo sanè Calendarum Maji expugnatum à Regiis munimentum quoddam ponti præjacens; hostiumq; ad trecentos, pars concisi, pars capti. Non tamen par fortuna conatu eorum respondebat, in majus propugnaculum, proximè pontem situm, impressionem tentantium: Repulsi enim cum clade, Ducum nonnullos, & milites aliquam multos desiderarunt.

Regi ipsimet exitium haud procul aberat. Dum enim, loci situm pro more exploraturus, propius Urbi succedit, candore asturconis, quo vehabatur, hostium oculos eminens perfringente, tormentarius ex Urbe, librato in eum tantâ certitudine ictu, tormentum exoneravit: Ut equum ad furas Regis disceperet, & Rex, sanguine pulvereq; conspersus, in terram proolveretur. Ingens terror, quo lapsus Regis comitum animos perculerat, ingenti mox gaudio pensatus: Dum Regem, sub equi mortui cadavere agrè se extricantem, in pedes surgere incolumem conspicantur. Qui ne utiq; animo alteratus, aut commotior, nisi quod Deo Opt. Max. ob protectionem clementissimè & evidenter exhibitam, animiculis gratias ageret, alio equo ascenso, viam, quam insisterat, perrexit. Astureoni, sub Rege occiso, Bavaros pellem postmodum detraxisse, inq; basilicam Ingolstadii, memoriarum causâ, suspendisse, sunt qui referant.

Rex ipse met vitæ periculi subit.

Quas reliquias, siquidem sanctuarium eorum non dedecere videntur, nec nos admodum invidemus: Cum Regi periculosa hæc alea, satis faventibus, haud malè ceserit. Quæ utinam Christophoro Marchioni Badensi non tristiora se ostendissent! Verum non paulò post, certiori ictu percussus, & dimidio capite mutilatus, exanimis illico concidit. Cujus obitus Regi, ob assiduum & fidele obsequium, exiguo licet tempore, quamdiu arma ejus & personam fuerat sectatus, præstitum, non mediocri dolori fuit.

Marchio Badensis ictu mentis occubuit.

Rex, post exantlatum periculum in castra regresus, Principes, Summasque ac primarios belli Duces, qui altatant, verbis, in audientium animis aculeos relinquentibus, compellasse fertur. Repentinus, inq; viens, ex hac vita Marchionis Badenſis discessus, cuius, ut ingentium virtutum Principis morte, maroris ac luctus meritò implemur, & fumans globus, qui non ita pridem propè me accidit, ad id ut eum penè perfringeret, post alia aliquam multa vulnera, quæ ab hostibus excepta & incicatricem coalita, corpore gero, mortalitatis meæ me commoneſcunt; nec minus, ac vilissimum quemq; meorum grega-

Regis de hoc casu ad suos memorabilis oratio.

gregariorum, humanis ejusmodi casibus arguunt obnoxium. Hæc etenim vestustissima lex est; Mori te oportet homo, quisquis es: Hoc Nature debitum; à quo nec illustre genus immunem me præstabit, nec regia dignitas, sceptrum aut corona, nec arma, nec multiplices laureæ & triumphi. Superest igitur, ut Jehovah Op. Max. providentiæ & arbitrio me obsequentiissime submittam: Qui, ut ut me è mundana hac scena evocare placitum fuerit, justissima tamen, quam propugno, causa patrocinium minime genus, ut certo certius confido, desertum ibit. Haud illi erit difficile, suscitare alium; & prudentiâ, animi robore, felicitate instruere: Qui, de damno Ecclesiæ suæ resarciendo sollicitus, bellum hoc optato exitu componat, & puriorem Evangelii doctrinam, eamque profectos, omnimode securitati, nec minus Germaniam pristinam restituat Libertati. Haud melates, prosperos meos ad hæc æque tempora successus multos mihi exultare invidos: Qui nomen meum flagellant, & potissimâ factorum gloria me spoliatum eunt, rerum ignavis persuadere conati; bellum hoc, ditandi potius me ipsum, & Germaniam expilandi, quam in pristinum statum, florem, dignitatem restituendi, à me geri. Sed DEum & conscientiam meam testes, ante omnia invoco; tum Principes etiam, quos, antea exules, nullâ accepta compensatione, in sedes proprias reposui; ærarium insuper regium, ex quo ingentes summas in bellum hoc profudi; denique Creditores meos, Francofurti & alibi habentes domicilium, apud quos maximo ari alieno me immerisi: Num privatam utilitatem magis, quam eorum, qui Religionis ac fœderum vinculo mihi junguntur, salutem ac incolumitatem bello hoc intenderim. Consiliorum meorum & altiorum ratio, quam hæcendâ insisti, & imposterum cum Deo, quamdiu vitam, viresque succerit, insiturus sum; magnus laborum & ærumnarum cumulus, quem hucusque succollavi, & deinceps succollare, necesse habeo; multiplicia discrimina, quæ nec refugii unquam, nec in futurum refugere, animus est; intrepide testabuntur: Regnum meum, & quicquid in hoc mundo mihi carum, non aliâ causâ dereliquisse; quam ut,

propriâ securitate partâ, tyrannicam Austriacæ stirpis dominatum reuenderem, & universalem, æquam, stabilem, fidam Pacem reducerem, vicinis, Religionis, nec non sanguinis partim necessitudinibus mihi junctis, Germaniæ Electoribus, Principibus, Ordinibus in pristinam Religionis ac status libertatem armatâ manu asserere.

Hic murmur à circumstantibus ortum, filium regis orationis interrumpebat: Universis, singulis lacrymabundis, & ad supplices preces transeuntibus. Ne imposterum periculosis ejusmodi casibus caput obduceret Rex, sed parceret vitæ ac incolumitati suæ; si non sui ipsius, certe tot milium animarum causâ: Quarum ta us ab ejus salute pendula, illo humanitus quid passo, eadem ruinâ pariter obrueretur. Ipsos quidem in nullo Regi defore, verum, non secus; ac morigera membra decet, solâ obsequii gloriâ, cum ejus, ut summi Capitulis, imperio decerraturos.

Marchionis Badensis exivus, sub Senioris Marchionis Badensis, de filii obitu, haud degenet vox Regis Ingolstadio discessum; universus Exercitus, in aciem dispositus, duplici tormentorum ac telopetorum disposito, Suecorum in morem, ultimam valedixit: Quæ hinc Augustam deduxit, & ulterius ad monumentum, iis condendis destinatum, avertit. Senior autem Marchio, defuncti Parens, de tristis hoc casu certior factus, erga eos, qui solandi causâ accurrebant, magnanimum admodum se exhibere visus: Inter alia, ad hanc formam disferens. *Asturare quidem in se sanguinem, & imatam Naturâ regere: Interim tamen recordari; non defuncti modò Patrem esse, qui lugere naturali affectu debeat, sed & Christianum, qui, divinarum literarum monitu, luctui imponere modum teneatur. DEum dedisse ipsi sobolem hunc: Eundem abutuisse. Elicere æstimare filium suum: Qui pro divini nominis gloria, ut Christianus, & fronte in hostem obversus, ut strenuus miles occubuerit. Illorum mortem deplorandam, & lacrymis luctus prosequendam. Qui vitam, viatorum & scelerum cauo volutati, turpiter transigerent, aut turpi clausula, cum æterna salutis, & nominis sui strage, terminarent.*

rent. Nunquam adeo cuiquam rei, in fallaci hac mundi scena, adiecisse animum, ut non, de amittenda, cogitaret: Libertate & illibata conscientia exceptis. His præceptis suum, suorumq; animos formasse ac firmasse adversus asperos fortune versatili insultus. Priorem tormenti globum, qui Regem adeo propè contigerit, causæ esse, eur posterioris facilius obliuiscatur. Et cum ille Regem, oppressorum omnium asylum, publicæ rei columen, adeo feliciter præterlapsus sit, de hoc, utui filium suum sustulerit è medio, eò equiore animo dolorem suum solari.

Rex Hornium, cū parte Exercitus, Ratisbonam versis ablegat.

Sed revertamur in Bavariam: Ubi Rex Hornium Campiductorem, cum aliquot militum millibus, quæ Danubius defluit, ablegarat, injungens; Ratisbonæ statu accuratè explorato, occupandæ Urbis occasionem sedulo aucuparetur, nec oblatâ manibus elabi sineret. Hic, decimo Calendarum Maji, Neostadium perveniens, incolarum relatu comperit: Baviaræ Ducem eodem die, circa decimam antemeridianam, in adversa ripa ad Merchingæ pagum lustrato Exercitu, Honhemum iter habuisse. Ulterius itaq; progredi è re haud visum, priusquam de hostis proposito certius constaret: Num, ut occiperet, Ratisbonam ire, porro insisteret; ac aliud quippiam machinaretur? Exploratores capropter turmatim hinc inde emisit: Quorum, qui viam, Kelhemum ducentem, tenebant, hostilem Exercitum, nocte ad oppidum transactâ, Ratisbonam rectâ maturare gradum, referebant. Diversus equitum globus diverso quoq; itinere Ratisbonam versus speculatum ire iussus, ipsis penè Urbis portis successerat: Duobus, quorum alter equitis Ordinis Teutonici, qui Ratisbonæ sedem habet, famulus, cœnobii, dimidiæ horæ itinere Urbe distantis, scriba alter erat, deprehensus, & secum abductis. Horum confessione constitit: Antiquum præsidium novâ accessione, bis mille peditum, & quadringentorum equitum, qui furtim insciis civibus singulari stratagemate Urbem irrepserant, auctum; cives inde statim exarmatos, domosq; nonnullas petulanter direptas.

Quod ergo hoc rerum statu spes tentandæ cum effectu Ratisbonæ decollaret, Hornius, cœpto itinere ab-sistens, ad Regem, quæ per exploratores compererat, retulit: A quo, dum valis conclamatis Ingolstadii disceditur, revocatus, reliquo Exercitui se junxit.

16. Paulo ante Bavaricam, expeditionem Baudisius, generalis equestris militiæ Legatus, privatorum negotiorum causâ in Holsatos profectus, mandata à Rege acceperat, experiri: Num Daniæ Rex, consociatis in Cæsarem armis, ad colludendum cruentum, quo Germania exercebatur, ludum induci posset? Quo sine non modò Protestantium omnium salutem, quæ in hoc cardine versabatur, ad animum eidem revocare, sed &, de restituendis filio ecclesiasticis, quibus transactione Lubecensi exciderat, bonis, fidè Regis interponere iussus est.

Utut autem effectu caruerit consilium: Rex tamen Daniæ occasio-nem, duos è Regni Senatoribus, Ta-ge Danicæ Propositi-
sonem Totium, & Christianum Thomæ, ad Sveciæ Regem ablegandi, inde arripuisse visus. Qui in castris Ingolstaden-sibus eundem assecuti, præmissis, quæ aulico more & stylo inter Magnates decet, verborum solennibus formulis, mentem Domini sui aperiebant sequentem in modum. *Regi quidem Daniæ nil magis fuisse curæ aut cordi; quàm illorum, qui sacrorum & Religionis necessitudine eidem jungantur, protectionem tutelamve. Hoc oneris laborisve impigrè suscepisse; sub hoc integrum penè lustrum deduisse; & ultimo biennio in proprio Regno atq; ditionibus suis cum universo cæsare ac pontificie militiæ robore coluctatum: Tandem, ab omnibus desertum, ineluctabili necessitate, & eorum, qui federis nec non Religionis nexu ipsi devincti erant, defectione, oblatam ultro Pacis tractationem amplecti adactum. Huic quoque, non sine ejus satisfactione, impositum finem; certâ transactionis conceptâ formuli: Cui utrinque & animo subscripserint, & manu. Itaque Sveciæ Regis judicio permittere Daniæ Regem: Num, absque ulla belli causa, carceres præfixos transilire, & fas omne* Pacis

Pacis abruptum, decorum foret. Quamquam verò ob has rationes adversus Cæsarem, nec separatim, nec conjunctim arma induere ipsi liceat, de eo tamen Regem Suecia securum esse jubere: In majori apud se æstimo haberi communè Protestantium causam; quam ut, cum apud præsens seculum, tum futuram Posteritatem, illutibilem hanc nomini suo inurere maculam, & Regis Suecia, laudabilem adeò intentionem, animo foventis, securitatem, conservationemq; ullatenus vellicare aut interturbare velit. Huic Regem Suecia, omnesve Electores, Principes, Ordines Imperii, quorum hoc bello interfuit, certò ac tuto posse considerare: Eumq; in finem à Rege suo missos; ut Suecia Regi sinceram, decretoriam, & nullo respectu mobilem illius mentem contestarentur. Quia verò, ob ancipitem & incertam belli aleam, prosperi, quibus Protestantes impræsentiarum gaudeant, successus, Regisq; Suecia progressus ingentes, mutatà fortunà, in pejus iterum (quod Deus tamen avertere clementissimè dignaretur) ruere & retrò sublapsa referri possint, quo casu universis Protestantibus, exitiabilis ruina impendat; eapropter, à Rege Suecia exquirere, ipsis unà injunctum: Num eidem haud ingratum foret; Regem Danie, interventu suo, a qua, stabilis, & fide Pacis reducendæ curam suscipere? Quæ tamen in re nullum alium scopum propositum habeat, quàm Regis Suecia, & omnium, quorum interfuit, Protestantium satisfactionem ac securitatem.

Regis responsum

Ad hanc Legatorum Danicorum propositionem Rex Suecia scripto respondit. Nil quidem sibi fuisse futurum acceptius: Quàm si Rex Danie, cujus ipsiusmet & filiorum maxime interfuit, ad debellandum, quod cum Cæsare geratur, bellum, non secus, ac alii protestantes Imperii Electores, Principes, Ordines, consociare voluisset vires, aut certè aliquid conferre subsidii & auxiliorum. Quia verò Lubecensibus pactis adeò stricte hinc aberceatur, relinquere suo id loco, & interim fide, quam per Legatos interposuerit, manere consentum: Vicissim quoq; allaboraturum, ut amicitiam & propensum animum parili erga Regem Da-

nie affectu pensaret. Oblatam ad Pacem conciliandum interpositionem gratissimam sibi accidere, nec quicquam magis esse in votis: Quàm ut media stabili, fide ac æquæ Paci instaurandæ idonea reperiantur. Quod ad personam suam, eò procliviorè Paci in eundem reddi: Quia susceptum belli onus nimio perè solum degravet, & periculum sit; ne, omnibus penè cervicem subtrahentibus, molestamve hanc defugientibus provinciam, ipse, ferendotandem impar, succumbat. Pro ingenti Dei Opt. Max. agnoscere beneficium: Quod tantoperè armis suis benedixerit, ut absque fame diminutione, & fortunarum jactura, imò cum eorundem augmento bellum deferere, ipsi sit integrum; etiam non prævio Pacis tractatu. Regna enim atq; ditiones suas adeò longè à Cæsaris violentis armis jam disista: Ut præ illo diutius quiete frui, & utramvis in aurem dormire possit. Verum enimverò, quemadmodum intentionem suam nunquam privati commodi modulo ac pede fuerit dimensus, sed ad commune Protestantium bonum semper respectum habuerit: Ita, si hostium unotenore continuata consilia & machinamenta, ad Protestantium oppressionem interitumve collineantia, accuratè excutiat ac secum pensitet, non posse non judicare; insidam omnem futuram Pacem, nisi, priusquam concluderetur, universalis atque unanima inter Protestantes consiliorum, armorumq; miretur societas. Quippè, qui jam adverse sortis parilitate in unum coaluerint, solutà per splendidi Pacis nomen, ejusve obtinuit, isthac compage, disjunctos, viribusve distractis debiliores, captatà seu arrepta unde unde ansà, singulos sensim ab hoste oppugnatum, & demum universos, dum singuli pugnant, levi negotio victum iri. Quæ immatura, & nullo satis firmo fundamèto nixæ, Pacis futura sit sequela, & recidivus priori morbo longè periculosior morbus. Haud facile igitur in Pacis tractatione descensurum, priusquam fundamentum ejusmodi jactum sit, & societas hæc in effectum deducatur: Quæ consilia consilii, arma armis, in corpore aliquo formato, hosti usque & usque opponantur. Quod si, idcirco, Danie Regi laborem conciliandæ & stabilindæ Pacis in se reci-

recipere, animo sedeat, optimum satissimumq; videri; ut Protestantes prius ad stabile ejusmodi corpus formandum, & consilia firmiter fundata amplectendum, adhortetur: Quò, hoste à patris forsas resiliente, ad sui defensionem continuo flent in procinctu. Hoc enim negotio prius confecto, minime gentium Regem Suecia ambigere: Quin Dania Regis intercedendi conatus, uberiores fructus, securitate universis, singulis parti, laurus sit, cesurusq; insignem ejus in laudem ac gloriam, nullis seculorum decurribus intermoriturum.

Gallici, ad Præter Dania Regis Legatos, Bavarie Ducem Regis quoq; Gallie minister, regis residentis, negotiis procurandis in aula Ducis Bavarie residens (de Sancto Stephano appellabatur) Regem Suecia in adventus, & cum castris ad Ingolstadtium visitatum venit: Regem colloquium: Tanquam Domini sui Fœderato reverentiam exhibiturus. Rerum verò circumstantias ponderantibus, à Bavarie Duce ad hoc impulsus, verisimile fit. Is etenim satis perspexerat, etsi munitiora loca conservaret, omnem tamen provinciam, resecato semel aditu, Regionum direptioni ac licentiae longe latèq; patere: Quapropter averruncandæ à suis præsentissimæ pesti, Gallum ad iter hoc induxisse, non injuriâ creditur; spem certam fovens, non tam amice cum Rege transigendi (nimq; serio id haud & ex animo egisse, eventus docuit) quam eludendi primum Regionum impetum, & lucrandi spatium aliquod temporis, quo sperata à Cæsare auxilia adventarent. Nec suspicari à ratione abhorret, inter utrumq; Regem disidii quæsisse fomitem: Sicubi fortè Suecus tractatum, Gallici ministri interventu, resumere, & hostilitatibus abstinere, simpliciter renueret. Hinc Neutralitatis mentio à Gallo iterum injecta, datq; occasione negotium amplius retractatum; nec non Bavarie Dux liberioribus aliquantùm, & durioribus verbis excusatus. Quibus, ut ab homine nullis fiduciariis literis aut mandatis instructo, & majori, quam teneræ Magnatum aures ferunt, libertate uso, prolatis, Rex paulò commotior, nimiam linguæ, in quam proruperat, temeritatem represisse, pariter scribitur.

Nihilominus confidenter recipienti, Ducem Bavarie Regis voluntati se accommodaturum, traditæ, quas ad Ducem ferret, condiciones scripto comprehensæ, sequentis argumenti. Dux Bavarie Exercitum, paucis exceptis copiis, dimitteret; Cæsari, & reliquis Regis hostibus opem minime ferret; idoneam eâ de re præstaret cautionem; & quicquid Regis amicus ac fœderatus ereptum iverat, restitueret.

Sed frustranei fuerit hi articuli: Tantum enim abest ut Bavarus aures præbuerit, ut potius ad maturandam cum Duce Fridlandiæ conjunctionem omnes cogitationes contulerit. Cui ed promptius assequendæ, rebus Ingolstadtii ordinatis, præsidioq; sufficienti relicto, quò hæreditariis Cæsaris ditionibus propior esset, Ratisbonam inde movebat.

17. Civitas isthæc non ita pridem stratagemate & dolis jugo ejus successerat. Credula enim nimis, & à Duce, Ordinibusq; Bavarie provincialibus persuasa, quingentorum præsidium admiserat, hac tamen lege, ut Clerus, in Urbe degens, sustentandi militis onus pariter cum civibus sustineret: Qui etiam, priusquam intra mœnia reciperetur, Sacramentum Civitatis adactus. Vix autem, octiduo elapso, decimus quintus Calendarum Maji illuxerat terribis, quando, valido equitum agmine Urbi de composito proximante, & portis circa quintam matutinam solito citius apertis, integra recepti militis cohors, armorum tractandorum prætextu, unam portarum ex improvviso occupat, civicas excubias minaciis, cum præsentissima vi conjunctis, statione deturbat, tympaniq; pulsu ad arma, ad arma conclamat. Quo signo audito, binæ equitum alæ, in subfessa ad imperum dandum proximè latentès, incensis calcaribus equis, advolant, & quod Civis, incidendo funi, cataractæ retinaculo, (sicubi opus foret) destinatus, à quodam militum Ductore facere id abstereretur, Urbem, sine remora objecta, irrumpunt: Agmine reliquo, quod longius paulò aberat, vestigia sociorum strenuè secuto, & Urbis ita omnino potientæ.

Bavarus
Ratisbonam
asta
in potestatem
redigis.

Quem inter tumultum quindecim trucidati, nec mediocre damnum, milite ad prædam ruente, Civitati illatum: Mox tota Universitas armis exuta. Bavarus verò miles, absolutus jam Ratisbonæ citra controversiam Dominus, miseròs incolas variis modis vexare ac affligere cœpit; nec parùm hæc vexationes adventu totius Exercitus adauctatæ: Ira ut Civitas, sub incommodorum pondere graviter ingemiscens, ad Cæsarem queribunda confugerit. Cujus tamen apud Baviaræ Ducem de moderandis pressuris & refrenandâ militum licentiâ pro Urbe intercedentis, auctoritas, haud adeò multum pollere, aut quicquam levamenti Ratisbonensibus afferre comperta.

Rex, mox Ingolstadii castris, Mosburgum & Landshuturum occupat.

18. Rex Sveciæ Ingolstadii

circa locum facinorosorum supplicii destinatum, munitionem haud proletariam, scopi, quæ diximus, obtinendi, subitaria operâ jam excitarat. A Baviaræ tamen Duce in Ratisbona occupanda præventus, & proposito hoc frustratus, biduo post, quàm Ingolstadio movisse intellexerat, vas & ipse conclamatis discedebat; altius, Monachium versus, Baviaræ visceribus insinuans: Occupato, sexto Calendarum Maji, Mosburgo, transitus opportunitate haud contemnendo loco, & postridie Urbe ac arcē Landshuti, quo Hornium Campiductorem miserat, in deditionem acceptis. Quæ posterior Urbs centies mille Joachimicis direptionis periculo se exoneratum iit.

Leges novæ, de victu militum in diribitoris præbendo.

Mosburgi Rex, quia novos delectus in diribitoriis debite moderationis limites transcendere relatum erat, certas denuò leges, ad quarum præscriptum & miles viveret, & Vicarii Regis in singulis Circulis militi de alimentis providerent, scripto comprehendi iussit. Harum permisso Ordinibus & subditis potestas facta: Illis, qui ultra præstitutum modum vi quippiam ab iis exigere conarentur, aut, cum in hospitium, tum extra eadem in via regia prædationi operam darent, seu alias enormi licentiâ, adversus militarium legum sanctionem, se polluerent, manus injiciendi, & comprehensos

ad supremum Regi Vicarium, exigenda pena, deducendi. Quò autem petulantia militum eò pressius coerceretur, & omnis delinquendi præcideretur occasio, Ducibus, quæ equitum, quæ peditum, in junctum: Ne quæquam gregarium, absque literis com meatu, ex hospitio evagari armatum paterentur. Quod si qui milites, absque iusto ejusmodi com meatu, maxime criminis alicujus rei, deprehenderentur, aut, alterius hospitium, irrumpendo, damnum darent, Duces ipsos, quorum ductu militarent, de sarciendo damno conventum, & in reformatores legum, acerrima insuper exempla editum iri.

Mosburgi & Landshuti Urbis atque Episcopus Freisingensis secuta deditio: Quæ ingentem com meatu explicandi commoditatem Regi præbuit. Tractus enim hic omnis generis annonâ refectus, & haftenus intactus, nullam adhuc dum bellicæ cladis intemperiem expertus fuerat.

Quæquam verò Bavaria sic tandem, quid bellorum furor incommodi & molestiæ secum trahat, aliquantulum subsentire cœperit, mitius tamen cum illa fuisset actum, nâ incolæ omnium calamitatum summam suo sibi accessivissent jumento: Dum regiones milites, ubicunq; palantes exiguo numero offendere, & multitudine obtruere dabatur, imò etiam illos, qui defendendis excursionum injuriis, ut protectores hinc inde distributi erant, miserrimos habent, & exquisitissimâ morte interimunt; manibus, pedibusq; amputatis, oculis effosus, naribus, auribus, quin & (sit venia dicto) pudendis refectis, nullos non cruciamentorum genere in eos exercato.

Quæ infanda facinora Regionum animo in Bavaricos rusticanos adeò exacerbarunt, ut, ferro ac igne atrociter gasfando, vicem rependerint; ferroq; aliquantulum multi mactati & occisorum manibus sacrificati, tum deinde, aliquot centenis pagis incensis, funera hæc velut ad rogem elata fuerint.

Freisingæ Legati à Monachii Urbe (quæ totius Baviaræ metropolis, quinque inde distans miliaribus) in occursum Regis venerunt: Monacenses enim cervicibus suis hostem imminere, & ordinem jam se tangere, co-

Freisinga Regi admittit.

Agricolæ in Regionem atrociter sæviunt.

Sed pat factis accipiunt redhostium.

Monachium Regi deducit.

conspicari, maturè Pacem ac tolerabiles Pacis leges exposcere, è re sua arbitrabantur. Et præscriptæ quidem à Rege; sed ejusmodi, quæ ad Urbicorum palatum haud essent: Quapropter conveniri non omnino potuit. Videbantur quoque Monacenses Regem morâ eludere velle, tractatumque extrahere in longum; Sicubi forsân, versâ belli alicâ, fortuna partes eorum respicere dignaretur. Nec latuit Regem versutorum hominum intentio: Hinc, nullâ morâ interpositâ, cum Exercitu eo perrexit. Quo illi animadverso, nec vim præstolari consultum rati, necessitati temporum servire decreverunt, & portarum clavis, ac obedientiæ symbolo Regi adventanti, summa cum reverentia humillimâque, subjectione eminè oblatâ, dedicationem fecerunt: In protectionem clementissimè ab eo recepti.

Rex Monachium ingredi-
tur.

Venit autem Rex Monachium, ipsis Nonis Maji, Exercituque in aciem disposito, Rege Bohemiæ, Augusto Comite Palatino Rheni, Gulielmo Saxonix, & Johanne, Holfatiæ Ducibus, nec non aliis quamplurimis Comitibus, Baronibus, eminentioribus Exercitus Præfectis, ac magnæ dignationis Ductoribus comitatus, præsidioque trium pedestrium Legionum, quæ certis stationibus dispositæ, stipatus, Urbem introiit. Quorum uterque Rex, unâ cum Augusto Comite Palatino Rheni, in basilica & decore illa Ducis arce, reliqui Mag-nates in splendidiore Urbis ædibus diverterunt. Peditatus universus, præter Legiones, quæ cum Rege ingressæ intus servabant, in æceno prato, Urbi subiecto, tetendit: Equitatu per proximos pagos hospitatum distributo. Hebronius Tribunus, multorum stipendiorum, & insignium ergâ Regem meritum Dux, sed pontificiæ doctrinæ singulari ac fervido Zelo devotus, præfecturam Urbis hujus, quæ pari ardore in Religionem erat, ingentis beneficii loco à Rege, militaris disciplinæ eò strictius servandæ, impetraverat. Nec parum huic Monachium debet: Quippe qui Cives ab omni militum injuria fidelissimè tuitus, & si qui violentas iis manus injicere at-

tentarent, acerrimis poenis insectatus fuerit.

Postridiè Rex armamentarium, Tormen-
arci penè contiguum, visitatum ibar; ^{in tellure}
Quandò mortui (ut Bavarici rustici ^{defossa}
loquebantur) fuscitari simul cepti ^{erunt}.
Eximia siquidem, & summa elegantix tormenta, si quæ unquam videri contigit, tellure defossa, & asfamentis arètè decenterque, compaginati folloque, instratis, contexta reperiebantur. Verùm, quod vehicula residua deprehenderentur, de tormentis, non aucta, sed alicubi abstrusa latere, conjectura primum fuit; Mox rusticus, nescio quis, inquisitione, paulò accuratius habitâ, rem omnem, prout erat, retexit. Tormenta itaque, & mortaria quamplurima solo eruta, quæ trinâ nonnullibi serie alterum alteri incubabant. Inter hæc rustici, quorum manuarum opera labori huic adhibebatur, come, nec vel infimæ fortis homines superciliosè dedignans Regis ingenium non satis admirari poterant: Qui ipsemet laborantibus assideret, blandoque assatu (cujus à Domino suo inveti erant) cohortatus, simul instrueret imperitos, quomodo mechanica conamenta tractanda, & molibus his attollendis manus applicandæ forent; solidorum insuper Hungaricorum manipulum regiâ munificentia largitus. Tormentorum tellure extractorum ad centum quadraginta numerata: Quorum nonnulla è Palatinatu illò deducta; alia Bohemis in acie ad Pragam extorta; alia Christiano, Duci Brunswicensi, alia Daniæ Regi erepta. Dux etenim Bavarix armamentarium suum, congestis huc totius penè anterioris Germanici belli spoliis, & exuviis ditabat. Octoginta duo insigni magnitudine excellere; & inter alia, quinquaginta, partim muralia, partim semimuralia, quædam etiam ex torum numero, quæ, ob duplicatum, quod evomunt, ferri muralibus sveri pondus, duplicia appellamus, re-perta: Duodecim insuper Apostoli, celebra antehac nomina, & unum prodigiosæ molis, Suis nomine indigitatum. Hæc omnia, Monachio è vestigio abducta, & Augustam Vindehelorum translata, L 1 2 Com-

Commodus quoque Regi obvenit tricies mille solidorum Hungaricorum thesaurus: Qui, ventre cujusdam tormenti absconditus, una eademque opera in lucem prodibat. Nec militarium vestium versicolore apparatus, quem Bavarie Ducis ministri profugi reliquum fecerant, aspernatus est: Quippe qui aliquot Exercitus regii Legionibus amicum praeberit.

Ab urbe hac, Bavarie Metropoli, tercenties mille Joachimicorum census exactus: Cujus dimidiam partem praesenti statim aere pensitarunt Civis; pro altera dimidia, quam temporum & bonorum angustia exclusi, corraderere tam cito non potuerant, Regem discedentem, Primores Urbis ac Cleri, tanquam vades, sequi iussi.

Bavarus
eisdem,
quam Re-
gis mo-
liebatur,
incidit.

Bavarie interim Dux, ex omni Exercitu, qui Ratisbonae & vicinis locis harebat, mille equites delectos Freisingam versus mittere institit: Regiorum nonnullos in hospitibus, praedae Bavarie opulentia ebrios, & hostium securos, nec opinato opprimi posse ratus. Sed consilium eventus destituit. Regii etenim, excubis probe dispositis, Bavorum adventum mature praesenserant, & ad vim non excipiendam modo, sed inferendam parati, quorum impressioni praestolari poterant, iis intrepido animo in occursum se dedere; fufos trucidantes partim, partim in captivitatem redigentes. Reliqui, quotquot manus eorum evadere contigerat, plagis vulneribusque onusti, raptim, nullo ordine, ad suos se recepisse, victoriae loco habuerunt.

Regiorum
in Svevia
progreſſi.

19. Dum haec in Bavariae Regentur, ne quidem, quas a tergo Rex ad Augustam & in Svevia reliquerat, copiae sedebant otiosae, sed longe lateque circum circa grassabantur: Arrepta Memmingae, Campoduni, Civitatum imperialium, & aliorum in Algoa locorum possessione. Landsberga quoque, & Fiesfa, ad Licum supra Augustam sitae Urbes, in ditionem veniebant. Veischornum atque Echinga exarmata: Quatuordecim tormentis, & duobus mortariis e posteriori Ulma ductis. Jamque Brigan-

tino lacui sensum magis, magisque appropinquare regius miles videbatur.

Luitkirch, quae imperialis in superiori Svevia, sed exigua Civitas, Rudolphi ab Osa, generalis apud Casarianos Commissarii, ala, centum triginta equitibus, armorum equorumve apparatu instructissimis, constans, vapulavit. Hi, utut, imminetis discriminis admoniti, Lindaviam mature satis se recipere potuissent, hostilium tamen molitionum pariter & amicarum monitionum contemtores, edusque moram traxere, donec sero, Phrygum instar, sapere discerent: Tupadelio, regio Tribuno cum aliquot draconum cohortibus, decimo quinto Calendarum Maji, noctu advolante, Urbem undique, ne quae effugii rima pateret, cingente, &, portis refractis, vi irumpente. Ubi tota haec ala, una cum Ductore suo, & Remchingorum profapia oriundo, septem equitibus, qui in primo fervore occubuerant, exceptis, capta, regiae postmodum militiae maximam partem nomen suum dedit.

Osa
equeſtris
ala Luit-
kirchi op-
primetur.

Tribus verbis ut dicam, omni hoc Agro-tractu pauci reperti, qui Regiorum successibus obſistere animum inducerent: Nisi quod agrestium aliquot millia, bellicorum discriminum inexperta, eoque audacula magis turba, concursu ad Wingartum Swendii cuiusdam Tribuni instigatu facto, magna adversus hostem agitare visa. Quo tamen appropinquante, remiserunt terrores animos, & deditione certis legibus facta, armisque depositis, instigatorem & Ducem suum in manus adversariorum tradiderunt: Ulmam inde sub custodia amandatum. Verum sopitum in praesens malum, recedentibus Regiis, mox recrudit. Vix enim dies aliquot praeterierant, cum ad Bregentiacum denuo coeuntes, Wangam ac Ravensburgum, quae debili praesidio munita vim ferre non poterant, levi negotio expugnarent: Obvius quibusque Regiorum trucidatis, & incolis ipsis driter admodum habitis. Horum exemplo Algovienſes quoque agricolae circa Campodunum seditionem induebant: Sed infauſta avi, & lamentabili ipsis eventu. A regis enim copiis, Ulma, Augusta, & vi-

& vicino è tractu in unum conductis, maturè hinc tumultui obviam itum: Qvæ, quarto Iduum Maji, haud procul Campoduno, in aliquot hujus rusticæ colluviei centurias incidentes, magnâ eorum parte rigore ferri assumtâ, reliquos hinc inde disperferunt. Inter alios ad centum quingaginta, in ædem sacram refugos, miles, subiectâ flammâ, Vulcano consecratum ibat: Qvorum nonnulli, desperatâ salute, è turri præcipites se dare conspecti. In Oberdorf, Zypersrieth, Oyen non minor eorum edita strages: Multiq; inter hæc pagi direpti & exusti. Rustici ergò, animadverso, qvàm acerbos immaturum hoc & inconsultò susceptum bellum fructus ferret, & quantam in semet concitâsent malorum molem, turbulentis cogitationibus abjectis, Campodunum arma deferentes, regio imperio colla submiserunt, & ductores alicubi suos, seditionis excitatæ faces ac flabra, ipsimet internecioni dedere. Hæc ratione bellum rusticarum, repente exortu, repente debellatū est.

Osa Bibera-
rum ne-
quicquā
tentat.

Interiæ generalis cæsareæ militiæ Commissarius, Osa, collecto quater millium Exercitu, Brisaco in superiorem Sveviam movens, & consuente ad ipsum Bregentiacorum, qvos diximus, rusticorum turbâ, numero hominum ac multitudine jam ferocior, Memmingæ primū minitabundus proximare; mox, tumultuario asultu parum illic effectum iri, præsentiens, itinere inde reflexo, Biberacum aggredi: Regiis, in qvorum protectionem nuper se receperat, Urbem extorquere iterū, certus. Huc etenim Civitatis Consul, & Scriba, ambo pontifici, tum Clerus ejusdem Religionis clanculum cum acersierant: Indicio simul factò, qvibus locis ad aggressuram Urbs commode pateret. Verumenimverò Osa spe suâ hic omnino falsus est. Civium enim communio, Protestantium doctrinæ dedita, adeò fortiter hostium impressioni se objecit, ipseq; imbellior sexus aqvæ ferverfactæ & lapidum projectu viriculas suas in Cæsarianos subeuntes, intrepidè adeò extentavit: Ut, bis asultu tentato, bis cum quadringentorum militum jactu-

ra repulsi, demū, famâ de regionum subsidiorum adventu increbescente, magnâ cum trepidatione, relictis aliquot tormentis, & aliis belli instrumentis, ceptam obsidionem deseruerint. Qvo factò, qvos, collisione, cum hoste habitâ, in protestantium civium capira fabam hanc eudisse, memoravimus, Ulmam in vinculis tradidit. Osa autem cum suis Wingarti primū, deinde Lindaviæ turum à Rege ingruente habuit receptum.

Rex namq; Sveciæ, hoc tempore, Monachio Augultam regressus, & dies illic aliquot commoratus, cum copia nonnulla inde moverat, jamq; Memmingam attigerat, & plenis in Osam velis invehabatur: Nisi rem odoratus, ancipiti discrimini, quod imminabat, maturè satis subtraxisset cervicem.

20. Appropinquante sen-
sim hunc in modum Helvetiorum fini-
bus belli flammâ, conventus, qvo in
commune consuleretur, sub id tem-
pus, ab illis Badenæ habitus.

Acta apud
Helvetios
bellū Sve-
cicū con-
cernentia,

Qvāqvam autem, de speciali fœdere, quod regius Legatus, elapsò proximè anno, proposuerat, cum Rege Sveciæ contrahendo, jam tum se excusatum ierant, longior tamē Legati ad hoc usq; tempus apud eos mora, & particulare ergà Helvetiorum nonnullos oblatū perfrinxerant Austriaeorum animos, & suspicionis quid injecerant. Qvā motus Leopoldus Archidux, & literis, & misit ad hunc conventum legatione, hæreditario cum Domo Austriacâ pactorum Helvetios admonere operæ pretium duxit; concludens: *Fœdus cum Rege Sveciæ, & pacta conventa isthæc hæreditaria, presentis rerum statu unâ subsistere non posse. Antiquæ ergò conventionis fidem siliatam servarent, nec in diversa se traduci paterentur, sed potius, mustis Svecorum postulatis rejectis, Legato ipsi finibus suis interdicerent, de eo in utramque securi autem: Cæsarem ac Domum Austriacâ institutos firmiter isdem hæreditariis pactis, nec quicquam, quod fide vicinitati colende faceret, intermisuros.*

Huic Legato à fœderatis Helvetiis responsum. *Pactis conventis sta-*
re,

re, fixum sibi animo, decretumve: Mōdō à diversa parte parili colerentur observantiā; abrogatis, quæ in eorum invectā fuerant præjudicium. Nolle verò manus sibi penitus stringi, nec pactorum tenorem id præferre; quæ scum aliis, sicuti commodum ac utile videatur, sedere jungi, prohibitum omnino sit: Publicæ tamen salutis, nec non antiquiorum simul fœderum etiam hic nunquam non memores fore.

Interim de Hispanicis copiis, Germaniæ ex Italia imminetibus ad Regis aures acciderat rumor: Unde is quoq; datis ad Helvetios literis, anam adhortandi illos arripuerat; ut ne transitum Exercitui concederent, quem ab Hispaniis ex Italia Germaniæ immisum iri fama ferebat, verum intra Neutralitatis ac amicitia terminos se continerent.

Ad quæ hoc ipso conventu regessere Helvetii. De Hispanicis, ex Italia in Germaniam tendentibus, copiis nihil adhucdum sibi constare; tantum abesse, ut de transitu interpellati fuerint: Ut ut verò interpellentur, tanquam de communi Libertate admodum sollicitos, haud consensuros in quicquam, quo aut Patriæ inquietetur tranquillitas, aut sedes etiam belli huc accersatur. Cum primis memoratæ Neutralitati, quantum per mutua ac interioris fœderis Religionem liceat, usquequaque inhasurum; Spe indubia: Regem quoque ad Exercitum suum daturum operam, ut fœderatorum Helvetiorum universitas, quæ Germanici se turba haud immiscuerit, & quotquot hinc dependent, ab omnigena belli molestia relinquuntur immunes; hisq; posterioribus etiam, quantum pote, parcatur; ut, quos bello haud implicari, Helvetiorum ob finium & vicinis necessitudinem interse.

Porro ab Helvetiis hoc conventu unanimi consensione, Religionum diversitate, & hinc enatâ diffidentia haud attentâ, conclusum: Si unum, alterumve pagam, aut eorum subditos, contra fas ac æquum, invadi, à quocunque tandem, contingeret, fortuna, sanguine, vitâ insuper habitis, ope & auxilio fideliter invicem affore; vi mutuatorum juramenti religione sanctiorum fœderum.

21. Per Regis absentiam, Bavarorū de opprimendis Regiis consilium. improvisis forsan, & securitate remissioribus repentino superventu cladem aliquam illatum iri, consideret. Omne ergo equitum robur, additis bis mille peditibus, Johanne Philippo Cratzio, Comite Scharffensteinensi, Duce, Ratisbonâ movere in eos iussum. Sed vix Phaffenhofum attigerat, quando regium equitatum, re detectâ, fiducia & alacritatis plenum, obviam properare, exploratò cognitum Cratzio fuit.

Mutato igitur & consilio, & itineris ratione, Ingolstadtum secedere, tutius duxit: Unde, ne nullâ omnino re tanto conatu gestâ, in castra reverteretur, Weisenburgi Urbem, quò breve illi ac expeditum, Regiis verò ad ferendas suppetias longius & ambagiosum iter, adoriri, tormentisq; vim intentare instituit.

Et regium quidem loci præsidium initio viriliter fegeret, crebrisq; fulminibus in obfessores è muris detonare. Aliquot tamen dierum morâ intermissâ, cum suppetiæ nimis diu emanere viderentur, hostis autem in horas singulas ferocius instaret, plura insignis magnitudinis tormenta, quæ è vicina Wiltzburgi arce deducere pronum erat, moenibus, jam antea laceris, admovent, animo tandem labi, & quinto Calendarum Junii, ad pactionem descendere: Quâ, impedimentis & armis salvis, signis explicatis, funiculis ardentibus, glandibus ori insertis, militari modo Urbe digredi permittebatur.

Sed Bavarus miles haud quæquam Sed pactio servavit datæ promissionis fidem, imdeditionis haud petuq; in exeuntes facto, diripuit nil servato. mali suspicantes: Quotquot eorum militiam hostilem promptè sequi nolent, ferro prostratis. Color tamen huic rei quæsitus, & Regios ipsosmet, Urbem partim deprædando, partim exactionibus violentis expilando, Consules, Senatores, Primores civium non inter inferiorum modo Ducum impedimenta, sed in ipsius Præfecti pilento & curribus occultando, pulverem denique tormen-

Bavarorū de opprimendis Regiis consilium. frustra-

lidem Weisenburgum oppugnâ-

Et ad deductionem compellunt.

tormentarium & similia clanculum exportando, pactis minime gentium stetit, se, ab adversa parte jactatum.

Civitati, ut de honore, vitâ, religione salvis cautum fuisset, non magis parcitum: Simul ac enim Urbs patuit, miles in nefariam statim licentiam erupit. Omnia excussa, exspoliata; armaria asfulatim comminuta; pudori foeminarum ac virginum violentis stupris illusum; harumq; ultra centum, unâ cum Senatu, primoribus civium, & divini verbi Ministris in captiviratem abductæ. Quod ultimum expreso Ducis Bavarix jussu factum: Ut miselli hi obsidibus, quos Landishuti Civitas Regi, pro summa, direptionis redimendæ, promissâ, dederat, vel præsentariâ pecuniæ numeratione, vel alio quovis modo, recuperandæ Libertatis essent instrumentum.

Rex id
Duci mi-
nitabun-
dus expro-
brat.

Accerrimè autem Regis animum pupugit datæ hæc fidei violatio. Litteris itaq; ad Ducem Bavarix compositis, *Cratizium, ut flagitii autorem, debita pena affici, milites suos, & Weisenburgenses cives, quos libertate hic multarati, in eandem reponi, spoliatisq; ablata restitui postulabat: Alioqui fore minitatus, ut par pari, oblata occasione, referret, & cum primis contractu cum Monachensibus inito, minime amplius obstrictum se profiteretur.*

Rex è Ba-
varia in
Franco-
niam re-
trocedit.

Rex etenim, de instanti conjunctione Bavarix & Fridlandiæ Ducum, perniciosisq; consiliis, quæ animo coquebant, scitior factus, & Memmingæ Augustam, inde in Bavariam regrediens, copias, quotquot Landishuti, Freisingæ, Monachii, alibi, in hoc terrarum tractu reliquæ in unum coegerat: Locis istis, ut exigui momenti, desertis, viam, quæ Rainum ac Donavermam ducit, remensus. Quadraginta quatuor tamen Primores, partim è Clero, partim è civium numero, Monachio Augustam prius averti; illic detinendi: Dum Civitas residuum pecuniæ, quam pensitare, avertendæ direptioni receperat, in solidum exsolveret.

Et sanè Rex liberando obsidione Weisenburgo gradum admodum accelerabat; hunc in finem, quò citatius agmen raperet, sclopentarios, ex

omnibus Legionibus delectos, imponens equis; cumq; his & equitatu reliquum Exercitum festinanter præcedens: Sed non sustinuerant tamdiu obsessi, Regisq; subsidia properatæ deditione præverterant. Nihilominus Rex proposito itinerari, ut paulò inferius audiemus, institit: Hostis molitionibus, quibus focus minabatur, obviam iturus.

22. Exercitu autem è Bavaria repedante, Gulielmus, Saxonix Dux, quem Rex copias in superiori Svevia præfecerat, interim haud ferriâ compertus. Consilium enim, quod de intercipiendo quodam ad Bregentiacum munimento inerat, adeo feliciter, circa exitum mensis Maji, executioni mandatum; Ut Hannibalis, Comitibus ab Hohenembis, Legionem neopinantem illic oppreslerit, & cæcis ultra quingentos, quasi quadringentos, unâ cum Comite ipso vivos redegerit in potestatem. Ad Wingartum quoq; cum cæsariano equitatu acriter conflixit certamine, nec minus secundo successu: Ita ut funderet, & quing; equestria vexilla, victoriæ argumentum, è prælio referret. Post hæc, relicta rerum his oris summa Bernhardo fratri, quem Rex, Christiani Comitibus Palatini æmulum, & parere eidem dedignantem, à Rheno ob id huc avocârat, in Saxonix utriusq; confinia repedare, militeq; qui dispersus illic hospitabatur, in unum contracto, sicubi necessitas id fortè postularet, temporè adesse subsidio à Rege jussus.

In Franconia præfenti, quod decurrebat, vere, regiæ quædam, noviter ductu Johannis Georgii, Marchionis Brandenburgensis, Pauli Kevenhülleri, Baronis è Stiria exsulis, & Truchsessii Tribuni, conscriptæ Legiones, adminiculantibus Franconici Circuli Ordinibus, Bambergam ac Forchemum, interclusa unq; crebris discursibus aditu, non parum coangustarant. Cronacum verò Dux Saxonix, Coburgi, & Marchio Brandenburgensis, Culmbaci sedem habens, per provincialem militem præsentariâ vi aggredi fuerant ausi; Hævertio Tribuno, qui Königshofii Re-

Regiâ
prosperi
successus
in superio-
ri Svevia.

gis nomine servabat, operam suam expeditioni commodante, & rei curam in se suscipiente.

Cronacu
in Franco
nia Prote
stantibus
oppugna
tur in cas
sum.

Hasvertius hic, ad dimidium miliaris Urbi propinquans, anticipato cum quatuor equitum turmis, & trecentis sclopetariis gradu, primo tentamento ades nonnullas, sibi peropportunas, & portarum unam, aditum in suburbium præbentem, occupabat: Necesse in Urbem se recipiendi hostibus imposita. Applaudere conatus ejus fortuna hunc in modum visa: Nulla ergo mora; quin machinis, simul ac cum provincialibus, quos Coburgensis ager suppeditaverat, adventarent, in montis, proximè asurgentis, jugo collocatis, terror Urbi crebris fulminibus inferretur. Sed dum Urbici è contrario aliquot tormenta in suburbium, mœnibus subjectum, displodunt, personati è Coburgensi agro bellatores, quibus nil, præter arma, militis, gradu statim hære, animo labi, ac ordines sensim linquere. Hasvertius autem id conspiciens, sibi nihilominus haud deesse: Sed portam occupatam, quorundam sclopetariorum, è Legione sua delectorum, præsidio firmare; provinciales dispersos, latebrasque quærentes, quantum per tempus & orium liceret, recolligere; &, donec in diem nox iret, continere sub signis. Ubi verò, increbescente luce, hostiles machinæ rebore cœperunt, quanquam idtibus in casum cadentibus, non Ducis adhortatio, non pudor eos satis coercere; quo minùs, panico terrore impleti, nullo urgente, in fugam se præcipientes, effuso cursu, darent. Eorumque exemplo, quibus tormentorum & rei tormentaria cura demandata erat, jumentis raptim consensu aufugientes, hostium illa relinquere arbitrio: Unde isti, stupore imbellis turbæ in commodum suum versa, tentatæque hoc ipso temporis articulo eruptione, tribus tormentis potiti. Circa meridiem hujus diei, Muffelius Tribunus, tres ejusdem notæ & animi cohortes è Marchionatus Brandenburgeris agro collectitias, & binas conscripti militis secum trahens, alteri Urbis lateri proximavit, & postridiè suborta luce, aggresuræ in suburbium faciens

periculum, eodem fato non repulsus tantum, sed duarum insuper machinarum, & mortarii, quem projiciendis artificiosis ignibus advexerat, amissum dedecore multatus, retrocessit. Nec enim provincialibus his, aut plus ad ornandam, quam susceperant, spartam animi, aut ad turpiter derelinquendam minùs pavoris fuerat.

Hasvertius tamen Tribunus è vestigio, non sibi, sed eorum, qui imperium illius sequi jussi fuerant, vecordia, quicquid acciderat, imputandum, reipsa ostendit. De milite enim, Cronacensibus subsidio veniente, certior factus, magnâ alacritate appropinquanti obviam properabat: Quinquaginta novem auxiliariis, haud procul Dicsigleno occurrentibus, inter necioni ad unum datis; eademque adhuc vespere, ad Kypsium, ducentis circiter maximam partem caesis, reliquis, qui stragem evadere, hinc inde dispersis. Quod præsentientes octoginta, viam eandem ingressi, Croatz, metu ne, si pergerent, simili adventitia exciperentur, vestigia sua, quæ venerant, relegere, satius duxere.

Hoc patrato Hasvertius quatuor suæ Legionis cohortes, quæ apud Truchsessium Tribunalen hædentes hæserant, nactus, & viribus confirmatior, ipsis Maji Idibus, Cronacum denuò adoriri haud dubitavit, castrisque in rosarum monte, cujus summo vertici arx inædificata, locatis, penultimo Calendarum Junii, accessus moliri cepit: Eòusque, exiguo intermisso tempore, progressus; ut in acclivitate, montis arci propius succedens, hostium, è superiori loco detonantium, iram, globis, ob sublimitatem positus, militem ejus, demissiori loco collocatum, supervolitantibus, haudquam formidaret. Undecimo Calendarum Junii, sexcenti agricolæ ad Weismannum denuò coierant, & Croatarum atque draconum quorundam subsidii aucti, ob fidionem Cronaci discutere meditabantur: Quos tamen Hasvertius, duabus equitum alis eò misis, eadè paucorum consternatos, dissipatum iit. Septimo iterum Calendarum Junii, nonnulli Cronacensium, Urbe egressi, silvestres rusticos (quorum aliquot centu-

trix confluerant) feroculam manum, in Urbem clam deducere conabantur: Nec minus hi ab equitatu, quem Hasvertius, rerum gnarus in subfesta collocarat, excepti & repulsi, quadraginta è suis desiderarunt. Quarto Calendarii Junii, à meridie, hostium ad ducentos eruptionis periculum fecere; & accessus quosdam obsidentium vi jam occupaverant: Sed, dum promptè ad arma ubivis concurrir, in munitiones, unde venerant, cum clade rejiciebantur.

Inter hæc hostis, contractis in superiori Palatinatu nonnullis copiis, sub Tribuni Brinckii turmas, Pegnitii, Marchionatus Brandenburgensis oppido, ad ejus Palatinatus confinia, hospitantes, oppreserat; loco ipso in cineres redactò: Flexorq; Baireutum, Christiani, Marchionis Brandenburgensis sedem, haud ultra sex milliaria Cronaco distantem, itinere, paria illi minitabatur: Quz de causa Marchioni delectus suos, qui Hasvertio hætenus juncti paruerant, tuendæ propriæ Urbi, advocare visum. Hasvertius ergo, solum se haudquæquam viribus ad continuandum obsidium parem sentiens, ipse quoq; ne, hoste desubito ingruente, jacturam militis faceret, maturè receptui cecinit: Et, ultimo Nonarum Junii, statione, quam ceperat, defertà, Neostadium ad silvam primò, duobus à Cronaco exiguis milliariis, Coburgum versùs, mox ulteriùs in tutiora se recepit.

Hostis
Bamber-
gà cum
damno
suo crum-
pit.

Hasvertio ad Cronacum occu-
pato, Bambergenses, decimo quarto
Calendarii Junii, in Johannis Georgii,
Marchionis Brandenburgensis,
hospitium impressione nec-opinatò
factà, complures equites conciderunt:
Sed Kevenhullero, qui haud procul
inde diverteat, cum parte Legionis
laborantibus subsidio veniente, facies
rerum mutata, & hostes eodem, quo
aliis propinquant, poculo malum mœ-
rorè mistum bibere compulsi. Namq;
ad quadringentos ferro mactati: Unu
tormentum, duo scalis, repentine ag-
gressiois instrumentis, onerati cur-
rus, & tormentaria aliarumve rerum
nonnihil Regis partum. Ita Bamber-
gensibus pessimè vertit hic conatus:
Melius forsàn celsurus; si Forchemen-

ses, ut receperant, tempori ad fuissent,
nec promissu deferuissent vadimoniu.

23. Regiis, quâ diximus, ^{Fridlan-}
ratione in Bavaria longè latèq; domi- ^{diz Dux}
nantibus, Duci, quo diutius res trahè- ^{in Bohe-}
batur, eò acrius & impensius cæsaria- ^{mia mo-}
norum auxiliorum desiderium inces- ^{vet.}
serat. Et quæquam nec ille sibi apud
Cæsarem, subsidia crebris sollicitatio-
nibus flagitando, nec ipsi vicissim Cæ-
sar apud Fridlandium deesset, ad fe-
rendum supplicis enixe adhortando:
(summo enim in hominem imperio,
conditionibus cum eo conventis, sua
sponte se abdicaverat) Fridlandius
tamen, qui, Bavarum his angustis ali-
quamdiu colluctari, haud invitus vi-
debat, Bohemiam ab Electoris Saxo-
niæ milite, ante aliquot menses illic
nidulato, ante omnia perpurpare ani-
mum induxit, priusquam Bavarò au-
xilium iret. Cui rei, Exercitu, qui
in propriis Cæsaris ditionibus, ingenti
cum subditorum incommodo ac
onere hospitatus hætenus, supra tri-
ginta, ad quadraginta capitum millia
æstimabatur, mense Aprili, ad Znai-
mum Moraviæ contractò, in Bohe-
miam rectà iter habuit: Ubi nonnulla
exigui momenti loca, à Saxonice pos-
sessa, sub primum statim adventum,
nullo negotio eidem patuerunt.

Rex Sveciæ, cui ingentium bel- ^{Regii Le-}
licorum apparatus, quos Fridlandius ^{gati ad}
undique versum per totam hiemem co- ^{Electore}
adunaverat, nihil occultu, facile emi- ^{Saxonie}
nus providebat animo: Densu, & hor- ^{propo-}
rendo atroce minitabundam nubem, ^{sitio:}
in atrocem tempestatem de improvisò
erupturà. Huic igitur maturè idoneis
remediis occursurus, dum in Bavariam
tendit, Philippum Reinhardum, Comi-
tem Solmensem, in Misniam, Saxo-
niæ Electorem conventum, ablegarat:
Ad animum illi per Legatum hunc suu
revocans: Quæ urgentes ipsum ratio-
nes, cum copiis, quotquot Rheni ac
Mœni tutelæ post se relinquere ne-
cessum non habuerat, Danubium ver-
sus movere compulerint: Nimium, ut
*armorum impetum, ab amicorum, & vel
maximè Electoris Saxonie finibus aver-
sum, in Bavaria viscera derivaret. Ra-
tioni enim consentaneu & verisimile vide-
ri. Hostem, si, ante ad Danubiu trans-*

latis, simul Bavaria belli mala reapse
 perſentiret, ſimul Austria, con-
 temnēq; Ceſaris ditiones guſtum eorun-
 dem eminus præciperent, omni robore
 ſuo huc contracto, exorſe ac glifcen-
 ti flammæ reſtinguendæ ſummo ſtudio
 operam daturum. Quin eſſi non uni-
 verſum robur, ſed potiſſimam tantum
 ejus partem, Regi immitteret, Prote-
 ſtantiam tamen, interq; hæc Electoris
 Saxonie provincias, æ tergo reliſtas,
 hoc manere commodi: Quod eò faci-
 lius deſendi ac conſervari queant. Ho-
 ſtem quippe diſtractione virium debilio-
 rem, deſtitutum iri mediis, tentandi im-
 preſionem in Proteſtantes: Cum pri-
 mis Saxonie Electorem; qui, apparatu
 bellico, militē ſatis inſtructus, vim me-
 diocrem haud extimeſcat. Ut ut enim
 ad verſa pars Hungarorum, Croatarum,
 & ejus ſarina inſignem numerum cogat,
 volaticum tamen hunc equitem adver-
 ſus gravem Germanorum armaturam
 neutiquam ſuſſiſtere; & vaſtitiei qui-
 dem provinciam rapido excuſſionum tur-
 bine inferendæ per commodum, muniti-
 oribus tamen locis expugnandis, aut
 manibus ſtatario Marte conſerendis in-
 eptum. Quin potius id metuendum
 venire, mentemq; illò ac cogitationes
 advertendas: Quæ ratione, ſi hoſtium
 vis præcipue huc verſa, nimia ſua mo-
 le degravet Regem, arma ejus ab Ele-
 ctore, non publici modò boni ſed pri-
 vati quoq; commodi cauſa, miſſa in ſub-
 ſidium non modicæ Exercitus parte, ſuſ-
 fulciri & poſſint, & debeant? Quas
 ſubſidiarias copias abſoluto Regis ar-
 bitrio ſubjici, & ab eodem unicè depen-
 dere, neceſſum ſit. Sic namque melius
 & majori efficaciâ regiſgeri: Cum alio-
 qui intentionum diſcrepantiâ & diver-
 ſis reſpectibus ſufflaminentur ſubinde ac
 confundantur. Quod ſi univerſum
 hoſtium examen in Electorem ſe proru-
 eret, contracto in locum opportunum
 & tutum milite, Regis, auxilia ſua præ-
 ſentanea, ſeu integro Exercitu, ſeu parte
 ejusdem opus foret, offerenti, fideq;
 regiâ ſpondentiâ, adventum modò op-
 periretur; & interim animi ſui ſenſa
 explicaret: Quæ viâ armorum conjun-
 ctionem quam commodiſſimè effectum
 dari poſſe, opinaretur.

Regis de
 conjun-

Regis autem conſilia, Electori
 per Solmenſem poſtmodum inter tra-

ctandum reſecta, hæc erant. Frid-
 landium aut, inſuper habito Electore, in
 Regem, aut, hoc præterito, in Electorem
 omnium virium mole incubiturum, aut
 bipartito (quod vix tamen veriſimile
 videatur) Exercitu, invaſurum, hinc
 Regem, illinc Saxonem. Priori caſu
 Elector, certis Legionibus Swabbaccho
 Tribuno attributis, firmatoq; cum his in
 Luſatia aut Bohemia pede, hoſti pro re-
 nata, ſeu illinc, ſeu in Siſleſia negotium
 ſimul faceret, ſimul Electoris Bran-
 denburgici ditionibus præſidio eſſet:
 Cum majore verò copiarum parte Cha-
 mum ſuperioris Palatinatus ſe confer-
 ret; promotò inde in Bavariam ſuperio-
 rem ad Danubii ripam Exercitu, occa-
 ſionem queſiturus invadendi à tergo ho-
 ſtis, ruſſicæq; in ſuperiori Austria ple-
 bis, Ceſari alias male-fide, & novam-
 dis rebus prone, ad ſeditionem concita-
 tandæ. Regem interim trans Danu-
 bium occupaturum hoſtem: Ut nullo
 proſpectu in proprio & amico ſolo attri-
 turus ſi vires ſuas. Hac ratione, ver-
 gente ad brumam anno, in hæreditario
 Ceſaris patrimonio biemandi neceſſita-
 tem illi impoſitum iri, nec ex his, utpoſe
 jam antea eviſceratis, media reſlauran-
 di belli diu ſuperfore. Altero caſu, ne-
 ceſſarium Regi videri; ut Elector, nu-
 nitis opportuno loco caſtris ſe continens,
 aut, prævalente hoſtium vi, in tutior a-
 recipiens, tam diu ejus impetum eludat, dū
 ſuppetiatum Rex appropereſet. Id quod,
 nullâ interpoſita mora, & velis, & com-
 modè facere queat. Reſete enim Bavaria
 in eo ſtatu, ut exigua ſolum ad Danubii
 & Licum manu (Auguſta Vindelicorum
 & Ulmæ tuendis) egeant: Quod reliquū
 Exercitus, inde deduci, & Franconiciis
 aliisve copiis auctum, Electori in Saxo-
 niam ſubſidio adduci poſſe. Conceden-
 dum tamen Regi ſufficiens temporis ſpa-
 tium, quo tantum itineris cum Exerci-
 tu emetiri liceat. Matarè ergò Regem de
 eo certior fieri, ne falſis tamè rumori-
 bus & præcepto inani metu exciri opor-
 tere. Deniq; de alimentis etiam Exerci-
 tui omnino propiciendum venire: Cum
 diſciplinam ſervare haud poſſit ſejunus
 & egens miles, multiplexq; expeditioni-
 bus militaribus hoc deſectū inſiciatur re-
 mora. Ultimo demum caſu, & Electore,
 omnium indicio, licet nullo alterius au-
 xilio ſuſſulciatur, hoſti ſuſtinendo parè:
 Et

Est Regem, non ad distringendas modò, inq. proprio solo atterendas ejus vires, verum etiam, si occasio & tempus ferat, novam offensivæ aleam tentandam, sat superq. validum.

Inter Electorem & Fridlandium sermones de Pace ulro citroq. meant.

Dum regius Legatus mandatorum ad Saxonix Electorem satagit, Pacis cum Cæsare ineunda spes à Duce Fridlandix assurgere visa. Fridlandius etenim, ingenti licet belli militumq. apparatu ferocis, de Protestantibus tamen, si concordix inter eos vinculum factum rectum maneret, debellandis & iterum subjugandis admodum diffidens, altà vià rem aggredi, & cum Fœderati Regis Svecix, cum primis Saxonix Elector, reliquis pro exemplo ad imitandum futurus, à fœderis, & unius ejusdemq. intentionis communione divelli poscent, Campiductoris Arnheimii, qui Saxonis Exercitui cum summo imperio præerat, interventu, periculum facere constituerat.

Arnhemius hic à Fridlandio ad militaris dignitatis apicem insignitè sublimatus, fortunam ac splendorem suum eidem maximam partem debebat, & adhucdum, quamvis adversariæ partis stipendio innexus, singulari respectu in illum ferebatur. Prout liquido apparuit, quando, Pragà deducta, superbas atq. magnificas ejus ædes, una cum luculenta ac pretiosa, quæ instructæ erant, supellectile, in tutelam receptas, fideliter protexisse, & ab omni militum injuria illibatas conservasse, compertus est. Ex quo, & aliis, hostilitatem minimè sedolentibus, actibus, occasionem exsequendæ, si fieri posset, intentionis suæ arripuit Fridlandius, eò tandem progressus: Ut Sparrum Tribunal Pragæ ablegans, oblati ingentibus donis, & inter alia, ceu memoriæ non-nemo prodit, quinquaginta, in argento præsentario, Joachimicorum millibus, Arnheimii colloquium de rebus, Pacis negotium concernentibus exposceret.

Elector Saxonix, venià ad Fridlandium eundi Arnheimio concessa, & postulatæ ejus tantummodò auditis, fœderis, cum Rege contracti, pacta nequiquam violatam iri ratus, animum, auresve penitus hinc avertere,

nefas judicabat. Deferre tamen remdum adhuc in integro, ad regium Legatum, Comitem Solmensem, & ab eodem exquirere placuit: Utrumne de Pace tractare, aut præparatoria saltem tractatus fundamenta jacere, à Rege suo in mandatis haberet?

Conquestus autem Elector Solmensi antehac in privato fuerat colloquio, de Arnheimio, ut mirione, singulari, nescio quâ ingenii, atq. actionum insolentiâ ipsi suspecto, aliasve diversas personas, maximè binos Campiductores, Gustavum Hornium, & Hermannum Wrangelium, in sermonibus habuerat: Quorum alterutrum precariam operam, ad regendum Exercitum, à Rege impetrare, animum induxisset. Adhuc nonnulli Saxonix militix Duces, & præ aliis Baro Hoffkirchius, malè de Arnheimio sentientes, demandatum ab Electore militix imperium, non quibus decet, candore ac fide administrare hominem, suspicabantur. Hic ergo Hoffkirchius, curiosâ indagatione compertus, Arnheimium cum Sparrio, hostili Tribuno, commutare literas, nonnullis earundam interceptas Comiti Solmensi circa hoc tempus transmisserat: Refertas verbis altioris recessus, & suspensionem inferentibus; quasi Arnheimius cum Cæsarianis clanculariò colluderet, cusâ præcipuè in Regis caput fabâ. Scribebatur enim in dictis literis. *Duce Fridlandia letari ex animo, quod insolentiam nonnulli locorum repressum, ac Pacem in Imperio restitutum iri spes sit: Sparrum Tribunal gratias agere DEO, quod eoque res venerit; & ad reprimendam insolentiam lubentissimè collaturum operam. Quo convito Svecix Rex & victicia ejus arma perstringi visa. Porro. Nil quicquam, quod summara rei concerneret, tentatum, incursiones tamen hostiles, quæ turmatim & exiguo numero fierent, nequiquam intermissum iri: Ne quæ, tractatum inter ipsos agitari, persensisset, aut odoraretur. Quæ & ipsa suspecta admodum res erat: Quasi clam, aliis, quorum intererant, ignaris, nescio quid inter eos cuderetur. Demum. Arnheimium maximam initurum gratiam, & favorem insignem sibi conciliaturum.*

Id quod à Caſarianorum parte ſcriptum, pro Rege certè Sveciæ, ut capitales eorumdem hoſte, aut ipſo etiam Electore Saxoniz, & aliis Imperii proteſtantibus Ordinibus, quaſi ipſorum utilitas hic verteretur, explicari minimè gentium poterat. Arnhemius quoq; Campiductor in appendicula literarum qvarundam Sparrio ſequentiſ verbis reſponderat. *Cariſſime Domine Tribune, per DEum te obteſtor, ne ejusmodi ad me des literas: Alioquin in fame, corporis, ac vite diſcrimen immeritum adduces. Moderare autem ſtylo tuo hunc in modum, ut Electori oſtendere, quicquid ſcripſeris, liceat.* Quod reſponſum Sparrius, inter pocula, mero reſolutus, & ob id familiarior factus, Hoffkirchio legendum præbuerat. Haſ ob literas, maximè inſcio Electore commutatas, Comes Solmenſis Arnhemium colluſionis cum hoſte ſuſpectum habere: Non ambiguo tantum, & in ſequiorem partem detorqueri facili eorumdem ſenſu inductus, verum hac quoq; ratione; quod nulli militiæ Duci ab hoſte, de rebus, Dominum ſuum concernentibus, obſignatas accipere literas, eaſq; Dominum celare, vel tunc demum, quando aliorum indicio palam ſunt, proferre, jure militari liceat, aut decorum ſit. Dehortari ergo Solmenſis omnibus modis Electorem; ne Arnhemio, ſub publicæ auctoritatis aut mandati prætextu ad Fridlandiam commeanti, ulterioris communicationis atq; arcani colloqvii ipſemet ultro præberet anſam: Et in hunc finem Electori exhibere dictarum literarum exemplar.

Arnhemius Electoriſc purgat.

Elector ad iſta cum Arnhemio, præſentibus Conſiliariis interioris amiſſionis, Solmenſi tamen, utut impenſè flagitaret, non amiſſo, expoſtulare, atq; ut actorum redderet rationem, jubere. Hic verò communicationem quidem cum hoſte haud inſicias ire, & literas, partim ut auctor, partim ut receptor, agnoſcere: Sed è veſtigio tamen ore tenus, & ex intervallo poſtmodum, ſcripto, ad Electorem ſuſpicionem, quæ impingebantur, expurgationem habere. Cardio hujus ſcripti in eo præcipue verſabatur. *Erga Dominum, cui fidem dederis, in*

omnibus conſiliis & actionibus, aperto ingenio minimè; ſucato candore ſemper hætenus uſum, omniumq; primum, averſum à Caſare animum proſiteri, haud reformidas ſe: Quinimò inter principes numerandum venire; qui Electori Saxoniz, ad amplectendam communem Proteſtantium cauſam, ſub Caſaris ac ſociorum potentia laborantem, atque Regis Sveciæ auxilia imploranda, calcar addideris. Reliqua duriuſcula & concoctu difficilia fruſta, quæ in Sparrii literis maximè reperire erat, hac excuſatione palliabat: *Quod non à ſe, ſed Sparrio ortum trahere, diceret.* Sparrius autem ſibi ſtylum arripere, non in ſua eſſe manu, dirigere eundem, aut coercere; ut ſcribere cogeretur, quæ ipſe præſcriberet. In nullo adhucdum conſenſum illi præbitum, nec conſtare: *Utrum Arnhemius poſtulatia ejus acquiværit.*

His excuſationibus Electori ſatisfactum: Qui, ut criminis omnis putiſfactum, literas innocentia ignitaſ teſtes, tradidit, & poſt ſecretiorem deliberationem cum eo habitam, in Bohemiam remiſſo, ad Ducem Fridlandiæ eundi, privatimq; cum eo colloquendi poteſtatem fecit.

Ab hoc magnificis (quantum nobis innotuit) oneratus promiſſis reverſus, Fridlandiæ, ſcilicet, Ducem alia intentione ad Pacem non ferriſſe. Quam ut Paci oblata aures animarum advertentibus priſtina bona, dignitas, eccleſiaſtica quoque peculia, ſeu ante, ſeu poſt initam Paſſoviienſem tranſactionem occupati, poſſeſſio, libertas item, conſcientiarum & Religionis ſarta, teſta manerent; deſiſ his omnibus firmiſſimè caveretur.

Dulci hinc illecebræ amaritudinis non nihil admixcuit, per æqua, per iniqua ad metam ſuam properans, Fridlandius: Exaratis ad Electorem Saxoniz propriâ manu literis. *Quibus ab eodem reſponſum, Pacem inire, necne, velle, aculeatis & acriter penetrantibus minis, nec tralaticia importunitate flagitabat; expreſſis verbis ſibi reſervans: Ut ut ampliuſſimam de Pace tractandi poteſtatem haberet, ad ſuſpiciones tamen evitandas cum Exercitu illico ſibi progrediendum; ne momentaneâ quidem morâ interpoſita.*

Sed

Quibus
Electo-
rum
animum
a statu
dimovere,
& flectere
poterant,
aut blanditiarum
dulcedo,
aut minaciarum
terrores, aut,
quicunq;
tandem forent,
respectus: Ut
particularem
Pacem, quò
Fridlandius
collineabat,
amplecteretur.
Quin
potius, omnibus
his insuper
habitis,
constanter
respondit. *Non sui hic
juris esse, sed in re adeò
momentosa, communicatis
cum Rege Suecia, nec non
aliis, quorum interest,
protestantibus
Electo-
ribus, Principibus,
Ordinibus,
decernere consiliis,
federis iniuncto
vinculo, & amicitia
jure necessario obstric-
tum.* Cui responso, Sparrio ad
Arnhemium denuò com-
meante, & priores
pollicitationes iterante,
Electo-
rum firmo
vestigio in-
filitere, pro
tempore
compertus.

Solmenfis, utut generoso
Electo-
rum responso
applauderet,
de insin-
cero tamen
Arnhemii
animo in-
dies
magis, magisq;
suspicionum
impleri;
nec, rem diù
multumq;
secum volu-
tans, prò-
ptius & ex-
peditiùs
malo, quod
præfagebat,
reperire
remed-
ium, quàm
conjunctionem
regii &
electoralis
Exercitus:
Quà in
Effectum
deducta,
Regis, utpote
summi in
militari-
bus capitis,
præsentia
& auctori-
tate, pericu-
lofis quibusq;
machinationi-
bus faciliè
occursum
iri, sibi
habebat
persuasum.
Hinc, quod
potissima
hostium
moles in
Electorem
inclinare
videretur,
ab una parte
Regem, ut-
maturato
adventu
Electo-
rum Exer-
citus præ-
occuparet,
assiduè
literis
monere:
Ab altera,
ut ambiret
con-
junctionem,
eandem
promoveret,
& cum
copiis suis
extra ale-
xajactum
in tutio-
ra ferec-
piens, donec
illa in-
seque-
retur, duceret
bellum,
urgere
Electo-
rum.

Electo-
rum
primum,
regio Le-
gato da-
tum, re-
sponsum.

Inter isthæc diversimoda
Electo-
rum consilia,
diversimoda
respon-
sa. Cum primis
octavo Calen-
darum Maji
Legato
sequentem
in sententiam
oc-
cursum. *Tutus-
simum
Electo-
rum
videri,
id
arripere
consilium:
Quò
simul
hostis
dis-
tineretur,
ne
Regem
mole
sua
oppri-
meret,
simul
imminens
discrimen
ab
Electo-
rum
dicionibus
aliquatenus
avert-
eretur.* Commodissime
autem,
Electo-
rum
opinione,
id
factum
iri, si
Rex
(Tillianis
viribus
plerisque,
ut fama,
novorum
nuncia,
ferat,
jam
dissipatis)
iustum

Exercitum in
superiorem
Palatinatum
ablegaret: Quo
casu
Electo-
rum in Pils-
nensem
districtum
flecturus
iter sit.
Hunc
in modum
utriusque
copias
adeò
exiguo
intervallo
inter
se stare
disitas;
ut in
horas
se
conjungere,
& hostis
moli-
tionibus
seu in
Regem,
seu in
Electorem
incumberet,
cum
Deo
præverti
queant.

Demum
tertio
Nonarum
Majj, Electo-
rum
regio
Legato
ultimum
& de-
alterum
cretorium
responsum
transmisit:
Fau-
ta quæq;
eidem
ad iter
precatus.
Re-
sponsum
autem
summa
erat. *Electorem,
quamplurimis
pregnantibus
de causis,
haud è re
communi
arbitrari,
omni-
no-
dam,
toties
oblatis,
nec
adhuc
dum
depo-
siti,
Pacis
tractatus
repulsam.* Artic-
ulum
sanè
de
pactorum
servandorum
cau-
sione,
non
injurià,
præ
aliis
in
con-
sidera-
tionem
venire. Sed
tamen
in
hoc
quoq;
si
prospicere
nobis
deur,
quò-
visque
hu-
mane
rationis
acumen
penetrare
potis
sit, & quantum
iura,
moresq;
Gentium
admittant,
nec
rerum
aut
personarum
utrinque
condicio
respon-
dat, cætera
divi-
ne
providentiæ
ac
solicitudini
com-
mittenda;
omnemq;
hanc
curam
in
Deum,
velut
Patrem,
obsequio-
rum
libero-
rum
more,
magna
fiducia
re-
solvendam:
Quisi,
paterno
affectu
motus,
almam
Pacem,
velut
cæleste
donativum,
nobis
conferre
dignetur,
utique
etiam
eidem
illam
Clementi-
am
sit
firmaturus. Regem
Sueciæ,
ut
insignem
turbarum
præ-
sentium
partem,
& fidelis-
simum
Protestan-
tium
rebus
dubiis
adju-
torem,
socium,
amicum,
oblivione
inter
Pacis
tractatus
haudquaquam
prætereundum:
Sed
Electo-
rum,
quantum
in
ipso
foret, & quan-
tum
equitas,
dignitatisq;
ac
conscientiæ
respectus
admitterent,
omnia
ejus
can-
sa
facere
paratum;
ut
satisfactione
æqui-
tatis
alque
possibilibus
condicionibus
ac-
cepta,
bello
hoc
evoluatur. Quod
ad
protestantes
Imperii
Ordines,
his
eo
præ-
cipuè
allaborandum:
Ut,
gloriæ
DEI
ac
Ecclesiæ
christianæ
commodo
præ
oculis
habito,
Romanisq;
Imperii
dignitate,
sa-
lute,
incolumitate
stabilita,
fundamen-
tales
& alie
Imperii
Leges,
una
cum
avita,
tot
laboribus
parta,
Libertate,
sarte,
tectæ
conser-
ventur;
excessibus
quibusque
sublati,
suis
unicuique
æqua
lance
tribuantur;
gravaminibus
publicis
è
vestigio
duscis,
privata
ulteriori
æquabili
disquisitioni
subjiciantur; Ele-
cto-
rum.

*Artribus, Principibus, Ordinibus suis
cuique maneat bona, privilegia, jura,
immunitates, dignitas, eminentia; chris-
tiana, universalis, sincera, honesta, tu-
ta, & stabilis Pax possimino reduca-
tur, amissis, prateritorumq; oblivione
sancita, nec non debita illorum, qui, im-
merito lesi, de damno vitando laborent,
ratione habita; denique, ut quicquid
conclusum utrinque & promissum fue-
rit, de eo candide & Germana fide ca-
veatur.*

Hec responso, quod nec con-
junctionis armorum, à qua non ab-
horre Elektor antehac ostenderat,
nec ullius rei, quam belli gerendi &
avertendæ tempestatis, jam, iam in-
genti fragore à Cæsare ingruentis, ra-
tio flagitabat, vel verbulo mentio fie-
ret, Solmensis minimè acquiescens,
novo libello memoriali apud Electro-
rem instare, operæ pretium arbitra-
batur: Regis intentionem cum Electro-
ris mente, quoad principalem fidem &
universalis Pacis instauranda scopum,
pulchrè conspirare, asserens. Verum
Regi insimul eam stare sententiam: In
tanti momenti negotio omnes circum-
stantias, sufficientia in primis debita se-
curitatis vincula, inter Regem, Electro-
rem utrumq; & alios, quorum bello hoc
interfit, Ordines, priusquam rem ipsam
aggreddiantur, probe ventilanda, ex-
actissimè iudicii librâ examinanda, cer-
tisq; aliquod communi suffragio decernen-
dum; quò paratiores ad quosvis adver-
sa partis occursum in arenam hanc paci-
ficatorie tractationis descendant. In-
terim, quia hostis armis nullatenus fe-
rietur, & ne momenti quidem morâ im-
petum eorum suspendat, quietis his Pa-
cis cogitationibus belli quoque gerendi
consilia ab Electore socianda, & ad con-
junctionem armorum cum Rege adver-
tendum animum: Ut, ea subsecutâ, ho-
sti coadunato utriusque militie robore
eò validius obviam iri, & frons obver-
si possit.

Occasione hujus memorialis li-
belli declarabat Elektor demum
promptum & propensum suum ad con-
junctionem animum. Quo autem loco
commode fieret, haud certò impræsen-
tiarum posse definiri: Namque ad hostis
motum, qui incertus, aptanda consilia.
Cumq; in federe, Regem inter ac Ele-

ktorem initio, scriptisq; sancito, casu, quo
arma invicem jungantur, de summo mi-
litie moderamine expressis verbis pro-
visum reperiat, huic etiam utriusque
placito per omnia standum videri.

Ithoc responso Legatus regius
hac vice ad Dominum suum ab Ele-
ktore dimissus. Nec quicquam am-
plius de ea Legatione memoratu di-
gnum occurrit: Utut Solmensis, no-
vis à Rege mandatis inter redeundum
acceptis, Dresdam reversus, usq; ad
nonum Calendarum Junii moram il-
lic adhuc traxerit.

Conjunctio autem, de qua à Sol-
mensi tantâ instantiâ actum, licet ef-
fectu caruerit, Campiductorem ta-
men Arnhemium, ob molitiones, quas
diximus, cum hoste, in perplexabilem
conjecerat solitudinem: Ita ut de-
resignando, quod ad Electoris Saxo-
niæ Exercitum sustinebat, hoc casu,
munere, in mentem venerit. Jamq;
missionis, quo decebat, loco magnâ
diligentiâ satagisse, spemq; haud dif-
ficulter impetrandum iri, ipsi datam,
constantique quorundam fide dignorum
relatu, nobis liquet.

Fridlandius interea, quod ma-
china & artes non ex præcepta animi
sententia procederent, nec quæ tech-
nis pro tempore collabefieret Ele-
ktoris Saxoniæ animus, haud secus ac
obnunciaverat, armis nullâ intermis-
sâ morâ correptis, Pragam, quâ Hoff-
kirchius, duas, equitum unam, alte-
ram peditum, Legiones secum edu-
cens, paulò antè exierat, omnibus vi-
ribus furibundus movit, & candidum,
quem vocant, montem, minori Urbi
proximum, quarto Nonarum Maji in-
sicens, dispositis viginti tormentis,
verberationem violentam instituit.
Aggressurâ autem tentatâ, Electoralis
miles strenuum quidem initio se præ-
bere, & primum insultum sustinere:
Redintegrato tamen impetu, hostium
demum vis præpollere; ita ut propu-
gnatores stationibus suis dejecti, in ar-
ce ac Retschino (prout appellatur)
quæere cogere receptum. Unde,
vilioribus conditionibus deditio-
nem pacti, depositis armis, & viginti
duobus peditum signis, nec non binis
equitum vexillis hosti relictis, mox
excessere.

Ultima
Electoris
declara-
tio.

Quæ Pragæ, Urbis aliàs haud admodum munitæ, expugnatio, idcirco maximi momenti visâ: Quod per hanc, tanquàm Bohemiæ metropolim & cor provinciæ, totius velut Regni possessionem recuperatum irent Cæsariani, & in novam restaurandi status, jam penè collapsi, spem erigerentur. Saxonici, qui jam antea adversus ancipitia fortunæ non satis firmati reperiebantur, animi statu econtrâ dejectis: Et protestantibus longè, latèq;, quò facilius recidiva acciderat, eò majori terrore, & futurorum periculorum metu percussis. Nec de nihilo erat, quod Cæsariani arma omnis generis (quorum penuriâ maximè laborabant) ad quater mille milites instruendos naſti, ab hoste in propria velut armarentur viscera.

Saxonici
Exercitus
Bohemiâ
cedit.

Pragâ amisâ Electoris Saxoniz Exercitus, qui Litomeritii aliquamdiu subsisterat, Fridlandicæ potentiz minimè par, metu, ne ab omni latere includeretur, omnem, excepto munitissimo Tetschenæ castro, deserebat Bohemiâ: Gradu in Misniam retroacto, Pirnæ ad Albim iterum retrogreditur.

Quæ exinde
de tota
sub Cæsaris
leges
revertitur

Fridlandius verò, Bohemico solo hostem hac parte pepulisse contentus, Egram versùs cum militari Cæsaris robore iter flexit; & illic, nec non Falekenoxæ ac Ellebogæ ejectis pariter Saxonici, pulchrè sub Anni superioris exitum in hostico cœptam, sed postmodum detexi intermissam, victoriarum telam retexuit: Eo patrato, afflictis Ducis Bavariz rebus succurrere deniq;, certus.

24. Egregia isthac Fridlandii specimina, inter prima suscepti denudò imperii rudimenta edita, animos in aula Cæsaris, tot adversitatum impulsu infractos & vacillantes, insignitè stabilierunt, spesq; jam deposita ac moribunda reviviscere cœpit: Post protestantium modò armis posse obfisti, progressusve eorum sustinamini; sed forsân, respiciente fortunâ, pristinâ rerum faciem induci. Quam spem Campiductoris Pappenhemii, ad Visurgim & Albim strenuè grasfantis, raptatoq; hinc inde magnâ celeritate expedito ac volatico Exercitu,

Regiis, Regise Fœderatis per Hassiam nec non inferiorem Saxoniam variè insultantis, haud frustranci ausus mirum quantum refocillabant, ac auctum ibant.

Pappenhemius enim, Gulielmo Saxoniæ Duce, & Bannerio, ut supra tetigimus, à Rege in Franconiam advocatis, ingentiq; hac moliminum suorum remorâ è medio sublata, ad Visurgim, sub Martii mensis auspiciis, celeri gressu repedaverat, & tertio Nonarum Martii, Tribuni Caggii, Rosæq; sub Tribuni dracones, propè Huxteram, in pago quodam (Albatzi huic nomen) subitariâ vi aggressus, disperferat. Quorum fato Schaffmanni quoq; equestris Legio, in vicino pago divertens, involuta: Tumultu etenim exorto, subsidio suis accurrens, eodem, quo illi, turbine percussa, pedem retulit. Culpa rei, si quæ fuit, in Rosam sub Tribunum derivabatur: Cui Caggii, regis copii hic commorantibus cum imperio præfectus, arcem, haud procul pago, quâ Huxteramitur, sitam, præsidio firmare, deq; tuto, si necessitas exigeret, receptu hac ratione sibi cavere, injunxerat. Id quod ab eo neglectum: Ad hæc, cum de hoste, magnis viribus adventante, certior fieret, aliorum militarium Ducum, receptum temporis vadendum, salutare admonitiones insuper habuit. Ultra centum tamen Regionum isthac hostium impressione minimè occubuisse, constat, & quasi ducentos captos: Reliqui ad signa, quæ hostis faucibus erepta erant, animo à terrore ac fuga recollecto, reversi.

Huxteræ, & circumcirca, generalis vigiliarum Præfectus, Uslarius, Regiis & cum Hassiacis copiis hærebat, nec non cum Regiis nonnullis memoratus Caggii: Quorum, quas diximus, cladis aliquid repentinâ hostium vi passæ fuerant. Pappenhemius verò, primâ pugnâ editâ, haud quiescendum sibi ratus, illis pro virili nequicquàm se opponentibus, partem equitum, peditumve Visurgim transmittere institit: Regios & Hassiacos Huxteræ (ubi & annonæ, & pulveris nitratii, bellicorumve instrumentorum, aut nihil, aut parum suppetebat) circum-

Pappenhemius
regios nonnullas
ad Visurgim
opprimit

Huxteræ à
Regiis &
Hassiacis
deseritur

fundere, viisq; ob omni parte receptui interclusis, ad anticipem apertis martis aleam subeundam compellere, animo destinans. Hi e contra viribus hosti manifestò impares, Huxteram deferendam, & de receptu, Embecum versus maturè cogitandum, consultius iudicabant. Nec diu dilatares, sed, tormentis, quæ avari non poterant, in Visurgim projectis, sexto Iduum Martii, mota castra, & postridiè Embecum perventum. Unde, Caggius, acceptis eâ de re mandatis, in dioecesi Magdeburgensem se contulit: Hasnaci autem Göttingam & Hasnæ fines petierunt; ulteriori Pappenhemii irruptioni illic pro viribus se obiecturi.

Pappenhemius
Embecco,
vi oppugnato
pouitur

Pappenhemius vestigia eorum ex intervallo secutus, & undecimo Calendarum Aprilis, circa primam pomeridianam Embeco propinquans, quatuor illicò peditum Legionibus, è proxima silva, propriis Urbi succedere iussis, accessus eadè adhuc vespèrâ ad fossam Urbis usq; promovit: Dispositisq; in tumulo, quinque nos aut sexagenos circiter passus à fossa disisto, tribus dimidiatis machinis, nec non mortariis aliquot, violentâ verberatione muros quatere, & artificiosos ignes crebrò in Urbem ejaculari instituit; haud intermisso inter nocturnas tenebras, sed usq; ad novam antemeridianam diei sequentis, uno protelo continuato furore. Nec tamen à sphæris his, contagiosâ flammâ foetis, quæ magno numero arcuatim promittebantur in Urbem, ullum excitatum incendium. Interim molaris & fontana omnis aqua ab Urbe averta, & restinguendi, si quis subortus fuisset, ignis media obsessis penitus adempta: Quare in colli pariter & accolæ rusticolæ, qui eò confugerant, vicini, animis abjectis, de hostis & tolerabilibus deditiois legibus agere, magnâ contentione cœperunt: Pappenhemio eorum obsecrationibus bis dante repulsam, nec, nisi arbitrio suo & voluntati se permitterent, vitæ gratiam faciente; Alioquin, quicquid virilis sexus, intereritum iri. His in angustiis Gronsfeldii Comitissæ & Bonnighusii Tribuni suggestu, obsessi per quinque, siles, genere ad venu-

stare primores, unâ cum Consule ex Urbe delegatas, tertiâ vice de Pace supplicârunt, interventuq; ejusdem Gronsfeldii & Bonnighusii, res eò deducta; ut certo pacto transigeretur. Quo Civitati generalis omnium commissorum venia concessa; liberumq; Religionis exercitium, nec non privilegia facta, testâ relicta; directio; nis autem avertendæ, triginta octo millium Joachimicorum multâ imposita: Et huic conventioni personæ quoq; atq; bona extraneæ, quæ receptum illic habuerant, nisi apertæ erga Cæsarem hostilitatis vitio laborarent, inclusa. Ita rebus transactis, Pappenhemio porta ad orientem è vestigio recludebatur: Per quam cum plerisq; insignioris notæ Ducibus, & binis peditum Legionibus, nec non totidem Croatarum turmis, ingressus, Golnitzium Tribunum Urbi impostum gubernandæ præfecit.

Eo autem peracto retrò mox ferre gradum, inq; dioecesi Bremensem inferre, Pappenhemio visum: Cujus potissimam partem Archipræsul, Regiorum, qui sub imperio Achatii Tottii, Campiductoris, tramisio Albi, subsidio venerant, ope subnixus, sibi iterum vindicarat.

Regius Tribunus Mainius his oris, Værdam ^{Bremensis} episcopalis sedem, Værdam ^{um in Kegiorum} me diocri excursorum manu, militibus ^{potestatem} hinc inde obequivantibus numero paucis, decimo tertio Calendarum Martii, præsidiorum animos irritans, cum reliquis in subfessa haud procul latens, interceptu ierat. Erumpentibus enim ad ducentos in palantes, & longius temeritate nimia proVectis, è latibulo surgens, adeò subito & arctè circumfundebatur: Urgeditu in arcem intercluso, ad quadraginta morti occumberent, & reliquis captis, arx, defensoribus vidua, simul in potestatem veniret.

Ottersbergam Archi Præsul pro ^{Et Buxte-} prius viribus recuperaverat. Buxte- ^{hudam.} hudam verò adortus Tottius, vim non ostenderat modò, sed, bidui verberatione violentissimâ influstrat, intulerat. Quâ hostis ad pactionem adactus, quarto Nonarû Martii, falvis impedimentis & armis, signis expansis, somitibus accensus, & globulis ori infer-

tis, Urbis possessione decessit. Les-læus, generalis vigiliarium Præfectus, pedem dextrum graviter hoc obsidio læsus, difficili curatione reconvallescere potuit: Non modicum tempus, retardante ipsum' vulture, Martis opere abstinere coactus.

Darus Eadem ipsa nocte, quam dies, Bux-
miles Fri- rehudā Domino suo reddens, præces-
burgo eji- ferat, Kiglerus, ArchiPræfulus sub Tri-
bitur. bunus, mandatu ejusdem, milite non-
nullo assumpto, Danos, qui ad ducen-
tos quingvagina, pridie Iduū Februa-
rii, Albim trajecerant, Friburgi op-
pressum iit: Oppido Bremensis dioc-
eseos, à Cæsarianis ipsis tradito. Tri-
ginta horum primo fervore cæsi; reli-
qui capti: Quatuor exceptis, qui semi-
nudi, & vix indusū vestiti, scaphā ra-
pam conscensa, irruentiū manus eva-
serant. Drengebergerus Centurio, fa-
ucius, in eorum potestate remansit.

Occupationem Friburgenfis oppi-
di, à Danis factam, Regiū & ipsi haud
æquis satis animis acceperant: Qvip-
pe non Rege modò Sveciæ, belli,
quod à Protestantibus gerebatur, Mo-
deratore summo, & ArchiPræfulis ac
Dioceseos Bremensis Protectore, sed
& ArchiEpiscopo ipso, clientelæ ju-
re Regi innexo, cum quo Regi Daniæ
non bene conveniebat, inscio factam;
prævio solum clanculario tractatu
cum utriusq; ex professo hostibus.
Color quidem huic rei quæri à Fride-
rici Ducis, regiæ sobolis, persona:
Cujus juri conservando, quicquid fa-
ctum, factum fuisse, obtendi. Econ-
trā Regiū venire in mentem: Fride-
rico Duci nihil planè adhucdum, vitā
nondum defuncto ArchiPræfule, ju-
ris in ArchiEpiscopatum competere;
de futuræ autem successionis certitu-
dine aliā sibi potuisse prospicere viā,
siquidem Regi Sveciæ, & Protestan-
tium partibus se associare, animum in-
duxisset. Rex etenim Sveciæ, gene-
rali Commissario, Salvio, potestatem
jam olim fecerat: Simultates, inter
Daniæ Regem & ArchiPræfulem gli-
scentes, auctoritate regiā componen-
di, & Daniæ Regē de futura filii succe-
ssione regiā fide cavendi. Quod Salvius
aliquoties Gubernatori Pensio, Po-
dewellio, & Friderico Guntero insi-
nuarat: Osten sis etiam postremo huic
Regis sui, quibus id continebatur, il-

teris. Hinc Regiū, ob Friburgum à
Danis infesum, validè quidem com-
moveri, nec minùs, ac ArchiPræfuli
cum suis, seqviorum cogitationum &
suspicionum impleri. Nihil tamen ho-
stilitatis inferre Danis ausi; anteqvā
res ad summam potestatem, cujus in
tali casu Pacis ac belli arbitrium, re-
ferretur. Effecit autem zelus & dolor
ArchiPræfulis, qui Danum Cæsarem
ve æqvè limis oculis in diocesi sua
aspiciebat, ne insititius ab ulteriori
Albis ripa tradux altiores ageret ra-
dices. Unde tamen eò minùs turbā-
rum exortum; quia occupatio Fribur-
gi injusū Regis Daniæ accidisse per-
hibetur: Prout Rex, misso ad Tortium
Legato ipsemet excusatum iit.

Buxtehudā deditā regius Exer-
citus, gradu promoto, Stadā ob-
sidione cinxit: Swingæ ostio, ne quid
subsidiiorum aquā, servantibus illic,
Cæsarianis adveniret, navibus & ce-
locibus armatis clauso. Ultimo Iduū
Martii, delectorum militum manus
hostilem ad Swingam munitionem vio-
lentā aggressurā tentatum misa. Nec
frustraneus conatus exstiter: Nam &
munitio Regiis cessit, & hostium non
pauci violentæ expugnationis intem-
perie vitā multatū. Peccatum tamen
in eo: Quod, cum ab obsessis, nume-
roso ter mille quingentorum vetera-
norum præsidio instructis, valida ir-
ruptio non injuriā extimescenda fo-
ret, istis, qui dictam munitionem oc-
cuparant, tempori suppetias minimè
itum est. Arripuit enim, paucitate
Regiorum animadversā, oblatam oc-
casionem ambabus manibus hostis, &
postera luce, sesquimille ablectorum
numero Urbe effusus, tanto impetu
munitionem deperditam iterum inva-
sit: Ut Regios, quos diximus, plerosq;
interq; hos sub Tribunalum Buchwal-
dum obtruncaverit, uno centurione &
subcenturione captilvis in Urbem ab-
ductis. Nec id Tortium tamen abs-
terrui, aut impedimento fuit: Quò
minùs lento quidè, sed indies arctiori
obsidio Urbem incingeret.

Pappenhemii Cæsarianis, in dioc-
cesi Bremensi, laborantibus suppetia-
rum in viam se dedisse Alleram versūs,
jam ante diximus. Hic ergò Rethem-
mo & Verdā occupatis, reditusq;
securioris causā præsidio firmatis,

Archipræfulis eqvitibus, in quos ad Alleram inciderat, primâ coitione fuffis, à Finnonibus, præcurfores ejus intrepidè excipientibus, vicissim, amisso sub Tribuno, & tribus eqvitum Magistris, repulfus, mox toto Exercitu ingruens, nostris paucioribus, quàm ut Alleræ transitu cum arcerent, vi perruperat, & citatum agmen Stadæ rapiebat.

Tortius, Pappenhemii adventu denunciato, Walsrodæ univerfas copias in unum contrahere decreverat: Sed propositum Pappenhemius, diem lustrationi dictam insigni celeritate prævertens, inturbatum iit. Consilio ergo mutato, Tortius in eam descendit sententiam: Ut milite, qui ad manus erat, & ter quasi mille quingentorum peditum integræ validitudinis, eqvitum octingentorum numerum explebat, in duas partes diviso, Leslæi quidem Monroji, ac Brunne-manni Legiones in Kedingensium provincia, reliquos in Palæogæa, seu veteri regione subitariis operibus se munire, hostiumq; impetum, terminos defensionis haud transiliendo, opperiri juberet. Interim Pappenhemius, ultimo Calendarum Maji, quadraginta tribus eqvitum vexillis, & quinque legionibus peditum, quæ, exploratorum relatu, bis mille equites, & quater mille sexcentos pedites conficiebant, sex machinas secum trahens, Stadæ proximare, castrisque unico milliari ab Urbe locatis, ipsemet eadem adhuc vespërâ illam ingressus, pernoctatum ibidem ire.

Utut verò Tortius, suis præme-tuens, de aggerum repagulis, quibus Oceanus, statò fluxu exasibans, humili solo abercetur, perfringendis, & aquâ toto agmine admittendâ, in Palæogæa consilium caperet, quò, depressioribus locis stagnatis, difficilior redderetur aditus; idemq; in Kedingensium provincia fieri, tribus, quæ illò conjecerat, Legionibus scripto denunciaret: Adversa tamen, vehementiq; tempestas, omnis velificationis obliquæ impatiens, obstaculo fuit; quò minùs nuncium, quod aqua illuc perferendum erat, tempori adveniret, & præceptio ejus effectum fortiretur. Hinc, dum ho-

stis, decimo septimo Calendarum Maji, totis viribus ingruit, & uliginosa loca jaculabilium pontium projectu tramittit, factum: Ut Regiorum ad quadringentos, unâ cum nonnullis signis ac militiæ Ductoribus, quos inter duo sub Tribuni, Brunnemanus & Weismejerus, numerati, hostium potirentur. Cateri, interq; eos nonnullæ è Monroji Legione cohortes, cum signis suis, & vel dimidia reliquarum Legionum pars, prævalenti hostium furori se subtrahentes, in provincia Hadelensi, ac contemino terrarum tractu, tutum habuerunt receptum. Unde, subsidiaria incolarum ope adjuti, hostium, primæ victoriæ vestigia persequentium, vim feliciter defensum iverunt.

Dum ita hostes aliquot dierum morâ illic distinentur, interim Lohusina Legio, & residuus Ducum Megapolensium eqvitus è Megapoli, ab alia parte Georgii, Ducis Luneburgensis, nonnullus miles, & à Francisco Carolo, Saxoniz inferioris Duce conscriptus noviter eqves, pedesq;, tum Caggii deniq; Tribuni copiz appulerant. Quo facto, Tortius peditatum univerfum in Palæogæam, certis & commodioribus locis distribuit; Ipsorummet, nec non provinciæ simul securitati ac tutelæ eò impensis consulturus. Pars enim peditatus jam antea illic occupabatur: Ut eqvitarui ad validum Exercitum conficiendum, & hosti æquo loco occurrendum, jungi non posset.

Sub hæc Pappenhemius, decimo quarto Calendarum Maji, totâq; idem virium mole univerfas Regionum stationes, furibundus invadere, & transiret Hornburgensi incumbere potissimum, sexq; semimuralibus machinis in eundem magnâ detonare, vehementiâ. Sed regius miles, ductu Lohusii, generalis vigiliarum Præfecti, fortem & intrepidam adeò hic navare operam: Ut hostis etiam in occupando Lunulæ dimidiatæ munimento, ad transitus ingressum raptim excitato, frustra esset. Aliorsum ergo se vertens, & in prato, oppidulo adjacenti, voraginosâ quædam loca, virgultorum fascibus, quæ in aggressuræ usum comparaverat expleta,

Regio
in Kedingensium
tractu clau-
de afficit.

In Palæogæa idem
tentans
repellitur.

pleta, quadringentis initio sclopeta-
riis & aliquot equitum centuriis supe-
rans, Tottium, qui cum regio equita-
tu ex adverso pransus, paratus stabat,
vi quoque tormentorum illuc versa,
adoriri. His verò cum elade à regio
equitatu rejectis, interim verò pede-
te, post flammam ædificiis, quæ Horn-
burgi erant, injectam, in locum, &
positu & arte munitiorem, integris or-
dinibus se recipientem, oleum, aut san-
guinè potiùs, operamve se hic perde-
re, perspicuè animadvertens, tormen-
torum toros & quicquid in humo illic
fuerat molitus, iterum demoliri: Re-
lato inde pede, & Exercitu Stadam
reducto.

Navis Pappenhemio moram hic loci
Svecicæ à trahente, accidit; regiam navim, pro-
Danis è pè Swingæ caput unà cum aliis excu-
Tychopolis, tormenta bantem, in Albi deorsum versùs, Ke-
perfora tamento dingensis provinciæ ripam, ad Ostæ
ta, submergitur. fluentem usque exploratum mitti: Num
forte hostis, aquà quippiam attentare,
animum induceret? Hæc Danicam
classem haud procul Tychopoli
prætervecta, dum contracto dolone,
duabusque, Svecico more, machinis
dispositis, Prætoriam salutat, & in-
clamante nescio quo, cujas esset pro-
ficeretur, imminenti discriminis minaci-
ter admonita est: Respondente, qui
inclamaverat. *Abi, abi modò: Quo-
modò reverti liceat, ipsa videris.* Nec
diu post, Tychopolin ipsam transiens,
è ligneo, quod Albi incumbit, propu-
gnaculo, tribus infestis semimuralium
tormentorum ictibus petebatur. Quo-
rum unus proximè aquæ superficiem
perforatum ipsam iit; ita ut, aquà per
hiatum admisâ; haud longulè inde in
arenaceo quodam tumulo ad fundum
subsideret. Factum tamen hoc, Regis
de eo conquerentibus, à Pensio
Gubernatore excusatum; quod dice-
ret. *Sicubi aliorum Magnatum bellicæ
naves transeuntes in Danie Regis ho-
norem tormenta disploderent, tribus
ictibus, ut Danici Regnites ferâ, respon-
dere, & salutantes resalutare, tormen-
tariis in mandatis datum: Hinc, illorum
incuriâ forsân globum involasse navim,
quam prætervolare debuerat.*

Pappenhemiuscû Stadæ Urbs annonæ angustia
non mediocriter conflabat, nullo

lumi; è contiguo terrarum tractu, aut
aliunde sufficiens suppetebat huic
malo remedium: Nec obsidio Urbis li-
berata videri poterat, quam alimen-
torum penuria usque premeret; vel so-
la hac de causâ, etiam si nulla vis ad-
mota foret, in Regionum potestatem
brevis transitura. Et Pappenhemius
sanè invidere pingvem ejusmodi bo-
lum Svecis, faucibusque eorum eripere
conari; Regi Danicæ loci hujus, & dice-
ceseos Bremensis, quantulumcumque;
Cæsari inde supererat, possessionem
offerendo: Hac ratione in collodium
protractum, & cum Rege Sveciæ
commisum iri, spe certâ ductus. Un-
de, simul ac Stadam venerat, ad Da-
nicæ Regem, conventum provincia-
lium Ordinum Rendisburgi hoc tem-
pore habentem, eâ de re dederat lite-
ras: Vicissimque à Rege Danicæ ad Pa-
ppenhemium, per Pensium Guberna-
torem, nec non regium Consiliarium
à Wartensleben tractatus & sermo
Stadam commeaverat. Sed caruere
exitu consilia. Nam Pensius conve-
nire quidem generalem Regis Com-
missarium, Salvium, explicaturus:
Num absque Regis Sveciæ offensâ, &
bonâ ejus cum gratia id fieri posset?
Hic verò respondere. *Antehac à Re-
ge suo habuisse in mandatis, de persua-
dendo ArchiPræsule, ne Regi Danie,
future filii successionis satagenti, se op-
poneret, aut obstaculo esset. Atque ve-
rò Friburgensi, & tractatione Regis
Danicæ cum hoste, rerum statum haud
paulò immutatum, eoque loci jam reda-
ctum; ut ad Regem & ArchiPræsulem
referre, eorumque placitum præstolari
cogatur. Satiùs interim videri: Ne
Camerina, cujus fratorem jam senex
Pensius, denuò moveatur; priusquam
horum veniant responsa. Quod si
Pensius misericordiâ indultus, hosti,
Urbe ac diocesi Bremensi absque ulte-
riori ruina decedere, aliâ ratione per-
suadere posset, id haud impeditum iri,
nec Regis molestum fore.*

Odorabantur ex hoc responso
Dani non obsæ naris; tractationem
cum Pappenhemio siquidem proce-
deret, Regi Sveciæ & sociis haud
admodum gratam, nec ad eorum
palatum futuram: Tandem itaque
Pap-

Pappenhemio responsum. *Milite Regis Sueciae & Archi-Præsulis diœcesin Bremenſe evacuarè, & Archi-Præsuli in redditu administratione aliquod inferre præjudicium (quæ utraque condicio traditioni à Cæsarianis annectebatur) nequaquam in Dania Regis stare arbitrio: Nec ipsi collibitum, Archi-Episcopatus possessionem acquirendo, difficultatibus, quæ imminere videantur, se implicare, quin trita potius & solita hac in re usurum vii.*

Pappenhemius Stadam, milite evacuata, deserit.

Ita spe sua excusatus Pappenhemius, perinde ac non ita pridem Magdeburgum, educto milite, deseruerat, ita nunc, haud disparibus causis impulsus, ad deserendum Stadam animum adiecit. Clavibus ergo portarum Senatui urbano redditus, & gratia aliquot millium Joachimicorum, quæ à Civitate pro discesu innoxio paulò antè exegerat, civibus facta, reformata Religionis acerbiteratem, Pontificiis, dum rerum potirentur, usitatam, quantum rei iniquitas permetteret, excusationum malagmate emolliens, & ægrorum (quorum aliquot centuriae remanebant) curam iis commendans, denique redditum suum post menstruatum tempus, seu pollicitus, seu interminatus, tertio Nonarum Maji, cum omni milite Urbe excessit, Verdamiq; & Rotenburgum iter habuit: Pauculis Urbis machinis secum abductis; reliquis, foramine, quo ignis cietur, obrurato, corruptis; & his, quæ in munimento reperiebantur, in aquâ projectis. Inter vias Bremensium Verdam violento, sed frustraneo, conatu tentare institit: Cum strage militum non mediocri inde reiectus.

Regii autem munimentum primo ad Swingam, mox Stadam ipsam, defensoribus vacuum ingressi, præsidio trecentorum Suecorum, & totidem Germanorum, & Tribuni Crichbomii, qui Urbi simul præfectus, Legione, firmarunt.

Baudisius Tottio in imperio succedit.

Resignarat Tottius Campiductor, circa hoc tempus, ob afflictam corporis valetudinem, imperium militare, quo Exercitui hic locorum præfuerat hætenus: Conferendi se in Germaniam superiorem, & thermarum remedio utendi proposito. Quod, ipsis Maji Calendis, Baudisius, gene-

ralis equitatus Legatus, à Rege delatum, susceperat: Leslæ, cui destinatum aliàs erat, ob acceptum pridem vulnus adhuc invalido, nec obeundis militaribus muniis apto.

25. Pappenhemio in inferiori Saxonia tantâ ferocia grassante, ad Rheni quoque tractum, & in Alsatia, Rheni cui Cæsar Gulielmum, Marchionem Badensem, ex Edwardi stirpe summo cum imperio præfecerat, ab armis neutiq; cessatum.

Hedelbergâ, sub exitum Februarii, septem equitum alæ egressæ, trajecto ad Philippoburgum Rheno, Hagonoam incolumes pervenerant: Oppressis & dissipatis Lauterburgi, civium, cum iis conspirantium, adminiculo, aliquot equitum, peditumve regionum, noviter conscriptorum, turmis ac cohortibus. Quod ipsum, accedentibus interceptis Lauterburgensium literis, proditiis eos arguentibus, causæ fuit. Cur primores loci conjicerentur in vincula, & ipsimet Consuli ad Landaviæ Urbis mœnia laqueo gula frangeretur. Idem hostilis eques Belluni quoque, regionum militum cohortem affligerat. Parumque, intercessit moræ; cum summus Cæsarianarum partium Commisarius Ossa, ter mille peditibus, & duabus equitum alis per Alsatiam descendens, illis jungeretur: Weisenburgum, quod à corona nomen fert, adortus. Quam Urbem, ad resistendum imparem, facili negotio in potestatem redactam, crudeliter sacis habuit: Nonnullis & Senatorio Ordine secum abductis, in Alsatiam, nullâ aliâ re memorabili gestâ, regressus.

Hic verò novis auctus subsidiis, transmisso Rheno, in Badensem Marchionatum, quem medium vocant, irrumpebat: Durlaco vespere, quæ Paschatos festum præcedit, occupato, & seniore Marchione, illic commorante, militem suum noviter conscriptum, quem secum habebat, in Cæsaris militiam transferbere adacto. Cui necessitati equos tamen, in diversam partem abundo prævererat.

Propositum ipsius erat, Regionum delectus & diribitoria, quæ hoc terrarum tractu instituerant, interturbare:

Belli statum ad superiorem Rheni oram.

Ossa occupat Durlacum.

bare: Cui fini tertiū quemq; provincialem militem ex anterioribus Domus Austriacæ dicionibus, evocarat. Nec frustra, omnino conatus hic exstitit.

Stolhofiū

Post Durlacum enim Stolhofio, amicis primū deditiōnis invitamentis tentato, mox, ubi Strasburgerus, equitum Ductor, qui modico præsidio id tuebatur, militariter responderet, vis admota. Quam is aliquantisper, duplici aggressurā repulsā, sustinuit quidem: Instante tamen hoste, & subsidii nusquam comparentibus, cedere tandem, deditiōne factā coactus.

Et Lichtenavum.

Post Stolhofium in Lichtenavi oppidum versus impetus: Ubi loci Hornbergerus centurio, cum modica militum manu, curabat. Qui spe subsidiorum deditiōnem eodumq; distulit, & in longum extraxit, dum nullæ, nisi ex præscripto hostis, ejus consequendæ leges superessent. Quarto enim Iduum Aprilis, ad id angustiarum redigebatur; ut seq; militemq; suum arbitrio hostis in captivitatē traderet: Quā occasione oppidum primò direptum, mox, immisā flammā, in cineres redactum.

Hispanus, Mosella transmissa, novas turbas dat,

26. Ad alteram Rhēni oratam Hispani, Comitissæ Embdani ductu, mense Aprilis, ex inferiori Germania, Exercitu ter equitum, & decies mille peditum, (ut calculum ipsimet inierant) novem instructi machinis, quarum sex unaquæq; novenis equis, duæ septenis singulæ, & unica quaternis trahebantur, à Mosella impetum dedere: Vindicandam per Regis absentiam, quas ab eo passus fuerant, eladium occasionem patere rati. His Kirchberga primò in Hunnorum recessu post aliquot tormentorum ictus, mox Simmeriæ quoq; Urbs, Bodobriga, & superior Vesalia; inde Navā transmisso, Althchemum quoq; nullo resistente, deditum.

Frankendalæ præsidium ad Rauricū nemus ex-pugnant.

Conterraneorum suorum adventu recreati, qui Frankendalæ servabant, ipsi quoq; munitionum claustra egressi, Neostadium ad Rauricum nemus adoriebantur: Deditiōne primū imperatā, & vi ostentatā; mox illatā. Nec civibus, & ruricolis, qui illò confugerant, quicquam profuit, quod initio defensionem meditati, nonnul-

los hostium sclopetorum ictibus è muro prosternerent: Quin potius devictorum eò durior condicio exstitit; oppidiq; Hispanus potitus, abacto ingenti pecorum agmine, aliq; varii generis prædā repertā, latior longè, ac venerat, recessit.

Huic irruptioni Hispanorum occursum Regni Sveciæ Cancellarius, quem Rex, sub discesum suum, rerum summæ ad Rhenum præfecerat, regias copias, hic circumeirca commorantes, citatis nunciis Moguntiam convocarat: Retracto etiam Christiano Comite Palatino, qui cum milite nonnullo, ad sistendum Osmæ trans Rhenum progressus, in itinere jam erat. Et peditatus quidem intra munitiones, quibus Moguntia cinctā, factis spatiosas castra metari, equitatus verò, ejusdem Comitissæ Palatini ductu, pridie Iduum Aprilis, Rhenum Moguntiam transiens, ad exploranda hostium consilia & intentionem, propius accedere illos jussus. E quibus Rhingravus cum Legione propria, & Cancellarii cohorte draconum, nec non mille delectis sclopetariis, interiorē Ulmam, vicum ad sesquimilliare Moguntia Althchemum versus, dissitum, infedit; reliquos eques cum Palatino sensim infecutus, dimidio à Rhingravii statione, adeoq; integro à Moguntia milliari sub dio tetendit: Sociis, qui procubabant, si hostis infenso animo in eos quid moliretur, subsidio futurus, & in omnes rerum occasiones pervigili curā intentus. Credibile enim erat: Hispanos, Regiis adeò vicinis, suarum pariter & hostilium virium facturos periculum. Hac conjecturā ductus Rhingravus draconibus & sclopetariis in vico, muris circumdato, relictis, cum equitibus aliquo post intervallo, quā Palatinum versus via & receptus erat, statum cepit, noctemq; insomnem illic egit in procinctu.

Hispanorum equitatus à regio male muldatur.

Interim apud Hispanos, ex hospitio, quo Comitissæ Isenburgici Legio diverterat, panico tumultu exorto, ad arma subito conclamari. Quo casu dum universus equitatus, raptim equos insiliens, conglobatur, errore licet postmodum agnito, generalis Exercitus Hispanici Commissarius, Lucas Caye-

Cayero, quod turmæ ad invadendum hostem, præliandumq; parati starent, occasione uti, & septem Hispanorum equitum, nec non quinque Isenburgicæ Legionis alis assumtis, Rhingravium in inferioris Ulmæ vico, rusticorum indicinâ, opprimere, animum induxit. Reliquo equitatu, pedetentim & lento gradu subsequi, imperans: Ut eò tutius destinata perageret, & necessitate forsan exigente, faciliorem haberet receptum.

Ita ad inferiorem usq; Ulmam progressus, Rhingraviumq; in statu, quem diximus, ostendens, scopetariis, qui in vico commorabantur, insuper habitis & præteritis, istum & quinque ejus turmas, (nam residuum Legionis diversâ viâ à se dimiserat) pavore simulato refugos, acriter persequi instituit. Nec fugere hic desuit, donec Hispanum, præceptâ animo victoriâ, ferociter vestigia prementem, illiceret in nasam torius regii equitatus: Cujus prospectum tuberculû quoddam montis, ponè quem tendebat, abstulerat. Simul autem Hispanus montem conscendit, simul præcipitis eum consilii, sed serius, pœnituit. Namq; non Rhingravius conversis modò equis, sed Stalhantschius quoq; cum quaternis alis, & alii confestum magno in illum ardore invecti: Quatuor tantummodò scopetulis dispositis, in effusissimam mox se dantem fugam. Qui in subsidium & tutioris receptus causâ, ex intervallo subsequi jussi erant, commilitum insaufam sortem conspicati, ne illorum quidem, nedum hostium adventum protinus, anteqvâm fugientes integris miscerentur, terga vertere: Ut ita à secundis bis ordinibus, priores laborantes parum senserint subsidia: rixæ opis, & occasione præsentis factionis univêrsus Hispanorum equitatus, aut potissima certè ejus pars, in confusionem & formidinem non mediocrem conjêctus fuerit.

Regii tantâ animorum contentione, hostium, pavore consternatorum, inhærebant tergo: Ut bis deni in integram centuriam impingentes nonnullos eorum cæciderint, alios ceperint, residuos in ipsam ductoriam hostium aciem incitato cursu compulerint; nemine nato homine resistere

auso. Quatuor equitum Magistri, & diversa alia ignobiliorum Ducum nomina, desiderati: Generalis Commissarii optio, Antonius Alevre, unâ cum duobus alarum Ductoribus, & compluribus gregariis, captus; ejusdem Commissarii caballus, quo eâ ipsâ die vestitus fuerat, & sex equestria vexilla, nec non unum, cui vexilla affigi solent, hostile, in Regiorum potestatem devenere.

Cautius hæc elades, insperatò superveniens, imposterum mercari, nec hoste fastuoso supercilio præ se tenere, Hispanum docuit. Arctè igitur, strictèq; servatis ordinibus iter suum continuabat, non lacescendo Regios: Quin satis potius, superq; contentus, si nemo lacesceret. Bockenhemum autem & neo Leiningam venienti Philippus de Silva, cum nonnullo milite, quem ex Frankendalæ, Hedelbergæ & Philippoburgi præsidii contraxerat, se junxit. Quibus copiis audus Spiram Nemetum, liberam Imperii Civitatem, quam Wolfgangus Everhardus ab Horneck, Tribunus, Legione nuper conscriptâ obtinebat, magnâ celeritate adoriri; deditioneq; nomine Cæsaris, decimo tertio Calendæ Maji, imperatâ, repulsam passus, ad vimilicò converti; suggestibus atq; accessibus Urbis mœnia proximè subire; & poltridiè injiciendis artificiosis ignibus, murisve quatiendis tanto incumbere profectu: Ut ad veterem Spiram initio penè superiores evadere visus, mox tamen ab oppidanis, animorum vigore & impetu armorum instaurato, repelleretur. Ad Divi Marci quoq; portam, duabus dimidiatis machinis, & totidem è Philippoburgo adductis tormentis, in vicino, Urbisq; damnifico admodum, facello dispositis, muro aperiendo operam dare: Sed & hoc loco, utut Urbs immunita satis, strenuè obviam iri. A civibus tamen ac incolis magis, quàm musteis Hornecci militibus: Ut enim hi ad militaria munia obeunda seigniores, ita illi, ad defendendum se, suosq; haud impigri, duplicibus bombardis, tubisq; longioribus è turrium minis indefinenter in obsesores fulminare; ita ut horum non pauci, hic, sicut alibi, terram moribundi oscularentur.

Et certaminis sanè hæc serra ad decem.

Hispani
Spiram
Nemetum
in deditionem accipiunt.

decimum usq; Calendarum isthac ratione reciprocari; quando Horneccus Tribunus ipsemet, præfente Senatus urbi primoribus, transigendi cum hoste mentionem iniecit: Quo infracti statim Magistratus animi, civibusq; ab armis & defensione ut abstinere, in-junctum. Pactus itaq; cum Hoste Horneccus pro se tantum, & milite suo: Civitatis & civium conservandorum curâ Magistratui Urbis relictâ. Qui, post ejus discessum, minimè auditis, sed in militari Hispanorum Senatu deliberatum: Diripiendane Urbs, an, loco direptionis, certâ pecuniâ summa multanda foret? Nec desuere, qui omnimodam Urbis ruinam urgerent. Tandem in sententiarum divortio mitior nihilominus sententia vicit; &, pro redimenda direptionis vexatione octogies mille Joachimicos exigere placuit. Non minùs tamen eqves, in suburbii hospitium nactus, cum pulvisculo eadem everrit: Peditatu, in Urbem introducto, haud moderatius se gerente, sed quascunq; speciali protectione non munitas ædes, aut vi irumpere, aut furtim irrepere dabatur, (quarum numeratæ ultra quadringentas), expilante. Insigniores militiæ Duces, hospitem quisq; suum (pleriq; autem Cameræ imperialis, protestantium Religioni dedita, erant membra) grandi prius ære multatum, ad ultimum, hoc non obstante, deprædabantur: Reclusis armariis, quicquid genio arrideret, secum asportantes. Nihil alieni occultare, sed, si quid ab extraneis depositum fuerat, præstitutâ contravenientibus bonorum diripiendorum pœnâ, indicare oportuit: Quæ omnia, nullo Dominorum attento discrimine, ut spolia ab hoste jure belli parta, miles sibi addixit. Quamplurima autem è vicino terrarum tractu huc, velut in tutum receptaculum, congesta reperiebantur: Unde factum, ut præda, quam in pecunia numerata & rebus pretiosis Hispanus avido ore hic deglutiit, vigesies centenis millibus, & quod excedit, æstimata fuerit.

Hispani
Mosellam
versus se
recipiunt.

Ad Spiram Hispanus integrum mentem, nullâ aliâ re memorabili, aut gestâ, aut tentatâ, substitit; spe plurimum subsidiorum à Cordua adducen-

dorum: Sub cujus adventum vice, peditum, denis equitum millibus impetum in Regios se daturum, omniaq; hætenus amissa faciliè recuperaturum, minitabundus jactabat. Jam quoq; ad Treviros Cordua appulerat: Verùm sinistra de fœderatorum Belgii Ordinum, grande quid agitantium, molitionibus concepta, suspicio iter ejus sufflaminare visa. Quæ occultè primùm gliscens, mox, Principe Arausionum cum instructissimis copiis in campum prodeunte, apertè erumpens, non Exercitum modò apud Treviros, referre gradum, coegit, sed alterius quoq; Spiræ defidentis, in Belgium revocandi fecit necessitudinem. Duodecimo ergò Calendarum Junii, duobus peditum millibus, & quinquaginta equitibus, Franckendalæ præsidio relicto, castra è stativis mota, & ad milliare à Spira sub dio pernoctatum: Ante discessum tamen, quod Civitas, prædatione jam antea ad incitas penè redacta, præfinitæ octogies, aut centies potius vices mille Joachimicorum (quosq; Hispani summam pro lubitu auxerant) multatè persolvendæ haud esset, nonnulli è Consulium & Senatorum numero in custodiam dati, vadûq; loco pro reliquis abducti.

Regni Sveciæ Cancellarius, hostium motu, & præparatione, motum antegressâ, tempore cognitis, sed ambigens, utrumne de reditu seriò cogitarent, an prætextu hoc ad secretius intentum convelandum forsan uterentur, in omnem eventum consilia formarat, & copiis, quæ Manheimi hætenus servabant, injunxerat. Movente hoste, simul ipsi moventes, ad Wormatiam tramitterent Rhenum; hic loci excubantibus se juncturæ, si hostis versùs Mosellam pergeret, &, junctis viribus, ad ipsum, hostem in receptu persequi certum, ituræ: Sin in Wormatiam arma verteret hostis, raptim Oppenheimum digrederentur; ipsi igitur tutum porrò ad se receptum eorum curæ fore.

Simul ac autem hostem, Spirâ desertâ, ad Mosellam iter flectere, fama increbuit, Exercitu in unum conducto, Regni Cancellarius, Moguntiae præsidio relinqvens Comitum Solmensis Legionem integram, & quinq; de Comitibus

Regii eorum vestigia acriter premunt

Comitis Hanovienſis cohortes, tum ducentos è rubra, & nonnullos alios, è diverſis ablectos, ſcolopetarios, addito ſub Tribuni Relingeri qvaternione eqveſtri, qvorum omnium numerus ad mille octingenta capita aſcendebat, reliqvas copias dimidio à Moguntia milliari in planitie luſtratum iit, & duodecimo Calendarum Junii Altzheimum perrexit. Ubi Eberſteinus Comes cum propria Legione, & octo Tribuni Vitzumii, nec non duabus Urbis Francofurtanæ cohortibus, Hubaldus Tribunus cum ſua phalange, qvæ duodecim cohortes numerabat, & qvatuor Tribuni Schavelitzkii ſignis, omnes pedites, porro eqvites Stalhantſchii Tribuni qvaternio, & tres Comitis Hohenloenſis alæ, qvi ad Nicrum partim, partim Wornatiæ hucusq; hæſerant, agmini ſe junxere: Totuſq; Exercitus ſeptem peditem phalanges, & ſexaginta qvinq; eqvitum alas, qvarum illæ octies circiter aut novies mille, hæ ſuper qvater mille qvingentos pugnatores complectebantur, recenſuit; reſ verò tormentaria duabus dimidiatis, qvatuor qvartariis (qvæ duodecim pondo ferrum vomunt) & novem legionariis machinis abſolvebatur. Hoc ipſe die hoſtis, Altzheimum prætergreſſus, Gelhemi, ad alterum inde miliare, pernoctare compertus. Qvæ exitineris flexura & ratione cum judicatu facile veniret, ſeriò, nec aliud, niſi Moſellæ tranſitum qværare, Regni Cancellarius, ſuffragante Chriſtiano, Comite Palatino Rheni, veſtigiiſ recipientis ſe, donec pedem ſigere cogeretur, inhærere decrevit.

Miſus ergò, vix paululùm albeſcente cœlo, Rhingravius cum ſua Legione, nec non aliis duodecim eqviturum turmis, in anteceſſum, hoſti indagando, &, quantum pote, diſtinnendo: Dùm ſolidum Exercitus robur Kirchheimum pederentim ſubſequeretur. Qvi vix in Gelhemi conſpectum venerat, quandò hoſtem in prato tendentem, ac impeditentis Wintweillerum præmittendis occupatum, offendit. Qvorum Regni qvq; Cancellarius & Comes Palatinus Rheni, curriculo de eo certiores facti, cum pedite, tormentis, ac reſiduis eqvibus, gradum citatim direxere qvidem: Iniquitas tamen

viarum, rapidiorem tormentorum ductum remorantium, obſtaculo fuit, cur aliquantò ſeriùs appellerent; impeditentis hoſtilibus jam præmiſiſ, & Exercitu ipſo, qvi inſtructi hædenùs acie ſteterat, abitionem parante.

Habuerat hoſtis caſtra in convexo ſpatioſæ valliſ, & aliam anguſtiorẽ vallem inibat: Regi autem de ſuper veniebant hoſti, per montem aſſitum & imminentem; qvi ob id valli ſubjectæ dominari videbatur. Ut ita hoſtilẽs ordines, qvotqvot nondum è conſpectu receſſerant, deſpectantium oculis penitùs ſubjecti, hoſtilium virium magnitudinem reteregeat: Nec longius hoſti à monte iter, qvàm globi è legionario tormento projectu. Equitatus ejusdem quadraginta aliſ conſtans, ad bis mille, aut certè haud multò plus æſtimabatur: E peditem numero Italorum qvædam, & Hermanni, Comitiſ Bergenſiſ Legio, nec non aliæ nonnullæ copiæ, impedimenta, tutelæ majoriſq; ſecuritatiſ ergò, ſecutæ, cauſæ erant; qvò minùs accurata horum ratio iniri poſſet. Inter hæc Regii pedestrem in ſupercilio montis aciem dirigentes, certamini proludere tormentis: Rhingravio cum parte eqvituratus à monte in hoſtem decurrere juſſo. Et hoſtiſ qvidem tantus quantus in itinere jam eſſe, non niſi qvinq; eqviturum vexilliſ, qvæ frontem Regiſ obtenderent, reſtantibuſ: Qvibuſ tamen alia qvinq; mox acceſſere, & ita decas hoſtilium vexillorum in unum corpus conſtipata. Illiſ Rhingravius, cum tribuſ Legioniſ ſuæ aliſ, qvas plures turmatim ſeqvebantur, non majori ferociâ, ac felicitate incumbens, in eſuſam omneſ fugam conſectos, tribuſ etiam vexilliſ ademit, uſq; ad ſilvam, & in medioſ ipſorum ſcolopetarioſ præcipiteſ egit. Dum itaq; hoſtiſ, non modò ſuorum fugâ, ſed continuâ etiam legionariarum machinarum procellâ, qvàm inter grandiora qvòq; tormenta ex intervallo detonabant, percuſuſ, peditatum feſtino gradu per ſilvam, qvâ via erat, rapit, eqvite autem peditatus terga, quantum trepidatio admitteret, ſuffulcit, Regi, qvæ eqveſ, qvæ pedes, per anguſtum, qvòd binos montes interjacet, valliſ convexum, in Hiſpanicum eqvitarum movebant: Sed

Sed hic, omni certaminis cogitatione depositâ, incensis calcaribus equis, ipse quoque ad silvam properans, ab effusissimo cursu haud destitit; donec viam attingeret, densis ac cœcis hinc inde virgultis obitam. Hos Regiæ vestigio secuti; parum admodum remoræ injicientibus sclopetariis, quos hostis ad distinendum eos, & transitu abercendum, in postremis reliquerat: Exiguâ quippe mole de subsessa sua propulsi, & sic iter ab omni discrimine repurgatum. Verumenimverò callos, quem tumultuariâ festinatione Hispani inierant; arctus adeo repertus: Ut non expensâ, sed ductoriâ tantum acie incedere, nec ordines, nisi filatim & longâ ferie, traduci possent. Ita per dimidium milliare hostis calci insistentes, & pugnæ necessitatem refugienti imponere avidi, redepti tandem sunt ipso silvæ meditullio, in exigua planitie interquiescentem: Ubi illico velitari cum eo regii sclopetarii cœperunt; id laborantes: Ut circuito per silvarum ambages transitum à fronte intercluderent. Quod Rhingravius, qui primam equitum aciem ductabat, conspicatus, præmetuensque, ne hostilis eques, propè abstant, sclopetariorum ac peditum, silvam raptim transeuntium, latus invaderet, in hostem, universo equitum suorum robore, acie instructâ, & fronte obversâ, ad dimicationem in prociñtu stantem, quatuor Legionis propriæ alis provectus est paulò præcipitantiùs; Priusquam ullæ aliæ Regiorum turmæ caperent statum, aut aciem dirigerent: Nam, utut primum hostium globum, quem incurrebat, impelleret, mox tamen, Philippo de Silva, & Luca Cayero, cum maxima equitatus Hispanici parte ingruentibus, moli sustinendæ impar, terga vertere cogeatur. Cujus fugientis vestigiis Hispani, animadverso, nullus adhuc penè Regios equites, silvam emensos, statum adhucdum cepisse, per intervallum aliquod insitit. Tantusque exinde pavor, nec non, ex parte, confusio noviter conscriptos & musteos delectus, utpote bellicorum casum insolentes, invasit: Ut Signiferè Hornecki Legionè, signo proje-

cto, & alterius Signiferi optio (Ductorem germanicè speciali vocabulo appellamus) signum secum asportans, in scēdisimam abriperentur fugam. Reliquus tamen Regiorum equitatus, acie celeriter instructâ se obiciens, impetum hostis mox represum iit; Rhingraviusque cum suis, hoste tergis fugientium depulso, animos recollegit, & vires: Confusio quoque, inter pedites suborta, paulo momento sedavit; ordinibus ubivis instauratis. Quia tamen ob solem, dum hæc fiunt, occasum noctis tenebræ ingruiebant, eatenus hosti remora isthæc usui fuit: Quod vesperâ hæc tentari in eum nil posset. Dictus autem Signifer, & optio seu Ductor, postridiè, laqueo ex obvia arbore pendulo, ignavæ ac degeneris fugæ pœnas, aliis in exemplum, lucunt.

Noctem integram, dum lucefceret, regius Exercitus in loco, quem vesperi ceperat, quietus se continuit: Quod viarum ratio, maximè in obscuro ac infido saltu, ipsis ignara, & quo in statu hostis stare, minus notum foret. Is verò, eadem adhuc diè, silvam emensus, fluente propè Wintweillerum, Falckenstenianæ viæ ductu totalitum, superato, pontem post se interfeciderat.

Luce subortâ, Regii quoque iter prosequi, atque hostem, quod castra ejus dimidio tantum milliari inde abessent, citò assequi: Exercitu ad dimicandum instructo in acie stantem, & impedimenta, quæ Lauterrecum itur, præmittentem. Statimque ad fluenti transitum conferi cum eo cœptæ manus; Regiis sclopetarios adversæ partis, qui illic servabant, propellere, & pontem reparare continentibus: Qui tormentorum tandem adductorum impetu, campo exturbati ceserunt. Antequam autem transitu omnino potirentur Regii, horæ aliquot elapsæ; nec hostis, magnâ festinantia impedimenta præmissa subsequi, cesaverat: Aliquot centenis curribus ac carris, ne iter remorarentur, igne prius injecto exultis. Ponte verò reficiendo magna diei pars absumta, & hostis

interea sesquimilliaris viam anticiparat: Uno profectionis protelo subsequente noctem Lautereccum versus pergens.

Postridiè, qui septimus Calendarum Junii, Regii vestigia ejus denuò legere, & antecursores sanè equites ad Lautereccum adhuc hærentem, offendere: Sed quod locus, ob extuberantium montium & vallium subsidentium inæqualitatem, silvarumq; quibus obitus, aspredinem, equestri certamini minù aptus foret, peditatus autem cum tormentis adeò citato, prout opus erat, gradu subsequi non valens, sub noctem demum adventaret, hostis eodem adhuc vespere, cum omnibus copiis, priusquam regius proximaret Exercitus, ponte ad Lautereccum transmissio, & Urbe statim desertâ, imminenti se eripuit periculo. Magnâ iterum, ut ad viam expeditior esset, curruum, carrorumq; multitudo, quorum numerus ad aliquot centenas, ascendit, dimidio à Lauterecco milliari in unum locum collectâ, & voracibus flammis absumptâ: Ita ut impedimentorum penè semisse in hoc itinere ferneret multasque, judicatus sit.

Regii igitur animadvertentes, ab hoste, aleam certaminis præcipiti gradu subterfugiente, manuum conferendarum occasionem frustrâ queri; nec injuriâ solliciti, ne Cordua è Treviris recenti milite suis subsidio advolans, præceptam animo victoriam redderet dubiosam; tum, quæ ob oculos versabantur, aspreta locorum, tormentis penè invia, considerantes; deniq; Pappenhemii molitionibus, quæ quorsum erupturæ essent, nondum satis constabat, diffisi, nec à Rhénâ ac Mœni ripa longius digredi idcirco ausi, cum Exercitu Creutznacum retrocedere, & illie loci pedem figere, consultius arbitrabantur. Misus tamen Stalhantschius, Tribunus, cum novem equitum turmis, ad persequendum hostem, & provincialium adminiculo, moratorum aliorumve, qui ad latus vagabundi excurrerent, terga cadendum: Cui equestris alæ è Legione Rhingraviana Legatus, viarum his oris apprimè gnarus, comes additus. Postridiè, qui quintus Calendarum Junii,

Rhingravius bis duodenis equitum alis, & Tribunus Canosskii, ostingentis sclopetariis, stipati, diversam viam, sed eadem intentione, tenuere; quibus injunctum: Præverterent hosti, nec quicquam relinquerent intentatum; quod in ejus detrimentum cedere videretur. Ab his utring; magnus hostilium equitum, peditumve numerus, quos partim singulos, exiguâ partim manu palantes, in pagis, aut inter viam offendeabant, concisus. Hostis autem tertio Calendarum Junii, tumultuariè, nec justè instar Exercitus, certo ordine iter facientis, sed sparsim, & penè cohortatim turmatimve Augustæ Trevirorum appulit: Copiis in hoc receptu ad tertias, & ultra imminutis.

27. In superiori Rhénâ tractatu, cum Argentorato, liberâ Imperii Civitate, & opibus & munitionibus Rege convalidâ, hætenus aliquamdiu de sædesummat. re contrahendo actum fuerat.

Argentoratenses etenim, utur, simul ac Sveciæ Rex pedem in Germania poneret, propendere in ejus partes reperirentur; Regionum conatibus applaudentes, & in genere optima quæque de se polliciti: Certis tamen legibus Regi fidem suam, prout ab aliis Imperii Ordinibus factum, nondum obstrinxerant. Videbantur autem consiliorum suorum & intentionis summam superstruxisse Lipsiensis decreti fundamento: Quod, ad nudam & simplicem defensionem collineans, amicam quidem Sveciæ Regem agnoverat; sed amicitia jure intra benevoli affectus ac communicationis terminos cohibito.

Hinc demum, ultimo Iduum Maji, Johannes Nicodemi, Secretarius, Regis mandatu, rem ad colophonem deductum, illuc venit, & audientiâ postridiè impetratâ, mandatorum suorum summam exposuit: Novam tractatus telam exorsus.

Nec à Rege illis ad animum revocari intermissum. *Necessarium maximopere esse: Ut, de quo in genere antehac subinde spem fecissent, nunc in effectum conferrent, nec nude & imaginariæ defensioni, ulterius insisterent,*

rens, sed, ceu fida corporis Protestantiam membra, ob consiliorum, quæ hæcenus fovissent, generositatem toto Orbe celebrata, aliis laborantibus re ipsâ adminicularentur. Alioqui accidere posse: Ut, dum singuli pugnant, universi vincantur. De Lipsiensi decreto Regem non Civitatibus, non ulli alii moturam controversiam: Nec spernendum illud; ut laudabile in se, & temporis suo accommodatum. Presentem verò rerum statum presentiora requirere consilia, & efficacius remedium: Non hostis modò causâ, qui nullum non lapidem in bello hoc jam moveat, longèq; validiorem, ac antea, & viribus suis parem armaturam efflagitet; sed ipsiusmet quoque Regis intuitu. Quando enim Lipsiensi decretum scisceretur, Pontificios fœderatos nondum exstitisse Protestantium ex professo hostes, aut rem ad id, in quo nunc versetur, extremitatum redactam. Regem quoque Suecia tunc temporis ad mare balticum, & limbum velut Germania hæsisse: Jam verò in umbilicum & viscera Imperii penetrâsse; neque nudâ & simplicis communicatione contentum ampliùs posse vivere, sed de Protestantium amicitia aliquantò exactius cautum sibi velle. Quinimò ipsorum Protestantium non minus interessè, ut norint: Quid de Rege, in mediutium eorum cum valido Exercitu versante, sibi polliceri debeant. Ulterius, Lipsiensi decreto maximam sociorū partem sponte suâ remisisse nuncium; vixq; ab exiguo retrò tempore aliquas nominis superes reliquias. Huic itaque diutius haudquaquàm immorandum, sed, flagitante rerum statu, & communis causæ necessitate, quæ in prospero regionum armorum successu principaliter conquiescat, socialia Regi iungendum arma, atque sub illius moderamine supremo, quod ipsemet Elector Saxonie transdiderit, ad eundem scopum pro virili cooperandum. Nec aliud hoc ipso facturos Argentoratenses, quâ plerique protestantes fœderati Principes, Ordines, Civitates, quin ipse Elector Saxonie, cum Rege unusquisque pro se particulatim, legibus statui suo accommodis, in fœdus descendendo, fecerint.

Hæc & similia ex parte Regis in medium allata. Et quanquam initio

vacillarent animi, Hispanorum, Mossellam transeuntium, impressione, primisq; eorum satis prosperis in occupanda Spira successibus concussi, tum Regis absentis præsidio destituti; quod tamen Regis vicem, hostis intentione infractâ & retuso impetu, strenuè suppleret Regni Cancellarius, tandem ex voto Regis res cecidit, fœdusq; certis legibus, quas ipsemet Rex postmodum rati haberet, iectum est: Civitate Reges protectionem subeunte, summamq; militie clavum, pro sua parte, eidem demandante, & undè spondente. Urbem, Regis & communi Protestantium bono conservaturos; nullum cum hoste habituros tractatus commercium, sed eidem quæ Regi, cum generatim, tum in specie, præstare receperant, denegaturos; præsidium, quantum pote, continuatū aucturos delectibus, propriis impensis sustentaturos, & quandocūq; necessitas requirere, nec non Civitatis ipsius solus ac securitas admittere videretur, Regi, pro ejus arbitrio, subsidio inde quid visuros, novisq; delictibus confestim decedentium suppleturos lacunas; Regi, ejusve militi, tutum ac liberum receptum, in territorium, munimenta, terrarumq; & fluminum clausura, nec non itum per eadem reditumq; haud gravatim præbituros; (ita tamen, ut, si Rex Urbem, cujus transitus minimè necessarius, transeundam judicaret, id singulis Legionibus, aut turmatim, cohortatimve fieret) insuper omnia isthæc clausura, quotiescūq; Rex postularet, in manus illius consignaturos, præsidio firmamanda, ac fideli custodiâ aservanda; quinimò, extreme necessitatis casu, regium militem in ipsam admissuros Urbem; Regi quoque militis in Urbe conscribendi, ac commeatu bellicorumve necessariorum pecuniâ comparandorum facultatem fore, & siquidem copia eorundem privatis non suppeteret, è publico penu seu armamentario matuo illa daturus Argentoratenses; Consummatosq; statim fœdere, certum longiorum sclopetorum, quales somitum candentium adnotâ discluduntur, numerum gratuito subministraturos; deniq; ad continuandam bellum, tollaturos quotienslibet certam & definitam pecuniæ summam. Rex vice versa, de Civitate

ab adversariorum machinis potenti manu asserenda, & regio patrocínio protegenda, juribus, immunitatibus, privilegiis ejus factis, telus conservandis, ac Pace, nisi quæ & ipsi complexi in pristinum statum reponerentur, nentiquam ineunda, fidem dedit. Quibus, lacinia instar, asuta clausula: *Regem, tam de damnis, quæ perpesi hactenus fuissent Argentoratenses, quam impensis, quas insumserint, resarciendis sollicitum; & horum nomine, siquidem caducabosium bona, quæ in vicino tractu sita reperirentur, fisco addici, olim forsan decerneretur, Civitatis præ aliis memorem fore.*

Re hac ratione transactâ, dictus Johannes Nicodemi, abitum parans, quod Cæsarianos omnes motus suos accurate observare nosset, per montis, quem Knibus Germanicè appellamus, ardua in Wirtenbergensem agrum tendere, prudenti dissimulatione præ se tulit: Hac igitur, ut opinio erat, redituro à sexcentis adversæ partis sclopetariis, & quingentis equitibus, ad Oberkircham coeuntibus, structæ insidie. Ille verò, quingentis Argentoratensium sclopetariis, & unâ equitum alâ, quos Civitas securitatis causâ abeunti adjunxerat, tum quater denis circiter equitibus, nec non centum peditibus, Regis auspicio, Cronecci sub Tribuni convisione nuper conscriptis, comitatus, diversam, ac innuerat, viam ingrediebatur: Et per medium Marchionatum Badensem, Rhenum juxta, descendens, Lichtenavumq;, Stolhofium, Badenam ipsam inoffenso pede prætervectus, non, nisi propè Etlingam demum, Badenæ ac Etlingæ Præfectos, ad descendentis famam excitatos, cum quinque equitum turmis, unâ draconum cohorte, & quadringentis sclopetariis, infestis sensit. Milite tamen, qui ipsum comitabatur, ad certamen imperterritio animo se accingente, vana hæc sine idoneis viribus hostium ira, & frustraneus conatus erat. Argentoratenses, quos diximus sclopetarii, eo in tutum deducto, per Wirtenbergensem agrum domum reversi. Equitum verò alam, cujus meminimus, à Civitate Regis militiæ transferiptam, ad Regem porrò unâ euntem, Domino suo idem Nicodemi, Ci-

vitatis nomine, ut primum datæ fidei pignus, ab hac offerre rogatus.

28. Jam de semita, quâ paululum evagati sumus, in viam regiam, ad ipsum, quo totius belli summa vertebatur, cardinem regredi, operæ pretium fuerit. Videbantur autem illic circumstantiæ mutæ aliquid, sub hoc tempus, rebus inferre alterationis: Certâ inter Bavariz & Fridlandiæ Duces, post tractatum habitum, initâ pactione, fabâq;, in Regem Sveciæ cusâ; ut capitale principemq; Cæsaris ac Cæsarianorum hostem. Hoc enim oppresso, quid quod, viribus ejus per universum Imperium longè, latèq; dispersis, junctâ Exercituum mole, hæud adeò arduum fore sibi pervasarent) Saxoniæ Electorem, & reliquos Protestantes Electores, Principes, Ordines faciliè sub jugum, quod excusarent, denuò redactum iri, arbitrabantur. Cui scopo assequendo Dux Bavariz, relicto Ingolstadii ac Ratisbonæ, præcipuis ad Danubium locis, idoneo præsidio, cum Exercitu, de compacto, in superiorem Palatinatum, Ambergam, & hinc Weidam movit: Egræ Bohemorum propinquans; quò Fridlandius potissimum militiæ suæ robur contraxerat.

Sultzbacum, unico tantum miliari Ambergâ dissitum, non semel à Bavaro milite tentatum erat: Sed, incolis gnaviter se defendentibus, irritò semper conatu. Donec, septimo Iduum Julii, valida manus, ductu Johannis Everhardi, Baronis à Schonburg, Urbem ferociter aggressa, ferocius instaret, tantq; contentione rem ageret: Ut Principis Consilarii ac ministri, publicæ rei moderandæ relicti, præcluso subsidii Noribergâ venientibus aditu, civibus autem, qui penuriâ militum militaria munia obibant, virium armorumq; vigore defectis, & stationes deferentibus, deditionem pacifici adigerentur. Quâ tamen convenit: Ut ne ultra duas pedum cohortes in Urbe diverterent, inter quos militaris disciplina strictè fervaretur, nec eorum sustentatio ulli civibus oneri esset, sed annonæ inopia è vicinis locis suppleretur; Principis Consilariis ministrisve, pro lubitu, aut in Urbe ulterius com-

Bavariz
Dux in Palatinatum
superiore transit,

Cui Sultzbac
certis legibus
deditur.

commorari liceret, aut aliorum cum suis concedere, arx Principis à belli injuria immunis existeret; & hospitiorum distributio in Cancellariæ principalis, Senatusq; ac Civitatis remaneret arbitrio.

Nec hæc tamen servata, Hæc bene & cum cura provisæ, sed punica fide servata. Peditum enim septingenti & quadringenti equites Urbem illic ingressi; Consiliariorum & primorum civium ædes, nec non arx, inq; ea Principis eqvile, ac equaria camera, tum cella, penusve direpta, quicquid commeatus reperiabatur, maximam partem Ambergam avectum, reliquo accuratè descripto: Ad hæc ingens pecuniæ summa Civitati vi metuq; extorta.

Rex Noribergam movet. Sveciæ Rex, Baviaræ Duce in superiore Palatinatum transire comperto, Augustam, Rainum, ac Donawerdam, Urbes, sufficienti milite firmans, & Johannem Bannerium ad Donawerdam, Bernhardum verò Saxoniar Duce in superiori Svevia, quemq; eorum cum nonnullis copiis, relinquens, Exercitum reliquum Noribergam occis traduxit: Misso inter vias Rhenum versus Campiductore Hornio, ut militarium rerum summæ illic præseset, & Augusto, Comite Palatino Rheni ad Electorem Saxoniar ablegato, cum magni momenti mandatis; Pacis præcipuè cum Fridlandiæ Duce tractatum, de quo ubivis locorum percrebuerat, concernentibus. Hunc enim fervere admodum, crebrosq; sermones eapropter hinc inde commeari, quin & cæsareæ aulæ potissimam in conspectum stare, Regi à fide dignis relatum fuerat.

Et in superiore Palatinatum Sexto autem Iduum Junii Furtam, quæ milliari Noriberga distat, perventum; Ubi miles à labore viæ interquievit, ad tertium usq; Iduum: Quando Rex castris iterum motis, & Exercitu sub primulum lucis ortum Noribergæ moenia præterducto, Lauffi, duobus ab Urbe milliariibus pernoctatum iit. Unde Hersbruceum porrò, & ulterius in Palatinatum superiorem itum.

Sultzbaci à Regiis per dedicationem recipitur. Eodem manè Sultzbaci ab hoste recuperandi consilio inito, summum quendam vigiliarum equestrium Præfectum, cum aliquot equitum centuriis,

Rex ed ablegarat: Comitum huic adjungens, Augusti, Comitum Palatini, aulæ Magistrum; qui, locorum & viarum gnarus, ad expeditionem isthanc operam suam ultro offerebat. Nec sanè adversum vota res cecidit. Bavarus enim centurio, qui Urbi præerat, præter integram draconum cohortem, equitumve alam, ultra centum selopetarios præsidio secum habens, adventantibus Regiis initio quidem defensionem meditari, & civibus exarmatis, è moenium turrimve pinnis in propius subeuntes crebris fulminibus debacchari; arce quoq; principali, velut tuto receptus loco, in subsidium, sicuti ultima necessitas ingrueret, electa: Regiis tamen deditionem imperantibus, præfracta mente exuta, lenioribus consiliis præbere aures, deq; Urbe tradenda certo modo, ut, nempe, impedimentis salvis dimitteretur, pacisci.

Qui tamen, Urbe cum præsidio exiens, parum viæ proceserat, quando à Regiis ob datam servatam Weisenburgenfibus, nuperq; ipsis Sultzbacenfibus, fidem, par pari referentibus, circumfusus, ipsemet quidem, sub primum tumultum, globo trajectus cecidit: Miles verò, quæ eques, quæ pedes, hoc conspiciatus, viæ gratiam sibi fieri petiit; nuncio Baviaræ militiæ promtè remisso, in Regis stipendia transgressus.

Leges deditionis vice versa haud attenduntur.

29. Regi in hoc itinere propositum; Ducem Baviaræ antevertere, conjunctionem cum Fridlandiæ Duce, quam ambiebat, præpedire, & facultate oblata, priusquam perficeretur, opprimere hominem: Ea de causa, non secus ac Bavarus, Weidam deflexerat. Sed Baviaræ Dux magnis passibus & cito gradu procedens, anteciperat unius diei iter: Etiam inter vias insignis à Fridlandio subsidii, mirum, triginta sex turmarum equestrium, è Croatarum genere, & duarum pedestrium Legionum, accessione auctior factus. Regi verò duo adhuc flumina, & aspretum sesquimilliaris longitudine, densis silvis horridum, antequam Weidam perveniret, superanda restabant, hosti peropportuna: Cui, siquidem post flumina, aut ad ipsam

Rex mox retrocedit

ipsam Urbem pedem figere in mentem veniret, bellum ducere aliquamdiu in proclivi, nec quicquam interim impedimento erat; quò minus novis indies copiis augeretur, aut universum etiam ad se Fridlandici Exercitus robur attraheret. Quocirca, his perpensis, consilium Rex mutans, viam, quã venerat, relegit: Decimo sexto Calendarum Julii Hiersbruccum reversus.

Sultzbacensi autem Urbi, ut quæ tanti momenti haud videretur, præsidium, nuperrimè impositum, iterùm eximitur: Unde Principis quoque Consilarii, ministri, & primores civium, hostilis oppresionis formidine, cum omni familia, laribus desertis, Noribergam secontulerunt.

Regis ad Hiersbrucco Boncidai, nobilis Hungarus, à Ragotzio, Transilvaniae Principe ad Regem misus, cum responso ad eundem remisus.

Relicta enim Bethlehemi Gaboris vicaria, Reginae Svecorum sorori, cum Ragotzio & provincialibus Transilvaniae Ordinibus simultatum quid intercedebat: Quod ut certâ ratione componeret, & affini huic suæ consilio adesset, Rex Paulum Strasburgerum, à consiliis aulicis secretioribus, in Transilvaniâ, & ad Turcici quoque Imperatoris aulam seu Ottomannicam, ut vocant, portam, unde Transilvania cum Feudum dependet, ablegavit. Cui simul injunctum. In Turcici quidem Imperatoris, ut potentissimi Europæorum Principum Principis, nec vicini modo Domui Austriacæ, sed perpetuò quoque, amuli Monarchæ, aulâ, indagare: Quò inter Primores animorum illic inclinarent motus; & quodnam de præsentis Regis expeditione ferretur judicium? Tum apud Turcas, martiam ac bellis deditam nationem, gloriosius & condignum fastidium conciliare nomini regio respectu. Apud Ragotzium verò, discrimine, quod cervicibus ejus, non secus ac aliorum in Germania Protestantium à Cæsare immineret, ob oculos posito, periculum facere iussus est: Num contra Cæsarem posset instigari ad arma, protectione Religiosæ ac profanæ Libertatis capesenda?

Et sanè magnus Turca, quam de

Rege nostro foverit opinionem, & quò in æstimo Rex apud hunc fuerit, vel exinde claret: Quod, cum aliàs nulli Legatorum ad audientiam, nisi strata prius muneribus, pateat viâ, hic tamen, absque ejusmodi delinimento, non admisus tantum, sed lautius insuper supra morem cohonestatus fuerit. Nec silentio prætereundum: Cum inter felicissimos Regis ad Rhenum Danubiumque progressus, Cæsaris ad aulam Turcicam rediens minister, Rudolphus Smidius, scripto huic fini expressè tradito, magno Vesirio, Mechemet Basæ, diffidentia quid injicere, Regemque Sveciæ & ejus legationem rapere niteretur in fuspicionem intentionis sinistra, magnum Vesirium Legato scriptum hoc rendenti vultu communicasse; addito. *Sigvidem ex relatu Cæsariani ministri res se haberet, Legatum haud gratum futurum hospitem, nec admodum lautè acceptum iri adventitia: Aulam verò Turcicam politicarum versutiarum haud adeò rudem, ut ignoret; quantum fidei narratibus ejus note veniat adhibendū.*

Porrò Ragotzium haud abhorre omnino à Regis desiderio: Ut aulam tamen apertè jaceret, induci nondum posse. Et hac occasione Boncidai, cum literis, ad Regem venerat, causas continentibus: Cur palam hostem se profiteri, & arma in Cæsarem sumere adhuc ambigeret Princeps? Quorum cardo in hoc præcipuè verti visus. *Negotium tantoperè arduum ac maximi momenti, quod sua suorumve salutis summam concernat, maturo judicio, nec perfunctoria consideratione tractandum; & priusquam incipiti adeò se implicet discrimini, securum de hoc eum reddendum: Ita commune fore periculum, ut ne tota moles alterutri separatim sustinenda veniat, armorumve impetum sic in ipsum derivatum iri, ut ne omnino illuc redundet, verum, ubi oneri ex parte aliqua successerit, potissima tamen belli intemperies, dissensio & occupato alibi hoste, à copiis suis, ad id destinatis, avertatur.*

Hujus scrupuli eximendi sequentem ferè in sensum respondebatur. *Nullatenus Regem dubitare; quin Ragotzium accuratius perpensis eorum, quæ Rex hactenus gesserit, serie, ipsimet*

Judicaturus sit: Regem, quod ab ipso è rerum suarum commodo flagitet, jamdudum dare effectum; nec desiderii aut voti sui meliori unquam ratione se fieri potuisse cõpõtem. Germanicum bellum asserenda, post vindictas à Cesarianis illatam injurias, Religioni ac Libertati, solo DEO auctore, suscepisse Regem: Nec privatorum commodorum spe ad id illectum, nec discriminum inde horrore absteritum. Nobiliorem Germania partem Regi vinculo, partim subjectionis, partim fœderis additam: Quadringentas, & quod excedat, equitum alas, nec non centum ac quinque peditum Legiones ejus auspicio militare, universamq; in se traxisse hostilis potentia molem: Quicquid hostis polleas, hic detineri & occupari. Quinimò, cum arma jam sua in ipsam Austria viciniam, facili transitu, si Ragotzio quid metuendum foret, ejus conservationi consulturus, exsederit, haud auspiciatius unquam liberiusve illi obtigisse occasionis momentum: Certiori secundorum successuum spe ulciscendi injurias; auxilio Reipublice prestito immortalitatem fame sibi comparandi; juratosq; ejus publicè & privatim hostes atterendi, ad optatam suimetipsius securitatem. Præsertim cum à Regis parte haudquam metuendum ipsi sit: Bellum tantarum commotione exortum, tam facili negotio sedatum iri; Pacemq; non comprehensiss, qui pro re communi steterint, coaliturâ. Ragotzio non minus apertis documētis perperctum, ac Regi, causam propriæ salutis hic agi. Nec aulâ cesaream in visum tantummodò habere ejus nome, sed fortunis quoque jamdiu exitium voto destinasse irrevocabili, per delecta instrumenta solertissimè huic rei incubere, totamq; consiliorum contra ipsum machinam hac ratione instruxisse; ut nisi, quo animo causam communem amplecti præseferat, eodem pro virilire ipsa unâ cum Rege protegendam suscipiat, aliâ via præsentissimum haudquaquam vitaturus sit infortunium. Mature igitur cum immortalis Nominis sui gloria rem aggressus, in hostem moveret, ac Regem incumbens molis parte exonerare, animum induceret. Regem vice versa, ad consilia invicem communicandum, jurandum, quacunq; ratione posset, hostis vires, consiliave, ne noceant,

distinendum, succurrendum deniq; si opus esset, & per belli rationem liceret, laboranti, promptum paratumq; fore.

Hoc responso à Rege dimittebatur Boncidai: Qui, ut obiter hoc addamus, transfugio postmodum infamiam sibi apud suos, veniam apud hostes peperit. Nec interim tractationis isthæ tela usq; ad gloriosissimi Regis obitum, & longo tempore post, ut in manus resumta, detexi potuit, sed ignis, inextinctus tamen ac sensim gliscens, sub cinere usq; delitescibat: Donec nuper erumperet. Quod suo olim loco & tempore cognoscere licebit.

30. Decimo tertio Calendæ ^{Regius eques cladem ad Hersbruc-} rum Julii hostis, cum Croatarum ple- ^{compati-} risq;, quorum quadraginta sex vexilla ^{tur.} numerata, propè Hersbruceum Regionum statum, vires, & consilia exploratum veniens, excubiarum stationem, sex modò equitum alis constantem, incidit: Qui, ut numero valdè dispares, impressione acerrimè factâ, volaticum hunc equitatum facile dispellebant. Verum, dum fervidiùs, quam consultiùs, fugientes insequuntur, laxatis inter insequendû ordinibus, à multitudine Croatarum, quâ dispersi erant, facilitate iterum coeuntiu, oppressi, ad ducentos ceciderunt: Reliqui, Ducibus plerisq; amissis, fugâ hincinde, quâ quisq; poterat, dilapsi. Captivos nonnullos, quibus vitæ gratiam fecerant, Croatæ, quod initio certaminis aliquid stragis essent passi, contra datam fidem ex intervallo postmodum trucidarunt: Humanitate, quâ inter primum cædium æstum gloriose fuerant usi, crudeli illa data iracundiæ exemplo deturpantes.

E superioribus liquet, quantopè- ^{Rex No-} rè pro Electore Saxonie sollicitum se ^{niberge} Sveciæ Rex præbuerit: Ne Fridlan- ^{statum} dius, versa huc totius belli mole, oppressum, pesum daret. Unde per Solmensem Comitum, suppetiarum spem illi fecerat indubiam, & datis literis, insinuat: Cum denu peditum, & sex equitum millium Exercitu rectâ Noribergam, inde in Misiniam, siquidem opus foret, moturum; eoq; documento affectum, quo Ele- ^{capit.} ctorem,

Ætorem, ejusve provincias ac subditos complecteretur, reapse demonstraturum. Ubi verò, in se fabam cudi, subsensit, sepositâ aliis succurrendi cogitatione, propriæ salutis prospicere oportuit. Nec præsentius ullum malo averruncando occurrebat remedium: Quàm, cum milite, qui ad manû præstò, sed universis cæsarianæ & Bavaricæ militiæ viribus aperto Marte confluere impar, opportunum alicubi statum, unde nec ad certamen, nec ad receptum cogiposset invitus, capessere, ferocientiumq; imperiû morâ eludendo, illic se continere; quousq; reliquæ, discretæ per omnem Germaniam, vires, in unum coeuntes, totâ mole à tergo in hostem confurgerent. Et sanè Mœnum attingere per hostem, satis licuerat: Ad quem majori, & commoditate, & securitate castra locatum iri, imò subsidia quoq; è diversis Germaniæ oris maturius conventura, videbantur. Sed præponderare his Urbis Noribergæ respectus: Quam, Regis defensione viduatam, maximo impetu oppugnatam, & forsân, priusquàm Rex, inter hostis sufficientibus viribus suppetias veniret, vividâ hostis iracundiâ, prædandiq; æstu flagrantis vi, non cum minori regis famæ, quàm boni publici dispendio, oppressum iri, metus erat. Ad Noribergam ergò pedem figere, reexactè pensitatâ, animû Rex induxit.

Et forsân de Civitatis hujus cœlio clanculum ludebatur à Bavaricæ ac Fridlandiæ Ducibus, id unicè agentibus, ut, Rege falsis prætextibus inde abducto, invadendæ occasio patefieret: Hac in potestatem redactâ, quicquid damni in Bavaria ac alibi hucusq; fecerant, opulentiâ ejus abundè resarcitum iri rati. Cui scopo assequendo, peritorum more pugilum, aliò ostendentium ictus, aliò inferentium, Adorphum, & Oelsnitzam versûs ire præ se ferebant: Quò in locum Regis, hac arte Noribergâ divulsi, & Electori, prout secum constituerat, subsidio tendentis, ipsi reflexo itinere succedentes, virium suarum in percussa & patrocinio destitutâ Urbe, facerent periculum.

Verumenimverò Rex odoratus primum, quod res erat, mox hostilium

machinationum certis indicis per omnia particeps factus, temporis obviam ire decrevit, & tam intentionem hostis, quàm, quid ad illam retundendam cepisset consiliû, Senatui Noribergensi aperuit. Nempè, *Civitatem ipsorum sibi cum primis cordi esse, & pro ipsius salutis pervigili excubare curâ, sanguinemq; ac vitam ipsam pacificè paratam. Hinc animo sedere, non Urbem modò, sed contigua quæque ædificia, & opportuniora loca vallo induere: Intra quod, necessitate exigente, pedem adversus hostem figendi, & castra locandi facultas esset.*

Id quod à Senatu civium communitati, in unum convocatæ, propositum non modò non displicuit, sed, summo omnium plausu acceptû, confidentiam, quàm in Regem jam antè proni ferebantur, mirificè auctum ivit. Rex igitur Urbem obequivitans, & velut militarium operum conscientissimus erat, sollicitis oculis loci ingenium lustrans, extra Urbis mœnia, ubi quàm commodissimè videretur, aggerem fossato præmunitum, & aliquammultis Reductibus munimentisq; interflinctum, excitari jussit. Quæ munitionum moles, civium communione aliquot operarum millibus manum admoliente, & ne nocte quidem intempestâ ad laborem intermissâ, biduo in altitudinem, defendi idoneam, excrescere visa.

Interim regius miles pedetentim ad Urbem appellere, vallumq; ingressus, semifacta opera consummando, novaq; adjiciendo prioribus, pedem ad eò firmare: Ut Bavaricæ ac Fridlandiæ Duces, licet Exercitû, viribus insigni, & regio in omnibus pollentiori, paulò post intrugierint, præcisâ tamen secundorum succesuum spe, castra Regis adoriri haud fuerint ausi.

Dux enim uterq; juncto militiæ robore per superiorem Palatinatum sensim gradum promoventes, Noribergæ interim proximabant magis, magisq;: Dirscheneurum primò, inde Weidam, Ambergam, Sultzbacum transeundo. Unde, septimo Calendarum Julii, circa noctis meridiem, aliquot militû millia, cum rei tormentariæ parte reliquum Exercitum antegredi jussa, Neomarcum venerant.

Circa

Regii ad
Neomarcum
ab hoste
ceduntur.

Circa idem tempus Tupadelius Tribunus, cum draconibus suis, & quatuor equitum de Sperreuterii Legione alis, eodem exploratum, hostiumque nonnullos, de quibus de statu eorum & intentione certi quippiam cognosceretur, interceptum misit. Huic Croata statim in manus venit, minimè, quod res erat, dissimulans: Nimirum, quatuor circiter pugnatorum millia, cum rei tormentariae parte, ad Neomarcum jam stare. Sed potior coacta hac confessione visus voluntarius rusticus, nescio cuius, relatus; hostium numerum bis mille capita haud superare, magnà confidentiâ asseverantis: Quos Tupadelius aggregi, audaciùs paulò fecum constituit. Et sanè aridere coeptis fortuna sub impressionis exordium: Quatuor enim Croatarum turmae, caelis inde non paucis, primo cœtu dissipatae. Sed dum altius hostibus Regii se immergunt, à multitudine circumfusi, & numero virtutem superante, tota ferè draconum Legio internecioni data: Quod supererat, cum Tribuno captum, cumque his bina etiam equitum Sperreuterianorum vexilla in hostium manus delapsa. Rex ad primum confictus rorem, cum potissima equitatus parte, Neomarcum versus, subsidio suis, properaverat: Verum inter vias, cladem in suos incubuisse, jamque facta, transacta omnia, comperiens, in castra ad Noribergam reversus est.

Hostis castra è regione Noribergae confert,

Pridiè Calendarum Julii Bavariae & Fridlandiae Duces, universo Exercitu Neomarcum contracto, ultra tercentum vexilla equitum, & ducentas peditum cohortes recensuerunt: Tormentorum autem omnis generis octoginta numerata. His copiis subnixi, Regneso Stenii tramisso, ad semi-horulae & quadrantis iter, in Noribergae conspectu, regii castris castra contulere; eminulo, Regneso incubanti, loco tendentes: Qui momento, tentorium multitudinè, in hibernam velut canitum exaluit. Nec virum tamen fiducia artem habuere insuper, sed hanc illis statuerè: Pariter, ac Rex fecerat, vallo statura sua è vestigio circumfepire exorisi.

Hosti, ut conjectare licebat, pro-

positum erat; Regem, quem, locorum & munitionum opportunitate testum, impetu adoriri, inconsumtum arbitrabatur, eninùs circumfessum, annonà & pabulatione intercludere, sanguineque velut ac succo subtracto, diuturnà emaciare morà: Quorsum finitima loca, Forchemum, Neomarcum, Swabacum, valido hostili praesidio infesta, apprimè accommoda; & equitatus vel maximè, quo hostis superior, camporum æquor circumcirca assiduis discursibus insensare poterat. Nec inficiis imus, Regios, cum primis sub finem, aliquà pabulo laborasse angustia; eaque de causa equitatus rem, dum ad Noribergam bellum ducitur, aliquantulum rediisse in arctum. Annonam tamen quod attinet, à Civitate illa, quamdiu castra opposita fuere castris, abunde sufficere est: Ut ita hoc in passu spe sua excederet hostis.

Magistratus urbis cives quoque suos, armis militarem in modum instructos, sub viginti quatuor signa digesserat: Quae, primis literarum elementis insignita, singula unius literulae characterem depictum praeferebant. His bis duodecim civium cohortibus, & domesticæ Urbis Legioni, tutiores atque ab hoste averse stationes assignatae: Nec poenitentiam isti, vigilias & alia militaria munia obiendo, nec gravatim, quamdiu bellum hic consisteret, Regi exhibere comperti sunt operam.

Sed relictis capitalibus hostibus, ad Noribergam desidentibus, mentis discursu paululum hinc evagabimur; visuri: Quid inquit Pappenhemius rerum volatili suo Exercitu molitus & emolitus fuerit.

31. Hic post obsidio liberata tam simul & desertam Stadæ Urbem Brunswicensem agrum remensus, in Hassiam, & eò locorum, Landgravi mistum mororem iterum propinaturus, iter verterat. Cujus adventum simul ut Hassiaci, qui Volmariae & Mundæ hospitabantur, praesentirent, recedentes inde, Cassellas se receperunt: Nec celerit tamen adeo gradu fieri id potuit; quin impe-

Pappenhemii in Hassia, & his locis, aulsa.

impedimentorum nonnihil ab his, qui Volcmarſiā exceſſerant, in Pappenhemianorum manuſ incidere. Pappenhemius autem loca deſerta milite ſuo denuò inſidens, & quā aliā, celeritate uſus, quicquid novorum Haſſiacorum delectum Drengelburgi, Witzenhuſii, Allendorſſi, Eſchwegæ reperiabatur, rapido ſuperventu ſuo diſtributum iit.

Witzenhuſii tamen ab Haſſiacis par pari relatum: Ubi ſex Pappenhemianorum equitum turmæ repentinā irruptione oppreſſæ, ad ducentos trucidati, reliqui plerique cum Ducibus ſuis capti, & opima præda, tam aliarum rerum, quā quadringentorum imprimis, & quod excedebat, equorum ab hoſte parca.

Ex Haſſia Pappenhemius in Iſfeldium agrum contendebat: Eo, unā cum Duderſtadii Urbe in poteſtatem redacto, adverſus Thuringiam, neſcio quas, machinas agitans. Indicium eſt; quod Mulhuſianos de annona, in Exercitus uſum præparandā, (licet fruſtrā & repulſam paſſus) interpellaverit. Sed novi, cum ab Haſſiacis, tum à Georgio, Duce Luneburgenſi, & Baudiſio motus cauſæ fuerunt; cur, mutato conſilio, retro ad Viſurgim ſpectet.

Haſſiaci namque Volcmarſiam in ipſius abſentia, reſumptis animis, oppugnatum ierant: Quam ut liberaret, quinque vaginta quinque equitum vexilla, Viſurgim ad Pollam raptim tranſducta, Gronsfeldii Comite cum nonnullis copiis ſe jungente, eadē adhuc vesp̄rā Brakelam, & porro Volcmarſiam properare juſſit.

Continuato igitur totam noctem itinere, gradum pro more accelerantes, ruſſeſcente aurorā, ad Volcmarſiam hi conſpecti: Eodem penē momento, quo Haſſiaci deditione Urbem receperant, & ſub dio prop̄e mœnia, ad quatuordecim equitum alas, tendebant. Haſſiaci ergo, hoſtem prop̄e abeſſe ſentientes, impedimentorū quicquid raptim aſportari poterat, in tutum amandare, ad ſilvam in clivo quodam ordines inſtruere adverſum, & ingruentium primam impreſſionem ingenti animo ſuſtinere: Mox tamen, multitudine obruti, eva-

dendi viam circumſpicere, ſed ſoſſato, quod ex tranſverſo ſilvam interſecabat, impediri; quò min⁹ maturo ſibi conſulerent receptū. Hinc factum, ut novem equeſtria vexilla amiſſa fuerint: Quorum tamen jacturam plus quā ducentorum circiter, inter quos duo equitum Magiſtri numerati, mors haud comitata. Decem alicujus notæ Duces, unā cum ſub Tribuno Seekirchio, & ducentis quaſi gregariis, vivi in hoſtium manuſ deveniunt. Reliquiæ cladi Caſſellis receptum habuere: Quinq; tormentis, & mortario, quo ignes artificiales evomuntur, hoſti relictis.

Pappenhemius, facinore hoc patrato, decimo tertio Calendarum Julii Warburgum venit: Ubi peditatus equeſtribus copiis ſe junxit, tramissoque Viſurgi Calenbergam rectā hinc itum eſt.

Arce iſtā hanc Dux Luneburgenſis & Baudiſius, admoto Exercitu, obſidio cinxerant; primasque Comitibus Gronsfeldii, cum quatuor Legionibus ſubſidio venientis, conatus acriter, nec ſine Cæſarianorum clade, reſperſerant. Ubi parum abuſit, quin ad interneccionem à Regiis caderetur hoſtis: Nī pons interruptus adjumento huic fuiſſet, Regionumque, calceis ſe recipientis inharrentium, eluſiſſet impetum. Quādo verò de adventu Pappenhemii, validum Exercitum ſecum trahentis, cognitum eſt, obſidionem deſerere, tutius arbitrati, relato gradu, ad Hildeſium pedem fixere cum Exercitu: Qui, luſtratione circa hoc tempus habitā, octo peditum, & quatuor equitum millibus reſeſebatur.

Pappenhemius econtrā cum totius Exercitus robore, quod duodecim millibus peditum, & equitatu Regiis par æſtimatum, tertio Calendarum Julii, Calenbergā movebat, montesque Sancti Mauriti ad Hildeſium ſuperato, inſtructa ac diſtenta latē acie vires ſuas oſtentabat: Quasi Regios, intra caſtrorum opportuna ſc, continentes, præſentisſimā vi adori in animo haberet, præ ſe ferens; & octo majoribus tormentis, quæ, in montis ſuperciliū conſecta, ad ædem ſacram ſtatuerat, Regios ter ſalutans.

Sed

Pappenhemius in Brunswick centum agrum reditus.

Hasſorū ad Volcmarſiam ab eodem accepta clades.

Sed par pari datum hostimentum, & acerbatum potionem propinanti ejusdem generis poculo plenis faucibus responsum: Nec, manum conferere ambientibus Pappenhemianis. ceramen admodum subterfugere Regii. Finno cumprimis eques, ut semper alias, ita hic intrepidus animo, manu strenuus, cum undenis equestribus vexillis fortiter confingere, & uno corundem cum Magistro equitum capto, hostium cedere ad ducentos. De, prospero itaq; successu desperans Pappenhemius, retrò inde Rotenbergam, & secundis castris, Gronavium discessit: Missis Calenbergam, qui, præsidio exento, munitiones arcis tumultuarii opera demolirentur. Ultimo Nonarum Julii Glenius Tribunus, duabus equitum centuriis, & centum quingviginta peditibus comitatus, ad Pattenseam transiens, eadem adhuc luce, Peinæ arcis præfidiarios, ad centum quingviginta, Gvelferbytum secum abduxit: Sedecim illis relictis machinis, sed pulvere tormentario, quantumcunq; asportare haud dabatur, in aquâ projecto, corruptove. Quam arcem Luneburgensis Dux, à discessu Pappenhemii mox occupatam, præsidio firmatam iit. Quinto Nonarum Julii, qui alter ab illo dies, Glenius, pari modo quo Peinâ, Stenbruceum, milite vacuatum, Regiis, pro arbitrio, insidendum reliquit.

His peractis Pappenhemius, ad Visurgim iter relegens, Pollam petiit: Ubi Exercitus flumen iterum traductus. Hinc porro, silvâ occidentali superatâ, versus inferiorem Rheni tractum, & dioecesim Coloniensem, Trajecto Mosâ, quod ætissimâ à liberis Belgii Ordinibus obsidione premebatur, liberando, properatum.

mina. Clerus etenim Trevirensis, qui plus in Caesaris ac Hispanorum, quam Gallorum partes inclinabat, agrè admodum istud ferre, eòq; rem deducere, ut non Augustâ modò Trevirorum sed Confluentibus quoq; Hispanorum reciperetur prædictum, & ita Gallo Hispanus, Rheno tantum interfluo, collimitaret: Neuter quidem apertas inimicitias erga alterum professus, sed insidi tamen amici & vicini, maximè in terrarum societate constituti, quarum possessionem sibi in solidum vindicare quisq; mallet. Hinc continuus odii inter se collidi, tormentis invicem crebro salutare; &, sicubi alter alterius manum incideret, crudeliter hostilemq; in modum tractari.

Donec Svecus, Campiductoris Hornii ductu, Galli, qui his locis, pro tempore, viribus Hispano inferior erat, partibus interventu suo momentum adderet: Tercio Iduum Julii Mogantiâ producens Exercitum, & Confluentes actrobfsidione adortus. Nec ob id tamen animo statim defici Hispanus, sed strenuè ab initio se gerere, ut militem decet: Viribus tamen Sveci prævalentibus, & propius, propiusq; ingruentibus, ulteriorem obsidii laborem se haud durare posse conspiciatus, undecimo Calendarum Junii, deditionis mentionem injicere, & ante solem adhuc occasum certas ejusdem leges pacisci. Quarum vi, armis ac impeditis salvis, militare in modum excedens, Urbem Svecotradidit.

Deditio autem hæc Montaburi, Engersii, Hamerstenii, Lohnstenii, Larnecci, aliorum, minoris momenti, locorum desertionem, velut laciniam, secum traxit. Confluentes postmodum, brevi interjecto tempore, Gallicis & Electori Trevirensi restituta; impensas, obsidio insumtas, refundentibus, & stipulatò promittentibus: *Urbem quam diligentissimè, ne recuperandi ulla daretur hosti occasio, custoditam & conservatam; Regis quoq; in Mosella ac Rheno, seu terrestri, seu fluviali itinere uti mallet, liberum transitum præbitum, hosti verò denegatum iri* Eisdem conditionibus superiori Vesalia, etiam Bodobrigâ, aliis nonnullis dioceceseos Trevirensis locis, Sveci spontè suâ cesserunt.

Pappenhemius
Rhenum
versus
abitus.

Lapide
Thermionius
Gallia
traditur.

Confluentes
hosti
extorret
Sveci.

Et Gallia
certi o pa
cto tra
da ne.

32. In superiori Rheni ora, postquam Regni Sveciæ Cancellarius Hispanorum Exercitum, ut retulimus, ad Mosellam, quanquam parum gratus comes, deduxerat, malacia penè erat: In Trevirensi tamen Electoratu traditione Lapidis Hermonii, munitissimæ arcis, quod Regi Galliæ Elector, sub Maji finem, insigni solertia, præsidii & Præfecti ingratis, in manus consignarat, novorum tumultuum jacta se-

Gräffen-
burgum,
Trarbac-
mo-vici-
num, ca-
piunt

Confluentibus Hispano extortis,
Hornius, munitionis haud conte-
mnenda arcem, Gräffenburgum, Mo-
sellæ propè Trarbaccum incumben-
tem, (quo diverticulo ad transmitten-
dum Mosellam Hispani haud semel
fuerant usi) aggressus, obsidione cin-
ctam tormētis quatere instituit. Jamq;
mediocri ruinā in exterioribus muni-
mentis horum vi editā, aliquam ad eam
invadendum stravisse sibi videbatur
viam, quando Hispanus centurio, loco
præfectus, metu, ne, alē aggressuræ
tentatā, ad incitas redigeretur, nullā
interpositā morā, de ditione agere
cœpit; Sexto Iduum Julii, his legibus
pactus: Ut ipse, præsidiumve, cui
imperabat, hostile, salvis omnibus im-
pedimentis, arce excedere permitte-
rentur. Sic locus, transitu Mosellæ
peropportunos, nec exigui ideō mo-
menti, in Regiorum potestate venit;
unā cum annonæ & bellicorum appa-
ratuum copia insigni: Quæ accuratā
inquisitione & consignatione habitā,
illic inventa.

Kirchber-
gæ muni-
tiones di-
ruunt.

Paulō anteqvā Gräffenburgum
dederetur, Kirchbergæ Urbs, in qua
Hispani subinde nidulari soliti, in
imposterū id amplius contingeret,
muris ac vallo ad terram depositis,
munitione omni exura ac renudata est.

Electo-
Colonien-
sis Neu-
tralitatis
apud Re-
gni Can-
cellarium
fatagit

Electori Colonienſi inter hæc,
ob bellum indies latius serpens, &
vicina jam ambedens, timor non pro-
letarius incesperat: Ne contagione
in fines etiam suos, seu irreperet, seu
irrumperet malum. Simul ut enim
Confluentium deditio innotuit, non-
nulli ejusdem Consiliani ad Regni
Sveciæ Cancellarium comparuere:
Beneficio Neutralitatis collato, ho-
stilia arma à Domini sui territorio de-
precati. Qvanqvā verò Regni Can-
cellarius concludere quippiam certi
in hoc negotio absq; speciali mandato
noller, re omni ad Regem rejectā,
interventu tamen Baronis Charnas-
sei, Legati Gallici, in bimestres armo-
rum inducias demū consensit; hac
annexā condicionum appendiculā:
*Electoꝝ, interea temporis, tractatus te-
lam, quam in subditorum suorum ex di-
cionum securitatem instituerat, cum Re-
ge ipso continuaret; hosti nullatenus
ferret opem; nec quicquam, seu directo,*

*seu per ambages, in Regis, Regionumve
præjudicium moliretur.*

33. Erga Saxoniam Electo-
rem communis hostis, dum Regem
Sveciæ præcipuā virium mole oppri-
mere parat, humaniter ac pacatē se
gerebat. Nam & Fridlandius, pro-
clamato Egræ Bohemorum publici-
tūs edito, ne quis Electoris subditos
ullatenus læderet, aut temerarias illis
inferret manus, sancire compertus:
Et Balthasar de Maradas, qui, absen-
te Fridlandio in Bohemia pro Cæsare
curabat, agrestium, Electoris fines in-
cursionibus subinde incurſancium, col-
luviem, severo mandato, perniciem
violatoribus interminatus, refrenatum
iit. Sed non aliorum spectabat benig-
na hæc manus injectio, qvām ut ali-
qvam onerarent Zamiam, & Electo-
rem, à Regis, aliorumve protestanti-
um Electorum, Principum, Ordinum
societate divulsam, poppysmis his
conſopirent.

Cæsaria-
ni amicos
Electoris
Saxonie
se ferunt

Quod ubi pro tempore in casum
cecidistē animadversum, mox bilis,
qvam intimis pectoris penetralibus
abdiderant, iterū, in nasum concita,
efferebuit, & è Silesia in Lusatiam
se effudit: Per immisſa aliquot mili-
tum millia, Lubenā, Sittoā, Gorlicio
occupatis, & circumſecto agro mise-
randum in modum populato. Utut
verò electorales copiæ Lubenæ, ob-
ſeſſæ ac tormentis concusæ, vi denuo
potirentur; hostium ad septingentis
illic trucidatis ac pefsum datis: Cæ-
sariani tamen mox, valido agmine re-
verſi, par pari retulere, & Urbe ite-
dem impetu expugnata, complures
Saxonicorum conciderunt: Reliqui,
qvibus vitæ gratia facta, sub Cæsaria-
norum signa distributi; Urbs autem
direpta ac funditis desolata.

Paulō
post ho-
stiliem ite-
rū an-
nimū in-
ducunt

Lusatia itaq; circa hoc tempus
Cæsarianorum atq; Saxonicorum pa-
læstra erat: In qva, variā qvidem
belli fortunā, sed, qvōcunq; res cade-
ret, certo incolarum exitio collucta-
bantur.

34. Ad Noribergam, inte-
rim, utriq; & Regii, & Cæsariani, fir-
mis munitionibus circumſecti, torvū
contueri invicem; nec horum, de
com-

Status re-
rum ad
Noriber-
gam.

commeatu Regiis intercludendo, & atterendis inopiâ illorum viribus, consilio aut conatu satis responderent: eventus: Annonâ haud aded savi-ente, ut regius Exercitus inde quicquam notabilis sentiret incommodi. Nam frumenti quidem penore in annum vertentem, & ulterius Noriberga satis instructa reperiri: Sed molitura res in arctum redigi, & pro tanta hominum multitudine, quæ præter cives militemq; huc, velut ad receptaculum, dum belli procella defæviret, confugerat, farina ac panis ægrè suppetere. Magistratui tamen urbano id præcipuè curæ esse; ne militis alacritas alimentorum defectu minueretur: Adeoq; huic, ante omnes, de quotidiano panis demenso providere. Apud Cæsarianos similiter res annoniaria in tolerabili consistere statu: Quippe quibus ex vicinis provinciis, diocesi Bambergensi, superiore Palatinatu, Marchionatus Brandenburgensi, quem Onoltzbacensem vocant, agro, imò ex ipsa Bavaria, & Cæsaris Regnis ac dicionibus, tolerandæ vitæ necessaria subveherentur. Verum enimverò pabulatio in arenoso hoc & sterili solo perexigua & disiecta esse: Adeoq; ob eorum, jumentorumve innumerum penè numerum, his, quæ præ manu erant, citò absumtis, brevi pabulatoribus utrinq; longè lateq; evagandi imponi necessitas. Hinc factum; ut, dum excursorum manus crebras sibi invicem insidias struunt, quod una pars magnâ curâ conquisierat, altera non rarò in castra referret: Secus aliqvando insidias quoq; istas cecidisse meminimus, & ipsosmet insidiarum auctores tendiculis se illaqueasse, quas alteri posuerant. Velitatum porro nonnunquam variâ, & nunc huc, nunc illuc inclinante, fortunâ, certaminibus, licet minutis, haud incruentis tamen: Quibus veteranus aliquando, multarum acierum, miles cecidit; qui undabundum mare salvus evaserat, in contemtibilis rivi vortice submersus.

Enigma. Inter alia, tertio Nonarum Julii, Regii, Croatis impacti, tres eorum alas circumventas obtrivere, penè integras: Vexillis eorum, & Ductorum

plerisq; quibus vitæ gratia fuerat facta, Regi præsentatis.

Croatæ econtrâ, Noribergam & Altorffium inter, subfederant, regiis pabulatoribus tendentes retia: Quæ Profesores & Studiosi nonnulli fortunâ prope Visehbachum incidebant. Nec sprevere illi, quam fors incruentam obtulerat, prædam; sed abductos, non nisi certo lytro exsolutos, liberos dimiserunt.

SubTribunum Cratzenstienium Neomarcum versûs, Croatas, qui in hac ora, Regiis a tergo infesti, stabulabantur, oppressum, Rex cum nonnullis equitum alis ablegarât: Verum hi adventu hostium indicio bubulci relictos, temporis exitio se subduxerant. Ne ergo nihil omnino ageret, Castellas, superioris Palatinatus cœnobi-um, & Phassenhofium, arcem propè sitam, perrexit, hisq; vi expugnatis, integram Croatarum turmam, quæ illic diverterat, ad internecionem penè cecidit: Reliquis hinc inde dispersis, subTribuno hostium cum nonnullis aliis capto, & quamplurimis Regionum, qui captivi illinc detinebantur, libertati restitutus. Duo quoq; societatis (ut vocant) Jesu hic deprehen- si: Quorum alter Noribergam captivus viuit, alter, dum, Regionum manus evadere satagens, præcipiti impetu è fenestra fertur, gulâ scopulo, cui cœnobi-um superstructum, impacta, & ob desulturam nimis arduam fractâ, sibi met animam imprudens elisit.

Hæc Croatarum clades, nonnul- lorum Regionum, qui Sultzbacum, & eò locorum exploratum missi fuerant, clade pensata. Nam illi ad Hambac- chum, haud procul Ambergâ, in ad- versariæ partis insidias delapsi, initio quidem, utur numero hosti imparēs, arma fortiter strinxere; hostili insultu aliquoties repulso: Sed tandem undiq; circumfusi, & multitudo obruti, ad octoginta morti occubuerunt: Pau- cis hostium furori fugâ subtractis, qui de internecina sociorum calamitate referrent.

Non infelici tamen certaminis eventu aded infracti Regionum animi; ut, ancipitem excursuum aleam denuo tentare, dubitarent: Nec mora longa inter-

intercescit, quando centum quinquaginta Croatas, qui Neomarci hospitabantur, ad Rorenbachum & Feuchram obviam factos, adeo ferociter salutarunt, ut, quinquaginta eorum prostratis, reliquos caperent partim, partim dispergerent. Qui, hostium manus elapsi, lethiferam rusticorum experiebantur fœvitiam: Ita ut oppidò pauci Neomarcum reverterentur.

Croatæ post hæc, ultionis cupidine æstuantes, transmisso Regno, regiorum excubitorum stationem, versus Furtam & Stenium collocatam, sed negligentius munia sua obeuntem, nec opinatò oppressere: Integræ penè equestris, è Tribuni Truchsesij Legione, alæ, ipsiusq; equitum Magistri, Fuchsii, nobilis à Bimbach, occisione sociorum manibus parentantes.

Ad Heubachum paulò post concursum; æquâ penè sorte, & quinquaginta circiter milirum hinc inde iacturâ: Sed, ob castrorum hostilium propinquitatem, receptui signum à Regiis datum, & ordinibus minimè laxatis, retrocessum. Post aliquot autem dierum spatium Rex, selectis aliquot equitum turmis comitatus, ipsemet eò se contulit: In validam hostium manum, quam antecursores maturè detexerant, magno statim ardore investus. Nec fortuna spem ejus destituit: Hostibus, post acre certamen, & centum quinquaginta hominum stragem, campo depulsis.

Iacturam hanc in pabulatores vindicabat hostis, haud procul Furtâ ejus manus incidentes: Ducentis equis, nec non curribus onerariis aliquam multis potitus; & reliquos, effusè fugitantes, ad ipsa Regis penè castra usq; in festo agmine perlecuit.

Opima istius prædæ illecebra inescaverat Croatas, ut eandem denuò fortunam periclitarentur: Captus ergò insidiis haud procul Lauffo, in cœcis silvarum, locus. Nec mora: Apparuit mox eorum, curruumve non mediocris turba, Rottenbachum versus pabulatum misa; inter quos nonnulli ipsiusmet Regis proprii numerabantur. His Croatæ, è subsessa advolando, injicientes manum, retroactò gradu, quâ Engeldaliam via est, abiicœperunt: Sed prosperum initium

fortuna, arridere primùm visa, obverso statim occipitò, dispari exitu fœdavit. Increbescente enim rei famâ, illicdè quaquaversus, qui retrocedentes infestarentur, missi. Nec vestigia hostium diu latebant Regios: Qui prædatores suos, admissis equis persecuti, & assecuti, adeo duriter tradarunt; ut centum, & quod excedit, terram oscularentur, revomentesq; , quam devoraverant, prædam, unâ cum præditiis equis suorum magnam partem Regiis relinqvendo, per exigui temporis interitulum satis grande penderent.

Et ejusmodi quidem excursus ac concursus plures accidisse comperti: Quos singulatim enarrare ut prolixum nimis, ita, quia aut simili, aut minus memorando in partem ullam exitu contigerunt, haud operæ pretium foret.

Inter hæc tamen oblivione minimè prætermittenda Lichtenavi, arcis, quæ Noribergensium Civitatem Dominam agnoscit, quinque ab Urbe miliaribus, quâ Onoltzbacum via est, distat, deditio; curatore loci, nullâ urgente necessitate, facta. Hæc etenim causâ fuit, cur Cæsaris Exercitus eò diutius ad Noribergam obstinare, & pede immoto, peristere potuerit: Non ob commeatu illic reperti copiam; sed, quam subministravit, alimenta, pabulumq; è vicinis locis tutò & sine ambagibus convendi, opportunitatem. Regis quoq; consilia hoc casu aliquantùm alterata. Quippe, militiæ suæ robore è reliqua Germania appulso, validas huc copias ad hostis latus collocare decreverat: Quæ frumentatione & pabulatione ab hac parte prohibito castrorum movendorum necessitatem inferrent.

Dum ad Noribergam bellum consistit, Tupadelius Tribunus, quem propè Neomarcum caprum diximus, postliminio ab hoste revertebatur, pacificis consiliis oivus: Neq; hæc tamen, Rege parum fidem adhibente, ita felicem exitum sunt sortita, ac istud, quod in hostem, eo suggerente, Rex cœpit.

Indicinam Regi fecerat de Fridlandiæ Ducis peno, quem ex superiori Palatinatu, diocesi Aichstetensi, & contermino tractu Freistadii conges-

Lichtena-
vum hosti
deditus.

Regii es-
gestum à
Cæsaris
nis Freis-
tadii peni-
serat, postea dant

ferat, panis, farina, salis, & aliorum, id genus, copiâ instructissimo: Ita, ut ne mille quidem curruum vecturâ asportari posset. Retulerat quoque: Jam aliquot militum millia in procinctu stare, ad annonarias has species in castra deducendum. Rex ergo commeatu sistitus corruppendi consilium iniit: Nec diucunctandum ratus, quarto Calendarum Augusti, inclinante ad vespere die, eundem Tupadelium, cum draconibus suis, & nonnullis equitum turmis, eò ablegatum iit. Qui, hoste dormire in utramque aurem reperto, duo crepitacula portæ admovebat: Neutro, quod debuerat, operante. Tertium autem appensum effectum non cauit, sed impetu portam refregit: Eodem momento, quo dracones, scalis admotis, murum superaverant. Ita, irruptione ab omni parte factâ, quicquid occurreret hostile, trucidatum; oppidum direptum; armentorum ad mille capita abacta; & si quid asportatu facile, militi in prædam cecidit: Reliquus conditus illic penus Vulcano consecratus. Nullâ Regionum clade: Præterquam, quod Johannes Kevenhüller, Baro, fratris sub Tribunus, à suis met per nocturnarum tenebrarum errorem, globo trajectus, periit.

plures alii infestis eorum pilis ceciderint. Rege autem nihil remissiori ob id animo cum sclopetais suis ingruente, superati, silvulæque opportunitate, quâ se tegerant, expulsi sunt, & maxima pars ferro absumti: Ita ut Cæsarianorum tam equitum, quam pedum, ad sexcentos occubuerint. Nec pauci qui in paludes ab hoste confugerant, subsidentium voragine hausti perire. Sparrius ipsemet, dum in uliginoso ejusmodi loco latibulum quærir, à morione, individuo fortunæ utriusque comite, proditus, unâ cum Tertzkii sub Tribuno, quatuor centurionibus, & aliis obscurioris nominis Ductoribus, nec non gregariis ultra centum, vivus in Regionum manus venit: Fugienti quoque, equitatu tria insuper vexilla extorta. Rex in castra rediens, pedites singulos, ob strenuè navatam operam, singulis Joachimicis, ordinum autem Ductores, pro cuiusque statu & condicione, majusculâ vel minusculâ imagine suâ, auro effigiâ, equitum denique, qui vexilla hosti erepta obtulerant, unumquemque centenis Joachimicis muneravit. Supplicationes quoque, solennes, cum Noribergæ, intra Urbis mœnia, tum in præjacentibus Urbem castris regis ob id habitæ.

Quâ occasione Rex eosdem insigni clade, Sparrio capto, profligat.

Rex interim, de tuto suorum receptu sollicitus, ut terga eorum suffulciret, cum quingentis sclopetais, & equitatus parte, castris, Burchtannum versus, exierat: Ubi forte fortunâ evenit; in Sparrium, generalem sub Fridlandio vigiliarum Præfectum, incidere: Qui octo alas Colloredicorum & Gonzagianorum equitum, vicena Croatarum vexilla, & quingentos sclopetais secum trahens, regis pabulatoribus infidiabatur. Acre inter hos & regios antecursores certamen primò coortum, sed Regis, cum reliqua copia equestri præproperè subsidio suis accurrentis, adventu celeri sine terminatum: Fridlandio equitatu terga statim dante, & laxatis ordinibus, hinc inde dilapso. Pedites verò hostiles, qui opaca silvulæ vicinæ insederant, acerrimè resistunt: Ita ut in primo certaminis calore Rissus Tribunus, duosque nobiles ex aulicorum ministerum numero, Bojus alter, alter Cratzenstenius, proximè Regem, nec non

35. In Svevia, circa hoc tempus, Johannes Bannerius, & Bernhardus, Saxoniarum Dux, novos, illic ex ortis, motus, in quos provinciales, seditionum flabro conciti, exastuant, agricolas pari violentiâ repressum ierant. Delectus quoque, in Wirtenbergensi agro habiti, &, quia ad Ulmam hospitabatur, regis miles, sub Julii mensis ingressum, Wingarto aggressuræ impetu capto, aliquot rebellium agrorum centurias, vitâ multarant. Eo comperto, qui Ravensburgum obtinebant, parem sortem veriti, nec Regionum adventum præstolari ausi, incipiti discrimini maturâ se subtrahere fugâ. Quo occupato Wangam porrò à Regis itum, nec ultra quatuordecim ciwes illic reperti: Reliquis Brengentia cum præcipiti fugâ dilapsis.

Regionâ expeditio contrarebellis in Svevia agricolas.

In Bavaria Cratzius, generalis rei tormentariæ apud hostem Præfectus, miles Fridquarto Nonarum Julii, Fridbergi oppidum,

potestate
redigit.

pidum, exiguo milliari Augustâ Vin-
delicorum distans, incolarum, post re-
gios milites (qui non tam præsidii,
quàm protectionis causâ, & ita, ipso-
rummet incolarum bono, illic commo-
rabantur) mero consopitos, portas
ultrò aperientium, prodicione, occu-
pârât; sed occupatum mox iterùm
deseruerat: Civium plerisq; , quod,
malæ conscientiz stimulis agitati, de-
bitam prodicionis mercedem indubi-
tante se manere augurarentur, abe-
untem secutis, & lares suos deferen-
tibus.

Et Lands-
bergam.

Prædiè Nonarum Julii Landsber-
gæ quoq; Urbem vi tentaverat Cratzius,
& civium itidem, contra Regios
intra mœnium viscera insurgentium,
adminiculo expugnârat: Tribuno ta-
men Cochtitzkio (cujus dracones,
pessimis modis hic multati, vitâ penè
omnes luerunt) cum ducentis cir-
citer equitibus Augustam se reci-
piente.

Leopoldi-
cus, Fies-
sam.

Dux insuper peditum Legiones,
& una equitum, Leopoldicus miles,
dicto Cratzio suppetias venientes,
Fiesfam adortæ, violentâ septem tor-
mentorum verberatione integro tri-
duo impetierant locum, Torsfioq; sub
Tribuno, qui hic curabat, majoris glo-
bi impetu discerpto, pariter vi ce-
perant.

Ipsi Augu-
stæ insidie
neceuntur

Quinimò nec ad interceptiendam
ipsammet Augustam furelis ullis, aut
clandestinis collusionum machinis ab
hoste paritum: Quæ tamen retectæ
ad irritum cecidère. Prout, ultimo
Iduum Julii, foramen in muro reper-
tum, & ad subdola hæc consilia præ-
paratus pons, latitudine ternis unâ
euntibus transitum præbente: Idq;
solitarii loci recessu, tantæ capacita-
tis, ut aliquot armatorum millia illic,
velut in subfessa, latere possent, do-
nec profiliendi tempus foret.

Fridbergæ
& Regii
exiit.

Sed jacturam à Cratzio illatam
confestim refarciunt Regii. Et
Fridbergensem sanè perfidiam Jo-
hannes Bannerius inultam haud dimi-
sit; milite nonnullo, simul ut turpe ac
inhonestum hoc eorum facinus ad au-
res pervenit, Augustâ ablegato: Qui
muro & portis, reliquiis licet civium,
ad extrema paratorum, in appropin-
quantes acriter detonantibus, succe-

dens, oppidum vi expugnavit; & tru-
cidatis, quicunq; virilis sexus obviam fe-
rerent, imbelli autem sceminarum &
impuberum turbâ laribus exire iussâ,
sceleratorum hominum sedem flam-
mis ultricibus absumsit.

Landsbergæ porrò & Fiesfæ re-
cuperatarum honor Bernhardo, Saxo-
niz Duci, obvenit. Landsbergæ enim
vix, motis copiis, illum minitari audi-
tum, quândo Senatus & Primores Ur-
bis, clavibus adversum latis, genua ejus
suppliciter advoluti, criminis suspi-
cionem, quâ nupera Urbis ab hoste fa-
cta occupatio eos aspererat, diluere
conabantur. Id quod salutem iis tu-
lit: Abstinit enim, precibus emolli-
tus Dux Bernhardus omnem militum
injuriam à secus promeritis, Urbemq;
aliquot peditum cohortibus, & dua-
bus equitum alis, præsidio pro tempo-
re sat valido, firmatum iit.

Non multò post, ultimo nempè
Calendarum Augusti, duæ Leopoldi-
cæ draconum cohortes, & equitum
turma, Roshaubti ab eodem oppres-
sæ: Nec modicâ strage editâ, quicquid
hostile ferrum effugere poterat, dissi-
patum, à signis recessit.

Mox, gradu Fiesfam promotò, Ut & Fies-
Urbem vi expugnabat. Trucidatâ
prædiariorum primo fervore ad tre-
centes: Capti, unâ cum signis suis,
reliqui ad centum supra mille; interq;
hos nonnulli magnæ dignationis Du-
ctores, nec non Comites ac Barones.
Quorum mille circiter regia militiæ
nomina sua dederunt. Hoc infortu-
nio totus penè Leopoldicus pedita-
tus ad nihilum redactus, tantusq; ho-
stibus terror injectus: Ut tres in mon-
tans munitiones, versus Erenbergi ar-
cem à trepidis, regio milite necdum
visò, defererentur. Imo periculum
erat; ne Erenbergo ipso, & claustris
montium, quibus Tirolensis Comita-
tus obseratur, potiti Regi, Comitatu
hunc armis irrumpere: Namq;
omnia formidine istic & tumultu con-
fundi, misceri; ipsemetq; Leopoldus
ArchiDux, pretiosissimis quibusq;
convasatis, fugam potius quam defen-
sionem meditari. Sed receptus Bern-
hardi Ducis, hoc ipso temporis mo-
mento pariter cum Bannerio in Fran-
coniam vocati, non præsentî modò
hostem

hostem metu exsolvit, verum etiam, recuperata nuper loca in ejus manus facili recidivā relabi, fecit.

Fuldensium
rusticorum
motus co-
ponitur.

Apud Hasfos parum, interea temporis, memoratu dignum gestum: Nisi quod Fuldensis dioceseos agricolæ, qui Landgravi tributarii hætenus fuerant, utut ultra propriorum subditorum modum ab illo haud onerati, quinimò mitius molliùsve adhuc habiti, turbonum quorundam instigatu, arma arripuere, Hasfiacis delectibus hospitia ulterius præbere, & tributum pendere decreverant. Sed præcocis ferociæ citò eos pœnituit. Landgravius enim hoc incitabulo proripatus, copias nonnullas concessim in rebelles mittebat: Qui, congressi cum his, ad quingentos conciderunt; reliquis partim captis, partim hinc inde dilapsis. Quod etiam, Pappenheimio, Trajecti ad Mosam obsidione liberandi, longius digressio, tractus hic hostilibus armis immunis esset, Landgravius, cum potiore militiæ robore, in Franconiam, Regi Sveciæ suppeditatum, eò faciliùs ire licuit.

Regii in
Franco-
nia undiq;
contrahit
viros.

36. Nam Sveciæ Rex, simul ac ad Noribergam firmâret pedem, missis quaquaversum, quæ arma ipsius in Imperio florebant, citatis nunciis, supremis militiæ suæ Moderatoribus edixerat: Dispersis viribus in unum coactis, quantumcunq; militum bellicæ necessitati, aliis locis incumbenti, re salvâ subtrahere liceret, in diocesi Herbipolensi congregarent, Noribergæ mœnibus asidenti exinde futuri ad manum. Huic mandato obsecutus Regni Sveciæ Cancellarius à Rheni ora cum aliquam multis equitum, peditumq; Legionibus, Christiani, Comitis Palatini, ductu, Herbipolim se contulerat. Guilielmus quoq; Saxonie Dux, regias copias, quæ per Thuringiam, Archiepiscopatum Magdeburgensem, & conteminas oras hospitata hætenus erant, contractas adducens, Sweinfurtum jam tenebat. Nec minùs Johannes Bannerlus, & Bernhardus Saxonie Dux à Danubio adveniebant. Landgravius Hasfiæ similiter, ut diximus, & cum eo selectus, nec contemnendus militum numerus, flexo illuc

itinere, appulerat. Deniq; Augustus, Comes Palatinus Rheni, in hac rerum metamorphosi, quæ tota belli moles in Regem devolvebatur, impensâ operâ ab Electore Saxonie impetrârât: Ut aliquot equitum, peditumve Legiones, sub Baronis Hoffkirchii imperio, Regi subsidio mitterentur.

Augustus hic, Comes Palatinus Rheni, ut supra attigimus, incunte mense Junio, quando Regi de Pacis tractatu inter Electorem Saxonie & Fridlandiæ Ducem relatatum erat, & hostis redivo à præcærita tæbe Exercitu, viribusq; integratis, Electoris finibus imminere videbatur, à Rege ad eundem ablegatus, ab initio id unice egerat; expromtam Regis, vel integro Exercitu asslidis ejus rebus succurrere parati, operam offerendo: Ut ne Elector, formidine impulsus, præcipientem Paci animum adiceret, & plusculum, quàm par erat, aut è re communi Protestantium, Casari largiretur. Postulabat itaq; solummodo Regis nomine: *Sustineret paululum, & intra defensionis cancellos subsisteres Elector, tantum Regi indulgens temporis; quanto ad longinquum ejusmodi iter, quod cum Exercitu conficiendum erat, opus foret. Quod ad pacis negotium, Regem nihil unquam hucusque magis habuisse in votis, nihil majore ambitu quæsisse: Quam ut, Christiano orbe tranquillo, & Imperio cumprimis Romano belli miseris exonerato, optatâ quiete domi quisque suæ fruereetur. Nec sanè cause quippiam superesse; cur diversum intenderet, aut Pacem coentem interpellaret: Jamdudum enim scopum, quo collimârât, consecutum. Classẽ, mari baltico compedes militantiẽ, possum dedisse; littora & portus à suspectis hospitibus, an hostibus, perpurgasse; tot præpotentes Principes ac Ordines pristina restituisse Libertati, dignitate, & arma, quibus se tutentur, à Casare excussa, reddidisse immanis: Adeoq; hoc ipso excitasse velut murum; qui fines Regni, undique obeundo, protegat, & interjectu suo ab hoste determinet. Ad hæc prolapsam Protestantium rem instaurasse, & prim*

Augusti
Comitis
Palatini
ad Electo-
rem Saxo-
niæ pro-
positio.

& principale adversariorum intentum reddidisse irritum: Salvos, & propterea honore & dignatione regiâ, in Pacis tractatum posse defendere. Maxime, quod indubii spe ducatur: Beneficia, quæ in Protestantibus largâ contulerit manu, ab iis, quorum hoc bello impræsentiarum interfit, debitâ gratitudine reapse eadem remunerando, non magis oblivione sepultum iri, quam ab Historiis & futura posteritate, gratâ mente recolendo, deprecandove. Verum enimverò Regi hanc semper animo scdisse sententiam: In arduo & maximi momenti Pacis negotio, præcipitantiâ, ut exitibilem pestem, præcipue vitandam; nec nisi magnâ providentiâ & circumspectione procedendum. In eadem adhuc mente persistere, non ob privatos respectus, quippe, sibi particulatim prospicere, in proclivi ipsi fore, sed unice Protestantium in Romano Imperio causâ: Quorum salus & securitas nullo certo fundamento nitatur, nec solidum quid de Pace sibi quisquam polliceri possit; priusquam universalis inter eos certus legibus inearum societas, quæ pacta pacificatoria, contra Domum Austriacam & Pontificios federatos, eadem infringere forsân tentantes, armis asserere par sit. Id verò in hac rerum confusione, quâ Romanum Imperium jam laboret, haud ita facile factu videri; nec modicum requirere temporis intervalum. Conveniunt enim generalem omnium Protestantium indicendum, communis eorum consilio & suffragio singula peragenda: Priusquam autem id fieret, inter Regem & Electorem de certis articulis, qui subsequituro conventui fundamenti insit, substernantur, tractandum, transigendumve, ne imparati ad conventum accedant. Aliter Regem, Pacis incedendæ auctorem esse, aut suasorem, nec posse, nec velle: Quippe qui eminens satus prospiciat; negotio præcipitato, & Pace, ante initam ejusmodi societatem, quæ consilia consilii, vires viribus, media mediâ hostilibus opponat, conventû, recidivam morbo, & ultima primis longè periculiosiora fore. Itaque hoc casum testari disensum, & eo ipso omni-

um malorum, quæ Protestantibus inde suboritura sint, coram Deo, hominibusve à se amoliri causam ac culpam. Regem optimâ hac intentione in medium asserre: Ut communi Protestantium bono, & Romani Imperii saluti consulatur. Nam si privatum suo velificaret commodum, tot, per Dei gratiam, opulentias in potestate habere provincias; devictorum Pontificiorum spolia: Ut, earum possessione decedens, haud difficulter sibi quietem à Cæsare emergeret, Pace bellum mutare, & condiciones ejusdem pro voto obtinere possit. Malle vero, solo affectu & sollicitudine, quibus communem causam complectatur, ductum, continuare vel maximo summet ipsius incommodum bellum; quàm cum publicæ rei detrimento & exitio, particulari Pace ac quiete frui. In Regem itaque firmam hac parte Elector collocaret fiduciam, nec præproperâ festinatione tractatum Pacis præcipitaret; multo minus, nisi præscio & consentiente Rege, summam ius imponeret manum: Oblatas à Fridlandio condiciones, intentionis ejus exiscandæ, audiendo quidem; nil tamen certi & definiti respondendo, sed totum negotium ad aliorum fœderatorum, Regum, Principum Ordinum communicationem rejiciendo. Ante omnia armorum curam ne deponeret: Sed Exercitus novis delectibus supplendo & augendo strenuè insisteret, nec commoditatum, quæ, aspirante summi Numinis favore, in hostico adeptus esset, possessione cederet hosti. Adversariam enim partem præcipue satagere videri: Ut, tempus tractatus pacificatorii prætextu lucrati, Protestantium animos, noram satis coalitos, disjungant, Electori hac arte arma manibus extorqueant, & adversantibus ventis rectâ viâ cursum tenere prohibiti, prolato parumper pede transversam captantes auram, mutâtiq; velificatione portum destinatum consequantur. Si tamen Electori, occasionem Pacis incedendæ hac vice nequitiam intermittere, fixum sit, renudare Regi ne gravetur animi sui sensa: Quomodo in incipiti hoc negotio judicet sibi procedendum; ne exci-

dat

das stabili, fide, & omnium votis expetite securitatis effectus. Singulatim autem (1.) An Elector universalem inter partes utrinque belligerantes Pacem, an particularem pro se tantummodo transactionem cum Cesare intendat? (2.) Siquidem illi universalis Pax cordi, qua ratione Regi & Coronae Suecie, pro injuriis ac damnis illatis factisq. sumptibus satisfieri posse, opinetur? (3.) Quibus mediis aliorum in Imperio Ordinum salutis ac commodi consulendum, & cujus postulata ejus ponderis existimet Elector; ut, illis à Cesare non admisis, Pacis telam abrumpi, bellumve continuari fas sit? Deniq. (4.) quo vinculo inite Pacis transactionem, ne adversariorum dolo culpæ iterum fatiscat, connodandam arbitretur?

Regem certâ niti in Electorem fiduciâ: Separatim haud defensurum in Pacis, seu universalis, seu particulares tractatus, verum omnia unanimo Protestantium Ordinum peracturum consensu. Spem ad hæc fovere indubiam: Cum Electorem, tum alios protestantes Ordines, ubi ad universales Pacis tractatus res devenerit, eò curatius & sollicitius ad debitam ac sufficientem satisfactionem consequendam Regi operam duros; quo perspectius ipsis sit (1.) Principes ac Ordines bonis partim suis penitissimè fuisse exutos; quæ Rex, ab hoste recuperata, jure velut belli possideat: Partim (2.) territorio omni occupato & valide in-sesso, ita prescos, ut præter nudum Domini nomen vix quicquam iis manserit reliquum; quorum diciones pariter, expulso hoste, Rex in potestatem redegerit. Quinimò (3.) non defuisse, qui in apertam adversus Regem, ejusve Coronam erumperent hostilitatem: Pro hostibus idcirco jure merito habendi. Electori quidem Saxonie, & Gulielmo Hassie Landgravo, in nullo hostibus obnoxiiis, & pro se arma indutis, non habere Regem, quod imputet; haud tamen (4.) ambigere: Quin Elector, suppetiarum latarum memcriâ, Regis de-

siderio, ad consequendum justâ satisfactionis scopum, quantum pote, fideliter cooperaturus sit. Nam (5) reliquos Ordines quod concernat, penè omnes, ut qui, hostilia arma favore proscendi, contra Regem (sub quocunque tandem prætextu) milite, pecuniâ, re tormentariâ aliis eadem instruxerint, nec inde destiterint nisi vi compulsi, ut hostium auxiliatores stricto jure tractari posse. Denum, (6.) nonnullas, à Rege occupatas, provincias sine controversia hostiles censi, Regis ex prescso hostibus vivo armorum robore extortas: Quæ capropter, tanquam bellicæ occupationis titulo acquisitæ, absolutè ac omni ad Regem pertineant modo. Non tamen Regem hæc adducere in medium, quasi universa & singula, armis paria, armis mordicis sibi asserere decreverit, sed potius ut Electori ob oculos ponat, quæ & quanta acquisita ipsius jurâ sint, nec non ansam eadem præbeat, animi sui mentem eò promptius aperiendi: Quousq. Regem prætenso juri suo insistere, aut de eo remittere, è re communi arbitretur. Malle enim cum his, quorum bello presenti interfit, tolerabili & amico modo transigere, quam nimiope-rè se iis exhibere gravem: Modò, pro tot præstitis officiis, non cum contumelia se dimissum, aut ludibrio, gratitudinis loco, habitum iri, securus reddatur. Præterea, quia necessitas summa flagitet, societatem, ut dictum, cui velut firmæ basi tota Pacis structura innitatur, inter universos Protestantés contrahi; uno ad clavum sedente, & rerum administrandarum summæ præfeto: Regem ejus esse sententiæ; modum, quo hoc corpus solidè formetur, repertum facilem, & de eo consilia sua expromere paratum, modo Electori prius collibeat edisertare; quo numero Regem hoc in articulo habendum putes? Num, ut Federatorum præcipuo, belli & Pacis arbitrium concedere, haud abnuat; collato in illum absoluto fœderis, rerumq. à fœdere dependentium moderamine? An, præstitâ Regi dâbitâ,

injuriarum, damnorum, sumtuum intui-
tiu, satisfactione, & sic in sua, atque ad
suos se recipere permisso, artius qui-
dem cum Regno ac Corona Sueciae fœdus
inire, administratione verò rerum omni-
um uni Magnatum Germanorum, qui
velut princeps ac caput fœderis ad hoc
electus fuerit, demandare, consultius,
& è re Patrie magis arbitretur?

Hanc regii Legati propositionem,
dum, qui Electori ab interioribus consi-
liis erant, crebrò sub deliberationis
incudem revocant, rerum interim sta-
tus subito in tantum mutaverat: Ut
Legatus, certas à Rege suppeticas Ele-
ctori antea pollicitus, nunc, mole to-
tius belli ab hoc in illum aversa, eas-
dem pro Rege fuo ab Electore postu-
laret. Nec frustra, ut memoravimus,
fuit: Quin spes etiam illi facta; ne-
cessitate flagitante, Electorem cum
universo Exercitu & omnibus viribus
præsto Regi fore.

Electoris
Saxonie
responsum

Responsum quoque ab Electore,
penultimo Iduum Julii, obtinuit, se-
quentem in formam. De oblatiis ultro
auxiliis Regi gratias ex animo habere
Electorem, eamque promittitudinem agno-
scere, pro indubio sinceri, nec fucati er-
gà se affectus, & cura haud proletaria
signo: Quo animo ut Rex constanter
perseveraret, maximopere rogare.
Pro tempore autem, quod, hoste cursum
aliò, quam quo insitui se videbatur, fle-
lente, & totà mole in Regem ingruente,
ratio belli insignitè mutasset, pari fide-
litate usurum, & dummodò reliquos Cæ-
saris miles, è Lusatia discedens, dicio-
nes suas imminuentium periculorum me-
tu aliquantulum exsolveret, ipsomet
cum universo Exercitu venturum sup-
petias: Interim præmittere copias non-
nullas in antecessum, reciproca fideite-
stes; quæ gradum jam moverint, & in-
itinerè sint. Pacificatorio tractatu
nunquam non intendisse piam, tutam,
& universalem Pacem: Certamque de
reliquis Protestantibus, periculorum &
utriusque sortis complicibus, fovere si-
duciam; Pacem iis quoque, ut Chri-
stianos & æquos rerum arbitros decet,
cordi fore, Pacis hoc opus summo nisu
promoturos, nec quicquam, quod suffla-
minaret, inieciuros remore. Reliquos
propositionis regie articulos, quo accu-
ratis cogitationum libellè examinet, eo

majoris reperire momenti: Et, quò lon-
gius insinuet huic labyrintho mens ani-
mi, eò pluribus, viam inde emergendi in-
tercludentibus, irretiri difficultatibus.
Quoad particularia Regis posulata, &
prætensum jus, grato animo acceptare,
quod Rex ipsum inde eximat. Regis
etiam in consummatione fœderis factam
promissionem manifestò præferre, ad
quid Electori se obstrinxerit. Quous-
que verò cum uno, alterove protestan-
tium Ordinum transegerit, & quanam
pacta reciproce inter eos inita, necium
Electorem, nec de eo unquam certiore
factum. Quia tamen, ut pius & lauda-
bilis Rex sepiculè contestatus sit, expe-
ditionem hanc suam Ecclesie periclitan-
tis, & oppresorum Ordinum liberan-
dorum, nec non profana Libertatis, sus-
cepit in suo statu conservandi, susce-
piam: Proculdubio etiam eo confidere
universum Ordines, firmæ velut in-
nixuros anchoræ. Nec Regem præte-
rire, si diversum experiantur, quam tri-
stes in cogitationes & meditamenta sint
dilapsuri. Regem itaque hac in parte
ita nullibi non se gesturum; prout subli-
me & regium ejus nomen, semaque, tum
æquitas, amor etiam, amicitia, affectus,
quibus Protestantibus addictus sit, effla-
gitent: Et eo ipso magis & magis obli-
gaturum Imperii Ordines ad mutui amo-
ris gratitudinisque debitæ redhostimen-
tum. Adversariam verò Pontificio-
rum factionem, & stricto ense, manu-
armata ereptas ius, provincias quod con-
cernit, belli quidè jura vulgò nota: Nec
tamen minus Regem, pro proximia, quæ
polleat, prudentiâ, circumstantias omnes
circumspectè pensi habiturum, & id
quoque imprimis, quod media, non extre-
ma Pacem operentur. Electorem, in-
cidente ejusmodi tractatu, eò consulta
sua semper direxisse, & in eam descen-
disse sententiam; ubi de Pace agitur,
condiciones possibiles ac tolerabiles pro-
ponendum: Ut, Pacem reverà cordi
esse, nemo non sentiat. Nam si impos-
sibilitatem, aut nimiam difficultatem in-
volvans, effectu plerumque destitui.
Regem itaque hic etiam desideria sua ex
bono & æquo moderaturum. Nec mi-
nus tamen honestati ac æquitati consen-
taneam, imò omnino necessarium censere
Electorem: Huc à Protestantibus con-
silia dirigi; ut Regi, quantum & æquum,
& factum

& factu possibile, re ipsa satisfiat. Gnaviter quoque Regis intentioni cooperaturum: Quatenus conscientie, honoris, & dignitatis ratio permisura sit. De regula, ad quam tractatus Pacis amussinandus, ardue rem questionis videri: Quæ omnium Protestantium in Imperio Ordinum salutem universim, & singularem concernat. Non satis Electori constare, quæ Ordinum quemque necessitas speciatim urgeat: Adeoq; accuratâ morbi cognitione destituito nec de remediis exactè disserere licere. Quinimò haud injuriâ metum esse; si Elector cogitationes suas hoc in articulo patefaciat, alios Ordines agere laturos, nec nisi varia variorum sinistra judicia ipsi operiendum. Alias haud in occulto haberi, quæ in conventu, Francofurti celebrato, protestantium Imperii Ordinum à Pontificiis postulata fuerint: Quod si, adiacere his nonnulla è re Ecclesiæ & publicæ quietis videatur, de eo in loco futuri congressus melius consultum iri. Electorem nupero Regis Legato, Comiti Solmensi, mentem suam hac de re partim explicasse, & ulterius, eò collimandum, arbitrari: Ut dubiis, quæ circa intellectum Pacis religiose exorta, enodatis, & jure Pontificiorum, in bona ecclesiastica, à Protestantibus antehac occupata atque possessa, prætenso, solenni renunciatione in perpetuum sublato, Augustanæ Confessionis exercitium etiam in Pontificiorum territorio, si impetrat id possibile, liberum relinquatur, eamq; profecti nullâ afficiantur molestiâ; gravaminibus porro Imperii, quæ in Politicis enata, congrua adhibeatur medicina, providè tamen instituto inter publica & merè privata discrimine; Justitiæ, jurisq; dicundi facultas instauretur; fundamentales ante omnia Imperii Leges, aliæque saluberrimæ Constitutiones, ac antiqua Germanorum, exteris indigenisq; hætenus decantata, Libertas, reflorescant; universalis amnistia & præteritorum oblivio sanciantur; omnibusq; ac singulis protestantibus Imperii Ordinibus, pristina dignitas, jura, feuda, ditiones, nec non subditis eorundem, & unicuique honor, existimatio, fortune, bona, sarta, tella conserventur. Ne Palatinam quidem causam silentio prætereundam; sed, quò omnia dissidiorum

ac dissidentia semina funditis extirpentur, amicâ compositionis viâ, ex bono & æquo, decidendam. De tertio articulo haud commodè hic specialiter sermonem feri; priusquàm Pacis opus jam sub incude ferueat: Ubi quicunque Ordinum, quid Pacis condicionibus inferi velit, & quibus rationibus desideria ejus nitantur, in medium adducturus sit. Ubi tamen, ut jam antè monuerit Elector, inter publica & merè privata magnâ dexteritate discernendum: Maxime cū privatis quorumcumque necessitatibus, Justitiâ decenti æquilibritate administratâ, abundè succurri queat. Quartique quoque articuli momentum eòusq; dum ad tractatum deveniatur, quàm optimè rejici: Quodnam, nimirum, humanæ rationis & prudentiæ acumine excogitari possit securitatis & firmandæ Pacis vinculum? Num communiter usitato acquiescendum; an ulterius quid postulandum? Et quò modo ac moderamine in scruposa hac viâ procedendum? Electorem quidem in ea manere opinione: Non in ipso statim tractatus limine nova Jacienda dissidentie semina, aut adverse parti præbendam armorum retinendorum ansam: Id quod manifestò hoc casu fieret. Si enim una pars in armis perseveret, nec alteram depositurum, adeoq; continuò armis oppositum iri arma: Quod ut noxium, & novorum dissidiorum incentivum sit, ita Ordinibus Imperii, jam antèa inmani sumtu exhaustis, prægræve fore. Quin potius, ut hætenus reducende Pacis ac tranquillitatis nulla expeditior vis fuerit viâ; quàm si, armis omnino depositis, & fœdere Pontificiorum dissoluto, fundamentalibus Imperii Legibus, aliisve salubriter placitis Constitutionibus, tum singulorum Circulorum statutis, atque executionis (quam vocant) ordinatione contentus quisque viveret: Ita imposterum quoque perniciosi quorumcumq; machinationibus gloriose, & felici successu obviam itum iri, si eadem Imperii norma examusim obsevetur, & nascens malum in herba supprimatur. Nec oblivione transmittendum, quod antehac necessarium, ut quàm maxime habitum: Ne ulli militum delectus in Imperio habeantur, aut haberi permittantur; nisi prævio omnium Ordinum, scitu, consilio, assensu. Et si quæ alie

pru-

prudentes ejus notæ considerationes : Quas futurus tractatus & deliberatio, ubi ad articulum de firmanda Pacis securitate ventum fuerit, ultro sint suppeditaturi. Denique, ultimo, consilium & è re Protestantium omnino arbitrari Electorem : Ut parti adversæ de Pacis tractatu absque ulteriori mora assensu Protestantes, locum eidem ac tempus præstint, & de Mediatoribus quid animi ipsi sit, primo quoque tempore declarent.

Electoris
Branden-
burgici de
Regis in-
tentione
judicium
& senten-
tia.

Quamquam verò Saxonie Elector Regis sententiæ, de universali Protestantium conjunctione, certâq; & statâ inter eos militiâ ordinandâ, astipulari, in animum neutiquam induxerit, Brandenburgicus tamen calculo eandem suo per omnia approbatum ibat: Simulac, quid Augustus, Comes Palatinus Rheni, Saxoni proposuisset, compertû haberet, misit Gerharð Romiliano à Kalekhun, Leuchtmari cognomine, Regi, inter alia, significans. *Insigni affici lætitiâ, quod viderit : Utilissimos ac saluberrimos Regis monitus ad Saxonie Electorem, tum de Pacis tractatu in se, præviog. Protestantium conventu, & transactione cum ipsomet Rege incundâ, tum de sedere inter Protestantes mutuo, nec non cum exteris quog. Regibus, Principibus, Rebus publicis contrahendo, ordinandâq; statâ militiâ, pulchrè congruere cum mente sua; quam constanter habetenus foveris, & Torgæ pronuper eidem Saxoni, pluribus representatam, ob oculos posueris. Nec Regis intentioni desore, sed pro virili sua parte cooperari paratum. Interim iterum, iterumq; rogare Regem; ut, quamprimum de loco & die certo, seu ipsi Pacis cum adversa parte conciliande tractatui, seu prævio Protestantium conventui, præfiniendis statueretur, maturè de eo fieret certior : Quid & ipse, rebus domi ordinatis, tempori adesse, & promovendo arduo huic maximiq; momenti negotio, cui haud libenter subtrahere se vellet, adjutabilem, seu manuum, seu mentis potius operam admoliri, potus esset.*

Augustus
Palatinus
vitâ de-
fungitur

Sed Lectori hæc dijudicanda relinqvimus. Augustus interim, Comes Palatinus Rheni, quia ab Electore Saxonia: nil quicquam specialioris responsi præterea impetrari poterat;

vale ei dicto, in Franconiam properavit: Unde ad Regem tot Exercitibus, qui eodem pariter tendebant, comitantibus, pergentem, & legationis rationem redditurum, fata Winsheimi in itinere, immaturâ morte occupando, præverterunt. Princeps fuit, non tam corpore, quàm excellâ animi indole insignis: Quem, ut magnæ molis capacem, præ aliis Germaniæ Magnatibus suspexerat Rex, & maximi momenti negotiis admove-re destinârat; adeoq; inopinatò ereptum eò magis luxit. Löfflerus tamen, quem Rex Augusto à consiliis adjunxerat, ad eum reversus, legationis acta referendo, partes ejus hac vice supplevit.

37. Regiæ enim copiæ, & Fœderatorum protestantium auxilia, ex omnibus penè Germaniæ angulis Mœnum versûs, Julio mense, confluerant: Quorum adventu, cum hostilium excursorum longè latèq; divagantium turmis, crebris velitationibus certari ceptum.

Quinto Iduum Julii primo diluculo Cæsariani nonnulli, misti equitibus pedites, ex eorum, qui Forchemi servabant, numero, Comitibus Castellensis arcem, ubi frumenti & aliarum annonarum specierum insignem copiam, nec non pretiosæ aliquid supellectilis aservari nôrant, de improvviso irrumpentes, diriperunt, commutisq; asfulatim, quæ ferri injuriam admitterent, miserandum in modum deformârunt. Ita ut damnum datum ad ducenta florenorum millia æstimatum fuerit. Sed hi quidem à Regiis Kitzingâ illò venientibus, pulsi loco, parsq; prædâ iis extorta. Successit mox, abeuntibus Regiis, & arcem præsidio vacuam relinquentibus, alia satis valida hostium manus: Nec diutamen ibi nidulari potuit. Quatuor enim draconum cohortes, à Christiano, Comite Palatino Rheni, eodem ablegatæ, nido eos exturbabant: Ad centum quingvagina vitâ, & triginta, quorum vitæ parcitum, libertate multatis.

Haud dispar Cæsarianorum, qui Marckneirshemi diverterant, fatum. Nam & horum inopinatò invadendo-

Exigua inter Regios, ad Mœnum tendentes, & Cæsarianos certamina

rum

ri, impossibile fore. Altera via Onoltzbacum, Rotam, hinc deniq; ad Regem erat: Sed, quod Lichtenavum ab hoste possideretur, & Onoltzbacū quoque valido præsidio ab eo infesum iri metus esset, difficultatibus suis haud carens, adeoq; vix tentanda. Ultima eorum, quam utraq; priorum incommodiorem Rex judicabat: Si Regii, relictā ad hostem euntes, castra, hostilibus castris collata, munirent.

Hostis autem seu intra stativa & vallum se contineret, seu proximantibus occurrere animum induceret, in utrumq; eventum instructa jam reperiabatur consilii machina. Primo casu de conjunctione nullus ultrā scrupulus. Posteriori à Mœno venientes Regii, loci opportunitate tacti, unicū saltem sustentarent diem: Regi enim, hoste movente, unā movere, tergoq; abeuntis inhærere, decretum. Quod si hostis retrō in ipsū frontem verteret, aut, idoneo statu capto, impetum ejus eludendo, conjunctioni aperturam viam; aut aciei etiam & confictus facturum initium. Verum enim verō exactissimè tunc suis observanda temporis & occasionis momenta: Ut, simul ac Regem hosti miseri inaudirent, simul ipsi ab altero latere eundem adorirentur. Re tamen cum Rege prius communicatā: Aut, si hostium vagabundorum discursus, ac intuta viarum id prohiberent, arrectis ad binos tormentorum dispositus, quibus Rex, Svecico more, signum pugnae esset daturus, auribus.

Sed cura hæc, pro tempore supervacua fuerat: Hoste in castris ad Regiorum motionem immoto. Qui, priorem viam ingressi, ipsis Idibus Augusti Neostadium ad Æstum, inde porro Bruccam, unico milljari Noribergā distantem, contendebant: Regi postmodū, ne minimo quidem obstaculo ab hoste injecto, juncti.

Postquam conjunctio regiarum virium hac ratione ex voto processerat, Noribergæ, & regii in castris gratæ ob id Deo Opt. Max: solenniter actæ, atq; pro felici postmodum successu institutæ supplicationes. Rex verò, qui Civitatem immensæ hominum, eorumve multitudini diu alendæ haud quāquam parem esse noverat,

eò summā ope incumbendum sibi censuit: Ut hostis in castrorum munitionibus in apertum campum, & aciem æquo Marte depugnandam, pelliceretur.

Modico itaq; temporis spatio militi ad quietem dato, duodecimo Calendarum Septembris, è castris in planitiem præjacentem progressus, Exercitu in aciem directo, pugnandi copiam hosti fecit: Sed hic valli sui munitentis delitescere; vix paucis aliquot levioris armaturæ turmis ad velitandum emisit. Et ne hæc quidem obstinatis ad certamen esse animis: Regi paulò viciniùs & acrius ingruentibus, citò in castra pedem retrahere visæ.

Inter seriæ isthæc pugnae præludia, Johannes Bannerius à telopetario adversæ partis, quin vicina silvula occultè subfederat, brachium læsus est, globulusq; intra ossa fixus remansit; adeo eum affligens: Ut, ancipiti vitæ conservandæ spe, graviter decumberet; lentoq; inde langvore contracto, Regis ac Patriæ rebus, militariæ functioni, miles alioqui, & animo, & manu strenuus, longulè satis superesse non posset.

Nocte, quæ hunc diem seqvebatur, suggestibus aliquot, è regione castrorum hostilium, in altiusculo, unde in ea despectus, loco exstructis, Rex postridiè octodecim, partim dimidiatis, partim dodrantalibus, machinis acerrimè in eadem deconuit. Numerati hac vice ad septingentos ictus: Quibus papilionæ, magalia militum, currus, impedimenta, & quicquid glomerum circumvolitantium violentiæ se objiceret, prosterni ac pesum dari eminè conspectum. Miles autem hostilis pars vallo, quo cincta castra, ad ejusdem defensionem, & repellendam Regiorum (si quam fortè tentarent) impressionem, proximè successerat, eoq; tectus latebat: Pars, equitatus maximè, in remotiorem silvam, versus locum, qui, atroci aggressurā paulò post secutā, multorum sanguine irruvit, retractus, vim tormentorum effugit, minùsq; ob id detrimenti sensisse, compertus est.

Animadverso autem, frustrā illic de hoste munitionum suarum statu tormentorum.

Rex in hostem vadit.

Ubi Bannerius graviter vulneratur.

Rex castra hostilia tormentis oppugnat.

Demum diversa tormentorum.

ma vi im-
presio fit. tormentis deiciendo laborari, nec lo-
cum hunc castrorum hostilium, quem
Regnesum interfluens alveo suo ve-
lut naturali fossato, præcingebat, op-
pugnationi satis commodum: Rex
diuturniorem hic moram trahere haud
consultum ducens, aliâ rem aggredi
viâ instituit. Decimo itaq; Calenda-
rum Septembris, Exercitu Furtæ, quâ
paulo antè hostem eiecerat, Regne-
sum traducto, castra hostilibus castris
propè ac intra tubi longioris iactum
conferre decrevit: Ex ipsâ propin-
quitate commodum hosti confunden-
do momentum aucupaturus. Acci-
dit autem, eodem tempore ab explo-
ratoribus cereri: In receptu hostem
jam esse; nec, nisi paucas Legiones,
qui sociorum terga tuta præstarent,
in castris residuas. Quo relatu indu-
ctus Rex, militem eò propius hostili
vallo admove perrexit. Verum-
enimverò exploratores, hostium, non
castris excedentium, sed hospitiorum
meraturam tantum permutantium,
specie falsos, falsa quoq; retulisse, re
ipsâ compertum. Subierant nihilomi-
nus Regii quàm proximè hac ratio-
ne hostilia castra, & acerrimis in præ-
lium ruebant animis: Unde, nono Ca-
lendarum Septembris, ingens, atrox,
sanguinolentum certamen coortum;
cui simile quippiam & comparandum,
vix præsentium viderat ullus, aut san-
do audierat. Tantis non tam gran-
diorum tormentorum (quæ rarius hic
insonuere) quàm longiorum tuborum
fragor propè versantium aures per-
culit; ut rumpi cælum, moveri terra,
omnia elementa misceri viderentur:
Dispositibus non aliquo intervallo in-
terruptis, sed continuo velut tonitru,
& tenore uno reboantibus. Et sanè
vehementiam confictus arguit, quod
à Regionum parte solum ad ducentes
penè mille glandes plumbeas in ho-
stem promissas, & rei tormentariæ ra-
tionario constiterit. Supercilium
montis densâ, sed perpetuis ignibus
interinctâ, pulverulenti fumi nube,
& vapore nebuloso obtegebatur:
Adeò, ut arborum & montis ipsius
conspicuum procul contuentibus eri-
peretur. Primum impetum albæ Le-
gionis Tribunus, Gulielmus Burtius,
dedit. Burtio autem in crure supra

genu præproperè vulnerato Ericus
Handius Tribunus successit, cum
aliis expertæ fortitudinis Ducibus:
Quos inter Leonhardus quoq; Tor-
stonis, qui rei tormentariæ, id tem-
poris, Præfectus, Campiductoris ti-
tulo nunc, non tam honore, quam fa-
ctis inclutus, claret, numeratus. In
hos equitatus hostilis è castris repente
se effudit, & perturbatos non leviter
afflixit. Inter alios dictus Handius,
gravi vulnere, ex quo postmodum
obiit, saucius, & Leonhardus Tor-
stonis, hostium potiti. Nec Regio-
rum tamen ardor hoc infausito fortu-
næ initiamiento refrigit, sed, hoste
mox in castra represso, majori vi re-
cruduit impetus: In tantum, ut acer-
rimus hic confictus (in quo regi
peditatus, in planitie castris hostilibus
subiectâ una cum equitatu tendentis,
sclopetarii, secundum Legionum or-
dinem, labore vulneribusq; confectis
animo ac corporibus recentes,
invicem sibi succedebant) ab octava
matutina ad serum usq; diei, & ita
per decem penè horas integras, uno
protelo, nullâ intermissâ quiete, con-
tinuaret.

Fervente hac parte quàm maxi-
mè prælio, Rex ad Regni flumen in
silvula septingentis sclopetariis sta-
tionem assignarat: Et hi in planitie,
inter dictam silvulam atq; hostilia ca-
stra cum hostibus velitari cœperant.
Eodem loci Rostenius Tribunus, cum
propria equitum ala Regis iussu, ex-
cubabat; Cui & ipsi, ac, aliis sat-
agentibus, nudus esset spectator, eu-
pido hostilium sclopetariorum inva-
dendorum incensit: Sed repressa
mox, istu in crure accepto; quapro-
pter ordines linqvere, & ad vulnus ob-
ligandum fecedere coactus est. Eques
autem, Duce destitutus, ubi Cæsaria-
norum manus ingruere conspecta,
animis ordinibusq; vacillantibus, cam-
po toto cedebat: Ni Rex, id con-
spicatus, Torstonem Stalhantschium
cum ala Finnonici generis, iis mis-
set suppetias. Stalhantschius enim
hostem, turbatis instantem, adortus,
magnâ violentiâ retudit: Vicissim in
fugam coniectum, ad usq; castrorum
munitiones, admisit equis persecutus.

R r

Erum.

Erumpere iterum in hunc integer hostilium vexillorum quaternio; virisque; ad manus conferendas imparibusque reddere. Nec subtraxit se hoc rerum status sociorum & contrariorum necessitati, quæ ductu Henrici Nödingii in procinctu propè abstat, Finnonum turma: Sed subsidio opportunè accurrens, sodalium fugam sistit, & animum recolligendi, frontemque, flexis habenis, hosti obvertendi spatium dedit; unà cum iis in attonitum insigni alacritate injecta, ita ut terga vertere, & trepido gradu raptim castra repetere compelleretur. Fugantium hæc utriusque partis, & alternis vicibus fugientium reciprocatio Jacobum Fuggerum, Comitem, aliquam multas validissimas turmas secum trahentem, castris hostilibus excivit: Qui, simul ut planitiem subiectam impleret, tempestatis, obvia quæque; obruentis, instar, non hos & illos campos exturbasse contentus, ad ipsam usque; silulam, Regis scelopetarii infensam, fatali & sibi infelici hostium persequendorum ardore efferebatur. Namque; hi arboreti, spissitudine protecti, & impressionis hostilis securi, propius subeuntem effusissimo glandium plumbearum grandine exceperunt: Quo, inter alios, ipsemet Comes lethaliter vulneratus, vivus adhuc spiransque; in Regiorum manus devenit.

Injecerat quidem Rex hosti impetuosa hac aggressura terrorem non mediocrem; adeo ut impedimenta convasata castris emittere jam inciperet: Editiorem quoque; montis quandam partem occuparat propè Burgstallum, seu antiquam arcem, eamque; ad posteræ usque; lucis ortum aserebat; unde hostem monte, quem infederat, & ita castris ipsis ejiciendi spes aliqua erat. Sed quod locus admodum arduus foret, quod tormenta evehere vix in viribus naturæ aut Regiorum, maxime intra tubi longioris jactum præter hostium munitiones; interim pluviosa nox solum lubricum, & firmando ad novam impressionem pedi incommodum reddidisset: Rex prærogativa ab hoste

partem decedere maluit, quam in incertam eminens allucentem secundi eventus spem certum suorum ultrius impendere sanguinem. Maxime, quia intentum suum, castra hostilibus castris conferendi, jam obtrunerat. Postridie itaque; bono cum modo reduxit suos: Haud procul, sub majoris teli jactum, castra ab hoste metatus, subitarioque; vallo statim induens.

Regiorum bis mille hoc certamine cecidisse feruntur: Interque; hos insignis notæ Duces, Boetius generalis vigiliarum Præfectus, Burtius Tribunus, qui ex vulnere accepto decessit, Scepterus, & Maccajus, ille Gulielmi, Ducis Saxonie, hic Hassie Landgravi cognominis, uterque sub propria peditum Legione pro Tribunus, & alii: Quorum nomen, unà cum exuviis terræ mater sinu suo involvit. Vulnerati: Rothenius, equitum Tribunus, Erpachius, Castellensis, Eberstenius, junior Turrius, Comites; nec non complures, præter hos, tam Ductores, quam milites gregarii. Et hi postremi quidem omnes, cum si qui istorum quoque; sumibus ad vulnera curanda destituerentur, in nosocomia Noribergæ recepti, gratuitaque; chirurgorum, Civitatis impensa ad hoc destinatorum, operâ, pristina valetudini restituti. Capti, ut antè memoravimus, à Regiorum parte, summus rei tormentarie Præfectus, Leonhardus Torsionis, & Ericus Handius, peditum Tribunus: Qui posterior, ingravescente, quod acceperat, vulnere, Ingolstadii ex intervallo supremum diem egit.

Nec Caesariani clade immunes jactare se poterant: Quorum è numero præter gregarios mille, & quod excedit, aliosve inferiorum Ordinum Ductores, desideratus Jacobus Fuggerus; vivus quidem adhuc delapsus in Regiorum potestatem, sed mortifero vulnere convectus: Ex quo, pauculis cum Rege ipsomet commutatis verbis, mox exspiravit. Eundem ad manes comitatus est Maria de Caraffa, adversæ partis Tribunus natione Italus, juvenis antiquæ prosæ.

profapiz & magnæ nobilitatis. Ex intervallo quoq; sequebatur, Johannes Baptista Chiefa, peditum Tribunalis, cras plumbeâ glande percussus: Quo ex vulnere Saltzburgi, curationis ergo illò auctus, in vivis postmodum esse desit.

Fridlandiæ Ducî equum, quem infidebat, sclopeti ictu transverberatum perhibent: Eademq; Bernhardi, Saxoniz Ducis, fortuna fuit. Regem Ipsum propius adhuc discriminum alea contigit: Cui globus, ocream ad dextri pedis pollicem stringens, partem soleæ revulserat.

Postridiè, exortâ luce, emisit utrinq; equitum, peditumq; nonnullis, assidue velicatum est; & variante vices fortunâ, pauci hinc inde capti, pauci interemti. Memoratu tamen dignum vix accidit quicquam: Nisi, quod parum aberat, quin Fridlandius ipsemet Regiorum casus incideret. Certè è nobili ejus famulatio unus, qui castris exeuntem comitatus fuerat, ab iisdem deprehensus, retulit: Dominum suum, in proximo arbulsto delitescentem, Regiorum advolantium manus vix celeri evitasse receptu.

Sequentibus diebus, usq; ad Regis discesum nil cum hoste negotii fuit, quod Historiæ inferi mereret: Cum primoribus autem militiz Ducibus ac Præfectis acerrima verbis velitatio Regi intercessit. Miles enim regius, hoc rerum statu, quo annonæ admodum in arctum coierat, excusso militaris disciplinz jugo, in omnem licentiam effusus, miseros provinciales spoliando, depradando, & nefaria quæq; perpetrando, agere, ferre, affligere, hostilem in modum: Nullo inter hostium & amicorum subditos discrimine facto. Nec labe hæc intra obscuræ gregiariorum nomina consistere, sed ipsos inficere Ductores: In tantum, ut vicini ruris incolæ, qui cum armento & reculis suis Noribergam, in suburbia hortosve Urbi subiectos, ab hoste se receperant, illic inter medias excubiarum regiarum stationes haud amplius ruti essent, sed à prædabundo milite diriperentur.

Excessibus istis ad Regis aures à querula plebe delatis, mirum in mo-

dum, ut capitalis ejusmodi confusio- nis, licentiæ, enormium criminum hostis, excanduit, Principesq; Comites, Barones, alios, Execitui, id temporis, generali cum imperio moderantes, quorum dissimulatione fieri conjectabat, ad se accersitos, acerrimâ oratione perstrinxit; exprobrans iisdem: *Quod, militari licentiæ connivendo, & direptiones, insandaq; hæc flagitia impunita transmittendo, non summi modò Numinis iram & justam ultionem, sed hominum quoque indignationem, odiumve provocarent; fidem & charitatem, Patriæ, ut communi omnium Parenti, debitam, temerarent; & arma, pro defensione sociorum atque ejusdem Religionis consortium suscepta, in eorum vertent permicium. Complurium virtutis expertæ militum, Ducumve, quos & Regno suo adduxerit secum, jacturam hoc bello se fecisse: Imo regium suum sanguinem & vitam pro ipsis, eorum Libertate, temporali & aterna simul salute devovisse, nulliq; non periculum obiectus intrepidum. Nec pecuniariis Corona sue medius pepercisse; impensis in hoc bellum aliquot millies Joachimicorum millibus: Ut calculus, ob oculos positus, liquidò quemvis docere queat. Iam verò eò rem rediisse, ut ipsorum causa pessimè audiat: Ipsos nomini suo & militiæ maculam hanc inurere, ut passim decinatur auribus suis; Rex, qui amicus noster est, plus damni nobis inferi, plus molestiarum facescit, ac ipsimet hostes nostri. Obsecrare illos & resecrare, per DEI, omnium miserantis, misericordiam: Redirent in sese, scrupularentur cordium suorum ac conscientiarum adyta, consulerent non animarum saluti tantum, sed famæ quoque & existimationi suæ, Spartamq; communis eâ fide, ac integritate exornarent; quò & toti Orbi ratio eorum, quæ gererent, constaret, & tandem, in ultima ac decretoria die, coram summo omnium mortalium Iudice, severoq; criminum Vindice, intrepido vultu ad rationes reddendas comparere possent.*

His & similibus, altè penetrantibus, dictis circumstantes adeò perculsi, velut obriguere: Ut ne verbulum quidem ullum reponerent.

Rex sum-
mo in Ju-
stitiam
Zelo fer-
tur

Haud longo intervallo post, Rex, ante Decani cujusdam tugurium prædatitium pecus conspicatus, hominem, capillo arreptum, insigni Zelo accensus, ipsemet Justitiæ militaris satelliti ad pœnam transdidit; his verbis. *Veni, mi fili: Satius est, ut ego te condigno factis tuis supplicio plectam; quam ut Deus non à te modo, sed à me quoque, & omni Exercitu meo, flagitiorum tuorum pœnam exigat.*

Rex de Si-
lesia ex-
peditione
mentem
suam ape-
rit

Dum ad Furtam Rex fedet, Conradus Borgstorfius, Electoris Brandenburgici Tribunus, & ad Regem, ut regiarum ac Brandenburgicarum copiarum cum Electoris Saxonix milite conjungendarum, maturandæq; in Silesiam expeditionis satageret, Legatus, tertio Nonarum Septembris, dimittebatur: Accepto sequentem in formam responso. *Regem, si conjunctio jam in effectum deducta foret, nolle retrahere rem aliam: Interim ejusdem Tribunali curæ & fidei committere; ut copia regia, in distribuendis hospitiiis ac annonâ, pari cum aliis jure habeantur. Sim res adhuc in integro, diversam sententiam: Nec enim de scopo conjunctionis exacte liquere, & copias has idoneo Duce, qui in Silesiam deducat, summoq; cum imperio præsit, destitutas. Nolle ergo illas moveri, sed in pristinis hospitiiis subsistere; usq; ad suum, aut Regni Cancellarii adventum: Qui, si Rex nequeat, certo venturus, & quicquid, pro re nata, factu opus fuerit, imperaturus sit. Quod si, Electorem Saxonix intra fines suos ab hoste oppugnari, & ad sui, suorumve defensionem, sociorum implorare auxilium contingeret, minime gentium linguendum sub cultro, sed laboranti oculis suppetias eundum.*

Marchio-
nem Ham-
monium
in Brit-
tanniam
ablegat

E castris Furtensibus Marchio quoq; Hamiltonius in magnam Britanniam à Rege ablegatus: Ut, copiis plerisq; quas annò adduxerat, morborum ac belli intemperie absumtis, novos aliquot millium haberet delectus, simul, ut magnæ Britannix Regem de tractatu, qui, ejus nomine, cum Henrico Venio, fœderis in eundi, hæctenus interceserat, referret. Veniens enim primùm cum Campiductore Hornio Herbipoli, mox cum Regni Cancellario Moguntix,

Regis jussu, inchoatâ re, sed neutro-
bi consummatâ, ad Regem Monachium Bavarix demùm se contulerat. Et conventum sanè illic de plerisq; nec obscura de indecisiss, promissâ utrinq; moderatione, spes apparebat: Conclusiõ fœderis eapropter haud dilatum iri. Resumpta igitur ad Noribergam tela: Sed à Britannico Legato condiciones propositæ omninò novæ, & faciem reimutantes, adjectis nonnullorum articulorum appendiculis; è quibus, nil seriò agi, nec fœderis quæri perfectionem, Rex suspicabatur. Marchioni ergò Hamiltonio, delectuum habendorum in magnam Britanniam, ut diximus, eunti, latentes hujus processus causas indagare, Regem magnæ Britannia, summo arbitrio, de eo edocere, aliorumve non proba consilia illic turbare, unâ in mandatis datum.

38. Sed patiemur capitales hos duos hostes, castris collatis invicem limis contuentes, à laboribus periculisve, quæ exantlârunt, paulisper interquiescere: Conversâ interim ad illa mentis acie, quæ, sub hoc tempus, alibi locorum contigisse, compertum habemus.

In Isfeldio agro Pappenhemius Regii Duderstadii Urbem & alia nonnulla loca, sub discesum suum, præsidiiis firmat: Quæ, confluentè eò rustico-
rum colluvie, conterminam oram, piumt milite penè viduum, crebris factis excursibus, ferro flammâq; infestabant. Post Pappenhemium autem Rhenum, Mosamq; versus longius digressum, Georgius, Dux Luneburgensis & Baudisus, commodâ occasione aliqui tentandi oblatâ, nihil habuere anti-
quius; quam intemperiei huic mederi, maliq; ab Isfeldia progerminantis radicem excidere funditis. Hac intentione, quarto Iduum Julii, simul ac Pappenhemius Visurgim tramiserat, castris Hildesio moris, Baudisus cum equitatu, per Alefeldam, in Leinæ ripa, adverso flumine iter habuit: Quem Dux Georgius & Lohusius cum peditatu, ad sinistram Bockelhemum versus flexo itinere, subsequébantur. Inde, junctis iterùm viribus in Ducatum Grubenhagenensem, & Isfeldium porro

porro agrum itum, nec morâ interpositâ, cinctum obsidio Duderstadium.

Urbs hæc valido peditum, maximam partem ablectorum, centum supra mille, nec non quadringentorum equitum præsidio infesta erat: Quibus magnus agricolarum numerus accesserat. Nec munitio loci adeo parvi momenti, aut vilipendenda: Exteriori quippe vallo superato, spatiosis pratis & hortis interjacentibus, aliud fossatum, eoq; transmisso, interior, quamvis minoris molis, agger, & murus firmæ structuræ expugnandus restabat. Ad quorum omnium defensionem si militari modo Cæsariani obstinarent animos, obsessio magni laboris, diuturnæq; operæ fore videbatur. Et rem quidem impigrè aggressus regius miles, dies noctesq; humum, nullâ intermissâ quiete, moliendo, sextâ luce subortâ, ad exterioris fossæ labrum accessus jam promoverat: Sed fortuna tamen evidentè potiores sibi pariter vindictam iit; obsessis spem, mediâq; defensionis abjicientibus, & nono Calendarum Augusti, deditiorem, obsides emittendo, ultrò offerrentibus. Dum ergo Regi audiunt condiciones, dum reddere parant, ecce seditio, inter gregarios repente exarsuans, Ducum hostilium animis terrorem ac confusionem tantam injicit: Ut, eâdem adhuc vesperâ, Regis adhuc consultantibus, Magistrum equitum, protectionem ac tutelam adversus proprium militem, exutâ imperii reverentiâ tumultuantem, nomine sub Tribuni Heisteri, Præfecti Urbis, & aliorum Ducorum, imploratum, denuò ablegarent. Avidis autem manibus occasio hæc arrepta, missisq; postridiè summo mane duabus in Urbem Legionibus, cum præsidariis, ut arma deponerent, transactum: Qui hac lege, ut regiæ militiæ nomen darent, omnes liberi jussu; Duces verò, inter quos octo equitum Magistri, & decem peditum Centuriones, ut jure gentium captivi, Magdeburgum sub custodia amandati. Duobus equitum Magistris exceptis: Quorum alter, Georgio Duci antehac stipendia merens, & ad hostem transfuga, intercluso ad furcam spiritu pendulus, levitatis poenas dedit; alter, qui pariter

Landgravius Hassiæ militans, Dominum absq; iusta missione mutarat, aservatus est, Landgravius, edendi similis exempli, tradendus. Duo tantummodò militaria signa, alterum pedestre, alterum equestre, sed ultrâ hæc duodecim tormenta, & insignis comatus copia hic reperta.

Nec, Duderstadio capto, vicina circum loca, quæ Pappenhemii miles tenebat, sustentârunt diu, sed continuo imperata fecerunt: Inter quæ agricolarum, in armis repletorum, complures trucidati, complures pagi exusti & in cineres redacti; breviquè pruritibus, qui eos titillaverat, finitimos invadendi, in dolore versus, evanuit. Vallum & munimenta Duderstadii, quod miræ amplitudinis essent, nec exiguo præsidio defendi apta, militem autem particulatim hinc inde dispergi, consultum haud videtur, Georgius, Dux Luneburgensis, habito eâ de re prius militari Senatu, dirui ac solo ævari jussit: Ne, ut hæc tunc fuerant, ita imposterum denuò fierent prædonum nidus & receptaculum.

In Brunswicensi Ducatu, Cæsareo Gvelfheris, qui Gvelfherbytum mordicus adhibuit, huc retinebat, miles ad mille pedes, centum viginti equites, & quinquaginta aut sexaginta dracones, Brunswigæ Urbi aliquam multorum capitum argumentum abigens, civibus occasionem dederat pagi, medio Brunswigam inter & Gvelfherbytum loco siti, (Rünigen vocant) subitariâ munitione circumvallandi, militeq; nonnullo muniendi: Quò huic malo in futurum præcaverent, & excursions hostium in subiectos Urbi campos refrenarent. Nec diu post; currente mense Julio, Dux Brunswicensis copias quasdam, hinc inde raptim collectas, Gvelfherbyto admoverat propius: Explorato enim ipsi erat cognitum, hostili præsidio vix duorum mensium suppetere victum. Messis ergo jam murescentis proterendæ, & commeatus, viis circumcirca infestis, intercludendi, eaq; ratione deditiōis omni alimonia defestis extorquendæ iniierat consilium. Id quod sanè, quantum militum paucitas & exiguitas virium admitteret, effectum datum; & hac occasione levibus

bus sæpiculè cum hoste velitationibus certatum, nec omninò incruentis: Occumbentibus hinc inde nonnullis. Facto autem hunc in modum Gvelfherbyti circumfidendi initio, Georgius, Dux Luneburgensis, cum Lohusio & parte Exercitus, post Duderstadium in potestatem redactum, ineunte mense Augusto, eodem venit: Diuturni & tædioli obsidii telam pertexusus.

Cordatiores, Protestantium partibus addisti, quamplurimi magni nominis Viri, jam tum censebant: Satiis longè, & ad rei summam expeditius fore; si, Gvelfherbyto provincialium armatorum turbâ, & nonnullo milite eminens clauso, universum regii Exercitus robur, Visurgi tramisso, Westphaliæ infunderetur, & fixo illic pede, simul delectus hostiû, qui, Gronsfeldio urgente talebant ut quàm maxime, disturbaret, simul, tanquam in hostico, sc̃net non refocillaret modò, sed novis quoq; roboraret supplementis. Verùm particularis respectus in Brunswicensem Ducatum præpotuit; Exercitusq; bipartiti, Baudisio, Westphaliæ versus eunti, altera tantum pars relicta, Gvelfherbyto altera admota: Spe certâ felicitis eventus, & deditiois, alimentorum inopiâ brevi subsecuturæ.

Ubi re-
gius Com-
missarius
hostium
potitur.

Dum sic ad Gvelfherbytum desideretur, parum accidit notatu dignum: Nisi quod crebris eruptionibus obsessores ab hoste inquietarentur. Inter alia, decimo octavo Calendarum Septembris, dum largissimi, de cælo ruentis, imbris nube velut tectus, Urbe effunditur, Regiorum stationem, quâ Lohusius tendebat, validâ manu invadere tentans, solitum suum fortuna ludit ludum, & Erico Andreæ, generali Regis Commissario, illusit. Quamvis enim hoste fortiter rejecto, clades Regionum intra unius gregarii mortem stererit, Commissarius tamen hic in tumultus turbine, ad pagum Linden, medios in hostes delapsus vix demùm sensit: Qui undiq; circumvento injectere manus, raptimq; intra præsidii septa secum abduxere. Sedulo quidem de liberando, & primum cum Grammio Tribuno, coq; parum procedente, cum Walmero-

dio mox, generali itidem cæsarianorum partium Commissario, permutando actum. Verùm Electoris Saxoniz captivus hic erat: Ut lentâ & tenaci custodia à Lipsiæ usq; deditioe hæcendis detentus, ita, dum Regii permutationis fatagunt, subito, datâ tamen reversionis fide, ab eodem ad suos remisus. Quæ res dicti Erici Andreæ liberationem distulit: Donec hostilibus vinculis audaci pariter ac ingenioso facinore se extricandi offerretur occasio. Id quod suo loco ac tempori reservamus. Captivo autem Rex, simul ac de casu hoc illi comperit, Melchiorem Falckenbergium substituit: Demandatâ eidem in Saxoniz inferioris tractu, & ad hunc Exercitum, generalis Commissarii functione.

Interim Baudisius, cum parte copiarum ipsi relicta, quibus Hasfiacæ nonnullæ junctæ, in Westphaliæ penetraverat: Quo Dimelæ flumini appropinquante, pleriq; civiû Volkmariensium, perfiditæ, in Hasfos olim exercitæ, malè sibi consili, & ob id, exempla in se editum iri, haud injuriâ metuentes, unâ cum præsidio, laribus desertis, gladio vindici cervicem subtraxere. Misit autem illuc à Baudisio Hasforum, è venatoribus conflata, cohors: Quæ Urbem, nullo resistente, ingressa, directam prius, & portis murisq; nudatam, Vulcano demùm consecravit. Hoc vicinorum infortunio territum Warburgum, & aliæ, hoc tractu sitæ, Urbes, tempori obviam missis, qui, imperata facturas, declararent, Baudisium placatum ibant. Hic verò porro movens, Paderbornam vi adoriebatur: Westphalo Tribuno, qui binis millibus peditum, quatuor equitum alis, & sesquimille armatis provincialibus nixus, illic curabat, locum commissum strenuè propugnante.

Ubi nos vires nequicquam atterentem relinquimus: Transitu in Silesiam facto, quid rerum actum ibi fuerit, contemplaturi.

39. Quarto Iduum Julii, Silesiaci:
Arnhemius, Electoris Saxoniz Campiductor, Sitoræ proximarat quidem; sed sexies mille militum præsidio, sub Schaum-

Baudisius, cum exercitus parte, in Westphaliæ movet

Schaumburgio, cæsareo Campiductore, aliisque summatis Ducibus, defensionem, adeoque secundis successibus spe vix tentandam. Nec hostis, utur ignibus artificiosis Arnheimio iussu injectis, & tormentis crebro in Urbem fulminantibus, protrudi inde ad apertum certamen poterat: Quapropter ab Arnhemio Lubenam mox, & Hojerswerdam porro retrocesum.

Arnheimius Glogoviam expugnat

Hojerswerdā, post dies aliquot quieti infumtus, motus iteratā vice Exercitus, & flexo in Silesiam itinere, Saganog; à tergo relicto, Glogoviam majori admotus. Ubi, penultimo Calendarum Augusti, portæ, securibus pars, pars crepitaculis refractæ, latum Saxonis, vi irrumpentibus, præbuere adiut. Capti nonnulli milites, cum Ordinum Ductore: Qui, ut primum hostium impetum evitarent, in arcem refugii, deserviente paululum irā, victoris arbitrio se tradiderunt. Götzius autem Tribunus, cum sex equitum alis, & denis peditum signis hic servans, in Basilicam trans pontem, prævalente hoste, se receperat: Mox, Saxonis, ponte in potestatem redacto, vim intentantibus, & violentissimā verberatione è tribus suggestibus institutā, ad serum usque noctis sine missione continuantibus, eo necessitatis redactus, ut deditio nem offerret. Nec, repulsam aliquoties passus, destitit, sed, instantior semper, quod volebat, impetratum tandem iit; iisdem tamen legibus, quas Fridlandius Pragæ Saxonis indulserat: Ut, nimirum, depositis armis, & vexillis signisque, relictis, miles abiret. Ita, in iacturæ Pragenis solatium, positi Saxonici denis peditum signis, sex equestribus vexillis, & septem, unde vexilla direpta, hastilibus: Quæ, in puteo abstrusa, latibulo suo militum eruit sagacitas. Rei quoque tormentariæ, & commeatu copia non temnenda, undè cum octo machinis minorum gentium, binisque mortariis in Saxoniorum manus venit.

Et Lubenam, Stenonog; Viadri transitum isthic exstructa munitione, ab Arnhemio subacta.

Glogoviā expugnatā, Lubenæ quoque, Stenonog; oppida, nec non ad Viadri transitum isthic exstructa munitione, ab Arnhemio subacta.

Et hæc prima fuisse expeditionis Silesiæ rudimenta: Quæ utut satis

prospera viderentur, cordatiores tamen, & communi causæ addictiores id maxime pupugit; quod Protestantibus durius penè ipsis tractarent Pontificiis. Horum etenim bona ac fundi, maxime Ducis Fridlandiæ, in protectionem ab Arnhemio recepti, & capitalis furex rotatæ poena violentis eorum deprædationibus præstituta.

Cæsariani interim Balthasari de Maradas, Schaumburgii, Mansfeldii, Schaffgotschii & Ilo ductu, ingruenti malo, ne latius serperet, se opposituri, Lembergi undique versus coierant: Quo inaudito Glogoviam Arnhemius retrogressus est; fixo illic pede, Regis Sveciæ & Electoris Brandenburgici copias, quæ in itinere jam erant, operiturus. Cuius abscesu Stenonæ oppidum, & munimentum ponti prætensum, levi negotio, vix triginta tormentorum ictus expectans, in Cæsarianorum manus reciderunt.

Jamque hostilis Exercitus, ad quindecies mille præsentia capita æstimatus, Glogoviam pargebat; spei bonæ plenus, & adversarios totā iterum Silesiā pellere mirabundus: Quandō Regii & Brandenburgici, Duce Jacobo Mack Duvalio, qui Viadriac Wartæ tuitioni cum summo imperio Regis nomine hæcenus præfuerat, Saxonis se jungentes, spem eorum & iter, animo præcepta, interpellarunt. Nec enim opus erat hostem quærere, qui, pugne avidus, grandibus gradibus in occursum properabat.

De conjunctione & expeditione hac Elector Brandenburgicus, jam ante sex menses, apud Saxonem seriò laboraverat, aurumans: Copiis nonnullis in Silesiam transeuntibus, etiam si ultra Saganum, Sprottam, & Glogoviam penetrare, pedemque, figere haud daretur, vires tamen Protestantium novis supplementis mirum in modum augescere, & in validi Exercitus robur excrecere posse. Dicionibus insuper suis non modò securitatem hac ratione partum, sed adversæ quoque partis militionibus occursum, diribitoria disturbatum, intentionem, novis, qui maxime tunc fervebant, delectibus impeditis, interruptum iri. Noluerat id temporis Collegæ desiderii assentiri Saxo:

Nec,

Quæ Cæsariani recuperant.

Regiõ & Brandenburgicorum cum Saxonis conjunctione.

Electo Brandenburgico conjunctionem hanc mature am-

Nec, pro statu militiæ suæ, qui tunc erat, ingruente præsentissimo ab hoste indiesq; magis ac magis invalescente discrimine, Exercitum partiri, consultum duxerat. Quapropter Brandenburgicus Elector, militem suum Saxonico jungere, ac procul territorio amandare, non minus abs re fuerat arbitratus: Quippe qui hac ratione confinia propria versûs Silesiam omni militum præsidio nudari, hostiumq; injuriis exponi provideret. Non ob id qvov; proposito Brandenburgicus absterat; sed, à Saxone ad Regem & Regios versus, de milite nonnullo suis copiis adiungendo, & expeditione in Silesiam suscipiendâ, diligenter cum iis egerat.

Nec improbari illa Regi & Regiis; ob varia tamen intervenientia obstacula longiusculè differri: Brandenburgicis flagrantioribus, quàm ut moram ejusmodi ferrent. Solis enim, Duce Tribuno Borgstorfio, rem tentare visum: Qui, sub Maji ingressum, nonnullis copiis Francofurto Crosnam primò movit; Ubi, quid animi civibus & præsidio foret, experiri avido, hostem simulare, libido incescit. Sed magno hæc penè constiterat, & capite ipso: Cujus tegumento affixa pluma rapido tormenti ictu decussa. Crosnâ Grünebergam, quam hostis deseruerat, & hinc Freistadium ibatur: Unde, à Croatarum manu, de improviso ingruente, perculsi, Brandenburgici cito gradu Crosnam retrò tulere pedem. Voto autem & intentione suâ hac ratione frustratis tamdiu operiri necesse fuit: Quoad Saxo qvov; & Arnheimius animum huic expeditioni adjicerent, plenisq;, ut diximus, velis in Silesiam inveherentur.

Arnhemius tandem ipse eam flagitat.

Tunc namq; Arnheimius, simul ac Glogovia armis ejus cederet, Sigismundo à Köckeritz, sub Tribuno, ad Sigismundum, Marchionem Brandenburgensem, cui Elector, in Borussia proficiscens, rerû in Marchia clavum commiserat, ablegato, simul victoria & secundi successus, quibus in ipso expeditionis exordio fortuna conatus ejus ariserat, facere participem: Simul, ut conjunctio, tanto ambitu hætenus quæ sita, in effectum conferretur, postulare.

Non adhuc dum de Regis mentes, Cui Brandenburgicus, facile assensu. id temporis, constabat; quam exqvistum Sigismundus Marchio Conradum Borgstorfium in superiorem Germaniam miserat: Nec ob id tamen Arnheimio de conjunctione penitus repulsam dare visum. Nullus enim dubitare Marchio; Electorem Saxonæ, si, expeditione suis viribus unice susceptâ, propitiâ fortunâ uteretur, occupata loca sibi soli asseriturum, nec admisurum alios in communionem lucris, quod sui solius impendio & periculo peperisset: Id verò si fieret, Regi postmodum & Electori Brandenburgico, invadendi ab hac parte hostis occasionem præreptum, aditumq; in hosticum interclusum iri. Sin Saxo, viribus aut fortunâ impar, succumberet, cladem qvov; in Marchiam non posse non redundare; totumq; hostilium armorum robur, felici rerum successu ferox, in eandem non minus, ac in Lusatiam incubiturum. Victoriæ itaq; fructum Saxoni, si solus in hac expeditione relinqueretur, peculiaris; cladis verò damnum commune fore. Junctis è diverso copiis, nec victoria parte Regem & Electorem Brandenburgicum defraudari, nec cladem ita facile extimescendam: Quippe tutius unitis viribus hostem nunc invadi, quàm, prostrigato Saxone, separatim à Regiis & Brandenburgicis postmodum repelli.

His de causis Leuchtmarus, interioris admissionis Consiliarius, à Marchione ad Duwalem misus: Ut, de regio milite nonnullo cogendo, & Electoris Brandenburgici copiis in hanc expeditionem associando, sermonem conferret.

Duwalis, negotii adeò ardui arbitrandi licentiam sibi haud usurpare demum, ausus, ad Stenonem Bielken, Baro- sed certo nem, ordinarium Regis in Pomerania padio, ulteriori Legatum, Sedinum se contulit: Ubi, re in consilium deductâ, decretum communi suffragio factum, & Custrinum Leuchtmaro transmissum, sequentis tenoris. Nil quidem hac de re à Rege habere in mandatis: Quapropter certi decerni vix quicquam possit. Ne tamen ulla interim, pro communi bono, fructuoso exitu quid tentandi præterlabatur occasio, sed utriusque potius

potius Electoris pii, heroici, ac laudabiles conatus, pro virili, ab ipforum quoque parte promoveantur; Duwadium promptum ad ea omnia exsequenda & paratum fore, quæ communi causæ stabilis, & infringendis hostium viribus facere videantur. Leuchtmarum samen, prout spem fecerit, de Electoris Brandenburgici copiiis regio militi non conjugendis modo, operam daturum, sed unius ejusdemq; etiam imperii vinculo arctius astringendus; debitæq; honoris ac respectus prærogativâ summo Regionum Duci relinquenda: Quod malis & incommodis, ex æquato plurium imperio oriri solitis, occurratur.

Brandenburgici
Regiis jû-
guntur.

Cui conditioni à Brandenburgicorum latere promptè, & sine ulla difficultate assensus est.

Duwalis ergo certis, quorum cynosuram, dum Regi aliud visum foret, sequeretur, mandatis à dicto regio Legato instructus, Augusti Calendis Zullichom movebat: Trahens secum propriam veteranorum peditum Legionem, octo cohortibus constantem; tum Comitissæ Craffertii duodecim pedestria, & tria draconum, sed equis adhuc carentium, signa; Erici porro Johannis Ullsparrii Tribuni binas draconum alas, quas ipse Duwalis, Regis auspicio, nuper conscripserat. Zullichom Brandenburgicus miles, quindena peditum signa, & novem vexilla equestria præferens, ductu Kötteritzii Tribuni, pridie Notarum Augusti, Duwalio junctus, imperioq; ejusdem, prout convenerat, obsequij usus: Mox, nullâ morâ interpositâ, Glogoviam majorem toto agmine properatur.

Cum Saxonis de
conjunctione
agitur.

Ultimo Iduum Augusti, quando jam Cuttelam majorem, pagum unico tantum milliari Glogoviâ distantem, perventum erat, Caspar Klitzingius, generalis apud Saxones vigiliarum Præfectus, Duwalium convenit: Ab Arnhemio, quod ab hoste jam propinquo discrimen haud leve imminere diceretur, ad accelerandum iter & conjunctionem maturandam misus. Verumenimverò Duwalis illotis (quod ajunt) manibus rem tantam aggredi volebat; Clitzingio respon-

dens. Siquidem conjunctio Arnhemio cordi foret, ante omnia regium quoq; & Electoris Brandenburgici militem, pari cum suis numero, intra Glogoviæ majoris admitteret munimenta, datâq; simul fide promitteret, (1) Omnia loca, quæ imposterum occuparentur, & regio, & utriusq; Electoris milite firmatum, (2) Regios & Brandenburgicos æquo cum Saxonibus jure, quoad sustentationem & alimenta habitum, deniq; (3) regiis copiis debitam, ob Domini dignationem, prærogativam ubivis reliquum iri. Hæc inter postulata Arnhemius primum penitus rejecit; quod Glogoviam à Saxonibus solis, absq; fortiorum adjumento, expugnatam diceret: Inter reliqua tria, duobus prioribus facilè assensus est, nec tertio admodum repugnare visus. Duwalio autem in priori sententia persistente, nec aliâ ratione vel transversum pedem procesurum, rotundo ore asseverante; Arnhemius, penultimo Iduum Augusti, sub noctem, ipsemet ad eundem se contulit: Nul- lum non lapidem movens, ut animi destinatis hominem emoveret. Sed furdo narrari fabula, Duwalio dictitante: Non licere sibi, gradu ulterius promotum, conceditum militem ancipiti bellorum aleæ obicere, nisi de receptu prius in utramq; aurem tutus foret. Contra disseri quidem; Electoris Saxonis, ut amicitie necessitudine devincti Principis, copiis Glogoviam obtinentibus, eandem Regis præstari securitatem: Non tamen Duwalio deesse, quod regeret, nimirum, nec è ratione belli, nec è Regis existimatione ac dignitate videri, ut in alieno, quamvis fœderato & amico, milite, receptus sui fiduciam ac fundamentum collocaret. Jamq; conjunctione sepositâ & insuper habitâ, infra Glogoviam ad Viadrum, quâ Carlatæ arx ripæ imminet, locatis castris, pedem figere, cum animo suo constituerat: Quoad novis à Rege & Electore Brandenburgico mandatis instrueretur.

Cum Saxonicis de conjunctione certis legibus transactum.

Arnhemius ergo Duwalium sententia præceptæ immobilem, facultate aut perſaſionibus ullis labefactari poſſe deſperans, ipſe de rigore ſuo aliquantulum deceſſit; tandemq; poſt longam diſceſſationem conventum: *Urbem Glogoviam, regias & utriusq; Electoris copias, æquo jure obtenturas; Boſlicam tamen, ex adverſo ſitam; Saxoniciſolis relictum iri.* Hac de re Arnhemius ſyngrapham concipi juſſit, à Duwalio ſubſcribendam; quâ continebatur. *Receptionem regii & Brandenburgici militis non, niſi præſentis expeditionis cauſâ, fieri: Ilac peractâ, & Arnhemio conjunctionem Exercituum haud diutius neceſſariam judicante, Duwalium, ad ſuos Glogoviâ iterum educendos obſtrictum fore; ſiquidem Elector Saxonia in communionem præſidii perſeverare nolle.* Duwalius verò ſyngrapham, quod ſecus, ac conventum fuerat, conceptam diceret, ſubſcribere, & ita fidem ſuam obligare, quo Arnhemius intendebat, modo renuit. Nihilo tamen minùs quatuor peditum Bomii, totidemq; è Crachtii Legione ſigna, regius ac Brandenburgicus miles, intra Glogoviâ moenia recepta, & conjunctio è veſtigio in effectum deducta. Adjectæ autem conjunctioni ſequentes condiciones. *Urbes & loca, quæ impoſterum, cum DEo, occupare & hoſti extorquere daretur, in utilitatem omnium trium Magnatum, quorum viribus & impendio fieret, donec ipſiſ de eo aliter conveniret, verſam; & ad præcavendam æmulationem, Arnhemium inter Duwaliumq; forſan ſuborituram, intentiones atq; conſilia fideliter invicem communicatum; nec non, ſi quid communi ſuffragio decerneretur, id à Duwalio Reginum ac Brandenburgicorum, ab Arnhemio Saxoniorum operâ executioni mandatum iri.*

Ita ſexto Iduum Auguſti, luſtratione propè Glogoviam inſtitutâ, à Reginum parte viginti ſeptem peditum ſigna, draconum undena, & quatuor equitum vexilla in campo fulſerunt: Elector Brandenburgicus quindecim, ut diximus peditum cohortes, & novem equitum alas adjunxerat; univerſumq; Duwalii agmen ſexaginta ſex cohortium & alarum recentium.

Saxonicorum peditatus reſtrictior, viginti ſeptem modò cohortibus conſtans: Equitatus verò, ſub quinquaginta vexillis, toto campo ſe diffuderat. Hoc militum, ad ſedecies mille capita æſtimato, robore reſtâ & intrepido animo in hoſtem itum: Qui de conjunctione jam antè certior factus, reſtâ gradu, Stenoam properabat; fixurus illic pedem. Ita ut Fœderatorum Exercitus, ingruentibus tenebris ibi pernoctaret, ubi hoſti præteritâ nocte ſtativa habuerat.

Inter viam poſtridie ſtatim æmulatio inter Regios & Saxonicos exſtere ſcepit: Exortâ de prærogativa primæ aciei contentione. Duwalius enim ob Regis ſui dignitatem ſemper & ubivis hanc ſibi vindicare: Arnhemius vulgato Exercitus, iter facientis, æmulatori inhærere, & æquum cenſere; utuo, permutatis vicibus, qui pridie principia obtinuerant, poſtremam hodiæ aciem clauderent. Acerrima verbiſſvelitatio hæc fuit: Saxonica militiæ Ductoribus in aculeata dicta erumpentibus, &, *ſe quoque Domino ſuo militum, non vilioris turbe, aut talium, quos ſine præſatione honoris nominare vix licet, nomine cenſeri*, præſerentibus; Duwalio econtrâ, *Regis ſui eminentiam hac in re unicè ob oculos ſibi propoſitam*, aſſerente. Percivit quoq; Duwalius: Sed Saxonici interim, ad exiguum ponticulum & cavæ viæ anguſtiſ præteritâ nocte propius Regiis divertentes, gradum accelerando, ponticulum hunc viamq; tranſgreſſi, iter præceperant, interq; altercationes iſtas adeò longè proceſſerant; Ut Regiis, licet militari gradu ſecutis, aſſequi feſtinantes vix daretur. Donec, hoſti vicinioreſ, gradum ſtiterunt, & Duwalius ſuperiorem, Regis dignationi debitum, in acie locum denuò naſtus eſt.

Quinto Iduum Auguſti, circa meridiem, Stenoæ Exercitus appropinquabat. Ubi ad tranſitum, interarenarum tumuloſ, hoſtiſ venientibus initio ſe objicere viſuſ; ſed mox levi inde negotio depulſuſ, & in caſtra rejeſtuſ. Fœderati autem, tormentiſ collocatiſ, creberimè detonabant in hoſtem, inſignit cum ejusdem ſtra-

Prior inter Regios & Saxonicos ob primæ aciei prærogativam,

Fœderatorum Stenoam adveniens.

frage : Singulis enim sæpius ictibus denos ac duodenos discerptos, mutilatosve, captivorum relatu postmodum patuit. Percussio igitur & infracto animis hoste, vetus Duwalii, meris veteranis & horrido Martis operi imperantis constans Legio, Mauritio Duwalio præeunte, Stenoæ oppidum, insulso facto, tentare iussa: Dextro adeo eventu; ut hostile præsidium ad internecionem penè cæsum, nec pauci in Viadrum præcipientes acti fuerint. Interqvem tamen violentæ expugnationis turbinem igne fortunæ exorto, oppidum voracibus flammis absumtum.

Diversa
de hoste
invaden-
do, Arn-
hemii &
Duwalii
opinio-
nes.

Sub felix hoc expeditionis susceptæ exordium, primò quidem Arnhemius & Duwalius concorditer conspirare, & pariter eo ferri: Progrediendum sine mora, utendum victoriâ, & hostem, cuius vires, in unum contractas, uno hoc ictu debellandas summum Numen manifestò iis exposuisse apparebat, ipsis in castris oppugnandum; priusqvam reciperet animos. Videre etenim eminens erat, in hostium castris omnia terroris completa, & impedimenta, calorumve ac lixarum turbam, nullo ordine servato, Wratislaviam effusa fugâ petere. Simul ut verò tympanotriba ab hoste misus literas, nescio quas, ad Arnhemium detulit, in diversam hie statim abscescit sententiam, perhibens: *Loci certi angustias, quo Exercitus non nisi filatim, tribus equis simul euntibus, traduci posset, adhuc restare superandas, solem autem jam ad occasum vergere; adeoq; confusionis evitanda, ulterius progredi, aut in hostem quippiam moliri, haud consultum.* Hinc Duwalius, qui cum suis, ut primam aciem obtinentibus, castris hostilibus proximè succeserat, aggredi eadem promptus, & per Baronem Sadowsky, equitum Magistrum, Arnhemium, ut cum hoste implicato, ubi opus succurreret, semel iterumq; flagitans, toties, non sine admiratione omnium, etiam qui Arnhemii

imperio suberant, militiæ Ductorum, repulsam ab eo tulit: Assultum idcirco ad posteram usq; lucem differre coactus. Hostis autem, resumptis hac morâ animis, perpetem noctem insomnem ducens, defensioniq; suæ invigilans, dispulsa nocte, in tantum se firmasse, & in eo stare reperiebatur statu: Ut aggresurâ alea tentanda haud amplius videretur.

Post factum itaq; virium & animorum periculum, dimidio supra Stenoam milliari, Viadrum ponte insternere, habito consilio, decretum: Quò Cæsarianorum in stativis suis ab utraq; fluminis ripa infestandorum esset occasio. Jamq; pontis construendi opus per aliquot dies strenuè proceserat, quandò hostium delecti ad bis mille sclopetarii illò contenderent: Milites, qui ulterioris ripæ defensionem, exiguo propugnaculo raptim excitato, insistebat, inde dejecto, pontis structuram prædedituri. His verò repulsis, hostis recipere se, & sensim deferere castra. Equitatus enim, tramisso mox Viadro, ad munimentum ultratum ordines statuere; quem peditatus maximam partem è vestigio sequi: Qvingentis tantummodò sclopetariis relictis; qui, castrorum vallo aliquamdiu defenso, Exercitui pontem transeunti, tutum præstarent receptum.

Conspicatus id Duwalius, dracones suos curriculum castra involare, & equites, terga invadentium suffulturos, admissis equis, raptim subsequi iussit. Nec hostium reliquiæ, quotqvot in castris superabant, aut ferre irruentium audaciam, aut expectare saltem; sed de elabendi, quàm pugnandi ratione magis solliciti, ad pontem pro se quisq; properare: Non sine multorum cæde; Regis fugentium vestigia acriter prementibus. Nec pauci, quibus, ponte præcepto, viam Regii intercluserat, in Viadrum præcipientes, dum ferrum fugiunt, undis hausti perierunt.

Cæsariani
castra ad
Stenoam
deferunt.

Quæ Du-
walii sus-
cepit inva-
dendi.

Munimē-
to quōq;
transflu-
men oc-
cupato

Spem hinc, belli ratione sup-
putatā, Duwālius certam concepe-
rat; etiam trans flumen, si instaretur,
in hostium munitionem, nullo
periculo, & insigni fructu aliquid ten-
tatum iri: Arnheimium itaq; de mi-
lite nonnullo navibus in oppositam
ripam huic fini trajiciendo, admonu-
it. Eo verò moras neſtente, ipse,
moræ omnis impatiens, Culemannum
sub Centurionem, & sexaginta ſelo-
petarios, dictam munitionem oppu-
gnatum miſit: Cujus præſidiarii, ar-
mis illicò abjectis, vitæ ſolum gratiam
ſagittabant; eaq; impetratā, ter-
centum, nonaginta ſex numero, pedi-
tes regia militiæ nomina ſua dedere.

Arnheimi
in perſe-
quendo
hoſte
cunctatio

Adverſe partis Exercitus inte-
rim, ordinibus minimè ſervatis, cur-
ſim Wratiſlaviā petere, & Duwa-
lius Arnheimium obſecrare, reſecra-
re; ne hoſtem, cujus proterendi oc-
caſio, divinitus iterum oblata, liqui-
dò ſe proderet, eladi ſubducere cer-
vicem pateretur: Viadrum enim va-
do ab equitatu transiri nullo negotio
poſſe. Et ſanè aſſentiri Arnheimius
conſilio, quod tam effectu facile,
quā utilitatis ſummæ, nec inſician-
da erat; attamen cunctabundus, ali-
ud neſcio quid agendo, duarum ſerè
horarum ſpaciū inſumere nequic-
quam, hoſtiq; elabendi tempus &
ſpaciū largiri: Demum verò de per-
ſequendo iterum inſtantibus, reſpon-
dere. *Satis victoriæ hoc die partum,
& jam quoque ad veſperare: Hoſtem
autem multum antecipiſſe itineris, ut,
demisſis manibus fugientem, inſequi ſe-
rum ſit; quippe, aſſequi, impoſſibile.*

Cæſariani
ad Wra-
tiſlaviā
pedem
higunt

Decimo ſeptimo Calendarum
Septembris, fugitivus Cæſaris Exer-
citus, quartā tamen penè ſui parte
diminutus, Wratiſlaviā venit; itine-
re ad pontem, qui teli jactu ab
Urbe diſtat, directo, & caſtris illic
Viadri inter Olaviæq; fluentia locatis:
Commodiſſimo ſanè poſitu; quo un-
dis, paludibus, & ſilvarum aſpredine
ab omni parte cinctos adoriri, magnæ
res difficultatis erat.

Eorum à
Civitate
poſtulata,
& huius
reſpon-
ſum

Mox Wratiſlavienſium animos,
quò inclinant, ſerutari viſum: Pro-
poſitis ſequentibus articulis. *Num à
Cæſaris partibus ſtare, necne, animum
inducerent?* Porro in ſpecie: *Num*

*Cæſaris Exercitum annonā, ac rebus
ad bellum neceſſariis inſtruere; tum
eidem, prævalente hoſte, & neceſſitate
exigente, receptum in Urbem, aut ſub
Urbis mœnia & tormentorum proteſſi-
onem, aut denique liberum per Urbem
transitum præbere vellent?* Ad quæ
Civitas, re in conſilium deductā, re-
ſpondit. *A Cæſaris partibus ſtare,
debitæ obſequæ vinculo obſtriſtos, inq;
fide Cæſaris victuros pariter, ac mori-
turos. Annona & reliquis, quæ ſagi-
tarentur, Exercitui Cæſareo, quantis
opus foret, ſuppeditandis, haudqua-
quam pares eſſe: Si tamen, pede con-
ſtanter fixo, hoſtis impetum opperiri au-
ſit, minimè gentium eo, quod horum
ſuper eſſe populoliſſimæ civium commu-
nioni reperiretur, illi deſuturos. Re-
liqua poſtulata excuſando eludebant:*
Benignis quidem verbis uſi, ſed ne-
gantibus re ipſa propiores. Reſpon-
ſum autem hoc, quod non ſatis ex Cæ-
ſarianorum voto obtigerat, eò magis
attonitos perculit, quo minùs prævi-
ſum erat: Carolus enim Hannibal,
Baro à Dona, ſpem indubiam iis fe-
ciſſe ſcribitur, dimidiā, ad minimum
Exercitus partem, operā & interven-
tu ſuo, intra Urbis mœnia admiſſum
iri; quo factò, de reſiduo rem in pro-
clivi futuram.

Dum Cæſariani, ut diximus, in
loco ſatis munitio, quo Olavia Via-
dro inſunditur, caſtra metantur, Cæ-
ſaratorum quoq; Exercitus, decimo
ſexto Calendarum Septembris, Wra-
tiſlaviæ, à Viadri, quæ Germaniam
reſpicit, ripā, appropinquans, impe-
dimentis in ſuburbio Wratiſlaviæ re-
lictis, hoſtilibus caſtris, unā cum re-
tormentaria ſuccceſſit: Quantum ſlu-
mina interflua, atq; interſecta palu-
des admittebant. Et dracones quidē
antecurſores hoſtem magno ſtatim im-
petu trans Olaviā rejicere: Mox tor-
nentis tantā violentiā in Cæſariano-
rum caſtra detonari; ut globorum cir-
cumvolitantū tempeſtate ſtatu, quem
ceperant, depulſi, tutiora quærere
cogerentur. Quæ trepida ſtatu mu-
tatio gregarios in tantam conjecit for-
midinem: Ut à Ducibus vix ſtriſto
ferro contineri potuerint; quò mi-
nus, ſolutū ordinem compage, effuſe
fugerent. Suſtentatum tamen ab his

ad provectam usq; hostem: Quando, Olaviz fluento haud satis confisi, castra moverunt, & Viadrum tramitantes, in ultrata ripa confederunt; ponte, quo flumen jungitur, flammis absunto.

Wratiz-
via tu-
multus o-
ritur, ob
tormen-
tū in hos
dispositi

Eodem die tumultus Wratiz-
via hac occasione exortus. Baro à
Dona, uno cum Henrico Wences-
lao, Duce Bernstadenſi, & Senato-
rum nonnullis, vallum Urbis inſcen-
derat; Utrumq; Exercitum, & ar-
ma armis minantia contemplaturus.
Ubi, nescio quæ, lubido seu Zelus
intempestivior ei incensus, dispenden-
ti in Fœderatorum agmen tormenti:
Quod propria industria eò direxerat.
Id simul ac compertum vulgo, indi-
gnatione illico efferebuit, & armis tu-
multuariè correptis, ad disti Ducis
aedes, quò à vallo Baro unà secesse-
rat, concurrens, muſteum hunc ja-
culatorem, seu tormentarium (ut per
Iudibrium indigitabant) sibi tradi pò-
ſtulavit. Magnà importunitate, acer-
bisq; convitiis res acta, & vix, repres-
so primo ardore, insanienti plebi ho-
mo ereptus: Qui, fatisciente pòſt ali-
quantulum motu, duobus Senato-
rum securitatis ergò, comitantibus,
Urbe excesſit.

Arnhemius
Olaviz
Viadrum
tramitte-
re fludet

Arnhemius, qui Cæsarianos de-
fensionem ultratæ Viadri ripæ obſti-
natos suspicabatur, fluminis transi-
tū, hoste ex adverso cum Exercitu
universo existente, perdifficilem
hic ac periculosa plenum alex ratus,
aliā Viadri superandi rationem cir-
cumſpicere cœpit. Certior enim
factus, ad Olaviz Urbem ponte quoq;
jungi, Dānium, SubTribunum, pri-
mò, cum nonnullis eqvitum ac dra-
conum turmis, ejus in potestatem
redigendi, illò ablegavit: Mox,
cum potiore Exercitus parte, eodem
ipseſem subſecutus. Interſciderat
tamen nuper hunc quoq; pontem Rò-
ſtochius Tribunus: Itaq; reparari,
necesse erat. Id quod feliciter
proceſſit: Utut Tribunus Ecſtadius
in opposita ripa, cum validis copiis,
conatibus ejus se oppositum iret, nul-
lumq; non, ad structuram pontis in-
terpellandam, lapidem moveret.

Cæsaria-
ni, secun-

Perfecto autem ponte, quod hostis
in opposita ripa servantis vires indies

augeſcerent, ne tumqvidem transi-
re ausus Arnheimius: Priusquam caſtris ce-
Cæsarianos castra ad Wratizlaviam
deſeruiſſe, Fœderatosq; rerum illic
omnino potitos, comperit. Tunc
etenim Cæsarianorum, qui transi-
tu Viadri ad Olaviz Urbem hæctenus
ipſum aberuerant, jam pariter ſe
recipientium tergo incubuit: Illatà
iis clade haud modicà, captoq; inter
alios, ipſo Ecſtadio Tribuno. Cæ-
ſarei Exercitus reliquit, quæ à clade
utrinq; supererant, à signis haud de-
lapſæ, Oppelium & Coſelam ſe re-
ceperunt.

40. Arridente in Sileſia

Holckius
Voetlan-
diam in-
vadens,
crudeliter
grasſatur

Fœderatorum cœptis fortunà, Frid-
landius, Henricum Holckium, Cam-
piductorem, attributis sex militum
millibus, & aliquot tormentis cum in-
ſtrumento, Electoris Saxonie conſi-
nia, & Misniam verſus amandaverat:
Illato ab hac parte bello, reverſionis
neceſſitatem Saxonie inpoſiturus,
& ad ſui deſenſionem, omiſſo hoſti-
co, in propria eos retracturus. Hic,
ſimul ac Voetlandiam attigit, crude-
liter admodum grasſari exorſus eſt.
Aliquā multa oppida, vici, pagi, igne
ſubjecto, exuſta: Quāplurimi in-
eolarum miſerè trucidati: Et ne fœ-
minis quidem, imbecilliori ſexui, par-
citur; quæ, ubi pudicitia illarum
ad ſatietatem usq; illuſum fuerat, in
ignem præcipites actæ, aut alio necis
genere, poſt pudorem, vitæ quoq;
exutæ.

Initio ſtatim Adorſſum, Hoſium,
& Annaberga certo pacto in ejus po-
teſtatem venere: Sed, eoſuſq; deq;
habito, Adorſſum & Hoſium, quo-
rum poſterior tamen direptionem ali-
quot Joachimicorum millibus redeme-
rat, maximam partem militari licen-
tià direpta. Abhinc Olsniam cum
valida manu properatam: Cujus ci-
ves, utut quadraginta tantum pro-
vincialium militum præſidio niteren-
tur, aliquantulum repugnare auſi, ole-
um igni addidere. Hoſtis enim, au-
daciæ prævalens, portā refractā, &
aditu patefacto, Urbis potitus, dire-
ptam mox, pleniſq; civium trucidati-
ſis, incendit, ac in cineres redegit.
Olsniam infortuniò Plavia, ad quam
por-

porro ibatur, admonita, maturâ deditione exitio prævertit: Direptionem tamē omnino evitare, nullatenus poterat. Ita Vætlandia ferro, flammâ, & omni, quibus Mars servit, miseriarū genere afflicta, circa hoc tempus, atq; ad extremam penē vastitatem redacta.

Zvicavia ad deditionē compellit.

Idivus Augusti, quinq; equitum alæ ad Zvicaviā, Urbis situm explorantes, conspectæ: In quas eminus tormentis ex Urbe fulminatum, nonnulliq; eorum ad terram prostrati. Postridie universus Exercitus illuc appulit, octo tormenta secum trahens: Quibus in arcis monte dispositis, è vestigio factum verberationis initium. Sustinere autem obsessi hostium hanc vim à Lunæ ad Jovis usq; diem, nec parum damni tormentis suis intulere obsessoribus: Ipsorum econtrâ nemo dum adhuc vulnere aliquo perfrictus fuerat; tantum abest, ut quisquam desideraretur. Nihilominus tamen cives destituti milite, penē omni, (viginti exceptis, qui, è Vitztumiana Legione superstitēs, debile ob exantlatum langvorem corpus vix ægrè trahebant) Ducibus etiam peritis, quorum vicem tres provincialis militiæ Præfeti utcunq; hætenus supplēbant, defecti, ut militarium laborum & discriminum insolentes, despondere animum, &, nullâ subsidiorum spe affulgente, deditioni, quam honorificis condicionibus jam tertium hostis obtulerat, decimo quinto Calendarum Septembris assentiri: Receptâ in Urbem peditum cohorte, quæ intra ducentorum capitum numerum staret. Civitatis quoq; bono, & Electoris, quæ in eadem obtinebat, juriſ, certis legibus prospectum: Quæ tamen inter armorum strepitum ab illege militæparum post exaudita, aut observatæ.

Eandem mali contagionem in Munita transfert

Decimo Calendarum Septembris, Chemniciæ turmæ nonnullæ appropinquabant; in Urbem admitti postulantes: Abnuentibus verò Civibus, suburbium, & Markersdorfium, Salbersdorfiumq;, veteri Chemniciæ contigui pagi, igne injecto, exusta; in repulsa ultionem. Excivit incendiū injuria centum, plus minus, Urbis incolas; & erumpendi animum dedictus quidem, sed inconsultus dolor: Dum enim ultra modum effervescent

bilis nimis longè ab Urbe eos protrahit in campi subiecti planitiem, eques hostilis, undique versum circumfusus, quatuordecim trucidatis, ad viginti, unâ cum ruciolis nonnullis, miserè deartuatos, & lethalibus vulneribus concisos; semineces in campo reliquit. Nec omnino tamen ceciderant inultiq; nonnullis Cæsarianorum quoq; desideratis: Quorum exanima corpora, equis ferentariis imposita, à commilitonibus avecta.

Nono Calendarum Septembris, Augustoburgum, nitidissimæ structuræ arcem depopulabantur: In quo strati lecti ultra trecentos, tapetia rari operis magno numero, nec non alia ejus notæ pretiosissima supellex, repta. Eandem direptionis sortem Schoppavia & alii adjacentes loci quamplurimi subierunt. Non stetit autem intra hos limites Oderæ infortunium; quæ, pauculis ædificiis exceptis, penitus exusta, hominumq; ad quingentos, nullâ ætatis habitâ ratione, partim ferro interempti, partim in cellarū latebris, quò à militis furore se abderant, fumo suffocati: Ita ut ex omni civium numero, vix viginti cladī recenserentur superstitēs; populosæ satis universitatē exiguæ reliquæ.

Tertio Nonarū Septembris, Fraustenburg, Schonbergensium Baronū oppidū, Dresdā quatuor milliariis distitū, scalis noctu admotis, opprimebatur: Ubi ferro in obvia quæq; gasfatū, nullumq; non crudelitatis genus exercitū.

Imò vix dies præterlapsus, quo hostiū excursiones Dresdæ ipsi minaciter non insultarent: Direptionibus ac incendiis omnia circumcirca sedantes. Imprimis nocte, quæ decimum tertium Calendarum Octobris secuta, dū Elector Saxonix Brandenburgici vicini Legatū, & alios, à genero, Landgravio Hassiæ, misfos, solenni convivio excipit, tres eximios, Urbi proximè subiectos, pagos immisâ flammâ succendentes, equis circa ignem in gyrum actis, Electori per ludibrium denunciarunt. *Ipsū quidem genio indulgere, & agitare convivia;* (cujus, nescio undenam notitiam habebant) *Se verò eidem præferre faces atq; candelas allucere sat grandes.* Et sanè flamma hæc luculenta adeo erat; ac si intra Dresdæ ipsius suburbia gasfaretur.

Non

Non possumus autem non hic meminisse nefandæ immanitatis, quæ erga divini verbi Ministrum usi: Trucidatum enim haud procul Friburgo, in frustra concidisse, canibusque; objecisse devorandum, ipsi pontificii Scriptores testantur.

Cæsaria-
norum ex
Alsatia
conatus,

41. Dum Misnia & Electoris Saxonie ditiones longè latèq; invalescente bellorum flagrant incendio, ad superiorem Rheni oram scintilla emicuit: Quæ totum hunc tractum corripens, quamplurima loca, hæcenus intacta, decurrente præfenti autumno, perniciosi flammâ involvit.

Tres etenim Legiones, binæ equitum, Comitæ à Bronchorst & Collingeri, tertia peditum, Metternichii Tribuni in Treviris atq; Juliæ, Confluentium præsidio ac diocesanos Trevirensis defensionem, conscriptæ, Confluentibus ab Hornio, Regio Campiductore, occupatis, mutatq; belli ratione, per Lützenburgensem & Lottharingæ agrum, instituto secus montana itinere, in Alsatiæ progressæ, Cæsariensis Colmarie, Slettadii, & hic locorum commorantibus, se junxerant. Quarum virum accessione feciorum Comes de Monte cuculi, qui summæ belli his oris præerat, trans Rhenum, Marchionatus Badensis, & Wirtenbergici Ducatus infestandum, movit: Ubi cum mille, quingentis sclopetariis, mille trecentis equitibus, binis draconum signis, & totidem tormentis, juxta Rhenum descendens, Durlaco primum subito supervenit, hospitio cum omnibus copiis illic sumto. Inde Brettam progressus, Regios, qui hic loci divertebant, militiæ cæsareæ nomina profiteri coegit: Oppido ipso penitus direpto, valvis portarum exustis, muro aliquibus locis diruto, & novem è Senatorum numero Bruchsellam captivis abductis.

Julius Dux Wirtenbergensis ad sex quidem peditum millia, & octingentos equites sub signis habebat: Copias numero superiores, sed è provincialibus maximam partem collectitias. Nequaquam igitur Cæsarianos adoriri, aut æquæ planitie se concedere ausus, horrida silvis loca sectabatur,

longius inde in campos, aperto Marti aptos, protrahi se haud passus. Quo illi animadverso, hostem hunc vilipendentes, Cnütlingam in Wirtenbergensem agrum rectâ contendere, & incolis atq; provinciali, qui præsidio illic erat, milite propinquorum subsidiorum spe in repugnandi audaciam erectis, vicum, admotâ vi, expugnare; cæsis hominum ad trecentos, crudeliter diripere; directum crudelius adhuc, igne quatuor diversis locis subiecto, exurere: Vix tribus aut quatuor ædificiis reliquis; quibus non hostium voluntas, sed flamma, ipsi hostibus mitior, pepercit.

Paulò antè Henricus quoq; à Metternich, summæ rerum Hedelbergæ Præfectus, Wiselocci oppidum, contracto ex Hedelbergæ & Philippoburgi præfidiis nonnullo milite, aggressus, quod incolæ & præfidiarii defensionem obstinarent, summâ vi oppugnatum iterat.

Wiseloc-
ci oppu-
gnatio,

Ita exortus utrinque tumultus præfens Regionum auxilium flagitare videbatur. Nec Wirtenbergensis sibi defuerat: Sed Campiductorem Hornium, qui hoc tempore ad Rhenum pro Rege curabat, intentione hostis reiectâ, de subsidii præproperè ferendis, maturè, antequam hostis ingrueret, imploraverat. Cui hic eò facilius assensus: Quod Gallix, ut fœderati, Regis Exercitus, sub hoc idem tempus, Hispanis Mosellâ deturbatis, Regios, circa Moguntiam, & ad Rheni tractum commorantes, irruptionis ab hac parte metu exoneraret.

42. Exercitus hic, postquam Lottharingæ Ducem Regis sui imperata facere coegerat, Campiductoris D' Esfari ductu, ad Germaniæ confinia, currente mense Julio, flexerat: Trevirensi Electori, qui Regis Gallix protectioni successerat, possessionem suarum diocesum recuperaturus, & si quæ refractaria illi adhuc superarent loca, aut amicabili viâ, aut, hac recusâtâ, armorum rigore ingratiis in potestatem redacturus. Cui fini, superatis ad Lützellstenum, & hic locorum, Westgojæ montanis, in Comitibus Hanovix Lichtenbergensis agrum descendit.

Gallix
Regis Ex-
ercitus in
Germani-
am venit.

De Philip-
poburgo
insidendo
frustrâ est.

Receperat enim Trevirensis ; Philippoburgum tradere , munitissimum in Rheno orâ locum : Quod ut cō expeditius in effectum conferret, Legato Gallico comitatus, Moguntia Spiram Nemetum concesserat ; misso Philippoburgum tubicen, præsidariis, ad discesum se accingere, impetrans. Verumenimverò nec tubicen intra Urbem admisus, nec literario responso dignatus Elector : SubTribuno Baumbergero, loci Præfecto, ore tenus renunciantem. Cæsaris jam in verba jurasse, & stipendium militare : Cæsaris nomine obtinere Philippoburgum, ejusq; auspiciis hostilem vim, à quocunq; tandem admoveretur, propulsare paratum. Nec mora : Sustinentæ obsidioni illico se præparare cepit; novâ Urbe, & piscatorum, quæ ad Rhenum exstructæ erant, domunculis, ne hosti adminiculo, ipsi nocumento forent, flammâ absumtis.

Augustâ
Trevirorū
ad dediti-
onem adi-
git.

Galli verò, quorum summus Imperator, Campiductor D' Esfiat, ardenti febre correptus, Lützelsterni diem suum obierat, ductu alterius Campiductoris, Elstræi, priori in imperio Regis jussu succedentis, Philippoburgo impræsentiarum à tergo relicto, ad Mosellam vertere iter, & Augustam Trevirorum Hispanis, qui hætenus obtinuerant, extorsere : Deditiois necessitate, quarto Iduum Augusti, impositâ.

Hornius
hostium
conatu
in superi-
ori Rheno
tractu ob-
viam irerat ;
tum præstandæ
Wirtenbergen-
si agro debitæ
securitatis, tum hospitio-
rum & diribitoriorum regionum, quæ
inferiorem Palatinatum versus cepe-
rant, ab hostium irruptione protegen-
dorum, ad Nicrum cum nonnullis co-
piis movere : Quantæcunq; salvis præ-
sidiis & locorum tutelâ, inferiori Rhe-
no deduci posse viderentur. Utut
enim à Pappenhemio aut aliunde ino-
pinati periculi quid ingrueretur, maturè
tamen de eo certior factus, semper, se-
cundo inde flumine, quocunq; exige-
ret necessitas, periclitantibus suis cur-
riculo subsidio adesce poterat.

Copiis itaq; equitum, peditumvè haud temnendis è Rhenana ora contractis, cum peditè Oppenheimum ac Wormatiam contendit : Equitatu pontem ad Moguntiam navigiis constratum transire, & in opposita ripa iter habere jussit. Ad Wormatiam quoq; peditatus navibus Rhenum ductus, junctisq; agmine Nicrum versus properatum. Cui incubantem Manhemii Urbem, decimo octavo Calendarum Septembris, Hornius attingit : Illic tamdiu confidere animo destitans, dum, & de hostium viribus, consiliisve, & Duce Wirtenbergenfi, ubinam cum copiis suis commoraretur, certi atq; explorati quid cognosceret.

Interim relatum : Montecuculia. Wiseloc-
nos, Brettâ occupatâ, Cnurlingâ verò
desolatâ penitus & exusta, Wiseloc-
cum, ubi equitum ala, à Marchione Baden-
senfi conscripta, ac dracones non-
nulli hospitabantur, circumfedis-
se, tutantesq; se & deditioem detrectan-
tes, tum violentiâ tormentorum, tum
ignium artificiosorum projectu, in ma-
ximas redegissee angustias. Huc ergo
universis viribus suppetias obseslis
eundi, & depellendi obsidio hostis
consilium ex arena cepit.

Sed Metternichius & la Mulie, quos solos, cum nonnullo, ex Hedelbergâ atq; Philippoburgi præsidiis coacti, milite, Wiselocum oppugnasse, Hornius postmodum comperit, vix primâ adventus ejus famâ ad aures advolante, obsidium præpropere deseruerant ; evitatâq; planitie, per montium prærupta, Hedelbergam trepido se recipiebant gradu : Ita ut vix pauci moratores in Regionum præcursorum manus venirent.

Miserat autem Metternichius, Hostilem
antequam discederet, at quicquam
de Regionum adventu inaudiret, ac
Comitem de Monte Cuculi Decanum
& senos equites ; militaria subsidia
flagitatum. Hi in reditu, rerum omni-
um ignari, in regios excubitores inci-
dentes, ab iisdem unâ cum responso
intercepti, ejusq; indicio cognitum :
Potiorem equitatus hostilis partem
postridiè, qui decimus septimus Ca-
lendarum Septembris dies, ad Wise-
locum Metternichio præsto fore.

Quam

Qvam Hornius occasionem hostium ex insidiis excipiendorum, ultrò se offerentem, & in amplexus velut ruentem, minimè prætermittendam ratus, cum Exercitu oppido propius successit, stationemq; cepit loco tutissimo, & intentioni suæ quàm maximè opportuno: Copiis, ne hostis de consilio resciret, aut persentisceret, arctissimè contilparis, strictimq; servatis ordinibus, nemini loco sibi attributo excedere permit- tens. Nec expectatio eum fefellit: Montballionius enim & Vitzthumius Tribuni, quos bini subTribuni, aliquot Magistri equitum, & flos cæsarei equitatus sequebantur, stato tempore, magnâ animorum confidentiâ appropinquantes, non exploratis infidorum locorum recessibus, altius penè hosti nec-advertentes insinuabant; quàm ut integris ordinibus retrahere pedem liceret. Collustraverat Hornius præsentis hostium vires eminens, in proxima planitie oculis subiectas, & vel solo equite suo, qui nec animis, nec numero impar, pugnam haud subterfugendam, liquidò cognorat; econtrâ Cæsariani ulterius in nasam, & ipsam peditum aciem prolici recusabant, jamq; seu angvem in herba, seu in silva potiùs hostem latitare, odorati, retroactis ordinibus, receptum moliebantur: Ne ergo iterum elaberentur, cum solo equitatu è subsessa prorumpere, & rei periculum facere, necessum fuit. Neq; tamen isti, Regiis adventare conspectis, terga statim vertere, sed, condensatis ordinibus, stabilem figere pedem: Omni spe salutis in dextrarum potiùs robore, quàm fugaci quadrupedum pernicitate positâ. Inter primos ipse Tribunus Montballionius, cum Harancurtianis cataphractis, in quatuor Legionis Rhingravianæ alas, quibus ipse Rhingravianus voce & manu præibat, impingere: Intrepido animo virorum, equorumq; corporibus corpora quàm proximè objectans. Sed dum Regi strenuè resistunt, nec impelli se ultatenus sinunt, reliquæ autem hosti-

les turmæ interim magno impetu invaduntur, & Dux ipsemè, acerrimè pugnam ciens, lethali ictu confectus eqvo defluit, terrore ab omni parte multiplicato, fluctuare primò Cæsarianorum ordines; mox dissolvi, & in effusissimam verti fugam. Quorum vestigia Regii ad Mingelshemum usq; duobus milliariibus Wiselocce distans, rapidissimè infecuti: Nullo ad restituendum ordines, aut pugnam instaurandum concessio spatio. Ceciderunt in hoc prælio, unâ cum Tribuno, quem diximus, Montballionio, summo harum copiarum Duce, ejusdem subTribunus, & nonnulli equitum Magistri: Gregariorum autem ultra ducentos, recensioe factâ, in campo reperti. Nec connumeramus; qui equis delapsi, & in vinearum aut arbusorum latebris perfugium querentes, calonum, depugnatò prælio, abstrusa quæq; scrutantium, manus inciderunt: Ignobili ab aisdem mortis genere absumti. Captorum quoq; insignis numerus: Ut ita agmen hoc, quod, & captivorum asserzione, & oculorum judicio, vix intra mille, armis equisq; instructissimorum, equitum, & maximam quidem partem cataphractorum numerum stabat, inter necinam penè cladem passum fuerit.

De qua simul ac Comiti de Monte cuculi, paucorum, qui eva-
 ferant, relatu cognitum est, formi-
 dinis impletus, Philippoburgum cito gradu petiit; nec minori prope-
 rantia & trepidatione Rheno illic
 tramisso, imminente discrimini se sub-
 duxit. Aderat enim posttridie statim
 Hornius, clade pridianâ perculsum
 oppresurus: Ni is, comperto suorum
 infortunio, maturè, ut diximus,
 fortunas suas in tuto collocasset.

Hornius, perpenso rerum statu, & ratione belli subductâ, consilium exinde cepit, movendi por-
 rō cum Exercitu in superiorem
 Rheni tractum, hac intentione:
 Ut mediam (quam vocant) Marchionatus
 Badensis partem, cujus Dominus, hosti adhærens, bello
 huic,

huic, insigni cum vicinorum detrimento se immiscuerat, imposito contributionis jugo, simul subdomaret; simul, equitatu ad Argentorati Urbem Rhenum traducto, Montecuculianis, trans Rhenum Brisacum tendentibus, iter, si pote, intercluderet. Hubaldum itaq; Tribunum cum peditatu ad Stolphorum relinquens, Urbem hanc, centum triginta militum præsidio ab hoste firmatam, in potestatem redacturum; ipsemet cum equitatu grandibus gradibus properabat: Ita ut, undecimo Calendarum Septembris, Argentoratensium pontem transiret.

Qui tamē
mirā cele-
ritate eva-
dit,

Verum hostis, majore adhuc celeritate usus, diesq; & noctes, nullā intermisia quiete, iter continuans, nec jacturā ullā militum, qui nimio labore fracti inter viam magno numero remanebant (deserti potius quam desertores signorum) ut moderatius paulò incederet, permotus, prævertebat, & Brisacum, inoffenso pede, evaserat. Haudquāquam eā tamen de causa à suscepto itinere destitit Hornius; sed cum equite ad Ilæ flumen perrexerit: Erstini hospitium sibi deligens.

Stolhofiū
in Regio-
rum pote-
statem ve-
nit,

Dum interea Hubaldus Stolhofi quoq; obsidio defungeretur. Cujus præsidarii pleriq;, ad centum ferè, regis militiæ suā sponte transcribere nomina: Quod reliquum erat, armis exutum, fustibusq; eorum loco in manus traditis, dimissum.

Hornius
sedem bel-
li in Alsā-
tiā trans-
ferre de-
cernit,

Hoc feliciter peracto, ab Hornio denuo in deliberationem itum, & Dux Wirtenbergenfis in consiliorum communionem assumtus: Quod duplex hostem infestandi aperiretur campus; cis & ultra Rhenum. Nam & hinc, ascitis Wirtenbergicis subsidiis, porrò niti, in proclivi esse: Et illinc vestigio trans Rhenum firmato, Alsatiāq; in ordinem redactā, spes ampla insignium progressuum assulgeret. Utrinq; rationes magni momenti: Denuo nec Alsatiā iterum excedere, nec expeditionem cis Rhenum omnino intermittere placuit. Et hæc quidem soli Duci Wirtenbergenfi relicta: Qui Kentzingæ flumen, & vallem cognominem, ab hoste

repurgaret; fixo Offenburgi pede. Par enim huic Wirtenbergenfis existimatus: Quod Offenburgum nullo præsidio infesum, adeoq; occupatu facile; occupatum autem turissima, adversus hostis ingruentis impetum, præbiturum esset itativa. Belli è diverso in Alsatiā telam inchoandam Hornius sibi sumsit: Ubi uberior contributionum mesfis, adeoq; Exercitus novis supplementis augendi media ampliora; hostem verò his præceptis, damnum manebat luculentius. Nam Cæsaris generalis Commisarius Osa jactasse inter suos ferebatur: Alsatiā & Brigoam velut cor esse Cæsaris: Unde in exteriora membra vitalis spiritus derivaretur. Et, quemadmodum, corde intacto, utut langvor alia membra depascat, semper adhuc spes vitæ superest: Ita, quamdiu Cæsar hic rerum potens foret, tandiu, utut bellum variis in eum grassaretur cladibus, nunquam non Exercitus reparandi assatim suppetere facultatem. Cujus specimen non obscurum idem Osa jam dederat: Fundamento militiæ insigni his oris jacto. Hospitiū itaq; istis, in quibus adolefcere validis incrementis satagebat, exturbare hostem, dissipatisq;, quas coegerat, copiis, ulterioris delectus præpedire, & ita Exercitum hostilem, nondum adultum, in ipsis opprimere velut cunabulis, necessarium apparebat; ut quā maximè. Accedere Argentoratensium monita, hortamina, preces: Ad suscipiendam hanc expeditionem, tormenta cum necessario instrumentis, comæatum, militemq; suum præsidiarium, qui ad mille ducentorum numerum ascendebat, quantumcunq; tutelæ ac præsidio Urbis detrahi inde posset, largiter offerentium. Peditatus igitur versus pontem, quo Rhenus Argentorati sternitur, confestim iter pariter quoq; intendere jussus.

Subdomandæ porrò Alsatiæ nil expeditius fore, in propatulo erat: Quā si, occupatā unā trium Urbium, Benseldæ, Sletstadii, aut Colmaræ, Ilæ flumini, quod provinciam mediam interluit, frenum injiceretur. Inter

has

has verò Benfeldæ, examusim & ad hodiernæ artis præcepta munitæ, obfidio nimæ operæ & impensæ videri: Colmaria, longius dissitæ, aggressu difficilior. In Sletstadium itaq; primò Hornii inclinare animus: Quo in dicionem redactò, Benfelda, à suis interclusa, eminus velut circumcingeretur, & ad tentandam Colmariam sterneretur via.

Sletstadium ituro Ehenhemum superius, qvòd à Metternichiana, qvadringentorum aut qvingentorum capirum Legione, & nonnullis armatorum provincialium centuriis tenebatur, inter vias penè occurrebat; id qvòd intactum prætermitti haudqvaquam Hornio visum: Cùm, ut à tergo tuta omnia relinqueret; tum, qvia dictam Legionem opprimi hic posse spes erat. Insignis qvoq; com meatus penus ibidem ferebatur reconditum: Sletstadium obsidere molienti maximo usui futurum.

In hunc finem Hubaldus cum pediatu, & duodecim machinis, Rheni pontem Kähle transiens, die solis, septimo scilicet Calendarum Septembris, summo mane, Exercitum in pratolanium stitit, & post duarum, qvæ rei divinæ impensæ, horarum moram, Ehenhemum inferius movit: Ubi postridiè tria semimuralia tormenta, cum omnibus ad eorum usum necessariis, varia insuper moliendæ terræ instrumenta, nec non panis ac vini copia haud mediocri, ab Argentorato, promissorum memore, submissa, Exercitum assequabantur.

Eodem die Regii Ehenhemum superius rectè contenderunt: Sed cæsareus miles, hætenus illic divertens, spe sustentandi abjecta, celeri discesu Regiorum adventum præverterat. Civis verò ac incola, milite seu ferocior, seu imprudentior potius, in defensionem animos erigere ausus, appropinquantes Regios infestis primò imperere ictibus; sed, præsentissimè vi conspecta, ipse animum qvoq; mox despondere, portisq; resecatis eosdem admittere: Ob imprudentiæ & temeritatis culpam duodecies mille Joachimicis multatus.

Interim Offenburchum, militari

præsidio destitutum, admotis Wirtenbergicis copiis oppugnari cœptum, simulatà induciarum pactione obfessoribus illuserat: Illis enim durantibus, ter centum pedites, & centum viginti eqvites, Brisaco venientes, nec difficulter intromissis, animum & vires ad tolerandam ulteriorem vim addiderunt. Hinc, quarto Calendarum Septembris, molendina & alia nonnulla suburbana ædificia, pars diruta, pars flammis absumta, strenuèq; subinde ex Urbe in Wirtenbergicos fulminatum: Quorum multi, dum, perfidiæ hostilis imprudentes, incautiùs muros subeunt, interq; eos summus venatorum ducariorum Præfectus, desiderati. Hinc, mutatà rerum facie, ad vim reditum, & Hornius de his, qvæ acciderant, certior factus. Qui, rem à Wirtenbergicis nimis diu tractum iri veritus, simul ac Ehenhemum in potestatem venit, ipsem, Scoticà Legionem, & nonnullis equitum turmis comitatus, maturandæ obfidioni, in ejus adminiculum Argentorati Civitas duas iterum dimidiatas machinas, & totidem mortaria cum instrumento sufficiebat, retrò illuc se contulit: Sub adventum suum omnibus statim, pro tempore & re natà, prudenter ordinatis. Die Veneris, pridie Calendarum Septembris, non ostensa modò vis, sed crebro tormentorum displotu, igniumq; artificialium projectu illata. Hoc ipso die Hornius ad Ortenburgi arcem, quam unà eademq; operà adortus fuerat, vitæ adibat discrimen: Nam & Comitum unus, paulùm modò præcedens, globo transactus, periit, & ipse, latus leviter saucius, inde recessit. Postridiè, ipsis Calendis Septembris, violentà tormentorum verberatione, & granatenis (ut vocant) pilarum injectu gnaviter continuatum: Creberimusq; clamor imbellis sexus ac tenerioris ætatis, ejulantium, atq; invicem in ancipiti vitæ discrimine miserantium, auditus. Noctu autem quies aliquantis per obfessis indulta, sed brevis & infida, ut qvæ majus, præsentiusq; periculum parturiret: Interdum enim grandiora aliquot tormenta propius admotà muris, & intra minoris

sclopetuli iactum è regione primariæ portæ collocata. Quo postea luce conspecto, obsessi, non jam simulatè, sed seriò, de suspensione armorum, deductionis prænuñcià, agere primò cœperunt; eaq; haud ægrè impetratà, ad ipsam statim deductionem perventum: Ita ut præsidium à meridie Urbe statim excesserit. Incolæ, Urbis directione vigesies mille florenis redemtâ, quingentos Reginum præsidio recipere, simulq; juramento conceptis verbis præstito, Regi Sveciæ, ut Domino suo, hæreditariorum ac propriorum subditorum adinstar, fidem obstringere coacti: Qvæ verò suburbanas nonnullas ædes, ad tutelam Urbis, ipsimet diruerant partim, partim exusserant, easdem ne unqvàm reædificarent, imperatum. Reperit quoq; Hornius in hoc loco, commeatus, rei tormentariæ, tum machinarum ænearum varii generis copiam non temnendam: Validum belli porro gerendi instrumentum.

Et Orten-
burgi ca-
strum,

Ipsis Nonis Septembris, Ortenburgi munitissimum castrum deductione in Hornii potestatem transiit: Unde, qvæ Ortenox, satrapie præerat, Præfectus, maturè, anteqvàm arci includeretur, Brisacum aufugerat. Ortenburgo autem dedito alia quoq; loca vicina, ut Gengenbaccum, Cellæ ad Hammersbaccum (cum Urbe antistites) Hausenæ, Wolfscum, totaq; Kentzingana vallis, ad Rotwilam & Wirtenbergenfis agri confinia usq;, nullâ morâ interpolatâ, Reginorum tutelæ ac protectioni successerunt.

Inter secundos hos successus nil obstabat; qvò minùs ab ea Rhæni parte ulteriùs promoverent arma, nec Kentzingæ tantùm, sed & Friburgo manus injicerentur: Certo, tamen consilio hac vice istud dilatû. Non enim munitæ admodum hæ Urbes, & numerosâ Pontificiorum civium turbâ infesæ: Ita ut, nec istarum munitio defendi, nec horum ferocia & zelus, qvo ergà sacra sua ferebantur, coerceri, nisi valido militum præsidio, posset. Copias autem regias in ejusmodi præsidia dispergi, & Exercitus robur minui, rerum status adhucdum non patiebatur. Qvin & tempus diu hîc terere, haud operæ Hornio vi-

sum: Qvod majori progresterium spe in Alsatia subigenda collocaret.

Hinc cum milite, qvem adduxerat, Argentoratum versùs repedans, Rhenum denuò trajecit: Flexo tamen paululùm Alsatia invadendæ consilio, non de Sletstadio amplius, sed Benfeldâ ipsâ in potestatem redigendâ agitans. Mutationem consiliorum inducebat Benfeldæ situs: Qvâ ad latus in hostium manibus relictâ, Sletstadii obfidium difficultatibus plenum reddebatur. Non enim hinc modò, sed & Dachsteno, quod pariter adversæ partis præsidio tenebatur, commeatum Hornio, Sletstadium obfidenti, ab hoste iri interclusum, metus erat. Veniebat insuper exactâ curâ rerum circumstantias pensanti in mentem: Reliqua pari, qvâ occupata forent, facilitate, si Exercitui credendi imponeretur necessitas, amitti. Qvod si fortuna conatibus in occupando tanti momenti loco arrideret, Regem Sveciæ hoc ipso Alsatia adeò altè impresurum pedem, ut ab hoste, prout vires ejus tunc temporis afflicte admodum, è statu haud valeret dimoveri: Et, ut reliqua loca manerent intacta, belli ratione, Exercitum ad Mœnum, aut aliorum, hosti defendendo, abduci, flagitante, in signe tamen hoc esse rerum in Alsatia gerendarum exordium; latamq; eo ipso denuò invadendæ ac penitus subjugandæ aperiri fenestram. Deniq; Argentoratensium quoq; affectum, qvo regias partes prosequerantur, haud parum auctum iri spes erat, si infestorum vicinorum molestiâ exonerarentur. Hæ igitur causæ Hornium, Campiductorum, impulerunt: Ut ad oppugnandam Benfeldam omnibus viribus accingeretur.

Nobilitas autem inferioris Alsatia, hoc rerum statu, de tributo Regis pensitando haud difficulter assentebatur, & diversi Ordines, successu temporis, ad imperata faciendum bono modo se patiebantur induci: Summi beneficii loco habentes, si Argentoratensium, & Comitum Hanovæ Lichenbergicorum exemplum secutis ad regiam protectionem ac tutelam pateret aditus.

Media quoq; Marchionatus Badensis

Benfelda
denuò à
Regiis ob-
fideatur

densis pars, quam Cæsar Durlacensi ante duo lustra, & quod excedit, extortam, Edowardi fortunati liberis tradiderat, rebus Reginum ex voto fluentibus, & hoste ab omni parte pulso, ad eundem Durlacensem postliminio reversa.

Rex Noriberga, valido subsidio firmata, discedit.

44. Sed reflectamus cum stylo mentem ad duos capitales hostes, Regem, nimirum Sveciæ, & Bavaricæ Fridlandiæq; Duces, nuper in castris, haud procul Noriberga collatis, relictos. Jam Sveciæ Rex hosti, certamen vitabundo, confessionem concessi ubiq; campi expresserat; in statu etiam, quem proximè hostem ceperat, quatuordecim penè dierum moram trahens, omnem adversarium è castris depellendorum, aut alià inde ratione extrahendorum spem deficere, liquidò animadvertēbat: Quapropter movendi se consilium cepit; cum fortè appetit, Noribergæ, cui totam ætatem avidis faucibus inhærat, tentandæ subrepente, è latibulis suis in apertam planitiem prolektari possent? Vasis itaq; conclamatis, & impedimentis ac re tormentaria præmissis, cum Exercitu in aciem instructo, personante latè campum tympanorum murmure, & tubarum clangore, extrema penè hostilium castrorum stringens, Neostadium ad Æstum se contulit: Hoste ad hæc omnia immoto, nec postremam aciem ullis leviorum incursum tentaminibus infestante, aut quoquo modo iter impedire auso; quinimò equitum turmas, quæ extra castrorum vallum in primis principis excubabant, intra vallum retrahente.

Regis autem hic discesus Pontificiis, Coloniae & alibi commorantibus, eo auditu magis insolens obtigit, quia mendaces rumorum architectones apud illos sparserant: Regem cum omni Exercitu ab adversa parte adeo arctè circumfessum; ut evadendi nulla pateret rima. Cui impudenti falsimonix ut fides asstrueretur, peculiaris, huic rei inventa, & cupro excusa castrorum effigies Coloniae venum circumlata fertur.

Reliquerat tamen Rex Noribergensis ab propulsandum hostis im-

petum, quater mille quingentos circiter pedites, & equitum alam, cohortemq; draconum, ductu Cniphufii, generalis vigiliarum Præfecti: Supremo tamen rerum omnium, & totius Imperii, cum civilis, tum militaris clavo, Regni sui Cancellario, qui pariter Regis jus illuc remanebat, concredito. Nec dubitabatur, quin præsidium hoc sustentando hosti par esset; quoad subsidio Rex è propinquo accurreret: Qui in hunc finem, & ut hostis consilia exactius exploraret, usq; ad Idus Septembris, Neostadii cum Exercitu subistit.

Nostradio Rex, idest Idibus, Wins-
hemum movit. Ubi Tartarici à Chrim-
nicensium, Ctircasorum ac Procopen-
sium Imperatore, (magnum Chamum
vocat) Imperiique Primoribus Legati
illum convenerunt: Vice Dominorum
suorum, quibus inclytum & gloriosum
Regis, totientibus adoresis
mahti, nomen, in oris istis longissimè
dislitis, innotuerat, de victoriis obten-
tis gratulati. Legatio isthæc viginti
personis constans, quarum princeps &
caput, ab ipso Imperatore missus Nu-
ralii Olan Murla appellabatur, ut co-
mitter à Rege accepta, ita dapsiliter
tractata, & benigno accepto respon-
so, nec sine muneribus dimissa.

Tartaro-
rum Lega-
tio ad Re-
gem venit

45. Hisipis Idibus Septem-
bris, cæsareus quoq; & Bavaricus Exer-
citus, aliquamultis pagis circa No-
ribergam incendio desolatis, atq; ita
bile, quam in Urbem non poterat, in
paganos effusa, castra sua, Vulcano pa-
riter consecrata, deseruit. Eodemq;
momento Onoltzbacum, Swabacum,
Rota, reliqua, quæ hinc inde in-
federat, immunitiora loca hoste se li-
berata senserunt: Solo Lichtenavò
excepto, quod ulterius præsidio tene-
ri, operæ pretium visum. Regnoso
autem tramisso, Forchemum resti-
tum: Ubi major & validior Exercitus
pars paulisper interquievit, Bavaricis
nonnullis copiis ad Danubium pro-
perantibus, & Gallasio à Duce Frid-
landiæ versus Bohemiæ confinia, inde
in superiorem Saxoniam, Electoris,
qui jam ante ab Holckio mirum in mo-
dum afflictabatur, penitus opprimen-
di, contendere jussu. Qui inter vi-
am in

Cæsariani
è castris
ad Nori-
bergam
movent.

am in Noribergensium territorio hostiliter grasatus, Lauffum, Grefenbergam, Veldam, Hersbruccum, ditioni eorum subiecta oppida, in potestatem redegit.

Gallasius Lauffum fanè Regii milites, quorum quinquaginta illic servabant, civibus & agricolis edo refugis subsidiam operam navantibus, defendere ausi, hostilium armorum impetum per integrum diem, noctemve remorabantur: Donec tormentis loco, perse, haud adeò munito, admotis, & verberatione ad portam institutâ, pilisq; aliquot granatensibus injectis, ad deditionem necessitatem compellerentur. Quæ tamen, nisi quod vitam salvam præstaret, haud admodum ex ipsorum re fuit: Miles enim Dominum mutare, incola verò direptionem magnâ pecuniæ summâ redimere coactus, & dum ea exsolveretur, primores quiq;, ut vades, Exercitum ingratius sequijussi. Locum Gallasius discedens, præsidio firmatum relinquebat: Quod, operi aut labori haud parcens, successu temporis magis, magisq; munire se, & ad hostilem vim excipiendam præparare coepit.

Dirumq; Sævior adhuc fors Grefenbergam manebat. Hujus enim incolæ, in modum **grasatur.** ipsi quoq; in defensionis audaciam erecti, mox hostium furori cessere: Qui in vitam multorum, obviis passim primo fervore trucidatis, & fortunas omnium, oppido penitus direpto, debacchati, ipsis deniq; ædificiis, igne injecto, næniam cecinerunt.

Sultzbacum porrò ut Gallasius attigit, Urbem aliquoties iratæ fortunæ ictus expertam, jamq; ad incitas penè redactam, eo tamen non attento, incolarum principes in captivitatem abducti, &, quicquid annonæ reliquum erat, Ambergam avectum.

His post se relictis vestigiis, quæ memoriam ipsius, devovendam potius, quàm voris ullis prosequendam, incolis subinde refricarent, Weidam & Egram, rectaq; inde viâ in superiorem Saxoniam contendebat; Holckio se juncturus: Ut infrâ patefecit.

Rex Danubium versus cōtendit,

46. Dum ergò Cæsariani Noribergæ valedicunt, & nuncium de ipsorum discesu ad Regis aures

perfertur, neis quidem diutius cunctandum ratus, decimo quarto Calendarum Octobris, Exercitum bipertiebatur; & Bernhardo, Saxonix Duce, cum parte Kitzingam ad Mœni fluminis, Franconixq; defensionem ire jussit, cum altera ipsem Rotenburghum ad Duberum, hinc Dünckelsfilam, iter habebat: Ubi octavo Calendarum Octobris quieti dato, porrò Nordlingam, atq; postridiè Donawerdam perrexit. Donawerdam eadem adhuc vespérâ equitatus traductus, illoq; magna pars noctis, ad meridiem usq;, absumta: Quæ summo mane pedatus subsequēbatur. Rex autem, & hanc noctem, & diem, qui securus, Elgavix transegit: Recuperandi Raini, oppidi ad Licum siti, consilium agitans, summoq; studio comparans, quæ huic expeditioni necessaria viderentur.

Bavarus enim auxilio suffultus **Bavarum** Florentinarum copiarum, quas binimiles **Rai-** fratres magni Hetrurix Ducis, Cæsa-^{no poti-}ri suppetiarum, ex Italia in Germaniam adduxerant, Rainum, violentâ obsidione tentatum, à Mitschevalio, regio Tribuno, cujus fidei locus erat concreditus, nullam aut exiguam defensionem auso, deditione recuperarat, sexto Calendarum Octobris: Eo ipso momento, quo Rex, depellendi obsidio hostis, approperans, in proximo jam versabatur. Hic itaq;, ut Augustam Vindelicorum difficultatibus eriperet, quibus, oppido isto in potestate hostium relicto, itineraq; quotidianis incursionibus exinde circumcercâ insensente, brevi colluctatutam eminens prospiciebat, de eodem vi è vestigio obsidendo, consilium ex arena ceperat.

In quem finem, quinto Calenda-^{Rex in cō-}rum Octobris, Marckbiberacum mo-^{tinenti id}vens, ibidemq; pernoctans, Licum, ^{recupe-} ponte sterna imperavit. Postridiè ^{rat.} autem vestigia sua Oberndorffum relegens, in aliquot Croatarum centurias incidit: Qui fusi statim, & vexilla septem fugientibus erepta. Pridiè Calendarum Octobris, pontem, indefesa suorum operâ jam absolutum, & utramq; ripam connectentem, cum Exercitu ac tormentis tramisit: Impedimentis cis flumen manere jussis.

Nec

Nec mora: Exstructi statim suggestus, disposita tormenta, & humo hostē versus egestā, oppido appropinquare cœperunt. Summā quidem industriā & celeritate; quā tamen densa nebula, totum campum obumbrans non parum adjuvit: Ita ut Regi, humum molientes, caligine ejus instar velamenti prætenfi cœlis tegeatur, nec certis & destinatis ictibus à vicino hoste peti possent. Nullā itaq; difficultate & exiguo tempore accessus ad ipsas usq; hostis munitiones promori. Qui, ut ultra quadringentos milites, omnes veteranos, in præsidio haberet, nihilominus animo statim fractus, ad deductionem se obtulit: Eadem adhuc luce certo pacto dimissus. Et pedes quidem, depositis id genus armis, quæ superiora ad lateralium differentiam vocant, eqves verò, relictis eqvis, pediti exaquatus, & ipse pariter pedes excessit. Ita locus hic; tam naturā, quā arte ac operibus, à Regiis exstructis, satis munitus, paucarum horarum spatio, haud dispari, ac ab hoste occupatus fuerat, facilitate à Rege receptus: Quem, ad minimum, sex aut octo dierum vim toleraturum, Rex ipsemet sibi persuasum habuerat.

Mitschevalius de-
ditū Rai-
num ca-
pituluit.

Non tamen Mitschevalio Tribuno id quicquam levamenti attulit: Quin Neoburgi ad Danubium, quorsum Rex postridiē cum Exercitu fecundulerat, summo castrensi judicio sisteretur. Ubi auditis, nullam aliam culpæ suæ excusationem prætexere potuit; nisi quod milites nonnulli, misso ad ipsum Signifero, deditionem fieri postulassent, minitabundi: Nisi fieret, arma abjecturos. Quia verò, causā cognitā & discussā, excusatio hæc frivola nulliusq; momenti iudicabatur; quippe cum in seditiosos hos condignum potius edere exemplum, quam postulatis eorum morem gerere decuisset: Ideò, sententiā solenniter latā, dictus Tribunus, tertio Nonarum Octobris, capite truncatus est; aliis in terrorem, ut commendata fidei suæ loca majori curā tuenda imposturum noscent. SubTribunus ejusdem, & alii cohortium Ductores, in loco supplicii, spectatores pœnæ fuere, non comites: Deprecante Regina, vitæ veniam à Rege consecuti.

Non notare autem hic non possumus; utriq; fratri, Casparo Gulielmo, & Jodoco Henrico, Mitschevaliis, fatale fuisse videri hoc tempus: Nam ut ille, Raino sexto Calendarum Octobris dedito, vitæ simul & existimationis jacturam fecit; ita hic pridie, qui septimus erat Calendarum Octobris, Legione ejus ad Gvelferbyrum ab hoste oppressa, fortunæ quoq; iratæ aculeos haud perfunctoriè experiebat.

Ipsis Idibus Octobris Landsberga ad Licum in Regionum potestatem denuò concessit: Præsidio, quod Licum, in delectis sclopetariis circiter sexcentis Regis ditionem constabat, non, nisi albis bacillis, abire permisso.

Inter hæc Fridlandiæ Dux, cum Rex potissima hostilium armorum mole, dem à Da- in Saxoniz Electorem incubuerat: nubio refert, ad Eundem aurā Regis & aliorum Pro- fert, ad testantium communione divulsurus; succurrē- aut, si fidem servare, oppressuri, & dum Ele- pesum omninò daturus. Quapropter Elector binis literis, ingenti pro- xoniz. perantiā datis, Regem obsecraverat, rescruerat: Ut ne in ancipiti & periculosisimo hoc rerum statu, quores omnes ac fortunæ ipsius in acie novacula versarentur, auxilio laborantem destitueret; sed, fœderis contracti & boni publici memor, hostis infringere impetum ac furorem. Nec ad ferendas ille cunctantior, quā alter ad flagitandas suppetias, illicò, consiliis omnibus, quæ animoolvebat, sepositis, Electori toris viribus succurre, & effectum, quo hominem complecteretur, minimè fucatum, nec non fidem haudquāquam subleam re ipsa contestari decrevit. Cui fini, rebus Augustæ, Rainti, Donawerdæ, adversus Bavari impetum provida curā ordinatis, relictisq; hoc tractu aliquot militum millibus, Christiano, Comite Palatino Rheni, Duce, donec Johannes Bannerius à vulnere reconvalesceret, cum Exercitu reliquo Nordlingam repedabat. Unde Exercitus, quinto Idum Octobris, restā per mediam Franconiam, versus fatalem Misniæ terram, progredi justus: Rege ipso cum septingentis equitibus ac draconibus à via paululum declinante, & Noribergā se conferente.

47. Bavarix enim & Fridlandix Duces, octavo Calendarum Octobris, Forchemo, tormentis nonnullis, vasisque quampulurimis, quæ jumentorum inopiâ avehi non poterant, illic relictis, & loco valido præsidio firmato, discedentes, Bambergam junctis viribus perrexerant.

Cæsariani in Culmbacensi agro truculenter se gerunt.

Paulo ante Culmbacum & imminentem Blasfenburgi arcem procure, libido eis inceserat: Misso illuc, quinto Calendarum Octobris, tubicinis, qui deditionem imperaret, & postulato, aliquoties repetito; cui adjunctæ postremo minæ. Nihil imperata fierent, nullum natum hominem, imò ne embryonem quidem, necdum natum, stragi superfore; sed universam provinciam ferro, flammâque delolatum, & ab imo quasi eversum iri. Verum, qui Marchionis Brandenburgici, cum absentis, nomine rebus hic præerant, minis nequicquam territi, constantem Domino suo, & communi constantium causæ fidem exhibuere. Quocirca miles, laxato à Ducibus freno, in prædarium, cædium, incendiorum licentiam effusus, horrendum grasfari cepit: Quampulurimos insignes viros, pagos, tum arces quoque ac molendina, circumcirca Vulcano consecrans. Baireutum, quod direptionem, numeratâ non modicâ pecuniæ summâ, vix ante aliquot dies redemerat, improvisò oppressum & expilatum: Incolis nonnullis trucidatis; aliis aliquam multis, extorquendo aëri, in captivitatē abductis. Nec cum Creusæ, Pegnitio, cæteris in dicti Marchionis territorio sitis, oppidis mitius actum. Blasfenburgi autem ad arcem quandocumque propius subirent, tormentorum fulminibus excepti, re infectâ pedem referre cogebantur.

Toburgi Urbis occupat.

Quarto Calendarum Octobris, Exercitus Coburgi Urbi & castro admotus. Præerat huic loco Tupadelius Tribunus, propriâ draconum Legione stipatus, & hostem propius accedere sentiens, cum maxima militum parte in castrum, quod, monti superstructum, Urbi imminet, seceserat: Uno tantummodo Centurione, cum centum sexaginta gregariis, & provincialium delectu ad Urbis defensionem relicto. Hi primos hostium, mœni-

bus appropinquantes, strenuè retulerunt. Nec segnior Tupadelius, eruptione bis ex arce factâ, bis hostem suburbis, quæ jam insederat, eiecit: Quoad Ducis Consiliarii, & Civicus Magistratus, interdicto civibus ac provincialibus armorum usu, deditionis apud hostem satagerent. Tunc enim hosti mox resecrata portæ, inscisi Regiis: Qui receptu in arcem penè interclusi. Animis tamen ac armis idcirco nequaquam abjectis, in cuneum conglobati, simul ipsi perupperunt; simul à Tribuno, qui laborantibus & circumventis subsidio temporari aderat, hosti, circumfuso & nequicquam frendenti, sunt erepti.

Eadem adhuc luce à Duce Fridlandix misso tubicen in arcem, deditionem flagitatum: Sed cum repulsa dimissus. Quo reverso, inter noctis tenebras propius succedens arcis miles, terram moliri exordiebatur: Verum nec hoc ex voto cecidit; montis asperitudine omnem laborantium operam respuente. Totus itaque in fermento jacens Fridlandius, dira quæque & crucem Tupadelio interminatus, fertur: Sed hic verborum injurias facto ipso militare in modum compensaturus, eruptione feliciter tentatâ, hostem, ab uno arcis latere, statione, quam ceperat, penitus ejectum ibat. Durante obsidio, Cæsarianorum ad quingentos, partim cæcos, partim vulneratos, ipsorummet confessione, constitit: Nulla tamen adhucdum disposita fuerant tormenta, licet suggestus constructi eminè conspicerentur. Ignis tantum artificiosus aliquoties injectus, & in casum: Quippe qui, nec ædificiis flammam, nec defensoribus ullum aliâs damnum intulerit. Terrio Nonarum Octobris, tribus ante solem exortum horis, soluta obsidio, & multis terræ egerendæ instrumentis inter semifacta opera relictis, discessum. Urbs tamen prius, & cumprimis Ducis sedes, penitus exspoliata: Ubi, quicquid non urbanorum modò, sed & circumjacentis provinciæ Primores habuerant pretiosius, ceu in receptaculum rutum, ab incautis congestum, Fortuna prædabundis velut per compendium obtulit. Quod omnè, una cum

tum ducario thesauro, cimiliis, supellectile argenteâ, armis artificiose fabricatis, & si quid aliud possetu dignum videretur, aulâ armamentariove cum pulvisculo everfis, aliquot centenis curribus impositum, secum avexere. Cancellarius quoque Ducis, & septem, quâ Regiminis, quâ iudicii seu Scabinatus Consiliiarii, nec non Senatorum principes nonnulli ac primariæ fœminæ, junctim septendecim capitum numerum complentes, captivi abducti: Ut ingenti, triginta quinque millium Joachimicorum, lytro depenso, redimerent libertatem.

Bernhardi, Saxoniæ Ducis, in Croatas impressio.

Dum Urbis Coburgensis direptione & arcis obsidio implicatur hostis, Bernhardus Saxoniæ, Dux, cum milite, à Rege ipsi attributo, circa Swinfurtu hæserat, nec, quotidianis excursionibus eundem vexare, & infestare, prætermiserat. Inter alia, nullis munitionibus rectum, sed passim tendentem per insidias tentaturus, improvidoque cladem forsitan aliquam illaturus, validâ ipsemet equitum manu, Coburgum versus, excurrit. Conspecto tamen, Croatas eadem nocte, ex transverso itinere facto, transiisse, quam in sistebat viam, recentia horum vestigia secutus, albescente cœlo, in loco quodam sublitit: Exploraturus, quorsum divertissent. Nec mora: Duobus pagis, non ultra horæ iter, à loco, ubi gradum fixerat, disitis hospitari, mox illi cognitum. Hos ergo opprimere certus, citatum agmen secum rapiebat: Jamque vix stadii mensurâ, ab hospitibus de adventu ejus nil præsentientium aberat, quando exiguis vicenum equitum manipulus, in proximo pago palans & prædabundus, partim illic ferro cœcis, partim equorum pernicitate se subtrahens cœdi, rei indicium fecit; subitoque inter hostes ad arma & equos conclamatum est. Neque grandibus adeo gradibus appropere poterant Regii, quin offenderent in rapidissimam fugam effusos: Quorum nonnulli equos instratos consilientes, saluti suæ confulebant. Quadraginta tamen, & quod excedit, mo ratores obruncati: Reliqui, pars Mœnum nando transmiserunt, pars Zeilam versus se recepere. Regius eques, utut calcibus eorum strenue insistens, quod tamen toto sparsim campo fugerent,

haud condignum satis operæ pretium tulit. Pauci tantummodò tardiores in fuga adhuc trucidati: Ut & postmodum, senescente die, viginti circiter, qui in silvarum latebras se abiderant, inde eruti, vitâ luerunt.

Hostem, soluto Coburgensis arcis obsidio, movisse castra, antè diximus. Hic itaque sub discesum vires bipartitus, Bavarie quidem Dux, cum suis atque nonnullis cæsareis copiis, per diœcesin Bambergensem & superiorem Palatinatum, Ratisbonam, inque propria remeabat: Fridlandio, per Voetlandiam, Misniam & Saxoniam superiorem versus contendente.

48. Nec longè admodum præcedens Gallastius, Wonsidelæ & Rubnicio igne absumtis, Octavo Calendarum Octobris, Hofium Voetlandiæ attigerat: Aliquot militum millibus, & octo tormentis, mortariisque nonnullis, quorum unumquodque haud minis duodecim, & pars sedecim jumentis trahebantur, Holckio se juncturus.

Gallastius Electoris Saxonie fines intrumpit.

Hofio Plaviam, & inde, sexto Calendarum Octobris, Zvicaviam perrexerat: Validâ, quæ vicina loca in potestatem redigeret, manu Werdam inter vias missâ. Id quod in proclivi fuit; unaque cum aliis, Altenburgum, Ducum Saxonie, Altenburgensis stirpis, sedem, infelix fors tetigit. Huc enim, tertio Calendarum Octobris, à Cæsarianis perventum; Nec militaria modò hospitia, sed & decies mille Joachimicorum summa, direptionis redimendæ, magnâ importunitate flagitata. De hospitibus assentiri, omnino necessum erat; de pecuniâ postulato aliquantulum remittere, resque licitando ad sex Joachimicorum millia reducta: Quorum dimidium in præsentia ære è vestigio numeratum, de residuo, datâ syngraphâ, sponso interposita; intra octiduum numeratum iri. Nec id tamen à vexatione & injuriis militum immunes penitus reddere potuit incolæ: Biduo enim illic commorati ingratum hi hospites, dum, eo elapso, Chemnicium à Gallastio avocantur, suburbia diripere; in nonnullas ædes intra Urbis viscera eadem licentiâ graspati.

Chemnicium Gallastio, Calendis Octobris Chemnicium

Friburgū,
Holckio
junctiōe
deditionē
capit,

Octobris per deditionem cesit: Cujus cives, armis depositis, defensionem detrectantes, loco remunerationis, ab hoste obtinebant; ut iisdem, quibus Zvicavienſes pepigerant, condicionibus fruerentur. Multa, quam pependere, undecies mille Joachimicorum fuit: Cujus dimidium statim exsolutum, de reliquo intra quatuordecim dierum spatium exsolvendo cautio præstata. Miles electoralis illic repertus, eodem pacto, quo, qui Pragæ excesserat, armis nempe exutus, bacillisque in eorum locum substitutis, dimissus.

Chemnicum dedito, Gallasius & Holckius vires suas haud procul Friburgo conjungere: Friburgū, sine mora, torā Exercitus mole aggressi. Præerat Urbi Løſerus Tribunus, valido bis mille peditum, & ducentorum equitū præsidio stipatus: Qui strenuè ab initio rem gerere visus, non paucis hostiū continuā plumbeorum missilium è muris depluentium grandine prostratis, Sustentare tamen diu non potuit. Turrium enim & murorum pinnis, unde obſeſores maxime infestabantur, quinto quartoque Nonarum Octobris, tormentorum violentiā decussis, & cuniculis aliquot, ad ima fundamentorum subruenda, jam præparatis, deditionem Gallasius simul benignis verbis offerre, simul adjicere minas: Siquidem porro obstinarent, ne gravidarum quidem ventri parcitur, sed omnia Diis Manibus ferro sacrificatum iri. Quibus minis succumbens propugnatorum alacritas ad deditionem animum appulit. Mox ergo, impedimentis quidem falvis, sed armis tamen superioribus, signisque ac vexillis hosti relictis, tertio Calendarum Octobris, intra nonam & decimam antemeridianam, Urbe excessum: Octoginta insuper è provincialium equitum numero, equis detrussi, pedites abire jussi. Ab Urbe postmodum centies, & ab ipsomet Electore, ni Majorum monumenta dirui ac pesum dari vellet, octogies mille Joachimici postulati.

Hoc peracto, Albi, transeundi fluminis animo, appropinquabant Cæsariani: Misniæ Urbe, ut militari præsidio destituta, nullo negotio in eorum potestatem cōcedente. Quia verò electoralis miles, ponte hic interrupto,

statū in opposita ripa ceperat, tormentis & longioribus tubis indefinenter Cæsarianos trans flumen infestans, cōsilium isthuc locorū transeundi ad irritum cecidit. Quapropter ripam Albis porro legentes, quinto Idū Octobris, Oſehatzium attingere: Quod, unā cum aliis circumjectis vicis ac pagis, penitus direptū; insuper horū nonnulli, Lummiſchiū præcipue, igne injecto, excidium passi. Quarto Iduum Octobris, Wurtzamiū: Quæ octodecim solis equitibus ad omnem petulantiam paruit; nonnullis è Senatorū numero, pecunia extorquenda, captivis abductis.

Holckio autem & Gallasio in Misnia atque Saxonia superiore pro lubitu debacchantibus, ipsemet Fridlandiæ Dux, post solutam Coburgensis arcis obſidionem, eò quoque properabat; cujus præcursores Plaviam, sexto Iduum Octobris, venientes, Weidā inde perrexere: Ubi universum Fridlandici Exercitus robur in unum conveniens, acie instructa, lustratum. Weidā motis castris, Altenburgum ibatur: Quod loci Holckius & Gallasius cum suis eidem se junxere.

Multiplicato hac ratione hoste, multiplicata incolarū miseria, sparsoque latè bello, omnia cis Albi, quæ excursionibus provincia patebat, direptionibus, caedibus, incendiis fœdata. Tercio Iduum Octobris, Croatæ Neostadium ad Orlam usque excurrentes, hunc cū vicinis quibusque locū, omnino expilatū ivere. Similem Cala subiit sortem: A tribus turmis, quæ eò diverterant, direpta. Eodem die, quingentorū, è Germanis & Croatis cōflata, manus Salfeldam, quam Rosius, regius Tribunus, tutabatur, adorta, Rosio ingratū pulverulenti fumi odorem flammis & lethiferis missilibus mixtum propinante, re infecta, nonnullis suorum desideratis, retrō abiit: Suburbia tamen, rabie hostium huc versa, igne injecto, arserunt. Planities quoque camporū, longè latèque, ferro ac flammis miserandum in modū deformata: Militibus in obvia quæque nullo nō libidinis ac licentiæ militaris genere grasfantibus. Hinc ubi vis trepidatio, metus, terror, nec, nisi in fugæ celeritate, spes reliqua miseris incolis: Qui pretiosa sua, quantum poterat quisque, ac valebat, Erfordiam, Dresdam, Wite-

Fridlandius ipsemet Misniam ingreditur.

Witebergam, ut tuta in receptacula, convehentes, ipsimet quoque; magnam partem, laribus relictis & hostium injuriæ expositis, eò commigrabant.

Fridlandiæ Dux inter hæc Lipsiæ cum Exercitu paulatim proximabat; Quo in tractu Pappenhemius Cäpiductor occurrens, validâ accessione ejusdem vires auxit: Hostiû armis undique in Misniam confluentibus, velut fatalem martialium horum ludorû palæstram.

Pappenhemius à Trajecto Mosæ revertitur,

49. Pappenhemius etenim, Trajecti ad Mosâ obsidio liberandi spe excusatus, relictâ insaufâ ac infestâ hac sibi orâ, tertio Nonarum Septembris, cum Exercitu Rhenum iterum transmiserat: In Westphalia circa Sufatum primò divertens, recipique in Urbem cû suis minitabundus imperans. Demum cum hac, more modove, quo, secundum Poetam, hominesque Dei; placari solent, & ipse mitigatus, transegerat: Non nisi duas equitum Legiones in Sufatensium agrum (Boerdam vocant) hospitatum distribui, provincialium impendio sustentandas, assensus.

Paderbornæ subdio accurit.

Hinc post conterminâ quoque oram, & circumjectas Urbes ære emunctas, Paderbornam iter flexerat. Cujus adventu cognito, Baudisius, viribus ad confliendum cum eo haud quaquâm par, desertâ obsidione Huxteram ad Visurgim recedebat: Firmaturus illic pedem; donec, pluribus copiis suppetias venientibus, ipse quoque viribus auctior, aperto Marte congredi cum hoste auderet.

Regiorû & Pappenhemiano- rum ad Brakelam conflictus

Haud longo post intervallo Comes Gronsfeldius, equitatus partem, & sesquimille pedites secû trahens, Brakelam, ubi sexcenti à Baudisio dracones divertebant, viis undique in infestis circumdedit. Qui, ut hostium faucibus creperentur, Jacobum Mercierium, quem parvum vocitavimus, Dewitziumque & Plesium Tribunum, cû sua quemque Legione eò mitti placuit. His ingruentibus callido consilio cedere hostis, ad usque locum, quem sclopetariorum aliquam multis occulte infederat. In quos fugâ hostilis, sed simulatæ, illecebrâ illectus parvus ille Jacobus, & præter gregarios, duobus equitum Magistris, tribusque vexillis multatus, retroagi, & campo jam pelli: Sed dracones, eruptione ex oppido factâ, subsidio tempore accurrentes, recolligendi se, & iteratè impetu

aggrediendi hostem, spatium dare. Ita, versâ fortunâ, hostis, nec sine clade, in fugam conjectus; & duo, quæ Hasliacis ad Volcmarsiam eriperat, tormenta, totidemque vexilla fugienti extorta.

Pappenhemius autem cum universo Exercitu, undenas peditum, & duodenas equitum Legiones, secundum captivorû relatum, complexo, in Baudisium, ob suorum paucitatem, campû defugientem, rectâ movebat. Decreverat hic, ut diximus, ab initio, Huxteræ hostis vim præstolari, eumque in finem munitionibus nonnullis, & subitario vallo se induerat. Verum ubi Pappenhemium, Gronsfeldio cû nonnullis copiis ad Pollam Visurgim transire jussu, ab utraque fluminis ripa impetû minitari, tormentisque in castra summâ vi detonantibus, certaminijam proludere, simul quoque propinquam famem unâ cû hoste, exiguâ farinæ copiâ superante, ac rivis, quibus molendina impelluntur, aliorum averis, imminere vidit, consilium mutare coactus, Pappenhemio à continuo tormentorû dispendio paululum remittente, ad receptum omnia ordinabat: Re tormentariâ ac impedimentis præmissis, Exercitumque in campum educto, & in aciem disposito.

Interim Pappenhemius in altiusculum, ad Regiorû castra tormentis instanda summè opportunû, locum, machinas traducens, circa decimâ vespertinam, in munitiones, fames Visurgim exstructas, institutâ decusatum verberatione, fulminare iterum cœpit: Sed animadverso, cõtrariis idibus haud responderi, id quod res erat (Baudisium, nempe jam in receptu totû) odoratus, equitarû terga se recipientium cedere jussit. Qui Ducis imperia exsequi proutus, in Trescovianam equitû Legionem tantâ ferociâ invehens est; ut cû supremo excubiarum Præfecto, & uno equitum Magistro, ipsum Tribunû in potestatem redegerit: Mox tamen à Plesiana, Werbergiana, & Finnonica Legionibus, in præliû succedentibus, cum clade non modicâ ac trium vexillorum jacturâ repulsus. Militum desiderati utringue ad quadringentos.

Baudisio Visurgi ripâ dejecto, Minorodius Comes, viginti duabus equestribus turmis, quas inter duæ draconû alæ recēfæ, universim septingentorû equitû numerû haud tamen excedentibus, rant.

Baudisius, Huxterâ desertâ, ulterris se recipit.

Pappenhemiani Gvelfherbyrû obsidio liberant.

Gvelpherbytum repentē misus, septimo Calendarum Octobris, circa septimam matutinam, eo ipso tempore, quo Georgius Dux Luneburgensis, castris, actā Brunswigæ præteritā nocte, valetudinis curandæ aberat, è vicina silva, quā Hildesium itur, subito erupit; nemineq; impedire auso Gvelpherbytum ingressus, mox præsidiorum subsidii auctior rediit: Binas binorum Tribunorum, Kingi atq; Mitschevalii, stationes, Lindem & Halchtern, undiq; circumdatas, magno impetu oppugnans, demūq; expugnans. Cæsi Regiorum centum viginti: Ad octingentos, inter quos ipse Kingius, vulnere, licet haud mortifero, saucius, capti, & Gvelpherbytum, unā cum duobus machinis, duodecim pondo vomentibus, & sex militaribus signis, in triumphum traducti.

Priusquā opprimeretur obsidionalis hic miles, Dux Luneburgensis Baudisium subsidii nonnullis firmare, animum induxerat: Quod Pappenhemium, ad Visurgim occupatum arceret à Gvelpherbyto obsidione liberando. Misæ etiam huic rei, Lohusii ductu, copiæ, castra ad Gvelpherbytum, per se milite haud satis valida, magis adhuc nudaverant. Verum Lohusius, ubi Sesium attingit, per diversos exploratores inopinatis adeo & minimè prævisis nunciis percussus est: Ut vela statim legere, nec cursum modò itineris inhibere, sed Hercinix quoq; silvæ montana, eorumq; aspredine, velut tuto latibulo testus, Goslarium petere cogeretur.

Cum Brunswigæ quoq; Civitate de Exercitus receptu, si opus foret, sub Urbis mœnia præbendo, & suppeditando commeatu, per Jacobum Stenbergium, regium Legatum, fuerat actum. Quæ de isthoc, vi fœderis cum Rege initi, promtè asensa, ne de commeatu quidē pro virum modulo difficilem se præbuit: Nihilq; restabat, quā ut, perspecto camporum ingenio, castris locus deligeretur, & de eo muniendo susciperetur cogitatio. Verum enim verò, dum mora hic nectitur, & dies ducitur ex die, hostis teleritas consilii præverterat maturitatem, & receptus, ex parte ferior, ut diximus, aliquantò fuerat.

Nec mediocrem sanè cladem Georgius, Dux Luneburgensis hac ratione perpetiebatur. Francisco tamen Carolo, inferioris Saxonix Duce, cum noviter conscripto, Regis auspiciis, milite, & aliis copiis ad eum statim se conglobantibus, damnum hoc facile refectum: Ita ut, dum hostis in Saxoniæ Electorem conjuratim undiq; perniciem unicè eidem intentans, irruit, ponte ad Magdeburgum transisso, trans Albim, equitatu satis valido, suppetias illi paulò post ire poterit.

Pappenhemius verò, cui prima hæc alea in Brunswicensi agro adeo dextrè ceciderat, indulgenti fortunæ instandū ratus, sexto Calendarum Octobris, Hildesio Exercitum admovit: Quod non, nisi quingentorum militum, debili & spatiosa Urbi defendendæ impari, præsidio tenebatur. Marretichius enim Tribunus, à Georgio Duce cum Legione sua illuc missus, rumore de hostilibus mille equitibus, ad Hellam commorantibus, itineq; circumcirca infesta habentibus, ad aures allapso, absterritus, re infecta pedem retulerat. Non obstante hoc, pauci milites, unā cum civibus, defensionem initio meditari, subeuntesq; Cæsarianos longiorum tuborum ictibus excipere: Mox tamen, ubi parva ad Gvelpherbytum signa prolata; addito mendaci elogio, nempe, Georgium Ducem & Baudisium penitus profligatos, minisq; insuper adjectis, si porò obstinarent, veniæ nullum deinceps locum fore, ad deductionem imperatam animos advertere; quarto Calendarum Octobris certis cum Pappenhemio pacti legibus. Quibus *ducenties mille loachimicorum numeratione, ad direptionem redimendam, promissa, de libero Religiosis exercitio civibus relinquendo cautum; provisumq; insuper: Ne ultra bis mille militum præsidio onerarentur.* Re hac ratione transactā, quod tenebræ ingruentes, confusionis evitandæ, portas Urbis referrari prohiberent, armorum inductæ placitæ: Quibus tamen durantibus continuandarum operarum, & accessuum, ad ipsam fossæ oram promovendorum, obsessoribus liberum relinquebatur arbitrium. Luce demum fequenti exortā, circa quartam maturi-

Pappenhemius
Hildesiu
sub jugi
mittit.

nam,

nam, Pappenhemius in Urbem receptus: Ubi præfidiariorum in duplum statim excrevit numerus. Nec intra ducenties mille Joachimicorum summam multa stetit; sed civium communione in curiam convocata, à singulis separatim census omnis habentia jurato exactus, certumq;, pro facultatum modo, impostum unicuique tributum: Quod præcisè exsolvi, & auro atq; argento signato deficiente, ad factum, insectumve descendere oportuit. Quin nec viliorum cujusque generis supellectilem, aut annonarias species respuit exactorum sorditudo. Præfidiarii, quorum quingentos fuisse diximus, Cæsaris militiæ nomen dare coacti: Civitati deniq; aliquammultorum articulo extorta obligatio. Obstrinxere enim fidem: *De memorata ducenties mille Joachimicorum summa, nulli præcedentis exactiois habitâ ratione, exsolvendâ; de monte, qui Urbem præjacet, in pristinum statum reponendo; de reedificandis ante Urbem cænobiiis, & præstandi monachis indemnitate; de reddendis Jesuitarum, quæ ablata his erant, bonis, & refundendis interceptis Canonicoꝝ redditibus; de Steurwaldi arce reparanda, muniendâ, pulvereq; nitrato, nec non aliis, ad rem tormentariam requisitis, quibus nudata erat, sumtu Civitatis iterum instruendâ; tandem de restituendis quadraginta Joachimicorum millibus, quos Clerus pontificius Regiis antehac dependerat.* Nec hic quievit hostilis insolentia, sed, magnâ insuper annonæ, esculentorum, similum copiâ civibus, Pappenhemii jussu, vi ereptâ, & Gvelfherbytum avertâ, munimento huic, quod jam omnium rerum inopiâ conficiabatur, de comæatu ad diuturnum tempus providit. Pappenhemio nihilo postmodum mitior, cui vices suas discedens demandarat, Gronseldius Comes, Civitatem, jam exhaustam, & ad incitâs redactam, crudeli adeo jugo pressit: Ut ipsemet Elector Colonienfis, calamitatem ejus miseratus, scripto interveniret; alios vicinos, oneri, civibus imposito, ex parte succedere, jus, fasq; arbitratus.

Hannobria nequicquam tentatur.

Exemplo Hildesienfium, qui præcipitatâ deditione maximam sibi malam crucem accersierant, cautio-

res facti Hannobriani, dulce canenti Pappenhemio, honorificisq; deditiois legibus ultrò oblati possessionem Urbis aucupanti, obstruxere aures: Extrema quæque perpeti, quàm vicinorum sortem subire malle, respondentes. Quinimò, ne ulla deditiois mentio injiceretur, qui vel verbum saltem de ea facere auderet, à fodalibus illico, causâ minimè cognitâ, trucidatum iri, mutua pactioe inter Cives conventum. Huic autem finis vicina ædificia umbrosæ arbores, sepimenta, similia, quæ hosti, accessus molienti tegumentum præbere possent, è medio sublata, suburbium omnino dirutum, & ultra militem, Civitati stipendia merentē, tres equitum alæ, nec non sex peditum cohortes, à Duce Georgio in Urbē receptæ.

Brunswiga quoque de sui defensione anxia, ut viribus auctior hosti, obsidum forsan tentanti, obviam iret, binas peditum Legiones, alteram Georgii Ducis propriam, Merretichii Tribuni alteram, quæ junctim mille, quingentorum capitum summam conficiebant, intra mœnia admisit.

Violenta isthæc Pappenhemii in Saxoniam inferioris Circulum irruptio Regii Magdeburgi, & bat; ut ripariæ fluminis oræ, & Magdeburgo, quo velut clauistro obserebatur, conservandis cogitationes sedulo intenderent: Nec enim injuriâ, huc vim hostium versum iri, metus erat. Quapropter Laurentius Caggius Tribunus, Magdeburgo cum imperio Præfectus, copiis, quot defendendæ Urbi sufficere viderentur, è vicinia accitis, tormentariâ re affatim procuratâ, comæatu undique congesto, ad vim se præparatum ibat; pontones quoque & navigia, hinc inde in Albi reperta, in unum, eumque tutum locum contrahens: Ut hostis, etiam si ad Album pedem alicubi figeret, fluvii tamen ponte sternendi commoditate & mediis destitueretur.

Sed diversum Pappenhemius hac viceolvebat animo, nec tam de Albi possessione, quàm de Electoris Saxonie corio potissimum ludebatur. In Brunswicensi itaque Ducatu fatis diu debacchatus, vicario illic imperio Comiti Gronseldio demandato, &

Regii
Magde-
burgi, &
Mag-
deburgo,
curati
prospici-
unt.

Pappen-
hemius in
Thuringi-
am & Mis-
siam de-
scendit.

to, & potioribus, quæ pro Cæsare obtinebat, locis, præsidio munitis, Hildesii cumprimis relictis Blancardicæ pedum, & Palantianâ, Horstianâq; equitum Legionibus, quarum illa septingentorum, & quod excedebat, hæ junctim quingentorum, plus minus, capitum erant, Exercitum per Isfeldium agrum Mulhusium traducebat: Cui Civitati in deditionem acceptæ ingens pecuniæ vis imperata.

Nec porro mitius cum Thurin-
giæ, quàm Brunswicensis Ducatus incolis actum. Langensaltza, inter alia directa, multumq; prædæ illic reperitum, quod vicinia eò, velut in tutioris receptus locum, congesserat. Tens stadium eadem forte afflitum: Cujus tres Consules, à petulantibus milite abducti, cum lytro, quod enorme exigebatur, persolvendo haud essent, sublimes de trabe laqueo appensi, & intercluso spiritu semineces, mox, laqueo interfecto, vasa jam colligentem vix receperunt animam. Eisenacum centum quinquaginta equites excurrerant; in Urbem admitti postulant: Sed inde, portis obsertatis, exclusi, Crucibergam divertebant; eadem hic, quâ alibi, prædandi licentiâ grassati. Jam quoq; de Erfordia sub jugum redigendâ calculus à Pontificiis fœderatis initus erat: Unde Anshelmus Casimirus, Moguntinus Elector, Fritzlariensis & Naumburgensis Præfecto suo, Henrico Christophoro à Griesheim, de possessione deperditorum isthic jurium denuò apprehendendâ, mandata dederat: Sed Regis Sveciæ adventus rationes istas dispunxit; Pappenhemium, ne tempus hic tere-
ret, compellens. Is namq; simul ac de eo inaudiret, reflexo gradu, haud procul Burstadio transiens, Mersburgum pergebat: Ubi Salâ tramissâ, & junctis cum Duce Fridlandiæ, in occursum veniente, viribus, toto demùm agmine ad Lipsiam obsidendam properatum.

minis præscriptio omisâ foret, nec acceptæ, nec resignatæ: Posterioribus postulatâ Fridlandius. *Cæsaris partes amplexi, & obedientiæ se submittent, nec adventanti ejus militi hostiliter oblitati, præsidium in arcem admitterent: Sin refractariû arma, cervicibus jam inemptia, irritarent, luculenta in ipsos pertinacia editum iri exempla.* Excusatione ad hæc literas, dimisso eadem adhuc vespere tubicene, Magistratus urbis usus: Pleisenburgi arcem separatam quid ab Urbe, nec in illam quicquam se habere juris, sed à peculiari Electoris Præfecto custodiri. Decimo quarto Calendarum à meridie hic ipse tubicen reversus, quæ pridie insinuarat, ore tenus repetiit, parq; priori responsum à Senatu tulit. Interim defensionis pro virili parte accingi cives, & crebris infestare fulminibus, si qui Cæsarianorum propius mœnia subirent: Nec hi tamen, nisi sparsim hætenus conspici, cum urbano milite, extra Urbis munimenta procurrente, velitantes, usq; ad vesperam; quando valida, aliquot centurios constans, hostilium sclopetariorum manus, conferto agmine impetum in hos faciens, campo depulso in Urbem se recipere, coegit. Duodecimo Calendarum Novembris, Hølekus Campiductor, cum re tormentaria, & aliquot pedum Legionibus, Urbi, dum rei divinæ opera intus datur, propinquans, & ab omni parte circumfusum, non obstante grandiorum globorum, & plumbeorum glandium, è propugnaculis, muris, turribusve depluentium procellâ, suburbana statim insedit; ac, ædificiorum opportunitate usus, contrariis ictibus defensores summâ vi sine mora infestare cœpit. Tres, eodem die, successu temporis, in Urbem missi tubicines, ter deditionem pro imperio flagitantes: Quorum postremus rotundo ore edisleravit. *Fridlandio de Urbe in potestatem redigendus stare sententiam; & spontaneam deditionem respondentibus vim intentare extremam, decretissimum. Dedentes se, tolerabiles manere deditionis leges; obsinantes, presentissimum exitium: Nec ulli homini, quin nec canibus parum, sed, quicquid animam traheret, ferro mactatum iri.*

Fridlandius
Lipsiæ dedi-
tionem
imperat.

30. Decimo quinto Calendarum Novembris, binæ à Fridlandio literæ per tubicinem Lipsiam delatæ: Quarum unæ Pleisenburgi Præfecto, Senatui Civitatis inscriptæ erant alteræ. Priores à Præfecto, quod no.

iri. Jamq; ad deditionem ferè res spectabat: Sed, refragantibus civibus, nihil adhucdum hac luce actum. Tenebris ingruentibus pilæ quædam granatenses, & ignes artificiosi in Urbem injecti, binis locis incendium excitârunt: Qvod tamen, flammis providâ civium, illicò concurrentium, curâ restinctis, parum damni intulit; plus metus. Magistratus enim Urbis, formidinis hoc ipso impletus, & deditionis jam certus, dum tubicen, intempesta nocte denuò ad Urbem comparsens, & portis clausis, moram illic aliquamdiu trahere coactus, ob infectâ Pleisfenburgo in eumjecta misilia, priusquàm admitteretur, pedem referret, tympanotribam statim, culpam admisfam emendatum, Urbem emisit; strata deditioni mox subsequaturâ hunc in modum viâ: Qvî in continenti reversus, nomine Fridlandii, postridiè summo mane, ante sextam adhuc matutinam, ut de legibus deditionis conventuri Schonfeldæ adessent, imperabat.

Etin deditionem
eam accipit.
Nec mora in hisulla, qvin ad condictam horam certi, ab Academico & urbico Senatu, civiumq; communione ad tractandum delecti, eò se conferrent: Circa nonam matutinam in Urbem reversi, & sequentibus pacti condicionibus. *Civitas Cæsaris Exercitui, ejusve contibus nullatenus resisteret; cætera omnia, in fide Electoris Saxonie, & pristino statu permaneret: Post arcem quoque Cæsarianis deditam miles Urbe educeretur; ducentorum tantum presidio in arce relicto.*

Pleisfenburgum
vi tentat.
Sic postquam conventum, ad mille Cæsarianorum, tympanorum pulsulâ personante, in Urbem admisiss, pars tenuere portas, pars Collegium Petrinum, Pleisfenburgo oppositum, infederunt. Circa quartam pomeridianam complures primæ notæ militares Duces, cum Holckio equis eò vecti, situm loci, ubinam tormentorum arci admovendorum quàm maxima videretur esse opportunitas, ingeniosis oculis lustrantes, agricolarum, qvi Lipsiam à militum licentia confugerant, equis curribusve undiq; coactis, finum & plateis & Urbis diversorîi convehi mandabant: Qvò ingesto oppleta cerevisiaria dolia, vimi-

neorum corbium vice, in tormentorum suggestus statuerentur. Mox quatuor dimidiatæ machinæ in Urbem covectæ, tribus diversis suggestibus dispositæ: Qvo integra penè nox usq; ad diluculum transacta. Arcis interim Præfectus, qvi collectitiam è civibus defensorum cohortem eò receperat, perpetem hunc diè, quæq; sequebatur, noctem tormentis indefinenter fulminare: Qvoad, decimo Calendarum Novembris, luce increbescente, Cæsariani respondere tormentis suis, & vicem obfessis rependere cœperunt.

Vix autem qvater isthæc ordine ^{Nec diffi-} displosa fuerant, & ita sedecim in unicum ^{cultus eo} versum ictibus salutata arx, quândo ^{potiuit.} Præfectus inducias armorum, & aditu colloqvii hac viâ patefacto, deditionem statim pepigit: Eadèmq; adhuc vespërâ, defensorum cohors, ducentorum quinquaginta duorum capitum, reculis suis & armis talvis, nec non incensis fomitibus, & signo explicato, militari pompâ arce excedens, simul in forum urbanum deducta est, simul signo ab hastili directo, sacramento militari soluta. Cives armis postmodum exuti: Pleisfenburgi arx duabus Cæsarianorum cohortibus firmata, & Urbs reliquo milite, prout convenerat, exonerata.

Nono Calendarum Novembris, quinquagies mille Joachimicorû mulcta Civitati indicta, singulisq; civibus sub gravi pœna denunciaturum: Unusquisq; eorum, quæ Noribergenses, Augustani, aliarum Urbium, regias partes sfoventium, incolæ fidei ipsorum commendârant, mercimoniorum faceret indicinam. Eodem die locus circa arcem complanatus, & quicquid conspectum eminus præpedire, aut defensionis officere posset, dirutum èq; medio sublatum. Septimo Calendarum Novembris Pappenhemius, paucis militibus stipatus in Urbem venit; cives postridiè nondum ortâ luce, circa quartam matutinam, in curiam convocatos, de prædictâ mulctâ ocyùs persolvendâ, acriter urgens: Nec destitit, donec integram penè summam extorqueret.

Dum Lipsiæ hæc accidunt, alibi in Misnia & finitimis locis à Cæsarianis minimè feriatum est: Milite longè, lateq;

latèq; se explicante, & toti cis Albim terrarum tractui, eluvionis, nullis aggerum objectaculis retentæ instar, superfundente.

Hala Saxonom ei se submittit.

Decimo tertio Calendarum Novembris, die in noctem eunte, Halam Saxonom perventum, & Urbs, unâq; asitum Mauritioburgi castrum, imperatâ per tubicinem deditione, tentata. Cui castri Præfectus, nullâ præviâ deliberatione, *præter ignem & ferum nil Cæsarianis debere*, respondit. Magistratus autem Urbis moderator, hac vespërâ, &, qui subsequēbatur, die solis integro, Cæsarianorum postulata, comiter excusando, eludere magis, quam ut præfractè repulsam daret. Undecimo Calendarum Novembris, nonnullæ draconum & equitum turmæ, nec non quindecim Croatarum alæ, Urbi, explicatis vexillis, succedere visæ: Quarum Dux Hatzfeldius, ni illicò deditio fieret, præsentissimam vim & armâ, draconibus ad asultum paratis, nec nisi signum pugnæ operientibus, minitans, ad id extrematum redegit Civitatem, ab omnibus, ad impetum excipiendum necessariis, flagitiosissimè paratam, nec milite tantum, sed pulvere quoq; tormentario (cujus vix octo pondo totâ Urbe reperta) penissimè destitutam, ut imperata continuò faceret: Cæsarianis in suburbia, decimo Calendarum Novembris, nonnullisq; in Urbem ipsam, certis legibus, quæ scripto comprehensæ, admissis.

Mauritioburgo tabernacula armata obvertente.

Regii tamen, qui in arce servabant, nihil ob id animo demisiores, continuis ictibus infestare hostes, nonnullisq; prosternere; & demum, quarto Calendarum Novembris, his Urbe recedentibus, eruptionem etiam audere: Quâ exiguâ Croatarum, quam fortè inciderant, manus fusa, unoq; trucidato, alius cum tubicine captivus in arcem abductus.

Contenderat huc, paulò post, Pappenhemius cum validioribus copiis à Fridlandio dimissus; sed, Rege ad Lutzenam omnibus in Fridlandiū viribus ex improvviso ingruente, subito revocatus.

Regii Laußium expugnât.

51. Rex namq; Sveciæ, quarto Iduum Octobris, è Bavaria Nori-

bergam redux, generalem vigiliarum Præfectum, Cniphusium, non otiosum illic, sed bellicæ expeditioni intentum repererat: Laußi oppido & arce, quæ, Noribergensium aliâ ditioni subiecta, Cæsarianis hætenus præbuerant receptaculum, obsidione cinctis. Ubi sanè præsidium hostile, quod inerat, initio ferocem admodum facere, tubicinemq; deditionem imperantem, ludibriosius verbis rejicere, nec non duplicibus bombardis & longioribus tubis in appropinquantes subinde detonare: Muro tamen mox impetu tormentorum aperto, & oppido vi expugnato, Regiisq; eodem aggressioni fervore, arcimanum jamjam injecturis, honorificas deditionis leges, quas paulò ante oblatas insolenter respuerat, frustra ambire. Obstruxerant enim ad hæc aures Regii: Nec, nisi absoluto vitæ necisq; arbitrio sibi permisso, ut à vi abstinerent, adduci potuere.

Bavariæ Ducis miles, eo ipso tempore Coburgo repedans, Laußi obsidione liberando his oris appulerat; nullus sed serius veniens, Regiis loci jam positus, obsesores nihilominus ipsos, isthic circumventos, vicissim velut obsidebat: Quapropter Regi, cum equitum & draconum agmine, itineris comite, eò contendere, operæ pretium visum. Nec opperiri Regis adventum, hi consulum duxerant, sed, eo comperto, Hersbrucum transmeando se recipientes, tenebris demum ingruentibus, Alensfeldæ & Schupffii pernoctatum ierant. Quo exploratè cognito, Rex vestigia illorum persequi institit, &, ultimo Calendarum Novembris, Schupffium, alterum hostiliū hospitiorum, ubi quinque draconum cohortes, & binæ Croatarum turmæ diverterant, subitâ impressione irrupit: Cæsis ad ducentos, binis vexillis partis, & reliquiis hostium hinc inde dispersis.

Regius inter hæc Exercitus Dünæ. Mox cum kelspilam, Rotenburgum ad Dube-
rum, Kitzingam, & Swinfurtum transiens, versùs montium, Thuringiam à Franconia separantium, radices magnis itineribus perrexerat: Quos à Rege, post res Noribergæ & in Franconia, è præsentis temporis statu, summâ curâ

Rex hostium non opprimit.

Exercitus in Thuringiam præparat.

turâ ordinatas, in continenti secuto, traductus, copiis Bernhardo, Saxonix Duci antehac attributis, ad Arnstadium jungebatur: Hucusq; etenim hæ, Pappenhemii progressibus ulterioribus in Thuringia sistendis, viam anteceperant. Arnstadii autem, & circumjecto terrarum tractu, ad reficiendas vires, longæ & continuæ viæ labore attritas, bidui spatio interquievit miles: Dum interim Rex Cancellarium Regni, in superioris & inferioris aliâs Saxonix. Circulos (siquidem ipsemet ad Danubium & his oris diutius fuisset mansurus) destinatum, mutatis circumstantiis, in superiorem Germaniam ablegaret.

Regni
Cancellarium ad
Protestantium
conventum
ablegat.

Jam antè aliquoties digitum intendimus, ad Regis, quod dudum animo agitârat, propositum; de animis, armisve Protestantium in Germania omnium universali quodam nexu uniendo, & militiæ statu rectè ordinando: Quò non foris modò obliſteretur hosti, sed domi quoq; militaris disciplina, jam penè collapsa, instauraretur. Liquidò quippè Rex perspexerat; superiorem Germaniam, post tot insignes victorias, summi Numinis indulgentiâ nequicquam partas, quam plurimis adhuc ingentibus incommodis, atq; difficultatibus implexam reperiri & immergi, ejusq; rei hanc potissimam causam: Quod, quorum bello hoc intererat, salutarem ipsius intentionem opere destituerent, nec strenuè satis, & prout decebat, communi necessitati sublevandæ manus admovent. Unde fiebat, ut Rex, eorum adminiculo destitutus, & pecuniariis mediis, præcipuo rerum gerendarum nervo, defectus, nec Exercitus hostis viribus parem reddere & conservare, nec militis, utpotè stipendio exfortis, licentiam injecto militaris disciplinæ freno, compescere debito modo valeret. Junctus sanè Rex particulari erat fœdere cum plerisq; Protestantium in Germania: Sed non tantæ virtutis aut efficaciæ id emplastrum, ut morbo mederetur. Universalem itaq; animorum, armorumve, conjunctionem, velut panacæam, ad malum funditus & cum radice extirpandum, præsentissima flagitare vi-

debatur necessitas. Cujus operis principium facturus Rex, & primum velut positurus fundamentum, quatuor superioris Germaniæ Circulos, Svecvicum, Franconicum, & utrumq; Rhenanum congregare, conventu Ulmam, locum huic intentioni opportunum, indico, decreverat.

Quod verò extremum Electori Saxonix ab hoste imminens discrimen, ipsūmet Regem his consultationibus interesse, prohiberet, suum Regniq; sui Senatorem ac Cancellarium, Axelium Oxenstirnam, Baronem, eò mittere, vicesq; eidem suas demandare, visum: Ut ne consilia, quæ animo conceperat, absentiâ sua ullatenus sufflaminarentur, sed dicto Regni Cancellario ad clavum ipsius loco sedente, exoptatum consequerentur portum. Huic fini Regni Cancellarius cum plenissimis mandatis Legatus, ad quatuor hos Circulos, & commorantes illic Exercitus constitutus: Consiliis belli & Pacis, Regis nomine, moderaturus; Exercituum Imperatoribus, & militia Ducibus quibuscumque cum summa auctoritate præfuturus; bellicas directurus expeditiones; inducias armorum, pro re nata, pacturus; fœdera contrahiturus; summatim, si quid cum hostibus aut amicis, ad Exercitus, vel aliâs in Circulis his ordinandum occurreret, id omne, togatus, sagatusve obiturus; pervigiliâ curâ, non Regis modò, aut regii status conservationi, securitative prospecturus, sed communi quoque causæ & universali Protestantium omnium commodo. Quæ rerum omnium liberâ potestate Rex Cancellario Regni, nono Calendarum Novembris, Arnstadii factâ, regiâ insuper fide expressè cavebat: Quicquid hac ratione in sui emolumentum, vi susceptorum mandatorum, gereret, disponderet, ordinaret, ratum à se, perinde ac si ipse gessisset, disposuisset, ordinasset, habitum iri.

His mandatis instructus Regni Cancellarius, postridiè Arnstadio relicto, reflexoq; in superiorem Germaniam itinere, tertio Calendarum Novembris, Herbipolim attingit: Francofurtum inde, & Moguntiam, mox rebus illis pro

temporum ratione dispositis, Ulmam petiturus, operamq; daturus; ut, quæ Rex fidei & industriæ ejus commiserat, effectum daret. Quæ de causa Herbipoli, Calendis statim Novembris, datis ad Electorem, Principes, Ordines horum Circulorum literis, Regis mentem, cum de *Conventus loco* iis detexit, quo *Ulmâ commodior haud occurrerat, tum de tempore, cui, re longiore moram non ferente, sed quamprimum maturari visâ, ultimum Nonarum Decembris, diem præstituerat: Specertâ fretus, conducto loco ac tempore haud gravatim illos affore.* Ad hæc de mandatis, quæ à Rege, ob subitam hostis in Misniam irruptionem, conventui adesse & præesse impedito, accepisset, certiores faciebat Ordines: Demum, quò, morâ obstaculisq; omnibus è medio sublatis, Ordinum quisq; pro se in antecessum caperet consilia, atq; ita meditatus conventum accederet, summam eorum, quæ prora puppisq; tractatum futura erant, articulatim explicans, & brevi, sed luculentâ delineatione, etiam longè ac diversis locis absentibus, ob oculos velut ponens. *Atq; tum, videlicet, iri (1) De universali fœdere, & animorum armorumve conjunctione, ad tuitionem communis cause, propulsionem hostium, & Pacis profanæ restitutionem, tam cum Rege, quàm inter Ordines ipsos mutuò ineundâ & stabilendam. Tum (2) in specie, de militia in ordinem redigendâ, certo Exercituum numero definito: Quorum robore hi Circuli, ab hoste primum repurgati, mox propriorum quoq; armorum mole, quantum possibile foret, bello in vicinum hosticum translato, exonerarentur. Tandem (3) de militari disciplina penè collapsa, Pace profanâ, commerciisq; instaurandis, & sufficientibus hunc ad finem mediis (ut genuinis verum gerendarum nervis, sine quibus nihil utiliter sustipi queat) in commune conferendis: Ut horum subsidio munimenta jam possessa sufficienti comœatu instruerentur; Exercitus intra obedientiæ & legum militarium continerentur cancellos, necessaria militiæ compararentur; deniq; sine provinciarum ruina ac vastitæ debellaretur.*

Sed reversionem ad Regem faci-

mus, qui, Cancellario Regni in superiore Germaniam remisso, ipse quoq; Arnstadio Erfordiam, septimo Calendarum Novembris, movebat: Ubi regia thalami consors, relicta, valeq; eidem dictum, acerbiori, ac antea unquam, animi, extremum hoc fore jam tum sibi præsentientis, morsu: Inter alia etenim hæc audita Regis verba. *Clementissimæ Summi Nominis protectioni committere nec visuram forsitan, nec videndam in hac vita amplius, in altera tamen atque æterna, & visuram iterum, & videndam.* Porro Tupadelio, qui in Coburgiæ propugnanda intrepidam nuper operam navarat, Urbis custodella demandata, Exercitusq; in aciem directus, & recentus, Butstadio à tergo relicto, Naumburgum iter habere jussus: Quod Comitri Brandenstenio, cum nonnullis copiis Arnstadio huc præmisso, exiguâ mole patuerat; Captis triginta sex sclopætaris cum sub Centurione, Urbis, non à vi hostium, sed commilitum injuriâ tuendæ, hic commorantibus; præventisq; exiguo temporis momento Cæsarianis, quorum ad sexcentos paulò post, loco illi hoc hospitium, magnâ confidentiâ adventare conspiciabantur. Tertio Calendarum Novembris, regis equitibus ad pagum Altenburg Salam vado transmittentibus, peditatus cum re tormentaria pontem, quo Keseræ flumen sternitur, traductus: Mox circa meridiem universus Exercitus Urbem prætergressus, in campis suburbanis tetendit. Ubi, quod exploratores, hostem stativa Weisenfelsæ, loco ad sustentandum peropportuno, cepisse, opereq; munire subitario, referrent, Rex quoq; circumeqvitanis, & locorum positum exactè contemplatus, castra, delineatione prius munitionis ex machinatorum ingenio factâ, vallo similiter indui, imperavit. Nec in Urbem divertit, sed noctu, diu, militi, quâ laboranti, quâ excubiis intento, assuit; dum in eam altitudinem excreveret agger, ut defendi posse appareret: Id quod Calendis Novembris accidit. Tertio autem Nonarum Novembris, intensissimo frigore ingruente, peditatus regius in Urbem introducebatur:

Ad

Ad ipsas usq; Nonas, qvi Lunæ erat dies, ibidem commoratus.

Subsidii
sub Geor-
gio Duce
Lunebur-
genſi ve-
nire con-
ſtat.

Copiis, ad Magdeburgum hæſtenuſ, Georgii, Luneburgenſis Ducis dūgeſtu, hærentibus, Rex, Halam Saxo-
niam occupare, ſi poſſibile foret, & ſta-
tum illic capere, aut, ſi hoſtis cauſa id
fieri non poſſet, flexo ad dextram per
Iſeldium agrum itinere, conjunctioni
cum Exercitu ſuo aperire viam, man-
data dederat. Verūm Georgius Dux,
peditatu Magdeburgi relictō, & ſolis
aſſumptis equitibus, diverſum planē ab
hoc iter ingreſſus, trans Albim Wite-
bergam ſe contulerat. Qvō comper-
to, Rex denuō injunxerat ſuis: Sepo-
ſito omni alio reſpectu conjunctioni in
eſſectu deducendæ, unicē operam
darent. Neq; tamen vel ſic ſubſidia
hæc, ſatis valida, temporī aſſuere.

Rex Nau-
burgo
Lützenā
movet.

Regi etenim interea relatum: Fridlandium, ſublatis Weiſenſelſæ caſtris, Lipſiam verſus inſtituiſſe re-
ceptum. Qvapropter nec ipſe ad
Naumburgum diutiſ deſidendum ra-
tus, die, qvem diximus, Lunæ, matu-
tinā ſupplicatione priuſ habitā, Naum-
burgo Weiſenſelſam movit; inde
Lützenam uſq; hoſtium porrō veſtigiiſ
preſſo pede inſiſtens: Qvō loci poſtri-
di, qvi ultimus Idum Novembris dieſ,
ad manus devenit, & memorabi-
li ac ſanguinolentā, nec non Prote-
ſtantibus, ob partam inſignem victo-
riam, proſperā quidem, ſed, ſi irrepa-
rabilem, qvām Regis obitu, utpote
capite, & ſummo Imperatore ſuo vi-
duati, fecerunt, jaſturam reſpicias, fu-
neſtā, nec albo, ſed atro potiūſ calcu-
lo ſignandā, acie decertatum.

Cujus deſcriptioni priuſqvām
ſtylum advertamus, in alios terrarum
tractus, ubi regia arma circa hoc tem-
pus floruerē, cogitationibus noſtris re-
gredi, & qvid illic, non ad fatalem mo-
dō hunc Regi & Proteſtantium parti-
bus diem, ſed porrō, ad decurrentis
anni exitum uſq;, memoratu dignum
contigerit, diſpicere, operæ pretium
arbitramur.

Regio-
rum, ho-
ſtiumq;
in Bavaria
molimi-
na.

52. In Bavaria, à Regis diſ-
ceſſu, Chriſtianus, Comes Palatinus
Rheni, (Birckenfeldenſem commu-
niter vocitavimus) copiis illic relictis
præter, loco Bannerii: Qvi, accepto

ad Noribergam vulnerē, & accidenti-
bus huic aliis ſymptomatibus, ſeſto
decumbens, graviq; laborans in valetu-
dine, militaria munia obire impar erat.
Hic cum maxima equitatus parte, atq;
ablectis nonnullis ſcolopetariis, Mona-
chium excurrere, & incolæ ejus, mo-
roſos, in parte multā, ad redimendum
exitum ab ipſis promiſſis, exſolvendā
Regis debitores, reliqva ſagitare ani-
mum induxerat. Continuato ergō
per integram noctem itinere, ubi, Mo-
nachio jam ad ſeſquimilliare vicinus,
hoſtem ſparſim in pagis hinc inde ho-
ſpitari intellexit, cum primo mox
agmine, qvōd tribus Legionibus con-
ſtabat, gradum addendo, aliquantū-
lūm viæ anticipatum iit: Reliquo equi-
tatu & ſcolopetariis, ad pagum, Pſaf-
ſenhoven diſtū, veſtigia ſua pede-
tentim legere, imperans. Accidit ſub
hæc, ingentiſ forte nebula ſubortā, &
denſa caligine cœlum involvente, vi-
arum monſtratorem poſtremas, & ſubſi-
diarias has copias ā via, qvā inſiſtere
debuerant, ſeducere: Qvō factū, ut
Regii utrinq;, ultra horæ ſpatium,
haud mediocri locorum intervallo diſ-
junctos ſe reperirent. Interim Tri-
bunus de Hiſpania cum Legione ſua,
præcurſores regioſ incidens, prælium
commiſerat, ſed fortiter ab iis excep-
tus & repulſus, pugnam fugā commu-
tārat: Strenuē adeō ſe gerente hoc
præcurſorum manipulo; ut viceni
equites, ſex hoſtium cohortes ad dimi-
dium milliariſ perſequi auſi, nonnul-
los tardiores, ſcolopetis trajectos, vitā
mulctārint. Reprimere tamen mili-
tis, hoſtem perſequentis, ardorem po-
tiūſ viſum: Qvōd, adventu Regiorum
per tumultum hunc innoteſcente, ad
arma ubivis conclamaretur. Flexo
itaq; itinere Bruccam itum, Ammerāq;
illic tramifſus. Ubi centum equitum
agmen, qvōd Landsbergam verſus
exploratum, ductū cujuſdam equi-
tum Magiſtri, excurreret, obviam fa-
ctū, & undiq; circumventum, pro
reliquo commilitio luit: Ad unum
enim omnes, cæſi partim, partim
capti. Eo autem patrato, Bircken-
feldenſis, ſpe Monachii, aut ten-
tandi, aut ſaltem territandi evolu-
tus, pedem, re inſectā, Auguſtam
Vindelicorum omninō retraxit, & equi-

& equitatu Licusii tendere hostemq; observare jussu, tutiorem pro peditatu metaturam cis Lycum in pago Hau-steten elegit.

Interea Comes de Monte cuculi, & Tribunus de Salis validis equitum, peditumve subsidii Duci Bavariz, circa Pfaffenhovii Urbem aliquot millibus militum commoranti, se junxerant. Quarum copiarum augmento valentior simul & animosior, Schrobenhufam primò movit: Inde pridie Nonarum Novembris, Aichachi oppidum, quod ab Holztmulleri Centurionis draconum cohorte tenebatur, adortus. Nec diu id resistit, sed, postquam primæ aggressuræ impetum sustinuerat, traditum à dicto centurione, deditionem, vi accepti à Birckenfeldensi mandati, falsis impedimentis pacto, sub pristini Domini dicionem postliminio rediit.

Hinc porro Rainum promotus Exercitus. Cujus obsidioni remoram injecturus Borekenfeldensis, Augustà cum copiis suis Oberndorffum descendebat: Ad pontem, qui Raino haud procul Licum jungit, in oppositâ hosti ripâ castra metatus. Nec ob id minus ab hoste octiduum ferè hic transactû: Itatamen, ut ad paludes, quibus ex parte oppidum cingitur, hærens, obsidium minitanti, quam obsidenti esset similior. Tertio Iduum Novembris, die, qui revelationi Divæ Virginis apud Pontificios sacer erat, tormentis pariter & scloperis in oppidum ter ab hoste fulminatum: Id quod senis Tiliu honori dabatur, cujus exanime corpus monumento hoc die illatum, captivi retulere. Postridie, paulò ante diluculum, eruptio ex oppido à Regiis tentata: Quos ferociter in se irruentes conspicatus Bavarus miles, animo resistendi abjecto, proximisq; stationibus desertis, secunda statim fugâ dilabebatur. Regii, nullam passi jacturam, triginta sex trucidatis, & octo captivis secum abductis, in munimenta sua reversi. Bavariz ergò Dux, hoste, qui in adversâ Lici ripâ statum ceperat, præsentem, Rainum felici successu oppugnari posse, desperans, castris illic sublatis, Exercitum bipartito Neoburgum partim misit, partim pontem, quo Danubium Marxhemi paulò infra Rai-

num straverat, traduxit. Et forsitan in Donawerdam, aut Wirtenbergensem agrum, ut opima hibernacula, cusa fuerat faba: Verum Regii ubivis conatibus ejus præverterant; eodemq; temporis momento nuncium, de clade ad Lutzenam acceptâ, aures percussit. Quo factum: Ut retrò in Bavariam pedem cum Exercitu referret, & illic, in hiberna distributum, interquiescere paululum pateretur.

Paululum, inquam. Nec enim longâ interpositâ morâ Landsbergam, quæ & ipsa unguis in ulcere, violento obsidio aggrediebatur: Cujus præsidarii, spe certâ subsidiorum & liberationis, tamdiu sustentârunt; dum, pulvere tormentario defecti, absoluto hostis arbitrio se dedere cogerentur. Et miles quidem gregarius hac ratione adversarius signis nolens, volens successit: Ductores verò captivi Ingolstadtium in custodiam amandati.

Nec hoc successu contentus Bavarus, Sæviam, cujus invadendæ ostium, Lici ad Landsbergam transitu in potestatem redactò, recludebatur, in continenti irrupit: Nonnullis illic locis, Guntzburgo imprimis, mediâ, quâ Augustâ Ulmam itur, viâ sito, & Cauffbeurâ occupatis; nec Regiis, ut qui viribus impares, progressui ejus objicere se ausis.

Permovit autem protestantes Sævici Circuli Ordines, & Ducatus Wirtenbergenfis Administratorem vel maxime, afflictus hic & fatiscens rerum status; ut ad Campiductorem Hornium, subsidia flagitatum, recurrerent. Jam enim injeccerat is potiori Alsatiz parti regiz obedientia frenos, firmiq; adeo ibi fixerat pedem: Ut, cum parte copiarum licet recedens, statu tamen suo haud faciliè dejici posse, crederetur.

In superiori Svevia, Acronium <sup>Res in superiori Svevia ge-
sta.</sup> versus lacum, provincialis Wirtenbergici agri miles, regii nonnullis copiis, quæ subsidio accesserant, animos ac vires addentibus, cum rebellibus Pontificiæ Religionis rusticis, iras & prælia paulò ante miscuerat. Sub incuntis Octobris auspiciâ, in Comitatum Hohenhâven, qui Imperii sub-Ensisferum, Maximilianum Pappenhemium, Dominum agnoscebat, itum, atq;

atq; tertio Nonarum Octobris, Husingæ oppidum, hostilitati obstinato animo insistens, vi ac impetu captum: Rusticorum, quadringentis, & quod excedit, trucidatis. Haud procul porro Twiela, in abrupto ardui montis strata, arce, Regiorum equitum ala, & trecentis ditorum provincialium in agricolas, qui Bollingæ (arce & pago dioceseos Constantiensis) coierant, impigerunt: Quorum pars concisa, reliqui in fugam compulsi.

Sub exeuntis quoque anni terminum Rotwilæ Urbis, postquam oppugnantium vim aliquamdiu strenue à se defenderat, Ducis Wirtenbergensis protectioni, Religione tamen, nec non privilegiis & immunitatibus pristinis salvis, successit.

Bensfeldæ
obsidium.

53. In superiori Rheni tractu, & Alsatia, Gustavus Hornius, regius Campiductor, Bensfeldam obsidio cingere decreverat: Cui fini præcursores regii Urbem ambire, viasque circumcirca insidere iussi, deditioe imperata, sexto Iduum Septembris ad Urbem primitus se ostendere.

Bensfelda palustri & uliginoso loco Ilas asita, & hinc naturâ ipsâ oppugnatu difficilis, sed circumjectus exigui, eoque facilius ad defendendum, quinque propugnaculis, æquali spatio invicem se respicientibus, secundum ingeniosæ artis præcepta examussum munita, nec vallo tantum denso validoque, sed duplici quoque aquaticâ fossâ circumdata reperiebatur. Non tormenta hosti, ad defensionem se accingenti, deerant, (quorum nonnulla tantæ magnitudinis, ut quadraginta octo ferri pondo immani ore vomerent) non res tormentaria, non præsidarius miles. Tres etenim peditum cohortes, septingenta aut octingenta capita contingentes, & binæ equitum alæ, centum quadraginta implentes numerum, unâ cum aliquot armatorum provincialium centuriis, locum tutabantur: Duce, è nobili Bulacchorum profapia, extrema quæque ab hoste operiri parato.

Biduo post, quàm à regis præcursoribus infesta itinera, quarto, nimirum, Iduum Septembris, Hornius cum Exercitu in conspectum Urbis

venit, & primariæ peditum stationi Sandæ locum delegit: Equitatu in vicinis pagis tendere iussit. Cingitur autem Bensfelda undique amplâ, nec tumulis aut clivis ullis asperâ, nec fossis aut specubus inæquali, planitie: Quæ à coronario opere, longè in campum procurrente, omnino detecta, humum molientes defensorum exponebat obtutui, & transversariis ictibus. His ergo evitandis, procul à centum octoginta decempedarum intervallo, quâ destinatus longioris tubi ictus haud pertingit, accessus exordiri necessum fuit. Id quod nocte insequenti statim factum, & indefesso operum labore, celeriter adeo continuatum: Ut, hoste nequicquam continuo tormentorum, sclopetorumque fulminibus opus interpellante, post quatri-duum exactum, non, nisi triginta decempedarum mensurâ, à fossæ labro distaret accessus: Interjectis subinde Reductibus, ac munitis excubitorum stationibus, suggestibusque tormentorum idoneo loco excitatis. Vix decimus sextus autem Calendarû Octobris illucebat, quândo viæ coopertæ, & ipsi fossæ imminens regius miles, duos suggestus labro ejusdem seui exteriori acclivitatî jam superstruxerat: Lateritia tormentorum receptacula, in angulo, quo propugnacula vallo connectuntur, & propugnaculorum aurículas, ut vocant, seu prominentes ad latus extremitates, unde fossa, quâ vineis transmittenda venit, obliquis ictibus perstringitur, contrariâ institutâ verberatione, infesta exinde redditurus.

Obsessi aliquoties, durante obsidio, eruptionis aleam tentarunt: Sed nunquam non, quâ facilitate eruperant, rejecti; absque notabili obsidentium jacturâ. Num verò ipsi damni quid facerent, in incerto erat: Quippe à fossæ orâ longius haud progredi ausi, & tormentis tubisque longioribus è proximo vallo in Regios, pulsuum hostem persequentes, assidue fulminantibus, defensi, facilem semper habebant receptum, nec quisquam intercipi poterat. Ex armis tamen & pileis, quæ à fugientibus cruore infecta relinquebantur, haud usquequaque cladis immunes exstitisse, conjectare licuit.

Duo-

Duodecimo Calendarum Octobris, octingenti hostilium sclopetariorum, è Colmariz, Sletstadii, aliorum locorum præsidii collectitia manus, rusticis nonnullis per insolita viarum occultum aditum monstrantibus, pagū Ebersmünster, quo duæ Rhingravianæ Legionis alæ, cum draconibus nonnullis hospitabantur, ex improvīsō irrupere: Ita ut nec equestres excubiæ, quæ tamen haud perfunctoriæ, sed accuratè satis dispositæ, nec qui, in loco Ehenweiher, proximè Sletstadium, collocati, hostium molimina eminus speculabantur, quicquam de eo perferentiscerent. Egvorum tamen, quorum aliquamulti abducti, quàm hominum major jactura fuit: Cæsorum namq; numerus intra quinarium stetit; cum hostis econtrà Gosiū Centurionem, & viginti gregarios, quæ interemtōs, quæ captos, in receptu desideraret.

Humus ad fossæ labrum, seu exteriorem acclivitatē scruposus & compactus erat, fossarumq; operam ob duritiē difficulter admitrens; ad hæc obsessi tormentorum, tum numero, tum magnitudine & mole potiores: Quo plus itaq; objiciebatur difficultatum, eò plus temporis ad has evincendum, accessusq; tutò & sine temeraria hominum jactura promovendum, impendi oportuit. Nihil tamen minùs, pridie Calendarum Octobris, vineis in fossam labro ejus perrupto, collocandis initium factum: Quod ut felicius procederet, paulò suprà Benfeldam, excitatà obliquâ mole, præsentem Ilæ alveum, unde aqua in Urbis fossam derivatur, obstruendo, revolutumq; objectu ejus amnem in antiquum, quæ olim cursum tenuerat, depressâ fossorum operâ humo iterum apertum, refundendo, fluviales aquas ab Urbe avertere visum. Vinearum autem opus tantâ celeritate processit: Ut, non obstante strenuâ obsessi hostis, tormentis dexterrimè imprimis usi, defensione, quinto Nonarum Octobris, fossa latitudine duodenūm decempedarum, aquam senūm pedum altitudine continens, ad tertiis iis jam tramissareperiretur.

Dum ita ad Benfeldam coangustandam à Regiis defudatur, Diœces-

seos Argentoratensis Vicarius, & generalis Commissarius Osa nullum non lapidem moverant: Quò, numeroso per Lottharingiam ac Burgundiam milite coactō, Urbem, cui Alfariz totius conservatio innitebatur, Regiorum, possessionem ejus ambientium, manibus eriperent. Quibus ut tantò paratior occurreret Hornius, inter alias copias pedestrem quoq; Comitiss Solmenis Legionem ad se accersivit: Quod Wormatiæ Urbs, ubi hæctenus servaverat, conscriptis, Regis Sveciæ auspicio, ductu Gronweji Subtribuni, quatuor pedicum cohortibus, ad sui defensionem, pro ratione temporis, ipsimet satis superq; accincta videretur.

Nec mora longa intercescit, quando & Marchio Badensis, qui cæsareæ militiæ in superiori Rhenano Circulo summo cum imperio præerat, & Salmenis Comes, Argentoratensis diœceseos Vicarius, coadunato omni robore, decem, plùs minùs, hominum millibus æstimato, (inter quos tamen quater tantum aut quinqvies mille conscripti milites, reliqui è provinciæ numero constata turba erant) Sletstadium adventare auditi: Auxilium aliquà tentare, & aut Benfeldæ obsidio Regios vi depellere, aut certè militum quid, ad fatiscientes jam suorum animos viresce receati subsidio suffulciendum, in Urbem introducere certi. Bis ergò validâ manu ad Urbem pervadere conati, sed bis repulsi, tertiâ deniq; vice, inter noctis, quæ sextū Iduum Octobris sequebatur, silentium, totis viribus belli aleam jacere decreverunt. Jamq; ad pagum Rhingravii stativis proximum perventum erat: Quando excubias summâ diligentia & vigilantia ubivis haberi animadvertentes, Rhingravium insuper, adventu eorum exitum, cum Legione propria, jam adversum movere, nec non Campiductorem ipsum, assumpto ex primariis castris, aliisve stationibus, equite ac pedite, suppetias illi proferre, senserunt. Hac itaq; expromtâ Regionum audaciâ adeo statu suo emota eorum mens: Ut, consilio repente mutato, non parum perturbatis ordinibus, quæ venerant viam, Sletstadium citato gradu remensi fuerint.

Interim

Interim Urbs trans Ilam, ubi situs loci introducendorum subsidiorum maximam præbere videbatur opportunitatem, munitionibus aliquot, & cis quoque flumen nonnullis Reductibus arctius circumvallata, hostiq; , seu vi perumpendi, seu clam irrependi, magis, magisq; præcisa occasio.

Quamvis autem turbæ, à cæsariana Exercitu ad extimam castrorum partem excitatæ, remoram non exiguam obsidioni continuandæ fecerint, potissimum milite huc abducto, & hostibus defendendis intento, impedire tamen penitus vinearum progressum haud potuere: Duabus tertiis fossati, quinto Iduum Octobris, jam superatis. Verumenimvero nocte, quæ hunc diem tenebris suis cooperuit, obsessi bina omnium maxima tormenta, commodo loco disposita, in vineas direxerunt; post ictus non ita multos exceptos, haud modicam brevi dantes ruinam: Priusquam Regii contrariâ verberatione institutâ, vehiculis confRACTIS dejicere ista, & inutilia reddere posset.

Quo deniq; facto, ad hiatum reparandum, & vineas, ut cæptæ erant, continuandum, initio inclinare Hornii animus: Sed, re exactius pensitatâ, quod velamentum, quo vineæ ad latus tegebantur, ob humi recenter aggesti, nec satis constipati raritudinem, ictibus tormentorum neutiquam esset sufferendis, & par illi, qui acciderat, casus denuo forsan extimescendus veniret, consultius demum censere, prioribus vineis ad latus pertusis, novum eorundem exordiri ordinem, & istas, terrâ ingestâ oppletas, obicere velut transversarium aggerem hostilium tormentorum ictibus. Id, quâ consilii maturitate deliberatum, executionis celeritudine effectum datum: Et vix duodecimus Calendarum terris illuxerat, quando posteriores hæ vineæ priorum frontem desertam jam æquâsse, conspectæ. Octavo Calendarum Novembris præpilatæ sudes, fossam interfecantes, revulsæ, & vineæ ad murum, pedem valli sustinentem, porrò actæ: Quò ubi postridiè deventum, muro statim perfracto, ad octonum pedum mensuram vallo insinuatum, cuniculisq; agendis factum initium.

Obsessi strenuè hæcenus & impigre, ut militares Viros decet, segesierant, nec quicquam quod defendendo hosti ingeniosâ mortalium adinvenit industria, desiderari in se fuerant passi: Demum tamen, nec interdiu, nec noctu quietem sibi dari, sed, post fossatum vineis tramissum, cuniculis rem sub ipso jam geri vallo conspicati, evanescente insuper subsidiorum ac liberationis spe, deditioni animum advertere cœperunt. Nec regius Campiductor, utut de loco vi & impetu brevi expugnando minimè desperans, ab honestis deditionis legibus, abhorre; idq; prægnantibus satis de causis. Præsidarii enim, actis in contrarium cuniculis, regionum cuniculorum diverticulum unum jam detexerant; propugnaculum insuper, in quod potissima oppugnantium vis, vineis illò directis, & cuniculis sub eo actis, versa fuerat, vallo interius resecto, novâ loriciâ (ut, à transfuga relatum, verum postea cōpertum) inducant: Quâ, priori licet cuniculorum vi disjectâ, Regii, impressionem tentantes, ab omnimoda irruptione abercerentur. Quinimò, vallo in potestatem penitus redactò, interior adhuc fossa, & murus restabat intactus: Ad quæ vi superanda, non nihil adhuc temporis & impensarum requireretur. Porro multitudini, quæ confertim, laribus suis ad primum belli motum relictis, huc confugerat, parci, quam universos ad internecionem deleri, utilius apparebat: Ne circumjectus ager, lauta militi hospitia, nec contemnenda bello subsidia alioqui præbiturus, incolis orbat, uno hoc velut ictu desolaretur. Vallum quoque Urbis, quam, semel occupatam, non derelinqui, sed mordicus teneri ratio belli flagitabat, illatam confervari, quam, extremâ vi adhibitâ, destrui & everti, Regis, Regionumve magis intererat. Deniq; recens, & à partu adhuc tenerum Sveciæ Regis in Alfatia imperium, clementiâ quàm severitate, firmitus fundatum iri, in mentem veniebat.

His rationum momentis inductus Hornius, haud ingratus Regi fore credidit; sicerto pacto de Benfeldæ ditione cum Præfecto loci transigere: Id quod, quinto Calendarum Novem-

Benfeldæ
deditio.

Novembris sequentibus legibus factum. (1) Praefectus, Centuriones, equitum Magistri, & reliqui ordinum Duces, nec non milites gregarii, tormentarii, & universi, cuiuscunque status aut conditionis, liberi, nec ullatenus, aut ullius pretextus obtentu impediti, explicitis signis, globulis ori inditis, funiculis incensis, tubis ac tympanis personantibus, iustus armis instructi, duasque campestres machinas, & currum, pulvere nittrato, globisque oneratum, secum trahentes, una cum familia sua, sumentis, impedimentis omnibus, neutiquam excusis, Urbe excedunt; & Praefectus quidem cum uxore, matertera, sorore, liberis, quique propius ad ipsum attinent, Ducesque ac militibus, nec non omnium eorum familia, Tabernas Alsatie, reliqui Magistri equitum, Centuriones, & quod superest militum, Brisacum deducuntur: Qua de re obsides Regii danto. (2) Clero & monachis, praesertim monasterium Ely incolentibus, rem divinam intra caenobiorum claustra, ut antea, ita in posterum suo more celebrare, & elemosynis ostiatim emendicandis victum quaerere; reliquis, qui commorari diutius illic noluerint, una cum bonis & habentia, tuto demigrare licet. (3) Cives, Pontificie fidei addicti, conscientiarum & Religionis libertate fruuntur. (4) Residui dioeceseos Argentoratensis ministri, seu rei economica & ratiociniorum sint administratores, seu aliis muneribus fungantur, tam civium numero censi, quam eodem exenti, una cum bonis, uxoribus, liberis, armis, duobus curribus, equis, familia, nemine interpellante, itidem emittuntur: Traditis tamen prius censualibus libris, & incorruptis ratiociniorum exemplaribus, in manus à Regiorum parte ad id delegatorum. (5) Si quos aut morbus fonticus, aut vulnera detinent, his ulterius in Urbe, valetudinis curanda, commorari, & post recuperatam sanitatem, accepto à Regis commeatu, signa sua sequi, liberum esto. (6) In Praefecti, Centurionum, aliorum Ducum, militum, civiumque arbitrio statò: Dioeceseos territorio subiecta bona sua, aut diutius incolere, aliorum, qui regie protectioni successerunt, adinstar, aut divendere, & in quoscunque alienare. (7) Praefecto, simul ac deditio Urbis consummata fuerit, ordinum Ducem, acce-

ptis à regio Campiductore liberi commeatus literis, ad dioeceseos Vicarium ablegare, rei, gestae seriem illi denunciare, conceditor. (8) Civitatis ac civium privilegiis, Libertati, iurisdictioni, iuribus in nullo derogator, nec ulla Urbi, ut captae, multa imponitor: Sed illa potius à futuro Regiorum praesidio, quantum factum possibile, defenditor adversus aliorum iniustam vim atque oppressionem; & unicuique ius suum tribuitor. (9) Civium omnes & singuli, in Urbe tempore deditiois saltae reperti, seu nunc, seu olim, quandocunque libererint, bona sua libere divendunt, & commeatu à Regis impetrato, tuto ducuntor. (10) Agri vicini incolae, à tempestate belli in Urbem refugi, nullis exactionibus concussi, cum pecore, armento, equis, aliis mobilibus, in sua, agro colendo, se recipere permittuntor. (11) Captivi utrinque, nullo habito discrimine, nec ullo lyro persoluto, liberantor. (12) Res tormentariae, commeatus, & quicquid nec Praefectum, nec praesentes & Urbe excedentes, ordinum Ducetores, militesve, nec cives ipsos Dommos agnoscat, certis, à Campiductore regio ad hanc rem ordinatis, hominibus absque fraude indicator & traditor. Haec leges deditiois: Cui (13) proxima lux desinata; admisso tamen in suburbium adhuc ante Regis occasum regio milite. Quod si terminus abitionis Praefecto, reculis suis convasandis, arctus nimis foret, totum illum diem & insequentem noctem, cum familia, in Urbe ac domicilio suo commorari, propria etiam cohorte in suburbio secum retenta, in super indultum.

Deditioe condito, ut diximus, tempore facta, praesidiariorum ad quadringentos, Ducum desertores, victicia Regiorum signa adorabant: Nonnullis quoque equitum Ducetoris fortunae, parti adversae audientis, auspicia, se brevi missione impetrata, secuturos, haud obscure praeferebantur.

Potiebantur Regii hic viginti quatuor aëreis tormentis, sex millibus triginta sex, multigenum globorum tormentalium, trecentis glandium plumbearum, quales longioribus tubis evibrantur, millibus, quater centum id genus sclopetis, ter centum sarisfis, quadringentis pulveris sulphurei, octoginta nitri, ducentis funicularum cente-

centenariis. Commeatus (civium, qui pauci erant, penu in summam haud computato) ultra mille quadringentas mensuræ in farina, omnisq; generis frumento reperiæ, & quinquaginta vini vehes.

Hornius autem, simul ac pedem in Urbem poneret, vallum, mœnia, & si quid, durante obsidio, tormentorū violentiā concussum aut deformatum, illic refarciri, accessus ac reliqua, oppugnandæ Urbi excitata, solo ævari, novisq; adjectis operibus, cumprimis vallo loricâ horizontali cincto, munitiore longè, ac antea exstiterat, reddi imperabat.

Regiorū
in Alfatia
progressus.

Post Benfeldam deditam Rhin-gravius, cum ablectis cōpiis Markelsheim misus, occupato oppido duas hostium cohortes, alteram equestrem, pedestrem alteram, dissipatum iit. Quā clade percussī Cæsariani, Dambacco, & aliis nonnullis locis præsidia sua eximebant: Unde hæc quoq; Regionum, ut validiorum, partes suā sponte secuta. Superius Berckhemum & Gemera, bina oppida, quibus superioris ac inferioris Alfatia collimitum à montanis ad Ilam usq; clauditur, pariter se dedidère: Ducentis delectis sclopetariis, qui hic servabant, regiæ militiæ nomina sua transcribentibus. Nec minùs, ab una parte, liberæ quidem, sed minorum gentium, Imperii Civitates, Cæsarisburgum, Ammensweilera, Turckhemum, Sanctæ Crucis, & Herlisheim, ab altera Moltzheimi Urbs, ut ut hostili partim milite infessæ, ad primas Hornii, deditionem flagitantis, literas, imperata fecerunt. Ut ita Hornius, non Exercitus modò per lautissima isthæc hospitia distribuendi, & à laboribus, quos hætenus exantlaverat, refocillandi, media affatim, sed Sletstadii etiam atq; Colmariz eminùs circumsidendorum nactus sit occasionem. Inter quæ Colmaria, literis tentata, cum civibus suis deliberaturam, respondit; non obscurâ spe datâ: Nisi præsidium hostile nimium potens foret, facilè secum transactum iri. Nec sequens eventus spè hanc paulò post frustratus est.

Sletstadii
obsidium.

Sletstadium, principem secundum Benfeldam in Alfatia locum,

longinquo obsidio fatigare, primò constituerat Hornius: Hinc, vicis ac oppidis circumjacentibus milite munitis, molendinorum quoq; usum, averfis, qui Urbem perfluunt, rivis, ademerat; in eo jam torus, ut Ilam ipsum à cursu & consuetudo aliofsum derivaret. Mox verò planitiem, quæ montana & Rhenum interjacet, hic loci quàm maximè coarctari, adeoq; Sletstadii possessionem, ad transitus hinc inde securitatem, omnino necessariam, nec militem in hibernis aliàs tutum fore, perpendens, suffragante insuper tempestatis ratione, quæ, utut præcipiti jam hieme, non adeò incommoda, nec sub diotendentibus intoleranda adhuc videbatur, à lento obsidio ad vim præsentissimam animum convertit: Sexto Iduum Novembris Urbem, Exercitu propius admoto, adortus. Servabat hic pro Cæsare sub Tribuno Breitenbacchius, totâ Metternichianâ Legione & duabus Vernierii recens conscriptis peditum cohortibus, universim tamen ultra sexcentorum capitum numerum haud deficientibus, nec non equitum, sub Montreschierii pro Tribuno, alâ sussultus. Qui omnes pariter, ut militares Viros decet, se gessere; nihil intermittentes, quod hosti faceret repellendo. Tentata, inter alia, pridie Idum Novembris, valida irruptio: Licet, Regiis strenuè in occursum venientibus, & cum clade rejicientibus obsesos, fortuna hanc destitueret.

Ultimo Calendrarum Decembris, Lottharingia. Lottharingia Legati ad
Hornium
proposi-
tio.
Duce Legatus in ca-
stra venit, cum fiduciariis ad Campi-
ductorem regionum literis, certisq; pos-
tulatibus. *Argentoratensem*, nimirum,
diocesin Duci Lottharingie ducenties
mille Joachimicorum debito, jam à mul-
tis annis obstructam; nec à summo tan-
tum Imperii tribunali condemnatam ad
solutionem, sed decretam insuper in ejus-
dem diocesios bona ac redditus immusio-
nem, binis Cæsareis Edictis: Quorum au-
thentica Legatus proferret à Cæsare im-
 Exemplaribus Campiductori communi-
catis. Quod ergò generalis diocesios Vi-
carius jà præferat; non repugnare am-
plius, quò minùs decreta à Cæsare im-
missio, & quidè speciatim in tres reliquas
Urbes,

Ty

Urbes, Tabernas Alsatia, Dachstenum, & Ruffacum, effectum fortiaur: Ideo Ducem humaniter contendere à regio Campiductore; ne impedimenti quid hac in re ipsi creet, aut in sinistram id accipiat partem Nec enim aliud Ducem querere, quàm quod jure ipsi debeatur; nec quicquam, sub hoc prætectu, moliri aut machinari in Regis aut Urbis Argentoratensis præjudicium: Quinimò, simul ac possessionem horum locorum adipiscatur, Regi & regio Exercitui omni officiorum genere obviam ire, &, in specie, liberum, nec ullatenus impeditum transitum præbere, eaq; de rescripto fidem obligare paratum.

Hornii
responsu.

Ad quam Lottharingici Legati propositionem regius Campiductor respondit. *Regem Suecia non quinquam, qui Pacem & quietem amet, inquietandi, sed amicos potiùs afflictos & oppresos sublevandi, in has venisse oras. Ducem ergò Lottharingia, qui Regi & Regio Exercitus amicitia jura nunc offerat, habere, quod à Rege mutua quoque paris amicitia officia expectet. Postulata autem Ducis tantum viderimomenti, ut eorum in alterutram partem decidendorum arbitrium Campiductor Regius sibi arrogare non possit, sed ad Regem necessario referenda veniant: De cujus mente donec constet, exiguum, quam interponi oporteat, moram, Duci haudquaquam gravem fore. Interim non posse non indicare Legato; posteriores duas trium harum Urbium, deditioe imperatà, bidui, nec amplius, spatium ad deliberandum petisse, & impetrasse: Terminòq; jam elapso, necessitatem ipsi fieri, horum locorum, seu amicà vià, seu per vim præsentariam, sub Regis sui obedientiam, cum DEo, redigendorum. Quod verò Alsatia Tabernas concernat, quas de deditioe nondum interpellarit, posse in sustinendo ab his impetu aliquid indulgere Duci: Adeòq; Regis sui responsum, earum ratione, operiturum. Consultò autem Duci de Tabernis gratificatus Hornius: Quippe non immunitæ erant, militeq; præsidario & omnibus belli necessariis ad vim aliquamdiu repellendam affatim instructæ; ut ita, absq; Ducis postulatis fuisset, oppugnationem illarum præcipiti*

hoc anni tempore tentare, periculose plenum alæ futurum appareret.

Decimo sexto Calendarum Decembris, duodecim hostilium equitum alæ, cum nonnullis draconibus, pontem Rheni ad Brisacum transierant: Peditatum, in Burgundia noviter conscriptum, & quis præterea in præsidii hinc inde dispersus reperiebatur, attracturi ad se, pulsosq; Regiis, Sletstadii expugnandi satagentibus, Urbem, si possibile foret, obsidio soluturi. Sed plagas, quas aliis tendebant, inciderunt. Rhingravius namq; intentione eorum retentà, cum Legione sua propter in eos movit, & citato agmine famam adventus prævertens, in hospitii securos oppressit. Trecenti eorum interemti; ducenti, inter quos supremus excubiarum sub equestri Legione Præfectus, tres equitum Magistri, & totidem alarum Legati, capti: Quod reliquum, septem vexillis in Regiorum manu relictis, hinc inde dilapsum. Marchio Badensis ipsemet agrè admodum fugà hosti se eripuerat.

Sub hæc Regiis, accessibus indies propius, propiusq; Sletstadio admoventis, minimè feriari, brevique adeò Urbi succedere: Ut exteriorum fossæ oram attingerent. Reperiri autem fossà, quarum sarisfarum longitudinem profunditate adæqvans, sed angustior, & vix senum decempediarum latitudine; aqvis ferè defluta: Utramq; acclivitatem, cum exteriorum, tum interiorum, lateritio muro suffulta. Hunc itaq; murum, actis eò cuniculis, in fossam præcipitem, & transversario aggeri, quo vallum invadere parabat, viam eà ratione sternere, decrevit Hornius.

Interea casareus miles, qui Horburgi, arce Wirtenbergen agri factis munità, præsidio erat, deditioem pactus, ipsemet, unà cum arce, fidei sui concedit, in regias partes transierat.

Jamq; ad Sletstadium cuniculis, ab Hornio præparati, murum, quem Sletstadii deditio. diximus, non mediocri hiatu aperuerant, quando Civitatem de deditioe primò interpellare visum: Antea enim non nisi per literas id factum, à Præfecto Urbis, ne in civium notiti-

notitiam pervenirent, suppressas. Sed obstinare adhuc obsessi, & ad extrema quæq; se paratos, profiteri: Qvoad, ultimo Nonarum Decembris, granatensium pilarum, & artificiorum ignium vis ingens injecta, fractis militum pariter ac incolarum animis, deditionem extorqueret.

Honestis tamen legibus conventum, præsidiumq; hostile, *signis & vexillis evolutis, prævio tubarum clangore, & tympanorum, tam ærei, quæle, equestres turmas decet, quam aliorum, pediti usurpatorum, mugitu, funiculis ardentibus, glandibus plumbæis ori insertis, duabus porro machinis campestribus, quas currus, pulvere nitrato & similibus operatus, comitabatur, secum ævæctis, salvis deniq; omnibus impedimentis Urbæ excedens, Britacum usq; deductum. Vulneratis & morbo laborantibus, quosigna sequi non poterant, Sletstadii in Nosocomio, valetudinis curanda, remanere, & quotquot reconvallescerent, ad Legionem cuique suam, accepto commætu, redire, insuper indulum. Cautum quoq; de eo, quod alterutrius partis miles ab hoste, quamdiu præsens, quod nunc exhibet, præsidium Sletstadii agitat, interceptum possideret, ut prædi jure belli paritæ, eidem relinquendo. Separatim civium communio cum regio Campiductore certis condicionibus pacta. Cives, nempe, si qui fortè bellicis, aut aliis muneribus pro Casare essent functi, nullâ ob id afficerentur molestiâ: Incole, & inhabitans quoque Clerus in pontificia Religionis exercitio, canobiorumq; ædium, jurium suorum possessione minime perturbarentur. Ulteriore jurisdictionem, seu absolutius Majestatis jus, ac Casares, ordinatq; ab his Præfelli ab antiquo habuerant, Campiductor regius, nomine Coronæ Svecicæ, neuti-quam sibi arrogaret, sed Civitatem antiquis juribus, immunitatibus, privilegiis, moribus vivere sineret; his, qui excedere Urbem mallent, jure migrandi concessio. Denum Urbem intolerabili militarium hospitiorum onere ne gravaret, sed præsidium, quantumcunque loco tutando necessarium videretur, ordinario & consueto modo sustentaret; servatâ militari disciplinâ, nec non hospitiorum*

distribuendorum curâ arbitrio Senatus, relicta.

Paulò ante Sletstadii deditionem, ^{literata} quarto, scilicet, Calendarum Decembris, idem ille, cujus jam mentionem fecimus, Ducis Lottharingiæ Legatus, cum literis fiduciæ denuò in castra ad regium Campiductorem comparens, eundemq; Domini sui nomine, ob immaturum Regis obitum solatus, fide, & quam de Tabernis, dum Regis mens exquiretur, haud tentandis dederat, unâ exsolvit: *Eò quod diæce-ses Vicarius, promisso de Tabernarum deditione retractato, ad loci defensionem adversus Regis ipsemet accingeretur. Interim à Campiductore contende-bat: Immitteret Ducem, non quidem in possessionem ullius loci, qui alicujus momenti, sed agri saltem, episcopali territorio subjeti, partem quamcunque; ut hac eidem ratione satisfaceret, de debito, quo diæcesin sibi prætendebat ob-stringi.*

Jamq; Regii, ad devinciendum Lottharingum, ut, si non amicus, certè nec hostis, & Protestantium intentioni, si non adjumento, nec obstaculo tamen esset, gratificari ex parte eidem cupidi, primò de locis nonnullis, ad montium radices haud procul Sletstadio sitis, mox de alterutra diæcesium, Murbacensi aut Luderensi, tradendâ, animo volvere consilia: Sed Lottharingus, Vicario Episcopatus sententiam repente mutantè, & ipse pariter verforiam cepit, iterumq; à Regionum amicitia ad hunc aversus, cum eodem de Episcopatu Argentoratensi sequentem in modum transiegit. *Tabernas Alsatiæ, & Dachstenum, cum omni, qui eo pertineret agro, Dux, in manus sibi consignata, illas quidem sexcentorum, hoc trecentorum peditum, utraque verò junctim centum equitum firmaret præsidio, militiq; (vino & pane, quæ cives præberent, exceptus) de menstruo stipendio exactè ad belli usque exitum provideret: Necessitate quoque exigente angeret copias has præsidarias, iisq; non ad locorum modò traditorum, agrive his subjeti defensionem, sed totius diæcesos Argentoratensis tutelam, quotiescunque, aut Vicarius, aut*

Canonicorum Collegium, aut Cancellaria Episcopalis auxilium ejus imploratum irent, uteretur. Possessione autem locorum haud cederet, nisi summa ducenties mille Joacchimorum, quæ ab Episcopatu sibi deberi assererat, prius exsoluta.

Hæc transactio Anno millesimo, sexcentesimo, tricesimo secundo expirante, pridie Calendarum Januarii, re ipsa consummata est: Quo Lottharingiæ Dux Tabernarum & Dachsterni possessionem, per militem illò introductum, apprehendit. Miserat quoque, simul ac cum Vicario Episcopatus conventum, Villium Regulum, & Furnierium quendam, Legatos ad regium Campiductorem; *Moltzheim sibi decedi postulans: Quod Urbs hæc districtus & præfectura Dachsternensis pars, nec armorum vi, sed tantum per tubicinem, incruento modo, Regiis acquisita foret.* Cui tamen postulo ut assentiretur, nullà eorum loquentià persvaderi potuit Hornius.

Secundi
regiorum
in Allatia
succesus.

Sletstadii felicitè occupati vestigia, interjecto vix aliquot dierum spatio, alius legit Regiorum, adversus Cæsarianos, ne ipse quidem contemnendus, succesus. Dum enim Zilhardus subTribunus, nonnullo equite Rhenum Schonaviæ traducto, Endingam versus excurreret, accidit; præcursorum manum, quæ, ductore Remchingo, alæ equestris Legato, septuaginta equitibus constabat, in Cæsarianarum partium proTribunum à Croneck, cum quinque hostilibus turmis, ad oppidum stantem, impingere, rapidoque impetu in has invectam, disiectis ordinibus, in effusam conjicere fugam. Ipse proTribunus à Croneck primâ coitione cecidit, & equitum ultra centum; compluribus captis: Nec minùs reliquos internecio manebat; nisi nebula, campum involvens, caligine suâ fugientes opportunè texisset. Intentio hostium fuerat, regium Tribunum, Enhusium, subitâ irruptione opprimere: Sed fortuna tristior exitum, quod aliis meditantur, in ipsosmet vertebat autores. Endinga autem, post fuorum cladem, Regios, portis ultrò reclusis, promptè admisit.

Postridiè Regii, duas peditum

cohortes, propè Brisfacum inciderunt, & quamplurimis obtinccatis, reliquos unâ cum Ducibus captivos abducere, ad unum penè omnes.

Colmaria animi anceps, Sletsta-Colmarie diensis obsidii eventum hætenùs speculata, viis omnibus circumcîrca interclusis, & aquâ aliò averâ, farinæ, salis, lignorumve penuriâ jam laborare cœperat: Nec injuriâ verebatur, inter hos Regiorum progressus, in se ex ordine arma jam versum iri. Quorum, lento obsidio eminùs insistentium, robur etsi morâ eludere adhuc aliquamdiu posset, præsentissimam tamen vim extimescebat, jamjam imminentem: Insigni suo incommodo, & penitissimo forsan exitio. Præfidiarius enim miles, ejusve Præfectus, ad deditionem, extrema quæque opperi certi, aures obturaverant, deq; Urbe in potestatem omninò redigendâ, & civibus sub absolutum obedientiæ jugum mittendis, consilia agitare comperti fuerant. Civitatis igitur ab interitu vindicandæ & Libertatis religiosæ, quam Cæsar ereptû ierat, recuperandæ, prævenire, quam præveniri maluerunt: Præfidiariis manum, quinto Iduum Decembris injicientes; trucidatâ eorum parte, armis captis resistere ausâ, & reliquis cum Præfecto in custodiam datis. Mox Hornius de re omni certior factus, & de deditione agi cœptum. Nec difficilem is se præbere: Conditionibus, quæ postulabantur, promptè assensus. Fuere autem sequentes. *Colmaria, ut libera Imperii Civitas, moribus & legibus suis tam ecclesiasticis, quàm civilibus statum concernentibus, prout Anno millesimo, sexcentesimo, vigesimo sexto vixerat, ita impofterum viveret, nec Campiductor regius, aut alius, nomine Corone Sueciæ, quicquam novi & insoliti juris, præter, quod Romani Imperatores hætenùs possederant & exercuerant, in ea sibi vindicaret: Pontificius Clerus, quâ mares, quâ femine, in protectionem receptus, libero frueretur Religionis exercitio: Constitutio Magistratus, quæ summæ Majestati debetur, ita fieret, prout è publica, & omnium civium re fore, putaretur; eo simul moderamine adhibito, ne in antiqui moris vergeret præjudicium: Civitas ne militarium hospitio-*

rum onere, ultra vires & facultates gravaretur, hospitiorumq; distributio penes ipsosmet maneret: Universis & singulis domi suae, quæ tutum cuiusque refugium, debita prestaretur securitas; & si quibus incederet aliò se conferendi libido, iis jus migrandi ne præcideretur.

His legibus deditionem pacti, quarto Iduum Decembris, regiunæ Campiductorem Urbe receperunt. Nec is diu moratus, Argentoratensium Senatu intentioni ejus applaudente, Doctorem Johannem Schmidium, Academiæ Professore, & Consistorii ecclesiastici Præsidentem, eò accessitum iit: Ultimo Calendarum Januarii, qui habitæ Colmariae postremâ Protestantium in morem concione, & Pontificiâ doctrinâ statim exinde invectâ, ante quinquennium civium conscientiae crucis fuerat, eodem instaurativam concionem habere jussit. Ita Augustanae confessionis exercitium publicum, postliminio Civitati & templis restitutum: Duoq; verbi divini ministri, Protestantium religionem professi, ab eodem Schmidio in ædem sacram, ad sinceram Evangelii doctrinam intemeratâ fide docendam, solenniter posttridie introduci.

Helvetii
Pontificii
pro Episcopo
Basiliensi
apud Hornium
intercedunt.

Fortunâ Hornio, regio Campiductori, per Alfatiam mirificè hunc in modum ablandiente, Basiliensis Episcopus, regionum armorum proximum vim subsentire quoq; cœperat: Certis pecuniariis subsidii, quibus Cæsarem sæpius juverat, à Campiductore imperatis. Quod ille molestè admodum ferens, ad Helvetios, pontificiæ Religioni deditos, velut asylum confugere, eosdemq; ut pro ipso intercederent, inducere. Dederunt ergo hi, sexto Iduum Decembris, adregium Campiductorem literas; ab illo postulantes. Quia Soloduri Urbis, & Basiliensis Episcopi, Fœderatorum suorum finibus, aded inter se commixtis, ut in alterutrum, absque inevitabili alterius damno, quicquam hostile tentare, impossibile foret, sensim appropinquare conspiceretur regius Exercitus; abstinere ab his sociis ac Fœderatis suis populatus, expilationes, militarium hospitiorum onera, exactiones,

oppressiones violentas, ceteraq; id genus, hostilitatum.

Quibus, penultimo Calendarum Januarii ab Hornio responsum. Nec Regis, beatissima Memoria, unquam fuisse intentionem, ullum, cujuscumque status aut Religionis foret, bello vexare; nisi, qui ipsius arma prior, illas ultro hostilitatis irritamento, provocasset: Nec aliam adhucdum, à Regis obitu, Suevicorum armorum cynosuram aut normam. Quia ergo Soloduri Urbs, quantum in ipsius pervenerit notitiam, nullis injuriis Regis lacerasset, nihil quoque cum his rei esse; nec talium, quorum Helvetii in literis suis meminissent, adversus hos unquam venisse in mentem. Quoad verò Episcopum Basiliensem, relatum à nonnullis; ut fœderis Pontificii, seu Liga, membrum, unâ cum aliis sociis, Regem gloriose Memorie, aperto impetu se bello: De eo certe dubium nullum superare; quod Verneriana, Colmaria pæsum data, Legio in ejus territorio, habitis illic delectibus, coierit, nec Episcopus fœderatis Helvetiæ pagis accensendus veniat. Non itaque satis ipsi liquere; quid causæ Helvetios impulerit, ad sat agendum tanopere pro Episcopo Basiliensi: Quin firmâ potius spe duci; neutiquam sustinamatos regionum armorum cursum, quem decurrit, ratio belli exposcat. Idq; vel ideò maxime: Quia tributum, non Episcopi ditionibus, quæ Helvetiorum pagis affines, sed, in specie & nominatim, Bruntrautensi districtui fuerit imperatum.

Interim Hornius, Legionis suæ Hagona pro Tribuno, à Croneck, Hagona regis se dedit, ablegato, Urbi significandum injunxerat. Siquidem spontaneâ deditione, armorum inferendorum necessitatem, regie protectioni ultro succedentes, præverterent, pristinum statum, jura, immunitates, privilegia salva iis mansura: Sin; omnium horum imminere jacturam, habitâq; temporis, quod obidioni insumendum, & sumtum, qui impendendi forent, ratione, duplum horum omnium à pertinacibus exactum iri. Quibus minis territi Hagonenses, & simul, viribus suis accurato examine, librationis, ad resistendum Regiorum impressioni impares se judicantes, simul de subsidii, utpote hostili Exercitu undiq;

Hornii
responsum.

undiq; cincti, desperantes, mitiora suadentibus aures præbuere haud inviti: Honestis ac tolerabilibus deditionis legibus, quas, extremâ vi expectatâ, nequicquam desideraturi forsan erant, avidè amplexis, admissoq; tertio Idum Decembris, in Urbem regio præsidio.

Hornius, Rebus autem in Alsatia ad vorum
relictis in fluentibus, miles etiam, fortunæ auspici
Alsatia cupide sequi solitus, undiq; conflue-
Rhingra- re, regiumq; Exercitum aliquot Le-
vio, cum gionum accessione augere compertus:
parte Ex- Ita ut, partim inde deduci, salvâ nuper
ercitus in fundati status ratione, posse, appare-
Sveviam tendit. ret. Id quod protestantibus Imperii

Ordinibus in Svevia commodum accidit: Qui Campiductorem regium, ad auxilia quamprimum ferendum, magnâ urgebant instantiâ. Horum enim precibus permotus hic quidem, rei tamen Alsaticæ non minus prospexit. Summâ imperii Otthoni Ludowico Rhingravio, generali equitatus regii Præfecto, illic demandatâ, & aliquot millium agmine hanc in rem relicto. Qui mox Suntgojam irrumpens, & Senhemo, Urbe in Austriacorum territorio sitâ, potitus, Thannæ quoq; præsidarios ad id redigebat extrematum: Ut, duodecimo Calendarum Januarii deditionem pacti, postridiè, salvis impedimentis, armisq;, & signis expansis, Urbe excederent. Reliqua equitû peditumq; copia ad Schonaviam, decimo sexto & sequenti Calendarum Januarii, Rhenum traductâ; quam ipsemet Hornius, Benfeldâ decimo quinto movens, subsequēbatur: Sveviæ, & commilitonibus ad Sveviæ tutelam à Rege destinatis, qui prævalentium hostium mole pressi, laborabant, suppetiatum iturus.

Et initio quidem Kentzingam perventum: Quam Schavelitzkii Tribunus, jugum regium ferre jam antè docuerat, ac Legionis, Tribuni Ajazoductu Cæsari militantis, reliquias, ad tercentum capita, bono cum modo, præter vicinam ad se traducens, novos delectus suos insignitè auxerat. Kentzingâ moventi Friburgum occurrit; quod itidem disti Schavelitzkii svadelæ jam cesserat: Unde adventanti portæ, nullâ objectâ remorâ, patuerunt. Rebus autem hic ordinatis,

Neostadium, nigræ silvæ umbilico positum, porrò ibatur: Ubi tormentis & re tormentariâ ob montanorum, quæ superanda erant, asperitudinem tardiusculè procedentibus, octavus Calendarum Januarii, primis Salvatoris nostri cunabulis sacer, quieti datus. Postridiè verò, castris iterum promotis, Ulmam versùs properatum: Cujus itineris successus suo loco explicabitur.

54. Jam ut, Rheni Auxum **Fridelshe-**
secuti, ex Alsatia in Palatinatum infe- **mum à**
riorem descendamus, Hispanus illic, **Regus sa-**
præter Franckendalam, Fridelsheimi **patur.**
quoq; oppidum, satis munitum, nec Franckendalâ procul distitum, aliquamdiu adhuc possederat: Vicino terrarum tractu crebris excursibus exinde vexato, & pessimè habito. Quo nido ut hostem emoveret, & extirparet malorum, in vicinos agros hinc subinde exundantium, velut radicem, simulq; Franckendalâ præsidarios eò arctius incingeret, Otto Rhingravius, Svecicus ad Rheni oram pro Rex, impensis provincialium precibus permotus, Comitis Solmentis pedestri Legione, & quinque suorum alis eò missis, obsidii periculum fecit. Hispanum verò, oculos fore grandiorum tormentorum adminiculo ad muros quatiendos destitutus, conspicatus, per integrum penè octiduum ferociter admodum resistebat; interdum, noctu propius subeuntes crebris fulminibus infestans: Quorum uno Leschius, Solmentis Legionis Centurio, Vir non infrenuus, occubuit. Demam tamen, aquis è fossa averfis, & duabus dimidiatis machinis adductis, cum, verberatione instituta, serio jam de corio suo ludi animadverteret, vix triduum adhuc sustentans, deditionem fecit, quinto Calendarum Octobris. Quo obsidio felici exitu terminato, Solmentis Legio, ut antè memoravimus, ad Hornium, regium Campiductorem, Benfeldâ oppugnandâ tunc occupatum, in Alsatiâ perrexit.

Franckendala isthac ratione, quò **Franck-**
longius eò magis coangustabatur. Ac- **dala Regi-**
ciditq; inter hæc, literas ab Urbis Præ- **is victas**
fecto, ad Hispaniarum Infantem, infe- **dat manus**
rioris Germaniæ, necdum liberæ, Principem, exaratas intercipi: Qua-
rum

rum indicinā cognitum; præsidium hostile ob defectum cum omnis generis necessariorum, tum militum imprimis, quorum indies decedentium numerus nullis novis supplementis refici poterat, difficultatibus haud exiguis colluctari. Hæc ergo colloqvii inter nonnullos à Regiorum parte ad delegatos, & dictum Præfectum instituendi, deq; Urbis deditione tractandi occasionem dederunt: Cui dies, quartus Iduum Octobris, & locus, ad tertium longioris tubi à Franckendala jactum, conditus. Nec Præfectus, ut carnes, panem, vinum & sal usq; ad paschatos festum largiter suis adhuc suppetere jactaret, à deditione abhorere visus. Postulabat tamen, unum Ductorum ad Hispaniarum Infantem in Belgium ablegandi potestatem sibi fieri; qui, rerum statu recto, de deditione ulterius agendi veniam impetraret: Sumtus etiam de suo, conservationi Urbis impensos, & contributionum circumjecto agro indictarum reliqua, quorum omnium summa ad decem millia Joachimicorum exagge-
rabatur, sibi exsolvi, contendens. Quæ, & similes deditionis appendiculae Orthoni Rhingravio majoris momenti censebantur, quam ut suo arbitrio decideret. Ad Regem itaq; rejectæ, atq; hac ratione tractatus pro tempore ad irritum cecidit.

Consensu tamen Infantis Hispaniarum circa Octobris exitum resumptus, ineunte Novembri, optatum finem fortiebatur, certâ initâ transactione: Quâ Hispanorum præsidio, tam Ducibus, quam gregariis, Clero item, & qui juri dicundo præferant, nec non aliis quibuscumq; iustis armis, signis ac vexillis explicatis, tympanis tubisq; personantibus, pilis ori insertis, funiculis ardentibus, salvis quoq; impedimentis, & quin, machinis, quæ Regis Hispaniarum nomen præferebant, unâ cum necessario instrumento, secum abductis, Urbe exire indultum. Discedentibus ad avehenda impedimenta, sexaginta currus, & sena navigia attributa, cautumq;: Ut ad usq; Mosellam, Theodonis villam, aut Greve-macheram, deducerentur.

De his legibus penultimo Nonarum Novembris scripto sanè conventum: Discessus tamen præsidii, dum

miles reculis suis convasandis tempus terit, &, à Regiorum parte, de curribus ac navigiis, quæ diximus, equoqvirendis laboratur, ad sextum Calendarum Decembris adhuc prolatus. Quando demum Hispanus locum, quo tot annis nidulatus fuerat, & in illo triginta novem ænea tormenta (inter quæ decem dimidiatæ machinæ, unum triginta sex pondo ferrum propellens, & duo mortaria numerata) ducentos septuaginta itidem pulveris nitrati, ultra ter centum funiculorum centenarios, & aliorum bellicorum instrumentorum copiam ingentem Regiis traditum ibat.

Fridericus, Comes Palatinus Rheni, & Bohemiæ electus Rex, spe restituentis Franckendalæ, à qua tot annos exulârat, jam cominus fruebatur: Re tamen ipsa ut frueretur, & Uroem redux introiret, sata inviderunt. Sub finem namq; Septembris à Rege Sveciæ discedens, ad Rheni oram se contulerat: Ubi gravi quatuordecim dierum morbo, quem mætor ex Sveciæ Regis obitu conceptus non parum auxerat, succumbens, mundanis rebus vale ultimum dixit. Quando inferior Palatinatus, hoste expulso, maximam partem jam recuperatus erat.

Secundum Franckendalam enim, quæ deditionem jam pepigerat, sola Hedelberga, aulæ quondam sedes, hostium compedibus vincta, restabat: Et ipsa eminus jam à multo tempore circumfessa. Nec præsidarii interim sibi deesse, sed, scilicet furtim Urbe excurrentes, vicina deprædari: Pleurumq; tamen cum clade repulsi. Inter alia, irruptionem in Schriesham facere: Occupatam incendio ex parte deformantes. Biduo autem exacto, multis secum curribus ac carris ad avehendum commeatum illuc repertum, adductis, reversi, insidias à regis equitibus, draconibusve tensas, incidere: Ab his ita accepti; ut magna pars redditus ad suos obliviscerentur. Multis quippe cerebrum unâ cum memoria excusum: Alii captivitas arbitrii libertatem eripuit, & hostem sequi coegit.

In Moguntina diocesi tranquilla circa hoc tempus omnia, & ab armis quies: Patres tamen Societatis (quos semet tunc appellabant.

Fridericus
Comes
Palatinus,
Bohemie
Rex, mori-
tur.

ga, emi-
nens circū-
fessa, erū-
pendo tur-
bas ciet.

Mogun-
tia Jesuitæ
suspectos
semet tunc
appellabant.

appellat) Jesu, sinistris suspitionibus semetipsum onerando, aliquid turbellarum dedere. Duo namq; horum, Pater Balthasar, & Pater Henricus Bonfack, dum, pridie Nonarum Octobris, alter in militem, alter in nauchum, habitu transformati, navim, Coloniam ituri, conscendere occulto satagunt, deprehensi, agniti, &, quod vestium mutatio suspectos redderet, in vincula coniecti. Id quod, accedente accersita Patris Rectoris morte, qui (febri tamen ardenti laborans) in puteum semet precipitem egerat, causa fuit sinistra, de societate hac conceptæ opinionis, & reliquos quoq; hujus farinae, totumq; Collegium militari custodia circumdari effecit. Ad Gallicitamen Oratoris instantiam atq; impensa flagitia, mense postmodum Novembri, duo isti Patres relaxati carcerem, ac militaris custodia, quæ Collegium hætenus obsederat, remota.

Baudisii
in inferiori
Rheni
nam oram
expeditio.

55. In Rheni tractu inferiori Baudisius, cum copiis licet exiguis, novum bellum ciebat. Pappenhemio etenim Visurgim relinvente, & post Thuringiam peragratam in Misniam recedente, repedandi in Westphalam tempus, otiumq; nactus, nullo, qui progressus ejus impediret, hoste obvio, silvam occidentalem transcendens, in Ducatum Bergensem ac Colonienfis Electoratus diocesin penetraverat.

Nam provinciales ejusdem dioceseos delectus ex districtu, Eintracht vocato, civibus Lincii se aggregantibus, collectitiam è silvæ occidentalis, Wetteravizq; Comitatus agrorum turbam, præeunte Comite quodam Nasfio, Sarbruccâ oriundo, fines eorum invadentem, &, præfecturâ Aldenwienten direptâ, ipsi Lincio, hibernandi atq; diribitoria illic instituendi animo, imminentem, ut pares cum paribus commissi, strenuè paulò anterepulerant quidem, Comite ipso globo sclopeti trajecto: Baudisium tamen, cum Exercitu quantulocunq; haudquavquam tulere; sed hic, vi perumpens, Lincii, quam diximus, Urbem ad Rhenum, necnon Blanckenburgum ac Windecum, arces Bergensis agri, deditione occupatum iit.

Siburgi

Quarto Calendarum Novembris,

Siburgum copiis quibusdam contentens, Urbeq; è vestigio potitus, Abbatibus quoq; munitissimam naturâ sedem, ardui ac prærupti montis supercilio impositam, adeoq; penè inaccessam, nec injuriâ insignis propugnaculi nomen obid promeritam, eodem impetu fervore adortus, pari quoq; felicitate expugnabat: Utut præfidiarii ultra centum, omnibus ad defensionem necessariis instructissimî, locum tuerentur.

Lincii Baudisius, milite nonnullo Rhenum tramisso, loca omnia circumcirca prædationibus infesta habuit: Parvo munimento ergâ Lincium, in opposita ripa, ad molem in Rhenum, fluminis coercendi, projectam, excitato, suis, Rhenum trajicientibus, de securitate providens. Ad demolendum autem hoc opus ab Electore Colonienfis milites circiter trecenti, expirante jam mense Octobri, se accinxerunt; sed conatu haud ex sententia succedente: Res quippè in eo statu reperta, ut, re infectâ, recedere cogerentur. Ultimo Nonarum Novembris Drachenfelsâ munita arx in Baudisii potestatem vi transiit: Ut ita, Leoburgo quoq; dedito, totus Coloniam usq; Rheni tractus ab hoc latere imperium Regiorum agnosceret. Mox, pluribus copiis Rhenum traductis, & propugnaculo, quod trajectum ad Lincium in ultrata ripa muniebat, validiori præsidio firmato, Saffenburgi arx impetu capta: Cujus fervore octoginta milites, & centum agricolæ, qui locum tutati erant, in frustra concisi. Par Andernaci penè fortuna: Quod, licet tormentis aliquid vni concussum, deditionem tamen respuens, & tympanotribam, imperandæ deditionis proximanem, lethali glande, contra militiæ morem, prosternens, defensionem supra vires obstinaverat. Efferati enim hoc facinore Regii, auribus ad oblata postmodum deditionis obturatis, vi demum irrupere, &, quicquid in armis occurreret, ferro mactarunt: Incolarum bonis maximam partem militari licentiâ direptis.

Inter hæc Colonienfes, simul ac Celeritii de Baudisii adventu rumor increbescere occurreret, Tuitii vicum è regione Urbis in patio adversâ Rheni ripa situm, magnæ molis opere.

lis operibus ac vallo circumdare cœperant: Id quod monstri quid alere, & novum hostem parturire, Baudisus ominabatur. Aliquoties ergo literis Colonienſes à cœpto dehortatus, id ſemper reſponſi tulerat: Ad tranſitus Rheni, & navalium molendinorum, quæ flumen rapidis ſuis undis circumagit, ſecuritatem unicè tendere has munitiones; cui rei Tuitii vicus dono Civitati datus fuerit. Verùm Baudisio excuſatio hæc eluendæ, quàm fovebat, ſuſpicioni minus viſa: Munimenta enim, quæ magno niſu excitabantur, majoris eſſe molis, quàm tranſitus aut molendinorum tutela requireret; tantæq; amplitudinis, ut univerſo, quem Colonia Urbis ſub ſignis habebat, milite ad deſenſionem haudquaquam contenta, circumjeſtu ſuo integri Exercitus caperet metaturam. Novo ergo opere diverſis vicibus nequicquam verbis nunciato, vim adhibendam ducere Baudisus, abſectasq; equitum ac peditum copias, nec non machinas aliquot campeſtres ſecum rapiens, Tuitiū noctu, exigua ſuorum jaſtura, irrumpere: Colonienſi milite, poſtquam acriter initio reſtiterat, in Divi Urbani mox ex parte refugo. Ut verò cælum, vicino jam ſole exalbuit, Colonienſes ex oppoſita ripa tormentis decuſatam magnâ violentiâ in Tuitium fulminare cœperunt: Quod, aquam verſus omninò apertum, Regios infeſtis palâm exponebat ictibus. Insuper luſtranti locum munitiones tanti circuitus repertæ: Ut vix ſex millium præſidio ſufficiens deſenſum iri viderentur. Quæ ergo celeritate occupatum ierat Tuitiū, ſole exorto, vicisſim deſeruit Baudisus: Nullū penè inde referens operæ pretium, niſi quod ducentos circiter Colonienſium milites captivos abduxerit. A Colonienſibus quoq; Baudisianorum nonnulli, natione Scoti & Angli, dum, prædæ inhiantes, maturi receptus obliviſcuntur, intercepti, vitâ cladem illatam luerunt. Quâ occasione contigit; unum eorum captum, & in Divi Urbani à furibunda plebe, necem intentantem, undiq; preſſum, deq; vita obid deſperantem, pulveri nitrato, qui in hac æde aſervabatur, ignem

inferre: Cujus impetu ædes, unâ cum omnibus, qui inerant, & qui propius verſabantur, in aerem evibrata; Adeo, ut miſerabilis hic caſus trecentorū hominum ſtrage Colonienſibus conſtiterit. Apud quos tamen repentina Tuitii occupatio, & eam è veſtigio ſubſecuta deſertio, contrarium planè ejus, ad quod expeditio ſuſcepta erat, operabatur: Nec enim ab opere abſterriti, ſed ad maturandum incitati, brevi munitiones cœptas in tantam extulerunt firmitatem; ut pari ſucceſſu denuò eas tentandi ſpes Baudisio præcideretur.

His autem Regionum progreſſibus cohibendis non modò inferioris Iſenburgi Comes, ex Hispanicis, alteriusve generis, copiis, Exercitum cogebat; ſed Comes quoq; Gronſeldius, à Pappenheimio in Thuringiam ac Miſniam tendente, in agro Brunſwicenſi ad Viſurgim cum Legionibus nonnullis relictus, ab Electore Colonienſi verſus Rhenum, vergente ad finem anno, iter ſectere juſtus.

Irruperat hic, ſub Novembris exitum, Haſſiæ conſinia, & ad Dimela fluminis oram ferro, flammâ, diræptionibus atrociter graſſatus, aliis quoq; & alibi ſitis hujus provinciæ Urbibus, literis incendiariis circumcirca miſiſ, tributum imperârât: Ni intra viginti quatuor horarum ſpatiū comparentes, de ſumma penſitanda tranſigerent, dira quæq; interminatus. Jamq; Fritzlaræ (quæ in medietate Haſſiæ ſita, duo totius regionis munitiſſima propugnacula, Caſſellæ ac Zigenhemum alterum ab altero diſjungit) fixo pede, contributionis jugum exinde toti provinciæ imponere, hibernaq; hic locorum conſtituere, agitabat: Landgraviō, ut conatui ejus maturè præverteret, Regni Sveciæ Cancellarium, ad auxilia properè ſubmittenda, identidem magnâ instantiâ urgente.

Sed Baudisii, quos commemoravimus, progreſſus propoſitum hoc ejus interpellârunt, & in Paderbornenſis diœceſeos agrum, vel invitum, retraxerunt: Inde Colonienſi Epifcopo ſupplicatias ad Rhenum porro iturum.

Ubi caſus, notatu haud indignus, eidem obigit. Parvus etenim Jacobus, centum quinquaginta equitum

Cæſariæ
ni arma
contra
Baudisii
expediti.

Gronſeldius
Comes
Haſſiæ
pri-
mo itur-
pit.

Inde ad
Rhenum
tendit.

Cladem
repentinâ
Haſſorū
impreſſione
pati-
manus.

manu, vestigia abeuntis legebat: Qui nocte, sextum Iduum Decembris secuta, mediis Cæsarianorum hospitibus insinuans, unum è pagis, ubi eqves ejus diverterat (Norden appellatum) magnâ audentiâ aggressus, tres per manipulos completas alas, pulsus primo impetu excubitoribus, pari felicitate obrivit. Eqves, ne arma caperet, præventus, maximam partem in abstrusioribus ædium recessibus se abdiderat, nec faciliè inde poterat extrahi: Ignis itaq; pago injectus, multos unâ cum latibulis suis absumsit. Inter alios captivos Rumphius, summus vigiliarum Præfectus, & unus equitum Magister in potestatem venire: Eqvi etiam ad centum Hasfiacis prædæ ceserunt, & unicum vexillum; reliquis duobus flammâ pariter haustis. *Quam* cladem ut, quantum in ipso erat, hosti rependeret. Gronseldius, Zirenbergam, Hasfiaci territorii præfecturam, & alia loca Vulcano dedicatum ibat.

In Sillesia cum Wratislaviensibus tractatur de recipiendo præsidio.

36. Superest, ut, quid in Sillesia, usq; ad millesimi, sexcentissimi, tricesimi secundi Anni exodium, seu gestum, seu potius non gestum, & magno cum intertimento communis Protestantium causæ omisum fuerit, memoremus: Ubi, hoste Wratislaviæ vicinâ omnino depulso, à fœderatis Protestantibus, de præsidio recipiendo, amicè cum Civitate tractari cœptum erat.

Nec sanè ab initio, militem introducere, adeò fuisset in arduo; modò seriò & unanimi consilio Wratislavienses rem sensissent agi: Jam enim eodiusq; erat eventum; ut de præsidii, mox recipiendi, sustentatione intus deliberaretur. Simul ac verò odorati sunt urbici, Fœderatos non penitus inter se concordēs existere, sed quæmq; suo velificari commodò, simul plus difficultatum injecerunt tractatui: Superbæ, & à multis procis expetitæ sponsæ adinstar; singulos lætantis, & nullius in manum convenire certæ.

Prior à Duwalii, regiarum copiarum, Duwalio, Præfecti, sententia erat. Tractatui hac ratione moderandum, ut ne in longum nimis protraheretur, sed Fœ-

derati, dum amor in Protestantium ^{tui, via} partes recens, exacerbatio econtrâ ^{& proposita.} odium in Cæsarem ac Cæsarianos, ex præteritarum calamitatum sensu concepta, ferverent, quæcumq; ratione desiderii fierent compotes. Re ergò tardiusculè & testudineo gradu procedere visa, ipse, moræ impatiens, ne nihil agendo tempus frustrâ terneret, separatim ad Magistratum Urbis miserat; rotundum, simplex, & nullis limitationibus restrictum responsum postulans: Hostesne se, an, admisso in Urbem præsidio, amicos profiteri mallent?

Sed Arnhemius, Saxoniz Electoris Campiductor, ægerrimè istud ^{Arnhemius improbat.} ferens, Duwalii ardorem interventu suo ita attemperatum ibat: Ut, licet Civitas, rigido hoc postulato ab initio percussa, exigui temporis moram ad deliberandum peteret, postridiè summo mane respondere promittens, luce tamen exortâ, responso, bonâ cum Fœderatorum gratiâ, superfedere posset.

Decreverat, ad hæc, Duwalius, ^{Altera à Duwalio, maturando tractatui, via proposita.} animoq; secum constituerat; Wratislaviam, ambagibus studio quæ sitis moras diu necentem, vi & armis compellere ad imperata faciendum: Nec de felici & facili consiliorum exitu desperabat. Basilica enim & arenarium cœnobium duabus Urbis portis, Olaviensi ac arenariæ, imminentes velut dominabantur: Tum in vallum quoq; ipsum Urbis latè hinc despectus; adeò, ut nemo illic durare valeret, præ infestis Regionum exinde delibatis istibus. Eapropter binas has portas sine magno negotio occupandi fiduciam conceperat. Quod si consiliū istud præceps nimis & periculose alex judicaret nonnemo, alia tutiora restabant Urbem in potestatem redigendi media. Wratislavienses etenim farinam, quæ vicinis molaribus rotis ad incolarum usum indies conficiebatur, proximè Fœderatorū excubitores prætervehere cogebantur in Urbem: Alia mola, quovis momento, ignis injuriæ ad Fœderatorum nutū patebat: Olaviæ quoq; flumen, quod molendina nonnulla in ipsius Urbis sinu circumagit, levi operâ averiū, juxta Urbem in Viadrum abduci poterat. Ut

Ut ita populofam pariter & affluentiā potius quā indigentia inſuetam civium communionem, molitur ad emptione, ad transigendum compellere, in proclivi videretur. Incollas quoque ipſos, & delectos à Civitate conſcriptos, qui ad feſquimille capitum numerum aſcendebant, animo in Fœderatorum partes jam antè propenſos, levi motu porro impelli poſſe, verifimile erat: Paucos ſi exciperes, Cæſari fortunariam partem non exiguum accepto ferentes, adeoque adverſariæ factioni addiſtos; Quos inter Dux Bernſtadenſis, ſupremus Sileſiæ Gubernator, & duo Civitatis Syndici. His ergo cauſis permotus Duwalius ſibi perſuadebat: Haud adeo difficile, ut primo obtutu apparebat, fore; deditiōis neceſſitate Wratiſlaviſibus impoſita, firmiſſimum ſtatus in Sileſia firmandi hac ratione jacere fundamentum.

Sed pariter ab Arnheimio reſecta.

Verumenimvero Arnheimius, qui primam Duwalii intentionem, intra minaciſſimam cancellos conſiſtentem, rejecerat, hanc, cum præſentiſſima vi conjunctam, ut calculo ſuo comprobaret, multo minùs adduci poſuit.

Res tandem qua licet, quæ tranſactione decideretur.

Tractatus itaque, conſilii Duwaliſſime, per quatuor hebdomadas magna verborum pompa extractus, Fœderatorumque robur maximam partem, nullā re aliā memorabili geſtā, ad Wratiſlaviā immotum hæſit: Quo temporis intervallo hoſti, ad reſpirandum, viresque & animos recolligendum, ſat ſpatii datum. Tandem parturientes montes ridiculum protulere murem; re in tranſactionem erumpente, quā, à Fœderatore parte, vix quicquam ampliùs obtentum, quā jam antè poſſidebatur: Sexcentos, nimirum, pedites, & centenos equites, in Baſilicam atque arenarium conobium collocatos, Wratiſlaviſium ſumtibus ſuſtentatum iri.

Diffidia inter Regios & Saxonicos orta.

Interea diffidentia inter Fœderatos, ab oculo, nescio quo, ſemine enata, velut herba irrigua ſuccrevera uberrimè: Et indies, cum ante, tum poſt ſinitram tranſactionem, magis magisque ſuccreſcebat.

1. Ex inztione hoſpitiſſimum militarium inſigni-

tè ſe defraudatos, querebantur. Univerſi enim ſolo Lignicensi Ducatu, & ſatrapia Drachenbergenſi contenti vivere juſſi; quorum, veteri, his oris receptā, cenſus ratione, ad ſexcenties mille Joachimitorum æſtimatio: Arnheimio nil quicquam penſi habente, Ducatum hunc à Cæſariſis primò, mox ipſius Electoris Saxonie Exercitu, nunc antroſum, nunc vorſum euntibus, validè afflictum, & incommodis, quæ eunti Exercitui, maximè ſi militaris diſciplinæ frenum paulò laxiùs habeatur, comitari ſolent, vexatum; cumprimis nuperà ad Srenoniam expeditione, tam Cæſaris, quā Fœderatorum copiis obrutum, omniſque penè habentiā exhaustum, & tantum non ad incitas reductum. Reliquam ferè totam Sileſiam ſibi & ſuis aſſeruerat Arnheimius: Inter alia, unitæ Clitizingii, generalis vigiliarium Præſecti apud Saxones, pedeſtri Legioni integrum Glogovienſis Ducatus agrum, qui nongentis Joachimicorum millibus cenſetur, aſſignans.

2. Callidè Brandenburghico-Regis diſtributione.

Secundò, non mediocrem Regis bilem movit, ſuſpicandique ſiniſtrè de Arnheimio occaſionem deducit. Quod Kötteritzius Tribunal, & Brandenburgicum militem, quos tamen Sigismundus, Marchio, Electoris vices gerens, ejusdem Electoris nomine, Duwalii, regii Præſecti, imperio parere juſſerat, ſingulari aſtutiā à Regis divulſos, ſibi redderet obnoxios. Nam Arnheimius propriā manu hoſpitiſſimum diſtributionem delineaverat, cujus vi Satrapia Miſiſſchiana Regis obveniret: Et Duwalius, non mutatum iri, opinatus, Satrapiam milite ſuo jam inſederat. Vix autem hoc factum, quando Arnheimius Kötteritzius eandem attribuit. Hac ratione ille cum hoc commiſſus, & quod nec Duwalius, aliis mirā hoſpitiſſimum anguſtiā preſſus, poſſeſſione Satrapie, quam occuparat, cedere poſſet, nec Kötteritzius jure, Arnheimii arbitratu adepto, cedere vellet, ſed præfractè ei inſiſteret, rixa vehemens inter illos ſuborta: Quæ, parū abſuit, quin in nervū erumperet. Certe Kötteritzius, hoc prætextu motus, Duwalii imperio ſe omnino ſub-

trahebat: Atrocibus, famamq; fauciantibus, scriptis insuper in eum debacchatus. Nec postmodum quicquam ferè profectum Marchionis Sigismundi literis, ad Conradum Borgstorfium, post reversionem à Rege Sveciæ, in Silesiam, rebus illis ordinandis, missum: Quibus cohibere Kötteritzium, ne tale quippiam attentare animum induceret, illi injungebatur.

3. Malè servatâ disciplinâ militari. Ulterius, quod Exercitus Fœderatorum diversis Imperatoribus regerentur, ad eundem forsan scopum haud pariter collineantibus, singuli autem nil crebrius in ore ferrent, quàm copiis, cuiq; à Domino suo conceditis, de victu necessario providendum; non suo sibi militem succo, cochlearum instar, vivere posse, aut manibus, pedibusq; vesci; nec vitio vertendum, si de alimentis quæcunq; sibi met ratione prospiciat: Hinc alteri alterius hospicium invadere, diripere, exactionibus violentis vexare; incolas, intolerandis injuriis affectos, laribus suis pellere; templa, sacrorumq; adyta effringere, deprædari; illustrium, nobilium, aliarum personarum scrutari & despoliare monumenta; nec ipsis, qui eandem Religionem profitebantur, verbi divini Ministris parcere; totamq; adeo provinciam inundare eluvione nefandorum facinorum. Auctores verò flagitiorum aut ignorari, aut impune ferre: Unoquoq; expatriatorum flagitiorum labem in diversi imperii militem amoliente; & Saxonici Regis, his Saxonicos mutuâ criminatione incusantibus. Ita Silesiis, qui Fœderatorum, ut Religionis necessitudine devictorum, Exercitum festis vocibus exceperant, nil nisi miseriam, quàm his accepto ferebant, deplorare relictum: Et ut spei, ex illius adventu efflorescentis, amenitas animos mirum in modum recrearat, ita fructuum, inde enatorum, amaror intolerabilis erat; remediaq; morbo ipso perniciosiora. Quærebant sanè Regii huic malo ab nova hospitiorum distributione medicinam; & quia Silesia à Viadro, mediam interfecante, in duas partes dirimitur, quæ Poloniam contingit, sibi solis assignari, postulabant: Ita, separatim flumine à Saxoniciis, confusionem, quæ ex mixtione hospitiorum præci-

puè proveniebat, sublatum, & militarem disciplinam restauratum iri, arbitrantur. Verum aliquantò pingvior hic bolus Arnhemio, quàm ut Regiis illum gratificaretur, visus.

Porro Arnhemius Duvalium ^{4. Regiorû, quod in arenario ad Wratislaviam} identidem interpellare: Ut, Regionum præsidio, ex arenario ad Wratislaviam cœnobio, & majore Glogoviam abducto, loca hæc solis Saxoniciis possidenda relinquerentur. Utrumq; sanè hac ratione in medium allatâ: & Glogoviam Quod Wratislaviensis & Glogoviensis Ducatum territoria, in quibus sita, Saxoniciis in distributione hospitiorum obvenissent: Ultimum verò locum syngraphæ insuper obtentu; Quam, dum regium præsidium Glogoviam initio reciperetur, ab Arnhemio conceptam, & Duvalio ad subscribendum propositam fuisse, supra memoravimus. Expeditionem enim, tunc temporis instantem, jam dudum finem sortitam: Nec Arnhemium conjunctionem cum Regiis necessariam amplius arbitrari. Econtra Regii nisi cum præsentissima status, quem in Silesia nuper formant, teneri adhuc nec satis solidati, eversione his Arnhemii postulatis assentiri haud poterant. A præsidio namq; propè Wratislaviam in arenario cœnobio excubante, unice dependere cum hac Civitate communicatio; & ab hac communicatione potissimum Silesiacarum rerum fundamentum: Glogovia autem major aditus, & velut janua in Silesiam esse; quæ à manibus dimissa, Regiis, premente forsan postmodum hoste, tutus præcluderetur receptus. Et de Glogovia quidem vehementissimum omnium litigium fuit, acerrimaq; verbis-velitatio: Eòusq; exardescens, ut Arnhemius, si bona verba nil proficerent, vim & arma se adhibiturum, minitabundus denunciarer. Nec id tamen flexit Duvalium; quin, excusatione usus, Regis, ad quem de negotio retulerat, responsum, quòcunq; tandem res caderet, sibi oppeririundum præferret. Quapropter Arnhemius, ut jactaverat, Regis & Brandenburgicis, in Glogoviam Urbe servantibus, militem nonnullum paulò post, ingratis ipforum, obrussit. Ulterius, ad Regios arenario cœnobio eliminandos, ^{fulcelis}

futelis & artificijs, quàm vi ac minacijs sibi utendum censebat Arnhenius. Wratislavienses enim, ut suprà indicatum, certum, quàm in Basilica, aut arenario cœnobio assidue præsidio futurus erat, militum sustentare numerum receperant: Nec pacto fuerat expressum; cujus generis foret miles? Regiusne, an Saxonicus; an ex utroque mixtus? Arnhemius ergo, datis ad Wratislavienses literis, sub Tribuno Transdorfio, cum quatuor Saxonis cohortibus Basilicam tutanti, soli, quod vi conventionis obstringebantur, pendere jussit: Regios enim, in arenario cœnobio commorantes, è Lignicensi Ducatu, terrâ hospitio iis assignatâ, de alimentis sibi prospecturos. Hac ratione victus inopiâ, præsidio sponte suâ excedere, coactum iri autumans. Verum, frustra hic se esse sentiens, astutiarum suarum celocem aliò contulit. Falsi enim, de hostium adventu rumoris prætextu, quasi omnibus viribus in eum moturus, ad Duwaliaum quoque; literas dabat: *Omnes, tum veteranos, tum noviter conscriptorum equitum, peditumve copias, & dracones quoque suos, ne momenti quidem morâ interpositâ, ad Lignicij Urbem contrahi postulans; & quia ipsemet Basilicâ, præpè Wratislaviam, præsidium quoque suum educere decrevisset, nùm de arenario cœnobio idem Duwaliao videretur, in ejus relinqvens arbitrio. Sed ne hæc quidem machina ex sententia cedere. Mirum enim Regiis videri, nec rationi bellorum gerendorum consentaneum, sed absolum planè: Etiam si in hostem movendum veniret, totam ob id provinciam, & opportuna tot loca, non sine multo sanguinis, sumtuumve impendio parâ, subito uno velut momento deserui, atque omni præsidio denudari; ab hoste mox iterum occupanda. Quin potius suspicionis ob id impleri: Arnhemium arenario cœnobio, cui inhiare hominem noverant, isthac viâ callidè infidiari; ut, simul ac statione hac suâ excessissent, locum vacuum infesum iret.* Substitere ergo ad hæc literarum tentamenta immoti, in dicto cœnobio: Unde Saxo quoque; miles, ceu spe, quàm de arenario cœnobio forsan conceperat, lapsus, abitu intermisso, Basilicâ

se nequaquam movere compertus.

Demum accessere Arnhemii mirabiles, in quos subinde crumpebat, sermones ac actiones: Unde dubium reddebatur; Cæsaris (quem bello tamen impetebat) hostisne esset, an amicus? Et quid Regi id sibi polliceri viderent? Nec paucorum sanè ad daginis, hunc scopulum promittitudo, ne Federatorum partibus palam se confociarent, obhæsit. Nam tractatu, cum Wratislaviensibus instituto, remoram ipse iniecerat, clam iis insufurrando: *Cautè procedendum, nec fortune, Federatorum partibus aspiranti, nimium fidendum.* Durante etiam tractatu, Wingerskius & Mörderus, Cæsarianarum partium Tribuni, qui Wratislaviæ tunc temporis versabantur, Arnhemium sæpius convenire, & magno cum Regiorum scandalo, clandestina miscere cum eo colloquia visi. Invaidentibus Silesiam Federatis, multa, in Cæsarianorum vestigialium & aliorum redituum præjudicium, tentari fuerant cæpta: Id quod Henricus Wenceslaus, Dux Munsterbergenfis, supremæ Præfecturæ Administrator, ad Arnhemium queribundus detulerat; ut hæc talia intermitterentur, enixè contendens. Cui Arnhemius, ad Wratislaviam, in Swentizienfi præto, omnium primò, & deinceps aliquoties ore tenus, nec non scripto quoque, mentem suam intentionemque, aperuit: Nimirum, *non Electorem Saxonie, non ejusdem Exercitui, aut aliis, in Silesia commorantibus, Federatorum copias, quicquam innovare aut inmutare propositum; sed omnia in pristino statu relicta, nec ullum, hoc nomine, molestiâ affectum iri.* Præterea palam jactare haud verebatur: *Exercitum Federatorum minimè gentium in Silesiam venisse, ut provincia Cæsaris obedientie subtraheretur.* Item. *Cæsarem, ut mitis, ita candidè & sinceri animi Principem, nil ardentius anhelare, ac Pacem.* Id quoque in confesso: Cæsarianos favore ubivis profecurum, & libero Wratislaviam ac aliorum commearu indulto, impensè iis gratificatum. Cujus indulgentiæ si non alijs, hic certè perniciosus fructus exstitit: Quod cum complicitibus suis tutò literas commutare, internuncios hinc inde mittere, reculas &

5.
Quam plurimis Arnhemii insolentibus, & actionibus, sermonibus.

las & mobilia sua, inter quæ arma quoque; & bellica instrumenta reperta, avehere, munitionum situm contemplari, animos hominum magnificorum promissorum pellaciâ, & diversis varii generis artibus attrahere, aliave quam plurima machinari licuerit; ad quæ feliciter tentanda aditus illis fuisset præclusus, siquidem habiti essent, ut hostes haberi par est. Hinc à Fridlandiæ Duce sequentia, altioris indaginis, verba audita, feruntur: *Cæsaris res in Silesia extra periculi aleam constitutæ, quoque Arnhemium, qui clavum expeditionis bellicæ illic moderetur, optimè in Cæsarem animatum.* Similiter Comes Oppersdorffius, qui Cæsaris nomine Ducatui Glogoviensi præfuerat, jactasse scribitur: *Arnhemium, Cæsaria-norum amicum, parum damni illaturum.* Quinimò rumor increbuit: Arnhemio à Cæsare & Fridlandio Ducatus consequendi spem factam: Unde homini, majora jam animo præcipienti, Regi Sveciæ munificentia eò contemptibilior visa fuerit; per Comitum Brandensthenium Comitatum, cum annexa parvi dignitate, offerentis. Id certe liquidò constat, fide dignorum indicio: Elapso proximè anno, octogies mille Joachimicos à Barone Donavio eidem exsolutos; sub reliquorum, quæ expeditionis in Borussia debent obtendebantur, colore.

Hæc dissidia, inter Regios & Saxonicos exorta, Fœderatorum Exercitui magno fuere obstaculo: Quo in medio victoriarum cursu sufflaminatus, destinatum scopum, communi Protestantium bono, assequi haud potuit. Utut enim Arnhemius militem per Silesiam aliquantulum explicaret, hostem tamen, jam penè fractum, persequi destitit: Qui, eo metu solutus, ad animos recolligendos, viresq; , novis copiis undiq; accersitis, instaurandas, sat temporis & otii nactus est. Unde civili pariter ac militari prudentiâ subactis, rerum momenta accuratius pensitantibus, haud injuriâ metus incescit: Fœderatorum arma è victoriarum culmine, ut repentè sublimata erant, repentè revolutum iri; haud absimili, quo non ita pridem in Bohemia Saxoniorum spes, ab initio felici successu efflorescens, mox exaruerat, eventum.

Nihil horum litigiorum, quæ in Silesia Regios cum Saxonis commiserant, Regi Sveciæ ignotum; Duwalli quoque; condicio ac qualitates satis perspectæ: Nempe, pilo, quam stylo tractando magis accommodum; & strenuum quidem ac imperterriti animi militem, sed perturbato ejusmodi, & multis difficultatibus implexo statui, inter hos Ulysses, gubernando vix parem. Haud abs re igitur visum, certum eò mitti hominem; qui, rerum civilium, atq; à statu dependentium curâ susceptâ, laborantem sub harum mole Duwallium parte sollicitudinis exoneraret. Et sanè succollaverat hoc onus Joachimus Transhe Consiliarius Regis aulicus, quem Berolini ad aulam electoralem, negotiis suis illic expediendis, reliquerat; Bielckii, Regi in Pomerania Legati, arbitrio eò profectus: Verum hic à loco, ad quem continuè Residentis nomine ordinatus erat, diutius abesse, Duwallioq; individuus comes adhærere, non poterat. Andreæ ergò Cochtitzkium juniorem, Baronem, ut indigenam, magnæ in Silesia necessitudinis, & multarum clientelarum, Rex ad hanc functionem eligen., quinto Calendarum Octobris, amplissimis mandatis instructum, regi ad Silesios Legati titulum misit ut.

Hic primo Calendarum Novembris in Silesiam venit: Quo ipso die hostis regiarum partium sub Tribunum, Benckendorffium, cum equite, noviter conscripto, Braunæ, tribus à Glatzio milliaribus, hospitantem, vi aggressus, ad id necessitatis redegit: Ut, relictis impedimentis, armis, equis, abitionem pacificeretur. Non sine acri Regionum sensu & in Arnhemium morsu: Locum hunc proximè hostem, eòq; periculosissimum, non ut conservarentur, sed dissiparentur & pessum irent, diribitori nomine, suis astignâsse, murmurantium.

Interim Elector Saxonix, ab hoste in suo undiq; pressus, & in maximas redactus angustias, Arnhemium per cubicularium, cum literis eapropter expressè ablegatum, Silesiâ in contemni relictâ, ad propria defendendum, cum Exercitu reverti, imperaverat. Qui id ab illo responsi relin-

Bato
Cochitz-
kii à Re-
ge in Sile-
siam mit-
tuntur,

Regii
Braunæ
cladis
quid pati-
untur.

Arnhe-
mii
us in Mis-
sionem ab
Electore
avocatus,
imperio
haud pa-
ret.

Quia

Quia de Fridlandio à Rege Sveciæ in fugam acto & profigato rumor increbuerit, haud necessarius amplius videri; ut cum Exercitu in Electoris provincias, magnâ earundem molestiâ, regrediatur: Qvin potius, pulsâ omnino Silesiâ hostibus, per latissimum ejus agrum copias hiematum explicare, id verò longè consultius. Hoc responso accepto, Elector, per eundem cubicularium citatis eqvis secundâ vice remisum, mandata priora mox iterabat, impensè ab Arnhemio postulans; iter in Misniam cum Exercitu, omnibus rebus aliis posthabitis, maturaret: Datisq; simul ad Ulricum, Holsatiæ Ducem, & alios Tribunos singulos singularibus literis, siquidè Arnhemius diutius tergiversaretur, quèq; suâ Legione assumtâ, eò tendere jubens. Sed Arnhemius, Senatu militari habito, rationes ac causas reperit; cur Domino, è Silesiâ in Misniam redire imperitanti, parere haud obstrictus foret. Demum, ne omnem exueret obedientiam, quinto Calendarum Novembris, ipsemet ad Electorem Saxoniam venit Dresdam, duo circiter ablectorum scolopartiarum milia secum trahens. Unde postridiè Torgam, Regios, quos Georgius, Dux Luneburgensis, adduxerat, lustratum profectus, pridè Calendarum Dresdam & inde in Silesiam statim retrò iit: Severis ab Electore acceptis mandatis, de Exercitu è Silesiâ finibus in Misniam quamprimùm abducente. Id quod ipsum tamen interventu sanguinolenti ad Lutzenam conflictus, & victoriæ illic partæ nuncio allato, intermisit.

Colloquium inter Cochitzkium & Arnhemium.

Baro Cochitzkius, perturbatus, ac variis diffidentia, dissidiarumq; tricin involutas Fœderatorum res in Silesiâ offensens, nihil antiquius habuit; quàm explicare se suosq; & omnes pariter Fœderatorum his difficultatibus: Cui rei nulla expeditior visa via, ac in colloquium cum Arnhemio convenire, & de laticulis sopiendis, Fœderatorumq; simul Exercitu, qui in Silesiâ commorabatur, simul ipsâ provinciâ ab interitu conservandis, in commune deliberare. Dies colloquio tertius Iduum Novembris Hanæ dictus: Comparente à Regionum partibus dicto

Cochitzkio; quem Joachimus Transsehe, Regis ad Brandenburgiæ Electoris aulam, ordinarii Residentis nomine, minister, id temporis in Silesiâ adhuc præsens, comitabatur: Duwalus enim, corporis invaletudine præpeditus, conventui interesse non poterat.

Duplici autem is præcipuè disceptatione transactus. Prior fuit, de regio præsidio Glogoviâ majore eximendo; quod Arnhemius urgebat: Altera, de pristina hospitiorum distributione, quâ Regii se defraudatos querebantur, ei; rei adhiberi flagitabant remedium, retractandâ.

Quod ad priorem articulum, Arnhemius firmiter in postulato suo persistit, multa de Duwalio conquestus, quod syngrapham suam habuisset insuper: Cujus vi, expeditione Stenonensi ad finem perductâ, & Arnhemio conjunctionem cum Regiis haud amplius necessariam judicante, militem regium Glogoviâ iterum educere debuerat. *Utut enim manus sue subscriptione eam haud firmasset, asensum tamen præbuisse, & de subscribendo dedisse fidem: Nec minus verbis & promisso hoc, quàm manus subscriptione ad servandum, quod convenerat, obstringi.* Ad hæc Legatus Regius. *Haud quidem satis sibi liquere, quousque Duwalus fidem hic suam, Arnhemii postulatis assentiendo, obligasset: Quia nihilominus syngrapham subscribere recusavit, ad id, quod, ut imperfecta, nec ullatenus consummata, præ se ferat, neutiquam teneri. Recusandi etiam causas procul dubio habuisse, ac forsân syngrapham diversimodè conceptam, aliæve verbis aut clausulis insertis; quàm in quæ asensum præbuerit. Verum, utut, alienius momenti esse, concedatur, haud tamen adduci Legatum, ut eam tunc credat fuisse convenientium mentem, in quam verba nunc detorqueantur ab Arnhemio: Nempè, conjunctionem solummodò tendere ad hostem Stenodè depellendum. Quinimò loqui potius de expeditione in Silesiam communibus viribus suscipiendâ pariter ac terminandâ: A quo scopo longissimo adhuc intervallo distens Fœderati. Porro meliora de Arnhemio sibi polliceri; ut conjunctionem armorû haud amplius necess-*

necessariam arbitraturs sit: Quippe hostem non modò non penitus oppressum, sed, resumptis à casu viribus, novam indies impressionem Federatis minari. Histamen rationibus non obstantibus Arnhemius constanter in eo permansit. Nec armorum conjunctionem alio sine, quam hosti Stenod depellendo, institutam; nec, illo peractò, amplius judicasse necessarium: Hinc jam ad Wratislaviam suas à Regis sejunxisse vires. Summatim Arnhemius, & imaginari sibi, & aliis pervadere velle videbatur: Exercitum suum principem esse in hac expeditione Silesiaca, Regios verò pro auxiliariis subsidii tantum, & velut accessione habendos; quas, aut retinere pro lubitu, aut dimittere ipsi fasset: Regiis id pernegantibus, & æquo se jure in societatem cum Saxonis coisese, contententibus.

In secunda disceptationis parte excusatione Arnhemius utebatur, asserens. Secundum proportionem viri-
sam Duvalii debitam habuisse rationem, tantumq; attribuisse, hospitiorum nomine, terrarum tractum, qui quater mille militibus commodè explicandis sufficeret; etsi tot copias in Silesiam secum hand adduxisset; Ducatum, scilicet, Lignicensem, & Drachenbergensem Satrapiam: Ex quibus veteranus ejus miles alimenta largiter habere potuisset. Verum illum ipsum, novis militum delectibus præcipiti consilio & immoderatus institutis, veteranum militem defraudasse commodè vivendi mediis, & ad id redeisse angustiarum; ut pejoris fueris conditionis, ac Saxonis: Cui tamen, in hoste profli-
gando, paria præstiterit. Regesere ad hæc Regii. Duvalium non minus à Rege, ac Arnhemius ab Electore forsitan habuerit, habuisse mandata, de Exercitu novis delectibus, quantum potè, augendo: Non minus ergo eidem de diribitoris, ubi noviter conscriptus miles coiret, fuisse prospiciendum. Hic Arnhemius, ullos novos delectus à se actos, inficias ire, & ut de eo mandatum habuerit, attamen, quia provincia sufferendo oneri par minimè foret, intermissos, magnà confidentiâ asseverare: Sed exemplis, ante oculos obversantibus, falsitatis à Regis mox argui, & ut sæpius, ita in hoc ipso adhuc congressu, Hanzæ, diplomata militum collectiva di-

stribuisse nonnullis conquisitoribus, convinci. Verumenimverò dissidii hujus componendi viam commodam reperisse, Regii sibi visi, censentes: Omnium trium Federatorum nomine Principum & Ordinum Silesie conventum indicendum, eorumq; arbitrio Exercitus sustentationem, & distributionem hospitiorum committendas. Singulari enim Principes ac Ordines ad id jam antea ferri desiderio, nec parum mirari: Qui fieret, quod Federati, à tanto jam tempore in Silesia umbilico versantes, non abhuc dum de Dominorum suorum proposito ullatenus illos fecissent certos? Et hoc quidem Regionum consilium: Sed Arnhemio refragante & clamitante: Nihil ab Electore eà de re habere in mandatis; quinimò nullam certam habere intentionem, aut scopum, quò actiones suas dirigeret. Si quidem Regii soli propriâ auctoritate conventum ejusmodi indicare vellent, id ipsis sanè licere: Se verò, nomine Domini sui, solenniter contrà protestari, & debortaturum inde Ordines, nullumq; non, quò res sufflaminaretur, moturum lapidem.

Inter hæc Arnhemio, incallescens Colloquii animi fervore è dissimulationis li-
mitibus longius provecto, excidere ali-
eventus, quàm multa insolentia, altioris indaginis, & periculose sequela verba: Quæ Regii Legati animum adeò acriter penetrarunt; ut colloquium non, qui intendebatur, scopum contigerit, sed contrarium planè, nec exstinxerit enatam dissidentiam, sed multimodis au-
xerit.

Unde Legatus regius, de collo-
quio hoc ad Regem, cujus mors non-
ipso comperta erat, summatim re-
ferens, Arnhemium communi Protestan-
tium cause in Silesia insigni obstaculo ju-
dicabat, & firmandis illis rebus, omnino
necessarium arbitrabatur. Aut eò rem
deduci, ut avocaretur: Aut regium Ex-
ercitum, submissis novis copiis, parem
robore militum reddi Saxonico, ejusq;
condicionis huic præfisci Imperatore;
cui, ut dignitate & auctoritate præstan-
tiori, Arnhemius, nec in militari imperio,
nec ullâ civili functione, prærogativa con-
troversiam movere auderet.

Vix Hanzâ discesum fuerat, quan-
dò de Regis obitu cognitum. Quo
audito, Arnhemius Wratislaviensium
animos molina.

Cochitz.
kii de Sile-
faci belli
statio judi-
cium.

Arnheimii
in Silesia à
morte Re-
gis molina.

animos deinde, licet frustra, tentare aggrediebatur: Num ad recipiendum utriusq; Electoris militem (salvâ tamē, qvâ Cæsari obstringerentur, fide) induci posset? A quo tractatu Baro Cochitzkius, & Regii planissimè exclusi: Regis enim morte mandata eorum exspirasse, passim iactabatur. Ita Arnheimius, depositâ dissimulationis, qvâ Rege vivente se obtexerat, larvâ, palâm fecit: In ruinofum & caducum Regios verè inclinare parietem, si in ipso fiduciam collocarent.

Et hæc dissidia sunt, inter Regios, Arnheimiūq; in Silesiaca expeditione suborta: Qvæ Protestantium armis insignem ab hac parte iniecerunt remoram; ne, qvâ currere cœperant, ad propositam metam decurrerent, felicitate: Vulgò autem ignorata, & paucissimis nota à prima eorundem scutrigine particulatim deducere, paulòq; accuratius enucleare, operæ pretium duximus, ut benevolo Lectori innotescat: Quid causæ fuerit, cur fortuna Fœderatorum Exercitum, cui, plenius velis in Silesiam investo, secundâ aurâ mirum, quantum aspirare videbatur, in medio victoriarum cursu destituerit? Itaut, licet, Cæsarianis primo impetu pulsus ac prostrigatis, Fridlandiæ autem Duce à Rege in superiori Germania disento, certa ulteriorum progressuum spes affulgeret, immotus tamē, instar corbæ in tranquillo mari, hospitius, qvæ semel in hæserat, sederit; cunctandoq; ac otioso tempore terens, à primis mensis Septēbris incunabulis, ad decurrentis anni finē, nil ferè quicquam memoratū dignū adversus hostē, aut geserit, aut gerere attentaverit.

Cæsariani
Nisjarq, &
alia loca
recuperat.

Quo ejus torpore hostis, non modò animos, viresq; recolligendi tempus abundè nascit, sed eò quoq; audaciæ evedus est: Ut, qvâ ad Fœderatorum aspectum paulò ante contremuerat, mox desides ultro impetere, & inferendorum armorum aleam tentare, hæud reformidaret. Id quod Munsterberga, Franckenstenum, Reichenbaccum, complura alia loca, qvā nimò ipsa Nisfa, mense Novembri collusione & ope civium Saxonici extorta, liquido restantur.

Fœderati Ejusmodi hoc eorum atus è somno eò movet, Saxonici subito ad recuperandam Nis-

sam advolabant: Duvalium, ut socias ubi Du- vires in hostem jungeret, implorantes. valius à Saxonici deferitur, Neq; illis deerat: Post loca, qvæ Viadro incumbunt, commodiora sufficienti præsidio firmata, ducto huc quampriūm reliquo Exercitu. Qvò simul ac venit, ad integra duo milliaria à Nisfa, & Saxonum stativis divertere priūm, mox subito, vasis conclamatis, itineri iterum se accingere, & Saxonicos sequi iussus est. Dum autem seriū id denunciavit, & propter diffusum hospitiorum positum milite cōtrahendo tempus elabitur, aurora, fugatâ noctis caligine, deprehendit ad Saxoniorū stativa properantem: Ubi tamen ne utiqvā hos amplius, qui, ejus adventu minimè expectato, retrorsum versum ierant, sed hostem, validâ manu ante se stantem, reperit. Non tamen aut audacia ipsum deseruit, aut audaciam ejus hac vice fortuna: Priūm enim in hostem versus, eo ad Urbem pulso, de receptu dein cogitare cœpit: Nec tutior aut brevior aliorum occurrebat, qvā Oppelium ad Viadrum: Qvò, sine mora, iter dirigens, incolūm Exercitu & vasis salvis, hoste neq; quā terga assultant, pervenit.

Non potuit autem non insolens iste bellandi pariter ac se recipiendi Saxoniorum modus dissidentiam, inter hos Regiosve inortam, augere, oleumq; igni (quod ajunt) addere.

Circa anni nihilominus jamjam exspirantis finem, quando Franciscus Albertus, Saxoniæ inferioris Dux, Cam- ter Regios- piductoris titulo (Arnheimius enim ad cos trans- generalis Legati apicem sublimatus ab actio. Electore fuerat) in Silesiam missus, advenit, cum novo imperio nova componendorum dissidiorum spes se exerere visa. Franciscus enim Albertus, Regios in distributione hospitiorum manifestò defraudatos cernens, ad remedium, ultro antehac, sed neq; quā, ab his oblatum, animum appulit; certâ transactionis formulâ conceptâ, Regiū Silesiæ tractum, qui trans Viadrum Poloniæ respicit, relinquere ascensus, Saxonici verò alteram provincie partem cis flumen, Bohemiæ & Lusatiæ contiguam, reservans: Utriusq; Exercitus hospitibus Viadro, velut naturali limite, distinctis, quāto scunq; cōjunctis viribus ab utraq; ripa facere possent progressus.

Provisum tamen: *Ut, quæ una alterave pars, cis aut ultra Viadrum, ex prioris hospitiorum distributione haberet reliqua, nondum exsoluta, pro rata temporis exigere, liberum cuique foret.* Cautū quoq; de locis ad Viadrum sitis, fluviiq; transitu opportunis, quæ aut jam occupata essent, aut occuparentur imposteriorum, secundum primam cum Arnbemio conventionem initam, utriusq; Exercitus milite simul firmandis; & Saxonici, qui contra patris conventa Glogoviae majori nuper immiserant, inde educendis, seu in Basilicam transferendis; re quoque tormentaria ac tormentis, si quæ hosti eriperentur, inter utrumque Exercitum, servata tamen decenti secundum ususque vires proportionē, dividendis. Ultimò, sanctissimè interpositā fide, mutuo nexu se devinxerunt. Fideliter invicem subsidio venturos, fortunæq; senvigine, vitā insuper habitus, eandem subituros fortunam; si etiam in hostem, seu cis, seu ultra Viadrū, eundem esset, parem utriusque Exercitus, nec, aut in hospitiorum distributione, aut ullo alio modo, alterutrius potiorē fore condicionem: Summum denique Senatū bellicū ē primoribus utriusque Exercitus Ducibus mixtim constitutum iri, nec Saxoniam Ducem universis viribus conjunctim in hostem quicquam tentaturum; nisi communicatis cum regio Legato, si præsens adesset, aut summo regie militiæ Praefecto, consiliis, & impetrato prævio eorum assensu.

Saxonix
inferioris
Ducis nā
datum, de
instauran-
do milita-
ri discipli-
na,

Transactionem subsecutum Edictum, à Duce Francisco Alberto, militaris disciplinæ, quæ jam penè collapsa erat, instaurandæ, tertio Calendarii Januarii publicatum: Quo Tribunis & aliis militiæ Ducibus, cuiq; in hospitio sibi assignato, enormi militum licentia, atque excessibus inexcusabilibus haudquaquam commovere, sed penā potius vindice ea persequi, & incolas ab exactionum, oppressionumve injuria liberare ac lueri, imperabat. Insuper, si qui reperirentur ejus farinae & ex hac nebulonum colluvie, qui nullo à Tribunis aut sub Tribunis suis comiteatu muniti, nec causæ cuiusquam obtentum habentes, cur huc, illuc eant, aut hic, illic divertant, per provincias vagabundi, incolas concutiendo, expilando, verberibus efficiendo, aut vi depraedando, vexare solent, manum hijs injicere, & debita præ-

na ab iis sumenda, ad supremum militiæ Imperatorem comprehensos deducere, aut renitentibus, & vi resistentibus, vim similiter adhibere, immò arma obstinantes impunè trucidare, incolis indultum.

Et sanè potuerat dissidentia, quæ Utrumq; Regios & Saxonicos perniciabili æmulatione commiserat, suprà adducta transactione aliquid remedii, ut & Silesia hoc Edicto aliquid sensisse levaminis. Sed transactio utriusq; partis subscriptione, consummata haud est; tantum aberat, ut re ipsa effectum fortiretur: Quo ipso, qui ex Edicto superabatur, tractus quoq; confusione hospitiorum, ut potissimā mali causā neutiqvam sublatā, penissimè intercidit.

57. Ut verò jam deniq; ex longa ambage, quā per Germaniam hinc inde excurremus, in Misniam revertamur, ac sanguinolentæ funestæq; ad Lutzenam aciei describendæ stylum admoveamus, Rex Sveciæ, comperto, hostem Weisenfelsā movisse, eundem secutus, paulò à meridie illò appulit: Ubi Centurio, cum sclopetariis centum, à Fridlandiæ Duce, ad terga recedenti Exercitui tuta præstandum, relictus, hucusq; servaverat: Jamq; in eo erat, ut & ipse recederet; à Colorado Tribuno, quem Fridlandius hanc in rem cum Croatis illuc retrò ablegarat, in tutum deducendus: Quando regii præcursores apparuere. In quos selecti expeditissimorū equitum manus ab hoste speculatum emissa, & curriculo regressa, Regem cum universo Exercitu appropere, nec procul absce, retulit.

Colorado ergo, sclopetariis grandævulibus gradibus versus suos fe recipere natus ad justis, ipse cum equitatu subseqvebatur. Nec adeo celeriter tamen id fieri potuit; quin Regii vestigia recedentium acriter premerent, & unam Croatarum alam, circumventam, ad interecionem penè cæderent: Vexillo, quod ab altero latere Romani Imperii aquilam, Fortunam auro intextam ab altero præferebat, poti. Nonnulli ex his capti: Quorum indicio, Pappenhemium cum aliquot Legionibus in diversā abissi, Regi cognitum. Diminuto itaq; per tot pugnatorem

deceat

decesum hostili Exercitu, Ducem Lunenburgensem haud diutius expectandum ratus, rectâ in hostem citato gradu ducere, & priusquâm Pappenhemius revocatus rediret, acie decernere, animo secum constituit.

Et Rippacum.

Fridlandius, Regis adventu inaudito, ponè Rippacum, pagum, in aciem Exercitum direxerat: Ubi à selectis, hinc inde, turmis, maximè circa ponticulum, qvî intercedebat, acerrimè velitatur, legionariisq; machinis propius adductis, instanti certamini à Rege proflum: Qvoad nox, tenebrarum suarum interventu, iras & arma misceri prohiberet. Stetit nihilominus uterq; Exercitus perpetem noctem, acie instructâ, in procinctu, ad prælium paratus. Et Rex quidem aliquot ante solis ortum horis totâ hostem virum mole adoriri decreverat: Sed spissa nebula, noctejamjam decedente, campum caligine suâ involvens, cælum eidem, & unâ penè hostem eripuit, lucisq; propinquæ oppertiundæ imposuit vel invito necessitudinem.

Regis, suos ad prælium animantis, verba.

Interim precibus matutinis pro more, non à Rege tantum, sed milite etiam ad Legiones singulas peractis, Rex totum Exercitum perequivitabat: Suos non tam verbis, quâm proprio exemplo, ad strenuè pugnandum animare, ut quosq; advehebatur, aggressus, & Svecos quidem, Finnonesq; in hunc sensum compellans. *Carissimè cives, fortissima pèlitora, jam tempus præ manibus est, quod illustri documento toti Orbì testatum faciet: Quid tot acerrimis conflictibus, & cruentis præliis, hætenus exantlatis, militaris experientie atq; virtutis vobis accesserit. En hostem, quem tanto ambitu quæsisistis, tanto viarum tractu estis insecuti: Non jam præruptis & penè inaccesis montium tutum, nec post validum & munitissimum vallum delitescentem; sed æquâ planitie stantem, & manuum vestrarum strenuitati palam expositum. Quàm parum hucusq; virtuti sue, viribusq; confusus sit, quâm vehementer æqui martis aleam subterfugerit, notissimum vobis; nec, in memoriam revocari, opus. Et jam inter fugiendi, pugnandiq; consilia medius ac animo fluctuans, cunctatur, non resistit: Nec hæret illic, quod spem ullam vincendi soveat, sed quod celeritate*

vestrâ omni elabendi spe evolutus sit. Ne, quæso, animum inducite, ut credatis, hostem, eò quod non ampliùs aciem declinare videtur, cum consilio animum quovq; mutasse, & qui ad conspectum vestrum expavescere solebat, nunc intrepido vos animo opperiri: Necesitas est, quæ hunc ei statum expresse; non inperterriti animi robur, non conscia sue sibi virtutis fiducia. Accingimur ergo, cum bono Deo, non tam ad præliandum, quâm vincendum; expeditæ arma, quibus sapius hostem contudistis; gerite vos, ut milites, ut veteranos, ut quamplurimus trophæis inclytos decet, & spem, quam toti Christiano Orbì de insigni virtute ac fortitudine vestra excitassis suscineat: Deo, Patriæ, Regi vestro strenuam hanc manuum operum, & sanguinem vitamq; si opus fuerit, promtè impendendo. Id si feceritis, in hoc pariter & futuro seculo, Altissimi vos manet benedictio, nec non gloriosum per universum Christianum Orbem nomen; & à me quovq; debitum militari fortitudini reddosolimentum. Sin (quod DEus clementer avertat) Sed reprimò me: Nec enim de virtute vestra ulatenus ambigere possum; cuius tot strenuè exantlata pericula, vades prædesq; habeo. Quin & vultus vestros, inquamvis audaciam erectos, generosam mortem mecum, quâm infamem fugam spirare, palam conspicio.

Ab his ad Germanos versus Rex. *Conscientiam vestram, socii & commilites dilectissimi, testor, inquit, Famam & honorem testor, deniq; omnium non eternam modò salutem testor, sed & mundanas fortunas, de quibus hodierno die jactatis aleam; ut fortiter prælium capessatis: Pristina virtutis memores, & pristinorum laudum, illiusq; cum primis lauræ; quam annò, & quod excurrit, non longè hinc à sene Tilio, tot partis antehac victoriis claro, reportastis. Visitur illic ad Breitenfeldam æquor ingens campi truncis Legionum artubus, ac insolentium, invictasq; se jactantium, animarum exuvius tumidum: Sed & præjacens agri planities hostilium cadaverum strage in tumorem data, pari modo inclarescat saxo; si vestra virtus ardori meo satis respondet. Euge ite propitiomecum Numine: Nec enim auspicio tantum meo, aut imperio, sed ductu pugnabitis; quoniam nò Ducem modò habebitis, sed & commilitonem.*

Acceptate gratis pectoribus hanc meam expromtam operam, & vestram jungite: Ipsemet praibo, & viam vobis monstrabo ad pugnam, ad victoriam, ad triumphum; eandemq; periculorum, vulnerum, ipsiusq; adeo necis aleam instrepidè subibo. Incumbite mecum constipatus agminibus in hostem, & cum DEO, victoriam illi extorquete; cuius potissimi in vos, vestramq; Posteritatem fructus redundabunt. Nam si effugii drverticula circumspicietis, de Religione, Libertate, fortunis, vitâ, & temporali simul atque aeternâ salute vestra actum est: licet.

His hortamentorum stimulis accensi, cum Duces, tum milites, à summis ad infimos, animo erecto & alacri vultu in prælium ruebant: Aut victoriam consequi certi, aut mortem optetere obstinati.

Regia
aciei or-
du.

Exercitus regius, eadem penè ratione, quâ anno ad Lipsiam seu Breitenfeldam dispositus, & in duas diversas acies, tum in corpus, nec non bina, eidem ad dextram sinistramq; annexa, cornua distributus erat. Prima acies dextri cornu, ut honoratissimus locus, Svecico & Finnonico equitatu obvenerat: Ubi Smalandorum, OstroGothorum, Uplandorum, VistGothorum, & Finnonum vexilla fulsere. Post hæc in subsidia, seu secundâ acie collocata: Uslarii, Landgravi Hasliæ, Beckermanni, Bulacheri, Goldstenii, & Gulielmi, Saxoniar Ducis, Legiones. Huic cornu ipsemet Rex aderat. In sinistri cornu prima acie reperiebantur Bernhardi, Ducis Saxoniar, Carbergi Tribuni, tum è Curlandis Livonisq; conscriptus, & Corvillianus deniq; eqves. In secunda Stechnicius cum Gallis; porro Stenbacchi, Brandensteinii & Leothenii Comitum, Anhaltini quoq; Principis, & Baronis Hoffkirchi turma. Summam autem imperii hoc in cornu Rex Bernhardo, Saxoniar Duci commiserat. Equitatu hinc inde certus ablectorum sclopetariorum numerus, secundum modum ad Breitenfeldam observatum, erat interjectus. Corpus aciei octo recensabat pedantum phalanges: Quarum quaternæ primam aciem implerant; totidem in subsidiis relictæ, quæ istis, ab hoste la-

borantibus, tempori adessent. Primâ acie ad dextram occurrebat Svecorum phalanx: Hinc prætorior, seu flava: Inde vetustior cærulea, Winkelio Duce: Demum Bernhardi, Ducis Saxoniar, & Wildensteinii Tribuni Legiones, junctis viribus quarum phalangem consicientes. Huic aciei Nicolaus Brahe, Comes de Wisingburg, Legionis quidem prætoriar adhuc dum Tribunus, sed auctoritate tamen generalis vigiliarum Præfecti moderabatur. In secunda acie Bosii Tribuni & Gulielmi, Saxoniar Ducis, Legiones inter se combinatæ, primum locum obtinebant: Quibus in ordine succedebat Cniphusiana, ex duabus, albâ, nimirum, Burtii, Noribergæ ex accepto vulnere decedentis, & Mitschevalii, ob deditum Rainum capite non ita pridem truncati, Legionibus constata Legio, adeoq; numero valentior, & solâ locum suum tueri apta: Seqvebatur Turrius Comes cum suis, & Haslis: Sinistrum deniq; latus claudebant Mitslæus, Rosius, Gerstorffius Tribuni. Terga horum medio loco Ohmii Tribunus cum equite suo suffulserat: Cumulus prosperis, aut subsidium laborantibus. Præerat autem eidem aciei Cniphusius, generalis vigiliarum Præfecti titulo & dignitate jam pridem à Rege, cohonestatus. Exercitus vicena, majora tormenta, singulas primæ aciei phalanges, quina, præcedere visa: Non connumeratis legionariis machinis; quarum ad cornua & ablectos sclopetarios, circiter quadraginta, hinc illinc, conspiciebantur.

Teseram militarem Rex, eodem auspice & pari successu spe prælium initurus, eandem, quâ anno ad Breitenfeldam dederat: Nempè, *DEUS nobiscum.*

Fridlandiæ econtrâ Dux nec ipse quicquam, Exercitum accuratâ diligentia in aciem disponendo, omiserat; quod in prudentissimi Imperatoris munere desiderari posset. Initio quidem haud verisimile illi apparebat; Regem hac vice manus conferendæ avidum: Quin id potius quærere, opinione præsumerat; ut Georgio, Duci Luneburgensi, & Saxonici, ad Torgâ sedentibus, junctus, viribus auctor in

Fridlandi
dii inten-
tio.

in prælium rediret. Demùm verò, seriò id agi, & Regios, fronte huc versâ, cervicibus suis jamjam imminere, intelligens, animo paululum commotior, Pappenhemium, copiasq; Halam Saxonum nuper ablegatas, citatis aliquot nunciis misiss, & ancipiti discrimine, quod subitò præter opinionem ingrueret, exposito, raptim ad se accersitum iit. Cujus reversioni ne Regiorum, in aciem magnâ animi alacritate ruentium, celeritas præverteretur, conflictus tempus summo studio, quantum pote, in longum extrahebat: Nebulâ, quæ sub ortum lucis campum omnem operuerat, proposito ipsius luculenter admodum inserviente.

Opportunus loci, Dum enim hujus caligine Rex destinetur, ne adeò maturè, prout secum constituerat, in hostem moveret, Fridlandiæ Dux, ad Exercitum, ultimo Iduum Novembris, summo mane, Lutzenam usq; retrahendum, tempus abundè nactus fuerat. Ubi, oppido ad dextram relicto, in planitie, quæ multa illic, & explicando militi aptissima, ponè viam regiam, Lipsiâ in superiore Germaniam ducentem, acie instructâ, constitit; viam, solertiâ insigni, in usum suum adaptans, aciemq; isthac suam præmuniens. Exiguum etenim sed duplex fossatum, quo, ad utrumq; latus in longum porrecto, agricolæ, Pacis tempore, ne currus & vestibula, iter illac facientia, in agrum aut fata evagarentur, viam hinc inde clausurant, effossâ raptim & excavatâ altius tellure, validam sclopetariorum abductorum manum insidere jussit: Non sine maximo suorum commodo. Nam & hi, qui in scrobibus delitescendo, ab adversariorum ictibus tuti, ex occulto in patefcentes, irruentesq; destinatis ictibus jaculabantur, depellendi Regis hinc erant; & fossata (id quod per se absq; confusione atq; ordinum laxamento fieri vix poterat) transeunda: Priusquàm cum hoste, pranso parato, & in procinctu stante, ad manus pervenirent. Tormentorum grandiorum septem ponè fossata Regios opperiebantur: Reliqua, quatuordecim numero, à dextris, ad molam alariam, ubi planities in colliculum, omnem circa campum despectu suo retegentem, erigitur, commodis-

simè collocata. Acies ipsa pariter ut Regis in corpus & cornua distincta erat: Inter quæ corpus quatuor præcipuè ingentes complectebatur pedum phalanges. Tesseram Fridlandius militi, *Iesus Maria*, dederat: Admissâ in honoris, filio unicè debiti, partem genitricis.

Matutino ergò tempore velitando penè transacto, postquàm nebulâ, quæ telluri incubuerant, altiori sole parumper discussâ, aperuere faciem rerum, Rex, tubicinis quadragessimum sextum regii Prophetæ Psalmum modulari iusto, & mox sexagesimo septimo asâ voce decantato, in hostilem aciem jamjam toto agmine moturus; *Euge eamus*, inquit, *Christo Duce & auspice Christo*: Iterumq; altâ voce, *ter Iesum Salvatorem, ut in prælium pro Nominis sui gloria tendenti vires sufficeret*, invocans, jejunos hostem, qui Lutzenam, ut Regiorum impressionem ab hac parte præpediret, incenderat, sine ulteriori ambage restâ adoriebatur. Ita circa undecimam demum meridianam acies aciei infestis animis, armisq; & conferto pede commissa. Cujus seriem brevier, aliorum ductum securi, trademus: Nam accuratè describere, ne his quidem, qui interfuerint, possibile fuerit: Spississimâ nebulâ, omnia confusione cæcâ miscente, & unicuiq; vel propria fata, ne de alienis dicamus, occultante.

Prima coitio ad fossata, quæ diximus, à Fridlandio altius depressa, & sclopetariorum præsidio firmata, ubi regius ea attigit, acerrima exstitit. Svecica tamen phalanx in sclopetarios hos, utut, loci fraude priores, ferociter resisterent, magnò animo irruens, & superior mox facta, ad internecionem cecidit penè universos: Paucis, qui stragem evasere, pulsiss, & septem, quæ post fossata disposita, erant, tormentis, in potestatem redactis. Sequebatur hanc altera phalanx, seu flava & prætoris Regis Legio, fossatis celeri saltu superatis, in quartam hostium, quæ à sinistris stabat, phalangem (utut militum numero vel ter esset pollentior) tanto impetu incumbens: Ut, ordinibus disjectis, perculsam facillè dissiparet.

Nec

Nec hoc successu contenta, in alteram propè altantem pari audentiâ & felicitate impexit: Nam & ista virtuti Regiorum cedeat. Jamq; ad usq; tertiam perventum erat: Sed, rarefcentibus paulatim ordinibus ex aspero atq; diuturno confictu, & viribus langvescentibus, tertiam, nec non huic accedens quarta hostilium peditum phalanx, tum bina equitum, suis subsidio è proximo prouentium, agmina flavam isthanc Legionem, unâ cum vetustiori cærulea, quæ commilitonibus auxilio venerat, à fronte lateribusq; circumventas, ac velut nube quâdam superfusa, non sine clade pepulerunt; recuperatis, quæ amiserant tormentis. Quartam primæ aciei à Regiorum parte phalangem tormenta, ad molam ventosam collocata, ad eod infestârunt & coangustaverant: Ut ad latus post molitoris turgurium paululum secesserit. Regii itaq; tormentorum, quæ phalanges præcesserant, vim eod quoq; vertere coacti: Contrariâ verberatione huc institutâ, par pari repedentes.

Primus
equitum
confictus,

Et hæc quidem pedestris prælii ab initio facies. Equitibus autem fossata non minori impedimento esse: Quippè cum, aliis feliciter ea superantibus, aliis agrè ex hiatu illorum eluctantibus, non ita citò conferti iterum, coherentesq; frontem æquare possent. Senfit illico Rex, equites, remorâ hac detentos, tardius pro ipsius voto in hostem ire: Ipsemet, igitur, eqvo calcaribus adacto, inter primos fossata transiliit; suos non tam verborum incitamenti, quàm facto ipso, exemploq; ad paria audendum, exstimulaturus. Mox in fronte Sma-lendorum se sistens, ad hostem, qui proximè occurrebat, duxit: Tanto in eum animi ardore invehens; ut virtuti suæ ac suorum imparem statu depelleret.

In quo
Rex ipse
occidit.

Verumenimverò Fata successus dulcedinem acerbissimo Regiis mœrore miscuerunt. Rex quippè in confictu infelici sclopeti istu brachium transadactus, & ossibus ac nervis globi violentiâ omnino confusus laceratisve, lethaliter penè vulneratus, viribus, ob sanguinem largiter è vulnere exundantem, jam deficiebat: Quan-

dô conversus ad Franciscum Albertum, Saxoniz inferioris Ducem, qui non ita pridem, relicto Cæsare ad Noribergz hærentem se contulerat, hætenusq; ut honorarius miles, cum secutus, in hoc etiam certamine latus stipabat, è prælii tumultu in tutiorem locum deduci, postulat.

Dum ergo hic in eo est, & nebula, quam pulvis, discursu equorum excitatus, fumusq; ac vapor non parum auxerant, deceptus, à regis turmis longiusculè aberrat, hostilium equitum manus in eos forte fortuna impingens, Regem, jam tum Ducis ope eqvo se vix sustinentem, binis adhuc ictibus, uno corpus, altero caput trajectum, penitus neci dedit; nec agnatum, in campo jacentem destituit.

Hæc de beatissimi Regis morte fama communior: Nam quod tunc temporis, non ab hoste, sed ab alio Summate, à quo non debuerat, nefariè cecidisse, murmuratum, utpotè haud liquidò nobis compertum, ad summum occultorum criminum Judicem ac vindicem, ejusve decretorium tribunal, cognoscendum remittimus.

Funeſtus hic, & nullis lacrymis satis deplorandus Regis casus, non tantum caballo, quem eod die infederat, binis sanguine rubetibus sclopetulis, sine sesfore, ad suos effusisfimo cursu reverso & agnito, sed & Regis comitatu, rem hinc inde disseminante, mox Exercitui passim innotuit: Qui quantum in mœrorem, tristi hoc nuncio ad aures perlato, conjectus sit, ex ardentissimo amore & affectu, quo vivum nunquam non persequeretur, judicare licet. Nec tamen infortunium hoc ingens & irreparabilis tam cari capitis ac Imperatoris jactura, quod aliàs fieri solet, milites perculit, aut terrore, sed irâ potius & ultionis cupidine implevit: Ut non tam victoriæ consequendæ, quàm vindictæ ab hoste, vel cum proprio interitu fumendæ avidi, obfirmatis animis, & respectu omni seposito, furibundi, rabidorumq; instar animalium, in obvia pericula, in vulnera, in præsentissimam mortem ruerent.

Sveci ante omnia ex Finnonis, qui primam aciem dextri cornu conficiebant, sinistrum hostium cornu tanto

Regiorâ
à morte
Domini
sui fervor.

Et secun-
dus impe-
tus, pri-

maq; vi-
doria.

tanto impetu aggrediebantur, ut hi, vim eorundem haud amplius sustinentes, terga verterent. Croatia nihilominus, aciem ab hoc latere claudentes, dextro regii Exercitus cornu per ambages circuito, ingenti clamore (ut mos ipsorum) impedimenta ac currus tormentarios, ab hac parte stantes, invaserant, nec parum confusionis excitabant: Mox tamen Gulielmi Ducis Saxoniz & Bulacheri, Goldsteniiq; equestribus Legionibus, è secunda acie dextricoru, præproperè, fronte versa, huc advolantibus, rejecti, & in præcipitem fugam compulsi. Quo in certamine sub Tribunus à Relingen brachium globo transactus.

Nec Bernhardus, Saxoniz Dux, nec Cniphufius, quorum ille sinistro cornu, hic subsidiariæ seu secundæ peditum aciei moderabatur, inter hæc feriat: Ille quidem dextrum hostium cornu summâ alacritate adortus, strenuâ equitum, ac his interjectorum sclopetariorum operâ, crebrisq; legionariarum machinarum fulminibus, statu id suo, & tormentorum, quæ ad molam ventosam disposita erant, possessione dejecit: Alter cum reliquò peditatu gradum edusq; promovit, ut septem, quas, reciprocantis victoriæ æstu, primum devenisse in Regiorum, mox in hostium rediisse potestatem, antè diximus, majores bombardas hosti denuò extorqueret. His pariter retrò conversis, & in propriam aciem detonantibus, fluctuare illa initio, mox dissolvi, ac pedem referre: Partem tamen horum successuum sibi vindicantē fortunâ. Eodem enim penè momento, quo Bernhardus, Saxoniz Dux in hostem totis viribus movebar, currus nonnullis, nitrato pulvere onusti, molam alariam inter & patibulum stantes, igne subito concepto, magno fragore in altum evibrati, stragem latè quidem, sed latius terrorem in hostili Exercitu dederant.

Quam
Pappen-
hemius ad-
ventus
dubiam
reddidit.

Pappenhemius, quem Fridlandiz Dux, paulò ante prælium, Halam Saxonum, Mauritioburgo expugnando, miserat, sed mox, Rege præter opinionem ingruente, raptim revocarat, ut ingenio ferox, ac manu promptus, mandato posteriori accepto, nil magis habuerat in votis, quàm obtem-

perare sine mora, & gloriøsæ huic interesse factioni. Quantumcunq; tamen acceleraret, tempori, re Cæsarianorum nondum inclinatâ, adesce minimè potuerat: Quod miles Halæ, in prædam effusus, torâ Urbe divigaretur passim, tardiusq; ad signa rediret. Venit nihilominus cum equitibus ac draconibus, quos raptim conglomeraverat, ad conflictus locum, eo ipso tempore; quò cum Cæsarianis jam penissimè actum videbatur. Cujus adventu victis in præcordia redibat virtus, &, qui nil nisi fugam paulò ante circumspexerant, prælium resumtis animis, magno nisu instaurabat.

Anceps autem, varium atrox id fuit: Alternante vices fortunâ. Nam & Regii, acerrimâ impressione ab hostibus factâ, tormentis, omnive, quam tanto labore ac sanguine pepererant, victoriæ spe vicissim dejecti: Et, redintegrato mox impetu, hostem, Pappenhemii, lethaliter vulnerati, casu exterriti, denuò pepulerunt, tormentis iterum positi, eorumq; possessionem mordicis defendentes; donec, nocte ingruente, hostis ab amico dignosci amplius non posset. Tunc enim demum, magnâ utrinq; strage editâ, Cæsariani, campo omninò exuti, victoriâ Regis celsère: Bernhardus verò, Saxoniz Dux, Exercitu collecto, & ordinibus, quantum temporis condicio admittebat, restitutis, perpetem noctem in loco conflictus transiit.

Numerus eorum, qui cruentâ hac acie occubuerunt, ad novem millia ascendisse fertur. Inter quos, à Cæsarianorum parte, Abbas Fuldenfis; qui spectatum venerat, Lanius item, Westrumius, & Fovefius, Tribuni; sub-Tribuni autem, Taxhemius; Lambertus, & Cammerhofius reperti. Pappenhemius ipse, cui globus, è legionaria machina promissus, femur contuderat, postridiè circa tertiam matutinam, Lipsiæ, in arce Pleissenburgi, post ingentes cruciatus exantlatus, animam exhalavit: Indefessi ingenii, & expromtarum manuum miles; qui supra centum cicatrices, acceptorum in præliis vulnèrum, in corpore suo numerasse scribitur. Nec Bartholdus; Comes Wallenstenius, senior Breu-

Mox, geminâ lauricâ, clariorè.

Deficiente
ratorum
numeris.

Breunerus, generalis rei tormentariæ Præfectus, & Comargus Tribunus vulneribus diu supervixere.

Regii, præter carissimum Regem suum, quem extra omnem numerum ponimus, multos quoque fortissimos milites ac Duces desiderabant. Inter alios generalis vigiliarum Præfectus, Usarius, & Gerstorffius Tribunus, in ipso certaminis fervore mortui conciderunt. In Libitinæ quoque censum hac occasione venit Nicolaus Brahe, Comes à Wisingsburg, prætoris Legionis peditum Tribunus, sed in acie generalis vigiliarum Præfecti munere functus: Qui prudentissimi simul Ducis & strenui militis aliquamulta Regi experimenta antehac dederat, & in hoc cum primis conflictu cum flava sua Legionem omne fortitudinis punctum tulit, eodemque graviter genu saucius excedens, vulneris vi remedium efficaciam superante, brevi post in vivis esse desit. Egregius certe pariter Dux & bellator, à Rege, paucis ante obitum diebus, de primoribus suorum Ducum fortè sermonem habente, juxta cum hodierno Campiductore, Leonhardo Torffonis, imperatorio paludamento dignus judicatus: Quod dubio procul à Regis morte ipsum manebat; nisi Fata prævertissent, Prudentiæ virtutumque militarium, ad summum imperii apicem certatim hominem jamjam sublimantium, conatus. Eadem vulnerum atrocitas Ernestum quoque Principem Anhalinum, & Wildenstenium Tribunum è viventium numero postmodum sustulit. Ut ita acies hæc ad Lützenam, licet victoria ad ultimum Regis ac Protestantium parti obtingeret, majori tamen gloria, quam gaudio iis fuerit: Si ingentem Ducum, militumve desideratorum iacturam respicias, magno constans; si funestissimum Regis ipsius casum, in ætimali præterio enta.

Bernhardus autem Saxoniam Ducem, ad quem à beatissimi Regis obitu summa imperii devoluta fuerat, nocte, quæ prælium sequebatur, in loco confectus, ut diximus, consumta, postridie summo mane, Croatia sub octodecim vexillis, ut tormentorum & impedimentorum in tutum deducendo-

rum periculum facerent, appropinquare visi, novas turbas ciebant: Quæ tamen facile sedârunt; iisdem, simul ac Regios in statu suo stantes conspicerentur, trepido & citato gradu Lipsiam redeuntibus. Dux quoque Bernhardus Exercitum, memor laboris ac vulnerum, quibus tam anceps belli fortuna, quamvis prospero fine, illum afflicta verat, unâ cum regis exuviis paulento impositis, Weissenfelsam reduxit: Militem, indulta ab armis quiete, aliquantulum refecturus, simulque Saxonicarum ac Luneburgensium (quæ in itinere jam erant) copiarum adventu expectato, junctis cum his viribus, partam profecturus victoriam.

58. Regiæ exuvie postmodum exenteratæ, sarcophago impositæ, Witebergam, sub Novembris exitum, inde vetus Brandenburgum, porroque in Pomeraniam deductæ, ac nullibi non christiano; in ejusmodi Magnatum funere solenni, ritu, imò, quod magis est, multorum millium, amoto hoc Patrono, dira & tristitia quæque, jam tibi ominantium, haud simulatis aut fictis, sed veris, remotâ necessitate, atque ex vero dolore promanantibus, lacrymis exceptæ, dimissæ. Ubivis locorum, quæ Protestantium doctrina in Germania florebat, beatissimis Regis Manibus honorario funere parentatum est: Et ubivis penè historia Josiæ Regis, qui, ut vitæ probitate, sic exitu & mortis genere, cum Rege nostro haud incommode assimilari poterat, sermone funebri materiem dedit.

In primis Electoris Saxonie protomysta, Doctor Matthias Hoc ab Hohenneck, duobus post funestum hunc casum, suprema erga Regis memoriam munera functus, quæculâ & affectui movendo idoneâ concionem habuit, mirisque Regem laudibus extulit: Deprecando ut fortissimè Regem, qui, leonis instar, in hostem irruens, bellum Domini intrepide gesserit; ut vigilantissimum Regem, qui, adversus hostem, pro communi Protestantium bono excubans, multis sepius noctibus somnū in strato haud viderit; ut laboriosissimū Regem, qui nec noctu, nec in laboribus sibi parcens, tantas ærumnas bello exantlaverit, quas vel gregarius miles sibi imponi agrè ferret;

Fumus regium in Pomeraniam deducitur, exequiis ubique celebratis.

Inter quas, funebri Doctoris Hoc concione digna.

ut belli scientissimum, experientiæq; militaris summum Regem, qui, quicquid bello gerendo facit, in numero habuerit, omnesve totius Orbis Imperatores bellicâ gloriâ superarit, imò à quo nulli non veterani, & multorum bellorum Duces, militesve, petitiore recesserint; ut felicissimum Regem, ejus captis, quocunque arma verteret, summum Numen benedictionis suæ auram eoidenter aspiraverit; deniq; ut præstantem adeo Regem ac Herodem, cui, si univrsarum virtutum, quibus ille, & in summo quidem excellentiæ gradu, exornatus fuerit, eorum respicias, Orbis terrarum suo tempore vix habuerit parem. Ulterius famam & Nomen regium vindicatum ibat à maligno & livido calumniatorum dente; qui, occultis Regis hostes, sinistra suspitionum semina de eodem in animis hominum spargere haud veriti erant: Insignes laudum flores tumulo ejus porro aspergens; ut de DEO, & divini Nominis gloria, vera Evangelii doctrina, Germaniæ totius Libertate, omnibus protestantibus Imperii Electoribus, Principibus, Ordinibus, imprimis Saxoniæ Electore ac electoratu quàm optimè merito. Fuisse enim Regem Electoratus Saxoniæ Salvatorem, ut sacra Scriptura hos magnorum meritorum Viros indigites: Fuisse fidelissimum ipsius Electoris amicum; qui contractum sædus, Exercitum in subsidium adducendo, firmiter servavit, sanguineq; suo regio effuso, & visâ ipsâ impensâ, demùm obsignaverit. Ad ultimum conclusit. Laudatissimi Regis manes, non tantum querulâ voce, & debito ac grato lacrymarum tributo, decentiq; beneficiorum famigatione, in ipsa morte honorandos: Sed posteros quoque ejus seriò & ex intimis cordis penetratibus, benevolo ac constanti affectu amplectandos; omnemq; his felicitatem, ac largam beneficiorum remunerationem, in millefam stirpem, conceptis ad DEum Opt. Max. precibus ac votis, exoptandam. Denique Regis exemplum imitandum, vestigiâ fortiter insistentium: Id quod ut facerent, Germaniæ Magnates validis rationum stimulis incitari. Si enim Rex, gloriose Memoria, tanto ardore extraneæ gentis patrocinium susceperit: Quanto magis illos deceret, pro Patria, pro dicionibus suis ac subditiis, pro aurea conscientia & vise

Libertate, pro oppressorum ab hostibus liberatione, imperterritò animo armacapesere, armis immori?

59. Hostis campo, de quo ^{Lipsiam Cæsariani deserunt,} obtinendo tantâ cum Regis animorum pertinaciâ certaverat, ad extremum relicto, tenebris nocturnis textus, Lipsiam majorem partem fereceperat: Ipsomet Fridlandiæ Duce, circiter noctis meridiem, vix octoginta equitibus venientem comitantibus, Urbem ingressus. Septimo Iduum Novembris circa octavam antemeridianam Exercitus reliquæ ad Urbem conveniebant; unde triginta duo peditum signa, intra nocturnæ medium in forum deducta, hesternæ cladis faciem aperuere: Rarus enim signa sequi miles, & aplustria multa hastilibus direpta, quin & multa signorum hastilia contracta reperiri. Mox, reclusis portis, universus Exercitus admisus, Urbem ac singulas domos replebat; insigni civium ac incolarum molestiâ, in quos militari licentiâ debacchari jam cœperant malè-feriati hi hospites: Quandò subitum Ducis Fridlandiæ ut discesu mandatum, brevem hanc ærumnam fore, spondit. Nec is ultra sextam vespertinam dilatus. Exiêre autem omnes Bornam versùs per portam Divi Petri: Ne quidem Fridlandio ipso diutius moram trahente, sed eadem adhuc vespërâ, circa decimam, Urbi valedicente. Postridiè, qui sextus Iduum Novembris erat, quicquid reliquum fuerat Cæsariani Exercitus, Lipsiâ haud invita dimisit: Complures quoq; copiæ, quæ aliorum fugâ nocturnâ nuper aberraverant, maxime à meridie septendecim equitum vexilla, Urbem præterire visa. Eodem die Holckius, Campiductor cæsareus, claves portarum Senatui Urbis reddebat, subjungens: Fidem promissorum datam, ut generosum Virum decet, servasse, & ita ergà universos, singulos, conscientia teste, se gessisse; ut optimè ac in meliorem partem de ipso sentiendi, loquendive, nec non, qui morbo aut vulneribus detenti reliqui manerent, christianâ caritate amplectendi causam essent habituri. Ita Lipsiâ, exiguo tantum præsidio illic relicto, à Cæsarianis discessum. Pleissenburgi

senburgi tamen arcem ducentis militibus infensam retinebant: Toto agmine ad montana, Zviceviam versùs contentendentes.

Fœderati recuperati Nec mora longa à Cæsarianorum abitu intercescit, quando regius & electoralis equitatus, qui Torgæ hæctenus hæserat, Urbi appropinquare cœpit. Quorum octoni, quarto Iduum Novembris, intra secundam & tertiam pomeridianam, currum nescio quem comitati, Grimmensem portam, quæ unica tunc temporis, invalida, è militibus ac civibus mixta, statione firmata, patebat, accessere, & Cæsarianorum nomen mentiti, hocq; fuso deceptis custodibus, intromisi, qui essent, mox ostenderunt; militibus, qui illis servabant, neci datis, & portâ in potestatem redactâ: Donec centum quingvagenta equites, vestigia eorum secuti adventarent, Urbemq; irrumpentes, obvios quosq; Cæsarianorum trucidarent; Urbe, civibus haud repugnantibus, potiti. Mox Taubius Tribunus cum draconibus suis, Baro quoq; Hoffkirchius, & Tribunus à Porta, ambo itidem Duces, alter Luneburgensis, alter Saxonix, Altenburgensis stirpis, advolabant, ultra quadraginta equitum vexilla secum trahentes; quæ per suburbia divertere, dracones autem arci quam proximè succedere iussi: Eademq; adhuc vespèrâ deditio, sed nequicquam, hosti imperata. Johannes Voppelius, qui arcem, fidei ipsius ab Electore conceditam, jam his, nullâ urgente necessitate, hostibus tradiderat, statim in custodiam datus, & Dresdam postmodum abductus, tandemq; debitam factis suis mercedem ibi nactus est.

Obsesio Pleisfenburgi. Nox infecuta vallo adversus arcem jaciendo, & tormentorum suggestibus excitandis consumta. Tercio Iduum Novembris, ante meridiem, dum haberetur concio, ducenti quingvagenta ablecti pedites, & noctu circa undecimam vespertinam iterum quingenti selopetarii, arci eò magis coangustandæ, Urbem intrabant: Equitatu è diverso, quod nullius hic usus videretur, vasis conclamatis, discedente. Eodem die, circa meridiem, tympanotriba in arcem misus, & certas deditionis leges offerens, id responsi

tulerat. *Non sperare presidarios, quod ab obsessoribus meticulosorum & levium adeo nebulonum numero censeantur; qualis fuerit, quinuper arcem, nullâ necessitate prescius tradiderit: Quinimò in arce, & vivere paratos, & mori. Militares esse Viros, nec sibi defuturos, sed ad arcis tuitionem manibus, pedibusq; allaboraturos: Per se quoque licere, ut, quam ipsi ad defendendum, obsesores ad oppugnandum asferrent animorum manuumq; promptitudinem.* Nec factis segniores, ad vim toti conversi, hostilitertq; magnâ utring; vehementia agicceptum: Adeo, ut Pleisfenburgi arx ita facilis, prout amissa, recuperatu haud fuerit; sed, Saxonici nequicquam minaciis suis vim miscitentibus, usq; in Decembremensem defensionem obstinavit.

Regius inter hæc Exercitus Grimman, quam Pleisfa alluit, iter flexerat: Ubi equitatus Torgâ adveniens, ultimo Calendarum Decembris, illi iunctus. Inde statim Chemnicium, Urbi obsidendæ, itum: Quod tres hostium Legiones obtinebant, Comargi (cujus, ex vulnere nuper accepto defuncti, reliquæ, vix biduo, ante locum obsidione cinctum, in Bohemiam fuerant avectæ) Palantia & Contreras, Tribunorum; postremo hoc summæ rerum moderante.

Et obsessi quidem, acriter initio à muris fulminantes, conatibus Regionum aliquot dierum spatio egregie obniti; mox tamen, accessibus à Cniphusio magnâ industriâ propius, propiusq; indies admotis, & muro tormentorum violentiâ aperto, omnibusq; aggressuræ summo impetu tentandæ paratis, ad deditionis necessitatem compelli: Quæ seriùs ad remedium hoc confugere visis, non aliâ, ac sequenti ratione, obtingere potuit. *Exirent, scilicet, presidarii, absq; signis, silentibus tympanis, funiculis extinctis, pulvere nitrato atque globulis, ut jaculandi instrumento, depositis, & Tribunus sanè, seu Praefectus omnibus impedimentis salvo, reliqui Duces ad Centuriones usque (his inclusis) unicum currum secum educentes, Sub Centuriones atque Signiferi, duobus equis, altero sessili, ferentario altero, inferiores deniq; ordinum Ductores & gregarii, quiq; mæ cum reculis suis, quantascunq;*

Chemnicium hostia Regium extorquebat.

tasque dorso exportare possent, dimitterentur. Quod si nonnullis è præfidiariorum numero regia militia nomina addicere libitum, ius, ob desertam sacramenti fidem, ne honoris aut viæ unquam à Tribuno moveretur controversia: Croate autem, ut manifestarii prædones, omni militari beneficio indigni, pacto haud comprehensi censerentur.

His conventis legibus, undecimo Calendarum Decembris, Cæsariani excesserunt Urbe: Præter viginti quatuor signa, quæ Legionibus suis prætulerant, sena alia, in Hildesii expugnatione adepta, nec non tormenta aliquot & impedimentorum viliora Regiis, ut spolia, relinquentes. Accidit verò in discesu, militem in Duces malè animatum; impedimenta eorundem involare: Quorum licentiæ dum Regii, propè astantes, haud difficulter accedunt, momento, priusquam regis militiæ Duces penè adverterent, cum pulvisculi direpta, fuere. Nec mora; quin omnes, si quingagenos circiter Italos exciperes, Ducibus, à quibus altà hanc injuriam mente repòstum ire noverant, derelictis, Regiis se aggregarent. Forgatschius autem Tribunus, hoc loco deprehensus, & ut Croata, dedicationis legibus exclusus, in custodia retentus est.

Chemnicii obsidio juniorem Gustavum Gustavi, quem sedecim aut septendecim annorum juvenem, Witebergæ circa hoc tempus literis operam dantem, paternæ necis fama, & iustus dolor, vindictæq; flagrantia in bellum illicò exciverant, jam tum in tenera hac ætate Patris animos spirantem, dum, Urbis munitiones contemplatum, propius hostem subit, inter prima fortitudinis experimenta, impactà in axillam plumbeà glande, vulnere non perfunditorio afflxit.

Cæsariani, Freiburgii commorantes, his, quæ Chemnicii acciderant, inauditis, Urbe statim desertà, Zwicciaviam se contulere: Sed nec istic loci diu hære per Regios licuit. Hi enim, Chemnicio in potestatem redactò, hospitia, ab Altenburgi Urbe ad Zwicciaviam usq; extenderant; extremam vim minitabundi, nec nisi Pleissenburgenfis obsidii exitum præ-

stolantes: Cui, quod in longum nimis extrahi videretur, maturando Cniphusius, cum parte militum, ab Exercitu Lipsiam retroceserat.

Præfidiarii namq; à recedente ^{Item Pleissenburgum.} hoste hic relictì, utut, vehementissimà verberatione institutà, molendinum imprimis crebris ictibus perforatum & convasatum esset, locum hætenus tamen mordicè defendebant. Sed, accedente demum Cniphusio, postquam cuniculis agi cœptum, & rerum quarundam necessariarum penuria ingruere visa, fractà priori animorum ferocià, ad dedicationem animi appulerunt: Regi; ultimo Novarum Decembris, certo pacto cum obsessoribus transactà, postridiè circa tertiam pomeridianam, cum impedimentis & gladiis, seu lateralibus armis, signis & reliquà armaturà depositis, arce exiunt. Quæ in Electoris potestatem hac ratione reversa, ab eodem nonnullo milite, sub Tribuni à Porta moderamine, firmabatur. Præsidio hostili fides, præstito per Misniæ agrum in Bohemiam usq; commeatu, à nostris servata quidem: Sed ab agricolis, ad Bohemiæ fines, impetu in illos dato, & impedimentis direptis, Annabergà primò retrocedendi, mox in Protestantium stipendia nomina, transcribendi necessitas imposita.

Superabat Zwicciavia, hostium compedibus adhuc illigata: Cui liberandæ regius Exercitus, simul ac Pleissenburgum ad obsequium redierat, continuo admotus. Saxonici in Lusatiam, & hinc in Silesiam contendentibus: Quorsum, circa anni exitum, Franciscus Albertus, inferioris Saxoniæ Dux, Campiductoris nomine, ad Exercitum, Arnhemio, generalis Legati titulum adepto, mittebatur.

Zwicciaviæ Baro Suisius Cæsaris ^{Demum Zwicciavia.} nomine præerat, armaq; in se ordine jam versum iri conspicatus, extrema quæq; opperiri, & Cæsari, quamdiu media defendendi se ulla superessent, Urbem asserere decreverat. Hinc suburbia flammis absumta, & quicquid ad vim repellendam facit, magnà sedulitate comparatur: Arx quoq; armamentarium, & una sacrarum ædiû peculiari munitione circumdata; quo Urbe reliquà pulsus tutus pateret receptus.

ceptus. Nec id Cniphusiū tamen absterruit, quin decimo octavo Calendarū Januarii obsidiū aggredieretur: Exercitu ad arctius includendū obfesos, in quatuor metata distributo. Quāquā verō nulla circumcirā domuncula ab incendio nupero penē supereset reliqua, subeuntibus Regiis tegimē præbitura aut velamentum, humum quoque; ob intensissimū frigus, quod ingruente brumâ inciderat, agrē emoliri daretur, Regiū nihilominus tormentorum nonnullis toris fabricariā operā excitatis, & vimineis corbibus, quos magnā copiā contexuerant, accessuum vice promotis, mœnibus Urbis proximare non destiterunt: Tantūque hac diligentia effectum; ut, decimo quarto Calendarum Januarii, è duobus locis duplex verberatio, ab una parte in Urbē, in arcem ab altera institueretur. Interim, decimo quinto Calendarū, Bernhardus, Saxoniz Dux, militi animum additurus, in castra advenerat. Decimo tertio Calendarum, regius miles peropportunam stationem, haud procul Urbis fossā capiebat; unde in ruinam, tormentorum impetu jam se aperientem, insilire, aut etiam accessibus brevi ambage ad muros usque; excurrere, in proclivi fore videbatur: Sed contraria hostiū è superiori loco vis hinc iterum exegit vel invitū. Quapropter donec accessus muro propius succederent, ab instituta verberatione cessare, usuque; tormentorum haud necessario tamdiu superfedere, placuit.

Et lentiore quidem gradu, quā pro spe primò conceptā, procedere Zwicaviæ oppugnandæ negotium, cum hac de causa, tum ob repentinam aeris mutationem: Quæ, raptim antea excitatorum suggestuum, tempestate mutata, mutandorum quoque; & condensandorum fecerat necessitudinem. Procedere tamen, Regionum constantiā omnes difficultates atque; remoras intervenientes superante, & indies magis magisque; obfessis appropinquante: Ita ut ad felicem tandem exitum perveniret; Suifio, de Urbe certâ ratione dedendâ, pacto. Nimirum, *Præfectus Urbis, cum universo pedite præfidiario, iussu armis instructo, globulos ori muros, fomitesque, ab utraque parte accensos gestante, explicatis vexillis, Urbe egredieretur; nec*

impedimenta modò, sed & vicenos funicularum centenarios, tantundem plumbi, nec minus pulveris nitrati, unamque legionariam machinam, Sussiana Legionis individuum hæcenus comitem, secum educeret: Equites, equos insidentes, & ipsi in armis, brevioribus, scilicet, selopetulis ephippio pro more annexis, longiusculum ore in calum erecto manibus gestantes, vastas similitur salvis, exirent. Utrique autem Preswitzium, in Bohemia usque fines, sufficienti comitatu adjuncto, venirent deducendi: Nec ultra duorum miliarium iter, singulis quibusque diebus, facere compellerentur. Cæsaris insuper Commissarius, Conradus à Sleisburg, pacto convento nominatim comprehensus. Pro morbo & vulnere afflictis cautum: Aut Regii avehendis, currus nonnullos commodarent, aut, his deficientibus, necessaria alimenta relictis in Urbe præberentur, dum, valetudine recuperata, & accepto à Regiis comitatu (de quo ipso non minus provisum) signa sua seque possent. Demum expressis verbis conventum. Ne Regiis, seu largitione, seu pollicitationibus, seu aliis quibuscumque; illecebris, militem exeuntem, equitem, peditemve, à signis suis abstratum, ad se pellicere liceret.

His legibus negotio transacto, sexto Calendarum Januarii, Baro Suifius, & mille centum quinquaginta pedites, sub viginti quinque; signis, sexcentique; equites, Croatia partim, partim aliarum Nationum, omnes levis armaturæ, Zwicaviam reliquere: Quò legibus deditionis pactum erat, à Regiis deduci. Urbs autem, quod vicina Bohemia, hostili milite referta, irruptionem, limite omnino præfidiis nudato, minitaretur, à Bernhardo, Saxoniz Duce duabus Legionibus, altera equitum sub Ohmio, altera peditum, sub Mitslaffo, Tribunis, infesta est.

Hunc in modum Electoris Saxoniz provinciæ ac diciones universæ duro Cæsarianorum jugo, & injectis compedibus, suffragante divini Numinis auxilio, à Regiis, cum Anni millesimi, sexcentissimi, tricesimi secundæ exeuntis decursu, secundâ vice, omnino liberatæ: Quæ tamen liberatio caro admodum us conficit; dum pretiosissimum suum cimilion, Regem ipsummet eidem impenderunt.

Regis enim
comium.

60. Ut ergo Regis nostri personam, vitam, regias virtutes, & heroica facta, quibus non in Patria modo, ac apud suos, sed & omnes, qui puriorem Evangelii doctrinam profitentur, quinimò per universum terrarum Orbem Magni cognomentum promeruit, levi tantum brachio perstringamus, & primum Historiæ nostræ volumen eo ipso consignemus: Staturæ, (quod personam attinet) proceritati propioris Rex noster erat, solidè compactorum artuum, & succipleni corporis, ad obesitatem paululum quidem declinans; quæ tamen membrorum expeditè se inflectentiū agilitati, adeò haud impedimento, ut in prælio ad Ducis prudentiam bellatoris in eo desiderares dexteritatem. Vultu blando quidem, & humanis gestibus; sed peculiari quâdam gravitate attemperatis: Quæ in angusto hoc domicilio, non proletariam, sed eximiam & heroicam animam habitare, primo intuitu, oculiferi instar, prodederet.

In vestitu continebat se intra privari penè modum: Quippe qui animam Virtutum regiarum mundo, & vitam inclytorum factorum gloriâ, quàm corpus ascititio pretiosarum vestium fūco exornandum arbitraretur.

Literarum humaniorum & Musarum, licet Natura militem formasse videretur, adeò non osor erat: Ut insignis potius fautor & Mæcenas existerit. Testis patria Upsalensium, testis Dorpatensis Livonum Academia: Quarum illa, novis aliquammultis redivibus aucta, sub hoc Rege, velut rediviva, effloruit; hæc, ut Parenti, primum ortum suum Regi venerabunda imputat. Nec ipsemet, utut à prima adolescentia Regiminis oneri succedens, continuisque penè bellis exinde implicatus, literarum reperiabatur rudis aut expers. Historiarum imprimis, cum veterum, tum recentiorum monumenta assiduâ manu versaverat: Inde, velut è speculo, vitam suam formans ad aliorum præstantissimorum Virorum exemplum; inde, quod sequeretur, hauriens, inde, scèdum inceptu, scèdum exitu, quod vitaret. Architectonicæ quoque, ingeniariæ doctrinæ, quæ muniendarum hodiernâ

arte, oppugnandarumve Urbium methodum tradit, aliarum militari ingenio convenientium, Mathematicarum artium solertissimè sciens; latinâ insuper lingvâ, Germanicâ iridem, Gallicâ, Italicâ, satis expeditè loquebatur, nec interpretis ad exteras has gentes indigebat. Eloquentiæ autem tantum ex ore ejus flumen profuit: Ut omnes secum, quò vellet, raperet; & quarum Nationum corpora armorum robore subdomuerat, eorum animos, Hercules prodicii instar, ad se attractos, facundia dulcore sibi redderet obnoxios.

Regias ejusdem virtutes, ut strictè delibemus, Pietatis, quæ reliquarum basis ac fundamentum, primam curam sibi habendum, ad eamque, velut regulam, omnia consilia & actiones amussitandum censuit: Rem divinam enixè semper fovendo ac promovendo, Ecclesiæ, atque scholarum tutorem, nutritivumve ubivis se exhibens, piiiq; Magistratus munere constanter functus. Quid porro, quantumque, extra Regnum, in Germania, sinceriores Evangelii doctrinam professis præstiterit, & quàm multas animarum, sub inclementi Pontificiorum jugo gementium, myriadas heroico Religiosis zelo, inde exemerit, ex illis, quæ toto hoc volumine longâ serie deduximus, in propatulo atque palam est. Imprimis sollicitâ curâ allaborabat: Ut usitata inter eos, qui castra sequuntur, impietas è militum animis eradicari, & è contrario verus Dei cultus, ac devota mens inferi posset. Non modò ipsemet probâ & immaculatâ vitâ, omnibusque, Edictis efficaciore exemplo præluens; sed & per campestres verbi divini Præcones, quos ad singulas Legiones, imò singulas cohortium quaterniones largâ manu sustentabat, docendo, monendo, redarguendo, ad pietatem instigans: Institutis matutino ac vespertino tempore precibus; velut quotidianò pietatis exercitio. Criminibus quoque, & flagitiis, quorum inter bella uberrima mensis succrescere solet, ordinato in hanc rem castrensis consistorio, cui summus regis aulæ Concionator, ut rei ecclesiasticæ inspector, præsideret, occurrendum duxerat.

Nullam direxit aciem, nec quicquam alicujus momenti aggressus est; nisi prius DEum, omnis felicius successus auctorem, ardentissimis votis precatus: Nullam ab hoste retulit victoriam; quin eidem grates, ut prima gaudii libamina persolveret, & gloriam in DEum, primum ac primarium fontem, referret. Supplicationibus institutis omnes expeditiones exorsus, supplicationibus easdem terminavit. Hinc non potuere non auspicatis finire eventibus bella, quorum & fundamentum & apex Pietas erat: Non potuit non in hostem eunti presentissimo suo auxilio adesse æternum Numen; qui arma nunquam, nisi eo placato, indutus, post victoriam, nisi eo vicissim adorato, deponeret nunquam. Hinc tot feliciter debellata bella, tot ferocissimi hostes victi ac triumphati: Nec enim victoria deferere poterat, qui propitio semper DEo Opt. Max. victoriarum largitore, in prælium gratiebatur.

In reliqua ipsius vita (ut alias Virtutes prætereamus) Justitia & Clementia, vera Regum idiomata, mixtissima in eo, arctoque adeo vinculo inter se combinata erant: Ut in ipsius actionibus nunquam divortium fecerint. Clementia & indulgentia, quibus suo tempore utebatur, in amorem ejus rapuerat universos, singulos: Justitiæ autem fervor reverentiam & timorem aliquem in animis hominum simul excitarat. Quæ tamen apto admodum temperamento juncta inter se reperiebantur: Ut nec Clementia, indulgentiaque reverentiam ac timorem destrueret; nec amor Justitiæ rigore, suo tempore adhibito, quicquam derogaretur.

Sed quia *beatissimi Regis nostri defectus*, secundum testimonium, quod nonnemo sacris initiatus in vicinia, post obitum ejus, publicè pro concione illi dedit, *laudabiliores aliorum fuisse Virtutibus*, age, annectamus binis, quas diximus, Virtutibus, Justitiæ & Clementiæ, duos affines, Magnatibus admodum noxios, humanæ imbecillitatis defectus: Præcipitem iracundiam, & promiscuam cum quibusvis familiaritatem; quarum odium illa, hæc contentum plerumque, mater esse

solet. Harum ab aliis notatus Rex: Et repetere quidem in eo aliquatenus; verum eam tamen temperaturam, ut effectui suo caruerint, nec damno fuerint, sed potius usui, adeoque; Virtutum naturæ ac proprietates propemodum induerint. Pronum aliquando ad iram Regem nostrum fuisse, haud omnino imus inficias, non tamen sine justa & prægnanti causa: Sæpiusque; intra mutati vultus aut gestuum terminos stabat hic motus; raro in duriora verba, nunquam in facta, aut cujusquam perniciem inconsulto prorumpens. Et, ut subito exarsuabat, ita subito deserviebat bilis; nec, post semel sedare, visam, secretum ejus odium timeres. Quin studebat potius præteritæ iræ calorem verborum humanitate lenire: Regi insuper munificentia, si quidem ex errore alicui præter meritum acrius forsan incubisset, emoti stomachi vehementiam emendare solitus. Ad debitum tamen regis Majestati respectum sartum, tectum conservandum, Regi, etiam cum infimis quibusque, velut paribus, promiscuâ familiaritate conversanti, non parum conferebat animi hic fervor: Insigne etenim humanitatem, si quis proritari, non, quod de apum Rege tradunt, omnino sine aculeo esse, norant. Familiaritas ergo causæ erat, ne, ob bilis effervescentis calorem, odio quis illum persequi posset: Animi verò calor, ne quis facilitate ejus, per contentum, abuti auderet.

Regnatrice Prudentiâ quantum excelluerit, ut alia fileamus, unica Regiminis forma luculentissime testatum dat: Quam Regi huic suo Svecia debet, & unâ, hinc efflorescentem, hodiernorum temporum felicitatem. Non enim regis modò Dignitati, sed & Regno, & privatis quorumcunque; rationibus, quam optimè hac formâ prospexit prudentissimus Regis, omniaque; internorum motuum ac dissidiorum semina funditus exstirpavit; certis ac mutuis imperandis, parendive legibus introductis: Quibus duas diversissimas, imò adversas & infociabiles penè res, solerti moderationis federe inter se junxit; Libertatem, nempe, populorum & summi imperii Majestatem.

Sin ad militiam animum convertimus,

timus, qvot paraſangis alios ſui & priſcorum ſeculorum bellicos Imperatores, inclyta facta patrando antecellit; tot qvoq; militaris artis ſcientiâ, & belligerandi, imperandi; peritiâ eosdem præcelluiſſe, comperiemus: Ut ita ſuccesſus, qvibus inclaruit, non Fortunæ, in expanſum dormientis recte (qvod de Timotheo, Attico Duce, ab invidis jactitatum) Urbes, provinciasq; compellenti, imputandi, ſed, ſecundum DEum, qvem primum omnium horum auctorem merito veneramus, incomparabili ipſius Virtuti, Prudentiæ, dexteritati, accepto ferendi veniant. Exercitum commodè ducere in hoſtem, & ſine detrimento ab hoſte reducere, haud alius melior: Nec caſtris locum capere, ſubitarioq; vallo induere, nec Urbes ex hodierna arte munire, munitasve oppugnarè, ſolentior qvisqvam. Nemo erat, qvi occaſionem pugnandi, vel maturius, vel felicius arriperet; qvi dexteriùs de ſuis hoſtiumve viribus judicaret; qvi temporis momenta accuratius obſervaret, conſiliave expediitiùs caperet in arena. In acie concinno modo ſtruendâ atq; committendâ cum primis vix habuiſſe videtur parem. Et ſanè, qvot ad eqvitatum, eqvites, more antiquo, poſt diſpoſum eminùs ſcolopetum, in gyrum vibrari, ac, circumactis ordinibus, terga qvaſi hoſti obvertere, aut certè latus nudare, vetuit: Eosdem frontibus adverſis concurrere docens. Collocati enim in tres ordines: Primuſq; aut ad ſummum priores duo Ordines, hoſtem jam proximum, ita ut oculorum albugo dignoſceretur, deſtinato ſcolopetuli iſtu ferire, mox, ferro à latere direpto, invadere; qvi verò in poſtremo ordine ſtabant, ſtriſto tantum ferro in hoſtem ire, & ambo ſcolopetula (ut & priores unum) dum ſolutæ acie hoſti miſcerentur, in ſubſidium reſervare ab eo juſſi. Peditatus in Legiones & cohortes, hæ in contubernia ac manipulos, qvorum unusqvſq; principem ſuum & ejusdem Vicarium habebat, adeò appoſitè diſtributus viſebatur: Ut gregarii, abſq; Duſtorum monitu, ſcirent; qvo loco ipſis conſiſtendum ac pugnandum foret. Qvæ verò, experienciâ magiſtræ, Rex compererat, conſertâ, more an-

tiquo, acie non benè pugnari, qvippè primos impedimento eſſe illis, qvi in poſt-principiis ſtant, qvò minus cum hoſte manus conſerant, tormentales qvoq; globos ab hoſte promiſſos, ſi in agmen impingant, qvo magis id conſertum, eò longius graſſari, eò plus cladiſ inferre: Ideò peditem, non niſi in ſex ordines, diſtinxit, qvi inſuper, ubi hoſtis ingrueret, conſuplicati ad tres redigerentur. Hoc modo grandioribus globis, porrectam in latum aciem breviori tranſitu pervolantibus, minus militum poſtratum iri; nec non poſtremos pariter cum primis arma efficaciter in hoſtem expedire poſſe, ſolenter ratus: Primo, nimirum, ſcolopetariorum ordine in genua procumbente, altero inclinato aliquantulum, tertio deniq; corpore penitus erecto ſtante, omnibuſq; iſtu haud vano in adverſam aciem collineantibus; cum aliâs, ubi profundior acies, poſtremi, aut aerem feriant, aut ſodales ſuos aſtiſtantes. Phalangis porrò pedetriſ formandæ nova à Rege inventa ratio: Qvâ ſariſſophori ſcolopetarios, denſâ ſariſarum ſegete prætenſâ, ab hoſtiù incurſu protegentes, ab iſdem vicisſim opportuno ſtatu ſuſtinebantur. Singulæ etiam ejusdem partes invicem ſubſidio erant: Adeò ut qvæq; phalanx mobilis alicujus munitionis inſtar videretur; cujuſ eminentia propugnacula mutuo ſe intuitu reſpiciunt, & mutuâ opè defendunt. Strabant qvoq; phalanges diverſis aciebus certo ſpatio & concinnâ proportionè inter ſe diſcretæ, partim æquatâ fronte, partim certo ponè intervallo in ſubſidium priorum collocatæ, turmiſq; eqveſtribus à tergo & lateribus cingebantur; eqvite ad cornua delectis ſcolopetariorum cohortibus non minùſ ſuſtulſto: Ut pediti in eqvitem, & huic vice verſâ, in illum tutuſ pateret receptuſ, utriq; autem ſimul, non turbatiſ alteriuſ ordinibus, in hoſt:m procurſus. Ancipitum haſtilium genus, qvot ab horriditate ſuillorum pilorum nomen traxit, & in aliis bellis pediti regio uſurpatum, Germanico certis de cauſis geri onuſum eſt, Regi adverſuſ rapidum Polonici eqvitatù inſultum, inſignitè inſerviit. Tormentorum qvoq; exorio

rio compactorum, invento adversus eosdem Polonos in Borussia Rex, non sine emolumento usus; ut & exiguis postmodum, seu legionariis machinis: Quæ sparso ac capaci ore, capsulis, ferri frustis & id genus referitis, sapiens, quàm solido globo onerata, lethiferum grandinem in hostem longè, lateq; fundebant, cum maxima ejusdem strage. Nec est, quod vim & effectum earum anxie inquiramus foris; cum in Historia nostra, & Lipsiensi imprimis conspectu, de iis satis, superq; domi nobis constet.

Præter hæc Rex noster, & confilius, & fortibus pariter factis erat inclutus; in deliberando prudens, in agendo solers; ad labores indefessus, ad pericula animo imperterritus, manu strenuus; nec magis ad imperandum, quàm, quæ imperaverat, patrandum paratus: Summatim, prudentissimi ac omnibus numeris absoluti simul Imperatoris, simul fortissimi militis exemplar. Adeo ut vitio hoc illi verterit apud nonnullos, & id genus homines; qui aut non norunt, aut non satis perpendunt: Periculorum & mortis ipsius contemptum, ex amore Patriæ ortum, utrum modum excedat, inter eos tamen humanæ imbecillitatis defectus numerandum venire; qui, magnorum Heroum proprii, in degenerem aut proletariam animam non cadunt.

Nec in pugna modò, sed aliis quoq; militaribus muniis Rex præire militi; frigus æstum, famem sitim, æquè, ac infimorum quisq; ferre; non pluviis, non ventis, non nivibus ab incepto retardari; cum gregariis partiri pericula, partiri labores, & pari sorte adire: Contubernales eos, commilites, fratres appellare; blanditer preffare singulos, incorrupto Ducis honore; &, si quid asperius ingrueret, generosis confirmare hortaminibus. Hinc miles ad extrema quæq; seu susferenda, seu audenda, promptus esse; & cum Imperatorem ipsum nullà in re parentem sibi videret, omnia, etiam ultra vires, tolerare: Hinc nihil ejus virtuti arduum videri, quod non contingeret; nihil impervium, quod non perumperet. Ipso, nimirum, Rege ad labores, periculave subeunda non tam imperio suo animante;

quàm, quod blandissimum juxta ac efficacissimum jubendi genus est, exemplo.

Quamquam verò militum animos hac vià sibi devinceret Rex, ab illicita tamen nimis indulgentiæ illecebra nunquàm non abhorruit: Nec frenos disciplinæ laxavit militi, ut affectum ejus impiâ hac ratione mercaretur. Quin potius obistere in licentiam & flagitia prouenti; castrensis Justitiæ leges servare strictè & ad unguem; acerrimèq; vindicare in earundem temeratores. Hinc à milite suo amari quidem, ut commilito aut frater, honorari ut Pater; timeri tamen unâ, ut severus Justitiæ & militaris disciplinæ Patronus atq; vindex. Facies castrorum ipsius, antequàm, male-feriatarum colluvie in Germania ab hoste inundata, velut contagio inficerentur, Civitati haud absimilis erat, certis legibus ordinatæ, & eleganter formato corpori; quod Rex ipsemet, animæ instar, moderabatur. Collabascante autem inter Germanica bella paulatim militari disciplinâ, admodum Regis id animum pupugit, & insigni Justitiæ Zelo inflammavit: Adeo, ut non modò Principes, Magnates, alios potiores belli Duces, ad licentiam lascivientis militis compefcendam, impensis verbis adhortatus sit; sed & quò malo huic aliquod afferretur remedium, nullum non moverit lapidem. Hinc paulò antè, quàm Fata eum nobis eripuerè, cogitationes mente conceperat, de statâ militia inter Protestantes formandâ, ac certis legibus ordinandâ: Quâ tam hosti condignis obfisteretur viribus; quàm militaris disciplina, è castris, licentiâ Regnum obtinente, jam penè exulans, postliminio quasi reduceretur.

Hac summâ prudentiâ, fortitudine, aliisve heroicis Virtutibus, nec non concessâ cœlitus à Deo Opt. Max. felicitate, tot ac tanta expatriavit Rex gloriose Memorix: Ut, vel ipsorum adversariorum testimonio, parem Heroem Suecia nullum, reliquus Orbis paucos habuerit. Mortuum enim Germania, Fatis ita volentibus, vidit: Acie fufum, aut victum ne in ipsa quidem morte, vidit.

Quomodo Regnum quamplurimis

mis difficultatibus involutum, hostibusq; ab omni parte circumfessum, dexterrimè ab his omnibus explicuerit, limitibus non illibatis modò, sed & cum tempore mirà felicitate prolatis, pluribus commemorare, hujus loci haud esse arbitramur. Summus autem Fabulæ mundanæ Choras, non ut Patriæ tantummodò commodis inserviat, tot heroicis animi dotibus, validâq; & constanti felicitate eum insignierat, sed ut toti Ecclesiæ & piorum gregi, sub Pontificiorum jugo graviter laboranti, usum sui impertiretur. Hinc, licet initio Germanicis, tanquàm alienis nec ipsum concernentibus, turbis ultrò misceri detrectaret, penè reluctantem in scenam protrulit; ac per Cæsarianorum insolentiam ac iniquitatem, armorum ad sui defensionem arripiendorum imposuit, vel invito, necessitatem. Quibus postmodum, tot secundis successibus, & inclytis victoriis, ultra hominum opinionem, spem ac voca collatis, divinitus suffragatus, occasionem Regi dedit: Ut & suæ, suorumve securitati abundè prospiceret, & Protestantibus, qui inter Austriaci dominatus Pontificiæq; superstitionis scopulos fluctuantes, ac bellicarum calamitatum voragine penissimè haulti, miseram vitam traherant, inde eductis viam præmonstraret ad pristinæ felicitatis portum. Prout in superioribus ordine deduximus.

Nec tamen fortunæ indulgentis lenocinio, à primo scopo, in ambitiosæ intentionis seu illicitæ, seu vana transversum abripi se Rex passus est: Si quis Romani diadematis, aut simili mentionem injiceret, magnanimo semper ore respondere auditis. *Sat honorum sibi, sat Imperii ac dicionum: In Regnis suis ipsummet Cæsarem, nec cuiquam Monarchæ concedere dignitatis aut eminentiæ prerogativâ. Turbis Germanicis non ambitionis instigatu, sed propriæ cumprimis causâ securitatis, dein miseratione ergâ Religionis nexu junctos ductum, se immiscuisse. Hi ubi è malis, malorumve metu liberati, Cæsari, ad eos terminos, ut æquo viciniae jure vivere compelleretur, redactus esset, gloriosè instauratæ Germanicæ Libertatis titulo contentum fore.* Hæc

Rex sæpè palàm, & in scriptis ad Ministros suos: *Quibus, ubi alii forsitan ejusmodi sermonibus ansam præbere viderentur, injunctum legimus. Abscinerent iis omninò; ut qui nec absq; offensione haberi possent, nec ad Regem absq; assentiatione referri.*

Potuerat autem ob celeritatem, quâ Germaniam à mari baltico ad Alpes usq; continuatis, non tam itineribus, quàm victoriis, brevi temporis spatio emensus est, cum gentili illo, Julio Cæsare, haud injuriâ jactitasse; *Veni, vidi, vici.* Verumenimverò pientissimus Rex, nihil tot successibus animo elatior, maluit cum Christiano Cæsare dicere; *Veni, vidi, Deus vicit:* Divinæ Providentiæ potentissimam dextram in se agnoscendo, victoriarum suarum gloriam in auctorem fortunæ referens, reflexâq; à triumphali trabea ad humanarum rerum lubricitatem mente, nihil ægius passus, quàm promiscuam plebem in persona ipsius nimium considerare. Unde, paucis ante fatalem aciem diebus, populo Naumburgi ingressum magno jubilo, & festis vocibus prosequente, memorabilia hæc ejus verba ad supremum rei divinæ in aula regia Ministrum, D. Jacobum Fabricium, ab ipsomet, ceu aurito teste, memoriæ produntur. *Liquidò conspiciere, quantæ omnium gratulatione excipitur, & quantis afficiatur honoribus: Interim homines precum ad DEum Opt. Max. oblivisci, & spem in hominum magis, quàm DEi ponere auxilio; id quod haud leve ipsi cordolium creet, & sinistri omnis loco sit. Vereri etenim, ne DEus, aut Exercitui insperatam calamitatem ac cladem immittendo, aut ipsummet ex hac vita subducendo, doceat homines; non in mortalem quæcumq; sed unicum DEum fiducia suæ collocare fundamentum.*

Nec triste omen destituit eventus. Quippe beatissimus Rex, ubi, vitæ curlu peractò, metam ab Omnipotentem præstitutam attigerat, ultimo, ut diximus, Iduum Novembris, divinæ gloriæ ac verbi, Germanæq; Libertatis defensionis sanguinem regium & vitam fortiter impendit. Quem admodum autem flamma lychni, quandò alimento destituta decrepat, eo ipso

eo ipso insignem fulgorem emittere solet: Haud aliter gloriosæ Memoriz Rex, in ipsa morte, suos ac omnes, qui sinceram Evangelii doctrinam profitentur, insigni victoriâ beavit; moriendo vincens, & vincendo mortuus, seu mortalitate potius hac exemptus, & in immortalitatem translatus. Quam nec omnino mortuus dici meretur: Cujus ingens nomen & gloria, incomparabilibus Virtutibus, factisq; parta, non modò apud subditos & amicos, sed ipsissimos hostes vivunt; & memoriâ nunquàm interiturâ, dum machina hæc mundi durabit, ad novissimam usq; vivent Posteritatem.

Fuit autem tricesimus octavus annus ætatis Regi nostro supremus: Perinde ac Magnò illi Alexandro; cuius fatis, ob militarium facinorum magnitudinem, à multis haud infimi ingenii adæquari meruit. In eo tamen Gustavo nostro Alexander dissimilis & impar; quod, dum noctes diesq; pergræcatur, & vino ac Veneri iadul-

get, animam, seu heluationibus continuis succumbentem, corporis sede ejecerit, seu accepto effuderit veneno, vitam fortiter actam minùs generoso exitu transigens: Noster econtrâ Gustavus, in acie medios inter hostes decedens, gloriosum, & eundem vivendi fecerit, quem bellandi atq; vincendi finem.

Quia verò, subtractâ hac principali columnâ, & velut basi Protestantium res, quæ huic potissimum innitebatur, tremebunda fatiscere & ruinam minari cœpit, alijsq; tiberinibus, ut imposterum sustineretur, omnino fulcienda fuit: Ideò primo Historiæ nostræ volumini, cum Anni millesimi, sexcentissimi, tricesimi secundi decursu colophonem ac supremam manum imponimus; secundum, si vita supeditaverit, à formatura novi status, qui in Anni proximè succedentis cunabula incidit, cum bono DEO, exorsuri.

